

En fängslade vetenskap?

En fängslande vetenskap?

Kriminologi i Sverige 1885–1965

Anders Pedersson

Avhandlingar framlagda vid Institutionen för litteratur, idéhistoria
och religion, Göteborgs universitet, nr 51

ISBN: 978-91-88348-86-9

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Anders Pedersson
En fängslade vetenskap?: Kriminologi i Sverige 1885–1965

Serie: Avhandlingar framlagda vid Institutionen för litteratur,
idéhistoria och religion, Göteborgs universitet, nr 51

© Anders Pedersson, 2017
ISBN 978-91-88348-86-9

Grafisk design & sättning: Thomas Ekholm
Omslagsfoto: Gustaf Wernersson Cronquist (1878–1967),
Stockholms stadsmuseum
Tryck: Reprocentralen Lorensberg, Göteborgs Universitet

Distribution: Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion
Box 200
405 30 Göteborg
Sverige

ABSTRACT

Pedersson, A. 2017: *En fängslände vetenskap?: Kriminologi i Sverige, 1885–1965 (A Captivating Science?: Criminology in Sweden, 1885–1965)*. Written in Swedish with an English summary

The purpose of this dissertation is to write a history of criminology in Sweden 1885–1965. It is an investigation of how criminology was established as a science – as an acknowledged field of scientific knowledge – not as a broader discursive formation. The aim is to put criminological theories and practices in relation to political movements, media, the state and its institutions, such as the prison, the asylum and the university, and through that analyze Swedish criminology from the point of view of history of science. I mobilize the theoretical concepts of “hybrid management” and “boundary movement” to investigate how the borders between science and politics were negotiated and upheld. The study is divided into three parts which relate to each other both chronologically and thematically.

I argue that criminological theories and practices were established by being connected to different actors, different modes of thinking and different types of political aims. By analyzing criminology as a public science as well as tool for political administration and reform and as an academic discipline, I investigate not only the criminological text and ideas but also the infrastructure and political and cultural context of the science of crime. For this purpose I utilize diverse source material, including, but not limited to, popular scientific texts, state committee reports, the daily press and documents from a range of archives. I argue that criminology as a historical phenomenon is best understood as a social science which tries to mobilize a scientific way of thinking, talking and acting with the purpose of changing society in one way or another. Rather than focusing on which different criminological perspectives dominated at different times I focus on continuity and investigate criminology in Sweden as a project in which criminologists and their allies tried to achieve their goals of 1) production of knowledge, 2) securing the conditions for production of knowledge and 3) implementation of that knowledge in social and penal political reform.

The dissertation shows that the political dimension of criminology should be described as shifting and multifaceted. Criminology did not represent repression or emancipation. Rather, as a science of the welfare state it was mobilized for both purposes and it needs to be understood in a complex process of conflicting interests. I conclude that a fundamental aspect of the establishing of criminology as a science in Sweden 1885–1965 was its proponents’ ability to balance between scientific and political interests in their endeavor to produce criminological knowledge and promote a criminological rationality.

Keywords: crime, criminals, criminology, hybrid management, history, history of social science, psychiatry, sociology, the social question, Sweden in the 20th century, welfare state

Författarens tack

Mitt första och största tack går till det idéhistoriska doktorandkollektivet på Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion vid Göteborgs universitet. Ett särskilt tack till Karolina Enquist Källgren och Hjalmar Falk som redan var doktorander när jag började och som vänligt invigde mig i både en intellektuell och en kamratlig gemenskap. Jag vill också ge ett stort tack till Anton Jansson, som började forskarutbildningen samtidigt som mig och som varit min närmaste kumpan på denna resa. Med Anton har jag kunnat diskutera både de små och stora frågorna rörande såväl doktorerandet som de idéhistoriska mysterierna i vidare mening, och jag har svårt att föreställa mig hur dessa år skulle sett ut utan honom. Ett tack går också till Britas Benjamin Eriksson, som tillsammans med just Anton, deltog som institutionsopponent vid mitt slutseminarium.

Ett mycket stort tack går också till mina handledare, professor Henrik Björck och docent Johan Kärnfelt. Henrik har outtröttligt under hela forskarutbildningen uppmuntrat mig och hjälpt mig finna mina egna vägar, även om han inte heller varit främmande för att påpeka att vissa riktningar är lämpligare än andra. Johan har med skarp blick noterat svagheter och otydliga resonemang i mina texter och alltid varit beredd att ställa mig mot väggen för att jag inte ska komma undan med slarvigt tänkta tankar. Både Henrik och Johan har format mig som forskare, men också som skribent, och deras tuktande av min sliriga prosa betraktar jag som en gåva.

Jag har haft glädjen att spendera min forskarutbildning på en vänlig och välfungerande institution. Det idéhistoriska kollegiet har generöst delat med sig av tid och tankar, men också ansträngt sig för att skapa en miljö där doktorander känner sig välkomna och bekväma. Den forskare vid institutionen jag vill rikta ett särskilt tack till är professor Christine Quarfood som verkade som slutgranskare av mitt avhandlingsmanus, och därvidlag gav mig mycket viktiga kommentarer som fick mig att verkligen artikulera vad jag egentligen gör i denna avhandling. Jag vill också ge ett stort tack till den administrativa personalen på institutionen som skapar de praktiska förutsättningarna för doktorerande och forskande i allmänhet. Ett tack även till Johan Gardfors, min ständige rumskamrat under mer än sex år, som jag har kunnat dela doktorandvardagens glädjemen och bekymmer med.

Det är många människor i forskarvärlden även utanför Göteborgs universitet som ska känna sig delaktiga i mitt arbete. Ett stort tack till min slutseminarieopponent, professor Anna Larsson, Umeå universitet, vars kommentarer var ovärderliga och hjälpte mig att styra upp min framställning som på många sätt saknade styrsel. Ett särskilt tack vill jag rikta till idéhistorikerna vid Uppsala

universitet och Lunds universitet som varit vänliga nog att låta mig besöka deras seminarium för att presentera mitt avhandlingsarbete. Jag vill även nämna de kriminologer som intresserat sig för och stöttat mitt arbete. Ett stort tack därför till docent Robert Andersson, Linnéuniversitet, för att han en gång i forntiden fick upp mina ögon för kriminologins historia. Ett tack också till professor emeritus Henrik Tham som vid mitt besök vid Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet vänligt och engagerat svarade på mina frågor om kriminologins dåtid, nutid och framtid.

Ett stort tack går givetvis även till all den arkiv- och bibliotekspersonal, särskilt den i läsesalexpeditionen på Humanistiska biblioteket vid Göteborgs universitet, som hjälpt mig i mitt arbete, samt till Adlerbertska Stipendiestiftelsen, Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg, Stiftelsen Henrik Ahrenbergs studiefond, Stiftelsen Paul och Marie Berghaus donationsfond och Stiftelsen Stipendiefonden Viktor Rydbergs minne, som hjälpt till att finansiera arbetet med och kring avhandlingen. Tack också till Alan Crozier för granskning av engelskan i Abstract och Summary och till Thomas Ekholm för arbetet med utformning och sättning av boken.

Det finns också en krets människor utanför universitet, arkiv och bibliotek som jag är tack skyldig. Ett varmt tack till all den släkt och de vänner som, med varierande intresse för mitt forskningsområde, bidrar både till vardag och till fest. Ett alldeles särskilt tack vill jag ge till Malin Stääf vars stöd varit en viktig orsak till att detta arbete blev av och nu är klart. Malin har alltid trott på mig och min förmåga, och för detta är jag henne väldigt tacksam.

Och slutligen. Mitt varmaste tack till mina barn, Elis och Eyvind, som inte fanns när mitt skrivande började och nu är det viktigaste i min värld. Elis, nu är boken färdig!

Innehållsförteckning

Inledning	1
<i>Historisk forskning om kriminologi</i>	3
<i>Syfte, frågor, material och avgränsning</i>	8
<i>Gränser, hybrider och kunskap</i>	11
<i>Narrativ, perspektiv och disposition</i>	16
<i>Bakgrund</i>	22
Del I Den brännande frågan om brott och straff	31
Kapitel 1 En ny vetenskap	37
<i>Internationella kongresser i nationell press</i>	37
<i>Kriminologins offentliga uttryck</i>	42
<i>Vetenskap mot vetenskap</i>	45
<i>Nya tider, nya straffrättsteoretiker</i>	49
<i>Läkarvetenskapens utmaning</i>	53
<i>Andra kunskapsregimer</i>	58
<i>Diskussion</i>	61
Kapitel 2 Vetenskap och social reform	67
<i>Kriminologins banérförare</i>	68
<i>Brottslighet, kunskap och medborgare</i>	73
<i>Motstånd mot "den nationella prygelstaten"</i>	78
<i>En kriminologi utan kriminologer?</i>	81
<i>Den förste och den störste</i>	84
<i>Professor Thyréns principer</i>	88
<i>Den kriminalpolitiska reformrörelsens konsolidering</i>	91
<i>Diskussion</i>	96
Kapitel 3 Kunskapen, rörelsen och statsmakten	101
<i>Tysk kriminalpsykologi på svenska</i>	102
<i>Ett gränssnitt mellan rörelse och stat</i>	108
<i>Farlighet och förbrytarnas typologi</i>	112
<i>Kriminalpedagogiken</i>	118
<i>Världskrig och kristid</i>	123
<i>Diskussion</i>	125

Del II Ett rationellt bekämpande av brottsligheten	129
Kapitel 4 Efter världskrig och rösträtt	137
<i>Utredning och expertis</i>	138
<i>Ett "socialbiologiskt släkte"</i>	143
<i>Det möjligas konst</i>	147
<i>Rasbiologin</i>	152
<i>Diskussion</i>	156
Kapitel 5 Folkhems administration	159
<i>Manifesten</i>	161
<i>Statsrådet Schlyters första stora kommitté</i>	166
<i>Disciplinering, skydd och arbetsfostran</i>	172
<i>Diskussion</i>	176
Kapitel 6 I Strafflagberedningens tid	181
<i>Utredningarnas terräng</i>	182
<i>En ny generation</i>	187
<i>Individualpreventionens primat</i>	195
<i>Allmänpreventiv moteld</i>	197
<i>Diskussion</i>	202
Kapitel 7 Efter krig och strid	205
<i>Dit Gunnars tanke till slut hade nått</i>	207
<i>Från en biologisk till en sociologisk kategori</i>	210
<i>Kriminalstatistik för kriminologins bästa</i>	211
<i>Psykopaterna</i>	216
<i>Ungdomsbrottslighetens bekämpare</i>	220
<i>Diskussion</i>	225
Del III En vetenskapens "clearingcentral"	231
Kapitel 8 Inbrytningar	237
<i>Kriminologiska institutet</i>	238
<i>The world's most famous Swedish criminologist</i>	244
<i>Sociologisk kriminologi</i>	250
<i>Att artikulera en vetenskap</i>	254
<i>Utbildning i en "juridisk hjälpvetenskap"</i>	257
<i>Diskussion</i>	262
Kapitel 9 Akademisk konsolidering	267
<i>Kriminologisk handbok</i>	269

<i>Kampen om en professur</i>	272
<i>Ungdomar, bilstölder och svåra klientel</i>	277
<i>En fråga för statsministern</i>	280
<i>Den norske docenten</i>	283
<i>Gradualavhandling i kriminologi</i>	289
<i>Det tidiga 1960-talets kriminologi</i>	291
<i>En professur blir till</i>	292
<i>Tillsättningen</i>	295
<i>Epilog</i>	298
*	
Avslutning	301
<i>Kriminologins plats, legitimering och konsolidering</i>	302
<i>Välfärden, vida världen och vetenskapen om samhället</i>	305
<i>Vetenskapens politiska rörelse</i>	311
<i>Idéernas kraft, idéernas plats</i>	313
<i>En berättelse med en början och ett slut</i>	314
<i>Svensk kriminologi 1885–1965 – ett kriminologiskt projekt?</i>	316
Summary	321
Källor och litteratur	327
Personregister	371

Inledning

Juridiska fakulteten vid Stockholms högskola firade 1957 sitt femtioårsjubileum. Professorn i straffrätt, Ivar Agge, skrev i samband med detta en modern historik över sitt ämnes utveckling i Sverige. Skildringen fick titeln ”Från straffrätt till kriminalvetenskap” och i den beskrev Agge hur empiriska undersökningar av brottsligheten – samhällsvetenskapliga såväl som medicinska – under 1900-talets gång kommit att få en allt större betydelse för straffrättsteoretikern. Detta så till den grad att de kluster av jurisprudens, kriminalpolitik och olika empiriska vetenskaper som ägnade brottsligheten sitt intresse borde samlas under begreppet kriminalvetenskap.¹

För Agge var historien om kriminologin – vetenskapen om brottslighet – en historia om en kamp för en bättre straffrätt. Kriminologin och den moderna straffrättsteorin, som Agge själv ansåg sig representera, skrevs in i en lång tradition där man steg upp från mörkret till ljuset. Det var i själva verket upplysningens idéer som i en modern form kommit att utöva sitt inflytande på den svenska straffrätten under 1900-talet, menade professorn. Ledorden var effektivitet, humanitet och rättssäkerhet. Vetenskapliga fakta, snarare än filosofiska och moraliska dogmer, skulle bestämma åtgärderna i bekämpandet av brottsligheten.

När Agge blickade tillbaka kunde han från sin position se den idéstrid i vilken de empiriska vetenskaperna till slut kopplats ihop med den normativa straffrättsvetenskapen. I intellektuell och teoretisk mening hade det varit ett segertåg. Men Agge såg också alla bittra politiska förluster. Han såg hur de kunskapsmässiga landvinningarna inte omsatts i den politiska praktik de förtjänade, och inte minst såg han ett samhälle som inte förstod att uppskatta kriminologin. Alldeles för lite ekonomiskt och institutionellt stöd hade givits för att vetenskapens löften skulle kunna infrias. I det läge svensk rättskipning och kriminalvård befann sig borde detta inte bara väcka förvåning, det borde också väcka oro, menade Agge. Men man kunde skönja ett ljus i tunneln. Den nya tiden, det moderna Sverige, bar med sig löften om bättre dagar:

¹ Agge 1957a. Texten publicerades som ett kapitel i Juridiska fakultetens minnesskrift.

Under de senaste åren har emellertid ett ökat intresse och en vidgad förståelse för vetenskapens betydelse för samhällets kamp mot brottsligheten gjort sig gällande. Det är att hoppas att denna förändrade inställning hos det allmännas representanter och den offentliga opinionen skall leda till snara praktiska åtgärder för främjandet av forskning och utbildning inom kriminologien och övriga grenar av kriminalvetenskapen.²

Vid slutet av 1950-talet och under välfärdsstatens glansdagar såg ändå professor Agge med tillförsikt på framtiden. Några år senare, 1965, tillsattes den första professuren i kriminologi och därmed konsoliderades kriminologi som en akademisk vetenskap i Sverige.

Agge påpekade att kriminologins historia i landet sträckte sig åtminstone ett halvsekel tillbaka. Det finns fog att instämma i det påståendet och konstatera att kriminologi etablerades i Sverige decennierna kring sekelskiftet 1900. Vi kan se detta på en språklig nivå. I den första upplagan av det välkända svenska uppslagsverket *Nordisk familjebok*, från 1885, var de enda orden med ledet kriminal- *Kriminalallagstiftning*, *Kriminalrätt*, *Kriminalstatistik* och *Kriminalstraff*. Redan i denna upplagas supplement från åren 1896 och 1899 hade det skett en förändring. Termen *Kriminalantropologi* var tillagd och avsåg ”vetenskaplig undersökning af förbrytares kroppsliga och andliga egendomligheter samt uppvisandet af sambandet mellan dessa och förbrytelsen”.³ I den andra upplagan av uppslagsverket, ”Uggleupplagan”, där sektionen för K publicerades 1911, hade det skett en påtaglig tillväxt av orden som berörde brott och vetenskap. Nu fanns förutom personporträtt av ett antal internationellt erkända kriminologer också ett antal ord som vidgade det kriminologiska området: *Kriminalantropologi*, *Kriminalitet*, *Kriminalist*, *Kriminalkemi*, *Kriminalpatient*, *Kriminalpolitik*, *Kriminalpsykologi*, *Kriminalsociologi*, *Kriminalstatistik*, *Kriminell* och *Kriminologi*.⁴ Det är således tydligt att något skedde med uppfattningen om relationen mellan brottslighet och vetenskap i Sverige vid denna tid.

Jag visar här ovan på en början och ett slut. Åren runt 1885 började tanken om en brottslighetens vetenskap florera i Sverige och ungefär åttio år senare inrättades den första professorstolen i ämnet vid en av rikets högre läroanstalter. Hur upprättades ett svenskt kriminologiskt kunskapsfält vid 1800-talets slut och vad var kriminologi i Sverige innan 1965 när disciplinen gavs akademisk legitimitet? Det är den fråga som utgör ingång till föreliggande undersökning, vars ambition därmed inledningsvis kan sägas vara att skriva kriminologins vetenskapshistoria i Sverige. Kriminologin undersöks i detta arbete således inte

2 Agge 1957a, s. 44.

3 *Nordisk familjebok*, 1875–1899, Supplement, uppslagsord: Antropologi.

4 *Nordisk familjebok*, 1904–1926.

bara som diskurs utan som en vetenskap i en samhällelig kontext i anslutning till media, statsmakt och olika statliga institutioner liksom fängelset, sinnessjukhuset, universitet och olika myndigheter. Jag gör något annat än det Ivar Agge gjorde 1957, då han skrev om straffrättens beroende av de empiriska vetenskaperna och vetenskapens successiva framsteg. Jag breddar, fördjupar och problematiserar ett sådant perspektiv.

Historisk forskning om kriminologi

Inom den kriminologiska historieskrivningen finns två huvudsakliga sätt att närma sig kriminologin på: som en diskurs, eller som en vetenskap. I den förra ställs den vidare samhälleliga kunskapsproduktionen i centrum. Kriminologi i den meningen är alla de praktiker som skapar föreställningar och sanningar om brottslingen och brottsligheten. En viktig inspiratör för denna typ av historieskrivning är onekligen Michel Foucault. Foucault har bidragit med ett par nyckeltexter för kriminologins historieskrivning, det gäller inte minst *Övervakning och straff*, men också en rad kortare texter.⁵ I sina texter har han pekat på fundamentala aspekter av kriminologi, som institutionernas – fängselernas och sinnessjukhusens – roll i produktionen av vetande om brottslingen och om kriminologins betydelse för uppkomsten av ”den farlige individen”. Stora delar av Foucaults övriga produktion har också, såväl direkt som indirekt, kommit att spela en roll för kriminologins historieskrivning.⁶ Bland dem som i Foucaults efterföljd vill rikta uppmärksamheten mot kunskapen om brottsligheten i ett bredare perspektiv mobiliserar begrepp som *diskursiv praktik* och *diskursiv formation* för att undersöka kriminologin i historien. Snarare än att fokusera på just vetenskapliga utsagor om brottsligheten riktas då intresset mot alla de blickar, tekniker och kunskapsproducerande praktiker som aktörer från en lång rad professioner och delar av samhället begagnar sig av för att kunna säga ”sanningen” om förbrytaren. Ett sådant perspektiv ger möjlighet att se hur brottsproblemet artikulerades i all sin bredd från och med slutet av 1700-talet, såväl intellektuellt som politiskt och institutionellt.⁷

5 Foucault 1978; 1980 och 2001.

6 Det gäller inte minst Foucaults föreläsningar vid Collège de France som redigerats och getts ut det senaste decenniet, t.ex. *”Sambället måste försvaras”* (Foucault 2008); *Säkerhet, territorium, befolkning* (Foucault 2010) och *Biopolitikens födelse* (Foucault 2013).

7 Om kriminologi betraktat som en diskursiv formation och en diskursiv praktik se Becker & Wetzell 2006a, s. 2ff. För Foucaults diskussion om diskursiva formationer se Foucault 2002, s. 47ff. Marc Renneville har sammanfattat grundsynen hos delar av representanterna för denna strömning: ”My problem here is not to establish when and where and according to which epistemological or institutional criteria criminology arose as a science, but when and within what context the ’criminological question’ became [...] a subject that was ’good to think about’ for both the ’natural sciences’ and the ’human sciences.’” (Renneville 2006, s. 28).

Men det finns också ett värde i att fokusera sin undersökning. Det andra sättet att betrakta kriminologin på historiskt, vilket jag ansluter mig till i denna undersökning, angriper kriminologi som just en vetenskap. Historikern Richard Wetzell talar i det sammanhanget om kriminologi som ”ett erkänt vetenskapligt fält”.⁸ Detta innebär en etablerad kunskapsformation med centrala problem, nyckelbegrepp, auktoritativa publiceringskanaler, centrala aktörer och anspråk på vetenskapligt sanningssägande. I detta sammanhang tar man fasta på förutsättningarna och konsekvenserna av just en kriminologisk vetenskap, som förstås så och framställs så. Detta ger möjlighet att sätta vetenskapens roll i de moderna samhällena i perspektiv.⁹

Objektet för min undersökning är i grunden således en samling teorier och praktiker som – trots inbördes konflikter och motsättningar – i bred mening kan sägas utgöra delar av samma vetenskapliga verksamhet. Denna kriminologiska vetenskap är placerad i tid och rum och är beroende av sina sociala, politiska och kulturella sammanhang. Den går således inte att helt frikoppla från den långa rad diskursiva praktiker som på många sätt producerar förbrytaren och brottsligheten, men kriminologin bör ändå förstås som ett, om än löst sammanhållet, vetenskapligt fält.¹⁰

När kriminologi betraktas utifrån det snävare perspektivet – som en vetenskap, snarare än som en allmän diskurs – börjar dess historia i det historiska rum i vilket den italienske läkaren Cesare Lombrosos *Luomo delinquente* skrevs, lästes och debatterades under 1800-talets sista decennier. Det är denna förståelse av

8 Wetzell använder på engelska termen ”a recognized scientific field” (Wetzell 2000, s. 17). Ett annat exempel på en undersökning i vilken kriminologi betraktas ur detta snävare perspektiv är Garland 2002. Både Wetzell och Garland sluter sig till dem som ser Lombroso som startpunkten för en kriminologisk vetenskap. Även om en annan framstående uttolkare av kriminologins historia, Nicole Rafter, på många sätt skulle instämma med en sådan Renneville och mena att kriminologins historia måste inkludera vetenskapliga undersökningar före Lombroso, understryker också hon att med Lombroso och rörelsen kring honom skedde någonting omvälvande under 1880-talet, vilket på många sätt kom att påverka kriminologin därifrån och framåt (Rafter 2008, s. 10ff; 84ff och 2009a). ”While there had been criminology (scientific research on crime and criminals), now there was ’criminology’, a way of thinking about the research as a unified field.” (Rafter 2009a, s. xv).

9 Man kan likt Tom Daems formulera sin ambition att undersöka kriminologin som en vetenskap med hjälp av en fråga: ”So what sets the voice of the criminologist apart from all those other voices on the subject? And why, at a certain point in time, did it become possible and desirable to have a science of crime and its control?” (Daems 2006, s. 115).

10 Jag vill understryka att de två strömningarna inom den historiska forskningen om kriminologi på inget vis befinner sig i motsättning till varandra. Min uppfattning är att båda i mångt och mycket går tillbaka på samma intellektuella tradition och samma historiografiska projekt. Som historikern Lutz Raphael uttrycker det om den samtida historieskrivningen kring samhällsvetenskaperna: ”Nowadays, most of us are convinced constructivists and are mainly inspired by the path-breaking works and suggestive formula of Foucault. As a consequence, there is no need to deconstruct or revise a Whig history of the advancement of the human sciences in Western society.” (Raphael 2012, s. 54).

kriminologi som placerar starten för min undersökning vid slutet av 1800-talet, samtidigt som den avgränsar tre för mig relevanta forskningsfält. Det första relaterar till kriminologins historieskrivning i Sverige, det andra till ett internationellt kriminologihistoriskt forskningsfält och det tredje till forskning som rör samhällsvetenskapernas historia.

Den svenska kriminologins uppkomst och utveckling perioden 1885–1965 har inte blivit föremål för någon omfattande historieskrivning. Några kortare arbeten har riktat intresset mot detta område, främst Robert Anderssons och Roddy Nilssons ”Telling the Truth about Crime: The Past and Present of Swedish Criminology” och Henrik Thams ”Department of Criminology”.¹¹ Den förra studien lägger stort fokus på senare delen av 1900-talet och den senare har sitt fokus på historien om kriminologin vid Stockholms universitet. I alla händelser gör dessa arbetens omfång att saken måste behandlas i all korthet. I gengäld går konturerna av svensk kriminologi att skissera utifrån en rad vetenskapliga arbeten i vilka olika aspekter av denna vetenskap berörs mer eller mindre utförligt. I dessa arbeten har kriminologiska teorier och praktiker, vetenskapens relation till kriminalpolitiken, liksom centrala aktörer inom svensk kriminologi behandlats. Här bör som särskilt viktiga nämnas Roger Qvarsells *Utan vett och vilja* som närmar sig kriminologin främst ur psykiatrins perspektiv, Christian Häthens *Straffrättsvetenskap och kriminalpolitik* som berör svensk kriminologi i ett rättsvetenskapligt sammanhang, samt en rad verk och artiklar av Roddy Nilsson som bidragit med analyser av svensk kriminologi genom utforskandet av fängelsets historia, och som tillsammans med Robert Andersson skrivit en historik över svensk kriminalpolitik.¹² Andra omfattande verk i detta sammanhang är Ann-Christine Petersson Hjelmss *Fängelset som välfärdsbygge*, Jan-Olof Sundells *Karl Schlyter: En biografi* och Glenn Svedins ”*En ohyra på samhällskroppen*”, i vilka kriminologin framträder som en av flera aspekter som rör upprättandet av ett modernt Sverige.¹³ En rad verk har genom att beröra ämnet indirekt också bidragit till kunskapen om svensk kriminologis historia.¹⁴

De ovan nämnda verken visar på den tematiska bredd och komplexitet som en historieskrivning om svensk kriminologi har att brottas med. Även om de nämnda

11 Andersson & Nilsson 2015 och Tham 2014. Här bör givetvis inte heller äldre historieskrivningar likt Agge 1957a glömmas bort. Se också t.ex. Strahl 1961.

12 Qvarsell 1993; Häthén 1990; Nilsson, R. 2009; 2012; 2013a; 2013b och Andersson & Nilsson 2009.

13 Petersson Hjelm 2011; Sundell 1998 och Svedin 2015. Här kan också nämnas Garpenhag 2012; Kumlien 1994 och Modéer 1980.

14 Till dessa hör exempelvis de arbeten som behandlat rasbiologins och rasygiens historia i Sverige (Björkman, M. 2011; Broberg 1995; Broberg & Tydén 2005; Runcis 1998 och Tydén 2002). Här kan också nämnas forskning som berört psykopati (Berg, A. 2016); lösdriveri (Edman 2008 och Nilsson R. 2013c); prostitution (Svanström 2006); vanartiga barn (Sandin & Sundkvist 2000); och tvångsvård (Björkman, J. 2001).

arbetena utgör en viktig förutsättning och utgångspunkt för denna undersökning kan ingetdera av dem – oavsett övriga förtjänster – tillskrivas ambitionen att skriva en fördjupad och sammanhållen historik över kriminologi i Sverige. Den här undersökningen är således en komplettering av tidigare forskning, men det är också en problematisering, som syftar till att lyfta fram det kriminologiska fältets bredd och delvis omvärdera relationen mellan den kriminologiska vetenskapen och olika politiska praktiker och problem.

Det finns också en internationell forskning som ramar in min undersökning. Från att liksom många andra vetenskapliga discipliner ha dragits med en historieskrivning som kan beskrivas som whig-history, en historia om framsteg och disciplinens successiva mognad, började kriminologi från och med 1960-talet att granskas med en mer kritisk blick. Sedan dess har en rad arbeten som problematiserar kriminologin och dess historia producerats. Sedan millennieskiftet finns ett litet, men produktivt, internationellt forskningsfält på området.¹⁵ Ska två särskilda författarskap här lyftas fram är det de som tillhör den amerikanske kriminologen och historikern Nicole Rafter och den brittiske sociologen David Garland, båda har sökt att undersöka kriminologin såväl i nationella som i en internationell kontext. Rafter har i en rad arbeten utforskat och problematiserat kriminologins historia, särskilt intresse har ägnats åt att historisera disciplinens biologiska perspektiv. Till insatserna hör också en ederad, engelsk översättning av vad som kan kallas den moderna kriminologins urskrift, Lombrosos *Luomo delinquente* (tillsammans med Mary Gibson), och en kommenterad utgåva med historiska kriminologiska texter.¹⁶ Garland har tydligare än någon annan belyst de institutionella och politiska förutsättningarna för kriminologisk kunskapsproduktion. Han har såväl utvecklat som kritiserat Michel Foucaults inflytelserika idéer om kriminologin och dess roll inom kontroll och maktutövning. Detta har han gjort genom att peka på och analysera Foucaults begränsade perspektiv på kriminologin, vilken för Foucault, enligt Garland, ter sig vara en vetenskap som endast omfattar en psykiatri i straffrättens tjänst.¹⁷ Både Garland och Rafter har dessutom fört en rad kritiska diskussioner om kriminologins historieskriv-

15 Till den äldre typen av historieskrivning hör exempelvis Lindesmith & Levin 1937 och Mannheim 1960. Konsolideringen av ett samtida fält för historiska undersökningar kan representeras av antologin *Criminals and their Scientists: The History of Criminology in International Perspective* från 2006 i vilken kriminologi undersöktes historiskt från en rad nationella och transnationella utgångspunkter, se Becker & Wetzell 2006b. Ett stort antal nationella kriminologier har undersökts för sig, se exempelvis för Frankrike, Mucchielli 2017; Tyskland, Wetzell 2000 och Italien, Gibson 2002. Den nordiska historieskrivningen innefattar Schaanning 2002 och Dahl 1985, Norge och Borch 2009, Danmark. Tidigare undersökningar av kriminologi i ett internationellt perspektiv är Beirne 1994; Nye 1984; Garland 1985a; 1985b och Leps 1992. Michel Foucaults kritik och undersökningar av disciplinen bör också nämnas här. Se till exempel Foucault 1978; 1980 och 2001.

16 Lombroso 2006; Rafter 1997; 2008; 2009a; 2009b och 2010.

17 Garland 1985a; 1985b; 1992; 1997 och 2002.

ning och den roll historiska undersökningar av kriminologin kan spela inom den egna disciplinen.¹⁸ Deras undersökningar ger ett vidare perspektiv på det omedelbart kriminologiska sammanhanget genom att placera in disciplinen i sociala, kulturella, vetenskapliga och politiska skeenden.

En vetenskapshistorisk undersökning av svensk kriminologi med liknande kontextualiserande och problematiserande ambition kan i detta sammanhang sägas bidra till en pågående internationell diskussion och på sikt möjliggöra jämförelser och undersökningar av kopplingarna mellan olika nationella kriminologier.

Ett tredje forskningsfält, som har en mer indirekt inverkan på min undersökning, är det som berör samhällsvetenskapernas historieskrivning i allmänhet och den svenska i synnerhet. Historiska redogörelser om samhällsvetenskapen har förvisso förekommit under lång tid, men det är under senare decennier som en historieskrivning med ambitionen att lyfta blicken från disciplinerna och placera in dessa i sina historiska och kulturella sammanhang verkligen har etablerat sig.¹⁹ Detta har bland annat inneburit att samhällsvetenskapen, även i kritiska skildringar, tas på allvar såsom vetenskap – i stället för att ses som en direkt funktion av politiken – och har undersökts med verktyg ursprungligen hämtade från det vetenskapshistoriska fältet. Exempel på sådana arbeten i ett svenskt sammanhang är Per Wisselgrens undersökning av tidig svensk sociologi och Anna Larssons undersökning av samma disciplins akademiska institutionalisering.²⁰

Genom att placera en historisk undersökning av kriminologi i tydlig relation till samhällsvetenskapernas historia – i stället för att fokusera på det faktum att medicinska teorier och praktiker under långa perioder dominerat den kriminologiska vetenskapen – öppnar jag upp för en problematisering av kriminologins många disciplinära perspektiv och i förlängningen därmed också av moderniseringsprocesser, välfärdsstatens framväxt, och vetenskapens relation till politikens olika dimensioner. Undersökningen sätter således inte bara att svensk kriminologi, utan också svensk samhällsvetenskap, i perspektiv.

Det är dessa tre forskningsfält som utgör den fond mot vilken föreliggande undersökning genomförts. Målet har varit att komplettera, problematisera och fördjupa den tidigare forskningen genom en vetenskapshistorisk undersökning av svensk kriminologi. I relation till de tre forskningsfälten framstår det som relevant att undersöka svensk kriminologi över en längre period, relatera detta skeende till en internationell kontext och skriva in kriminologin som en del av den svenska samhällsvetenskapshistorien. Undersökningens syfte kan nu preciseras.

18 Gibson & Rafter 2006; Rafter 2009a; 2009b; 2010; Garland 1992; 2002 och 2011.

19 Se Wisselgren 2015, s. 6ff för en diskussion om utvecklingen av samhällsvetenskapernas historieskrivning.

20 Wisselgren 2000 och Larsson, A. 2001. Se också Larsson & Magdalenic 2015. För ett perspektiv från vetenskapsstudier se Kullenberg 2012. Andra exempel på svensk forskning kring samhällsvetenskapernas historia finns i Eriksson & Qvarsell 2000.

Syfte, frågor, material och avgränsning

Syftet med min undersökning är analysera var och hur kriminologi artikulerades och legitimerades som vetenskap i Sverige, från slutet av 1800-talet fram till mitten av 1960-talet. Processen står i fokus och detta leder till en rad mer precisa frågor. I vilka sammanhang producerades och reproducerades kriminologisk kunskap och uppfattningar om en kriminologisk vetenskap? Vilka var aktörerna? Hur relaterade kriminologins transformationer till samhällliga strukturer och samhälllig utveckling? Dessa frågor bör göra det klart att jag inte närmar mig kriminologin genom en förment etablerad vetenskap (rättsvetenskapen, psykiatri) eller genom en institution (fängelset, sinnessjukhuset).²¹ Utgångspunkten är att det är meningsfullt att tala om kriminologi som ett särskilt vetenskapligt fält och att *svensk* kriminologi är en historisk företeelse i egen rätt. Det finns specifikt svenska omständigheter i form av institutioner, politiska processer, professionella aktörer och samhällsstrukturer som villkorat den kriminologiska kunskapsbildningen i riket.²² Denna syftesformulering pekar vidare mot flera forskningssammanhang.

Givetvis är undersökningen relevant i förhållande till historieskrivningen om svensk kriminologi, men också för historieskrivningen om det moderna Sveriges framväxt. Så betraktat är dock detta forskningsbidrag enkom en nationell anläggning. I indirekta termer är min undersökning även av intresse för ett internationellt forskningsfält på vilket kriminologins historia diskuteras ur såväl nationella som transnationella perspektiv. En undersökning av svensk kriminologi öppnar upp för jämförelser med andra kriminologier och ytterligare ett mål med undersökningen är att se hur och på vilket sätt utländska kriminologiska teorier och praktiker lästes, togs emot och reproducerades i det svenska sammanhanget. En sådan analys sätter det svenska materialet i perspektiv och kan i förlängningen bidra till en pågående diskussion där kunskapsöverföring, kommunikation och internationella samarbeten ses som centrala moment i kriminologins konsolidering världen över.²³

21 Här positionerar jag mig således i relation till exempelvis Häthén 1990; Nilsson, R. 2013a; Petersson Hjelm 2011 och Qvarsell 1993 och söker att komplettera och problematisera deras perspektiv på svensk kriminologi.

22 Det går förvisso att tala om kriminologins historia i transnationella termer, se exempelvis Spierenburg 2016 för ett aktuellt försök, men som Heberton & Jou 2008 visat finns det fog att tala om nationella kriminologier. I och med detta finns det anledning att undersöka de specifikt politiska, kulturella och sociala omständigheter som styr och formar olika nationellt avgränsade kriminologiers utveckling.

23 Här tar jag fasta på frågan Melossi, Sozzo och Sparks formulerat i relation till hur uppfattningar om brottsligheten och dess bekämpande uppenbarligen var något som kunde färdas över världen: "how can something that is in significant ways embedded, situated, and locally produced also *travel*?" (Melossi, Sozzo & Sparks 2011, s. 4, kursiv i original). Se också Melossi 2008 och Rafter 2009a om spridningar av kriminologins idéer i historien. För ett vidare vetenskapshistoriskt perspektiv på cirkulationen av kunskap se Secord 2004.

Föreliggande undersökning ska också bidra till det växande fält vilket undersöker de svenska samhällsvetenskapernas historia. Här riktas intresset dels mot vetenskapens idémässiga och konceptuella innehåll jämte dess institutionella och akademiska förankring, dels mot vetenskapens kopplingar till föreställningar om modernitet, politisk styrning, kontroll och välfärd. Redan här kan noteras att kriminologins plats bland samhällsvetenskaperna är på samma gång given och suspekt. I disciplinens barndom var dess kopplingar till medicinen och biologin mycket starka, medan andra halvan av 1900-talet anses ha gått i sociologins tecken. I dag finns ämnet representerat vid universitet runt om i världen vid såväl medicinska som samhällsvetenskapliga och juridiska fakulteter. Att undersöka svensk kriminologi 1885–1965 som en samhällsvetenskap (i stället för ömsom samhällsvetenskap, ömsom medicinsk vetenskap, ömsom naturvetenskap) är ett beslut som öppnar för en breddad förståelse av både kriminologins och samhällsvetenskapernas historia i Sverige. Det ger en ingång till att utforska ett på samma gång politiskt som vetenskapligt fält inom vilket frågor om människan, samhället och naturen stod på spel. En sådan undersökning ger möjlighet att ifrågasätta givna uppdelningar mellan vetenskapliga discipliner och att problematisera centrala begrepp och kategoriseringar i den vetenskapliga förståelsen av människa och samhälle. Här blir mitt långa och breda perspektiv på svensk kriminologi en särskild tillgång.²⁴

Utifrån mitt syfte och forskningens relevanssammanhang kan forskningsuppgiften närmare preciseras. Jag undersöker här kriminologi som en vetenskap, inte som ett vetande om brottslighet i bredare mening. Även om kriminologi förstås som en vetenskap är naturligtvis – givet dess kunskapsobjekt – kopplingen till samhällets social- och kriminalpolitiska sfärer uppenbar. Den kriminologiska kunskapen kan inte vara annat än politisk. Föremålet för undersökningen är dock inte kriminalpolitik eller politiska uppfattningar om brottslighet i allmänhet utan hur vetenskapliga idéer och praktiker sammanvävdes och samverkade med politiken under den undersökta perioden. Undersökningens bärande frågeställning blir således: Hur konsoliderades svensk kriminologi i mötet mellan vetenskap och politik? Denna formulering pekar vidare mot avhandlingens grundläggande tes, att ett avgörande moment för etableringen av kriminologin som vetenskap i Sverige var olika aktörers förmåga att hantera avvägningar mellan vetenskapliga och politiska intressen. Därmed bör kriminologin under hela undersökningsperi-

24 Frågan om kriminologins disciplinära hemvist har genererat hyllmeter av mer eller mindre rimliga slutsatser och förslag, men det är en diskussion som är av mindre intresse här, främst därför att den pekar i ett otal riktningar. För ett konstruktivt resonemang se t.ex. Garland 2011 som menar att kriminologin inte har någon hemvist i en särskild vetenskap utan är beroende av "basdisciplinerna" med vilka de måste ha en öppen och nära kontakt.

oden förstås som en samhällsvetenskap vars existens som ett erkänt vetenskapligt fält var beroende av dess förmåga att vara socialt och politiskt relevant.

Utifrån problemformulering och syftesbeskrivning är det givet att undersökningen drivs framåt av sitt forskningsproblem, inte av sitt material. Svensk kriminologi undersöks i avhandlingen dels avseende dess idéinnehåll, dels avseende de sammanhang inom vilka dessa idéer artikulerades och legitimerades. De två sidorna av objektet villkorar varandra. Undersökningens källmaterial är därför mångfacetterat och brett. En kärna utgörs av de kriminologiska texterna, de texter som i form av böcker, skrifter, kapitel och artiklar utgör den svenska kriminologins korpus. Problemet är att för ett vetenskapligt fält i vardande kan det var svårt att tydligt avgränsa och peka ut vilka texter som ska ges denna status. Detta faktum, samt att undersökningens intresse också i stor utsträckning riktar sig mot *förutsättningarna* för den kriminologiska kunskapsbildningen, gör att källmaterialet även består av tidningspress, populära tidskrifter, statliga utredningar, riksdagstryck, kommittéarkiv, konseljakter och en rad arkiv stammande från såväl personer som från olika institutioner. Närmare principer för avgränsningar och urval återkommer jag till nedan. Delar av källmaterialet är tidigare behandlat i andra sammanhang, men det sätt på vilket dessa delar behandlas i denna undersökning är nytt.²⁵

Avgränsningen i tid markeras bakåt av etableringen av ett vetenskapligt fält som undersöks utifrån receptionen av Lombroso och kriminalantropologin på svensk mark under 1880-talet. Undersökningens hitre gräns definieras av kriminologins akademiska institutionalisering i Sverige som symboliseras av tillsättningen av Sveriges första professur i ämnet. En av undersökningens viktigaste grepp är att dra en lång linje mellan 1885 och 1965. Detta ska dock inte uppfattas som om jag söker beskriva en oproblematiserad process, en teleologisk utveckling, där den första stapplande artikuleringen av en brottslighetens vetenskap till slut och ofrånkomligen skulle leda till dess inrättande som universitetsdisciplin. Även om det finns en förförståelse avseende de historiska skeendena, så är undersökningen snarare ett försök att visa det kontingenta i den svenska kriminologins utvecklingar. Den långa undersökningsperioden är upprättad för att ge en möjlighet att belysa hur det kriminologiska kunskapsinnehållet varierat över tid, dess olika

25 Detta gäller främst material kopplat till en av svensk kriminologis viktigaste aktörer i ett historiskt perspektiv, rättspsykiatrikern Olof Kinberg, som var verksam från 1900-talets första decennium fram till sin död 1960. Roger Qvarsell får anses vara den ledande auktoriteten på Kinbergs liv och verksamhet. I Qvarsell 1993 spelar Kinberg en avgörande roll och ett mycket stort antal av dennes arbeten presenteras och diskuteras. Qvarsell har även gjort fördjupade studier av Kinberg, exempelvis i relation till det socialmedicinska fältet, se Qvarsell 2010. Statliga kommittéarkiv och statliga offentliga utredningar har begagnats i en inte ringa utsträckning i den forskning som intresserat sig för vetenskapens roll inom kriminalpolitiken, se främst Andersson & Nilsson 2009; Nilsson, R. 2013a; Petersson Hjelm 2011 och Sundell 1998.

relationer till politiska idéer och praktiker, samt de konflikter och omständigheter som påverkade svensk kriminologi och bestämde dess förändringar.

Gränser, hybrider och kunskap

För att beskriva de kriminologiska idéerna och deras sammanhang kommer jag att begagna mig av begreppet *kriminologisk kunskapsbildning*. Genom att tala om *kunskapsbildning* indikeras att undersökningens objekt innefattar såväl de kriminologiska teorierna och praktikerna som de aktiviteter och strukturer som blev förutsättningar för den kriminologiska vetenskapens upprättande och konsolidering. I blickfånget för undersökningen står därmed såväl den kriminologiska kunskapen som de aktörer, institutioner och grupperingar genom vilka svensk kriminologi positionerades, relaterades och avgränsades i förhållande till politik, förvaltning och andra vetenskapliga discipliner.

Mot bakgrund av tidigare forskning är detta arbetes fundamentala utgångspunkt att kriminologi är en vetenskap med en tydlig politisk dimension. Kriminologi producerar kunskap om brott, men också om kontroll. Den befinner sig därför per definition ständigt i ett sammanhang av maktutövande och motstånd. Men detta faktum betyder inte att den kriminologiska praktiken under alla omständigheter existerar för att möjliggöra disciplinering och tvång, även om en viss typ av historieskrivning försöker att så göra gällande.²⁶ Apropå det närmast triviala påståendet att kriminologi är en politisk vetenskap och därför alltid kopplad till frågor om makt har David Garland konstaterat att "the claim that criminology is related to 'power' should perhaps be regarded as a truism which invites the more important question of *how different criminologies have, at different times, become connected to different interest, values and forms of action.*"²⁷ Kriminologi kan vara ett verktyg för såväl anfall som försvar, för såväl kontroll som frigörelse. Hur den faktiska relationen mellan vetenskap och politik ser ut är inte givet. Detta konstaterade leder mig vidare till för denna undersökning relevanta frågor. Hur användes, fungerade och uppfattades svensk kriminologi på olika sätt i olika historiska situationer? Vilka intressen och praktiker mobiliserades inom en svensk kriminologisk kunskapsbildning? Av vikt blir här att undersöka vilka avgränsningar och samarbeten som krävdes för att svensk kriminologi skulle

26 Detta har gjorts i en marxistisk tradition, se främst Hirst 1975; i Foucaults efterföljd, se t.ex. Lynch 2000 (se Garland 1992 för en kritik av delar av det foucauldianska paradigmet i studier av kriminologins historia) och i synteser av dessa två tankeströmningar, se De Giorgi 2006. Disciplinens ideologiska och politiska slagssida har framhävts så kraftigt att ett begrepp som "kritisk kriminologi" ibland har setts som en självmotsägelse, se Carlen 2002 för en sammanfattning och kritik av denna hållning. Se Cohen 1988 för resonemang med utgångspunkt i en forskares självreflektion. Se Melossi 2008 för kriminologins predikament i slitningen mellan kontroll och självkritik.

27 Garland 1992, s. 410, min kursiv. Jmf. Andersson & Nilsson 2015, s. 80f.

kunna produceras och reproduceras. Kort sagt, svensk kriminologi bör undersökas utifrån de gränser som upprättades kring den jämte den kommunikation som skedde över dessa gränser.

Med påståendet att en undersökning av vetenskapens *gränser* är viktig för att förstå svensk kriminologi ansluter jag till en vetenskapshistorisk tradition som sedan ett par decennier har ägnat gränsdragningsproblematiker sitt intresse. Den centrala referensen är här Thomas Gieryn som påpekat att vetenskapens gränsdragningar sker för att vinna ”epistemisk auktoritet” inom ett givet område. Gränsdragningsarbetet är en strategisk verksamhet, vilken kan syfta till att ge forskningen ökade resurser, skydda ett revir, utvidga en domän eller bekämpa en motståndare. Upprättandet av den epistemiska auktoriteten sker långt från själva den vetenskapliga praktiken, ”nedströms” som Gieryn väljer att benämna det. Det är där vetenskapen möter en konkurrerande kunskapsform som gränser dras, såväl politiskt som socialt och kulturellt.²⁸

Gieryns arbete understryker vikten av att undersöka de processer genom vilka vetenskapens tillskyndare upprättar vetenskapen med hjälp av att peka på vad som inte är vetenskapligt, och därmed också vem som inte är vetenskaplig. Men som Per Wisselgren noterat har arbetet i Gieryns efterföljd också kommit att handla om att skapa modeller för att förstå de *samarbeten*, mellan exempelvis vetenskap och politik och mellan olika sorters vetenskaper, som trots alla gränsdragningar och konflikter om epistemisk auktoritet faktiskt äger rum och som är vitala för vetenskapens produktiva utveckling.²⁹

Avhandlingens teoretiska utgångspunkt är i det sammanhanget den modell för att förstå möten mellan en vetenskaplig sfär och en politisk sfär som utarbetats av Clark Miller.³⁰ Miller talar härvidlag om ”hybrider” som ett viktigt inslag för alla vetenskaper som verkar i politikens närhet. Med termen hybrid avser Miller “people, artifacts, and institutions that mix elements from scientific and political

28 Gieryn 1983 och Gieryn 1999. Den engelska termen är ”boundary work”. Översättningen ”gränsdragningsarbete” är väl etablerad i Sverige, se t.ex. Tunlid 2008 och Wisselgren 2008. Exempel på där Gieryn används för att diskutera kriminologins historia är Andersson & Nilsson 2015.

29 Wisselgren 2008, s. 105ff. Här kan nämnas begrepp som ”boundary object” (Star & Griesemer, 1989), ”boundary organization” (Guston 1999), ”trading zone” (Galison 1999) och ”transaction space” (Nowotny, Scott & Gibbons 2001). Ett begrepp som har fungerat som ett heuristiskt verktyg för att diskutera vetenskapens samarbeten är ”co-production” (Jasanoff 2004).

30 Millers resonemang bygger på att det finns olika samhällssfärer som i någon mån kan ses som åtskilda. Det betyder inte att vetenskap och politik är skilda från varandra, men att det i respektive sfär råder olika ideal, används olika verktyg, åberopas olika auktoriteter och så vidare. Miller själv talar här om olika ”livsvärldar” (Miller 2001, s. 485f). Det går att argumentera för att politikens och vetenskapens olika sfärer har blivit tydligare åtskilda under 1900-talet genom vetenskapens institutionalisering, men som jag visar i min undersökning är det fruktbart att tala i dessa termer redan med start under slutet av 1800-talet. Dessutom kan upprättandet av dessa separata sfärer också sägas vara ett resultat av hybridhantering.

forms of life”.³¹ En hybrid kan vara exempelvis ett mätinstrument, en profession eller en idé. Miller som intresserar sig för klimatforskning menar bland annat att olika sätt att mäta utsläpp av koldioxid bör betraktas som hybrider i vilka vetenskap och politik konfigureras i relation till varandra på skilda sätt. Inom kriminologi skulle vi kunna säga att exempelvis en läkares rättspsykiatriska utlåtande är en hybrid där politik och vetenskap möts.

Miller menar, med utgångspunkt i David H. Gustons begrepp ”gränsorganisation”, att de aktörer och organisationer – inom vilka gränser mellan vetenskap och icke-vetenskap kan förhandlas och omförhandlas – har som sin viktigaste uppgift att *hantera* hybrider.³² Med detta slås fast att målet för vetenskapen inte endast är att dra gränser, stöta bort och renodla – det vill säga göra vetenskapen renons på politik. Hybriderna kan nämligen, understryker Miller, snarare än att hota gränserna mellan politik och vetenskap leda till en produktiv och dynamisk spänning mellan dessa olika samhällsfärer.

Med hjälp av begreppet ”hybridhantering” urskiljer så Miller fyra moment, vitala för det positiva mötet mellan politik och vetenskap. Det handlar om processer genom vilka 1) vetenskapliga och politiska element fogas samman, 2) politiskt-vetenskapliga hybrider nedmonteras, 3) gränser mellan olika samhällsfärer upprättas och bevakas samt 4) aktiviteter som äger rum inom samhällets olika domäner koordineras för att uppnå samlad styrka.³³ Den som hanterar hybrider måste således både vara produktiv och destruktiv, såväl dra gränser som upprätthålla samarbeten.

Förvisso är det så att inom alla samhällsvetenskaper måste hybridhantering – arbete med relationen mellan vetenskap och politik – vara ett centralt moment, det är inget som är exklusivt för kriminologi. Dock ter sig kriminologi historiskt som en typ av kunskapsproduktion som mer än många andra är beroende av att förehålla sig till gränsen mellan vetenskap och politik. Garland menar att kriminologins historia i mångt och mycket handlar om två hoptvinnande projekt. Det ena är ett kontrollpolitiskt som strävar efter att på bästa och effektivaste sätt disciplinera och styra individer och befolkningar. Det andra är ett vetenskapligt – Garland använder termen ”lombrosianskt” – som drivs fram av en vilja att

31 Miller 2001, s. 486. Det ska påpekas att i bruket av termen ”hybrid” gör Miller i sig inget nytt. Det är ett återkommande tema inom vetenskapshistoria och vetenskapsstudier, bland annat har Bruno Latour begagnat sig av begreppet, se exempelvis Latour 1993.

32 Millers engelska term är ”hybrid management”. Millers modell har direkta beröringspunkter med såväl ”boundary organization” som ”boundary object”, Modellen kan också förstås i relation till begrepp som ”trading zone” och ”transaction space”. Det som skiljer ut Miller är att denne lägger fokus på *processen* i stället för på ett objekt eller en plats.

33 Miller 2001, s. 487. Miller använder här termerna ”hybridization”, ”deconstruction”, ”boundary work” och ”cross-domain orchestration”. Att översätta ”deconstruction” till ”dekonstruktion” med dess filosofiska konnotationer framstår som mindre lämpligt. Jag har därför valt att konsekvent använda termen ”nedmontering” när denna företeelse berörs.

beskriva och förklara världen. Garlands poäng är inte att kriminologin skulle bli mer vetenskaplig om den lyckades göra sig av med sina politiska strävanden. Tvärtom verkar de två projekten i ett reciprokt förhållande. Även om tyngdpunkten kan skifta mellan dem och relationen mellan dem kan vara konfliktfylld ter de sig, enligt Garland, som varandras förutsättningar för att existera.³⁴ Här vill jag understryka att hybridhantering – eller med Garlands terminologi, en avvägning mellan olika projekt – inte behöver vara en medveten handling utan helt enkelt är ett fundamentalt moment i kriminologins konsolidering som ett eget vetenskapligt fält.

En central tes för föreliggande undersökning är således att ett viktigt moment i produktionen och reproduktionen av svensk kriminologi varit förmågan att upprätta och behålla en balans mellan vetenskap och politik inom de kriminologiska teorierna och praktikerna. Därmed är Millers modell för ”hybridhantering” – hävdar jag – ett särskilt lämpligt verktyg för en undersökning av kriminologi, speciellt när inte bara vetenskapens innehåll utan också dess förutsättningar och samhällsrelevans sätts i fokus. En av arbetets teoretiska utgångspunkter är således att upprättandet och konsolideringen av en svensk kriminologi varit beroende av framgångsrik hybridhantering. Nästa steg är att etablera en utgångspunkt för undersökningar av *var* och *hur* detta gick till. Om hybridhantering är en modell för att förstå de kriminologiska teorierna och praktikerna behövs också en modell för att undersöka de sociala, politiska och institutionella förutsättningarna för att dessa kunde artikuleras och sättas i verket.

Den svenska kriminologiska kunskapsbildningen bars inte fram av en väl avgränsad institution som kan betecknas som en *gränsorganisation* i David Gustons mening.³⁵ Det är rimligare att förstå det nätverk av professionella aktörer, statliga institutioner och politiska sammanslutningar genom vilka den kriminologiska kunskapsbildningen upprättades och reproducerades som en *gränsrörelse*, inom vilken gränser och samarbeten mellan politik och vetenskap förhandlades och där främjandet av kriminologi sågs som något önskvärt.³⁶ Med ”rörelse” avses här, med hänvisning till den forskning som kringgärdar sociala rörelser, en samling av olika slags aktörer som präglas av främst informella relationer och där en samsyn finns om ett eller flera mål.³⁷ Förutom detta måste en rörelse präglas av

34 Garland understryker också historiciteteten i de två projektens sammantvinnande och påpekar att det inte skedde utan vändor: ”Lombroso’s criminology had to be extensively modified before it could be of service to policy makers and state authorities.” (Garland 2002, s. 8).

35 Guston 1999.

36 Termen ”gränsrörelse” (boundary movement) har introducerats av Brown et al 2004. Dessa författare använder dock begreppet för att beskriva olika patientgrupper och hälsoaktivister inom amerikansk sjukvårdspolitik. Min användning av begreppet har delvis inspirerats av Brown et al, men skiljer sig från det sätt på vilket de formulerat det.

37 “Social movements are defined as networks of informal interactions between a plurality of individuals, groups and/or organizations, engaged in political or cultural conflicts, on the basis of shared

just en rörelse, en riktning mot något och bort från något annat. Därmed förstås den också som stående i någon form av antagonistisk relation till en rådande ordning.³⁸ Med begreppet gränsrörelse innefattas därmed i denna undersökning de aktörer, nätverk, institutioner, organisationer och politiska fraktioner genom vilka svensk kriminologi artikuleras vid slutet av 1800-talet och under 1900-talets första hälft.³⁹

När jag här talar om gränsrörelse menar jag i analogi med Gustons mer väletablerade begrepp att det är i denna rörelse som gränserna mellan vetenskap och politik både kan utmanas och stabiliseras.⁴⁰ Guston menar att organisationer i vilka representanter för vetenskap och politik möts i ett rutinartat och organiserat arbete kring vetenskapliga och politiska objekt är en förutsättning för att ge den godtyckliga gränsen mellan vetenskap och politik stadga. Detta, understryker Guston, måste dock ses som en ständigt pågående process: "The success of the organization in performing these tasks to the satisfaction of both principals and agents can then be taken as the stability of the boundary, *while in practice the boundary continues to be negotiated within the confines of the boundary organization.*"⁴¹ Styrkan i Gustons modell är att den ger en möjlighet att förstå hur godtyckliga gränser ges en typ av stabilitet och att den tydligt förlägger gränsdragningsarbetet i rummet och pekar på att det behövs ett *sammanhang* i vilket stabiliteten tillfälligt kan uppstå. Svagheten i modellen är att den bygger på antagandet om existensen av en väldefinierad och avgränsad organisation med tydliga representanter för vetenskap å ena sidan och för politik å den andra. Då denna typ av organisationer inte existerade i Sverige vid tiden för kriminologins konsolidering behövs en mindre rigid konceptualisering. Gränsrörelsebegreppet tar fasta på stabilitetens predikament och den rumsliga och sociala förankringen, men öppnar för möjligheten att undersöka denna process i ett vidare perspektiv. I jämförelse med en organisation möjliggör ett rörelseperspektiv en mer dynamisk analys av gränsdragningar och samarbeten, samtidigt som denna process är svårare att avgränsa.

Talet om gränsdragningsarbete, hybridhantering och gränsrörelse understryker den performativitet och de strukturella begränsningar som måste tas i beaktande

collective identities." (Diani 1992, s. 1). Jag menar inte att en politiskt-vetenskaplig gränsrörelse per definition är att jämföra med en social rörelse, men den grundläggande konceptualiseringen är densamma.

38 Cox 2013, s. 128ff. Ur en annan typ av historiskt perspektiv definieras *rörelse* som "a historical process which starts with a nascent state and ends with the reestablishment of everyday-institutional order" (Alberoni 1984, s. 221, texten är kursiv i original).

39 Med detta menar jag inte att rörelsen är statisk. Hur rörelsen är konstruerad och förändras är också en empirisk fråga. De relevanta aktörerna och institutionerna och deras relationer vid olika tidpunkter och över tid har varit undersökningens uppgift att kartlägga, inte att förutsätta.

40 Guston 1999.

41 Guston 1999, s. 91, min kursiv.

vid analyser av vetenskaplig kunskapsproduktion. Trots den vikt som kommer att läggas vid detta i undersökningen bör vi också ta ett steg tillbaka och understryka idéernas och det kunskapsmässiga innehållets betydelse i sammanhanget. Som Chris Renwick noterar i sina undersökningar av relationen mellan biologi och sociologi i tidig brittisk samhällsvetenskap har senare årtiondens vetenskapshistoria allt mer kommit att orientera sitt intresse mot materiella praktiker och materiella artefakter. Vetenskapen förstås i stor utsträckning genom vad som görs och mindre genom vad som skrivs. Detta har lett till stora landvinningar, men också, påpekar Renwick, till en olycklig nedvärdering av idéernas betydelse. Idéerna har nämligen ett nära samband med det vi undersöker som praktiker, processer och artefakter. Vi behöver noggrant undersöka de idékomplex som faktiskt är föremål för behandling inom olika vetenskaper och därigenom, som Renwick uttrycker det, synliggöra kopplingarna mellan tänkande och görande.⁴² Ett centralt moment i studiet av svensk kriminologi är, i teoretiska termer, att studera hur hybridhanteringen sker genom olika sätt att artikulera och främja en viss typ av idéer. Utifrån detta kan vi konstatera att föreliggande undersökning också leds framåt av en rad mer konkreta frågeställningar: Vad sägs i de kriminologiska texterna? Vem säger det? Vad försöker denne åstadkomma? Vem sägs det till? I vilket sammanhang sägs det? Dessa frågor är centrala för den undersökning vars genomförande, narrativ, perspektiv och disposition vi nu fortsätter till.

Narrativ, perspektiv och disposition

Från den teoretiska positionen rör vi oss nu mot den praktiska. Hur ska undersökningen av svensk kriminologi under en relativt lång och händelserik tid gå till? Vi kan rekapitulera forskningsuppgiften genom att konstatera att syftet med min undersökning är att analysera var och hur kriminologi artikulades och legitimerades som vetenskap i Sverige, från slutet av 1800-talet fram till mitten av 1960-talet. Detta syfte kan konkretiseras i en fråga om hur svensk kriminologi konsoliderades i mötet mellan vetenskap och politik. Teoretiskt preciseras syftet som en utforskning av kriminologins upprättande som vetenskap i en gränsrörelse i vilken vetenskap och politik möttes, hybrider hanterades, gränser drogs och allianser slöts. Innehållsligt och strukturellt analyseras konflikter och samarbeten som konstitutiva för svensk kriminologi under perioden från fältets upprättande till dess akademiska konsolidering, utan att undersökningen för den skull bortser från vetenskapens idémässiga och konceptuella innehåll.

Två frågor framstår mot bakgrund av det ovanstående som helt centrala för den historiska undersökningens genomförande: Hur ska ett källmaterial väljas

42 Renwick 2012, s. 14f och 180ff. Man skulle också kunna påstå, med orden från en svensk idéhistoriker, att "tankar är sociala handlingar i historien" (Östlund 1995).

ut och bearbetas för att kunna besvara undersökningens frågeställningar? Hur ska denna bearbetning presenteras i form av ett historiskt narrativ?⁴³ Här ska understrykas att undersökningen och framställningen av undersökningen är avhängiga av varandra. Undersökningens tidsram – med en relativt tydlig början och ett ännu tydligare slut – indikerar inte bara en viss sort berättelsestruktur utan skapar också villkoren för den faktiska undersökningen. Narrativet och bearbetningen av det empiriska materialet går i den meningen inte att kopplas isär från varandra.⁴⁴

Min metod förankras i en svensk idéhistorisk tradition. I grunden handlar den om att läsa texter – i detta fall av kriminologisk karaktär – och sedan placera dessa texter i ett specifikt sammanhang och på så vis påvisa textens mening och blottlägga sambandet mellan idé och struktur. I mer genremässiga termer handlar det om att upprätta en relation mellan text och kontext.⁴⁵ Det faktum som gör denna process mer komplex än den först kan framstå som och som villkorar undersökningens urval, avgränsningar och disposition är att en kontext – textens sammanhang – aldrig är given. En läsning av texten ger så att säga inte den uppenbara kontexten, denna måste rekonstrueras.⁴⁶ Därmed blir inte arbetet med att skapa en kontext sekundärt i förhållande till läsningen av texten. Som en utgångspunkt för denna typ av praktik krävs en princip och ett hållbart resonemang kring valet av såväl källor som sammanhang.

En grundläggande förutsättning för valet av en sådan princip är att jag avser undersöka en förändring över tid. Undersökning syftar till att peka på kontinuitet och diskontinuitet, på likhet och skillnad, inom svensk kriminologi under en period av åttio år. Min analys blir därför utpräglad diakron. Här behöver jag skapa ett *narrativ* som ger min undersökning en början och ett slut och en väg däremellan.

43 Behovet av inskärpning och fokus är delvis givetvis en praktisk fråga. Svensk kriminologi står att finna där man letar efter den. Även om jag skulle begränsa min undersökning till de texter producerade under perioden 1885–1965 där kriminologiska spörsmål *uttryckligen* diskuteras skulle den bli så omfattande att den inte skulle rymmas inom denna boks pärmar. Skulle jag försöka sätta dessa texter i ett relevant sammanhang skulle undersökningen bli ännu längre. Frågan kan alltså inte ta sin utgångspunkt i kriminologins kvarlämningar utan snarare i undersökningens preciserade forskningsproblem.

44 Berkhofer 1995, s. 120ff. Se också Kuukkanen 2015.

45 För ett resonemang om denna typ av historietraktik, om ”idéhistoriens egenart”, se Björck 1996.

46 Idéhistorikern Hjalmar Falk påtalar vikten av en *kritisk* kontextualiserande praktik: ”Kritikern skiljer åt och upprättar distans, samtidigt som hen sätter i förbindelse och upprättar sammanhang. [...] Det förlutna som idéhistorikerna närmar sig är inte något som bara finns tillgängligt för upptäckande. Det måste historiseras, vilket innebär en aktiv rekonstruktion av sammanhang.” (Falk 2014, s. 27). Detta betyder att det krävs en reflexivitet och ett argumenterande för ens utgångspunkter, snarare än ett försök att framställa en kontext som given. Björck understryker att ”[t]alet om ’sakernas eget sammanhang’ är retorik, eventuellt fromt självbedrägeri” (Björck 1996, s. 46).

När jag lyfter begreppet narrativ gör jag det för att peka på det historiska hantverkets betydelse för meningsskapande och förståelse. Jag intar inte en realistisk position där narrativet förväntas stå att finna i historien, men det är inte heller en relativistisk hållning. Historikerns uppgift är inte att återge vad som faktiskt har skett, den är i stället att utifrån ett syfte och ett argument med hjälp av det historiska narrativet skapa en syntetisering där berättelsen blir meningsbärande för en lång rad disparata fakta.⁴⁷ Målet är att frambringa en syntes, en helhet som säger något mer än de enskilda delarna och i vilken narrativet kan belysa det historiska materialet och det historiska materialet kan belysa narrativet. Men vad som helst tillåts inte i det historiska hantverket. Varje historiker kan inte efter eget skön skapa sin berättelse, sanningen är inte upp till var och en att själv definiera. Däremot är den historiska sanningen inte en fråga om representation eller korrespondens med en förfluten verklighet, den måste vara en fråga om konvention i nuet. Frågan om i vilken mån det valda narrativet är fruktbart och lämpligt, eller bättre eller sämre än ett annat, kan bara avgöras i historievetenskapens sociala sammanhang. På olika vis kan ett historiskt narrativ uppnå god intersubjektivitet, där andra forskare kan bedöma vederhäftigheten i den enskilda undersökningen.⁴⁸

Valet av narrativ faller således tillbaka på undersökningens syfte, det empiriska materialet, tidigare forskning på området och relevanta teoretiseringar av kriminologins och samhällsvetenskapernas historia. Mot bakgrund av detta menar jag att frågan om hur svensk kriminologi blev en disciplin bäst förstås som en process av *institutionalisering*. Institutionaliserings används här i en bred mening, begreppet täcker in alla de aktiviteter som krävs för vetenskapens konsolidering som en vetenskaplig disciplin i egen rätt, utan behov av att återkommande hävda sin existens.⁴⁹ Ofta, men inte alltid, är en viktig del av denna process inrättandet

47 Historiefilosofen Jouni-Matti Kuukkanen, som står för en ”post-narrativistisk” historieskrivning, föredrar att tala om *argumenterande* i stället för om berättande: ”My suggestion is to see historiography fundamentally as a rational discipline that aims to put forward views about the past and argue for these views. More straightforwardly expressed, it may be better to see historiography as an argumentative rather than as a literary practice. Works of history may be more appropriately interpreted as complicated informal arguments, with some rhetorical dimensions, rather than as stories.” (Kuukkanen 2012, s. 361). Jag anser inte att berättelse nödvändigtvis står i motsättning till argument, men fokus på det argumentativa råder bot på en av narrativismens stora svagheter, tendensen att ställa historikerns aktiva roll i historieskrivningen i bakgrunden. Denna tendens har inte varit helt ovanlig i idéhistorisk forskning (Björck 1996, s. 46 och not 52).

48 Kuukkanen ger exempel på fem kriterier utifrån vilka historiska framställningars kvalitet kan bedömas: Exemplifiering, koherens, mångsidighet, omfattning och originalitet (Kuukkanen 2015, s. 128f.). I ett annat sammanhang inskräper han: ”No construction is true, only better or worse. Justification is thus understood as a matter of degree that does not imply the existence even in principle of absolutely true narratives. Also, though the standards or criteria of rationality are potentially community-transcending, the evaluation itself is always context-bound.” (Kuukkanen 2012, s. 362).

49 Om institutionalisering av vetenskap i ett svensk perspektiv se exempelvis Lundgren, A. 1993 och

av lärostolar och andra lärartjänster, examina och författandet av bland annat läroböcker. Men institutionalisering kan också innebära att vetenskapen blir en omistlig del av en statlig eller semi-statlig verksamhet, att den blir central inom myndigheter eller politiska institutioner. Jag vill här upprepa och understryka att kriminologins institutionalisering vid universiteten – vilket i Sverige kan dateras till tiden efter andra världskriget – inte är en logisk slutpunkt på en oundviklig utveckling. Jag menar således när jag undersöker svensk kriminologi 1885–1965 utifrån en institutionaliseringsmodell inte att det sker en progressiv förändring av kriminologin från primitiv kunskapsproducent till ”riktig” akademisk vetenskap. Att använda institutionaliseringsperspektivet som narrativets hållpunkt gör det i stället möjligt att belysa förändringar och skikt i en allt annat än sammanhållen disciplin, men vilken såväl idémässigt som strukturellt uppvisar en typ av kontinuitet.

Men hur ska institutionaliseringen av svensk kriminologi, mer precist, förstås och berättas? Helga Nowotny menar att institutionaliseringen av samhällsvetenskaperna historiskt kan betraktas som en institutionalisering av ”diskurssystem”, det vill säga av ett visst sätt att uppfatta ett problem, dess orsaker och dess lösningar. Dessa diskurssystem har uppstått i historiska situationer av omvälvning och osäkerhet. Kunskapen produceras i det sammanhanget i syfte att skapa *visshet*, för att kunna ge överblick och möjlighet att agera i en värld som ter sig hotande och svår att hantera.⁵⁰ Det är under en sådan period av osäkerhet, Sverige under 1880-talet, som denna undersökning av svensk kriminologi tar sin början. Nowotny pekar utifrån tanken om kampen mot ovisshet på tre institutionella aspekter av samhällsvetenskaperna i historien:

Vetenskapen fungerar som kunskapsproducent i en social rörelse. Inte sällan går rörelsen före och sätter upp de villkor som dikterar forskningen. Samhällsvetenskaperna växte till stor del fram inom de sociala reformrörelserna under 1800-talet och 1900-talets början. Drivna framförallt allt av liberaler, men med tiden också

Larsson, A. 2001, s. 13ff. För utländska undersökningar av institutionalisering av kriminologi se exempelvis Finnane 2012 och Parkinson 2008. Det tål att understrykas att när jag undersöker ”institutionalisering” inte avser att använda den typ av institutionalistiska teorier som används inom exempelvis statsvetenskap (se t.ex. Peters 2012).

50 Detta är för Nowotny en cirkulär snarare än linjär process. Samhällets stabila grund är en förutsättning för samhällsvetenskapens solvens, och vice versa. ”In such period of profound uncertainty, social science and discourse systems also lose the ascertaining legitimizing function which they hold in periods of ’normal’ stability’ and under reasonable conditions of overall material and social security. They can no longer provide the basic, consensus-building ’orientation knowledge’ which assures society and its members that they have indeed embarked on the road to further societal progress. [---] It is in such periods of search for new orientations that social science discourse systems are relatively open for other kinds of knowledge and discourse systems.” (Nowotny 1991, s. 33).

av socialdemokrater, i syfte att lösa *den sociala frågan* fungerade dessa rörelser som både problemformulerare och drivhus för en typ av vetenskaplig rationalitet.⁵¹

Vetenskapen tas i sold hos den statliga administrationen. Samhällsvetenskaperna har alltid haft en stark anknytning till stat och offentlig administration, men dess politiska och byråkratiska betydelse accelererade betydligt när de problemformuleringar och förslag på lösningar som mobiliserats av de sociala rörelserna skulle omsättas i praktiken. I såväl utredningskommittéer som den dagliga administrationen av statens och det offentliga sociala program var samhällsvetenskaplig rationalitet och kunskap tvunget att inlemmas.⁵²

Vetenskapen disciplineras, tuktas och förs in i ett akademiskt sammanhang. När en vetenskap ges en plats vid universiteten avskiljs den vetenskapliga praktiken från sitt uttalat politiska och sociala ursprung. Diskursens fås under kontroll, naturaliseras och blir självklar genom att den kanaliseras in i den institution som ses som en garant för sanning och opartiskhet, akademien. Den kan sedan därifrån återverka på de sammanhang och institutioner som skapade den i första hand.⁵³

Denna modell av institutionaliseringens olika aspekter ter sig fruktbar att applicera på svensk kriminologi. Här bör understrykas att det också finns ett diakront förhållande mellan de olika aspekterna av institutionalisering som Nowotny presenterar. Ty även om det är tydligt att samhällsvetenskapens tre aspekter kan existera synkront anser jag att det också går att placera in dem i en tydlig kronologi, särskilt tydligt i fallet Sverige och kriminologi. Det vill säga

51 "The everyday knowledge and experience of those who are attempting to regain certainty by self-assurance, as it occurs in social movements which also provide an instrument for the construction of new social identities, may well be ahead of the more systematic discourse systems in periods of upheaval and accelerated change" (Nowotny 1991, s. 33f, min kursiv). Detta är en beskrivning som äger mycket gemensamt med samhällsvetenskapens formering i Sverige runt sekelskiftet 1900, se Wisselgren 2000 och 2015. Andersson och Nilsson (2009, s. 43ff) visar att den moderna kriminalpolitikens formering skedde i anslutning till en sådan utveckling. Se Garland 1985b, kapitel 3 och kapitel 4, för ett exempel på hur den kriminologiska vetenskapen och sociala reformsträvanden utvecklades i symbios.

52 Nowotnys conceptualisering av denna aspekt av institutionalisering pekar tydligt bakåt mot de sociala rörelsernas funktion i relation till statlig kunskapsproduktion: "It was no longer solely the prevailing 'spirit' or attitude which counted, nor only public opinion which had to be influenced one way or the other, but the organization and utilization of factual knowledge was produced in a framework of commonly shared orientations." (Nowotny 1991, s. 38). Det svenska kommittéväsendet och dess mobilisering av samhällsvetenskap passar in på en liknande beskrivning, se Therborn 1973 för en kritisk värdering av detta förhållande och Wisselgren 2008 för en vetenskapshistorisk diskussion om utredningsvetenskap. De statliga utredningarnas relation till kriminologiska teorier och praktiker har berörts av Nilsson, R. 2013a och Petersson Hjelm 2011.

53 Även denna typ av institutionalisering menar Nowotny måste ses i ljuset av samhällsvetenskapen som potentiellt utmanande: "The institutionalization of a proper and systematized social science discourse system [...] can therefore also be interpreted as a kind of channeling or 'disciplining' of an ultimately too free-ranging social discourse system" (Nowotny 1991, s. 27). Se Larsson, A. 2001 för en diskussion om hur en samhällsvetenskap akademiseras i ett svenskt efterkrigstids-sammanhang. Den kriminologiska vetenskapens akademisering i Sverige har undersökts mycket sparsamt, men se Tham 2014.

att även om det fanns en akademisk kriminologisk diskussion redan i slutet av 1800-talet var det främst i de sociala rörelserna och i det offentliga samtalet som kriminologin etablerades i Sverige. Även om det sedan alltid fanns en utomparlamentarisk rörelse och plats för kriminologin blev med tiden dess logik och utveckling allt mer bestämd av det statliga kommittéarbetets rationalitet. Och även om det alltid funnits en politisk användning av kriminologin förlorade den direkt administrativa och statsnyttiga kriminologin delvis tolkningsföreträde till förmån för en akademisk kriminologi åren runt 1960.

Denna avhandlings empiriska undersökning består, mot bakgrund av min diskussion utifrån Nowotny, av tre delar placerade i en ordning som är på samma gång både tematisk och kronologisk. Varje del innehåller ett antal kapitel och närmar sig den kriminologiska kunskapsbildningens institutionalisering ur olika vinklar. Utifrån Nowotnys diskussion om olika typer av samhällsvetenskaplig institutionalisering anläggs i de tre delarna skilda perspektiv. Olika aspekter av relationen mellan vetenskap och politik i svensk kriminologi tas upp i var och en av delarna. Det gör att skiftande vikt läggs vid olika frågor, och därmed också att intresset riktas mot olika typer av källmaterial i de tre delarna, även om tidens centrala kriminologiska verk berörs i samtliga delar. Valet av narrativ påverkar på så vis på ett konkret sätt undersökningens avgränsningar, urval och fokus.

Undersökningen disponeras enligt följande:

Del 1. Den brännande frågan om brott och straff: Kriminologi, reformrörelse, publik vetenskap

I undersökningens första del fokuseras på upprättandet av en kriminologisk kunskapsbildning, på formeringen av den kriminologiska gränsrörelsen och på den publika vetenskapens roll. Perioden avgränsas bakåt av receptionen av en ny vetenskap om brottslighet i en svensk offentlighet och framåt av den svenska politiska demokratins genombrott. Sökandet efter lösningar på den sociala frågan och former för samhällets omstrukturering ramar in denna del av undersökningen. Populärvetenskapliga texter, olika typer av föreningsdiskussioner och dagspressen är det centrala källmaterialet.

Del 2. En fullständigt rationell politik: Kriminologi, kriminalpolitik, statliga utredningar

I del 2 ligger fokus på hur politik och vetenskap samproducerades, hur olika vetenskapliga perspektiv mobiliserades och hur kriminologin bars fram genom det statliga utredningsväsendet. Denna del av undersökningen sträcker sig från tiden kring den allmänna rösträttens införande fram till det att den stora Strafflagberedningen lade fram sitt slutbetänkande i mitten av 1950-talet. Det moderna Sveriges framväxt och välfärdsstatens

upprättande och expansion dikterar villkoren för vetenskapens sociala relevans. Det källmaterial som undersökningen kretsar kring i denna del är Statens offentliga utredningar, riksdagstrycket och olika typer av diskussioner kring kriminalpolitiska reformer.

Del 3. *En vetenskapens "clearingcentral": Kriminologi, akademi, konsolidering*
Undersökningens sista del riktar sitt intresse mot tiden efter andra världskriget fram till 1965. Fokus är villkoren för akademisk institutionalisering, brottsproblemets påverkan på kriminologins inriktning och olika aktörers kraftfulla och konfliktfyllda arbete med att en gång för alla definiera kriminologin. Samhällsforskningens spänningsfyllda position mellan politik och vetenskap utgör den dynamik genom vilken svensk kriminologi konsolideras som akademisk disciplin. Det källmaterial som driver utredningen framåt i denna del av undersökningen är arkivhandlingar, riksdagstrycket och för kriminologin programmatiska texter.

Även om varje del behandlar svensk kriminologi ur just sitt perspektiv är de tre delarna inte fristående. Det är inte frågan om tre studier som ett bidrag till historien om svensk kriminologi utan om *en* studie med tre infallsvinklar vilka överlappar, kompletterar och problematiserar varandra. Efter den empiriska undersökningens nio kapitel följer en diskussion om resultaten jämte en avslutande reflektion över svensk kriminologi i historien.

Härnäst följer en kortare bakgrundsteckning vilken utgör en fond för den plats och period – Sverige under 1880-talet – där denna undersökning tar sin början.

Bakgrund

Det finns en kriminologins skapelsemyt. Det sägs att Cesare Lombroso under 1860-talet kom att undersöka liket efter den ökände italienske banditen Giuseppe Villella, som länge gäckat de italienska myndigheterna, men till slut fängslats och sedan dött innanför murarna. Lombroso upptäckte då att Villellas kranium bar tydligt djuriska drag och han drabbades av insikten att banditens fysionomi ägde en koppling till dennes våldsamma och kriminella liv. Detta ska ha varit impulsen för Lombroso att närmare undersöka förbrytarnas kroppar och själar, och 1876 publicerades *Luomo delinquente* – Den brottsliga människan – i vilken förbrytaren framställdes som en atavism, en förhistorisk varelse från ett tidigare utvecklingsstadium. Lombroso mobiliserade ett helt batteri av vetenskapliga traditioner och metoder. Han studerade förbrytare antropologiskt, psykologiskt, medicinskt och sociologiskt. Han utförde undersökningar av såväl historisk som statistisk karaktär. Han kopplade skillnaden mellan förbrytare och laglydig till skillnader mellan mänskliga raser och mellan djur och människa. Hans slutsats

var att många av de människor som begick brott i det moderna samhället tillhörde en särskild biologisk kategori. De var ”födda förbrytare”.⁵⁴

Kring Lombroso samlades nu en rörelse, en samling jurister, läkare och antropologer, som kom att bilda en skola vilken gått under olika namn, som ”den biologiska skolan” och ”den italienska skolan”, men framför allt som ”den positiva skolan”, *scuola positiva*. Bland Lombrosos följare fanns namn som Enrico Ferri, Raffale Garofalo, Scipio Sighele och Salvatore Ottolenghi. Skolans centrum blev tidskriften *Archivio di antropologia criminale, psichiatria e medicina legale* som grundades 1880. Genom den och de internationella kongresserna för kriminalantropologi, vilka startade 1885, vann skolan snabbt anhängare i en rad andra länder. Lombrosos vetenskap – som han själv kallade kriminalantropologi – hamnade på många europeiska och amerikanska intellektuellas läppar. Den kriminologiska vetenskapen var upprättad.⁵⁵

Trots berättelsen om kriminologins uppkomst som ett resultat av Lombrosos geniala upptäckt var hans ambition att undersöka brottsligheten vetenskapligt inte originell. Sedan åtminstone slutet av 1700-talet hade försök gjorts att kartlägga och förklara brottsligheten. För det första fanns en medicinsk forskning som tog sig an problemet på olika sätt. Där fanns sådana som Benjamin Rush, Philippe Pinel och James Pritchard, vilka undersökte det som betecknades som ”manie sans délire” och ”moral insanity”, ett tillstånd som innebar att man saknade moral, empati och självkontroll utan att i klinisk mening vara sinnessjuk. Där fanns Franz Joseph Gall och Johann Spurzheims frenologi, läran om hjärnas fakulteter som avvecklade mot skallbenet. Där fanns också Bénédict Auguste Morel och teorin om degeneration, tanken att förvärvade egenskaper gick i arv och att sedeslöst leverne och missbruk på så sätt bröt nere inte bara individer utan också hela släktet. De biologiska perspektiven på brottslighet passade väl in i en bredare intellektuell strömning under 1800-talet där inte bara Darwin och Haeckel utan också Lamarck utövade ett stort inflytande på tänkandet om människan som både en biologisk och en samhällelig varelse.⁵⁶

54 Leps 1992, s. 32f och Rafter 2008, s. 66ff. Om *L'uomo delinquente* se särskilt Gibson & Rafter 2006.

55 Leps 1992, s. 32f och Villa 2013. Det bör också noteras att Lombrosos yviga vetenskap gick mycket väl ihop med kraftiga kulturella strömningar i Europa vid 1800-talets slut, se vidare Ystehede 2008. Även om Lombroso var den stora inspiratören var det till stor del lärjungarna och juristerna Enrico Ferri och Raffale Garofalo som bearbetade Lombrosos utforskningar och gjorde dem till ett vetenskapligt och kriminalpolitiskt program. Båda skrev var sitt verk som fick stor uppmärksamhet. Såväl Ferris *La sociologia criminal* som Garofalos *Criminologia* gavs ut på flera språk, bl.a. engelska (Ferri 1895 och Garofalo 1914).

56 Rafter 2008, särskilt kapitel 2–5. Rafter menar att Rush, Pinel och Pritchard bör ses som de första kriminologerna, i meningen att de var de första som verkligen anlade ett vetenskapligt perspektiv på brottsligheten (Rafter 2008, s. 19f). Om tidiga uppfattningar om ”moral insanity” se Werlinder 1978, s. 36ff; om frenologi se Cooter 1984 och om degeneration se Pick 1989.

Därutöver fanns de etnografiska, sociologiska och statistiska undersökningarna av brottsligheten. Moralstatistiker som Adolphe Quetelet och André-Michel Guerry visade att brottsligheten ägde en regelbundenhet över tid, de kunde visa hur olika typer av brottslighet var spridda på skilda platser och de lanserade teoretiska konstruktioner som ”genomsnittsmänniskan”. Denna typ av sociologi etablerade brottsligheten som ett socialt faktum. Kring detta faktum skapades sedan djupare förståelse genom att dess konkreta uttryck kartlades och beskrevs av antropologer, journalister, jurister och historiker.⁵⁷

Det fanns således en väl etablerad diskussion inom straffrätt, sociologi och medicin om olika aspekter av brottsproblemet när Lombroso åren kring 1880 presenterade sina teorier, av vilka många alltså inte var så nydanande givet forskningsläget. Att många förbrytare var väsensskilda från den vanliga medborgaren var en tanke som uttryckts före Lombroso, liksom att brottslighet orsakades av sociala och biologiska omständigheter. Varför fick då just Lombroso ett sådant genomslag?

För det första verkade han och hans vetenskap genom att syntetisera. En lång rad tidigare skilda vetenskapliga och kunskapsproducerande praktiker fördes nu samman i en vetenskap – kriminalantropologin. Dessutom hade Lombroso i sin vetenskap mer än någon annan försökt behandla brottsligheten i sin helhet, inte bara i dess enskilda delar. Detta bidrog till att naturalisera brottsproblemet – göra det till ett naturligt faktum och att skilja det från en traditionell syn på brottslighet som ett uttryck för mänsklig synd och ondska. Den syntetiserande praktiken gjorde också tanken på en brottslighetens vetenskap möjlig. Brottsproblemet var *ett*, så var också vetenskapen som skulle utforska det. Lombrosos historiska bedrift var att avgränsa och konstituera ett objekt och att upprätta ett fält för vetenskapliga undersökningar av detta objekt. Det revolutionerande i Lombrosos tänkande var således främst av strukturell art, inte idémässig.⁵⁸

För det andra kom Lombrosos vetenskapliga praktik att kopplas till ett kriminalpolitiskt program och en straffrättslig doktrin. Den positiva skolan vann inte bara mark som en samling vetenskapliga pionjärer utan också som en oppositionsrörelse som gick i konfrontation med det som kan benämnas som det klassiska straffrättstänkandet.⁵⁹

57 Beirne 1993, kapitel 3 och 4 och Hacking 1990. Se också Rafter 2009a och exempel på historiska källtexter från detta område i Rafter 2009b.

58 Rafter 2008, s. 84ff. Rafter konstaterar: “The new field was born, and if at first its relations to anthropology, psychology, psychiatry, and statistics remained unclear, those who were studying crime and criminals at least could think of themselves as laboring on roughly the same scientific project. A core of knowledge began to form, although much of it was hotly contested.” (Rafter 2009a, s. xv).

59 Leps 1992, s. 35ff och Rafter 2008, s. 81ff. Pasquino menar att det är denna attack som är fundamentet för den moderna kriminologin. Den kriminologiska vetenskapen behövde inte Lombroso, Pasquino börjar sin redogörelse av kriminologins födelse med von Liszts respektive Ferris attacker

Under andra halvan av 1700-talet, i upplysningens tidevarv, etablerades tankegångar om en rationell hantering av förbrytare. De jurister som svor sig till dessa idéer har kommit att ses som representanter för den klassiska straffrättsskolan. Cesare Beccaria, och i hans efterföljd sådana som Jeremy Bentham och Anselm von Feuerbach, menade att lagen skulle vara lika för alla, att rättskipning skulle syfta till att förhindra brottslighet och att straffen skulle humaniseras. Det rättvisa straffet skulle utmätas efter utilitaristiska principer: den smärta som tillfogades skulle vara högre än den njutning förbrytaren tillägnat sig genom brottet. Straffmätningen skulle regleras och den brottsliga handlingen skulle vara det som blev föremål för rättsreaktionen. Den klassiska straffrättsdoktrinen utgick således inte bara från att alla var lika inför lagen utan också från att de faktiskt var lika, i meningen att varje människa var en ansvarig och kalkylerande individ.⁶⁰

Denna doktrin angreps skoningslöst av den positiva skolan. Lombrosos undersökningar hade en gång för alla visat, ansåg dess medlemmar, att förbrytare inte var en juridisk benämning utan ett biologiskt och sociologiskt faktum. Det var inte ett abstrakt brott som skulle vara föremål för statens uppmärksamhet utan den konkreta förbrytaren. Frågan som skulle ställas till den åtalade var inte längre ”vad har du gjort?”, utan ”vad är du?” Eftersom vetenskapen, enligt den positiva skolan, hade visat att en förbrytares handlingar styrdes av dennes biologiska och sociologiska omständigheter fanns inte längre förutsättningar att tala om brottslingens fria vilja. Därmed fanns heller ingen anledning att tala om ansvar. Målet med straffreaktionen var inte den rättvisa vedergällningen där den åtalade ställdes till svars och tvingades ta ansvar för sina handlingar. Målet var att skydda samhället med hjälp av åtgärder som valdes utifrån en undersökning av det brottsliga handlandets orsaker.⁶¹ Kriminologin – i meningen den lombrosianska syntesen – kom således att konstitueras i ett utpräglat rätts- och straffpolitiskt sammanhang och denna problematik skulle komma att spela en viktig roll för olika fraktioner som sökte omdana straffrätten och det sätt på vilket Europas stater hanterade brottsligheten.

I och med att den kriminologi som beskrivs i det ovanstående inte går att koka ner vare sig till en enskild forskare eller till ett konceptuellt innehåll så är det inte lämpligt att säga att kriminologin uppstod i Turin under 1860-talet, då Lombroso själv sa sig ha gjort sina epokgörande upptäckter. Snarare kan dess framträdande mindre exakt placeras i det historiska rum som var Europa åren runt 1880. Publiceringen av *L'uomo delinquente* var en av flera viktiga händelser

på det klassiska straffrättstänkandet (Pasquino 1991).

60 Leps 1992, s. 17ff och Melossi 2008, kapitel 1. Det finns de som menar att detta är en allt för förenklad syn på exempelvis Beccarias uppfattningar, Denne hade inte en naiv syn på människan och hans verk innehåller definitivt en typ av antropologi, se Beirne 1993, kapitel 2.

61 Garland 1985b, s. 84ff och Melossi 2008, s. 48.

i en process där relationen mellan vetenskap och politisk maktutövning rekonfigurerades.

Europa under åren runt 1880 var en kontinent i rörelse och förändring. Tiden präglades av industrialisering och urbanisering, av upplösningen av gamla gemenskaper och uppkomsten av nya problem. Denna omvälvning sågs som en fara för den rådande ordningen. Arbetarrörelsens framväxt i slutet av 1800-talet accentuerade detta hot: en omvälvning av samhället sågs av dess ledare som den enda lösningen på de sociala missförhållandena. Etablissemangstod stod inför det som sedan det tidiga 1800-talet beskrivits som den ”sociala frågan”.⁶²

Inflytelserika krafter menade att hotet inte borde bemötas med konfrontation, utan genom att i samhällsordningen integrera större delen av den marginaliserade befolkningen såväl politiskt som socialt och ekonomiskt. Samhället skulle bevaras genom att förändras. Här skedde en typ av socialpolitisk arbetsdelning där olika problemområden skildes ut. Brottsligheten var ett av dessa och härmed problematiserades brottsligheten på ett nytt sätt.

Om förbrytare tidigare varit en del av den ansiktslösa massan som gick under namnet ”de farliga klasserna” framfördes med tiden allt fler krav på att en kriminalpolitik värd namnet måste differentiera mellan olika förbrytare. Under andra halvan av 1800-talet kom strafflagen mer och mer att betraktas som en regelrätt klasslag, riktad mot arbetarklassen i allmänhet och dess lägre skikt i synnerhet. För att kunna skydda samhället mot det hot brottsligheten utgjorde uppstod ett behov av att kunna skilja ”riktiga förbrytare” från dem som av tillfälligheter eller olyckliga omständigheter befann sig i klammeri med rättsvisan. Medan inkluderingen av den ordnade arbetarklassen på sikt skulle ske genom bättre bostäder, arbete med skälig lön, bättre hälsa, möjligheter till sedligare leverne och kanske till och med rösträtt, skulle straffrätten och kriminalpolitiken ta sig an den oregerliga delen av befolkningen. Om möjligt skulle dessa individer reformeras och återföras till samhällsgemenskapen och i annat fall oskadliggöras.⁶³

I denna politiska och sociala situation var Lombrosos skola bara en av många grupperingar som började se vetenskapliga undersökningar av brottsligheten som en förutsättning för en rationell straffrätt. Lombrosos djärva teorier och ambitiösa program må vara startskottet för en kriminologisk och kriminalpolitisk diskussion, men han fick snabbt sällskap. På de första internationella kongresserna för kriminalantropologi ansattes han av franska sociologer och antropologer. Den franska kriminologin formerades kring läkaren Alexandre Lacassagne och räknade i sina led sådana som sociologen Gabriel Tarde och antropologen Paul

62 Se Wisselgren 2015, s. 19ff.

63 Om tidens behov av differentierande praktiker se Garland 1985a. För ett resonemang om hur detta är grunden till vad som kan sägas vara kriminologins inbyggda strävan till exkludering av grupper och individer se Steinert 1997. För en motsatt argumentation se Vyleta 2006.

Topinard. Fransmännen var långt ifrån främmande för biologiska perspektiv på människan, men den positiva skolans ledarfigur fick motstå hård kritik för sin ensidighet, sina statiska förklaringar och för sitt forskningsmässiga slarv.⁶⁴

Särskilt för norra Europa blev den 1889 grundade *Internationale Kriminalistische Vereinigung* (IKV) en viktig organisation för spridningen av kriminologin och strävan efter att göra den politiskt relevant. Under ledning av straffrättsprofessorerna Franz von Liszt, G.A. van Hamel och Adolphe Prins, var denna sammanslutning mindre intresserad av den kriminologiska vetenskapen och mer av konkreta straffrättsliga och kriminalpolitiska reformer. IKV:s ledargarnityr var mer pragmatiskt än de italienska positivisterna. Lombrosos skola sökte en strängt vetenskaplig straffrätt i vilken vetenskapens utgångspunkter och resultat gick före allt annat: för den tedde sig legalitets- och proportionalitetsprinciper i bästa fall som meningslös metafysik och i värsta fall som påtagliga hinder för ett effektivt samhällsskydd. För von Liszt och hans kollegor var förvisso en vetenskaplig bedömning och hantering av brottsligen något centralt. De instämde även i ståndpunkten att strafflagens främsta uppgift var samhällsskyddet. Men IKV:s ledare ansåg att man måste ta hänsyn till straffets ”sociala funktion”. Därmed var de tvungna att ta i beaktande sådant som rättssäkerhet och ”det allmänna rättsmedvetandet”. Lagstiftaren var tvungen att kompromissa mellan åtgärder riktade mot den enskilda förbrytaren och straffets allmänpreventiva och morallbildande funktion. Positivisterna såg i sin tur strafflagens syfte som strängt individualpreventivt. Denna spänning mellan vetenskaplig doktrin och realpolitik kom att ha en stor betydelse för den kriminologiska diskussionen, även som den kom att utvecklas i Sverige.⁶⁵

Kriminologins etablering som vetenskapligt fält åren runt 1880 var också beroende av utvecklingen av verktyg för kommunikation och reproduktion av idéer. Lombrosos teorier sattes direkt i rörelse via dagspress och vetenskapliga och folkliga tidskrifter. Möjligheterna att utmana etablerade tankemönster ökade genom upprättandet av en infrastruktur för intellektuellt utbyte och debatt. Under loppet av ett par års tid grundades en rad kriminologiska tidskrifter, förvisso förankrade nationellt men med en internationell spridning avseende såväl skribenter som läsare. Den internationella kongressen för kriminalantropologi hölls första gången 1885, i Rom, och sedan regelbundet på olika platser i Europa ändå fram till första världskriget. En europisk offentlighet och de transnationella nätverk som växte fram var en förutsättning för reproduktionen av kriminologins diskurs, vilket i sin tur kunde leda till dess konsolidering som vetenskapligt fält.⁶⁶

64 Leps 1992, s. 32ff och Nye 1984, s. 103f. Om fransk kriminologi se också Mucchielli 2010.

65 Om IKV se Häthén 1990, s. 71ff och Radzinowicz 1991. Om von Liszt se också Vormbaum 2014, s. 114ff.

66 Se exempelvis Kaluszynski 2006 och Rafter 2009a. Även om kriminologi inte vann sådant akade-

Utvecklingen i Sverige ägde likheter med skeendena på kontinenten, om än med viss eftersläpning. Beccarias verk översattes tämligen snabbt till svenska och en rad reformer i linje med den klassiska straffrättsdoktrinen genomfördes mot slutet av 1700-talet och i början av 1800-talet. Psykiatrin och rättsmedicinen utvecklades under 1800-talet och vissa typer av avvikande beteenden började allt mer förstås i medicinska termer samtidigt som själen också kom att betraktas som en del av människans biologi.⁶⁷

Brottsligheten började utkristalliseras som ett problem i Sverige i den sociala frågans tidevarv. Brottslighet, oordning och asocialitet sågs vid 1800-talets mitt som ett resultat av det gamla samhällets upplösning. Landsbygdsbefolkningen pauperiserades samtidigt som industrier och städer växte och kring sig samlade stora mängder människor. Överheten fasade ömsom för vad som kommit att kallas ”den farliga underklassen” och ömsom för en begynnande arbetarklass. Mindre än ett politiskt hot var det ett hot mot ordningen att människor inte levde sina liv fast förankrade. Arbetskraften tvingades att bli mobil. Anställningar var ofta tillfälliga. Folk levde ur hand i mun.⁶⁸

Den svenska kriminalstatistiken, som under 1800-talet hade utvecklats enligt internationellt snitt, gav olyckskorparna vatten på sin kvarn. Siffrorna indikerade en tydlig ökning av brottslighet tiden runt 1850. Många slog larm. Man fruktade inte bara det nuvarande tillståndet, som var nog så bekymmersamt, än mer oroade man sig för vad som skulle komma att ske om utvecklingen tilläts fortsätta.⁶⁹

Problemen i samhället ansågs ha sin orsak i de lägre klassernas bristande moral och i det nya samhällets miljöer som frestade och drev människor till oordnat och osedligt liv. Man talade ofta och gärna om ”värdiga” och ”ovärdiga” fattiga. De ”värdiga” stretade på trots alla vedermödor, de tog hand om sig själva och sin familj och utmanade inte ordningen. Kringresande tillfällesarbetare, luffare, tiggare, brottslingar, suputer och allmänt oordnat folk var de ”ovärdiga”. De senare hade den nya tiden ryckt upp med rötterna och de hade ännu inte funnit en fast plats i den nya tillvaron.⁷⁰

miskt erkännande som exempelvis psykologi och sociologi runt sekelskiftet 1900 fanns antydningar till institutionalisering vid de högre lärosätena i vissa länder. Men det gick trögt, exempelvis fick inte en dignitet som Lombroso en professur i sitt ämne, kriminalantropologin, förrän 1906, bara några år innan han gick bort. För en överblick över kriminologins akademiska institutionalisering se Radzinowicz 1961.

67 Om nya strömningar inom straffrätten under slutet av 1700-talet och framåt se Anners 1965, s. 167ff. Om straffrätten under 1800-talet se Häthén 1990, s. 148ff. Om psykiatrin se Qvarsell 1982; 1993; Sjöström 1992, kapitel 6 och 8.

68 Svedin 2015, s. 43ff. Om ”den farliga underklassen” se Petersson 1983. Jmf. Chevalier 1973.

69 Svedin 2015, s. 48ff. Om den svenska kriminalstatistikens under 1800-talet se Lundgren, F. 2003, kapitel 3.

70 Svedin 2015, s. 48ff. Se även Förhammar, 2000 och Davidsson 2015.

Sverige efter 1800-talets mitt mötte problem av en art och en magnitud som inte tidigare skådats. Därför tillkom successivt en rad nya institutioner, syftande till att hantera och styra de som befann sig i samhällets nedre del. Cellfängelset, mentalsjukhuset och olika förbättringsinrättningar för barn var måhända de tydligaste symbolerna för projektet att disciplinera de oregleriga. Införandet av allmän folkskola signalerade att alla som växte upp i Sverige skulle bli, om inte fullvärdiga medborgare, så åtminstone för samhället ansvarstagande individer. Brottsligheten ansågs vara ett ofrånkomligt resultat av det patriarkala samhällets söndervittring. Den farliga underklassen skulle inte gå att kontrollera utan att en ny och strikt ordning infördes.⁷¹

Något hände mot slutet av 1800-talet. Den sociala frågans tyngdpunkt försköts då från fattigdom till arbete, från problemet med att hantera armod genom fattigvård till att förbättra villkoren för den snabbt växande arbetarklassen.⁷² Nya problem formulerades och gamla sattes i nya perspektiv. ”De brännande frågorna” blev många. Fattigvårdsfrågan, arbetarfrågan, bostadsfrågan, kvinnofrågan och ett otal andra ”frågor” började kring sig samla expertis, skapa arenor och utveckla politiska och administrativa program. Folkupplysning och kunskapsproduktion blev centrala praktiker. Vetenskapen fick en tydlig roll att spela.

Brottsproblemet, redan definierat av statistiska och moraliska utsagor, fick en ny politisk dimension, och därmed fanns förutsättningar för en brottslighetens vetenskap att vinna mark. I denna situation mottogs den internationella diskussionen om kriminologi i Sverige vid 1800-talets slut.

71 Svedin 2015, s. 47f. Om det svenska fängelsesystemet under 1800-talet se Lundgren, F. 2003, kapitel 2 och Nilsson, R. 1999. Om folkskolan som fostrande och disciplinerande institution se Petterson 1992, s. 161ff.

72 Lundquist 1997 och Wisselgren 2000, s. 47ff.

DEL I

Den brännande frågan om brott och straff

Kriminologi, reformrörelse, publik vetenskap

Det var tydligt att skribenten var imponerad. I *Aftonbladet* av 12 juli 1907 stod att läsa om den föreläsning om brott och straff som hållits dagen innan i huvudstaden. Föreläsare hade varit den renommerade Bror Gadelius, professor i psykiatri vid Karolinska institutet och överläkare vid Konradsbergs sjukhus. Platsen var Arbetareinstitutet. Titeln på föredraget var *Förbrytaren och samhället* och åhörarna tillhörde främst deltagarna vid de sommarkurser som riktade sig till bland annat folkskolelärare och som hölls i regi av Stockholms högskola. Publiken fick höra Gadelius berätta om förbrytaren ”som en naturprodukt, som kräver det nogrannaste studium” och om de moderna kraven på en reform av straffrätten. Läsaren fick veta att föreläsningen blev mycket uppskattad: ”Det utomordentligt intressanta föredraget belönades med ihållande applåder af den talrikt tillstädeskomna åhörarskaran, bland hvilken märktes prinsessan Ingeborg och prins Eugen.”⁷³

Föredraget från sommaren 1907 får här representera föremålet för denna undersöknings första del: Den rörelse genom vilken den nya vetenskapen om brott och straff presenterades för en intresserad och bildad svensk allmänhet. För de socialt intresserade grupperingarna i sekelskiftets Sverige lovade de nya vetenskapliga perspektiven på förbrytaren nya lösningar på gamla problem. De utmanade invanda föreställningar och kritiserade det rådande systemet. Vetenskapen skulle vara offentlig, knytas till dagsaktuella frågor och göras relevant för det svenska samhället.

Undersökningens första del sträcker sig från 1885 till 1920, en etableringsstid för svensk kriminologi.⁷⁴ Politiska och sociala reformrörelser krävde omförhandlingar av relationen människor emellan och mellan befolkningen och offentliga institutioner. Man sökte upprätta ett nytt medborgerligt subjekt och politikens

73 ”Förbrytaren och samhället: Ett föredrag af prof. Gadelius”, *Aftonbladet*, 1907-07-12. Föredraget gavs också ut i tryckt form året efter (Gadelius 1908). Om Gadelius och dennes roll i formeringen av den moderna psykiatri i Sverige se Möller 2017.

74 Termen ”kriminologi” dök upp i svenska språket kring detta sekelskifte. De relaterade begreppen ”kriminalantropologi” och ”kriminalpsykologi” uppträdde redan i slutet av 1880-talet. För exempel på användning av termerna se ”Brott och straff”, i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 1891-01-24 (kriminologi); ”Framtidens brott”, i *Norrköpings Tidningar*, 1887-12-17 (kriminalantropologi) och ”Kunna brottslingar betraktas som sinnessjuka?”, *Aftonbladet*, 1886-03-08 (kriminalpsykologi). Vid pass 1911 beskrev professorn i straffrätt Nils Stjernberg i *Nordisk familjebok* kriminologi som ”den vetenskapsgren, som sysselsätter sig med frågan om brottets natur och orsaker [...]. Den plägar uppdelas i kriminalantropologi och kriminalsociologi.” Kriminalantropologi beskrevs vidare som ”den vetenskap, som sträfvat att fastställa brottslighetens orsaker, för så vidt dessa äro att söka i särskilda egenskaper hos den enskilde förbrytaren. Dess viktigaste gren är kriminalpsykologien”. Kriminalsociologin förklarades vara den vetenskap ”som söker fastställa brottslighetens orsaker, försävidt dessa äro att söka i förhållanden inom det brottslingen omgivande samhället”. Här fanns inte bara en förståelse om vetenskap och brottslighet, Stjernberg målade också upp ett helt vetenskapligt fält. Se vidare *Nordisk familjebok*, 1904-1926, uppslagsord: Kriminologi; Kriminalantropologi och Kriminalsociologi.

gränser skulle vidgas.⁷⁵ För dessa förändringsivriga grupper stod vid denna tid utbildning, upplysning och rekrytering ur de breda folklagren på agendan. Det var i dessa grupperingars publika forum som den kriminologiska kunskapsbildningen först förankrades. Här fanns föreningar, samlingspunkter och publikationskanaler. Här mobiliserades en bred publik. För den sociala rörelsen var vetenskap inte något som angick ett fåtal eller något som enbart särskilt utvalda kunde behandla. Utgångspunkten för del 1 av denna undersökning är därför tesen att kriminologi i Sverige framträdde och introducerades i ett första skede som *publik vetenskap*.⁷⁶

Att undersöka kriminologins etablering på svensk mark med publik vetenskap som ingång innebär att analysera och diskutera olika aktörer, hierarkier och typer av utsagor. Den mer specifika form av publik vetenskap som kan fångas i termen *populärvetenskap* innehade här en inte oviktig position. Genom pamfletter, handböcker, föreläsningar och artiklar i dagspress och tidskrifter mottogs och producerades en internationell kriminologi i Sverige årtiondena kring sekelskiftet 1900.

Här finns anledning att precisera begreppen. Populärvetenskap förstås inom vetenskapshistorisk forskning inte längre genom en linjär spridningsmodell där vetenskap först skapas inom ett tänkt forskarsammanhang för att sedan sänkas ner till en menighet. En sådan uppfattning övergavs för decennier sedan och är inte heller aktuell i denna studie. Populärvetenskap förstås i relation till svensk kriminologi snarare som en praktik som verkade på sina egna villkor än som ett medel för distribution av färdig kunskap. Populärvetenskapen var då en verksamhet inom vilken ny kunskap och nya auktoriteter kunde uppstå, men som också tydligt formades av sociala och politiska faktorer.⁷⁷

75 Om den sociala frågan i sekelskiftets Sverige se Hedin 2002; Kaveh 2006; Lundquist 1997 och Wisselgren 2000.

76 Ekström ser *publik vetenskap* som ett ”ömsesidigt utbyte mellan medier och vetenskapssamhälle snarare än en fråga om hur forskningens resultat sprids eller förmedlas” (Ekström 2004, s. 11). Om den sociala rörelsen i Sverige som en viktiga arena för samhällsvetenskapernas etablering i Sverige åren kring 1900 se Wisselgren 2000.

77 För ett fördjupat resonemang kring den vetenskapshistoriska diskussionen om ”populärvetenskap” se Topham 2009, s. 312f. Om den linjära spridningsmodellen se också Ekström 2004, s. 15f. På grund av att modellen blivit obsolet menar vissa att själva termen populärvetenskap i historisk forskning stjälpmer mer än den hjälper, se exempelvis Secord 2004. De som fortfarande ser det som ett relevant begrepp understryker att populärvetenskapen måste undersökas som ett sammansatt historiskt fenomen och inte användas som ett entydigt begrepp. Se Daum 2009, s. 319 som menar att “we should understand the varieties of ‘popular science’ as part of a larger phenomenon: the changing set of processes, practices, and actors that generate and transform public knowledge across time, space, and cultures. With such a reconceptualization we can both de-essentialize and historicize the idea of ‘popularization’, free it from normative notions, and move beyond existing imbalances in scholarship”. Se också Bensaude-Vincent 2009 och Broks 2006, s. 1f. Om populärvetenskapen som ett verktyg för politisk reform i Sverige se Kärnfelt 2000, särskilt kapitel 5 och 6.

Populärvetenskap bör historiskt undersökas både som *populärvetenskap* och som *populärvetenskap*. Populärvetenskap skiljer sig från andra typer av vetenskapliga utsagor i det att den på ett eller annat vis framställs eller förstås som populär i meningen *tillgänglig för en krets utanför de skolades*. Den skiljer sig från andra typer av offentliga och tillgängliga kunskapsutsagor genom att den *framställs eller framställer sig som vetenskap*.⁷⁸ Relationen mellan vetenskapens avskilda laboratorium, sjukhussalar, kontor och universitetssalar, å ena sidan, och folket och allmänheten, å den andra, är inte nödvändigtvis hierarkisk. Därför bör inte heller populärvetenskapen tillskrivas det *egentliga* syftet att popularisera vetenskap, då detta ofrånkomligen förutsätter ett hierarkiskt förhållande.

Den publika vetenskapen och den populärvetenskapliga genren förstås lämpligast som en plats där vetenskap verkar som, med James Secords ord, ”knowledge in transit”. Cirkulationen av kunskap är inte något som följer efter det att den skapats. Skapandet av kunskap är från början en form av kommunikativt handlande.⁷⁹ Av betydelse för en undersökning av den svenska kriminologins etablering är därför att ställa frågor om avsändare och publik, om textens format, och om det politiska och sociala sammanhang i vilket den kriminologiska vetenskapen presenterades och konsumerades.

En tes i denna del av min undersökning är att kriminologi upprättades som en samhällsvetenskap i Sverige genom dess förmåga att göra såväl juridiska och medicinska som naturvetenskapliga kunskaper omedelbart tillgängliga och relevanta för en bred offentlighet. Även produktion och reception av mer avancerade kriminologiska texter måste därmed förstås i relation till det publika. Om detta stämmer så var såväl populärvetenskaparen som dennes publik centrala aktörer i den kriminologiska kunskapens formering. Att lägga fokus på populärvetenskapliga yttringar hjälper oss således att sätta den svenska kriminologiska kunskapsbildningen i perspektiv, att peka på dess historiska förutsättningar och att

78 Här ska understrykas att det ändå är i vissa sammanhang och ifrån vissa positioner som något kan hävdas som vetenskap. Även om senare årtiondens forskning har avslöjat stor textuella likheter mellan exempelvis skönlitteratur och vetenskap, särskilt under 1800-talet (se t.ex. Beer 1996), betyder inte det att litteratur och vetenskap är ekvivalenta praktiker och auktoriteter. Det vetenskapliga fältets relationer till sin omgivning och kompletterande och konkurrerande kunskapsformer ska givetvis uppmärksammas, men de vetenskapliga utsagornas historiska specificitet måste också tas i beaktande (likt i Davidson 1996). För ett upplysande meningsutbyte kring denna problematik se diskussionen i *History of the Human Sciences* mellan Heike Bauer och Ivan Crozier i relation till en antologi editerad av Bauer (”Sexology, historiography, citation, embodiment: a review and (frank) exchange”, <http://www.histhum.com/?p=367>, hämtad 2017-07-07).

79 ”This means thinking always about every text, image, action, and object as the trace of an act of communication with receivers, producers, and modes and conventions of transmission. It means eradicating the distinction between the making and the communicating of knowledge. It means thinking about statements as vectors with a direction and a medium and the possibility of response.” (Secord 2004, s. 661). Understrykas bör att Secord anser att all vetenskap, inte endast det som här benämns populärvetenskap, ska förstås genom ”knowledge in transit”. Om cirkulation som ett kritiskt moment i kunskapsformering se också Östling & Larsson Heidenblad 2017.

diskutera vad den ställde i fråga och vad den åstadkom. Den publika kriminologin diskuterade politiskt brännande frågor ur ett vetenskapligt perspektiv. Genom att rikta blicken mot detta skeende blir det möjligt att skissera den kriminologiska gränsrörelsens konturer och belysa centrala aspekter av den svenska kriminologins formering i ett spänningsfält mellan politik och vetenskap.

Denna del av undersökningen kommer i tre kapitel att analysera och diskutera hur kriminologin artikulerades och gjordes relevant i Sverige från mitten av 1880-talet fram till åren kring första världskrigets slut och den allmänna och lika rösträttens införande. Vetenskapen förstås som förankrad i en politisk rörelse med kopplingar till redan etablerade institutioner, arenor och diskurser. Populärvetenskap och offentliga diskussioner om den kriminologiska kunskapsbildningen är min ingång. Det första kapitlet behandlar tiden från mitten av 1880-talet fram till sekelskiftet och undersöker hur tanken på en vetenskap om brottslighet, en kriminologi, upprättades i Sverige. I det efterföljande kapitlet, som sträcker sig fram till och med 1911, ligger fokus på hur kriminologin förankrades i Sverige i den populärvetenskapliga genren och vilken funktion den därmed ägde för den sociala reformrörelsen. Undersökningens första del avslutas med ett kapitel som visar hur svensk kriminologi blev etablerad och därmed kom att närma sig den roll som statsmakternas verktyg den senare kom att inneha.

Kapitel 1 En ny vetenskap

I detta kapitel skissas en bild av kriminologins uppkomst i Sverige under slutet av 1800-talet. Brottsligheten var inte något nytt problem i landet vid denna tid, men det offentliga samtalet om brott och brottslingar breddades när den på kontinenten så omtalade kriminalantropologin introducerades för en svensk publik. Kriminalantropologi förstods på gott och ont som ett nytt sätt att tänka som utmanade gamla sanningar. Ett nytt samhälle hade fått en ny vetenskap. Men hur förankrades denna märkvärdiga, moderna, hotande, löftesrika och internationella företeelse i ett svenskt sammanhang? Hur gjordes något främmande och fjärran omedelbart relevant inom ramen för ett litet land i norr? Hur upprättades och förvaltades här gränser mellan vetenskap och politik? Denna undersökning tar som sin början 1885. Detta var året då tidens internationellt mest uppmärksammade mötesplats för kriminologins aktörer uppstod.

Internationella kongresser i nationell press

De internationella kongresserna för kriminalantropologi som hölls sju gånger mellan 1885 och 1911 var viktiga för etableringen av kriminologin som ett vetenskapligt fält i ett internationellt perspektiv. De fungerade som ett forum för vetenskapssamhället samtidigt som de gav en möjlighet för en bredare publik att få en insyn i det vetenskapliga samtalet. I det sena 1800-talets Sverige spelade referat från dessa kongresser en viktig roll för spridningen av kriminologiska tankegångar. Genom rapporteringen slogs en brygga mellan det globala och lokala och även om det som diskuterades i någon mån var förunderligt och främmande så kom det nu närmare den svenska läsaren.⁸⁰

80 Kaluszynski (2006, s. 309ff) menar att kongresserna bidrog till att såväl skapa den kriminologiska disciplinen och att sprida den kriminologiska kunskapen som att ge en plats för olika professioner och politiska intressen att spela ut sina konflikter. Hon påtalar också den påtagliga mediala bevakningen som fick effekter i länder långt bortom de där kongresserna hölls. Se också Nye 1984, s. 97ff och Everett-Lane 2004. Leps menar att kongresserna har getts en given plats i den kriminologiska skapelsemyten (Leps 1992, s. 32ff). Se Althammer 2014; Kaluszynski 2006, s. 305 och Shafir 2014 för resonemang om betydelsen av konferenser om brott och straff i en bredare mening decennierna kring sekelskiftet 1900. Om relationen mellan det globala och det lokala i

Dagspressen hade här en central position. I den förekom ständigt referat av vetenskapliga möten i en rad ämnen. Inte sällan användes stora ord och ett andaktsfullt tilltal. Vetenskapen framställdes som universell och allmängiltig. Samtidigt hade dagpressen sin del i skapandet av den offentlighet i vilken brottsligheten allt mer framställdes som ett politiskt problem. I tidningar rapporterades om fasansfulla brott, om uppmärksammade rättegångar och om statens försök att få bukt med brottsligheten. Sida vid sida med sådana redogörelser informerades läsaren om att världens främsta forskare samlades i någon europeisk storstad för att på en kongress finna vetenskapligt grundande lösningar på dessa tidens gissel.⁸¹

I den tidiga rapporteringen framträdde bara vaga konturer av en kriminologi. I augusti 1885 anmälde *Aftonbladet* den tillställning som skulle komma att äga rum i november samma år och gå till historien som den första internationella kongressen för kriminalantropologi:

En "antropologisk-kriminalistisk" kongress skall inom kort sammanträda i Rom. Med kongressen är förenad en utställning, der bland annat förekomma mer än 700 kranier och ungefär 3,000 fotografier af brottslingar, hvaribland en hel afdelning af ett tyskt kriminalalbum med anmärkningar. Dessutom mer än 150 hjernor preparerade efter ett nytt system, en betydlig mängd stilprof, poem, ritningar och instrument som förskrifva sig från brottslingar. Man ska framlägga grafiska tabeller öfver brottsligheten i Europa sammanställd med metereologien, föda, uppfostran, själfmord etc. Samlingar af fotografier af ryska politiska och vanliga brottslingar och vaxmasker af ett stort antal ryktbara brottslingar komma äfven att utställas. De förnämsta forskarne på den kriminella antropologiens område väntas till kongressen.⁸²

Det är en talande framställning. Intresset riktade sig enkom mot den tillhörande utställningen. Ingen vikt lades vid de kommande kongressförhandlingarna. I stället presenterades en hel rad spektakulära utställningsobjekt som dessutom angavs i stora kvantiteter. Även i sin mycket sparsmakade rapportering från

relation till brottsfrågan se Melossi, Sozzo & Sparks 2011.

81 För en diskussion om mediernas roll i skapandet av en svensk politisk offentlighet se Hadenius & Weibull 2005, s. 45ff. Om den tidiga svenska kriminaljournalistiken se Pollack 2001, s. 102ff och Leth 1994. I den närmast följande undersökningen undersöks ett urval tidningsartiklar. Artiklar har identifierats genom sökning på relevanta sökord i Kungliga bibliotekets söktjänst för svenska dagstidningar (<http://tidningar.kb.se/>). Databasen har sina begränsningar. Det är endast ett urval svenska dagstidningar som är digitaliserade och OCR-tolkningen av det digitaliserade materialet är, som alltid i dessa fall, inte helt tillförlitligt. Detta utgör i sammanhanget inget problem. Min undersökning har ingen fullständig ambition. Syftet är att illustrera och diskutera ett antal möjliga hållningar och positioner rörande vetenskap och brottslighet.

82 "En 'antropologisk-kriminalistisk' kongress", *Aftonbladet*, 1885-08-05.

kongressen några månader senare lade *Aftonbladet* vikten vid utställningen, särskilt vid Lombrosos visning av huvudskallar (bland annat av ”ett utmärkt väl bibehållet hufvud af en i Kiev afrättad nihilist”). Inte ett ord om kongressens förhandlingar.⁸³

Att *Aftonbladet* lade fokus på utställningen är inte förvånande. En stor del av kriminalantropologins attraktionskraft bestod av dess visualitet. Notisen i *Aftonbladet* innehöll ett löfte om en spektakulär föreställning. I den antropologiska utställningen förmänskligades och förkroppsligades brottsligheten. Förbrytarens kropp gjordes främmande och avvikande. Den distanserades och framstod som ett givet föremål för vetenskapliga undersökningar.⁸⁴ Notisen sade mycket lite om den nya vetenskapen, men väldigt mycket om den nya vetenskapens objekt.

En bildad och intresserad allmänhet kunde ta del av utförligare referat i en tidskrift som *Ur dagens krönika*. En skribent berättade om den nya vetenskapens radikalitet och hur den var en reaktion mot det klassiska straffrättstänkandet. Läsarna fick också veta vilka de kriminalantropologiska auktoriteterna var: Lombroso, Ferri, Lacassagne, Tarde, Kraepelin med flera. Lombrosos teori om den födda brottslingen presenterades och likaledes Lacassagnes skarpa kritik av denna teori. I artikeln summerades kongressförhandlingarnas avslutande ord: ”Vetenskapsmannens lösen borde vara den samma som drottningens af Italien: ’ständigt framåt!’.”⁸⁵ Kriminalantropologin placerades i framstegets fälla.

När den andra internationella kongressen för kriminalantropologi hölls i Paris 1889 var rapporteringen desto intensivare. Till skillnad från i Rom fanns det en svensk bland de registrerade deltagarna. Gustaf Retzius, professor i anatomi vid Karolinska institutet, deltog som representant för Antropologiska sällskapet i Stockholm.⁸⁶

Retzius rapport från kongressen, publicerad i *Aftonbladet*, var mer en tavla än ett referat. Han beskrev lokalerna, delegaterna och öppningsceremonin.

83 ”Antropologiska kriminal-kongressen i Rom”, *Aftonbladet*, 1885-11-30.

84 Rafter talar i det sammanhanget om ”the pleasures of criminal anthropology” och menar att den nya vetenskapen fick grepp om publiken genom bilder, men också ett målade språk och spännande berättelser (Rafter 2006, s. 170ff). Om själva kroppens politiska och kulturella betydelse för Lombroso och kriminalantropologin se Hurley 1996, s. 92ff och Pick 1989, s. 109ff. Walby och Carrier talar om att kriminologins fokus på kroppen äger en motsvarighet i förståelsen av samhällskroppen och menar att ”[t]he boundaries of the social body are constituted in and through corporeal capturing and classification of so-called ’criminal man’” (Walby & Carrier 2010, s. 266).

85 Mazza 1886, s. 203. Se också Qvarsell 1993, s. 143f.

86 *Actes du deuxième Congrès international d’anthropologie criminelle*, Paris, 1889, s. 22. I Paris hölls under utställningsåret 1889 inte mindre än åttiosju kongresser kring skilda ämnen (Crosland, 1992, s. 374). Retzius besökte flera av dem och rapporterad om sin resa via brev till *Aftonbladet* (att notera är att Retzius ägde sagda tidning). Vidare om Retzius se Ljungström 2002. Mot bakgrund av det sätt som exempelvis *Aftonbladet* hade framställt kongressens i Rom några år tidigare var det kanske inte konstigt att det var en antropolog som Retzius som deltog på kongressen i Paris. Det var ledet -antropologi snarare än kriminal- som stod i förgrunden.

Lombroso och dennes lära karaktäriserades som en ”gengångare” av den redan årtionden tidigare bespottade frenologin. I sitt beryktade arbete *Luomo delinquente* hade Lombroso slagit fast, redogjorde Retzius, att en del människor föddes som brottslingar och att många av dessa bar på anatomiska markeringar som avslöjade deras själsliga abnormitet. Lombroso och hans lärjungar hade, fortsatte Retzius, utan tvekan överdrivit den fysiologiska grunden för brottsligt beteende, men likväl ägde deras vetenskap ett värde. Särskilt när dessa läror nu tilldragit sig så stor uppmärksamhet förtjänade de att ”underkastas en allvarlig forskning och en allvarlig kritik”.⁸⁷ Referatet av själva förhandlingarna var kortfattat och avslutades med konstaterandet att ”[å]tskilliga märkvärdiga företeelser omtalades. Andarne drabbade samman. Skilda åsichter framställdes. Någon enighet var ju heller ej att vänta i frågor, som länge ännu torde komma att vara under debatt och kunna vara värda att debatteras”.⁸⁸ Retzius intresse för de kriminalantropologiska frågor som behandlades på kongressen tedde sig helt enkelt inte som särskilt stort. Han visade dock större nyfikenhet för Alphonse Bertillons ”kriminalantropometri”, vilken förevisades under kongressen och som Retzius också rapporterade om i *Aftonbladet*.⁸⁹

Vid den tredje internationella kongressen för kriminalantropologi, i Bryssel 1892, gavs för svenska läsare en mer strukturerad rapportering från kongressens förhandlingar. Svenska regeringen skickade ingen representant, men härads-hövding Wilhelm Uppström deltog som besökare.⁹⁰ *Svenska Dagbladet* publicerade återkommande refererat under hela kongressveckan.

Referaten från Bryssel var utförliga. Ett stort utrymme ägnades åt de konflikter tidigare kongresser hade lagt i dagen (bland annat gavs en pregnant sammanfattning av den positiva skolans program i sju punkter).⁹¹ Ett av kongressens föredrag hölls av Lacassange och detta fick läsare av *Svenska Dagbladet* förstå var av vikt: ”Som bekant dela sig kriminalantropologerna i två skolor, den italienska, som till chef har Lombroso, som omfattar teorien om födda brottslingar samt Lyon-skolan, som bestrider denna teori. Lyoner-skolans chef är doktor Lacassag-

87 ”Från kongresserna i Paris (Bref till Aftonbladet)”, *Aftonbladet*, 1889-08-24.

88 ”Från kongresserna i Paris (Bref till Aftonbladet)”, *Aftonbladet*, 1889-08-24.

89 Besöket hos Bertillon skildrade Retzius även i facktidskrifter, se exempelvis Retzius 1889. Vidare om Bertillon och kriminalantropometri se t.ex. Sekula 1986. Förutom den ovan refererade rapporten levererade Retzius några dagar senare en beskrivning av ett besök hos den rike vetenskapsmecenaten Roland Bonaparte där kongressdeltagarna ”bildade internationellt förbrödrade grupper”, där gästerna fick lyssna till den nya ”fonografen” och där den stora uppfinnaren Edison dök upp under kvällen, se ”En mottagning hos prins Roland Bonaparte (Bref till Aftonbladet)”, *Aftonbladet*, 1889-08-27.

90 ”Antropolog-kriminalistkongressen i Bryssel”, *Svenska Dagbladet*, 1892-08-03 och *Actes du troisième Congrès international d'anthropologie criminelle*, Bryssel, 1892, s. xlviii. Om Uppström se Björne 2002, s. 504.

91 ”Kriminalistkongressen”, *Svenska Dagbladet*, 1892-08-15.

ne.”⁹² Lacassagne dryftade sina tvivel på existensen av medfödd brottslighet, men tillstod att det var av vikt att undersöka förbrytarnas egenart. *Svenska Dagbladet* framställde motståndet mot Lombroso och hans skola som tämligen kompakt, men rapporterade ändå att den bestående känslan från kongressen var enighet och vilja till samarbete.⁹³

Utförliga kommentarer till kongresserna var ovanliga i pressen. Redogörelserna hade en positiv ton och placerade kriminalantropologin i ett sammanhang av kulturellt välstånd och framsteg. *Svenska Dagbladet* lät dock ett kritiskt kåseri vidhängas ett referat från kongressen i Bryssel.

Förut var det så konstigt ställt, inledde skribenten, att en tjuv var en tjuv och en hederlig människa var en hederlig människa. Man var så dum att man gick omkring och trodde att tjuven var en sämre sort än den hederlige. Som tur var började man nu veta bättre. Därpå konstaterande skribenten helt apropå att ”en samling utmärkte och lärde män från hela den civiliserade världen och den ociviliserade också förresten” samlats i dagarna för att diskutera kriminalantropologi.

Kriminalantropologi, hör jag läsarinna utropa, hvad är det för något?
Jo, min allra nådigaste, det är just den vetenskap som är danad att medföra, jag vill inte säga en evolution utan en hel revolution af hela världen, och som kommer att sluta med att göra att alla brott försvinna från jorden, att brottslingarnas klass dör ut, så vida inte rent af omhävlningen blir så fullständig, att de som förut ansetts för hederliga, tills omhävlningen derpå följer komma att anses för och behandlas som brottslingar. [...] Ser ni, kriminalantropologien är konsten att förklara, eller rättare sagdt, att bortförklara brott.⁹⁴

Kriminalantropologin var således inte bara kultur, framtid och en lösning på tidens problem. Den utmanade också djupt förankrade värden rörande moral, rätt och fel och samhällets ordning. Den beska kommentaren i *Svenska Dagbladet* illustrerar i all sin korthet det som skulle vara kärnan i den konservativa kritiken av kriminologin för lång tid framöver.

⁹² ”Kriminalistkongressen”, *Svenska Dagbladet*, 1892-08-13.

⁹³ ”Kriminalistkongressen”, *Svenska Dagbladet*, 1892-08-16. Vad *Svenska Dagbladet* inte berättade för sina läsare var att Lombroso inte var närvarande på kongressen (hans närvaro hade annonserats i förhandsinformationen). I stort sett hela den positiva skolan bojkottade nämligen tillställningen i Bryssel på grund av att kongressledningen inte anställt den undersökning av brottsligheten som man under mötet i Paris 1889 kommit överens om skulle genomföras. De animerade diskussionerna som ägt rum på tidigare kongresser förekom således inte i Bryssel, se vidare Leps 1992, s. 33f. För den positiva skolans skrivelse i vilken de förklarade sin avsikt att inte delta se *Actes du troisième Congrès international d'anthropologie criminelle*, 1892, Bryssel, s. xvif.

⁹⁴ ”Ur veckans krönika”, *Svenska Dagbladet*, 1892-08-15.

Kriminalantropologin och dess auktoriteter torde ha börjat bli bekanta för en svensk läsekrets mot slutet av 1800-talet.⁹⁵ Rapporterna från början av 1890-talet bidrog till att ge konturer och stadga till en allt annat än sammanhållen disciplin. Att man kunde tala om *kriminalantropologerna*, i bestämd form, hade en entusiastisk rapportering från internationella kongresser sin del i. Vid slutet av 1890-talet var *kriminalantropologi* ett faktum som inte krävde någon närmare förklaring i nyhetsrapporteringen.

Kriminologins offentliga uttryck

Det var givetvis inte bara i samband med de internationella kongresserna kriminologi diskuterades i populära forum. För en svensk läsekrets artikulerades under slutet av 1800-talet – i press, tidskrifter och föreläsningar – vetenskapens innehåll, dess centrala tankegångar, dess auktoriteter, de viktigaste begreppen, vetenskapens objekt och metoder samt dess praktiska och politiska konsekvenser. Den publika representationen av kriminologi vid 1800-talets slut var en löpande positionering där olika aspekter gavs olika tyngd i skilda sammanhang. Det fanns dock perspektiv i de populärvetenskapliga framställningarna och den populära hanteringen av kriminologi som ständigt återkom, och på så sätt konstituerade den nya vetenskapen i offentligheten.⁹⁶

Något som inte kunde understrykas nog i press och tidskrifter var att en vetenskap om brott var något nytt. Det var genom detta upprepande som en kriminologisk kunskapsbildning började avgränsas. Kriminologi var internationellt, modernt, framåtsyftande och förunderligt. Men mitt i denna optimism fanns en oreda: orsakerna till brottslighet var inte blottlagda. Även om kriminologin bröt fram som en vetenskap genom påståendet att det fanns ”födda brottslingar” var detta inget som utan vidare accepterades i Sverige vare sig av lärda eller av lekmän.⁹⁷ Den nya vetenskapen framställdes som en samling kring

95 Kanske var det också därför som rapporterna från kongressen 1896 i Geneve var mer sporadiska än från den i Bryssel. Sverige skickade inte heller denna gång någon officiell delegat, men före detta justitierådet och före detta professorn vid Uppsala universitet, Knut Olivecrona, närvarade vid förhandlingarna (*Congrès international d'anthropologie criminelle*, 1896, Geneve, s. xxviii). Om Olivecrona se Häthén 1990, s. 158ff.

96 Här menar jag alltså att den offentliga arenan är produktiv och en yta på vilken kunskap produceras. Det bör dock hållas i minnet att vetenskapen och offentligheten också är en del av samma kulturella sammanhang. Dario Melossi understryker att brottsfrågan i all sin bredd alltid är förankrad i ett kulturellt sammanhang och också alltid ett uttryck för en viss normativitet: ”Each cultural environment in fact produces a given ‘knowledge’ of the criminal that spans different discursive forms, from scientific tracts to newspapers, from televised media to fictional accounts. Such representations perform a work in society which consists, among other things, in orienting public morality. This work of representing and giving moral orientation can be accounted for, according to a concept of the relationship between social structure and culture which is one of ‘elective affinity’ between social practices that are usually ascribed to ‘structure’ and social practices usually ascribed to ‘culture’”. (Melossi 2000, s. 298). Se även Melossi, Sozzo & Sparks 2011.

97 Se exempelvis diskussionen i ”Den nya kriminalpsykologin”, *Arbetet*, 1891-01-27, i vilken det

en mission – att med vetenskapliga metoder undersöka brottsligheten genom den enskilda förbrytaren och dennes annanhet. Men runt orsakerna saknades enighet.⁹⁸ Konflikterna inom kriminologin utgjorde en sådan återkommande och framskjuten trop i rapporteringen att man kan påstå att oenigheten inom den nya vetenskapen framstod som en förutsättning för dess upprättande. För den svenska läsaren öppnades ett fält för vetenskapliga undersökningar upp inte trots utan på grund av konflikterna kring brottslighetens orsaker.⁹⁹

Lombroso var i svensk offentlighet paradigmatiserad för den nya vetenskapen, i meningen exempel, om än för många ett dåligt sådant. Det var kring honom som rapporteringen och diskussionen fördes. Om andra ur positiva skolan, liksom Ferri, nämndes var det ofta i relation till läromästaren. När den franska skolan och Lacassange diskuterades, var det som opponenter till Lombroso. När von Liszt och IKV behandlades var det gärna som ett mindre dogmatiskt alternativ till Lombroso och hans skola.¹⁰⁰ På det nya vetenskapliga fältet var Lombroso en konstant, en fast punkt som alla andra aktörer hade att förhålla sig till, vare sig man var allierad eller meningsmotståndare.

Namnet Lombroso var inte synonymt med kriminologi, men var centralt för hur man förstod den nya läran. Trots att såväl svenska som internationella aktörer bereddes utrymme att sabla ner italienarens teorier i svenska populära sammanhang påverkades inte Lombrosos betydelse.¹⁰¹ Detta berodde nog delvis på det faktum att Lombroso var något av en celebritet i svensk press och det var inte bara i allvarliga kriminologiska sammanhang som han figurerade. Det meddelades exempelvis i notiser att Lombroso ställt diagnos på såväl författaren Émile Zola som på Christopher Columbus. I en annan frågade sig skribenten ironiskt i ett fall rörande en våldsam krokodil om Lombrosos tjänster kunde tas i anspråk. Det meddelades i ytterligare en annan notis att Lombroso uttalat sig om "kyssens ursprung". Tidningarna rapporterade under en period med

konstaterades att "socialisternas man blir han aldrig helt" då Lombroso lade allt för stor vikt vid de biologiska orsakerna till brottslighet. Ett annat exempel på kritik mot Lombrosos determinism var "Unga brottslingar", *Göteborgs Aftonblad*, 1892-03-26.

98 "Kriminalpolitiska experiment på svensk botten", *Aftonbladet*, 1895-01-22; "Kunna brottslingar betraktas som sinnessjuka?", *Aftonbladet*, 1886-03-08; "Förbrytare-psykologi", *Svenska Dagbladet*, 1889-03-21; "Några betraktelser", *Svenska Dagbladet*, 1891-09-12 och "Förbrytarens väsen", *Aftonbladet*, 1892-04-21.

99 "Unga brottslingar", *Göteborgs Aftonblad*, 1892-03-26 och "De nya rörelserna på straffrättens område", *Aftonbladet*, 1892-10-25. Det kan också vara värt att begrunda uttalanden från de historiker som menar att oenigheten mellan den positiva skolan och dess fiender till stor del var en chimär då grupperna i själva verket båda lade mycket stor vikt vid biologiska faktorer (Leps 1992, s. 35ff).

100 "Förbrytarnatur hos djur", *Dagens Nyheter*, 1896-04-02; "En socialistisk professor", *Svenska Dagbladet*, 1893-09-25; "De nya rörelserna på straffrättens område", *Aftonbladet*, 1892-10-25 och "Kriminalistkongressen", *Svenska Dagbladet*, 1892-08-13.

101 Se exempelvis Desjardin 1891.

bestörtning om hur en upplyst man som Lombroso ägnade sig åt seanser, och så vidare.¹⁰² Lombrosos starka offentliga persona fick en tydlig förankring i tidens intellektuella debatt. För de grupper i Sveriges som ägnade sig åt kulturella frågor var Lombroso ett givet intresse.¹⁰³ Genom detta gavs en kulturradikal aura till Lombroso och hans anhängare och kriminologin blev en praktik långt större än kliniska undersökningar av den brottsliga människan. Den kriminologiska kunskapsbildningen förankrades sett ur det perspektivet inte primärt i fängelset, rättssalen eller sinnessjukhuset utan i en bred politisk och intellektuell sfär.

Det var också i en kulturradikal tidskrift, inte i någon medicinsk eller juridisk publikation, som de första översättningarna av utländska kriminologiska urkunder gavs ut i Sverige. I *Nordisk revy för litteratur och konst, politik och sociala ämnen* publicerades vid mitten av 1890-talet ett antal artiklar skriva av områdets internationella auktoriteter. Vissa artiklar ägnade sitt intresse smalare områden, exempelvis Lombrosos ”Religion och brott”. Men även tydligt programmatiska texter som Ferris ”Den positiva straffrättsskolan” gavs utrymme.¹⁰⁴ De svenska ämnen som behandlades i tidskriften var däremot nästan aldrig av medicinsk eller straffrättslig karaktär. Publikationen var i stället en arena för sådana som August Strindberg, Hjalmar Branting och Ellen Key.¹⁰⁵ Det var en bildad och radikal publik, inte en sluten vetenskaplig krets, som genom *Nordisk revy* var den givna mottagaren av den nya läran. Här kan man också hävda att skönlitteraturen spelande sin roll. Naturalistiska och realistiska författare – de främsta av dem August Strindberg och Ola Hansson – diskuterade frågan om brott och straff, ibland i omedelbar närhet till Lombroso, kriminalantropologi och kriminalpsykologi. Även om dessa författare inte betraktades som vetenskapsmän bidrog deras behandling av ämnet till att den kriminologiska kunskapsbildningen kom att associeras med en särskild typ av världs- och samhällssyn. Samma teman om människans djuriskhet, degeneration och naturvetenskapens primat som genomsyrade den nya vetenskapen om brottet fanns i de svenska litterära framställningarna.¹⁰⁶ Denna samklang med den moderna skönlitteraturen förstärkte

102 ”Zola. Snille eller nervsjukdom”, *Dagens Nyheter*, 1897-09-30; ”Var Columbus degenererad?”, *Aftonbladet*, 1899-08-11; ”En krokodil inför rätta”, *Aftonbladet*, 1896-09-21; ”Kyssens uppkomst”, *Svenska Dagbladet*, 1894-02-13 och ”Ur veckans krönika”, *Svenska Dagbladet*, 1892-09-05.

103 Se vidare Witt-Brattström 2007, s. 83.

104 Lombroso 1896 och Ferri 1896. Se också Ferri 1898; Kurella 1898 och Sighele 1895.

105 Undantaget var juristen Fredrik Sundgrens ”Om olika arter av brottslingar” (Sundgren 1897).

106 Om de naturalistiska och realistiska författarnas relation till sin samtida vetenskap se Qvarsell 1986 och 1993, s. 144ff. Om kriminalantropologi och kriminalpsykologi i Strindbergs respektive Hanssons författarskap se Lindström 1952 och Widell, A. 1979. Att åtminstone Hansson var konstnär i första hand och någon slags forskare först i den andra står klart. Han ska i ett brev uttryckt att Lombrosos verk ”må vila på ett sviktande faktaunderlag men att det inte är faktadetaljerna [...] som påverkar diktaren” (Widell, A. 1979, s. 172, not 46).

kriminologins position som den nya tidens vetenskap, vilken utmanade äldre läror, institutioner och ordningar.

Vetenskap mot vetenskap

Det bör här understrykas att även om kriminologi i Sverige i vissa sammanhang framstod som något radikalt och systemhotande var det inte en essentiell egenskap hos den nya vetenskapen. Runt om i Europa fanns förespråkare för kriminologi från vänster till höger på den politiska skalan. Allra tydligast blev detta inom den positiva skolan där Lombroso själv sågs som frisinnad liberal samtidigt som hans lärjungar Enrico Ferri och Raffael Garofalo stod långt ut på vänster- respektive högerkanten. Snarare kan kriminologins segertåg genom Europa i slutet av 1800-talet förklaras av just dess politiska elasticitet.¹⁰⁷

I Sverige fanns dock till en början tydliga skiljelinjer mellan de politiska läger som uppskattade den nya vetenskapen och de som såg den som ett hot. Konflikten stod inte mellan de som trodde på ett vetenskapligt förhållningssätt och de som inte gjorde det. Det var i stället frågan om olika vetenskapssyn och ytterst rörde det olika uppfattningar om samhällsordningen. Dessa konflikter gav det kriminologiska tankegodset en tydlig relevans i de populära framställningarna.

Mot slutet av 1800-talet hade det populärvetenskapliga föredraget vunnit mark i Sverige. Den nya vetenskapen om brottslighet diskuterades med viss frekvens i dessa sammanhang. Två akademiker, ur två olika politiska läger, höll vid ungefär samma tid uppmärksammade föredrag över ämnet. Dessa två – Knut Wicksell och Frans von Schéele – illustrerar konflikterna kring den kriminologiska kunskapsbildningen och de gränsstrider gentemot politiken som med tiden skulle ta allt större plats.

Knut Wicksell var vid denna tid ännu inte den uppburne professor i nationalekonomi han sedan skulle bli. Han var en politisk radikal och 6 januari 1891 samlades en månghövdad publik i Utilistiska samfundets lokaler i Stockholm för att lyssna till honom tala över ämnet ”Om den moderna kriminalpsykologien”.¹⁰⁸ Wicksell pekade ut den nya vetenskapen om brottslighet som en allierad i en pågående politisk strid. Det var det nya mot det gamla, rationalitet mot villfarelse. Äldre tiders krav på hårda straff låg inte i linje med en vetenskaplig uppfattning. Reaktionen mot ett brott skulle i stället rikta sig mot ”de omständigheter, som konstituera brottet”, således mot brottslingens undermåliga

¹⁰⁷ Leps 1992, s. 58ff. Jmf. Garland 1985b, s. 167ff och Gibson 2006.

¹⁰⁸ ”Om den moderna kriminalpsykologien”, *Aftonbladet*, 1891-01-07. Det är förstås att notera var föreläsningen hölls. Utilistiska samfundet, under ledning av Viktor Lennstrand, var en del av tidens kulturradikala strömningar som öppet gjorde front mot religionen och strävande efter en omvälvning av samhället. Om Wicksell och de svenska samhällsvetenskapernas framväxt se Wisselgren 2000.

person och miserabla omständigheter.¹⁰⁹ Här var den nya kriminalpsykologin och Lombroso behjälpliga vid utformningen av nödvändiga reformer. Wicksells åkallande av den kriminologiska kunskapsbildningen var en del av hans radikala politiska program. Hans kriminologi var och blev den sociala reformrörelsens. Kriminologi var inte bara förnuft och framsteg, den var även opposition.

Filosofen och psykologen Frans von Schéele var till skillnad från Wicksell inte någon politisk stridsman.¹¹⁰ Trots det hade den rad föredrag som von Schéele höll under 1891 och 1892 över ämnet kriminalpsykologi tydliga politiska dimensioner. Han var inte imponerad av Lombroso. Kriminalantropologin led av stora brister, men trots detta hade Lombroso vunnit stort erkännande. von Schéele var klar över varför:

Oafsedt den bedårande massan af fakta och rön, som i Lombrosos skrifter på snillrikaste sätt sammanställs, kan förklaringen anses ligga deri, att anhängarne alla förneka viljans frihet och alla äro fanatiska anhängare af den darwinistiska evolutionsteorien.¹¹¹

Kriminalantropologin placerades mitt i den förnuftskamp som främst konservativa tänkare ansåg pågick i slutet av 1800-talet i frågan om vetenskapen, kulturen och samhället. von Schéele mobiliserade det credo som skulle användas som front mot kriminologin för decennier framöver. Påståendet att vi hade en fri vilja var nämligen

en trossats, utan hvilken man ej skulle kunna eller vilja fylla sina plikter. Från samhällssynpunkt vore det ett det största onda för civilisation och kultur, om det blefve en *allmän* öfvertygelse om viljans ofrihet.¹¹²

Där Wicksell sett grunden för ett effektivt politiskt program såg von Schéele en fara. Nog fanns åtgärder att vidta för brottslighetens bekämpande, men det skulle inte ske utifrån den positiva skolans utgångspunkter.¹¹³ Det som stod på spel var frågan om den fria viljan, det personliga ansvaret och i förlängningen hela samhällsordningen. Hos Wicksell fanns en vilja att göra kriminologi till en

109 "Om den moderna kriminalpsykologien", *Aftonbladet*, 1891-01-07.

110 von Schéele hade vid tiden under ett par år verkat som docent i praktisk filosofi vid Uppsala universitet och sökte 1891 vid grundandet av Göteborgs högskola förgäves dess professur i filosofi, vilken i stället besattes av Vitalis Nordström (Nilsson, I. 2002).

111 "Äro brottslingar tillräkneliga", *Svenska Dagbladet*, 1892-04-09.

112 "Brott och straff", *Göteborgs Aftonblad*, 1891-01-24, kursiv i original.

113 Även i sina publikationer attackerade von Schéele den deterministiska viljeuppfattningen, dock inte med udden riktad specifikt mot kriminalantropologin. Se exempelvis von Schéele 1895.

aspekt av politiken och rättsordningen. Hos von Schéele gjordes ett försök till motstånd och försvar av ett rådande sätt att tänka.

Det ska understrykas att von Schéele inte hävdade politikens rätt gentemot vetenskapen. Snarare bör vi förstå de olika ståndpunkterna som två olika vetenskaper genom vilka politiska spörsmål kunde artikuleras på olika sätt. Radikaliteten i Wicksells ståndpunkter bestod inte av mobilseringen av en vetenskap utan det sätt på vilket han sökte formulera mötet mellan vetenskap, samhälle, rättssystem och politik. Det var genom att konfronteras med sådana frågor i offentliga framställningar som kriminologi framstod som en kunskapsbildning med potential att bli en del av samhället och att utmana dess ordning. Det var en viktig effekt av den populära hanteringen av den nya vetenskapen.

Värderingen av den kriminologiska kunskapsbildningen hörde således tydligt ihop med värderingen av andra områden. Ett konservativt, eller åtminstone ett antiradikalt, förhållningssätt till samhället indikerade i regel en tveksam hållning till kriminologi. Även i fråga om en annan vetenskaplig disciplin, pedagogiken, kunde Lombroso och den nya vetenskapen tolkas på olika sätt utifrån skilda politiska positioner.

Johan Mathias Ambrosius, folkskoleinspektör och pedagog, representerar här den samhällsbevarande positionen. Det var inte hos kriminalantropologin man skulle finna sina svar på brottslighetens orsaker, markerade Ambrosius i en tidskriftsartikel. Lombrosos teorier pekade ut människans fysiska konstitution som bestämmande för dennes handlande, menade han och fortsatte:

Genom en sådan åsikt elimineras all moralisk tillräknelighet, och en brottsling är att anse såsom en sjuk människa, hvilken bör behandlas af läkare eller i vissa fall göras oskadlig men inte straffas. Häraf skulle äfven följa, att orsakerna till brottslighet borde aflägsnas icke genom uppfostran utan genom hygieniska åtgärder.¹¹⁴

För Ambrosius skulle således uppfostran – hans eget professionella uppdrag – vara förgäves om Lombroso hade rätt. Men inte heller ville författaren lägga för stor vikt vid uppfostrans roll: ”Sedlighet framgår ur viljans fria val och seger öfver de onda böjelserna; osedligheten, äfven i formen af förbrytelse, beror ytterst på den fria viljans missbruk”.¹¹⁵ Det som låg i potten var det objekt mot vilket pedagogiken, den kontrollerande praktiken, riktade sig. Kriminologin vred Ambrosius egen vetenskap och hans professionella verk ur händerna på honom.

¹¹⁴ Ambrosius, 1898, s. 125.

¹¹⁵ Ambrosius, 1898, s. 126.

Den liberala folkskoleläraren och riksdagspolitikern Fridtjuf Berg såg saken i ett annat ljus.¹¹⁶ Det dåliga hemmet var den främsta orsaken till att ungdomar drogs till brottets bana. Staden med sina krogar, dansställen och skräplitteratur gjorde sitt. Som samhället såg ut var det inte förvånande att ungdomar förföll till brottslighet, det var en överraskning att inte fler gjorde det, konstaterade Berg.¹¹⁷

Men det var inte, fortsatte han, bara i uppväxtmiljön man kunde finna orsakerna till brottsligheten. Kända av läkare sedan länge hade nu dessa biologiska faktorer uppmärksammats även av allmänheten.

Dessa orsaker bestå däruti, att individens normala andliga utveckling blifvit hämmad eller rubbad genom vissa anatomiska, fysiologiska eller psykologiska missbildningar, hvilka gjort honom till en i sedligt afseende vanskad eller sjuklig varelse.¹¹⁸

Berg underströk att defekterna ofta var ärvda från föräldrarna. Denna insikt om ”ärftlighetens makt” menade Berg hade getts av Darwin och Spencer, men också av Lombroso. Berg intog en för oss nu bekant hållning till Lombroso och hans vetenskap. Den ”snillrike dårläkaren” och hans teorier hade rättmätigen utsatts för hård kritik. Men trots stridigheterna hade det funnits ett värde i den italienske psykiatrikerens arbete:

Så till vida är denna strid nu utkömpad, som det blifvit visadt, å ena sida att Lombroso genom sitt undanskjutande af de sociala förhållandenas verkan gjort sig skyldig till en svår ensidighet, å andra sidan att de af honom framhållna biologiska inflytelserna förtjäna långt mer beaktande än man förut varit böjd att tillmäta dem.¹¹⁹

Berg såg inte den fara Ambrosius sett rörande pedagogikens framtid. Tvärtom tedde det sig som att uppfostrans fasta hand var än mer av värde för dem ”hvilka kommit till världen med ett oförytterligt arf och onda drifter och böjelser”.¹²⁰ För den liberale och radikale blev inte den nya vetenskapen ett hot utan ett vapen i kampen mot en gammaldags uppfostran, en föråldrad pedagogik och en konservativ politik.

116 I *Svensk läraretidning* skrev Berg 1895 en artikelserie i fyra delar. Serien fick titeln ”Den sedliga förvildningen av ungdomen” och däri sökte Berg beskriva samhällets relation till brottsligheten. Undersökningen presenterades under fyra rubriker: ”Det ondas verklighet”; ”Det ondas orsaker: de sociala”; ”Det ondas orsaker: de individuella” och ”Det ondas botemedel”.

117 Berg, F. 1895a, s. 646.

118 Berg, F. 1895b, s. 658.

119 Berg, F. 1895b, s. 659.

120 Berg, F. 1895b, s. 660.

Svensk kriminologi upprättades i tydlig relation till denna typ av politiska ställningstaganden. Därför är det inte heller överraskande att en konservativ juristkår till en början inte välkomnade den nya läran.

Nya tider, nya straffrättsteoretiker

I vad som torde vara några av de allra första texterna i vilka den nya kriminologiska kunskapsbildningen behandlades i en svensk juridisk facktidskrift var inställningen avog.¹²¹ Juristen Johan Kreüger slog fast att den positiva straffrättsteorin, sprungen ur Lombrosos och Ferris tänkande, var ”fullkomligt falsk”.¹²² Positivisterna, vilka av Darwin och Spencer lärt sig betydelsen av att se människan som en del av naturen, förnekade existensen av den fria viljan. Det var ett ställningstagande som inte bara var felaktigt, enligt Kreüger, det var dessutom farligt. Det ryckte undan grunden för det rättmätiga straffet.¹²³

Det var förmodligen många jurister som delade Kreügers åsikt. Den naturvetenskapliga förståelsen av förbrytaren var en utmaning mot såväl rättsordning som rättsvetenskap. Hur skulle detta hanteras? Hur mycket skulle naturvetenskap tillåtas bestämma rättsvetenskapliga och straffrättsliga överväganden?¹²⁴ Juristerna tvivel bör inte förstås som en konflikt mellan vetenskap å ena sidan och metafysik å den andra – så som kriminologins tillskyndare gärna ville formulera det. Det var ett konfliktfyllt möte mellan två olika vetenskapliga traditioner och deras förhållande till rätten och samhällsordningen. I och med det kriminologiska tänkandets intåg utmanades en epistemisk auktoritet.

Vad som är mer talade för juristernas hållning än ilskan hos Kreüger var deras påtagliga ointresse för att behandla den nya vetenskapen. När en av Sveriges främsta straffrättsjurister, Johan Hagströmer, höll sin installationsföreläsning vid tillträdet till professuren i kriminalrätt i Uppsala 1888 underströks den kriminologiska kunskapens underordnade betydelse.¹²⁵ Föreläsningen var en pro-

121 Kreüger 1885 och Kreüger 1886.

122 Kreüger 1886, s. 10.

123 Kreüger 1886, s. 11ff. Kreüger hade rätt i att såväl Darwin som Spencer spelade en stor roll för den positiva skolan, inte minst för Enrico Ferri som i sin vetenskap sökte en syntes mellan de två briterna och Marx (Ferri 1903). Se Beck 2005 för en analys av Ferris säregna försök att föra samman Marx och Spencer.

124 Häthén 1990, s. 235ff. Här är det dock viktigt att understryka skillnaderna internationellt. I många länder intog juristerna framstående positioner inom det kriminologiska samtalet, till exempel i Frankrike (Tarde), Italien (Ferri och Garofalo) och Tyskland (von Liszt). Att kriminologin utmanade rådande rätt betydde inte per definition att den juridiska professionen såg den som en motståndare.

125 Om Hagströmer se Häthén 1990, s. 160ff. Se Hagströmer 1875 för dennes syn på fängelsereformer och frihetsstraffets roll. Han var anhängare av tankar om såväl prevention som rehabilitering, men i hans syn på relationen mellan brott och vetenskap gav inte detta något genomslag. En annan samtida och framstående jurist som ägnade brottsligheten och straffrätten sitt intresse var professorn vid Uppsala universitet Knut Olivecrona som bland annat skrev ett verk om återfall i brottslighet (Olivecrona, Knut 1872) och därigenom kom att refereras i Garofalos så omskrivna

gramförklaring för Hagströmers rättsvetenskap och han påpekade att straffrätten var full av ämnen som kunde tilldra sig intresse. Orsaker till brott, återfall i brott och brottslingars psykiska och fysiska ”egendomligheter” var aktuella företeelser som nog kunde tas upp till behandling i en föreläsning om straffrätt. Men detta var för Hagströmer inte aktuellt.

Att jag nu ej valt något af dessa eller dylikt ämne, det beror derpå, att, om också dessa ämnen långt ifrån få vara främmande och likgiltiga för en kriminalist, de dock falla utom min professurs egentliga område och tillhöra discipliner, som i förhållande till detta framstå som hjälpvetenskaper. Ty jag är icke professor i straffrättens historia, icke i filosofisk straffrätt, icke i hvad man kallat kriminalsociologi och kriminalbiologi, utan professor i kriminalrätt, och kriminalrätt betyder dervid den positiva, nu gällande straffrätten.¹²⁶

Straffrätten som en *vetenskap* hade inget med de naturvetenskapliga landvinningarna och göra. Dessa var möjligen till nytta inom rättsfilosofi och kriminalpolitik, men de hade inte visats relevanta i relation till den positiva straffrätten, vad Hagströmer anbelangade.¹²⁷ För straffrätten fanns endast två källor: strafflagarna och det allmänna rättsmedvetandet. Straffrättens uppgift som vetenskap var att systematisera, bearbeta och presentera det material man samlade ur dessa källor. Hagströmer stängde därmed dörren för de nya vetenskaperna om brottet. Den utmaning som kriminologin erbjöd hanterades genom att ignoreras.¹²⁸

Det fanns hos svenska rättsteoretiker en insikt om att det fanns ett nytt sätt att tänka kring brott och straff. I juristen Ernst Kallenbergs *Om återfall i brott* från 1894 konstaterades att frågan om återfall i brott fått stor uppmärksamhet de senare åren. En viktig upptäckt därvidlag var att antalet brott ökade, trots att inte antalet förbrytare gjorde det. Det innebar att det fanns en typ av människor som i takt med samhällets utveckling begick allt fler brott, menade Kallenberg.

Criminologia (Garofalo 1914, s. 210).

126 Hagströmer 1889, s. 436.

127 Hagströmer 1889, s. 440.

128 Hagströmer 1889, s. 448f. Under 1890-talet kunde Hagströmer ses som ett uttryck för det bristande intresset för relationen mellan straffrätt och naturvetenskap i allmänhet. Under början av 1900-talet kom han i sin konsekventa hållning att te sig allt mer isolerad. Trots att de moderna idéerna fått grepp även om rättsvetenskapen vidhöll Hagströmer straffrättens skarpa avgränsning som ett ideal. Detta gjorde han tydligt i sin lärobok i svensk straffrätt som gavs ut i flera delar, under åren 1901–1909. Om Hagströmers ovilja att ta till sig de moderna strömningarna inom straffrätten se Björne 2002, s. 379ff. Kriminalpolitikern och juristen Karl Schlyter skrev under 1950-talet att radikala idéer som de hos Franz von Liszt spreds i Sverige runt sekelskiftet, men att ”[m]an söker däremot förgäves något citat från Liszt i Hagströmers *Svensk Straffrätt*” (Schlyter 1951, s. 169). Se också Häthén 1990, s. 160ff.

Det var i ljuset av detta som den nya ”vetenskapliga riktningen” av straffrätten gjordes intressant.

Dess utmärkande drag är det energiska bekämpandet af ”begreppsjurisprudensen”, såsom det moderna slagordet lyder; i stället för undersökningen af brott och straff som abstraktioner skall träda ett ingående studium af brottet såsom ett empiriskt faktum eller rättare sagdt af förbrytarna, då brottet har betydelse endast såsom ett uttryck för deras sinnesriktning. Den metod, som därvid användes är den naturvetenskapliga, induktiva, som drager slutsatser från ett genom iakttagelser af det verkliga lifvet samladt material, så omfattningsrikt som möjligt.¹²⁹

Kanske, funderade Kallenberg, gav denna vetenskap hans eget värde än mer tyngd. Men författaren konstaterade sedan kort att denna vetenskap *inte* kunde bli föremål för hans avhandling. Kunskapen om kriminologin och dess relevans fanns således där, men traditioner, strukturer och etablerade sätt att göra och tänka kring rättsteori gjorde att en kriminologisk kunskapsbildning ännu inte kunde räknas med juristernas uppslutning.

Juristerna var i det sena 1800-talets Sverige en mycket publik yrkesgrupp och vid tiden pågick ett stort arbete med att partiellt reformera strafflagen. Den kommitté som getts detta uppdrag gick under benämningen Nya lagberedningen och samlade kring sig några av tidens främsta jurister. Beredningen och dess arbete var återkommande föremål för pressrapportering och i beredningen fanns representanter som inte ställde sig helt negativa till empiriska undersökningar som en grund för straffrätten och kriminalpolitiken.¹³⁰ Den reformvänliga sammanslutningen IKV, under tysken Franz von Liszts ledning, framstod i det ljuset som en given internationell samtalspartner, men IKV:s inflytande i Sverige var vid tiden ännu ringa. I Nya lagberedningen satt dock vänner till IKV som Wilhelm Uppström och Otto Wilhelm Staël von Holstein, president i Göta hovrätt. Den senare av dessa publicerade kring 1890 i en ledande facktidskrift i alla fall två artiklar där de nyare strömningarna inom straffrätten introducerades. Genom Staël von Holstein placerades den kriminologiska kunskapsbildningen i nära anslutning till lagberedningens arbete och vetenskapen fästes därmed i en skärningspunkt mellan juridik, politik och offentlighet.¹³¹

Till skillnad från Hagströmer så välkomnade Staël von Holstein de nya läroorna om brottet. Nya idéer utmanade de gamla och konflikterna som därmed uppstod drev utvecklingen framåt, konstaterade han: ”Denna strid blir både hetare och i

129 Kallenberg 1894, s. 4f.

130 Om Nya lagberedning se Häthén 1990, s. 218ff.

131 Staël von Holstein 1889 och 1890.

vetenskapligt hänseende intressantare, om den tillika rör sig om användandet af nya metoder för den vetenskapliga forskningen, om indragande på det vetenskapliga området af faktorer, som förut hållits utom detsamma.”¹³² Staël von Holstein framställde Lombroso som den extrema figur han ofta porträtterades som: ”Han är alltigenom determinist, evolutionist, utilist”.¹³³ von Liszt och IKV, med sin mer moderata hållning där vetenskapens insikter vägdes mot realpolitiska behov, ställdes upp som ett realistiskt alternativ till den positiva skolan.

Det är uppenbart att IKV, detta internationella forum för den nya kriminalpolitiken som hade en nära koppling till den pågående kriminalantropologiska debatten, inte var av vikt för den svenska juridiska miljön, även om detta alternativ på idéplanet kunde ses som attraktivt.¹³⁴ Förutom Staël von Holsteins ovan refererade artiklar förekom det knappats alls rapportering från IKV:s sammankomster under 1800-talets slut i de juridiska tidskrifterna. Däremot behandlades den internationella sammanslutningens möten och program utförligt och frekvent i dagspressen. Den intresserade läsaren kunde därmed tillskansa sig all kunskap den behövde om inflytelserika krafter som ville ge större utrymme åt kriminologin inom straffrätten och kriminalpolitiken.¹³⁵

Svenska juristers ointresse för de nya vetenskaperna på straffrättens område skulle dock komma att skingras. Vändpunkten kom med Johan Thyréns entré på scenen. Som professor i straffrätt vid Lunds universitet från 1896 blev Thyrén den

132 Staël von Holstein 1889, s. 1.

133 Staël von Holstein 1889, s. 4. Staël von Holstein avfärdade på inget sätt den positiva skolan som helt förfelad. Han sammanfattade med utgångspunkt i en sammanställning av en tysk jurist den positiva skolans viktigaste bidrag: Den hade påvisat studiet av *individ* som en viktig del av straffrätten. Den hade visat att brottslighet var ett *socialt fenomen*. Den hade formulerat *skyddsprincipen* som grunden för varje straffrätt. Därmed blev frågan om *prevention* av yttersta vikt. Mot bakgrund av detta blev *kategoriseringen* av olika brottslingar central och frågan om ”oskadliggörande” av vaneförbrytare en aspekt av straffrätten (Staël von Holstein 1889, s. 5f).

134 År 1890, något år efter IKV:s grundande, räknades de svenska medlemmarna till tre (av totalt 310). Under 1890-talet blev svenskarna något fler och pass 1900 var antalet svenska medlemmar i sammanslutningen tjugo, att jämföra med ungefär fyrtio norska och över nittio danska. (*Mitteilungen der Internationalen kriminalistischen Vereinigung*, 1891, s. 21 och 1900, s. 19f; 27 och 413). Under 1800-talet verkar också de svenska bidraget till meningsutbytet vara begränsat. Uppström bidrog dock med ett avsnitt om Sverige i IKV:s stora projekt att göra en sammanställning över Europas nationella strafflagar (Uppström 1894) och korresponderade med von Liszt (Sundell 1987, s. 100). Inte bara rörande medlemstalet i IKV står Sverige ut i ett nordiskt sammanhang. I Norge var Bernhard Getz och Francis Hagerup båda vid universitet i Kristiania, betydelsefulla på hemmaplan genom sitt arbete att koppla samman de nya teorierna med konkret kriminalpolitiskt reformarbete. I Danmark spelade Carl Torp, professor vid Köpenhamns universitet, en liknande roll. I Sverige saknades motsvarande aktörer före 1900-talet. De två grannländerna grundade också varsin nationell kriminalistförening, en typ av landsdivision av IKV, innan 1800-talet var till ända. För Sveriges del, där det juridiska etablissemanget var uppenbart mer konservativt, skulle det dröja ända till 1911. Se Häthén 1990, s. 102f och 124ff, samt Dahl 1985.

135 Se t.ex. ”Juridisk litteratur”, *Nya Dagligt Allehanda*, 1891-01-14; ”Behandlingen af oförbätterlige förbrytare”, *Nya Dagligt Allehanda*, 1891-08-29; ”Samtidens strafflagstiftning i jämförande framställning”, *Aftonbladet*, 1892-06-22 och ”Kriminalistkongressen i Linz”, *Stockholms Dagblad*, 1895-08-19.

svenska jurist som tog sig uppdraget att på svensk mark förankra de kontinentala straffrättsteorierna, främst som de artikulerades i Tyskland och inom IKV.¹³⁶ Thyréns viktigaste insatser för straffrätten hör inte 1800-talet till, men redan några år efter det att han tillträtt professuren presenterade han för en nordisk publik en straffteori som inte var "begreppsjurisprudens" utan som förhöll sig till sociala realia. I en text om så kallade affliktiva straff lade Thyréns grunden för en straffrätt med samhällelig relevans. Utgångspunkten skulle vara straffet som *medel*, inte som mål. Med Thyréns terminologi var syftet att straffet skulle verka såväl genom "psykisk suggestion" (prevention, förbättring) som genom "fysiskt oskadliggörande" (inlåsning).¹³⁷ I vilken utsträckning man sökte nå det ena eller andra målet var avhängigt vilken typ av brottsling man hade att göra med. Olika sinnesbeskaffenhet hos förbrytaren krävde olika straffåtgärder.¹³⁸ Thyréns hade därmed placerat empiriska undersökningar av förbrytaren i centrum för vetenskap och politik.

Genom att artikulera straffet som medel i stället för mål var det inte längre brottet som var straffrättens objekt, det var förbrytaren. Och i och med att förbrytaren upprättades som objekt öppnades straffrätten upp för nya praktiker och auktoriteter. Andra yrkesgrupper kunde nu flytta fram sina positioner i relation till brottsproblemet.

Läkarvetenskapens utmaning

Den kriminologiska kunskapsbildningen uppfattades som en överlappning mellan vetenskapen och rätten, vilket ofrånkomligen ledde till konflikter mellan olika typer av kunskapsregimer. Dessa gränsdragningsproblem var inte bara ett bryderi för jurister. Även läkarprofessionen, särskilt de som i sitt värv städslades av rättsväsendet, var tvungna att hantera situationen. Professorn i rättsmedicin vid Karolinska institutet, Axel Jäderholm, publicerade redan 1883 en artikel i vilken saken beskrevs på följande vis:

Rättsmedicinens utveckling beror af två faktorer, å ena sidan lagstiftningen och rättsvetenskapen, som uppställa problemen för den art af bevisning

136 Thyréns bana till juridiken var inte spikrak. Han disputerade i såväl historia som filosofi innan han 1894 intog en extra ordinarie professur i romersk rätt och rättshistoria vid Lunds universitet för att två år senare tillträda den ordinarie professuren i straffrätt. Sitt specimen för den sista av dessa tjänster var ett verk i två band, *Abhandlungen aus dem Strafrechte und der Rechtsphilosophie*, som gavs ut under 1894 och 1896. Där diskuterade, utvecklade och delvis anslöt sig Thyréns till rättsvetenskapsmän i och kring IKV (Thyrén 1894 och 1896). Se Häthén 1990, s. 167ff och Modéer 1983.

137 Thyréns 1900, s. 2.

138 Thyréns 1900, s. 4ff. Se vidare Häthén 1990, s. 170ff.

genom sakkunnige, som vi kalla rättsmedicin, å andra sidan de medicinska vetenskaperna sjelfva, som gifva medlen att lösa problemen.¹³⁹

Jäderholm formulerade några av de problemställningar som skulle följa av detta beroendeförhållande mellan rättsvetenskap och naturvetenskap: Vad är *tillräknelighet*? Vad är *förstånd* i lagens mening? När är ett sinne sjukt? När orsakar det sjuka sinnet den brottsliga handlingen? Jäderholm placerade läkarens arbete i ett veritabelt gränsland mellan rätten och medicinen, mellan normen och vetenskapen. Här ser vi i själva verket kriminologins grundläggande problematik formulerad. Den medicinska vetenskapen skulle verka på rättens och politikens villkor, men i ett sådant förhållande riskerade alltid makten att förskjutas. Förbrytaren var ett politiskt problem, men på samma gång ett vetenskapligt objekt. När läkarvetenskapen flyttade fram sina positioner i samhället kom själva problemformuleringen att förändras.

Medicinen fick nämligen inte endast ett ökat inflytande i förhållande till rätten mot slutet av 1800-talet. Läkarvetenskapens inbrytning i debatten om brott och straff sammanföll med att medicinen kom att bli en källa till kunskap om samhällsproblem och deras lösningar i allmänhet.¹⁴⁰ Kännedomen om människan och det liv denne levde gjorde läkaren till en sanningssägare på en rad områden. Den kunskap om biologiska och sociala realia som medicinen hade och producerade började nu också framstå som nödvändig för en straffrätt som skiftat objekt, som nu skulle rikta sig mot människor av kött och blod i stället för mot en undflyende, i lag straffbelagd, handling.

Brottsligheten var inget vanligt föremål för medicinsk forskning och medicinska diskussioner i slutet av 1800-talet i Sverige. Medicinalrådet, senare professor i psykiatri vid Karolinska institutet, Fredrik Björnström publicerade 1883 *Sinnessjukdomar och abnorma sinnestillstånd betraktade hufvudsakligen från rättsmedicinsk synpunkt*, ett verk som kommit att kallas Sveriges första lärobok i rättspsykiatri.¹⁴¹ Man uppmärksammade något utländskt forskningsresultat eller något rön, man recenserade viss litteratur. Ludwig Wolff, läkare i Göteborg, tog sig förvisso tid att grundligt kritisera Lombrosos lära, men intrycket är onekligen att få läkare ägnade frågan sin odelade uppmärksamhet.¹⁴²

Att juristernas intresse var tämligen svalt bidrog säkert till sakernas tillstånd. Givet de institutionella strukturerna och de nya idéernas karaktär är det inte

139 Jäderholm 1883, s. 107. Att notera är att under 1800-talet betecknade rättsmedicin alla de medicinska praktiker som skedde i anslutning till rätten, även t.ex. en sådan disciplin vi idag benämner rättspsykiatri.

140 Björkman, J. 2001, s. 26ff och Palmblad 1989.

141 Björnström 1883. Enligt Qvarsell var det även i detta verk som termen "rättspsykiatri" för första gången förekom på svenska (Qvarsell 1993, s. 120ff).

142 Om Wolffs vidräkning med Lombroso se Wolff 1897 och Qvarsell 1993, s. 146.

heller något att förvånas över att det var yngre läkare, eller i alla fall läkare i början av sina karriärer, som främst deltog i den kriminologiska kunskapsbildningen. Här ska vi också notera att dessa forskare var en del av den process genom vilken psykiatri etablerades som vetenskaplig disciplin i Sverige.¹⁴³ Den kriminologiska problematiken fann en punkt till förankring i detta moment av osäkerhet inom den medicinska vetenskapen. Två gradualavhandlingar från 1890-talet med psykiatrisk inriktning var de medicinska verk från perioden som tydligast sökte delta i ett kriminologiskt samtal.

Den första av dessa avhandlingar var Axel Johan Ekdahls *Om rättsmedicinska undersökningar rörande sinnessjukhet hos för brott tilltalade personer* från 1893. Ekdahl sökte besvara frågan hur de sinnessjuka skulle sorteras ut från de friska i rättsprocessen. Läkaren hade en plikt att avge utlåtanden om sinnessillståndet hos en tilltalad om *rätten så önskade*. Den förbrytare som befanns sinnessjuk kunde inte straffas och det var organisationen kring detta förfarande som Ekdahl behandlade.¹⁴⁴

Ekdahl menade att många sinnessjuka felaktigt dömdes till fängelsestraff och hans lösning på det problemet var att *samtliga* åtalade skulle genomgå läkarundersökning.¹⁴⁵ Han såg framför sig en omfattande undersökning där läkaren skulle kartlägga förbrytarens hela livsgång och mer därtill. Ärftlighetens lag, menade Ekdahl, gick här inte att bortse från. ”Andliga abnormiteter” kunde föras över från förälder till barn. Vid de sämsta förutsättningarna var den brottslige född med dåliga anlag *och* hade växt upp i en miljö som tryckte ner de goda. I dessa fall producerades en ”individ af så låg moralisk halt, att förmågan att särskilja rätt och orätt, lagenligt och lagstridigt, sedligt och osedligt helt och hållet saknas”.¹⁴⁶ Ekdahl förstod vilken typ av terräng han där beträdde och vad läsaren skulle kunna tänka:

Jag vet också, att mången vid första påseendet tro sig igenfinna Lombroso's lära uti mit ofvan förda rasonemang. Men skillnaden är dock stor emellan att säga, att en brottsling är *född till brottsling* och aldrig kan blifva annat,

143 Se vidare Möller 2017. Om psykiatrins relation till kriminologin se Garland 1985a, s. 113f. Om rättspsykiatri i ett historiskt perspektiv se Oosterhuis & Loughnan 2014.

144 Sedan gammalt var praxis i Sverige att sinnessjuka skulle gå straffria – de kunde inte dömas av en domstol – men under 1800-talet reglerades detta förhållande och läkarens roll i rättsprocessen stadfästes (Qvarsell 1993, s. 102ff). Strafflagen av 1864, kapitel 5, § 4, stipulerade att ”[g]erning, som begås af den som är afwita, eller hwilken förståndets bruk, genom sjukdom eller ålderssvaghet, är beröfwat, ware strafflös” (SFS 1864:11). Om läkarnas roll i rättsprocessen kring sekelskiftet 1900 se Garpenhag 2012.

145 Ekdahl 1895, s. 14f.

146 Ekdahl 1895, s. 27f.

eller att dåliga anlag kunna utvecklas till den grad, att resultatet blir en rent psykisk brist – en oförmåga att bedöma en handlings moraliska värde.¹⁴⁷

Ekdahl vände sig mot att associeras med den italienske psykiatrikern, han orienterade sig i stället mot den tyska miljön. Det hindrade honom inte från att lägga ut texten om fysiska kännetecken på sinnessjukdom. Formen på såväl huvudskål som ansikte och könsorgan kunde vara indikatorer på psykisk abnormitet.¹⁴⁸

Några år efter Ekdahl, 1898, disputerade Georg Schuldheis för medicine doktorsgraden vid Uppsala universitet på avhandlingen *Om sinnessjuka fångar i Sverige under åren 1865-1894: Rättsmedicinska och kliniska studier*.¹⁴⁹ Schuldheis företog sig i sin avhandling – genom vilken han blev docent i psykiatri – ett omfattande empiriskt arbete. Det satt uppenbarligen sinnessjuka fångar i svenska fångelser, menade han. Men hur många var de och hur många av dem borde egentligen gått straffria? Schuldheis slog fast att den andel fångar som av Fångvårdsstyrelsen *observerats* som sinnessjuka inte var med verkligheten överensstämmande. Det antalet var nämligen något *lägre* än vad man kunde anta för befolkningen i stort. Detta fann Schuldheis otroligt. Till att börja med, menade han, kom fångarna främst från de lägre samhällsklasserna. Deras livsförutsättningar var något som sannolikt verkade gynnsamt på utvecklingen av sinnessjukdomar.¹⁵⁰ Precis som Ekdahl åkallade Schuldheis Lombroso för att i samma mening ta avstånd från densamme:

Vidare torde man numera blifva allt mindre benägen att bestrida riktigheten af den åsikt, som väl en gång skall räknas såsom en varaktig vetenskapens vinst af de lifliga strider Lombrosos arbetens väckt till lif, den åsikt nämligen att förbrytarne, såsom klass betraktade, i allmänhet äro psykiskt undermåliga och degenererade individer.¹⁵¹

Schuldheis blickade även han mot den tyska vetenskapen som ett alternativ till den italienska. Avståndstagandet från Lombroso var inte ett avståndstagande från

147 Ekdahl 1895, s. 28.

148 Ekdahl 1895, s. 44ff.

149 Schuldheis, 1898. Redan innan disputationen hade Schuldheis uppmärksamrats i intellektuella kretsar. I en skrift från 1895 kritiserade han Anton Nyström för dennes fiendliga uttalande om psykiatrin. Nyström hade i flera sammanhang luftat sina tvivel på psykiatrin som vetenskap och därmed också på den framskjutna position den hade tillskansat sig i rättsprocessen. Schuldheis kritik (Schuldheis 1895) utformades till en appell för en hantering av sinnessjuka och abnorma på vetenskaplig grund, vilket uppskattades av många av landets medicinare. Om konflikten se vidare Qvarsell 1993, s. 130ff.

150 Schuldheis 1898, s. 187ff.

151 Schuldheis 1898, s. 189.

biologiska tankegångar, utan från ett statistiskt synsätt. Den tyske fängseläkaren Abraham Baer blev här auktoriteten:

Förbrytaren, säger [Baer], företer intet typiskt, som särskiljer och kännetecknar honom från andra samtida af samma ras, men han bär på sig, ofta ”in potenziertes Gestalt”, stämpeln af den degeneration (Entartung) som ofta förekommer, ärfd och förvärfd i följd af de sociala förhållanden, bland de lägre folkklasser, från hvilka han vanligen leder sitt ursprung.¹⁵²

Schuldheis tog således avstånd från Lombrosos teori om ”den födde förbrytaren” samtidigt som han erkände dess främsta bidrag; insikten att brottslingen var något annat än den laglydige.

I denna manöver ser vi ett försök att delvis lösgöra den vetenskapliga praktiken från rätten och låta den medicinska vetenskapen tala med en egen röst. Argumentationslinjen i Schuldheis avhandling illustrerar det sätt på vilket kriminologi utmanade straffrättens gränser. Ingången var läkarens givna kompetens, sinnessjukdom, men diskussionen utvecklades till ett vidare vetenskapligt resonemang om brottslighet. En kriminologisk kunskapsbildning krävde denna typ av autonomi för vetenskapen, samtidigt som avståndet till rätten aldrig fick bli för stort.

I sitt arbete insamlade och analyserade Schuldheis flera hundra kortare och längre sjukdomshistorier.¹⁵³ Med hjälp av detta och med stöd av den utländska litteraturen slog han fast att antalet sinnessjuka i svenska fängelser uppgick till åtminstone tre gånger så många som Fångvårdsstyrelsen hade uppgivit.¹⁵⁴ Under den undersökta perioden hade, menade Schuldheis, också ett mycket stort antal sinnessjuka personer dömts till fängelse utan att läkare avgett utlåtande. Personer som borde gått straffria hade dömts till ansvar. Det satt sjuka människor på en institution som inte vårdade dem. Som en udd riktad mot systemets fundamentala brister kom Schuldheis avhandling framgent att få stor betydelse för diskussionen om läkarnas roll i rättsprocessen.¹⁵⁵

Ekdahls och Schuldheis arbeten illustrerade det rättsmedicinens predikament vilket Jäderholm formulerat. Rättsvetenskapen och strafflagen formulerade problemet och definierade förutsättningarna. Naturvetenskapen stod för lösningarna. För läkaren handlade det om att balansera det medicinska perspektivet, öka dess

152 Schuldheis 1898, s. 189f.

153 Svårigheten att sammanställa fullödig kasustik, erkände Schuldheis, ledde till en stor brist i undersökningen (Schuldheis 1898, s. 27ff).

154 Schuldheis 1898, s. 201.

155 Schuldheis 1898, s. 259ff. Schuldheis själv gick vidare för att inom tid bli överinspektör för sinnessjukvården inom Medicinalstyrelsen. Fram till sin död 1909 var han en inflytelserik röst i frågor rörande brott och sinnessjukdom.

inflytande, samtidigt som man förmodade att driva på straffrätten utan att allt för mycket utmana den.

Även om läkarkåren var den yrkesgrupper som tydligast utmanade straffrätten var givetvis det medicinska perspektivet inte det enda som mobiliserades för att förklara brottsligheten vid denna tid. En rad andra auktoriteter och kunskapsregimer konkurrerade om utrymmet. Det finns anledning att inskräpa att även om kriminologins tillskyndare uppfattade den nya vetenskapen som revolutionerande, ledde den inte till någon revolution inom det sena 1800-talets kriminal- och socialpolitik.

Andra kunskapsregimer

Vid 1800-talets slut var således inte den kriminologiska vetenskapen den givna utgångspunkten för diskussioner om brottsligheten och dess orsaker. Det rådde andra typer av kunskapsregimer.¹⁵⁶ De som professionellt hade nära kontakt med fångar ägde här en avsevärd auktoritet. Fängelset var också i sig själv en central institution för framväxten av det moderna brottsproblemet. Innanför murarna framträdde förbrytaren som något med tydliga konturer och som något att skapa kunskap om. Fängelset blev under 1800-talet mer än någon annan institution en apparat för individualisering och differentiering och på så sätt en symbol för ett nytt sätt att styra.¹⁵⁷

I slutet av 1800-talet spelade i Sverige de så kallade fängelsepredikanterna fortfarande en viktig roll för den kunskap som producerades kring förbrytaren. Ursprungligen givna uppdraget att sörja för de intagnas botgöring och kristendomsundervisning kom dessa präster under 1800-talets andra hälft att mer och mer verka som en form av rapportörer om fångarna, deras egenheter och liv inom och utanför murarna.¹⁵⁸

I fängelsepredikanternas berättelser finns ett skifte i synen på fångarna och på fängelset som institution. Vid 1800-talets mitt kretsade diskussionerna om brottslighet kring individuell skuld och botgöring för att mot slutet av seklet handla om samhällets förfall, auktoritetens bortfallande och ungdomens förvildning. Det skedde därmed också en förskjutning i synen på fängelset, från att ha varit en förbättringsanstalt till att bli en institution för ordning och disciplinering.¹⁵⁹ Denna nya uppfattning var inte något som endast artikulerades internt inom Fångvårdsstyrelsen. Från och med 1880-talet publicerades en sammanställning av

156 Jag använder här och på andra ställen i min analys begreppet "kunskapsregim" på det sätt som Simon Larsson formulerat det: "En kunskapsregim utgörs av den övergripande hierarkin mellan olika kunskapsområden och de gränsdragningar och anknytningar som upprättas till politiken." (Larsson, S. 2014, s. 55).

157 Foucault 2001 och Nilsson, R. 1999.

158 Arner 1963, s. 173; Nilsson, R. 1999, s. 311ff och 2013d.

159 Nilsson, R. 1999, s. 332ff.

predikanternas årliga rapporter i Fångvårdsstyrelsens årsberättelse och nådde på så vis ut i dagspressen och offentligheten. Fängelsepredikanterna var auktoriteter i vetandet om förbrytare, även om de i relation till det publika i regel talade med en gemensam röst genom myndighetens dokument än genom enskilda skrifter.

Bland Fångvårdsstyrelsens högre tjänstemän hade det också funnits en tradition att positionera sig i den offentliga diskussionen. Fångvårdsstyrelsen högsta chefer i slutet av 1800-talet, först Gustaf Fridolf Almquist och sedan Sigfrid Wieselgren, var båda röststarka och stridbara deltagare i debatten om fångvårdsfrågor. De publicerade flera skrifter i eget namn och deltog i det internationella fångvårdssamarbetet. Båda vara varma anhängare av ordning och disciplin, men arbetade också för reformer och för vad som ansågs vara ett progressivt och humanfängelse-system. Aktörer som dessa var förstås mycket viktiga för förståelsen av brottsligheten och dess bekämpande i det sena 1800-talets Sverige, utan att de för den skull var engagerade i det kriminologiska samtalet. De stod för och förde en i erfarenhetskunskap grundad diskussion om brottsligheten som inte hänvisade till en ny typ av vetenskap eller ett revolutionerande sätt att tänka.¹⁶⁰

Ett av de centrala kriminalpolitiska problemen under slutet av 1800-talet var det som uppfattades som barns och ungdomars ökade brottslighet. Inte heller här kom den kriminologiska vetenskapen att spela någon nyckelroll vid 1800-talets slut, andra auktoriteter dominerade. Under 1896 års riksdag motionerade flera ledamöter om att regeringen skulle vidta mått och steg för en förbättrad kontroll och uppfostran av landets unga. Motionärerna menade att från såväl fängelspredikanterna och folkskolelärarna som i pressen och inom den allmänna opinionen larmades det om den urartade ungdomen. Inte bara var barn och ungdomars brottslighet och osedliga leverne ett problem, det offentliga saknade verktyg för att skydda samhället.¹⁶¹ Regeringen tillsatte efter dessa påtryckningar under

160 Särskilt Wieselgren var en flitig skribent. Han, disputerad historiker, publicerade sina texter upprepade gånger i juridiska tidsskrifter och han författade bland annat ett länge citerat verk om den svenska fångvårdens historia (Wieselgren 1896). Precis som fängelspredikanterna, vilkas rapporter det var han som beordrat skulle ingå i Fångvårdsstyrelsens årsberättelse, kopplade Wieselgren fångelsefrågan till de vidare samhällsproblemen och till andra sociala frågor. Wieselgren brann därvidlag särskilt för alkoholfrågan och nykterheten och i en skrift som bar titeln *Alkoholismens inflytande på brottsligheten i Sverige* (Wieselgren 1899) artikulerade han en problematik rörande alkohol och brott som fann genklang hos stora grupper reformvänner. Wieselgren mobiliserade varken tidens centrala vetenskapliga begrepp eller auktoriteter. Trots detta, och detta är möjligtvis talande, formulerade han en problematik och föreslog lösningar som till delar var snarlika de som föreslogs av dem som såg vetenskapens roll i relation till brottsligheten som vital. På så sätt var en sådan Wieselgren, dels genom sin ämbetsmannaposition och dels genom sitt sätt att formulera brottsproblemet som en del av större social problematik vars lösning delvis låg i individualisering och differentiering av förbrytare, viktig för upprättandet av såväl den kriminalpolitiska som den kriminologiska diskussionen i Sverige decennierna runt 1900. Om fångvården under Wieselgrens ledning, se Nilsson, R. 1999, s. 282ff.

161 Riksdagens handlingar 1896: Första kammaren, motion nr. 20 och Andra kammaren, motion nr. 123. I den senare av dessa varnade motionären, Fridtjuf Berg, för att överskatta ungdomsbrotts-

hösten 1896 ”Komitén för utredning af frågan om åtgärder för beredande af lämplig uppfostran dels åt minderåriga förbrytare dels ock åt vanartade och i sedligt afseende försummade barn”, som både i sin samtid och senare kom att gå under det mer lätthanterliga namnet ”Ligapojkskommittén”.¹⁶²

Kommittén bestod av såväl höga politiker och jurister som fångvårdstjänstemän och folkskolelärare. Talande nog fanns ingen läkare bland ledamöterna. Kommittén leddes av den konservative biskopen Gottfrid Billing, men rymde inom sig även liberala krafter som Fridtjuv Berg. Det var upplagt för slitningar, men man lyckades ändå samla sig kring en problembeskrivning och ett antal förslag till lösningar. I kommitténs två betänkanden frambesvärjdes en bild av ett samhälle som höll på att slitas sönder under industrialisering, urbanisering, modernisering och upplösningen av gamla band. Disciplinen och kontrollen måste återupprättas. Stat och kommuner borde ges verktyg att såväl reagera på brottsligt och sedeslöst beteende som att förebygga barns och ungdomars urartning.¹⁶³

Resultatet av undersökningen blev 1902 års uppfostringslagar vilka införde barnavårdsnämnder med möjlighet att omhänderta barn och unga med tvång samt gav domstolar möjlighet att döma unga lagbrytare till vistelse på statlig uppfostringsanstalt.¹⁶⁴ Lagarna tog fasta på behovet av att avskilja unga förbrytare från äldre, men även behovet av förebyggande arbete då omhändertagande kunde ske om ett barn levde under sådana omständigheter att det *riskerade* att förfalla till brottsligt handlade.

I sin vilja att differentiera och verka individualpreventivt ägde grundläggande resonemang i 1902 års barnavårdslagar en mycket nära likhet med delar av IKV:s program, vilket även påverkade lagstiftning i andra länder vid denna tid. Inspirationen från den straffrättsreformrörelse som svepte över Europa var mer eller mindre uttalad i den svenska lagstiftningen. Samtidigt hade man noga undvikit att adoptera det tankegodts från von Liszt och dennes kollegor som pekade i riktning mot en naturvetenskaplig och medicinsk syn på förbrytaren och brottsproblemet. Intryck från den positiva skolan saknades helt. Förslaget var en kompromiss mellan olika svenska traditioner av kontroll och dess grund-

lighetens ökning och förde ett reflekterande resonemang om kriminalstatistikens opålitlighet: ”Antalet åtalade förbrytelser står helt visst icke i något konstant förhållande till antalet verkliga *begångna* förbrytelser” (Andra kammaren, motion nr. 123, s. 3, kursiv i original). Berg landade ändå till slut att den uppfattade ökningen var ett påtagligt hot mot sedlighet och ordning.

162 Problem med vanartiga barn hade funnits länge, men smeknamnet på kommittén antydde att det till viss del nu rörde sig om ett nytt fenomen, grupper av unga pojkar som framförallt i städerna förföll till asocialt och brottsligt leverne. Om sekelskiftet och de vanartiga barnen se Bjurman 1995 och Swärd 1993.

163 Kumlien 1994, s. 35ff. De två betänkande som levererades med ett par års mellanrum gick under titlarna *Betänkande och förslag 1: Betänkande och förslag angående minderåriga förbrytares behandling* (1898) respektive *Betänkande och förslag 2: Betänkande och förslag angående vanartade och i sedligt afseende försummade barns behandling* (1900).

164 SFS 1902:67; 1902:74 och Kumlien 1994, s. 39ff.

läggande sentiment var en bland såväl elit som allmänhet spridd uppfattning om samhällets degeneration i en värld i hastig förändring.¹⁶⁵

Vi kan konstatera att den kriminologi som gavs sådant utrymme i pressen och som upplevdes som så modern och kultiverad ännu inte hade någon plats i statliga utredningar och ett lagstiftningsarbete där den på många vis rimligen kunde ha fyllt en funktion. Detta är särskilt intressant att notera eftersom föreställningar i kommittén kring förbrytaren och samhället till stor del var sådana som gick igen i den kriminologiska diskursen. Detta faktum pekar på något viktigt i historien om svensk kriminologi. Den kriminologiska kunskapsbildningen – i meningen studiet av brottsligheten som ett erkänt fält av vetenskapliga undersökningar – gav inte nödvändigtvis radikalt ny kunskap. Tvärtom var den beroende av en lång rad existerande kunskapsproducerande institutioner och professioner. Kriminologin lyfte fram, renodlade och fokuserade vissa aspekter av brottsproblemet, men för att den skulle etableras och reproduceras behövde den en tydlig samhällelig förankring.¹⁶⁶ I det sena 1800-talets Sverige var den kriminologiska vetenskapen trots sin idémässiga närvaro inte etablerad i de delar av samhälle och stat som räknades. I stället skulle den komma – när den framgent började ses som nyttig och samhällsrelevant kunskap – att anknyta till äldre sätt att tänka, skapa sig utrymme där den kunde komplettera etablerade uppfattningar och konstituera sig som ett relevant vetenskapligt fält genom att kritisera förlegade tankesätt och själv peka ut riktningen mot framtiden. I början av 1900-talet skulle den kriminologiska kunskapsbildningen få allt tydligare närvaro i offentligheten och etablissemangen.

Diskussion

I detta kapitel har vi sett hur en vetenskap om brottslighet artikulerades i ett svenskt sammanhang under slutet av 1800-talet. Receptionen av en internationell diskussion skedde på bred front och ett nytt sätt att tänka kring brottet och förbrytaren gjordes relevant på olika vis. Vad som mer än något annat definierade upprättandet av en kriminologisk kunskapsbildning var den återkommande praktiken att formulera en vetenskap om brottet som just något radikalt nytt. Detta förhållande måste samtidigt förstås i relation till det faktum att faktiska kriminologiska forskningspraktiker var sällsynta i Sverige vid denna tid.¹⁶⁷ Be-

165 Mats Kumlien, som undersökt bakgrunden och uppkomsten av 1902 år lagar, konstaterar att "[v]arken lombrosianism, rashygienska tankar eller den framgångsrika naturvetenskapens metoder och kompetens gav någon återklang i den svenska lagdiskussionen – ännu så länge. Den svenska lagstiftaren litade i 1902 i första hand på den sekelgamla traditionen om sunt förnuft och livserfarenhet hos socknens betrodde män under ledning av kyrkoherden." (Kumlien 1994, s. 245).

166 Jmf. Garland 1985b, s. 167ff.

167 Den i kapitlet behandlade Schuldheis var en av få som inte bara resonerade om kriminologin utan också utförde en egen undersökning (Schuldheis 1898).

horet av ett nytt sätt att tänka föregick möjligheten att utforska. Viljan att veta föregick förmågan att producera kunskap. Den kriminologiska vetenskapen framstod främst som ett sätt att strukturera uppfattningar om världen och hur den borde vara.¹⁶⁸ Detta förhållande får konsekvenser för hur vi förstår etableringen av svensk kriminologi.

Det går att argumentera för att den kriminologiska diskursen som sådan utgjorde något nytt, en typ av innovation som inte var möjlig förrän fram mot 1800-talets slut. De intellektuella och institutionella komponenterna som var nödvändiga för att kunna tala om en brottslighetens vetenskap fanns först då på plats. Men en viktigare slutsats att dra av föreliggande kapitel är att ett fundamentalt moment i artikuleringen och upprättandet av en kriminologisk kunskapsbildning i Sverige var att denna också formulerades som en nyhet, som en omkastning av sakernas tillstånd. Det kriminologiska tänkandet skrevs in i en framgångssaga, som en del i upplysningens och rationalitetens utbredande, i moderniteten.¹⁶⁹ Detta var en gränsdragning av en fundamental art.

Den kriminologiska kunskapsbildningen positionerade sig i relation till såväl en icke-vetenskaplig hållning till människan som till, vad man ansåg vara, förlegade och fallerade vetenskapliga praktiker. Denna framåtsyftning – där vetenskapen skulle sättas i det ställe som moral, vidskepelse och godtycke tidigare ockuperat – blev ett modus operandi för den rörelse av individer, organisationer och institutioner som skulle utgöra den kriminologiska kunskapsbildningens fundament decennierna framöver. Kriminologi, som vi kommer att se i de följande kapitlen, framställdes inte endast som nytt i ett sent 1800-tal. Även efter det att den kriminologiska kunskapsbildningen i någon mån redan var etablerad strävade dess stödtrupper efter att igen och igen framställa den som ny och utmanande.

Hur ska vi förstå effekten och funktionen av denna fixering vid att vara i det nya? Michel Foucault har i en ofta citerad passage diskuterat 1700- och 1800-talens politiska, disciplinära och kunskapsmässiga uppfinningar i kampen mot brottsligheten mot bakgrund av ett förändrat behov av kontroll. Nya praktiker och nya sätt att tänka uppkom inte för att man ville straffa mindre, utan för att man vill straffa bättre.¹⁷⁰ I den meningen kan mobilseringen på svensk mark av en pågående internationell kriminologisk diskussion ses som en del av en ny problematisering av brottsligheten, då behovet av individualiserande och differentierande praktiker framställdes som allt större. Sedan strafflagen av 1864 trätt i kraft hade frihetsstraffen blivit avsevärt fler, men påtagligt kortare. Tanken om cellfängelset slog igenom och den enskilda förbrytaren sattes i blick-

168 Jmf. Nowotny 1991, s. 24ff.

169 Exempelvis talade Enrico Ferri om den moderna kriminologin som en öppning mot "nya horisonter" för straffrätten och kriminalpolitiken (Sellin 1960, s. 286f).

170 Foucault 2001, s. 97.

fånget.¹⁷¹ Fängelseklientelet hade vid 1800-talets slut börjat att renodlats. Nu var det vuxna förbrytare som skulle förvaras i fängelset. Barn, försvarslösa och lösdrevare hade sorterats ut. Som antytts i kapitlet höjdes också röster för att sinnessjuka och abnorma förbrytare i större utsträckning skulle hanteras på andra sätt. Fängelset kompletterades därför av en framväxande apparat av skyddshem, uppfostringsanstalter, sinnessjukhus och tvångsarbetsanstalter.¹⁷² Denna arkipelag av kontrollerande institutioner förutsatte verktyg för att skilja olika typer av klientel från varandra. Behovet av en kriminologi kan lätt förstås mot bakgrund av dessa institutionella och strukturella förändringar. Viljan att återkommande vara i det nya har därmed också mindre med originalitet att göra och mer med en vilja att förankra idéer som i liten utsträckning är institutionaliserade, men som av dess förespråkare anses särskilt pockande och relevanta.

Här bör vi stanna och fråga oss hur och var kriminologin artikulerades. Det skedde, som jag visat i kapitlet, inte bara inom en snäv och skolad krets, utan lika mycket i en offentlighet. Det var inte inom byråkrati och administration den förankrades. Den kriminologiska diskussionens inbrytande i Sverige bör därmed också diskuteras i anslutning till vad som i bred mening skulle kunna benämnas en sekelskifteskultur. Då förstås det nya i vetenskapen mot bakgrund av ett vidare sammanhang och större problematiker. Då står inte bara kontrollerande praktiker på spel, utan också synen på människan, samhället, naturen och relationen dem emellan.¹⁷³

Sett ur det perspektivet blir viljan att formulera den kriminologiska kunskapsbildningen som någonting nytt ett sätt att verkligen skriva in sig i sin samtid och att söka greppa sin framtid. 1800-talets sista decennier var i Sverige en tid av uppbrott. Det var en tid av förändring, teknologisk utveckling och ökade

171 Under åren 1881–1885 dömdes i medeltal ungefär 2400 personer till fängelse varje år. 1896–1900 var det närmare 3000 i medeltal per år, en siffra som skulle hålla sig till första världskriget och krisåren. Det rörde sig alltså om ungefär 50 till 60 personer per 100 000 innevånare som dömdes till fängelse varje år under dessa perioder (von Hofer 2011, s. 216). Till dessa dömda till straffarbete eller fängelse tillkom varje år alla de tusentals som dömts till böter, men inte kunnat betala dessa och därmed fått sitt straff omvandlat till ett kortare fängelsestraff (*Historisk statistik* 1960, s. 182). Detta sätt att producera fängelsekunder skulle under 1900-talet komma att betraktas som ett allt större problem. Det går inte här att tala om individer. Eftersom bötesfångarna satt på mycket korta straff, ibland handlade det om dagar, kunde en individ hinna föras till fängelset som bötesfånge flera gånger under ett år. Se också Häthén 1990, s. 247ff. Om cellfängelset se Nilsson, R 1999, s. 278ff.

172 Påföljden tvångsarbete, som kunde vara så lång som två år, utdömdes inte under strafflagen utan genom sociallagstiftningen (från och med 1885 reglerat i lösdriverlagen) och fungerade som ett kritiserat komplement till straffrättsliga ingrepp. För en undersökning av lösdriveri och tvångsarbete se Edman 2008. Under perioden 1896–1900 dömdes i medeltal per år ungefär 1200 personer till tvångsarbete (*Historisk statistik* 1960, s. 182). Om uppkomsten och expansionen av skydds- och uppfostringsanstalter se Norburg s. 9ff.

173 Jmf. Wiener som menar att "[h]ow the power to judge and punish is exercised depends always upon particular readings of human nature and society, and these develop out of imperatives that are not solely political ones" (Wiener 1990, s. 9).

kommunikationer. Nya idéer stöttes mot gamla traditioner. Jorden snurrade snabbare, det moderna bröt fram.¹⁷⁴ I detta historiska rum var vetenskapliga idéer och praktiker inget oskyldigt. För liberala politiska rörelser som sökte svar på den sociala frågan blev vetenskapen ett vapen. Vetenskaps- och teknikoptimism var inte heller ringa inslag i den framväxande socialdemokratiska arbetarrörelsen som sökte att störta det gamla i gruset.¹⁷⁵

Samtidigt fanns, främst i ett konservativt etablissemang, en utbredd skepsis kring de nya vetenskaperna, framför allt när det rörde dessas inverkan på samhället. Detta var en skepsis direkt kopplad till tankar om politisk maktutövning. Vetenskapen ansågs utmana ämbetsmannastaten då den i kontrast mot etablissemangets beroende av traditioner, arv och ämbetsmännens eget förnuft och goda omdöme ställde förment opartiska och rationella undersökningar av världen. I rent filosofiska samtal utvecklades detta till vad som kallats en ”förnuftskamp”. Konservativa tänkare menade att den kyliga och kalkylerade vetenskapen var ett hot mot den ordning som vilade på bildning, lojalitet och levd erfarenhet.¹⁷⁶ Skiljelinjen såg vi i detta kapitel i motsättningarna mellan Wicksell och von Scheele liksom mellan Berg och Ambrosius. Det rörde sig mindre om en strid om vetenskapen än om vetenskapens relation till samhällsstyrning. Att benämna vetenskapen som ”ny” var i det sammanhanget inte bara ett sätt att beskriva en företeelse, utan också ett sätt att positionera sig i en politisk och social strid.

Receptionen av en internationell kriminologisk diskussion kan således placeras in i ett bredare kulturellt sammanhang, ett sammanhang som var bestämmande för den nya vetenskapens etablering. I en vidare mening handlade det, med Nowotnys ord, om att ”skapa visshet” i en tid av accelererande förändring och upplösning.¹⁷⁷ Men kan etableringen av ett svenskt kriminologiskt samtal betraktas som något mer än naturvetenskapligt tänkande om samhället i det naturvetenskapliga tänkandets tidevarv? Det är här frågan om hybridhantering blir aktuell, alltså hur olika objekt hanterades som på samma gång vetenskapliga som politiska, och därigenom kom att fungera som verktyg för såväl gränsdragning som samarbeten.

Upprättandet av en kriminologisk kunskapsbildning handlade om att knyta samman kulturella föreställningar, politiska ambitioner, kunskapsproduktion, och verktyg för kontroll och disciplin. I det offentliga samtalet om den nya vetenskapen skedde försök till nedmontering av en tidigare figur, förbrytaren som förvisso moraliskt förtappad, men samtidigt fullt ansvarig för sina handlingar.

174 Hansson 1999, s. 97ff och Persson 1994, s. 77ff.

175 Om den svenska socialdemokratin och dess vetenskapssyn i slutet av 1800-talet se t.ex. Skoglund 1991, s. 70ff.

176 En av de främsta som dryftade sådana tankar var Vitalis Nordström, se Persson 1994, särskilt s. 77ff och 97ff. Om den svenska ämbetsmannastatens ideologi se Stråth 2012, s. 72ff.

177 Nowotny 1991.

I dess ställe konstruerades den nya förbrytaren, vars beteende var bestämt av orsaker utanför dennes kontroll. Den svenska publika kriminologin bidrog därmed till att skapa ett fenomen som i grunden var en naturlig företeelse, men på samma gång bara existerade i relation till strafflagen. På samma gång ett politiskt och vetenskapligt faktum blev den enskilda lagbrytaren en plats på vilken man kunde förankra såväl tankar om Paris mäktiga kongresshallar och människans vetenskapliga och teknologiska framsteg som behovet av samhällsskydd och den framväxande psykiatrins vilja att klassificera och differentiera. Förbrytaren uppfanns inte av kriminologin – som så ofta påstås – utan omkonfigurerades, och i denna process sattes grundläggande föreställningar om människan och samhället på spel.¹⁷⁸ Den vetenskapliga visionen – att objektivt avgöra orsakerna till brottsligt handlande – var därmed alltid tvungen att kompromissas i relation till olika typer av motstånd som inte bara vände sig mot visionen som sådan, utan framförallt dess vidare förankring, konsekvenser och effekter.

Här måste understrykas att den spänning som nödvändigtvis uppstod var av produktivt slag. Den kriminologiska kunskapsbildningens etablering i en svensk offentlighet – i relation till sociala problem, politiska strider och kulturella föreställningar – utkristalliserade en ny vetenskap, något annat och mer än rättsvetenskap, psykiatri och medicin. Detta kunde ske för att politiska frågor och vetenskapliga problematiker fogats samman genom kriminologin, inte för att den kriminologiska vetenskapen sökte subsumera de förra under de senare. I spänningsfältet mellan en bildad publik, en tänkt expertis och en mer och mer utmejslad förbrytare förankrades ett nytt sätt att tänka om brottslighet. Det är denna konstellation av kunskapsproducenter, kunskapskonsumenter och kunskapsobjekt som står i fokus i följande kapitel.

¹⁷⁸ Titlarna på vissa verk om kriminologins historia är i detta avseende talande, till exempel *Inventing the Criminal* (Wetzell 2000) och *Creating Born Criminals* (Rafter 1997).

Kapitel 2 Vetenskap och social reform

På trösklen till det nya seklet begicks ett fruktansvärt våldsdåd i Sverige. Den 17 maj, år 1900, gick den nyligen frigivne straffängens Filip Nordlund till attack på mälarbåten Prins Carl. När Nordlund till slut flydde fältet lämnade han fyra döda och nio skadade efter sig. Han greps dagen efter, ställdes inför rätta och dömdes till döden. Han avrättades 10 december 1900 i Västerås länsfängelse.¹⁷⁹

Massmordet chockade nationen. Vem kunde begå ett sådant brott? Hur kunde det tillåtas ske? Tidningarna fylldes med redogörelser om Nordlunds person, uppväxt och leverne. Fram växte bilden av en känslokall människa som närde ett hat mot samhället och var beredd att gå över lik för att nå den rikedom och frihet från vardagen som han eftersträvade.

Nordlund karaktäriserades utifrån tidens naturvetenskapliga teorier om brottslighetens orsaker. Hjalmar Branting såg i Nordlund ett bevis på att ”den födde förbrytaren” faktiskt existerade och tidningarna noterade att till och med den berömda Lombroso uttalade sig om Nordlund och hans dåd.¹⁸⁰ Olika politiska aktörer och pressens kommentatorer noterade att en modern kriminalpolitik grundad i vetenskapens landvinningar hade kunnat erbjuda skydd mot vettvillingar som Nordlund och hans likar. Individualiserad behandling av förbrytare med möjlighet till obestämda strafftider vore en försäkring mot att samhällets farligaste individer skadade oskyldiga medborgare. Sådana som Nordlund borde läsas in för att aldrig släppas ut. En straffrätt på vetenskaplig grund kunde bli ett gott samhällsskydd.¹⁸¹

Fallet Nordlund accentuerade relevansen av den kriminologiska kunskapsbildningen och dess antaganden om förbrytaren, lagen och samhället. Det var dock inte endast i relation till ett blodigt mord som vetenskapliga teorier om förbrytaren förankrades politiskt i Sverige under 1900-talets första decennium.

179 Se Ekholm & Sperlings 1979 och Borgkvist Ljung 2015.

180 ”Revision af vårt straffsystem”, *Socialdemokraten*, 1900-05-21 och ”Lombroso om Nordlund”, *Aftonbladet*, 1900-12-12. Se också Qvaresell 1993, s. 138ff.

181 Se exempelvis ”Samhället och brottsligheten”, *Svenska dagbladet*, 1900-05-19; ”Läkarvetenskapen och brottet”, *Svenska Dagbladet*, 1900-05-22 och ”Brutalitets-förbrytelser”, *Göteborgs Aftonblad*, 1900-06-19.

De fogades också in i en bredare rörelse som efter sekelskiftet tog upp en allt större plats i den politiska diskussionen. I ett tillstånd av osäkerhet och konflikter flyttades positionerna fram för vetenskapliga världsbilder och den kriminologiska kunskapsbildningen kom att förknippas med lösningar på större politiska problem. Detta kapitel handlar om det sammanhang av social reform i vilket en ny arena upprättades för en vetenskaplig rationalitet. Tidens ”brännande frågor” blev bränsle för en svensk kriminologi.¹⁸²

Den uppmärksamhet brottsligheten väckte i offentligheten närde intresset för kriminologi och en stor del av de kriminologiska texterna om brott som publicerades under början av 1900-talet placerade sig just i den populärvetenskapliga genren. Svensk kriminologi producerades därmed i anslutning till politiska reformrörelser vilkas ledord kan sägas ha varit upplysning, utbildning och uppfostran. I detta kapitel ska vi analysera hur en kunskapsbildning om brott och straff i det tidiga 1900-talet till stor del byggdes upp genom populärvetenskapliga framställningar och i publika forum. Vilka uppträdde som kriminologer? Till vilka riktades sig kriminologiska framställningar? Vilka var de centrala problematikerna? Allra först vänder vi blicken mot de aktörer och grupperingar kring vilka en kriminologisk gränsrörelse formerades.

Kriminologins banérförare

”Kampen mot brottsligheten är en social fråga”, slog fängelseprästen August Wirén fast i en liten, populärt hållen skrift från 1908. För Wirén handlade kampen mot brottsligheten om att känna det samhälle i vilket brottsligheten frodades:

Att fullständigt rensa ut brottsligheten ur samhället, är ej att tänka på. Det kommer alltid – hvilken samhällsform vi än må tänka oss – att finnas ej blott asociala utan antesociala element. Men när man tränger in i frågan, finner man, att brottslighetens förebyggande sammanfaller med hela nutidens reformerande och nydanande arbete på det samhällseliga området, innefattande åtgärder, som börja vid den enskilde samhällsmedlemmens vagga och som nå ända till hans graf.¹⁸³

182 Om vetenskapens betydelse för de sociala reformrörelserna se Hedin 1998; Kärnfelt 2000, kapitel 6 och Wisselgren 2000.

183 Wirén 1908a, s. 13. August Wirén var en del av det som kallades ”fattigvårdsfolket” (se Lundqvist 1997). Han var involverad i sammanslutningar som Centralförbundet för socialt arbete och Fattigvårdsförbundet samt en rad kristliga förbund. Han var instrumentell i grundandet av Föreningen Skyddsvärnet, Sveriges fängvårdsmannaförbund och Kriminalistföreningen. Alla de som producerade kriminologiska texter var inte så involverade, men de riktade alla sitt intresse mot samma problemkomplex och uppträdde i liknande sammanhang.

Lösningen på problemet låg i omsorgen och kontrollen av varenda medborgare genom hela livet. I slutändan var alla som strävade efter ett bättre samhälle deltagare i kampen mot brottsligheten. Kampen mot brottet var en social verksamhet med stark koppling till tidens politiska reformarbete.

I en uppsats från 1907 hade Wirén mer utförligt formulerat sina vetenskapliga ställningstaganden. Han konstaterade där att nya studier av brottsligheten hade visat två saker: ”Å en sidan insikten om en djupgående förbindelse mellan ’kriminalologi’ [sic] och psykiatri, å andra sidan insikten om de sociala förhållandenas stora inverkan på brottsligheten.”¹⁸⁴ Den senare insikten ville Wirén utveckla. ”Först här, på det sociala gebitet, varsnar man brottslighetens förbindelser med andra lufsområden, dess växlingar, dess karaktär och ymnigast flödande källsprång.”¹⁸⁵ Wirén riktade blicken mot samhället för att försöka förstå den enskilde förbrytaren.

Utifrån en sentens från IKV:s Adolphe Prins, ”Brottsligheten följer civilisationen steg för steg”, resonerade Wirén om hur en förändrad samhällsstruktur ledde till en förändrad brottslighet. Livet på landsbygden var inte detsamma som i staden. Att leva på jordbruk var inte detsamma som att leva på industriarbete. Friheten att handla efter eget huvud blev mer och mer kringskuren ju mer avancerad samhällsordningen blev.

Med den stigande kulturen växer antalet skrankor, som vålla sådan begränsning. Hvarje område, som lägges in under kulturen, måste omgärdas av lagar. Med då nu långt ifrån alla de enskilda kunna eller vilja hålla jämna steg med denna utveckling, växer för mången fram ur denna oemotsvarighet frestelsen att våldsamt söka nedbryta de resta skrankorna. Därmed är brottet för handen.¹⁸⁶

Urbanisering, industrialisering och arbetsfördelning alstrade skillnader och split. För Wirén tycktes det, givet samhällets nuvarande skick, som att brottsligheten var något normalt. Han citerade den redan då klassiska frasen: ”Samhället har sådana förbrytare det förtjänar att hafva”.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Wirén 1907a, s. 357.

¹⁸⁵ Wirén 1907a, s. 358. Det betydde inte att Wirén inte slöt sig till den lära där brottslingens individualitet stod i centrum, men han betraktade detta ur vad som kan beskrivas som ett sociologiskt perspektiv: ”Förbrytarens individualitet beror dels af medfödda anlag och dels av inflytelser, som omgifvit och inverkat på honom ända från hans födelse. Sålunda skulle äfven de individuella orsakerna till stor del hafva sin grund i sociala förhållanden.” (Wirén 1908a, s. 2f).

¹⁸⁶ Wirén 1907a, s. 358.

¹⁸⁷ Wirén 1907a, s. 357. Wirén stödde sig inte på den positiva skolan. Det var i stället tyska tänkare – von Liszt, kriminalpsykologen Gustaf Aschaffenburg, kriminalstatistikern Alexander von Oettingen och fängelsereformatorn Carl Krohne – som fick underbygga Wiréns utgångspunkter. För diskussionen om de svenska förhållandena vilade sig Wirén mot statistikern Gustav Sundbärg

För Wirén var brottsligheten en ”samhällssjukdom” och kampen mot brottsligheten kunde således inte bara angå jurister och fängvårdsmän:

Till kampen mot brottsligheten äro därför kallade: hemmet, skolan, kyrkan, staten, de sociala reformsträfvandena: folkupplysning, egnahemsrörelse, fattigvård, sedliga och religiösa folkrörelser, ja, alla de krafter, som afse att höja individ och samhälle till en högre och bättre nivå.¹⁸⁸

Det är sekelskiftets *arbetarfråga*, en central komponent i den vidare sociala frågan, vi ser Wirén behandla i sin text. Tidens viktigaste sociala spörsmål var hur den snabbt växande arbetarklassen kunde upplyftas och etableras i ekonomiskt, politiskt och socialt hänseende.¹⁸⁹ Frågan om brott och straff bör vi förstå i anslutning till denna process. Arbetet med allmän rösträtt, frågan om att utvidga det medborgerliga medbestämmandet, fungerade som en övergripande problematik.

Kraven på allmän och lika rösträtt hade sedan sekelskiftet utmanat inte bara synen på statens institutioner utan också den traditionella synen på landets invånare. Kampen för rösträtt var viktig för dem som sökte en lösning på den sociala frågan och i samtalen om tidens samhälleliga problem lyftes allt oftare behovet av vad som i senare tiders terminologi kan benämnas som *integration*. Rösträtten sågs därvidlag som ett mål, inte bara som ett instrument för medbestämmande. Den var en symbol för det fullvärdiga medlemskapet i en medborgerlig gemenskap.¹⁹⁰ Vid 1900-talets början var rätten att rösta i allmänna val starkt kringskuren. Den var förbehållen myndiga *män* och villkorad utifrån inkomst och ett antal sociala markörer.¹⁹¹ Kvinnor, arbetare och fattigt folk ansågs inte kapabla eller förtjänta att delta i styret av riket. Många av den allmänna rösträttens anhängare gav det gamla systemets sagesmän rätt i sak. Parallellt med krav på rösträtt efterfrågades utbildning, fostran och disciplinering av de stora folklagren. Man behövde skapa kapabla medborgare.¹⁹²

Wirén var aktiv i en omfattande social rörelse som inte endast kämpade för en utvidgad rösträtt utan också för en aktiv socialpolitik som syftade till att både stärka och fostra befolkningen. Det socialpolitiska upplysningsarbetet utgjorde i detta fall ett tydligt sammanhang för det tidiga 1900-talets kriminologiska

och Fängvårdsstyrelsens egna årsberättelser.

188 Wirén 1907b, s. 446. Wirén var ändå en stark förespråkare för individualiserad behandling av förbrytaren, vilket också var ett återkommande diskussionsområde för honom, se exempelvis Wirén 1908b.

189 Kaveh 2006; Lundquist 1997 och Wisselgren 2000.

190 Berling Åselius 2005. Se också Kaveh 2008 och Runeby 1978.

191 Det rörde exempelvis obetalda skulder och mottagande av understöd (Östberg 1990, s. 152ff och Berling Åselius 2005).

192 Berling Åselius 2005, s. 95ff; Kaveh 2006, s. 183 och 2008.

kunskapsbildning. Denna sociala rörelse bestod av alla de sammanslutningar, föreningar, klubbar och förbund genom vilka det sociala arbetet och upplysningen organiserades. Där fanns arenor och kanaler för kommunikation: tidskrifter, tidningar, skriftserier, handböcker, konferenser och möten.¹⁹³ Runt socialpolitiken och det sociala arbetets aktörer upprättades såväl en politisk rationalitet som en infrastruktur genom vilka en vetenskap kunde formuleras och produceras. Här kunde en lång rad aktörer bidra till den kriminologiska kunskapsbildningen.

En av dem var Frey Svenson, vid tiden extra ordinarie professor i psykiatri vid Uppsala universitet samt överläkare vid stadens hospital. Hans verk kan på flera sätt representera den svenska kriminologi som växte fram ur den sociala rörelsen. I *Själlslivets hygien: Populär framställning* från 1906 lade Svenson ut sin uppfattning om brottslighetens orsaker.¹⁹⁴ Han artikulerade grunden för ingripande mot brottsligheten på bred front. Statens reaktion mot brott skulle vara av samhällshygienisk karaktär, med syfte att skydda och stärka samhällets organisation. Relationen mellan samhällets och själslivets hygien var stark. Precis som hjärnan kunde samhället förstås som ett biologiskt fenomen.¹⁹⁵

Straffet skulle ställas i bakgrunden för en praktisk hantering av förbrytaren. Svenson kritiserade Lombrosos syn på brottslingen och den viktigaste referensen blev i stället den tyske kriminalpsykologen Gustaf Aschaffenburg vilken uppfattade relationen mellan biologiska och sociala orsaker till brottslighet som dynamisk och komplex. Svenson resonerade kring en rad orsaker till individens brottslighet. Rasfrågan var något han uppehöll sig vid och ärftlighet i en bredare mening fick stort utrymme.¹⁹⁶

Trots att ingången för författarens resonemang var brottslighet riktades intresset i *Själlslivets hygien* mot samhällshygien i mycket bred mening. Samhällshygien innefattade havandskapets hygien, reglering av antal barn, amning, barnens uppfostran, sömn, leksaker och sagor. Svenson redogjorde i detalj för hur en skoldag borde läggas upp på lämpligaste sätt. Kamp mot alkohol och kaféliv var också samhällshygieniska frågor. Rashygien hade sin roll att spela.¹⁹⁷ Det Svenson

193 Lundquist 1997, särskilt kapitel 4.

194 Svenson 1906. Texten baserades på den föreläsning som Svenson höllit vid sommarkurserna vid Uppsala universitet 1905. Verket utkom några år senare i en andra, utökad, upplaga (Svenson 1909a).

195 Kampen mot brottsligheten kunde därmed enligt Svenson betraktas på samma gång som "samhällshygien" och "psykisk hygien" (Svenson 1906, s. 10).

196 Svenson 1906, s. 29 f och 33ff. Svenson gavs också uppgiften att skriva förordet till den svenska översättningen av Johannes Rutgers *Rasförädling* (Svenson 1909b). Som många andra i sin samtid var Svenson ambivalent inför Lombroso och konstaterade i ett annat sammanhang att "frågan är om icke just det som är [Lombrosos] största fel, hans oförmåga att se saken ur mer än en synpunkt, varit den nödvändiga förutsättning för att den profetens gärning, som icke ens hans belackare kunna fränkänna honom, skulle bli förverkligad" (Svenson 1909c, s. 35).

197 Svenson menade härvidlag att ett omfattande upplysningsarbete kunde få mindervärdiga att frivilligt avstå från att föröka sig (Svenson 1906, s. 105ff).

föreslog var inte främst ett program för hanteringen av abnorma och brottsliga, snarare en plan för skapandet av friska, sunda, starka och laglydiga medborgare. I en rad andra skrifter av populär karaktär förde han fram detta budskap.¹⁹⁸

Svenson, Wirén och med dem samtida kriminologiska aktörer kommunicerade under många år sina rön om brottsligheten i bland annat *Social tidskrift*.¹⁹⁹ Under 1900-talets första decennier innehade denna publikation en särskild betydelse för den kriminologiska kunskapsbildningen. I tidskriften publicerades kortare och längre artiklar av svenska och nordiska auktoriteter på området.²⁰⁰ Man rapporterade från utländska kongresser, man presenterade både inhemsk och internationell litteratur och under många år fanns en särskild notisavdelning för frågor rörande brott och straff.²⁰¹ *Social tidskrift* placerade kunskapsbildningen om brottslighet på en punkt som befann sig utanför medicinens och juridikens omedelbara närhet, mitt i den sociala reformrörelsen, vilken därmed blev en arena på vilken gränserna mellan det biologiska och sociala respektive det normativa och vetenskapliga kunde förhandlas.

Redaktör för *Social tidskrift* – som grundades 1901 och lades ner 1917 – var under hela dess livstid G.H. von Koch, en av centralfigurerna inom det betydelsefulla Centralförbundet för socialt arbete (CSA). Han blev sedermera fattigvårds- och socialinspektör samt riksdagsman för olika liberala schatteringar.²⁰² von Kochs intresse för att själv producera studier om brott och straff var inte stort, hans betydelse för en kriminologi i Sverige vid 1900-talets början var som pådrivare, facilitator och organisatör. Han representerade en typ av aktörer som inte var kriminologer, men skapade förutsättningarna för en kriminologi och som därmed blev viktiga spelare inom en tidig svensk kriminologisk kunskapsbildning.

Det politiska reformprogram som fördes fram av sådana som Wirén, Svenson och von Koch, och som hade djup förankring i CSA, kan betecknas som *social-liberal*.²⁰³ Denna ideologi innebar ett propagerande för individens ansvar, både

198 Bland annat gavs han uppdraget att skriva avsnittet om brott och straff i *Social handbok*, som gavs ut på uppdrag av Centralförbundet för socialt arbete (Svenson 1908a).

199 För betydelsen av *Social tidskrift*, se Hedin 1998; Kaveh 2006, s. 63ff och Lundquist 1997, s. 73ff.

200 Se exempelvis "Brottsligheten hos prostituerade", i *Social tidskrift*, nr. 4, 1907 och "De andligen undermåligas straffrättsliga behandling", i *Social tidskrift*, nr. 11, 1912.

201 Se exempelvis recensionen av Axel Herrlins *Tillräknelighet och sinnessjukdom* i *Social tidskrift*, nr. 8, 1905. Under sektionen "Revy" ansvarade August Wirén under flera år för avsnittet "Brott och straff".

202 Om von Koch betydelse för socialpolitikens formering se Hedin 2002 och Lundquist 1997, s. 73ff. Vid tiden för färdigställandet av föreliggande arbete publicerades en analys av CSA:s roll i formuleringen av brottsproblemet i sin samtid. Det finns inte tid eller utrymme att kommentera denna forskning vidare eller mobilisera den för min argumentation, men jag hänvisar ändå till Qvarsell 2017 för vidare läsning.

203 Här finns flera bud om saken, se Qvarsell 2003, s. 122ff. Jag lägger mig i min bedömning av förbundet som övergripande "socialliberal" i linje med Edling 1996, s. 260ff. och Nilsson, R. 2003, s. 235ff. Jmf. Andersson & Nilsson, 2009, s. 33f. Det bör dock understrykas att såväl socialdemokrater som traditionellt konservativa spelade en inte obetydlig roll i de sociala rörelserna.

inför sig själv och för samhället. De breda folklagren skulle lyftas genom en aktiv politik, men såväl stat som etablerade medborgare hade till uppgift att fostra och kontrollera mindre reglerliga element. Marika Hedin har beskrivit reformvänner-
nas position mellan frihet och kontroll som ”ett liberalt dilemma”, ett dilemma som också kan sägas gälla för den kriminologiska kunskapsbildningen.²⁰⁴

Oavsett om man ser socialliberalismens paternalistiska sida som ett sätt att disciplinera ett folk till att bli goda medborgare, eller ett nytt sätt att kontrollera arbetskraften i enlighet med en ”organiserad kapitalism”, ska den kriminologiska kunskapsbildningen i vid mening förstås som en del i ett inkluderande reformarbete.²⁰⁵ Det handlade såväl om att kontrollera och rehabilitera förbrytaren som att fostra den goda arbetaren och medborgaren. Den kriminologiska kunskapsbildningen rörde sig mellan olika sfärer och band ihop såväl intressen som sociala problem. Att vetenskapen var utåtriktad, publik och populär var av central betydelse.

Brottslighet, kunskap och medborgare

I vilket bredare sammanhang ska vi förstå kriminologins populärvetenskapliga praktik vid denna tid? Vi bör inte underskatta det problem brottsligheten redan uppfattades som i samtiden. Under seklets första år vidtog staten åtgärder för att hantera vad som av många ansågs vara på väg att urarta. Lagstiftning om tvångsuppfostran av unga förbrytare och villkorlig dom konkretiserade idéer om differentiering i hanteringen av förbrytare och syftade till att återföra människor till en produktiv samhällsgemenskap.²⁰⁶ Men inflytelserika grupper uppfattade dessa reformer som alltför blygsamma och under 1900-talets första decennium höjdes allt fler krav på en fullständig revidering av 1864 års strafflag. Det kriminalpolitiska tillståndet i riket började ses som akut. Föreställningen att brotten ökade kraftigt var spridd trots att antalet utdömda fängelsestraff inte indikerade en påtaglig stegring.²⁰⁷ Uppmärksammade händelser som ”Mälarmorden” bidrog

204 Hedin 2002, s. 15ff.

205 För en diskussion om begreppet ”organiserad kapitalism” se Nybom 1989 och Torstendahl 1989. Se också Runeby 1978. Om organiserad kapitalism i relation till CSA se Östlund 2003.

206 Häthén 1990, s. 289ff och Andersson & Nilsson 2009, s. 47ff.

207 Under åren 1901–1910 dömdes i genomsnitt ungefär 3200 personer till fängelse eller straffarbete varje år, att jämföra med ett genomsnitt på färre än 3000 åren närmast innan sekelskiftet (*Historisk statistik* 1960, s. 182. Jmf. von Hofer 2011, kapitel 5). Statistikern Ludvig Widell tog i början av 1900-talet fasta på denna rädsla för brottslighetens ökning som utgångspunkt för en undersökning: ”Från alla håll höjas klagorop öfver ’den öfverhandtagande’ brottsligheten i Sverige, öfver den tilltagande moraliska förvildningen bland folket. Man letar efter botemedel mot det onda, man söker dem, allt efter olika åsikter, än i skärpta straffbestämmelser, än i sociala reformer af ett eller annat slag. Och dock har ingen gittat visa, att verkligen det onda förefinnes, att brottsligheten ökas.” (Widell, L. 1901, s. 48). Han konkluderade efter sin statistiska analys att ”åtminstone sedan 1880-talets början [...] brotten mot person hafva ökats, brotten mot egendom minskats, under det kriminaliteten öfver hufvud varit oförändrad” (Widell, L. 1901, s. 53). Om oron för

till att hålla brottsfrågan levande i offentligheten och populärvetenskapliga framställningar om vetenskapens möjlighet att bidra till brottslighetens bekämpande hade därmed en given roll att spela.

En av de viktigaste aktörerna på den populärvetenskapliga arenan runt sekelskiftet 1900 var Verdandi, en studentförening i Uppsala. Verdandis inflytelserika småskriftserie hade som syfte att popularisera vetenskap och att låta den komma folket till del. Skrifterna skulle vara billiga och lättillgängliga. Föreningens devis för publicering var att "[i]ntet ämne bör undvikas såsom allt för brännande, men formen bör för intet ämne vara agitatorisk".²⁰⁸ Världen skulle förändras, men inte genom våld och agitation. Man sökte samarbete över klassgränserna och ville belysa samhällsproblemen utan att mana till *direkt* politisk handling. För att nå fram med sitt budskap tog Verdandi i stället, som Johan Kärnfelt uttryckt det, "vägen över vetenskaperna".²⁰⁹ Verdandis populärvetenskap var inte en enkel överföring av kunskap. Den inympade ett sätt att förhålla sig till världen på. Mottagaren av populärvetenskapen intog en tydligare roll som bildad och *aktiv* samhällsmedlem. Läsaren skulle formas till en ansvarstagande medborgare, något som krävdes för att ett jämlikt samhälle skulle vara möjligt.²¹⁰

Första gången Verdandis småskriftserie tog upp ett kriminologiskt ämne till behandling var 1908. Det var i nr. 155 *Förbrytaren och samhället* som skrevs av professorn i psykiatri och överläkaren vid Konradsbergs sjukhus, Bror Gadelius. Texten grundade sig på det föredrag som han hållit vid 1907 års sommarkurser som vi tidigare påpekat drog en stor publik vilken visade föreläsaren sin uppskattning.

Gadelius slog i skriften fast att den moderna kriminologiska vetenskapens källa inte var metafysiska spekulationer utan naturen, "[n]aturen i dess sorgligaste manifestation: förbrytaren, eller rättare *förbrytarne*, ty det finnes en mängd olika typer av detta släkte".²¹¹ Brottsligheten residerade i individer och dessa förbrytare skilde sig från den laglydiga människan. Skillnaden mellan brottsling och laglydig var därvidlag för Gadelius densamma som mellan sjuk och frisk, och som en sjukdom kunde brottsligheten botas och lindras. Med kunskap om

brottslighetens ökande se också Andersson & Nilsson 2009, s. 48 och Svedin 2015, s. 63ff. Det finns här inget utrymme för, eller relevans i, att göra en teoretisk utredning om brottslighetens ontologi eller att föra en diskussion om "faktiskt" kontra "registrerad" brottslighet.

208 Citerat i Kärnfelt 2000, s. 205. I serien gavs mer än femhundra nummer ut mellan 1888 och 1954. Om Verdandi i det tidiga 1900-talets kulturradikala Sverige se Runeby 1995, s. 153ff

209 Kärnfelt 2000, s. 209.

210 Kärnfelt skriver att "[s]er vi till de enskilda titlarna så är de sakliga, ofta tämligen knastertorra, redovisningar av någon del av vetenskapernas stora fält, men lägger vi dem sida vid sida och betraktar dem ur ljuset av den pågående samhällsdebatten växer det fram en världsåskådning." (Kärnfelt 2000, s. 210). Se exempelvis Kaveh 2008 för diskussion om skapandet av bildade och ansvarstagande medborgare. Om bildning, självständighet och medbestämmande se också Ambjörnsson 1988.

211 Gadelius 1908, s. 5, kursiv i original.

förbrytarens väsen kunde man ”genom en förändring av orsakerna bliva herre över verkningarna”.²¹² Här pekade Gadelius ut den punkt för ingripande som kunde ge utrymme för en kriminalpolitik baserad på vetenskaplig kunskap.

I sak skilde sig Gadelius anförande inte från vad som tidigare gjorts känt om de nya vetenskapliga teorierna om brottslighet. Det var sammanhanget som var av betydelse. En av Sveriges ledande psykiatriker tog sig tid att föreläsa över ämnet. Han gjorde det på de i vissa kretsar mycket viktiga sommarkurserna, inför en publik av intresserad medelklass.²¹³ Föredraget refererades i pressen och publicerades av Verdandi, och vann så spridning hos en intresserad allmänhet.

Mot bakgrund av detta specifika sammanhang får Gadelius propagerande för en *naturvetenskap* särskild betydelse:

Ni finna det kanske osmakligt, att jag jämför sådana saker som en blomma och en förbrytare, *en beröringspunkt* hava de dock. Båda är naturforeteelser, båda hava utvecklats på samma sätt, blomman ur sitt frö i en viss jordmån, förbrytaren ur medfödda anlag i en viss miljö. *Straffrätten kräver därför precis som botaniken sitt naturliga system.*²¹⁴

Gadelius skrift är ett exempel på den politiska dimension som Kärnfelt menar karaktäriserade Verdandis utgivning. Gadelius lyfte den brännande frågan om brott och straff och presenterade därefter den naturvetenskapliga förståelsen av saken. Det lämnades sedan till stor del upp till läsarna att omsätta denna nyvunna kunskap i politisk praktik. Den kriminologiska kunskapsbildningen framstod därmed som progressiv och reformerande, men inte systemhotande. Den positionerades mellan ett konservativt etablissemang och samhällsomstörtande politiska rörelser.

Gadelius inlägg var ett i raden där kriminologi presenterades för en bred publik. Populärvetenskapliga skrifter och föredrag – inte endast utgivna av Verdandi – bidrog till den kriminologiska kunskapsbildningen under 1900-talets början. Ibland var författaren en lekman, ibland någon som talade utifrån en position av redan etablerad auktoritet. De populärvetenskapliga texterna gavs ut som delar av skriftserier, som separata häften eller som artiklar i tidskrifter och dagspress. Föredrag hölls i såväl politiska som bildande sammanhang. Den kriminologiska kunskapsbildningen etablerades i publika forum.

212 Gadelius 1908, s. 7. Detta patalogiserande av brottslingen ska inte leda oss till att tro att Gadelius på något vis företrädde den syn på brottslingen som biologiskt determinerad på det sätt som Lombroso fört fram, tvärtom. I en manöver vi känner från tidigare kapitel togs Lombrosos välkända teori upp endast för att genast förkastas.

213 Om sommarskolor och universitetens roll i folkbildningen, se Kärnfelt 2000, s. 225ff.

214 Gadelius 1908, s. 5f, kursiv i original.

Den begreppsapparat, de teman och de problemformuleringar som kan utvinna ur de populärvetenskapliga framställningarna visar hur kriminologin när den adresserade en bredare publik fogade samman vetenskap och politik. Gadelius kallade förbrytaren "[n]aturen i dess sorgligaste manifestation".²¹⁵ Andra betonade differentiering av det vetenskapliga objektet och talade med inspiration från utlandet om "tillfällighetsförbrytare", "reformbara förbrytare" och "oförbätterliga förbrytare".²¹⁶ Etiketter som "asocial", "abnorm" och "degenererad" användes.²¹⁷ Olika författare lade betoningen på olika förklaringar till förbrytarens avvikande från det normala. Det var inte självklart att förbrytarens sjuka kropp eller själ var orsaken. De flesta artikulerade, likt Gadelius, orsakerna till förbrytelsen som en blandning mellan arv och miljö. De som riktade sitt intresse mot brottslingens omgivning såg ofta bristande uppfostran, kontroll och disciplinering.²¹⁸

Olika populärvetenskapliga förkunnare kunde lägga olika vikt vid det värde som de nya vetenskapliga landvinningarna skulle ges i kampen mot brottsligheten, men över hela linjen fanns ett ovillkorligt stöd för en kunskapsbaserad hantering av förbrytaren. Rätten och dess institutioner behövde reformeras. I vilken utsträckning detta skulle ske tvistade man om i den populärvetenskapliga kriminologin. De som ville gå långt, likt läkarna Olof Kinberg, Alfred Petrén och Thuré Petrén, vill ställa straffrätten på ända:

Med en verklig, radikal reform förstå vi en sådan, som under största möjliga beaktande av brottslighetens *orsaker* och utan intrång af abstrakta spekulationer af metafysisk art söker på effektivaste möjliga sätt bekämpa brottsligheten. Sträfvän efter reformer af dylik art är den moderna kriminologiens väsentliga kännetecken.²¹⁹

Kunskapen om förbrytaren och samhällets behov av skydd skulle enligt läkarna trumfa talet om moral och rättmätighet. Andra såg i stället möjligheten att optimera och kalibrera olika typer av traditionella verktyg för att kontrollera brottslingen. Kunskapen var i alla läger knuten till förbrytaren som föremål för ingrepp, oavsett om det var via villkorlig dom, tvångsuppfostran, vård eller långvarig internering.²²⁰

215 Gadelius 1908, s. 5.

216 Se exempelvis Brock 1909.

217 Se t.ex. Hammer 1903; Ljungdal 1907; Stjernstedt, G. 1909; Svenson 1906; 1908b; 1909c; Ugländ 1909 och Wiren 1908b.

218 Blomqvist 1908; Salomon 1905 och Wiren 1908b.

219 Kinberg, Petrén, & Petrén 1909, s. 8.

220 Flera av författarna tog sin utgångspunkt i ett reaktionsmedel, se särskilt Salomon 1905; 1908a och 1908b.

Givetvis producerade populärvetenskapen föreställningar om förbrytaren. Men denne var inte i centrum, det var i stället läsaren, eller åskådaren. I de populärvetenskapliga utsagorna artikulerades ständigt ett ”vi” eller ett ”ni”. Det som formulerades var mindre en katalog över förbrytare och teorier om brottslighet än ett politisk och vetenskapligt reformprogram. Och det var ett program som mottagaren av budskapet inbjöds att delta i. Exempelvis menade juristen Fritz H:sson Brock att den moderna vetenskapen hade skingrat alla villfarelser om brottslingens skuld och ondska och varje ”rättskaffens genomsnittsmedborgare” som inte släppte sina fördomar om brottslingen utgjorde därmed ett problem.²²¹ Många var de författare och talare som utförde samma manöver. Man vädjade om engagemang från läsaren för en lösning av tidens frågor.²²²

I detta sammanhang kunde också den konservativa farhågan om kritiken av den fria viljan som ett hot mot samhället vändas i sin motsats.²²³ Frey Svenson konstaterade i en liten skrift att för den som tillskansat sig en vetenskaplig förståelse fanns inga alternativ till att se hela samhället som ett resultat av oundvikliga naturliga lagbundenheter. Uppror och brott mot detta samhälles värderingar var därmed inte rationellt. ”Laglydigheten det blir den kultiverade deterministens attribut. Han må hysa vilken åsikt om samfundsordning och lagar han vill, de äro dock de enda *nu* möjliga och böra därför respekteras.”²²⁴ Faran med determinismen var tvärtom att den riskerade att leda till handlingsförlamning. Men för Svenson fanns inga skäl till en fatalistisk hållning; ”Du är utvecklingens verktyg, också genom ditt verk bygges samhällets framtid [...]”.²²⁵ Precis som brottslingen var samhällsordningen bestämd av naturen, men den som kunde nå insikt om detta förhållande blev inte bara en mer kontrollerad medborgare, utan fick också insikten och redskapen för att förändra samhället till allas fromma. Vi ser hur den populärvetenskapliga kriminologin pekade mot en en gemenskap av skötsamma och ansvarstagande individer som det knappast var ett alternativ att ställa sig utanför.

221 Brock 1909, s. 28.

222 Blomquist 1908 och Wirén 1908a.

223 Den oscarianske biskopen och riksdagsmannen Gottfrid Billing illustrerar i detta sammanhang tydligt den konservativa positionen. Under 1908 års riksdag lades förslag om obligatorisk sinesundersökning av personer åtalade för grova brott. Billing invände å det kraftigaste mot förslaget underliggande antaganden. Själva logiken i den vetenskap som förslaget vilade på och vill ge ytterligare makt utgick från förgivettagandet att människan saknade fri vilja, slog Billing fast. Vad hände med moralen då en brottsling kunde säga att han själv inte rädde för och kunde styra sina handlingar? Billing menade att denna vetenskap vilade på samma föreställningar och överdrifter som samtidsliteraturen ”och snart har man kommit dithän, att det icke längre finns några synder, utan det som förr hette elakhet, det heter nu nervositet eller något sådant” (Riksdagens handlingar 1908: Första kammaren, protokoll, nr. 31, s. 47). Se Modéer 1980 för en analys av denna debatt och dess vidare politiska och kulturella sammanhang.

224 Svenson, 1908b, s. 22f.

225 Svenson, 1908b, s. 22.

I de populärvetenskapliga texterna knöts det vetenskapliga arbetet till kunskandet hos experter. Läkare, fängvårdsmän, psykologer och pedagoger skulle anförtros ett stort ansvar för bedömningen av förbrytarna. Det betydde inte att vetenskapen förstods som en sluten verksamhet. Tvärtom var den vetenskap som man i de populärvetenskapliga skrifterna sökte överföra till läsarna snarare en hållning till världen och en insikt i samhällets ordning som varje medborgare borde ta del av och svära sig till. Kriminologin i Sverige vid 1900-talets början var bildande, uppbygglig, uppfostrande och uppfordrande. Men den fungerade också som ett verktyg för en politik som ställde sig i opposition mot det konservativa etablissemanget.

Motstånd mot "den nationella prygelstaten"

Den kriminologiska vetenskapen kunde positioneras som långt mer radikal än den framställdes i Verdandi och liknande sammanhang. I ungsocialisten Gottfrid Ljungdals *Brotten, deras orsaker och bekämpande, eller En vidräkning med klassamhället* från 1907 mobiliserades kriminologin som en rent revolutionär kunskap. Ljungdal slog fast att om brottsligheten undersöktes naturvetenskapligt insåg man lätt att de som kallades brottslingar var offer för såväl anlag som miljö medan de verkliga brottslingarna var de som styrde samhället: "Vid varje brott står privatkapitalismen, den barbariska lagstiftningen och prästvåldet som den värligt skyldiga parten."²²⁶ Tanken om den fria viljan fanns för att möjliggöra moralisk dom över samhällets lägsta skikt. Med de insikter som givits av den "italienska kriminalpsykologin" kunde Ljungdals lösning på brottsproblemet bara bli en: "Det privatkapitalistiska samhället innesluter inom sig brottets orsaker. Dess avskaffande och socialismens införande är enda medlet för brottets bekämpande."²²⁷

Garland förvånas i sin undersökning av brittisk kriminologi över att arbetarrörelsen inte protesterande kraftigare mot den kriminologiska diskursens landvinningar, det var trots allt arbetarklassens fattigaste som drabbades av den kriminologiska blicken.²²⁸ Ljungdals utfall mot klassamhället är ett tydligt exempel på en av anledningarna till att socialistiska tänkare kunde finna en allierad i den nya vetenskapen. Kriminologin kunde på ett mycket effektivt sätt användas som ett vapen mot en äldre kunskapsregim, vilken man inom arbetarrörelsen såg som sin främsta fiende. Den vetenskapliga synen på människa och samhälle sågs inte som ett kontrollpolitiskt instrument.²²⁹

226 Ljungdal 1907, s. 3.

227 Ljungdal 1907, s. 16.

228 Garland 1984b, s.167ff.

229 Helene Ugland, som skrev i den socialdemokratiska *Morgonbris*, menade dock att även om kriminologin syftade till att vara ett korrektiv till det orättfärdiga klassiska straffrättstänkandet var den själv förfelad då den fokuserade på förbrytaren som just förbrytare: "Så länge man ännu behandlar

Oftare mobiliserades dock den kriminologiska vetenskapens landvinningar i mindre himlastörtande sammanhang än i Ljungdals korta text. Exempelvis skedde det under riksdagen 1908 när konservativa ledamöter motionerande om ändringar i strafflagen. Motionärerna ville att kroppsstraff återigen skulle få användas. Prygel kunde, menade man, verka såväl avskräckande som uppfostrande.²³⁰

Socialdemokraten Värner Rydén gick i svaromål och slog fast att motionärerna var okunniga ”om de forskningar, som pågå och pågått under några årtionden angående brottets psykologi och framförallt brottslingens psykologi”.²³¹ Kriminalantropologin hade bevisat att brottslingen var en produkt av sitt arv och sin miljö. Vetenskapen borde visa vägen och ”[a]tt bygga en lagstiftning på rena rövarehistorier, som man hitta i vissa högertidningar och som framkommit i rent tendensiöst syfte, är väl i högsta grad olämpligt”, förklarade Rydén.²³² Flera ledamöter instämde med honom och flera av dem påpekade dessutom att kriminalstatistiken inte visade den ökning av brottsligheten som motionärerna åberopat.²³³

Den konservativa riksdagsledamoten Rudolf Kjellén, professor i statsvetenskap vid Göteborgs högskola, reagerade kraftigt på det senare påståendet. Få saker stod lika klart som att brottsligheten var i ökande, menade han. Detta bevisades av människors erfarenhet, vilken inte gick att slå ner med vetenskapens auktoritet: ”Jag menar inte den schematiska erfarenhet, som vetenskapen här kan åvägabrunga, och på hvilken den förra talaren trodde med en tro som kan försätta berg, utan jag menar den praktiska erfarenheten.”²³⁴ Kjellén menade att statistiken inte gick att lita på i sådana här frågor. ”Hvarför icke? Därför att statistiken lär vad som *bokföres*, men erfarenheten lär vad som är.”²³⁵

Det är viktigt att understryka att Kjellén trots allt inte intog en antivetenskaplig hållning. Han såg i diskussionen en konflikt mellan två världsåskådningar och beskrev dem som skillnaden mellan en ”individualistisk” och en ”socialpolitisk” åskådning, ”den som ser människan så att säga exemplar för exemplar, och den som söker att se människan i ett sammanhang som ett samhällligt helt”.²³⁶

’förbrytarproblemet’ som ett speciellt problem, så länge man icke alltid klart ser människan i ’förbrytaren’ och ’förbrytaren’ i människan, torde man icke kunna lösa vare sig detta problem eller andra därmed sammanhängande. *Förbrytarproblemet är problemet människan.*” (Ugland 1909, s. 4).

230 Riksdagens handlingar 1908: Andra kammaren, motioner, nr. 82 och nr. 83.

231 Riksdagens handlingar 1908: Andra kammaren, protokoll, nr. 30, s. 15.

232 Riksdagens handlingar 1908: Andra kammaren, protokoll, nr. 30, s. 19.

233 Sådana åsikter uttalades av bland andra advokaten Sixten Neiglick (Riksdagens handlingar 1908: Andra kammaren, protokoll, nr. 30, s. 31ff), och Johan Widén, landshövding och del av den krets som kallades ”fattigvårdsfolket” (Riksdagens handlingar 1908: Andra kammaren, protokoll, nr. 30, s. 51ff).

234 Riksdagens handlingar 1908: Andra kammaren, protokoll, nr. 30, s. 57. Med ”den förra talaren” syftade Kjellén på landshövding Widén.

235 Riksdagens handlingar 1908: Andra kammaren, protokoll, nr. 30, s. 57, kursiv i original.

236 Riksdagens handlingar 1908: Andra kammaren, protokoll, nr. 30, s. 74.

Kjellén menade att man också kunde betrakta dem som en medicinsk respektive en sociologisk uppfattning. Läkaren studerade förbrytarna som individer, men det var ”naturligt för en samhällsvetenskapsman att se frågan från samhällets synpunkt, äfven om han därvid icke skulle komma att ta så fina hänsyn till den enskilde”, konkluderade Kjellén.²³⁷

Förslaget vann inte kammarens bifall och röstades ner. Motståndarna hade lyckat peka ut den föreslagna lagändringen som på samma gång irrationell och förtryckande. En av de sista talarna var socialdemokraternas ledare Hjalmar Branting som konstaterade att han inte ens tänkte bemöta Kjellén och tankarna om ”den nationella och socialpolitiska prygelstat” som denne gjort sig till talesman för.²³⁸ De kriminologiska tankegångarna hade positionerats som progressiva och pekade vidare mot en vetenskapssyn där biologiska och medicinska perspektiv hade ett potential att mobiliseras som motstånd i social- och kriminalpolitiska spörsmål.

Det vanligaste sammanhanget där kriminologi användes för att relatera till ett vidare politiskt sammanhang var dock där den användes för att presentera alternativa bilder av samhällets utveckling. Frey Svenson menade exempelvis att i ett kriminalpolitiskt program där individualisering och differentiering var ledstjärnor skulle kompletteras med en kamp mot sociala missförhållanden. För Svenson öppnade den kriminologiska diskussionen nämligen upp för ett helt ”socialt idealprogram”:

Låt bakgårdarna i samhällsbyggnaden bli luftigare, ljusare, renare, med större rymd av himmel över sig, och mera än domstolar och fängelser skall detta medföra en sänkning av brottens antal. Det är naturligtvis därpå socialdemokratiens starka och sunda rättighet att leva beror, att den är en direkt och nödvändig reaktion mot den abnorma fördelning av rättigheterna till åtnjutande av jordens avkastning, som hittills existerat.²³⁹

237 Riksdagens handlingar 1908: Andra kammaren, protokoll, nr. 30, s. 74. Utan att implicera ytterligare likheter så finns en likhet mellan Kjelléns kritik av den individualistiska och medicinska vetenskapen som torgfördes av riksdagens vänster och Émile Durkheims kritik av den positiva skolan. I *Les Règles de la Méthode Sociologique* från 1894 hade Durkheim nämligen resonerat kring vad som kunde ses som en paradox: brottsligheten i ett samhälle var tvungen att ses som något helt normalt. Inte bara det, menade Durkheim, brottsligheten fyllde dessutom en social funktion. Att som de italienska positivisterna se brottslighet som en patologisk avvikelse var inte bara vetenskapligt felaktigt utan också farligt då det hotade kriminaliserandets och straffandets moralbyggande funktion (Durkheim 1978, s. 62ff).

238 Riksdagens handlingar 1908: Andra kammaren, protokoll, nr. 30, s. 77.

239 Svenson, 1908b, s. 40.

Därpå följde ett upprop för bättre bostäder, för olika typer av försäkringar och för allmän rösträtt.²⁴⁰ Alla som kämpade för dessa frågor kämpade också för ett rationellt och vetenskapligt grundat bekämpande av brottsligheten och alla som bekämpade brottsligheten borde därför också kämpa för dessa sociala och politiska rättigheter. Givet denna konceptualisering av brottsproblemet var det inte förvånande att kriminologin av såväl sina tillskyndare som sina motståndare sågs som både radikal och politiskt utmanande.

En kriminologi utan kriminologer?

Vi ska nu ta ett steg tillbaka och ställa frågan om förutsättningarna för en svensk kriminologi under seklets första decennium. Under 1907 kontaktade en för oss anonym donator redaktören för *Social tidskrift* G.H. von Koch och sade sig vara beredd att ge 5000 kronor till en utgivning av skrifter på området brott och straff. von Koch accepterade donationen och kom att tillsammans med Frey Svenson dela på redaktörskapet för en skriftserie.²⁴¹ Syftet med donationen var att möjliggöra publicering av skrifter som kunde komma ”den stora allmänheten till del”.²⁴² Detta var vid en tidpunkt då det inte fanns något kriminologiskt etablissemang att tala om i Sverige och få givna auktoriteter.²⁴³ Redaktörerna von Koch och Svenson stod nu inför utmaningen att förankra de kriminologiska problemställningarna hos en bred publik, samtidigt som de i allt väsentligt saknade kriminologer.

Vilka skulle skriva i skriftserien och vad skulle de skriva om? I februari 1907 publicerades en artikel i *Social tidskrift*. Den berättade om planen på en skriftserie och ambitionen att den skulle nå ut till en intresserad allmänhet, varför bidragen skulle ha en populär framtoning, samtidigt som de skulle ha vederbörlig tyngd för att intressera de skolade på området. För att förankra arbetet med serien skulle en enkät skickas ut till bland andra fängelsedirektörer, fängelsepräster och läkare.

240 Detta reformprogram diskuterades mer utförligt och med en mindre radikal fraserings av Svenson i *Själslivets hygien* (Svenson 1906) som gavs ut några år tidigare och som behandlats ovan. För socialhygienismens roll i det tidiga 1900-talets sociala rörelse se också Palmblad 1989.

241 ”En utredning om brott och straff”, i *Social tidskrift*, nr. 2, 1907. I korrespondensen mellan redaktörerna benämns donatorn ”Nilsson”, vilket gör det hart omöjligt att identifiera denne (om Nilsson ens var dennes riktiga namn).

242 ”En utredning om brott och straff”, i *Social tidskrift*, nr. 2, 1907.

243 När frågan skulle tillägnas en del i skriftserien Vår tids livsfrågor vände sig uppenbarligen inte redaktören till någon svensk, utan till den danske läkaren Alexander Friedenreich med erbjudandet att skriva den text som fick titeln *Om förbrytare och deras behandling* (Friedenreich 1905). Ett av få större kriminologiska verk som hade publicerats i Sverige var denna tid den tämligen svårtillgängliga utredningen *Tillräknelighet och själsjukdom: Till straffrättens filosofi*, författad av filosofen och pedagogen Axel Herrlin (Herrlin 1904) som efter den utgivningen inte tog någon aktiv del i det kriminologiska samtalet. Om Herrlin och mottagandet av hans verk se Qvarsell 1993, s. 141f. Ett annat något större arbete var den kriminalpsykologiskt inriktade juristen Andreas Bjerres *Bidrag till tjufnadsbrottens psykologi* (Bjerre 1907).

Enkäten innehöll frågor om behandlingen av fångar på tvångsarbetsanstalter, om återfall, om cellstraffet, om förvandlingsstraffens roll, om hanteringen av andligt undermåliga och om otillräkneliga fångar. Den övergripande frågeställningen var: *Vilka principer ska ligga till grund för det svenska straffsystemet?* Avslutningsvis uppmanades intresserade och kunniga personer att höra av sig till redaktörerna om de var villiga att bidra.²⁴⁴

I juli 1907 hade redaktörerna mottagit en tillfredställande mängd svar på sin enkät och utifrån dem valt ut lämpliga ämnen och skribenter.²⁴⁵ Det tycks som att redaktörerna med utgångspunkt i enkäterna sökte bestämma tio till femton relevanta titlar för att sedan para ihop dem med lämpliga författare.²⁴⁶

Deras vision var alltför ambitiös. Flera planerade titlar gavs aldrig ut. Redaktörerna hade uppenbara problem att säkra den nödvändiga kompetensen. Svenson beklagade sig bland annat över att en av skribenterna uppenbarligen saknade kunskaper om tillgänglig kriminalstatistik.²⁴⁷ Till detta kom ekonomiska begränsningar. Trots den generösa donationen räckte inte pengarna. Redaktörerna befarade att de skulle bli tvungna att be vissa skribenter att skriva för väsentligt lägre arvode än utlovat.²⁴⁸ De riktigt stora auktoriteterna på området, professorerna i straffrätt Johan Thyrén och Nils Stjernberg, kunde eller ville inte delta, trots propåer.²⁴⁹ Att samla ihop en rad vetenskapliga auktoriteter rörande brottslighet var vid denna tid ingen lätt uppgift.

Till slut såg så skriftserien dagens ljus. Dess fem första delar släpptes 1908 på A.-B Ekmans förlagsexpedition. De fem titlarna var: Frey Svenson, *Frihet, ansvar och bestraffning*; August Wirén, *Om fångvård och ungdomsskydd i Preussen*; Knut

244 "En utredning om brott och straff", i *Social tidskrift*, nr. 2, 1907. Detta var inte bara tidens brännande frågor i Sverige utan svarade också tämligen väl mot den problemformulering som exempelvis von Liszt och IKV stod för (se t.ex. Häthén 1990, s. 71ff). Svaren på enkäten kom att ligga till grund för hur serien utformades, men undersökningens resultat fick också vidare spridning då den redovisades och analyserades av August Wirén i tre nummer av *Social tidskrift* i slutet av 1909. Wirén konkluderade där att enkätsvaren visade "huru nära förbunden frågan om brott och straff är med flera andra samhällsfrågor, som man i vår tid räknar bland de för samhällets utveckling viktigaste att rätt kunna lösas. Därför är ej heller längre spörsmålet om brottsligheten effektiva bekämpande en underordnad fråga." (Wirén 1909, s. 521).

245 "Notiser", i *Social tidskrift*, nr. 7, 1907, s. 339.

246 Kungliga biblioteket, Koch, Halfred von (1872-1948) (KB1/1980/8), brev från Frey Svenson till G.H. von Koch, 28 april 1907. Bland annat räknade Svenson med att den mer etablerade kollegan Gadeliuss skulle bidra, vilket han inte kom att göra. Den största misräkningen ser annars ut att varit det stora antal skrifter Svenson själv åtog sig att leverera, inte färre än fyra stycken. I slutändan blev det bara en. Bland ämnen som redaktörerna önskade togs upp, men aldrig kom att behandlas var bland annat "Samtidens kriminella fysionomi" och "Fattigvård och brottslighet".

247 Kungliga biblioteket, Koch, Halfred von (1872-1948) (KB1/1980/8), brev från Frey Svenson till G.H. von Koch, 3 mars 1907.

248 Kungliga biblioteket, Koch, Halfred von (1872-1948) (KB1/1980/8), brev från Frey Svenson till G.H. von Koch, 22 november 1908.

249 Kungliga biblioteket, Koch, Halfred von (1872-1948) (KB1/1980/8), brev från Frey Svenson till G.H. von Koch, 19 maj 1907.

Blomquist, *Anordningar för ungdomsskydd*; Harald Salomon, *Det amerikanska reformfängelsesystemet* och Harald Salomon, *Det amerikanska övervakningssystemet*.²⁵⁰ Året efter släpptes del 6, Georg Stjernstedt, *Vårt straffsystem* och del 7, Olof Kinberg, Alfred Petrén och Thure Petrén, *Kriminalpolitiska riktlinier*.²⁵¹ År 1910 släpptes den åttonde och sista delen, Kaleb Ernberg, *Vård av frigivna fångar i Sverige och utlandet*.²⁵²

Skriftserier var ett gängse format för populärvetenskapen i början av seklet. Förutom den ekonomiska aspekten gav formatet möjlighet att paketera och rama in den vetenskap som skulle föras fram. Man signalerade genom *serien* ämnets relevans och inte sällan dess politiska tendens.²⁵³ I fallet med *Brott och straff* var det tydligt att redaktörerna valde ett format för sin publicering i linje med tidens förväntningar på populärvetenskap. Skrifterna var billiga och utformningen var relativt enhetlig (detta var särskilt tydligt för de fem första). Redaktörernas introduktion, fogad till seriens första häfte, signalerade utgivningens syfte att främja den kriminologiska kunskapsbildningen.

Måhända förvånar sig en och annan över att såsom redaktörer för skriftserien finna en läkare och en socialpolitiker i stället för en jurist och en fångvårdsman, vilket kanske kunde synas naturligare. Emellertid kunna vi påminna därom, att *brott och straff* äro begrepp, som icke enbart höra rättsvetenskaperna till, utan i lika hög eller än högre grad äro psykologiens [...], etikens och sociologiens egendom. [---] Meningen är att lämna en allmänfattlig framställning av de viktigaste bland kunskapsresultat och idéer, till vilka en modernare åskådning om brottet och straffet kommit, en åskådning, vilken såsom huvudsaklig kunskapskälla för studiet av dessa företeelser betraktar å ena sidan den brottsliga individen själv, å den andra samhället i dess egenskap av brottsframkallare och straffare.²⁵⁴

För att åstadkomma en framställning av de moderna åskådningarna fanns olika professioner representerade bland författarna. Salomon och Stjernstedt var jurister. Blomquist, Wirén och Ernberg kom från fångvården. Svenson, Kinberg och bröderna Petrén var medicinare. Här möttes olika idétraditioner. Alla slöt inte upp bakom en naturvetenskaplig syn på brottsligheten. Flera skribenter förankrade sina argument i en mer traditionell syn på uppfostran och kontroll. Det man kunde samlas kring var uppfattningen om förbrytarens individualitet

250 Svenson 1908b; Wirén 1908b; Blomquist 1908; Salomon 1908a och 1908b.

251 Stjernstedt, G. 1909 och Kinberg, Petrén & Petrén 1909.

252 Ernberg 1910.

253 Kärnfelt 2000, s. 263ff. Se också Svedjedal 1993.

254 ”Företal”, i Svenson 1908b.

och behovet av differentierad hantering av förbrytare. Skriftserien var så betraktad en av de dittills tydligaste manifestationer av en kriminologisk gränsrörelse, ett forum genom vilket aktörer med olika syn på vetenskapen, brottsligheten, samhället och politiken kunde samsas kring frågan ”Vilka principer ska ligga till grund för det svenska straffsystemet?” Trots alla meningsskiljaktigheter blev skriftserien sammantaget ett tydligt upprop för en kunskapsbaserad och rationell kriminalpolitik.

Hur betydelsefull skriftserien blev och vilket genomslag den fick i sin tid är svårt att avgöra. Försäljningssiffror finns inte tillgängliga. Recensioner i dagspressen var inte särskilt frekventa.²⁵⁵ När häftena recenserades i tidsskrifter av aktörer inom den sociala reformrörelsen var det i uppskattade ordalag.²⁵⁶ Under alla omständigheter bidrog ändå skriftserien till upprättandet av svenska auktoriteter inom brott och vetenskap. Ur en svårdefinierad massa av ämbetsmän och forskare uppstod en ny typ av expertis. Skriftserien som ett intellektuellt, socialt, politiskt och inte minst ekonomiskt sammanhang blev en plattform för kunskapsproduktion och befästande av epistemisk auktoritet.

Den sociala reformrörelsen behövde sina experter och sakkunniga. En av dem som blev publicerad i *Brott och straff* var en läkare som under kommande halvsekel skulle utöva ett mycket stort inflytande på den kriminologiska kunskapsbildningen. Det var Olof Kinberg. Han var den kriminolog som mer än någon annan propagerade för en strikt naturvetenskaplig syn på brottsligheten.

Den förste och den störste

Det var en relativt liten grupp läkare som drev frågan om en utvidgning av läkarens roll i bekämpandet av brottsligheten. De framträdande har redan nämnts i detta kapitel: Bror Gadelius, Olof Kinberg, Frey Svenson, Alfred Petré och Thure Petré. De var specialiserade inom psykiatri och var knutna till institutioner där de interagerade med sinnessjuka individer. Den psykiatriska diskussion som dessa läkare drev fram kretsade kring tre problemområden: avsaknad av ett fungerande undersökningsväsende, bristande kompetens hos jurister och fängelseläkare samt felaktig hantering av sinnessjuka förbrytare. Dessa tre trådar knöts ihop i Olof Kinbergs gradualavhandling från 1908.²⁵⁷

Om det rättsliga förfaringsättet i Sverige rörande för brott tilltalade personer av tvivelaktig sinnesbeskaffenhet samt om behandlingen av kriminella sinnessjuka

255 De förekommande var dock mestadels positiva, se t.ex. ”Brott och straff”, *Aftonbladet*, 1908-03-24 och ”Vårt straffsystem”, *Dagens Nyheter*, 1909-11-29.

256 Se exempelvis recensionen av Wiréns skrift i *Social tidskrift*, nr. 6, 1908, s. 19f. *Reformatorn*, organ för Sveriges godtemplare sa sig ”anbefalla på det livligaste denna skriftserie åt alla för de sociala frågornas lyckliga lösning intresserade” (”Brott och straff”, *Reformatorn*, 1908-04-23).

257 För en bakgrund se Andersson & Nilsson 2009, s. 54ff och Qvarsell 1993, s. 167ff.

var ett arbete som tog vid där Schuldheis hade börjat i slutet av 1800-talet.²⁵⁸ Det var en omfattande undersökning som förde en diskussion i relation till den samtida internationella forskningen och adresserade en rad svenska problem.

Kinberg disputerade vid Karolinska institutet våren 1908. Då hade han hunnit etablera sig i den medicinska och kriminalpolitiska debatten samt avancerat till överläkare vid Stockholms stads provisoriska sinnessjukhus. Han var en offentlig vetenskapsman som uttalade sig i pressen och publicerade sig i en lång rad populära och folkbildande forum. Kinberg intog i offentligheten rollen som expert och vilade tungt på sin vetenskapliga och kliniska erfarenhet. På hösten 1908 tillträdde han positionen som direktör och överläkare vid Stockholms stads sinnessjukhus vid Långbro, en position han innehade fram till 1927.²⁵⁹

I sin avhandling kritiserade Kinberg det sätt på vilket en viss typ av tilltalade hanterades av rättssystemet. Han anknöt därmed till en pågående diskussion som delvis hade förts offentligt, men till stora delar avhandlats i läkarprofessionens vetenskapliga tidskrifter.²⁶⁰ Olika typer av patienter blandades på sinnessjukhusen samtidigt som det satt sjuka människor i fängelserna. Psykiatrikerna ville att en vetenskaplig kategorisering av individen skulle föregå valet av institutionell placering. Bedömningen av farligheten skulle ligga till grund för beslutet, inte individens eventuella brott.²⁶¹

Kinbergs mål var i detta sammanhang att rensa bort begreppet ”skuld” ur rättsväsendet. Samhällets rätt att straffa förbrytaren var inte avhängig någon skuld, menade han. ”Denna samhällets rätt är fastmer liktydig med dess rätt till självförsvar, och denna rätt förefinnes lika fullt gentemot sinnessjuka som icke sinnessjuka. *Härmed bortfaller den principiella skillnaden mellan behandlingen av sinnessjuka och icke-sinnessjuka brottslingar.* Detta är en grundläggande sats inom den moderna kriminologin.”²⁶² Här ser vi återigen manövern att använda det sjuka som en läkarvetenskapens ingång till kriminalpolitiken, för att sedan söka en utvidgning av den vetenskapliga rationaliteten till att gälla hela brottsligheten.²⁶³

258 Kinberg 1908a. Jmf. Schuldheis 1898. Kinbergs avhandling gavs också ut i en mer populär förpackning med den koncisa titeln *Brottslighet och sinnessjukdom*, med den ursprungliga titeln som undertitel (Kinberg 1908b). Innehållet var dock detsamma. I det följande refereras till *Brottslighet och sinnessjukdom*.

259 Kinberg var redan tidigt i sin karriär själv en flitig skribent i dagspressen där han kommenterade vetenskapliga spörsmål och dagspolitiska frågor. Se exempelvis ”Internationella Kriminalistkongressen i Hamburg”, *Svenska Dagbladet*, 1905-10-04 och ”Alkohol och straffrätt”, *Dagens Nyheter*, 1909-07-18. Om Kinberg som offentlig persona och som forskare se främst Qvarsell 1993.

260 Se exempelvis Gadeliuss 1906; Kinberg 1908c; Petréns, A. 1906 och 1908. I offentligheten hade frågan diskuterats i samband med flera uppmärksammade brott och rättsfall.

261 Petréns, A. 1906.

262 Kinberg 1908b, s. 52f, kursiv i original.

263 Kinberg producerade i sin forskning närmast ideala typer som kunde bli föremål för den kriminologiska blicken: ”Det är den hereditärt belastade, intellektuellt och moraliskt i hög grad defekte, på gränsen till idioti stående individen, som tillbrakt sina barnaår i ett eländigt hem, så

Den svenska strafflagen stipulerade att den åtalade som befanns vara sinnessjuk skulle vara straffri. Kinberg ansåg att kompetensen hos rättens funktionärer inte var tillräcklig för att bedöma när en sinnesundersökning skulle utföras.²⁶⁴ Därför menade han att *samtliga* personer som åtalades för brott borde genomgå en undersökning. Kinberg förstod dock verklighetens begränsningar och att detta aldrig skulle komma till stånd. Därför ställdes ett antal kriterier upp, varav minst ett skulle vara uppfyllt för att sinnesundersökning skulle äga rum. Bland andra skulle alla återfallsförbrytare, ungdomsbrottslingar och lösdrivare undersökas. För att detta skulle kunna bli verklighet behövde en helt ny organisation byggas upp.²⁶⁵

Centrum i det nya systemet var själva undersökningen av förbrytaren. Först skulle en anamnes upprättas. Den skulle innehålla sådant som familjeförhållanden, utveckling under barnaåren, karaktär, leverne samt tidigare brottslighet. Därpå följde en ingående undersökning av den tilltalade individen. Den skulle vara av såväl kroppslig (där "degenerationstecken" och "funktionsegendomligheter" noterades) som psykiatrisk karaktär (där särskild uppmärksamhet skulle ägnas "defektsymptom"). Alla data antecknades och samlades ihop i en "kriminalistisk-psykiatrisk dossier".²⁶⁶

Dossiern skulle upprättas i två exemplar. Det ena skulle tillställas rätten och det andra skulle skickas till Justitiedepartementet, där en nyinstiftad "central kriminalbyrå" skulle förvara samtliga utlåtanden. På så sätt behövdes ingen ny undersökning om en person återföll i brott. Informationen i dossiern skulle då inhämtas och sedan uppdateras med relevanta uppgifter. Insamlingen av undersökningsdata skulle "bli av oöverskådligt gagn för det vetenskapliga utforskandet av ett lands kriminalitet, dess samband med degeneration, sinnessjukdomar, alkoholmissbruk etc".²⁶⁷ Detta var inte bara en lycklig bieffekt.

gott som utan all tillsyn." (Kinberg 1908b, s. 20). Börjesson har benämnt denna rättspsykiatriska praktik som "kartläggning av livsöden i samhällets tjänst" (Börjesson 1994). Kinberg förankrade sina resonemang i framförallt tysk kontext. Aschaffenburg, Näcke och von Liszt refererades flitigt (om tysk kriminologi se Wetzell 2000). Den franske psykiatrikern Henri Colin gavs också stort utrymme. De mest framstående aktörerna från den positiva skolan lyste med sin frånvaro (Lombroso åkallades bara för att låna ett exempel på en typ av förbrytare). Redogörelser om den svenska brottslighetens omfattning byggde Kinberg i stor uträkning på forskning genomförd av statistikern Ludvig Widell. Det är att notera att det mesta av kriminologisk diskussion om den svenska brottslighetens topografi och utveckling vid 1900-talets början tog sin utgångspunkt i en rad artiklar av Widell (Widell, L. 1904a; 1904b och 1905).

264 Kinberg 1908b, s. 21ff. Det behövdes dessutom, underströk Kinberg, ett system för att få *kompetenta* läkare att göra undersökningen. Kinberg fortsatte härmed det angrepp på såväl den svenska fängelseläkarkårens som domarkårens bristande kunskaper som han och andra inlett några år tidigare, se Gadelius 1906; Kinberg 1907 och Petré, T. 1906.

265 Kinberg var dock noga med att påpeka att dessa kriterier var en eftergift från hans sida, en kompromiss, där vetenskapen fick träda åt sidan för praktiska omständigheter. I teoretiskt hänseende vek han inte från uppfattningen att *samtliga* personer som åtalades för brott skulle undersökas (Kinberg 1908b, s. 94). Se också Qvarsell 1993, s. 182.

266 Kinberg 1908b, s. 29ff.

267 Kinberg 1908b, s. 31.

Kinbergs undersökningsapparat var i grunden lika delar kliniskt verktyg och kunskapsproducerande praktik:

För egen del betraktar jag emellertid denna undersökningsfråga ingalunda såsom en uteslutande rättspsykiatrisk utan snarare såsom en allmän kriminalpolitisk. Jag anser alltså en undersökning av de för brott tilltalade på det sätt och i den utsträckning, som jag föreslagit, av betydelse framför allt därför, att den skulle giva oss *en på noggrann undersökning av varje enskild individ grundad kunskap om en avsevärd del av vårt lands förbrytare, varibland så gott som alla de farligaste*. Vi skulle sålunda lära känna *kriminalitetens rekrytkår, de ungdomliga, dess stamtrupp, recidivisterna samt reserven, de odugliga, ofta farliga parasiterna, lösdriparna*. Inom få år skulle vi äga ett så gott som fullständigt register över alla landets betänkligare kriminella element.²⁶⁸

Ökad centralisering av undersökningarna och utökade kompetenskrav för fängelseläkare skulle göra fångar av tvivelaktig sinnesbeskaffenhet till en kunskapsmässig tillgång och, med Kinbergs ord, ”rannsakningsfängelserna skulle bli, vad de borde vara, nämligen *kliniker för studerandet av brottsligheten och förbrytarna*.”²⁶⁹

Genom det föreslagna undersökningsväsendet och den kriminologiska rationalitet som Kinberg artikulert fanns ny möjlighet att i den enskilda förbrytaren i det närmaste sudda ut gränsen mellan politik och vetenskap. Med detta ideal, genom vilket statens ”kliniker” för brottslighetens utforskande skulle bli ett kraftig kriminalpolitiskt vapen, handlande det inte längre om att rätten formulerade problemet och vetenskapen lösningen. Den kriminalistisk-psykiatriska dossiern var en hybrid. I det sammanhanget blev gränserna uppluckrade och den vetenskapliga sfären gick omärkligt över i den politiska. Vetenskapen var inte där rättens lydiga verktyg. Rättspsykiatrin skulle överskuggas av en vetenskap om brottsligheten, av en *kriminologi*.

Men allt detta var en mycket radikal vision, en hållning som inte utan problem kunde accepteras av svenska straffrättsjurister. Johan Thyrén, professor i straffrätt vid Lunds universitet, stod för en annan vetenskaplig och politisk linje än Kinberg. Medan Kinberg placerade sig nära den positiva skolan så låg Thyréns tankar snarare i linje med dem som representerades av von Liszt och IKV.²⁷⁰ Här fanns en gryende konflikt.

268 Kinberg 1908b, s. 95, kursiv i original.

269 Kinberg 1908b, s. 88, kursiv i original.

270 Modéer 1983. Jmf. Andersson & Nilsson 2009, s. 38ff. Jag väljer här att inte använda den i tidigare forskning vanliga benämningen ”Sociologiska skolan” för att beteckna den straffrätts teori som von

Professor Thyréns principer

Thyrén var den stora straffrättsreformatorn under 1900-talets första decennier. Han nådde inflytande som professor, rektor, riksdagsman och, för en kort period, som justitieminister. Thyréns första längre programmatiska text var *Straffrättens allmänna grunder* som gavs ut 1907. Den avsågs vara en lärobok i straffrätt, och fick av studenterna i Lund det kärleksfulla namnet ”Gröna döden”.²⁷¹ Verket var en teoretisk utläggning om straffrätten disponerad under hundratrettiosju paragrafer och i det tog Thyréns upp det problematiska förhållandet mellan straffrätt och naturvetenskap.

Enligt Thyréns borde straffet främst rikta sig mot *orsakerna* till brottet, orsaker som framför allt läkare kunde blottlägga. Men i *Straffrättens allmänna grunder* underströk han att straffrätten ändå aldrig kunde bli en naturvetenskap. Thyréns menade nämligen att straffrätten var tvungen att ta hänsyn till att många samhällsmedlemmar närde en – vetenskapligt felaktig – uppfattning om existensen av den fria viljan. Här stod i teorin två väsensskilda perspektiv i konflikt med varandra, men detta var inte en oacceptabel motsättning för Thyréns. Det skulle varit fallet ”om straffrätten vore en matematisk eller logisk disciplin, som icke finge byggas på en principiell motsägelse. Men straffrätten är en praktisk disciplin, för hvilken den principiella konsekvensen blott kan komma i andra rummet”.²⁷² Om straffrättsteoretikern ville vara relevant måste denna ta hänsyn till rättstraditionen. En svensk straffrätt behövde därför räkna med allmänna rättsmedvetandets ”psykologiska illusion” om den fria viljan, en illusion som var avgörande för människors handlande. Att ta sådana vanföreställningar i beaktande var fullt rationellt för straffrätten, menade Thyréns. Det var lika farligt att försumma att rikta den straffrättsliga reaktionen mot allmänhetens rättskänsla som det var att inte avpassa den efter den brottsliga karaktär.²⁷³

Liszt och ledargarnityret i IKV representerande (etiketten sätts på kretsen kring von Liszt i t.ex. Andersson & Nilsson 2009; Häthén 1990; Kumlien 1994 och Petersson Hjelm 2011). Skälen till att jag väljer att inte göra det är flera. För det första användes beteckning sparsamt i början av 1900-talet. Vanligare var att hänvisa till skolan runt von Liszt som ”Den kriminalistiska” eller ”Den kriminalpolitiska”. För det andra riskerar en sådan begreppsanvändning att förväxla von Liszt med den franska sociologiska skolan under ledning av Lacassagne (vilken helt saknade inflytande i Sverige). För det tredje ger det intrycket av att von Liszt et consortes ägnade sig åt empiriska sociologiska undersökningar av brottsligheten, vilket inte var fallet. Den *sociologiska* komponenten i deras straffrättsteori bestod snarare i att de ansåg att straffet skulle verka *socialt*, på samhället i en vidare mening, inte bara på den brottsling som var dess positiva objekt (för en diskussion om den ”Sociologiska skolan” och hur begreppet ”sociologisk” ska förstås i sammanhanget se Nilsson, R. 2013a, s. 55ff).

271 Thyréns 1907. Om ”Gröna döden” se Modeér 1983, s. 29f. Vidare om Thyréns se också Häthén 1990, s. 167ff.

272 Thyréns 1907, s. 3.

273 Thyréns 1910, s. 16f.

Detta resonemang var utgångspunkten för Thyréns balansgång mellan individual- och allmänprevention, mellan naturvetenskap och rättsvetenskap. Det är tydligt att ett sådant perspektiv aldrig skulle kunna finna full enighet med en positivistisk kriminologi, likt den representerad av Kinberg.

Thyrén kom i början av 1900-talet att bli en allt mer publik person som bidrog till upplysning bland allmänheten i frågor rörande straffrätt och kriminalpolitik. Sedan han börjat arbeta som ensamutredare med frågan om en eventuell strafflagsreform ökade hans kriminalpolitiska inflytande.²⁷⁴ Som en del av det utredningsuppdraget skrev Thyréns sitt mest kända verk, *Principerna för en strafflagsreform*, som gavs ut i tre delar under åren 1910 till 1914. Första delen, *Straffets sociala uppgift*, ställde upp grundläggande principer för straffsystemet och kom att bli en utgångspunkt för det kriminalpolitiska reformarbetet under många år. Verket byggde till stora delar på de resonemang Thyréns introducerat i *Straffrättens allmänna grunder*.²⁷⁵ Författarens tanke med *Principerna för en strafflagsreform* var dock att böckerna skulle verka stimulerande på den allmänna debatten. Därför var det en mer tillgänglig text, inte belamrad med rättsfilosofiskt språkbruk.

En grundläggande distinktion för Thyréns straffrättsprinciper var den mellan vad han benämnde ”radikala” respektive ”symptomatiska” åtgärder mot brottsligheten. De radikala åtgärderna skulle hindra samhällsfarliga viljor från att uppstå. De symptomatiska skulle oskadliggöra dem om de ändå gjorde det. För Thyréns var den långsiktiga lösningen på brottsproblemet därför ”social profylax” i form av samhällshygieniska åtgärder.²⁷⁶ Men ingripandet mot brottet när det var ett faktum, de ”symptomatiska” åtgärderna, måste också reformeras. Reaktionen skulle utgå från en kategorisering av olika förbrytaretyper efter nivå av farlighet. Enligt Thyréns kunde lagbrytarna delas in i två extrema typer, ”af hvilka den ena innefattar ett minimum, den andra ett maximum af samhällsfarlighet”.²⁷⁷ Det

274 I själva verket hade Thyréns fått i uppdrag av regeringen att utreda möjligheterna till en revision av bötes- och förvandlingsstraffen. Thyréns konstaterade dock, när han givits uppdraget, att dessa straff pekade på en problematik som tarvade en reform av strafflagen i sin helhet (Thyrén 1910, ”Förord” och Häthén 1990, s. 176). Häthén har visat hur den svenska diskussionen i mångt och mycket speglade den som fördes av IKV på den internationella arenan. Inte minst gällde det bötesstraffets funktion (Häthén 1990, s. 245ff). Om den offentliga personen Thyréns se Modeér 1983.

275 I passager har resonemang från *Straffrättens allmänna grunder* i stort sett förts över ordagrant till *Principerna för en strafflagsreform*. Jämför exempelvis diskussionen om olika typer av abnormitet i Thyréns 1907, s. 36f med Thyréns 1910, s. 14f. I det fallet kan man tala en popularisering av en tidigare svårtillgänglig text. Samtidigt framstår den samhälleliga, och därför också vetenskapliga, relevansen som avsevärt större i *Principerna för en strafflagsreform*.

276 Thyréns 1910, s. 27. Thyréns program ägde här stora likheter med det som presenterades av Frey Svenson några år tidigare (Svenson 1906).

277 Thyréns 1910, s. 9. I *Straffrättens allmänna grunder* klargjorde Thyréns för den formel som stod till grund för denna typuppdelning. Nivån av farlighet i individens vilja påverkades av tre faktorer: ”af dess divergens från samhällsviljan, varaktigheten av denna divergens samt frekvensgraden av

var den *akute brottslingen* respektive den *kroniske brottslingen*. Mellan dessa typer såg Thyrén ett vitt spektrum av brottslingar som betecknades som *mellansvåra*.

Den akute brottslingen var en normal individ som på grund av de yttre omständigheterna förföll till en brottslig handling. Hastigt uppblossande ilska, tillfällig förvirring eller outhärdlig hunger kunde förmå en i övrigt vanlig person att begå brott denna annars inte skulle ha begått.²⁷⁸ Hos den kroniske brottslingen satt farligheten djupt, så till den grad att den inte sällan tedde sig medfödd, ”uttrycket *född förbrytare* är ingalunda, såsom man stundom velat påstå, ett tomt ord”.²⁷⁹ I *Straffrättens allmänna grunder* hade Thyrén beskrivit den kroniske och den akute brottslingen som varandras motsatser: ”den förre är en abnorm människa i normala omständigheter, den senare en normal människa i abnorma omständigheter”.²⁸⁰ Den abnormitet Thyrén talade om var av ”socialtisk” art, inte nödvändigtvis också själslig.

I Thyréns utredning ömsom skildes ömsom sammanfördes de medicinska och rättsvetenskapliga perspektiven. Han underströk att själslig abnormitet hos en individ inte i sig var något som skulle föranleda straffrättsliga åtgärder. Det var när abnormiteten tog sig uttryck i samhällsfarlighet som den blev kriminalpolitiskt relevant. Thyréns breda definition av abnormitet innefattade såväl den fullständigt sinnessjuka som den lätt störde. Sedan gammalt gick de sinnessjuka straffria, men det kunde inte gälla för alla abnorma, konstaterade han. Det var tvunget att ske en differentiering inom gruppen.

Faktiskt finnes sålunda, enligt den moderna rätten, en punkt på abnormitetens skala, så beskaffad, att ofvanom densamma straffet absolut måste uteslutas. Denna punkt utgör gränsen mellan två, icke psykiatriskt men juridiskt, skarpt skilda hufvudgrader af abnormitet, hvilka vi här, i brist på bättre termer, skola beteckna såsom *helabnormitet* och *halvabnormitet*.²⁸¹

Skiljelinjen drogs i ett praktiskt syfte. Den halvabnorme kunde i den mån det allmänna rättsmedvetandet så krävde utsättas för straff i stället för behandling. Uppdelningen var godtycklig. Den existerade för att straffrätten skulle kunna fungera både individual- och allmänpreventivt. Trots detta ville Thyrén att ab-

dess manifestation” (Thyrén 1907, s. 24).

278 Thyrén 1910, s. 9ff.

279 Thyrén 1910, s. 15, kursiv i original. Thyrén utvecklade sitt resonemang: ”Då vid denna typ brottslighetens orsak icke står att upptäcka inom individens eget lif, återstår möjligheten, att den skulle kunna låta sig påvisa hos *föregående* generationer. I sjelfva verket finnes – ehuru denna fråga icke är mogen för att definitivt besvaras – mycket, som talar för, att en sådan ’*moral insanity*’ uppstår på grundvalen af viss *fysisk* degeneration hos ett eller framför allt flere föregående släktled.” (Thyrén 1910, s. 15f, kursiv i original).

280 Thyrén 1907, s. 33.

281 Thyrén 1910, s. 152.

normitet hos en brottsling skulle undersökas vetenskapligt: ”Bestämmandet af punktens läge måste lagstiftaren i det hela öfverlämna åt läkarevetenskapen”.²⁸² Vi förstår att konsekvensen av detta resonemang skulle bli att läkaren gavs uppdraget att med utgångspunkt i vetenskapen slå fast gränsen mellan två tillstånd som endast existerade som juridiska abstraktioner.

Thyréns *Principerna för en strafflagsreform* blev omedelbart den centrala texten för kriminalpolitiska diskussioner. Författarens vilja att jämka mellan individual- och allmänpreventiva perspektiv och mellan naturvetenskapliga och traditionella utgångspunkter satte ljuset på de motsättningar som fanns inom den gryende kriminalpolitiska reformrörelsen. Här krävdes former för förhandlingar, arenor för kompromisser och en organisation som gav en riktning åt reformsträvandena. I början av 1910-talet kom så ett tillfälle för en splittrad rörelse att sluta sig samman.

Den kriminalpolitiska reformrörelsens konsolidering

I slutet av augusti 1911 hölls i Stockholm en ”kriminalkongress”.²⁸³ Människor från hela landet samlades i Svenska läkaresällskapets lokaler för att diskutera frågor om brott och straff. Under tre sensommardagar samtalade jurister, läkare, fängvårdspersonal och sociala reformatorer om en rad problem av kriminalpolitiskt slag. Kriminalkongressen blev på det sättet ett betydelsefullt moment i konsolideringen av en gränsrörelse där vetenskapliga perspektiv på brottsligheten kunde möta andra uppfattningar. Men varför hade det dröjt så länge för en samling att komma till stånd? Hur och varför ägde denna kongress rum när den så gjorde?²⁸⁴

Sedan seklets tidiga år fanns en grupp aktivistiska psykiatriker som gärna såg de medicinska perspektiven bli en del av den juridiska utbildningen och praktiken. Många jurister ställde sig dock tveksamma till inflytande från läkare i dessa frågor.²⁸⁵ Vilken roll naturvetenskapliga synsätt skulle spela i kriminalpolitiken var här en skiljefråga. Ena sidan ville se en straffrätt helt grundad på naturvetenskapliga perspektiv, den andra såg ett sådant system som ett hot mot själva rättsordningen.²⁸⁶

282 Thyrén 1910, s. 152. Ur det allmänpreventiva perspektivet, med hänsyn till allmänhetens tro på viss proportionalitet mellan brott och straff, slog Thyrén också fast att inte ens de avgjort farligaste individerna fick dömas till internering på obestämd tid om brottet de dömdes för var att betrakta som ringa då ”någon proportion mellan rättsfaktum och rättsverkan måste krävas” (Thyrén 1910, s. 151).

283 Följande avsnitt bygger delvis på en mer utförlig av mig författad analys av kriminalkongressen publicerad i ett annat sammanhang (Pedersson 2014).

284 För betydelsen av möten och kongresser i kriminologins och kriminalpolitikens historia se Althammer 2014; Kaluszynski 2006; Nye 1984 och Shafir 2014.

285 Exempelvis bjöd Psykiatriska föreningen 1908 in ett stort antal jurister för att diskutera kriminalpolitiska frågor. Tre personer dök upp (Svenson 1911).

286 Att läkarna hade sin roll att spela i rättsprocessen var aldrig ifrågasatt. Såväl Nils Stjernberg som Johan Thyrén ansåg att läkarens roll i bekämpandet av brottsligheten var given. Läkarens uppdrag

Det var i detta dödläge som den sociala reformrörelsen tog initiativet. CSA beslutade under våren 1910 att ge en kommitté uppdraget att arrangera en "kriminalkongress". En sådan kongress skulle vara ett tillfälle för en öppen diskussion om den stundande strafflagsreformen.²⁸⁷ Kommittén utgjordes av Nils Stjernberg, CSA:s ordförande Ernst Beckman, G.H. von Koch, häradshövding Axel Olivecrona, Alfred Petrén, Georg Stjernstedt och August Wirén. Alla slags kriminalpolitiska aktörer fanns representerade.

I inbjudan till kongressen konstaterades att en strafflagsreform var nära förestående: "För dess lyckliga genomförande är det säkerligen ock av betydelse, att de många önskemål, som från skilda håll knyta sig till genomförandet av en dylik reform, redan från början erhålla ett tillfälle att på ett samlat sätt göra sig gällande."²⁸⁸ Kongressen var inte heller tänkt för en snäv krets. "Denna inbjudan avser icke blott jurister, läkare, fångvårdsmän, lagstiftare och andra socialt verksamma personer, utan riktas över huvud till alla dem, som hysa intresse för dessa frågor."²⁸⁹ Kommittén underströk således behovet av ett publikt och populärt forum för att problemen verkligen skulle kunna diskuteras på bästa sätt.

För att ge kongressen ytterligare vikt bifogades till inbjudan en lista över personer som uttalat sin sympati för dess syfte. Där syntes inflytelserika rättsvetenskapsmän och läkare. Där fanns en rad högt uppsatta ämbetsmän, och där fanns några av riksdagens viktigaste politiker, som Karl Staaff, Ernst Trygger och Hjalmar Branting.²⁹⁰ Det moderna kriminalpolitiska reformarbetet var redan här förankrat i de högre politiska sfärerna och präglat av en påtaglig politisk enighet.

På förmiddagen den 29 augusti 1911 samlades så kongressen. Mötessalen var närmast fullsatt, med över hundra deltagare.²⁹¹ Statsminister Arvid Lindman

att undersöka sinnessjuka förbrytare gick inte heller att undvara. Se vidare Garpenhag 2012.

287 "En brott- och straffkongress", i *Social tidskrift*, nr. 4, 1910, s. 189.

288 "Inbjudan till en kriminalkongress i Stockholm", i *Social tidskrift*, nr. 5, 1911, s. 215.

289 "Inbjudan till en kriminalkongress i Stockholm", i *Social tidskrift*, nr. 5, 1911, s. 216. Kongressen skulle inte bara bestå av förhandlingar. Arrangören hoppades också att de mötesdeltagare som önskade skulle beredas möjlighet att i studiesyfte besöka en rad anstalter såsom fängelser, sinnessjukhus och tvångsarbetsanstalten Svartsjö. Avgiften till kongressen var satt till 5 kr. Tillträde till enskilda kongressdagar gavs mot en avgift av 2 kr och enskilda förhandlingar kunde ähöras till en avgift av 1 kr. Ett avslutningssamkväm var planerat till på kvällen klockan 8 den sista kongressdagen. ("Inbjudan till en kriminalkongress i Stockholm", i *Social tidskrift*, nr. 5, 1911, s. 216).

290 "Inbjudan till en kriminalkongress i Stockholm", i *Social tidskrift*, nr. 5, 1911, s. 217. Bland underdecknarna fanns Johan Thyren, Frey Svenson, Thure Petren samt både justitieombudsmannen och justitiekanslern.

291 Inga klar siffra finns för antalet kongressdeltagare. I tidningarnas referat omvitnas genomgående om att möteslokalen i det närmaste var fullsatt, se exempelvis "Den första svenska kriminalkongressen", *Dagens Nyheter*, 1911-08-29. Att besökarna räknades till över 100 kan man sluta sig till genom att det antal deltagare som tecknade sig för medlemskap i den nya kriminalistföreningen bara de räknades till ungefär 100, se "Ett samtal med Nils Stjernberg", i *Stockholms Dagblad*, 1911-08-31.

och justitieminister G.A. Pettersson översåg kongressens öppnande. Ivar Afzelius, presidenten i Svea hovrätt, höll kongressens öppningstal.

Afzelius konstaterade att strafflagen stod inför en fullständig revidering och att det arbetet gick i empirins tecken. De moderna straffrättsteorierna sökte inte abstrakta lösningar. Strafflagen var ett praktiskt verktyg som skulle skydda samhället. Men, fortsatte Afzelius, en strafflag var inte nog för en rationell kriminalpolitik. Ingen kunde förneka att i vissa miljöer var brottsligheten en naturlig livsväg. ”I kampen mot brottslighetens samhällsfara, gifves det intet verksammare medel än att söka inskränka frestelserna till brottsligheten och öka kraften att motstå dem – att höja folket fysiskt, intellektuellt, ekonomiskt, men framför allt i sedlig styrka. Kriminalpolitiken utmynnar ytterst i en upphöjd och klok socialpolitik”, menade Afzelius. Därefter förklarade han kongressen öppnad. Talet mottogs med starkt bifall.²⁹²

De flesta diskussionspunkterna kretsade kring en tydlig problematik. Hur stort utrymme skulle ges åt de nya vetenskapliga perspektiven? För vilket mål var vetenskapen ett medel?²⁹³ Den grundläggande hållningen, som alla utom ett fåtal debattörer slöt sig till, var att strafflagens primära uppgift var att skydda samhället, inte straffa brottslingen. Det som skilde deltagarna åt var hur långt man skulle driva principen om samhällsskyddet. Flera av de psykiatriker som tidigare deltagit i debatten och förespråkade ett ökat inflytande för en naturvetenskaplig kunskapsbildning i rättskipningen deltog vid kongressen. Såväl Olof Kinberg som Bror Gadelius och bröderna Alfred och Thure Petrén var aktiva i diskussionerna.²⁹⁴

För en som Kinberg var hållningen enkel. Målet med varje straffåtgärd var ”att göra brottslingen socialt anpassningsmöjlig, d. v. s. sådan att han kan under de inom samhället rådande förhållandena genom arbete försörja sig utan att komma

292 *Förhandlingar vid kriminalkongressen i Stockholm*, 1911, s. 9 och ”Kriminalkongressen”, i *Social tidskrift*, nr. 9, 1911, s. 388. Att koppla kriminalpolitiken till en aktiv socialpolitik var en av grundbultarna inom IKV. ”Socialpolitik är den bästa kriminalpolitiken” är ett citat som tillskrivs von Liszt (Häthén 1990, s. 89).

293 Kongressen skulle behandla åtta frågor: ”Om behandling af kriminell ungdom”, ”Bösestraffet och de korta frihetsstraffen”, ”Om frihetsstraffens anordnande”, ”Om obestämda straffdomar”, ”Behandling af psykiskt abnorma brottslingar”, ”Behandling av alkoholister” och ”Om revision af lagen angående villkorlig straffdom”. Arrangörskommittén hade förmått täcka in tidens centrala kriminalpolitiska problem. De fanns utrymme för många olika intressegrupper och professioner att hävda just sina perspektiv.

294 Psykiatrikerna anförtröddes också att verka som inledare för flera av diskussionerna: Kinberg för frågan om den obestämda straffdomen, Alfred Petrén för frågan om psykiskt abnorma brottslingar och Gadelius för frågan om frihetsstraffens anordnande. Kring frågan om fängelseläkarnas kompetens rörande sinnessjukdomar hettade debatten till, med psykiatrikerna på ena sidan och fängsvårdsstyrelsens chef Viktor Almquist på den andra och vetenskapens roll i relation till fängelsepraktiker sattes i fråga (*Förhandlingar vid kriminalkongressen i Stockholm*, 1911, s. 110ff och 202ff).

i konflikt med strafflagen”.²⁹⁵ Det fanns i Kinbergs syn på straffrätten inga tankar om straffets rättfärdighet eller avskräckande effekt. Samhällsskyddet skulle sättas i främsta rummet och förbrytaren skulle släppas fri när denne var reformerad, inte när ett straff av godtycklig längd var avtjänat. Men samhällsskyddet existerade uppenbarligen i vid mening för Kinberg. Hans mål med kriminalpolitiken var att göra förbrytaren inte bara skötsam, utan också arbetsam. Det politiska arbetsimperativet blev så en hållpunkt för vetenskapen.

Det var främst i de juridiska gränslanden som den kriminologiska kunskapsbildningen förmådde göra sina inbrytningar. Exempelvis konstaterade Alfred Petrén att de så kallade ”psykiskt abnorma” var ett straffrättsligt problem. De kunde inte betecknas som sinnessjuka, även om de var uppenbart själsligt onormala. Lagen behövde därför anpassas till vetenskaplig kunskap om verkliga orsaksförhållanden avseende brottsligt beteende. Detta innebar en radikalt annan grundprincip för bestraffning:

Den moderna kriminologien, som bygger på denna naturvetenskapliga, *empiriska* åskådning, sätter för den skull i stället för den moraliska ansvarigheten, som fordrar straffet utmätt efter ”skuldens” storlek, *den sociala ansvarigheten*, undantagslöst gällande för alla i ett samhälle lefvande människor. Enligt denna ståndpunkt *hvilar straffets berättigande* alltså icke på någon metafysisk rättsidé utan *på själförsvarets princip*, enligt hvilken samhället har rättighet att skydda sig mot alla dem, som hota eller skada dess intressen, de må vara friska eller sjuka, normala eller abnorma.²⁹⁶

Vi kan konstatera att i Petréns harang syntes en ambition att omförhandla frågan om ansvarighet. I resonemanget skedde ett försök att rekonstruera en för kriminologin central hybrid. I fenomenet ”den sociala ansvarigheten” fogades samhället politiska behov av skydd samman med ett naturvetenskapligt och deterministiskt perspektiv på brottslingen. En naturvetenskaplig straffrätt skulle, menade Petrén, göra sig av med med metafysiska begrepp som ”tillräknelighet” och ”förminskad tillräknelighet”.

Utläggningar likt Kinbergs och Petréns visade att vetenskapen bar med sig löften om en annan typ av strafflag och en ny kriminalpolitik. Mötesförhandlingarna gav genomgående uttryck för en stark tro på vetenskapens praktiska möjligheter att skapa tillförlitlig kunskap. Men teori var en sak och praktik en annan. Vetenskapen hade fortfarande begränsningar, samtidigt som hela dess

²⁹⁵ *Förhandlingar vid kriminalkongressen i Stockholm*, 1911, s. 165.

²⁹⁶ *Förhandlingar vid kriminalkongressen i Stockholm*, 1911, s. 188, kursiv i original.

anspråk på rätten att diktera radikala reformer vilade på uppfattningen att den var närmast fulländad. Som Thure Petrén frankt formulerade problemet:

Det finns, sorgligt nog att säga, en del individer, som äro så antisociala och omöjliga på alla sätt, att de ingenstädes passa, hvarken i frihet, i fängelse eller på hospital! De borde helt enkelt vid födelsen dränkas som kattungar, om blott vetenskapen kunde förutse deras olyckliga utveckling. Det kan den emellertid tyvärr icke, och därför får man nöja sig med palliativa åtgärder.²⁹⁷

I detta krassa konstaterande illustrerades hur långt man egentligen stod från en vetenskaplig lösning av brottsproblemet, men också vilken typ av politiska aktioner som en sådan lösning implicerade. Medan kongressens funktion till stora delar var att integrera en kriminologisk kunskapsbildning i socialpolitik och kriminalpolitik lurande under ytan hela tiden en principiell konflikt mellan vetenskapens anspråk och rättsstatens principer.

Den konflikten kom i klarast möjliga belysning genom ett inlägg från advokaten Carl Romanus. För hans del fick psykiatrikerna, med sin förmåga att bedöma farlighet, gärna ”sluka upp hela brottsområdet”. Romanus förstod detta som en fåfång önskan. Han hänvisade därför till von Liszt som skulle ha sagt att ”lagstiftaren måste offra sin vetenskapliga övertygelse på rättsmedvetandets altare”.²⁹⁸ Denna kommentar föranledde ordföranden att för Romanus skarpt påpeka ”att *den stora tvistepunkt* inom den moderna straffrätten, han nu här berört, icke stå på programmet; och jag tycker icke heller att den bör på en biväg dragas in i diskussionen”.²⁹⁹ Vi ser således att den centrala problematiken, den stora konflikten, källan till den spänning genom vilken kriminologin kunde frodas, inte ens fick nämnas på denna kriminalkongress.

Afzelius höll även kongressens avslutningstal, i vilket han funderade över mötets verkan: ”Jag anser, att den största betydelsen och största gagnet ligger däri, att denna kongress har verkat väckande, upplysande, att den är ägnad att minska intresselösheten för dessa frågor.” Kongressen borde ha fått allmänheten att inse att i arbetet mot brottsligheten måste varje medborgare göra sin del. Det var en ”försvarsfråga” och var och en hade att göra sin plikt.³⁰⁰ Afzelius riktade avslutningsvis sin tacksamhet till Centralförbundet för socialt arbete, utan vilket

297 *Förhandlingar vid kriminalkongressen i Stockholm*, 1911, s. 201.

298 *Förhandlingar vid kriminalkongressen i Stockholm*, 1911, s. 196. Om von Liszt verkligen sagt detta är oklart, men det ligger i linje med den uppfattning om kompromisser mellan vetenskapliga uppfattningar och allmän opinion som han såg som nödvändiga, en uppfattning som också gick att finna hos Johan Thyren.

299 *Förhandlingar vid kriminalkongressen i Stockholm*, 1911, s. 196, min kursiv.

300 *Förhandlingar vid kriminalkongressen i Stockholm*, 1911, s. 262.

kongressen aldrig kommit till stånd. Återigen har förbundet visat, konkluderade Afzelius, att det ”har öra för tidens praktiska sociala behof och förstår att säga det väckande ordet”.³⁰¹

Dagarna efter var pressen full av referat av förhandlingarna och av inlägg som hyllande kongressen. Tidningar av alla politiska kulörer var överens om att den signalerade starten på en ny era i den kriminalpolitiska diskussionen: ”Redan det att ett dylikt möte kunnat hållas, där juridiska och närbesläktade ämbetsmän möttes i meningsutbyte över sina yrkesfrågor med dels läkare och dels socialt intresserade lekmän, redan det är ett tidstecken”, som *Socialdemokraten* uttryckte det.³⁰²

Kongressens praktiska eftermäle var grundandet av en svensk kriminalistförening, enligt förebild från andra europeiska och nordiska länder. Föreningens portalparagraf löd: ”Svenska kriminalistföreningen har till syfte att sammanföra intresserade personer till meningsutbyte angående frågor om brottsligheten och dess orsaker samt medlen för dess bekämpande äfvensom i öfrigt främja undersökningar i dessa ämnen.”³⁰³

De intresserade visade sig vara tämligen många. Redan vid dess grundade under andra kongressdagen antecknade sig ett hundratal personer som medlemmar i föreningen. I början av 1912, när kongressförhandlingarna gavs ut i tryckt form, var medlemsantalet närmare tvåhundra. Efter det att Kriminalistföreningen hållit sitt första möte 1912 hade medlemsantalet stigit ytterligare, till mer än tvåhundrafemtio.³⁰⁴ Därmed hade en fast organisation för det kriminalpolitiska reformarbetet upprättats och med den en arena för den kriminologiska kunskapsbildningen som med åren skulle komma att bli allt viktigare.

Diskussion

Den vetenskapliga kunskapsbildningen kring brott och straff formulerades under 1900-talets första decennium till stora delar som ett arbete i opposition mot den rådande ordningen. När man ser närmare på kriminalkongressen 1911 kan man säga att åtminstone så långt kommet i tiden var det kriminalpolitiska reformarbetet fast förankrat i etablissemanget. Om man varit på Hotell Kronprinsen, vid kongressens avslutande festligheter, och under ett ”animeradt samkväm” lyssnat på tal av president Afzelius och landshövding Widén, hade man förstått

301 *Förhandlingar vid kriminalkongressen i Stockholm*, 1911, s. 263.

302 ”Vår första kriminalkongress”, *Socialdemokraten*, 1911-08-31.

303 ”Stadgar för Svenska kriminalistföreningen”, § 1, bilaga 1, i *Förhandlingar vid kriminalkongressen i Stockholm*, 1911.

304 ”Kriminalkongressen”, i *Social tidskrift*, nr. 9, 1911, s. 391; ”Den svenska kriminalistföreningens medlemmar”, bilaga 2, i *Förhandlingar vid kriminalkongressen*, 1911 och ”Den svenska kriminalistföreningens medlemmar”, bilaga 3, i *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1912.

att detta inte främst rörde sig om en motståndsrörelse.³⁰⁵ Rörelsen var snarare en arena för produktion och samordning av ett nytt sätt att tänka kring straff, kontroll och disciplinering.³⁰⁶ Däremot ska det understrykas att det försök att artikulera kriminologi som motstånd, alternativ och opposition som undersökts i detta kapitel fyllde en viktig funktion.

Den nya kunskapsbildningen kring brott och straff formades och producerades inom etablissemangen, men till stor del utanför institutionerna. Konservativa ämbetsmannastrukturer och institutionell tröghet gjorde att den kriminologiska kunskapsbildningen blev beroende av en rörelse vars själva rationalitet var *förändring*. Här återkommer – i ännu skarpare ljus än tidigare – den fixering vid att framställa kriminologi som något alldeles nytt, som diskuterades i föregående kapitel. Om det sena 1800-talets strävanden främst kretsade kring att artikulera en brottslighetens vetenskap utifrån en pågående internationell diskussion handlade 1900-talets första år om att tydligare förankra den i ett svenskt sammanhang. Det är i det sammanhanget *gränsrörelsen* förstås som bestämmande för produktion och reproduktion av svensk kriminologi. Den skiss över en begynnande gränsrörelse som presenterats i detta kapitel belyser just relationen mellan institutionella strukturer och en offentlighet där frågor om bildning, medborgarskap, disciplinering och kontroll ägde en framskjuten position.

I kapitlet har tydliggjorts att en stor del av den kriminologiska textproduktionen skedde inom dagspress, populära tidskrifter och inom vad som kan kallas den populärvetenskapliga genren av småskrifter. Det har också visats hur mer fackvetenskapliga publikationer i mångt och mycket ägde sin giltighet i relation till en offentlig diskussion om vetenskap och brottslighet. Allt detta sammantaget pekar på den stora betydelse som *publiken* kan sägas ha ägt i förhållande till förankringen av en kriminologi i Sverige.

Vi äger tyvärr ringa kunskap om hur många och vilka som besökte de kriminologiska föreläsningarna och läste de kriminologiska texterna. Givet tidigare forskning om populärvetenskap och bildning kan vi dock sluta oss till att publiken främst utgjordes av en växande medelklass och arbetarklassens övre skikt.³⁰⁷ Publikens roll i produktionen av kriminologi kan dock analyseras ur ytterligare perspektiv, det som Wisselgren kallat ”den publika riktningen i det retoriska tilltalet” samt de omständigheter och förhållanden genom vilka de

305 ”Den första svenska kriminalkongressen nu avslutad”, *Dagens Nyheter*, 1911-08-31.

306 Jmf. med Andersson & Nilsson 2009, s. 45 där de slår fast att den nya kriminalpolitiken syftade till att ”implementera en effektivare ordning i samhället byggd på disciplin och normalisering snarare än straff. Normaliseringen syftade till en internalisering av specifika beteenden, attityder och förhållningssätt. Avvikelser från normen bemöttes inte i första hand med traditionella straff utan med varningar, tillsägelser, korrigeringar och undervisning.”

307 Se exempelvis Kärnfelt 2000, s. 255f.

kriminologiska texterna gjordes tillgängliga.³⁰⁸ I det sammanhanget finns två aspekter att lyfta fram.

Den första rör skapandet av medborgerlighet eller medborgerliga subjekt. Det förefaller uppenbart att kriminologisk populärvetenskap kan förstås som en del av den folkbildningsrörelse som genom vetenskapen skulle fostra och utbilda befolkningen. Den andra rör i en vidare mening kriminologins förankring i ett socialpolitiskt sammanhang. Kriminologi innebär en viss typ av problematisering av ett politiskt fenomen – brottsligheten. Det kriminologiska sättet att tänka blev kraftfullt och inflytelserikt genom att vissa aktörer producerade och spred en problembild, där ett problem utmejslades, orsaker utpekades och lösningar föreslogs.³⁰⁹ Men denna problembild kunde bara produceras i relation till en publik, vilken kunde validera denna bild och göra den socialt och politiskt relevant.

Man kan här förvisso tala om producent och konsument. Men det kan också vara lämpligt att relatera hela processen till den gränsrörelse som här har identifierats som vital för kriminologins framväxt. Den kriminologiska kunskapsbildningen innefattade så tänkt inte bara författare och föreläsare utan också dess avnämare. Och mer än så, detta förhållande berörde inte bara infrastruktur och distribution av kunskap. Det påverkade innehållet i och strukturen på den kriminologiska vetenskapen.

Det finns i och för sig utrymme för att utifrån ett populärvetenskapens perspektiv applicera en så kallad linjär spridningsmodell även för svensk kriminologi. Fackkunskaper presenterades i förenklad form för en mindre lärd publik. Det finns i många fall en kronologi som går att följa och artikulera som ett flöde. Thyréns *Principer* kan till delar sägas vara en popularisering av den mer svårtillgängliga *Straffrättens allmänna grunder* och Kinbergs publika kriminologi kan ses som en mindre avancerad version av sådant han tidigare avhandlat i andra sammanhang på medicinsk fackprosa. I en historisk undersökning av svensk kriminologi är dock detta sekundärt.

Det som är av betydelse är hur texter sattes i verket och vilken roll de hade att spela i etableringen av svensk kriminologi. I det sammanhanget blir det tydligt att flera av de texter som publicerats med syfte att nå en bredare publik, eller som mobiliserades i en offentlighet, blev viktiga inte bara för lekmän utan också i smalare vetenskapliga sammanhang. Den kriminologiska kunskapen påverkades av dess plats i en rörelse och i en offentlighet. Det är här meningslöst att tala om förenklad vetenskap, utan lämpligare är att likt Wisselgren konstatera att relationen mellan vetenskap och publik bör förstås och undersökas som ett "konstitutivt samspel".³¹⁰ Den kriminologiska kunskapsbildningens begrepps-

308 Wisselgren 2004, s. 268.

309 Konceptet "problembild" är hämtat hos Edelman 1988.

310 Wisselgren 2004, 268.

användning, dess politiska prioriteringar och dess perspektiv konsoliderades i mötet med en offentlighet.

Då vi kan konstatera att kriminologi i stor utsträckning var en publik angelägenhet går det också att argumentera för att någon typ av offentlighet blev avgörande för upprättandet av expertkader, dem som vi anakronistiskt skulle kunna kalla det tidiga 1900-talets svenska *kriminologer*. Det var genom att diskutera brottsligheten som ett socialt och politiskt problem som vetenskapliga auktoriteter inom främst medicin och rättsvetenskap – ömsom i endräkt, ömsom i konflikt – kunde artikulera kriminologi som en *samhällsvetenskap*. Inom den kriminologiska gränsrörelsen, i vid mening förstådd som en del av den sociala reformrörelsen, upprättades auktoriteter, uppfattningar om kunskapens primat och ett till stora delar gemensamt språkbruk. I det sammanhanget – i snävare mening utifrån forum som *Social tidskrift*, skriftserien *Brott och straff* och kriminalkongressen i Stockholm – kunde också fängvårdsmän, pedagoger och socialarbetare klä sina professionella erfarenheter i en vetenskaplig språkdräkt. Det var där hybriderna kunde hanteras. Det var där, vill jag hävda, som en rad disparata sätt att tala om vetande om brott och straff kom att formera en kriminologi, inte som en monolit, utan som ett kunskapsfält med kopplingar till såväl tidens politiska problem som dess dominerande samhällsinstitutioner och aktuella vetenskapliga ideal. I nästa kapitel analyseras hur denna gränsrörelse under åren fram till den allmänna och lika rösträttens införande ytterligare kom att integreras med den svenska statsapparaten.

Kapitel 3

Kunskapen, rörelsen och statsmakten

Det var under 1910-talet som den kriminologiska kunskapsbildningen fann en fast förankring i Sverige. I och med det var den inte längre en förunderlig lära eller en del av en opposition. Kunskapen, rörelsen och statsmakten tvinnades ihop. Vi drar oss till minnes att den inflytelserike Johan Hagströmer, professor i straffrätt vid Uppsala universitet, i sin installationsföreläsning 1888 slog fast att nya vetenskapliga landvinningar om brottsligheten inte var något som skulle få påverka svensk straffrättsteori. När Folke Wetter i september 1913 skulle efterträda den bortgångne Hagströmer var tonen en annan.³¹¹

Wetter behandlade i sin installationsföreläsning ”den obestämda straffdomen”.³¹² Det var en fråga i tiden. Röster hade höjts för att särskilt farliga förbrytare skulle låsas in på obestämd tid. Det talades om en Lex Nordlund, med hänvisning till massmördaren som tagit livet av flera människor på en båt i Mälaren vid seklets början.³¹³ Wetter uttryckte sitt gillande av den tanken. De senaste decennierna hade fokus flyttat från den brottsliga handlingen till förbrytaren själv. Wetter slöt nu upp bakom maximen att *orsaken* till brottsligheten var det som lagen skulle angripa. Medicinen och kriminalpsykologin hade härvidlag spelat en stor roll. En modern strafflag som sökte skydda samhället behövde ta naturvetenskapen i beaktande. Men han hade också invändningar. Individualpreventiva hänsyn allena kunde inte diktera straffrätten. Wetter vägde för och emot, gav ömsom den nya vetenskapens tillskyndare rätt, ömsom kritiserade han deras snäva perspektiv. Fokus på farlighet och samhällskydd var vitalt för en modern kriminalpolitik, men detta fick inte kompromettera straffrättens normbildande

311 Hagströmer 1889. Johan Hagströmer tillbringade stora delar av 1900-talets första decennium med att skriva en lärobok i straffrätt och gick ur tiden 1910. Wetter upprätthöll professuren som tillförordnad mellan 1907 och 1913. Wetters specimen för professuren behandlade även det en fråga i tiden och bar titeln *Den villkorliga domen* (Wetter 1912). Se vidare Björne 2007, s. 183f och 640.

312 Wetter 1914.

313 Se föregående kapitel samt Borgkvist Ljung 2015 och Ekholm & Sperlings 1979.

och tillrättavisande funktion. Naturvetenskapen var ett verktyg av flera, den skulle inte tillåtas verka som strafflagens enda utgångspunkt.³¹⁴

Wetters hållning illustrerar kriminologins position under 1910-talet. En vetenskaplig kunskapsbildning kring brott och straff började integreras med statsapparaten. Den sågs som vital, men samtidigt problematisk. Kriminalistföreningens förankring på hög politisk och administrativ nivå var uppenbar, men även om den gjorde sig till språkrör för en rationell, på kunskap grundad, kriminalpolitik var frågan om den kriminologiska vetenskapens roll i relation till politiken långt ifrån avgjord. Trots det började den syn på individ, ansvar och samhällsskydd som kriminologins banérförare representerade att bli en del av statens maktutövning och socialpolitiska lagstiftningsarbete. I ett land som skakades av sociala och politiska motsättningar började vetenskapen fungera som ett verktyg för en omstyrning av politiken.

Den kriminologiska kunskapsbildningen undersöks i detta kapitel utifrån en plats mellan rörelse och stat. Genom olika organisationer, problematiseringar och diskussioner rörde sig den kriminologiska kunskapsbildningen i riktningen mot statens utredande och lagstiftande område. För den strafflagsreform som antogs stå för dörren artikulerades kriminologin för en bred samling aktörer som en vetenskaplig garant. Därför skedde diskussionen i populärt hållna forum, tillgängliga för alla reformvänner, inte bara i en snäv krets experter. Hur fungerade gränsrörelsens centrala organisation, Kriminalistföreningen? Vilka var de centrala kriminologiska problematikerna? Hur artikulerades förhållandet mellan naturen och samhället? Kriminologi blev allt mer en nationell angelägenhet, men samtidigt som perspektiven bestämdes av svenska omständigheter vann den kriminologiska vetenskapen en stor del av sin legitimitet genom hänvisning till och mobilisering av det internationella fältets främsta representanter. Det lokala förankrades i det vidare sammanhanget.

Tysk kriminalpsykologi på svenska

Kriminologin som kommit en svensk läsekrets till del bars upp av framställningar producerade av svenskar och någon gång av andra nordiska författare. Översättningar till svenska av utländska verk var i stort sett helt frånvarande och för en bredare publik var urkunderna mycket svårtillgängliga. Just därför var översättningen till svenska av Gustav Aschaffenburgs *Das Verbrechen und seine Bekämpfung* en viktig händelse för en svensk diskussion om vetenskap och brott.³¹⁵

³¹⁴ Wetter 1914, s. 4ff.

³¹⁵ Översättningar var inte helt frånvarande, se t.ex. de artiklar av Lombroso och Ferri som publicerades i *Nordisk revy* i slutet av 1800-talet (Ferri 1896; 1898 och Lombroso 1896). De svenskar som verkade som auktoriteter i dessa frågor läste den internationella forskningen på originalspråk eller på översättningar till franska och tyska. Detta syns genom refererandet i deras arbeten. Via *Accessionskatalogen* kan man också se den skolade kretsens tillgång till den nya vetenskapen i den

Aschaffenburgs verk gavs ut på svenska under titeln *Brottet och dess bekämpande* i augusti 1911.³¹⁶ Tiden för utgivningen var knappast en slump. Aschaffenburg var från en svensk horisont den ledande internationella forskaren inom kriminologin och i slutet av augusti 1911 hölls kriminalkongressen i Stockholm som signalerade startpunkten för en kriminalpolitisk rörelse med sikte på en strafflagsreform. Att en internationell auktoritet då gjordes tillgänglig på svenska var givetvis av betydelse.

Gustav Aschaffenburg var 1911 professor i psykiatri vid Akademie für praktische Medizin i Köln. Han hade gått i lära hos Emil Kraepelin och var ett aktat namn inom tysk medicin och kriminalpolitisk debatt.³¹⁷ *Das Verbrechen und seine Bekämpfung* gavs ut första gången 1903 och rönt stor uppskattning i vida kretsar. Året därpå grundade Aschaffenburg också *Monatsschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform*.³¹⁸ Tidskriften blev snabbt den ledande publikationen på det tyska fältet och intog även en viktig plats i ett bredare internationellt sammanhang.³¹⁹ Aschaffenburg fick genom sin tidskrift ett stort inflytande över den kriminologiska diskussionen i världen, ett inflytande han behöll flera decennier.³²⁰

Aschaffenburgs verk blev tillgängligt på svenska genom Albert Bonnier förlags försorg. Boken gavs ut i skriftserien *Vetenskap och bildning: Albert Bonniers handböcker i vår tids vetande*, vilket placerade Aschaffenburg i ett speciellt sammanhang. Inom ramen för serien gav förlaget ut fyrtiofem titlar under trettiofem år. Det första verket gavs ut 1909 och var inget mindre än en förkortad version av Darwins *Om arternas uppkomst*. Aschaffenburgs bok kom ut som nummer 10 i serien. Den föregicks av Poincarés *Vetenskapen och hypoteserna* och följdes av Nils Holmgrens *Om termiter och myror*. Skriftseriens välkända titlar säger oss

lilla, men kontinuerliga, ström av kriminologisk litteratur till biblioteken som skedde under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Exempelvis togs 1887 den franska och den tyska översättningen av Lombrosos magnum opus in av Kungliga biblioteket respektive Riksdagsbiblioteket (*Accessionskatalog*, 1887, s. 178), Garbriel Tardes *La criminalité comparée* registrerades i Loréenska biblioteket 1894 (*Accessionskatalog*, 1894, s. 220), 1902 kunde Göteborgs stadsbibliotek meddela att Paul Näckes *Über Die Sogenannte Moral Insanity* fanns i deras samlingar (*Accessionskatalog*, 1902, s. 436), och så vidare.

316 Aschaffenburg 1911, översättning efter originalets andra upplaga (Aschaffenburg 1906). Första upplagan 1903. Verket gavs sammantaget ut i tre upplagor och översattes till en rad språk.

317 Wetzell 2000, se framförallt s. 63ff. För en personlig betraktelse skrivet av en lärjunge till Aschaffenburg, se von Hentig 1960.

318 Tidskriften finns fortfarande. Sedan 1953 ges den ut under titeln *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*. Mellan 1937 och 1944 gavs den ut under titeln *Monatsschrift für Kriminalbiologie und Strafrechtsreform*. Mellan 1945 och 1953 skedde ingen utgivning.

319 Bland andra publicerades exempelvis Olof Kinberg i tidskriften (Kinberg 1911).

320 Aschaffenburg skulle komma att ha en helt central position i såväl tysk som internationell kriminologi ända fram till mitten av 1930-talet och nazisternas maktövertagande. När han närmade sig pension 1934 pressades han, på grund av sitt judiska ursprung, att lämna sin tjänst vid Kölns universitet. 1935 kände han sig tvingad att överge också redaktörskapet för *Monatsschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform*. Han gick i exil, först i Schweiz och senare i USA. Han dog 1944 i Baltimore (Wetzell 2000, s. 186f).

något. Dessa verk var inte så mycket skrivna i den populärvetenskapliga genren som de var betraktade som vetenskapliga urkunder. Det fanns i Sverige vid tiden strömningar inom folkbildningsväsendet som ansåg att bildning gynnades av att läsa de stora tänkarnas egna texter. Kärnfelt konstaterar därför att det i sammanhanget är lämpligare att tala i termer av ”populär vetenskap” än ”populärvetenskap”. Den skolade prosan gjorde, i kombination med det relativt höga priset, att skriftserien riktade sig till ett särskilt befolkningssegment, en bildad publik vilken hade råd med en ”avancerad form av kulturkonsumtion”.³²¹

Aschaffenburgs bok lade fokus på tyska förhållanden, men översättningen måste samtidigt ses som ett inlägg i den svenska debatten. Bokens undertitel var tudelad. Den första var ”Inledning till kriminalpsykologi för läkare, jurister och sociologer” och den andra var ”Ett bidrag till strafflagsreformen”. Aschaffenburg avsåg med den senare en tysk reform. Givet författarens renommé, kriminalkongressens anordnande och att Thyrén nyss börjat sitt arbete med de svenska *Principerna för en strafflagsreform*, var det inte märkligt om förlagets publicering av den kände kriminalpsykologen förstods som den vetenskapliga utgångspunkten även för det svenska reformarbetet.³²²

I inledningen av verket konstaterade Aschaffenburg att straffrätten behövde en ny grund att stå på. Den skulle nu byggas upp med *naturvetenskapen* som förebild. Detta var grundbulten för hela hans projekt:

[J]ämförelsen med den naturvetenskapliga disciplinen ger oss anvisning icke blott om den *riktning*, i vilken vår forskning bör gå, den skänker oss också *metoden*, visar oss den lämpligaste vägen, den *objektiva iakttagelsens väg*.³²³

Aschaffenburg menade att det var en plikt för alla – inte bara jurister och politiker, utan också vanliga människor – att ta de nya straffrättsliga åskådningarna till prövning.³²⁴

Strukturen på *Brottet och dess bekämpande* stack inte ut. Efter en inledning följde ett kapitel om brottslighetens sociala orsaker, sedan ett om brottslighetens individuella orsaker. Det avslutande kapitlet tog under rubriken ”Kampen mot

321 Kärnfelt 2000, s. 280.

322 En sådan förståelse kan man se i pressens reaktioner, se t.ex. ”Brottet och dess bekämpande”, *Dagens Nyheter*, 1911-08-28.

323 Aschaffenburg 1911, s. 6, kursiv i original.

324 Det var först efter att den vetenskapliga synen på brottslighet segrat som man på allvar kunde börja tvista om ”de grundsatser, på vilka den nya straffrätten bör byggas, då skall man också finna ett sätt att allvarligt bekämpa brottsligheten, *till fromma för folk och fosterland*” (Aschaffenburg 1911, s. ix, kursiv i original).

brottet” upp de kriminalpolitiska åtgärder som skulle följa av den kunskap som läsaren tillägnats sig i de två föregående kapitlen.³²⁵

I kapitlet om de sociala orsakerna till brott diskuterades en lång rad frågor. Beträffande rasens inflytande på brottsligheten vände sig Aschaffenburg mot tidens enklaste förklaringar. Han menade att själva begreppet ”ras” inte var slutligt definierat och att olika länders ekonomiska förhållanden var så olika att man knappast kunde säga något generellt om frågan. Överhuvudtaget gav författaren relativt stort utrymme åt förklaringar som rörde ekonomiska förhållanden och klasskillnader.³²⁶ Frågan om alkoholens skadeverkningar, vilken låg Aschaffenburg varmt om hjärtat, fick också mycket stor plats.³²⁷

I kapitlet om brottslighetens individuella orsaker behandlades olika teorier och perspektiv, men författaren gav också utrymme åt mer principiella diskussioner. Framför allt artikulerades kriminologins främsta upptäckt och viktigaste utgångspunkt: ”Varje brott är produkten av anlag och uppfostran, av den individuella faktorn å ena sidan och de sociala förhållandena å den andra.”³²⁸ Men Aschaffenburg ville utveckla resonemangen: ”Brottets individuella orsaker sammanfalla mången gång med de ovan avhandlade sociala orsakerna. Jag upprepar därför uttryckligen, att det inte finnes någon skarp gräns mellan brottslighetens inre och yttre orsaker.”³²⁹

I det avslutande kapitlet presenterades ett kriminalpolitiskt program. Brott skulle förebyggas genom social, ekonomisk och politisk förändring av samhället. De omständigheter under vilka stora delar av befolkningen levde behövde förändras.³³⁰ När brottet var ett faktum handlade kampen mot brottsligheten om individuell hantering av förbrytarna, något som i sin tur var beroende av differentiering, en typologi över olika slags lagbrytare. Samhällsskydd var det centrala. Brottet skulle endast betraktas som ”samhällsskada” och straffet som

325 Flera svenska introduktioner till kriminologin använde samma upplägg. Se exempelvis Svenson 1906.

326 Aschaffenburg 1911, s. 31. Om den tyska kriminalstatistiken, se Wetzell 2000, s. 21ff.

327 Aschaffenburg 1911, s. 68ff. Aschaffenburg hade också besökt Sverige några år tidigare för att delta på den internationella kongressen mot alkoholism som hölls i Stockholm 1907 (”Han oskyldigt dömd?”, *Dagens Nyheter*, 1907-08-01).

328 Aschaffenburg 1911, s. 213, kursiv i original.

329 Aschaffenburg 1911, s. 125. Aschaffenburg förde upprepade resonemang om den vetenskapliga kunskapens otillräcklighet och provisoriska tillstånd. Faran i att generalisera och dra förhastade slutsatser var stor. Förmågan att ifrågasätta vetenskapliga resultat var mycket viktig (Aschaffenburg 1911, s. 180). Härmed positionerade sig Aschaffenburg mot Lombrosos ”förbluffande kritiklöshet”. Italienaren förmådde inte skilja på viktigt och oviktigt, vad som var belagt och vad som inte var belagt, menade Aschaffenburg. En vetenskap om brottslighet skulle inte kunna ge enkla svar på komplexa frågor (Aschaffenburg 1911, s. 170). För receptionen av Lombroso i Tyskland se Wetzell 2000, s. 40ff och Gadebusch Bondio 2006.

330 Här avsåg inte bara författaren ekonomiska och sociala omständigheter, utan också hälsomässiga och sedliga, bland annat vill han se ett upprättande av ”familjelivets värde” (Aschaffenburg 1911, s. 237).

”den för samhället nödvändiga reaktionen.”³³¹ Detta kunde i princip innebära den allra våldsammaste reaktionen mot en typ av förbrytare, samtidigt som en individ som kategoriserades på annat sätt, men som begått samma brott, kom undan med villkorlig dom: ”För alla individer, från den sinnessjuke till den normale förbrytaren, gäller samma formel . *anpassning av samhällets repressiva åtgärder efter brottslingens individualitet.*”³³² Dessa grundläggande ställningstaganden var det centrala i Aschaffenburgs resonemang, inte den katalog av skilda reaktioner samhället kunde tillämpa mot brottet.

Aschaffenburgs bok slutade där den började, med en kritik av den rådande strafflagen, med hyllningar till ett nytt sätt att tänka kring brottet. Det var detta som var bokens tema och röda tråd, och som gjorde den så väl anpassad för en svensk publik.³³³ Författaren knöt samman hanteringen av brottslingen med politiska och sociala reformer, reformer som skulle ha den fastaste grund: naturvetenskapen.

Blott en lugn iakttagelse, som utan fördomar går till studiet av de företeelser, som vi kalla brott, som *först* observerar och *därpå drager sina slutsatser*, med ett ord, blott den *naturvetenskapliga metoden* kan bana den väg, som leder till *kunskap om brottet och förbrytaren*. Först med denna kunskap få vi en *säker grund*, på vilken den *allmänna rättssäkerhetens stolta byggnad kan uppföras.*³³⁴

Vetenskapen skrevs härmed in i politiken. Samtidigt sökte Aschaffenburg neutralisera politiken genom att sätta den förutsättningslösa observationen av verkligheten i första rummet, utan att medge att brottsligheten var ett fundamentalt politiskt problem.

De som gavs förtroendet att översätta Aschaffenburgs verk till svenska var makarna Olof Kinberg och Julia Kinberg. De hade också fått uppgiften att bearbeta texten ”efter svenska förhållanden”. I fotnoter gjorde de korta förtydliganden eller refererade relevant svensk litteratur.³³⁵ Men de gjorde också tämligen omfattande ingripanden i själva texten. Det kunde handla om att lägga till empiriska fakta

331 Aschaffenburg 1911, s. 251. Det citerade är kursiv i original. Aschaffenburg mobiliserade här uttryckligen begreppet ”sammhällelig ansvarighet” som var den positiva skolans innovation, skapad i syfte att ersätta tanken om den moraliska ansvarigheten.

332 Aschaffenburg 1911, s. 317, kursiv i original.

333 Förutom att Sverige inte hade auktoriteter med Aschaffenburgs tyngd saknades också omfattande introduktioner till fältet. *Brottet och dess bekämpande* vägde in på 322 sidor, medan introduktioner och översikter på svenska var avsevärt kortare. Se exempelvis Svenson 1906 och Gadelius 1908.

334 Aschaffenburg 1911, s. 322, kursiv i original.

335 Se t.ex. Aschaffenburg, 1911, s. 185f, not 7. Detta var i sig inget ovanligt. Bearbetningar av original skedde relativt ofta vid tidpunkten. Det som gjorde att Kinberg och Kinbergs bearbetning stack ut var omfattningen och sättet den gjordes på.

om Sverige när Aschaffenburg endast talade om Tyskland. Bland annat fick Olof Kinbergs egna forskningsresultat stort utrymme.³³⁶ Vid andra tillfällen gick översättarna i polemik med författaren, i brödtexten. Särskilt tydligt och omfattande var det i fråga om prostitutionen, där översättarna över flera sidor citerade ur ett svenskt kommittébetänkande för att visa att författaren hade fel i sina slutsatser.³³⁷ Dessa tillägg och debattinlägg markerades inte tydligt i texten, varför en uppmärksam läsare riskerade att inte veta när författaren respektive översättarna talade. Förankringen i den svenska debatten var såväl aktiv som genomförd med milt våld.

Aschaffenburgs bok uppmärksammades i svensk offentlighet. Såväl dagspress som tidskrifter refererade och kommenterade den svenska versionen av verket. Flera av recensionerna noterade publiceringens aktualitet med anknytning till kriminalkongressen och Thyréns utredningsarbete. *Dagens Nyheter* noterade att boken kunde ses som en förberedelse och en fortsättningskurs till kriminalkongressen. Georg Stjernstedt skrev i *Stockholms Dagblad* att Aschaffenburg fick anses "oumbärlig" för den som ville orientera sig i tidens frågor om brott och straff.³³⁸ Kriminologens roll som folkupplysare accentuerades.

Den mest sakkunnige som recenserade arbetet var Folke Wetter, som lade ut texten i *Social tidskrift*. Wetter uttryckte sitt gillande av såväl Aschaffenburg som för den svenska översättningen.³³⁹ Hans främsta kritik mot Aschaffenburg var att denne gick för långt i sin individualpreventiva mission: "Vårt medvetandes innehåll uttömmes icke genom ett inordnande allenast under kunskapsomdömenas *vara*, utan hänför sig även till värdeomdömet *böra*."³⁴⁰ Wetter menade att det rättvisa straffet, vedergällningen, fyllde en vital funktion genom att uppfostra och förebygga. Strafflagen riktade sig lika mycket mot den laglydige som mot förbrytaren.

Om Aschaffenburgs bok kan ses som den vetenskapliga utgångspunkten för delar av den svenska kriminalpolitiska reformrörelsen så illustrerar Wetters

336 Aschaffenburg, 1911, s. 188ff. Jämför med tyska originalet (Aschaffenburg 1906, s. 161ff). Det rör sig om forskning Kinberg publicerat i Kinberg 1908b.

337 Aschaffenburg, 1911, s. 96ff. Betänkandet var producerat av den så kallade Reglementeringskommittén och gick under titeln *Underdånigt betänkande angående åtgärder för motarbetande af de smittosamma könsjukdomarnas spridning*.

338 "Lombroso och den moderna kriminalogien", *Dagens Nyheter*, 1911-08-31. Stjernstedt citerades i annonsen "Brottet och dess bekämpande", *Svenska Dagbladet*, 1911-08-31.

339 Wetter visade dock ett ogillande mot några av översättarnas ingrepp. Många av översättningarna av juridiska termer var exempelvis mycket märkliga. Värst var ändå, menade Wetter, att de svenska översättarna inte tydligt hade markerat i texten när den ursprungliga författaren talade och när de själva lade ut texten (Wetter, 1911, s. 551f).

340 Wetter, 1911, s. 550. Likheten med resonemang man hittade hos Thyrén var givetvis ingen slump. Thyrén var den ledande teoretikern i den generationsväxling, där också Stjernberg och Wetter ingick, genom vilken IKV:s och von Liszt tänkande slog igenom i Sverige. Se vidare Björne 2002, s. 49f och 381f.

recension den konflikt mellan naturvetenskap och straffrätt som vissa, särskilt jurister, ansåg att kriminologins framväxt aktualiserade. Denna konflikt hade inte bara sin grund i skilda professionella perspektiv utan berörde fundamentala frågor om samhällets styrning och statens kontroll av befolkningen. Den typ av program som lagts fram av Aschaffenburg och presenterats på svenska av makarna Kinberg kunde inte utan vidare realiserats. Det var tvunget att jämkas, diskuteras och omformuleras för att nå framgång inom svensk politik.

Ett gränssnitt mellan rörelse och stat

Det forum som mer än andra verkade för endräkt inom den kriminalpolitiska reformrörelsen var Kriminalistföreningen. Från dess grundande vid kriminalkongressen 1911 växte dess politiska inflytande snabbt.

Föreningen hade gett den kriminologiska kunskapsbildningen ett centrum som uppfattades som legitimt av en rad intressegrupper. Den arena för utbyte av idéer som CSA hoppats att kriminalkongressen skulle vara hade funnit en varaktig form. De diskussioner om brottslighetens utbredning, karaktär och orsaker som bedrivits i en rad olika forum hade fått ett institutionellt sammanhang. Kriminalistföreningens förankring i anslutning till etablissemanget gjorde att den, ur den kriminologiska kunskapsbildningens perspektiv, fungerade som ett gränssnitt där reformrörelse och stat kunde mötas, kommunicera och legitimera kunskap.

Dessutom luckrades också gränser mellan reformrörelsen och statens olika instanser upp. Exempelvis uppmanade Kriminalistföreningen 1915 regeringen att utreda förutsättningarna för internering av farliga återfallsförbrytare.³⁴¹ Alfred Petrén med flera lade dessutom fram skrivelsen som en motion vid 1917 års riksdag. Då även riksdagens lagutskott och båda dess kamrar ställde sig bakom kravet tillsatte regeringen en kommitté under Thyréns ledning.³⁴² I *varje* instans som behandlade frågan fanns framstående medlemmar av Kriminalistföreningen representerade, så också i den tillsatta kommittén.

Vari bestod då föreningens betydelse för den vetenskapliga kunskapsbildningen om brott och straff? Stadgarna lovade att föreningen skulle ”sammanföra intresserade personer till meningsutbyte angående frågor om brottsligheten och dess orsaker samt medlen för dess bekämpande äfvensom i öfrigt främja undersökningar i dessa ämnen”³⁴³, något som i praktiken skedde genom föreningens möten, som efter några år, delvis på grund av världskriget, inte längre hölls på årsbasis. Under 1910-talet hölls sammanlagt sju möten (kriminalkongressen 1911

341 Skrivelse, bilaga 1, i *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1915, s. 76ff.

342 Utredningen resulterade bland annat i *Betänkande och förslag rörande internering av farliga återfallsförbrytare*, 1922, vilket diskuteras i nästa kapitel.

343 ”Stadgar för Svenska kriminalistföreningen”, § 1, bilaga 1, i *Förhandlingar vid kriminalkongressen*, 1911.

inräknad) vid vilka en lång rad frågor diskuterades.³⁴⁴ Föreningen behandlade nästan uteslutande aktuella kriminalpolitiska spörsmål. Ofta deltog personer som aktivt verkade i kommittéarbete vid förhandlingarna. De talade om sina ämnesområden och gick i svaromål mot kritiker.³⁴⁵ På så vis kan föreningen betraktas som en rådgivande instans för statens kriminalpolitiska reformarbete. Allra tydligast blev detta på 1916 års möte som i sin helhet ägnades åt en diskussion av Thyréns utkast till strafflag, i vilken straffrättsprofessorn själv tog en mycket aktiv del.³⁴⁶

Föreningens möten var inte bara betydelsefulla som engångshändelser, som angelägenheter för de närvarande medlemmarna eller för de som läste nyhetsrapporteringen.³⁴⁷ I stadgarna stipulerades också att mötesförhandlingarna skulle protokollföras och sedan ges ut i tryckt form.³⁴⁸ På så sätt kom de ofta utförliga anförandena en större krets till del. Dessutom valde många av de aktiva deltagarna att ge ut sina inlägg via andra publiceringskanaler eller som särtryck.³⁴⁹ Efterföljande år kom på så sätt föredrag vid Kriminalistföreningens möten att fungera både som tillgängliga och populärt hållna introduktioner till olika problematiker och som grund för resonemangen i akademiska avhandlingar och i tidskriftsartiklar.

Kriminalistföreningen gynnade också det internationella utbytet, bland annat med den samling kriminalistföreningar som fanns i Europa och med IKV.³⁵⁰ Även om IKV upplöstes i samband med första världskriget och sedan aldrig återfick samma roll kan man konstatera att de internationella kontakterna fortfarande kom till nytta. Med de nordiska föreningarna blev utbytet rikt. Såväl Carl Torp som Olaf Salomonsen besökte föreningens möten och diskuterade erfarenheterna av kriminalpolitiskt reformarbete i Danmark respektive Norge.³⁵¹

Början av 1910-talet var även utanför Kriminalistföreningen en tid av internationalisering av kriminalpolitiskt och kriminologiskt arbete. År 1913 skapades

344 Stjernstedt 1936. Om kriminalistföreningens historia se också Nelson 1986.

345 På så sätt diskuterades alkoholistutredningen (*Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1912) och reglementeringsutredningen (*Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1913).

346 *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1916.

347 För exempel på den tämligen omfattande rapporteringen se "Svenska kriminalistföreningens årsmöte i går", *Svenska Dagbladet*, 1913-09-28; "De svenska kriminalisternas kongress", *Dagens Nyheter*, 1916-09-30 och "Frågan om polisundersökning", *Svenska Dagbladet*, 1919-10-29.

348 "Stadgar för Svenska kriminalistföreningen", § 6, bilaga 1, i *Förhandlingar vid kriminalkongressen*, 1911.

349 Se exempelvis Petrén 1911 och Stjernberg 1913.

350 Ett femtiotal medlemmar bildade tillsammans dessutom en landsgrupp inom IKV. Representanter från styrelsen deltog vid möte med IKV:s centralstyrelse 1912 och vid dess internationella kongress i Köpenhamn 1913. Tidigare hade en rad svenskar ägt enskilt medlemskap i den internationella sammanslutningen (Häthén 1990, s. 228ff).

351 *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1918 och 1919.

Nordisk tidsskrift for strafferet för att ersätta den avsomnade *Nordisk tidsskrift for fængselsvæsen og praktisk strafferet*. Man skapade ett forum för att diskutera tidens kriminalpolitiska problem. Detta forum var inte bara för jurister, alla intresserade välkomnades att bidra. Syftet med tidskriften var att skapa ”et nordiskt Organ for de kriminalistiske Interesser i det hele.”³⁵² Tidskriften adresserade på många sätt de brännande frågorna den svenska reformrörelsen stod inför. Svenska författare tog upp ett anseeligt utrymme i tidskriften, något som inte varit fallet med dess föregångare. I redaktionen satt representanter från Danmark, Norge och Sverige. De svenska redaktörerna var båda medlemmar av Kriminalistföreningens styrelse, Viktor Almquist och Nils Stjernberg. Även i övrigt ökade den svenska vetenskapliga publiceringen i utländska tidskrifter, exempelvis publicerades Frey Svensons kriminalpsykologiska undersökning av ”Mälarmördaren” Nordlund i en tysk tidskrift och Kinberg publicerade sig i flera internationella sammanhang.³⁵³ Samtidigt som den svenska rörelsen konstituerades och förankrades lokalt, blev dess anknytning till det internationella fältet också mer påtaglig.

I samband med konstitueringen av en svensk kriminalistförening var ett viktigt budskap att kriminalpolitiskt reformarbete inte bara var en uppgift för jurister, utan också för läkare, socialarbetare och pedagoger. Det var i denna anda organisationen föddes. Men det var knappast så det kom att se ut. Efter föreningens första årsmöte 1912 hade man 253 medlemmar. Av matrikeln framgår att de allra flesta var jurister av det ena eller andra slaget, flertalet aktiva inom rättsväsendet. En grupp läkare var också medlemmar, men de uppgick endast till tjugotalet individer. Medlemmar med titlar som indikerade något annat än jurist eller läkare var lika få. Personer med titlar som signalerade kroppsarbete saknades helt, om man inte räknar en och annan polisman. Det var utan tvekan en förening, om man ser till medlemskadern, som dominerades fullständigt av de lagskolade och av folk i högre samhällsställning. Det var också en utpräglad manlig förening. Av 1912 års medlemmar var färre än tio kvinnor. I denna lilla skara syntes aktörer som var aktiva inom den socialpolitiska debatten i övrigt, som Ebba Pauli, Julia Kinberg och Ruth Stjernstedt. Denna grupp blev inte heller större i samband med att föreningen växte under 1910-talet.³⁵⁴

Styrelsens sammansättning under de första åren levde bättre än medlemsstrukturen upp till de ideal som genomsyrat kriminalkongressen 1911. Juristerna

352 *Nordisk tidsskrift for strafferet*, 1913, s. 1.

353 Svenson 1912; Kinberg 1911; 1912 och 1913.

354 ”Den svenska kriminalistföreningens medlemmar”, bilaga 3, i *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1912. Den enda gången under 1910-talet man protokollförde kvinnors deltagande i förhandlingarna var vid behandlingen av prostitutionsproblemet, vilket var en diskussion inom vilken kvinnor delvis var ledande även utanför föreningen (*Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1913). Här skiljde sig föreningen från vissa andra föreningar inom den sociala rörelsen där kvinnliga aktörer tog stort utrymme.

var förvisso i majoritet, men läkarvetenskapen var representerad genom Alfred Petrén och det sociala arbetet genom G.H. von Koch och August Wirén.³⁵⁵ Styrelsen rymde tydliga institutionella kopplingar till riksdagen, domstolsväsendet, Fångvårdsstyrelsen, Medicinalstyrelsen och den högre utbildningen. Vid tillfällen satt till och med medlemmar av regeringen i styrelsen.³⁵⁶ Denna outtalade styrelsestruktur, där olika yrkesgrupper och institutioner fanns representerade, behölls för framtiden, även om enskilda ledamöter givetvis löpande byttes ut. Exempelvis ersattes Alfred Petrén av Olof Kinberg från 1916.³⁵⁷

En viss typ av aktörer talade med större auktoritet om brott och straff än andra. Något förvånande var aldrig den som främst förknippades med en strafflagsreform, utredaren Johan Thyrén, medlem i Kriminalistföreningen. Han besökte återkommande dess möten, men det var i rollen som en utomstående.³⁵⁸ Tvärtom var det med hans professorskollega i Stockholm, Nils Stjernberg, som var aktiv såväl i bildandet av föreningen som driften av den under dess första år, dels i rollen som vice ordförande, men inte minst som den flitigast återkommande debattören. Från 1923 fram till och med mötet 1937 skulle Stjernberg också verka som föreningens ordförande.

I de två professorernas förhållningssätt kan vi se deras olika betydelse för den gränsrörelse som kriminologin artikulerades i. Thyrén var den stora publika professorn. Stjernberg verkade i bakgrunden. För den kriminologiska vetenskapen var den senare betydelsefull.

Stjernberg bidrog till att skapa en infrastruktur för kriminologin och att rättfärdiga den i ord och handling. Under många år verkade han som redaktör för *Nordisk tidskrift för strafferet* och bidrog med artiklar om kriminologi till *Nordisk familjebok*. Han gav äran till svenska psykiatriker för att ha drivit fram en diskussion om moderna straffrättsteorier i landet. Han ordnade tidigt så att studenter i straffrätt vid Stockholms högskola fick undervisning i rättspsykiatri och kriminalpsykologi. Under första halvan av 1900-talet kom han mer än någon annan av sina kollegor att påverka utbildningen och vidareutbildningen av landets jurister³⁵⁹

355 ”Den svenska kriminalistföreningens styrelse”, bilaga 2, i *Förhandlingar vid kriminalkongressen*, 1911.

356 Såväl Berndt Hasselrot som Eliel Löfgren tjänstgjorde som justitieminister samtidigt som de satt i föreningens styrelse.

357 ”Den svenska kriminalistföreningens styrelse”, bilaga 3, i *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1916.

358 Se exempelvis *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1916 och 1923.

359 För Stjernbergs resonemang om medicinens relation till straffrätten se exempelvis Stjernberg, 1918, s. 66f. Redan tidigt intresserade sig Stjernberg för de moderna straffrättsteorierna, se t.ex. Stjernberg 1903 och 1905. Han hade disputerat under Hagströmer i Uppsala, men kom att ge sin straffrätt en helt annan inriktning än sin lärare. Se vidare Sundell 2010.

I läroboken *Kriminalpolitik*, som Stjernberg gav ut 1918, presenterades genom en rad artiklar ett program för bekämpandet av brottsligheten. Boken skilde sig från tidigare verk av straffrättsprofessorer i landet då den uteslutande diskuterade reformfrågor, strafflagens relation till samhället och brottslighetens utsträckning, form och karaktär, och kan på så vis också illustrera Kriminalistföreningens syn på brottsproblemet.³⁶⁰ Stjernberg var en dominant på föreningens möten. Ingen tog upp så stor plats som han. Inte sällan hamnade han i konflikt med såväl konservativa talare som radikala reformvänner.³⁶¹ Stjernberg var på så sätt en facilitator för den kriminologiska kunskapsbildningen, en aktör som genom sin position och sitt handlande upprätthöll spänningen mellan vetenskap och politik.

Genom Kriminalistföreningen upprättades kontakter, kommunikationsvägar och allianser. Den kan därmed förstås som en viktig nod i det institutionella och interpersonella nätverk som var den kriminologiska gränsrörelsen. Men Kriminalistföreningen var inte en arena för vem som helst. Föreningen var en manlig bastion och främst driven av högre ämbetsmän. Detta dikterade också kriminologins roll i offentligheten. I takt med att avståndet till statsmakten minskade fick de vetenskapliga utläggningarna en roll som välgrundade svar på konkreta och dagsaktuella problem. De politiska utmaningar som regeringen och statens institutioner ställdes inför blev desamma som den kriminologiska kunskapsbildningen ägnade sitt intresse. Vetenskapen verkade här genom att förbinda olika arenor, utveckla en begreppsapparat och genom att förklara problem som lösbara, och lösningarna som rationella och attraktiva. Vetenskapen om brottet slog bryggor mellan frivilliga sammanslutningar, myndigheter och politiska institutioner.

Farlighet och förbrytarnas typologi

Den kriminologiska kunskapsbildningen hade sedan länge nära koppling till de sociala reformsträvandena. Problemet med brottslighet och asocialitet var på dagordningen, men större kriminalpolitiska reformer lät vänta på sig. Parallellt med de principiellt viktiga rösträttsreformerna under 1910-talet skedde dock en rad manövrar på socialpolitikens område. Frågor som arbetslöshet, pensioner och olika försäkringar uppmärksammades. Utredningar tillsattes och vissa reformer genomfördes.

Med 1918 års fattigvårdslag skedde stora förändringar av det offentliga hanteringen av de allra fattigaste. Fattigvårdsauktioner förbjöds slutligen och fat-

360 Stjernberg 1918. Stjernberg erkände gärna, med hänvisning till Axel Hägerström, att ståndpunkten att strafflagens syfte var att skydda samhället byggde på en värdering som inte gick att bevisa. Således var också kriminologins vederhäftighet – med sin koppling till den samhällsskyddande missionen – beroende av ett grundläggande moraliskt ställningstagande (Stjernberg 1920a, s. 4ff).

361 Se exempelvis *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1916, s. 80ff och 1925, s. 106ff.

tigstugorna omvandlades till ålderdomshem.³⁶² Staten och kommunerna fick även ett ökat ansvar för den arbetande befolkningens väl och ve. De sociala frågorna hamnade i centrum för uppmärksamheten och konturer av en välfärdsstat började skymta. Denna stat skulle använda både sin mjuka hand och sin hårda näve för att styra. I takt med att befolkningen gavs en rad rättigheter utökades också kontrollen över de element som inte levde upp till bilden av den skötsamme och ordnade medborgaren. Nya institutioner skapades. Den viktigaste i det här sammanhanget var Socialstyrelsen som grundades 1912. Dess ansvarsområde växte snabbt. Tvångsvård av alkoholister, omhändertagande av vanartiga barn och hantering av lösdrivare blev en del av Socialstyrelsens verksamhet. Den var en aktiv part i hanteringen av den så kallade "tattarfrågan" och gjorde sin röst hörd i rashygienska diskussioner.³⁶³ Socialstyrelsen kom att bli en viktig aktör i differentieringen mellan ordnad och stökig, mellan produktiv och improduktiv och mellan den fullvärdiga och den villkorade medborgaren. Fångvårdsstyrelsen hade i och med den nya myndigheten fått gott sällskap.

Det sociala reformarbetets förflyttning mot politikens mittpunkt och kriminologins förankring i höga ämbetsmannakretsar motsvarades av en förskjutning inom den kriminologiska diskursen, av ett tydligare anammande av ett tema inom den kriminologiska vetenskapen som funnits med sedan Lombrosos dagar och den positiva skolan formering. I takt med att kriminologins tillskyndare integrerades i statsapparaten började vetenskapens uppdrag att preciseras. Under 1910-talet skärptes fokuset på den individuella förbrytaren och därmed fick breda sociala förklaringar ge allt mer plats för psykologiska och biologiska perspektiv. Detta var en instrumentalisering av vetenskapen. I stället för att erbjuda alternativ, motbilder och utgöra en utmaning mot rådande perspektiv började kriminologin mer och mer anta formen av ett verktyg.

Denna förskjutning av tyngdpunkten innebar i förlängningen att ett objekt för statliga ingripanden mot brott och asocialitet fick tydligare konturer. I den moderna kriminalpolitiken kom frågan om samhällsnytt allt mer att dominera. Syftet med alla lagar och straffreaktioner ansågs vara att skydda samhället och detta gjordes genom att rikta blicken mot den enskilde förbrytarens *farlighet*. Kriminologi skulle bidra till att ringa in, peka ut och diagnostisera farligheten hos individen. Först därefter kunde den lämpligaste straffåtgärden väljas ut. Denna tankegång var central i Thyrens program för en preventiv strafflag, men även inom det socialpolitiska förändringsarbetet var detta ledande idéer. Kri-

³⁶² Nilsson, R. 2003, s. 240ff.

³⁶³ Om Socialstyrelsens tillkomst se Lagergren 1999, s. 163ff. Om myndighetens förföljelse av vissa minoriteter se vitboken DS 2014:8, *Den mörka och okända historien*.

minologins utveckling under 1910-talet drevs fram parallellt med en rad stora kriminalpolitiska och socialpolitiska statliga utredningar.³⁶⁴

Farlighet framstod i det sammanhanget som en avvikelse från det normala. Även om det tvistades om vad som egentligen menades med "farlig" så var det i alla händelser en beteckning på en individ eller typ av person som genom sitt beteende utgjorde ett hot mot samhällsordningen. Det som höll ihop den kriminologiska kunskapsbildningen var således först och främst bearbetningen av en social problematik. De socialpolitiska reformer som drevs igenom under dessa år syftade till att ge den växande skaran fullvärdiga medborgare ett batteri av nya rättigheter såväl som skyldigheter.³⁶⁵ Kriminalpolitiken och vissa represiva aspekter av socialpolitiken syftade till att hantera den del av befolkningen som inte kunde fungera som en del av samhällsgemenskapen. Kriminologins inriktning mot individuella förklaringar av brottslighet skedde under samma tid som en biologisk förståelse av samhällslivet vann mer och mer mark. 1910-talet är genombrottsdecenniet för svensk rasbiologi.³⁶⁶ Det var i riktning mot den terrängen som den kriminologiska kunskapsbildningens individualiserande och differentierande praktiker kom att vända sig.

Thyréns utredningar som syftade till straffrättsreformer förutsatte kunskapsproduktion kring olika typer av förbrytare. Likaså krävde de olika socialpolitiska reformerna en differentiering människor emellan. Typologiseringen riktad mot samhällets lägre befolkningssegment hade på samma gång att ta hänsyn till det empiriska material genom vilket den samhällsfarlige framträdde och att svara mot den normativitet vilken staten och dess institutioner ställde upp. Varje typ av farlig individ motsvarade en form av samhällsreaktion och vice versa. Brottsligheten undersöktes därmed genom den långa rad av institutioner som hade att på olika sätt bekämpa den. Kunskapen producerades i mötet mellan en förment objektivt existerade brottslighet och ett antal lagar, myndigheter och

364 Tidens stora socialpolitiska kommitté var Fattigvårdslagstiftningskommittén som sattes ihop 1907 och avgav sitt sista betänkande 1923. De behandlade förändrade former för fattigvård, alkoholistvård, barnavård, ungdomsbrottslighetens bekämpande och former för hantering av lösdriveri, se vidare Lundqvist 1997. Kriminalpolitisk kom en ny verkställighetslag till stånd 1916 genom vilken det så kallade progressivsystemet infördes i Sverige. Det innebar möjlighet till differentiering i hanteringen av fångarna. Den strikta ordningen med vistelse i ensamcell uppluckrades något och inom kort öppnade Fångvårdstyrelsen sin första fångkoloni, ett slags föregångare till senare tiders öppna anstalt (Andersson & Nilsson 2009, s. 59ff). Andra relevanta kommittéer från 1910-talet var Strafflagskommissionen vars uppdrag först var omfattande för att sedan krympa. Dess slutbetänkande resulterade inte i någon lagstiftning. Tillsattes gjorde också det som kallades "lilla strafflagskommissionen" som under Thyréns ledning skulle utreda en rad frågor. Dess arbete utmynnade bland annat i dödsstraffets avskaffande, se vidare Andersson & Nilsson 2009, s. 52f.

365 Om socialpolitikens olika dimensioner vid denna tid se Lundqvist 1997 och Nilsson, R. 2003, s. 219ff.

366 Broberg 1995, s.7ff och Björkman, M. 2011, s. 68ff. Kriminologins relation till rasbiologi och rasygienska praktiker undersöks närmare i följande kapitel.

maktutövande positioner. Därmed verkade vetenskapen inte bara normativt, utan också administrativt.

Olika sätt att typologisera förbrytarna var i svang. Den som tog upp mest utrymme i den allmänna debatten var den som introducerats av Johan Thyrén. Där gick den grundläggande skiljelinjen mellan den ”akute brottslingen” och den ”kroniske brottslingen”. Dessa var idealtyper och utgjorde de yttersta punkterna på ett spektrum där alla däremellan betecknades som ”mellansvåra” förbrytare.³⁶⁷ Den internationellt erkända differentieringen mellan ”födda förbrytare”, ”sinnessjuka förbrytare” och ”förbrytare som under andra sociala omständigheter inte skulle blivit förbrytare”, vilken gick tillbaka på Enrico Ferri och den positiva skolan, omfamnades i praktiken av en lång rad personer inom den svenska kriminologiska kunskapsbildningen.³⁶⁸ von Liszts typologi uppmärksammades också. Den baserades på förbrytarens möjligheter till återanpassning, inte på förbrytarens särdrag, och gjorde skillnad mellan ”tillfällighetsförbrytare”, ”reformbara förbrytare” och ”oförbätterliga förbrytare”.³⁶⁹ Oberoende av vilket raster man använde sig av implicerade de olika typerna av brottslingar olika typer av farlighet och nödvändiggjorde olika sorters empiriska undersökningar.

Tankar om farlighet och samhällsskydd accentuerades mer än någon annanstans i diskussionen om *farliga återfallsförbrytare*. Återfallsförbrytaren var arketyper för den individ kriminologin riktade sin blick mot och tacksam att använda för att peka på vetenskapens praktiska relevans. En av de mer uppmärksammade kriminalpolitiska problematikerna under 1900-talets första decennier var förhållandet att farliga personer släpptes ut från fängelset för att sedan begå fruktansvärda brott. Mälarmördaren, Filip Nordlund, var bara det sorgligaste exemplet på detta.³⁷⁰

De läkare som ledde diskussionen om återfallsförbrytaren riktade intresset mot dennes individuella konstitution. Frey Svenson skrev en lång uppsats i två delar om fallet Nordlund för *Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik*. I denna redogjordes inte bara för Nordlunds egen person (en ”psykopat” enligt Svenson), utan också för hela hans levnadslopp och för hans nära släktingars

367 Thyrén 1910, s. 9ff. En annan, men närbesläktad typologi presenterades av Thyrens professorskollega Nils Stjernberg (Stjernberg 1918, s. 7f).

368 Ferri 1896 och 1968. Enrico Ferris position i den kriminologiska kunskapsbildningen är intressant. Under slutet av 1800-talet framställdes han främst som en moderator av Lombrosos yviga vetenskap och en av dem som omsatte kriminalantropologin i en rättsteori. På grund av Ferris politiska engagemang – han blev en av ledarna inom den italienska socialismen – kom hans verksamhet från ett svenskt perspektiv att betraktas på ett annat sätt. Talande är kanske att det verk av Ferri som översatts till svenska inte var ett kriminologiskt arbete utan ett politiskt och vetenskapsteoretiskt traktat, *Socialism och modern vetenskap*, där Ferri försökte skapa en syntes av Marx, Darwin och Spencer (Ferri 1903).

369 von Liszt listade först fram denna typologi i sitt så kallade Marburgsprogram, vilket kom att utgöra ett fundament för IKV och den tyska kriminalpolitiska rörelsen (Häthén 1990, s. 75ff).

370 Se exempelvis Stjernberg 1913 och Wetter 1914.

karaktärdrag.³⁷¹ Svenson gjorde Nordlunds avvikande från det normala till ett medicinskt faktum och fogade så ihop farligheten med en bredare diskussion om ärftlighet, befolkningskvalitet, uppfostran och disciplin. Den enskilda brottslingens historia generaliserades sedan till att säga något om förbrytaren i allmänhet. Nordlund blev inte bara det varnande, utan också det vetenskapliga, exemplet på en viss typ av farlig förbrytare.³⁷²

En inte ringa del av kriminologernas verksamhet i relation till "farlighet" handlade i detta sammanhang om att undanröja tidigare uppfattningar om brott och straff, vilka man menade visat sig ovetenskapliga. Inget annat begrepp i det kriminologiska samtalet utsattes för så mycket kritik under 1900-talets första decennier som "tillräknelighet". I en artikel i *Svenska läkaresällskapets handlingar* 1914, som 1917 utökades till en bok med det talande namnet *Om den s.k. tillräkneligheten*, förklarade Olof Kinberg att begreppet helt borde förkastas.³⁷³ Begreppet förutsatte en uppfattning om existensen av en fri vilja och, menade Kinberg, var därför så belastat med metafysiskt och teologiskt innehåll att alla försök till nya definitioner bara ledde till begreppsförvirring. Dessutom saknades i själva begreppet en koppling till samhällsfarlighet. I stället för att tala om moraliskt eller individuellt ansvar, skulle individens relation till strafflagen beskrivas som ett *socialt ansvar*. "Alla människor, som leva i ett samhälle, friska och sjuka, normala och abnorma, äro i lika hög grad ansvariga inför samhället för sina handlingar, i den mån dessa handlingar angripa samhällliga intressen."³⁷⁴ Ansvar gjordes ekvivalent med farlighet och ställde den vetenskapliga bedömningen av förbrytarens person framför moralisk och rättfärdig dom.³⁷⁵

Om återfallsförbrytaren var den allra farligaste av brottslingstyperna så befann sig den som borde bli föremål för villkorlig dom på andra sidan spektrumet. Den villkorliga domen krävde kunskap om "tillfällighetsförbrytaren", eller med Thyréns terminologi, "den akute brottslingen". Förutsättningen för att en person skulle kunna bli föremål för villkorlig dom var att denne inte visat sig brottslig tidigare och inte förväntades återfalla i brott. Det skulle alltså röra sig om personer med låg grad av "farlighet". Den främste förespråkaren för villkorlig dom, Harald Salomon, konstaterade att det fanns ett behov av kunskap om förbrytarens karaktär för att villkorlig dom skulle bli aktuellt: "Det är uppenbart, att ett sådant

371 Svenson 1912.

372 Detta sätt att resonera gick tydligt igen i den kriminologiska praktiken att diskutera brottslighet utifrån rättspsykiatriska utlåtande, se t.ex. Kinberg 1917a.

373 Kinberg 1914 och 1917b. Texten hade föregått av årtal av diskussioner om begreppets innebörd, användning och värde, se t.ex. Svenson 1909c.

374 Kinberg 1917b, s. 103. Se vidare Qvarsell 1993, särskilt kapitel 7.

375 Kring frågan om återkommande farlighet och psykisk sjukdom kretsade en lång rad arbeten under 1910-talet. Se förutom ovan Kinberg 1916; Petré, A. 1911; 1915; 1916 och Serliachus 1912.

avgörande icke kan av domstolen träffas utan en ganska ingående kännedom om brottslingens person och levnadsförhållanden.”³⁷⁶

Salomon hade tillsammans med föreningen Skyddsvärnet under ett antal år utvecklat och utfört en typ av personundersökningar som kunde fungera som underlag för domstolens bedömning av personer som kunde komma ifråga för villkorliga straff. Dessa personundersökningar skulle vara omfattande. Såväl brottslingens person, ”hans karaktär, anlag, vanor, fysiska och psykiska defekter”, som den miljö denne växt upp i och som, konstaterade Salomon, ”i de allra flesta fall gjort honom till vad han är”, skulle kartläggas och undersökas.³⁷⁷ Den villkorliga domen med den vidhängande kunskapsinhämtning fungerade därmed som en typ av disciplinering av samhällets ostyriga, men mindre farliga element. Men åtgärden suddade också ut gränserna och gjorde skillnaden mellan brottsling och laglydig mindre skarp. Det fanns nu i den begynnande välfärdsstaten ett kontinuum mellan den ordnade medborgaren och den mest förhårdade förbrytaren. Denna flytande gräns gjorde farligheten till en viktig hybrid. Samhällsfarligheten kontingens var ett faktum vilket vetenskap och politik kunde positionera sig kring, strida om och samarbeta runt

När samhällsskyddets primat hade hävdats blev det egalt om vetenskapen riktade sig mot det socialpolitiska eller kriminalpolitiska fältet. I den meningen var kriminologi inte så mycket en vetenskap om brott som en vetenskap om samhällsfarlighet. Hanteringen av de farliga alkoholisterna var ett tydligt exempel på detta. Redan under 1800-talet hade frågan om relationen mellan alkohol och brott undersökts i Sverige. Kunskapsproduktionen var då delvis knuten till den spirande nykterhetsrörelsen och man fann en stark relation mellan ruspåverkan och brottsliga handlingar. Främst handlade diskussionen om alkoholism som socialt problem, men under 1900-talet skedde en vändning.³⁷⁸

En rad undersökningar av alkohol och brottslighet kom till stånd sedan den stora Fattigvårdslagstiftningskommittén börjat utreda frågan. August Wirén sökte i ett arbete ta reda på i vilken mån brott begicks av ”vanedrinkare” respektive ”tillfällighetsdrinkare”. De olika typerna av alkoholförbrytare tarvade nämligen

³⁷⁶ Salomon 1912, s. 2.

³⁷⁷ Salomon, 1912, s. 3. Insamlingen av dessa data skedde med hjälp av två tryckta blanketter. På ”A-blanketten” skulle den tilltalade lämna uppgifter om sig själv, på ”B-blanketten” upprättade undersökaren sin rapport över den tilltalade. Varje blankett ifylldes i två exemplar där den ena lämnades till domstolen och den andra arkiverades hos Skyddsvärnet (Vidare om processen se Salomon 1912 och ”Förundersöknings- och öfvervakningsarbetet”, i *Skyddsvärnet*, nr. 2, 1913). Andra diskussioner om och undersökningar av villkorlig dom var Bagge 1918; Salomon 1919; Stjernberg 1912 och Wetter 1912. Frågan behandlades på Kriminalistföreningens möte 1916 (*Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1916).

³⁷⁸ Diskussionen var inte sällan av statistisk karaktär. Se exempelvis Nilsson, E. 1898. Med tiden blev alkoholens inverkan på brottsligheten ett tema varje introduktion till den moderna kriminologin förväntades behandla. Se exempelvis Aschaffenburg 1911, s. 68ff och Svenson 1906, s. 24ff. Om tvångsvård och hantering av alkoholister i Sverige under perioden se Björkman, J. 2001, s. 177ff.

olika åtgärder. Problemet skulle hanteras ”dels genom ett allt större begränsande av alkoholhandteringen, vars slutmål måste vara det totala spritförbudet och dels genom en fullt ändamålsenlig behandling av alkoholisterna”. Detta menade Wirén skulle leda till en politik där ”grundsatserna heta: Samhällets skyddande och brottslingens förbättring”.³⁷⁹

Bara något år efter Wiréns arbete initierade Svenska läkaresällskapet en undersökning av alkoholens skadeverkningar på samhället. I denna betvivlades att uppdelningen av ”akuta” och ”kroniska” drinkare var med verkligheten överensstämmande.³⁸⁰ Läkaresällskapetets utredare försökte därför att upprätta en alternativ klassificering. De menade därvidlag att vetenskapen om alkoholisten hade att lära av vetenskapen om förbrytaren. En sakligt grundad kategorisering, i stället för det ”meningslösa uppbrabblandet sida efter sida af karaktärsdrag”, kunde ge en nödvändig utgångspunkt för kampen mot drinkandet.³⁸¹ Tvångsomhändertagande skulle vara möjligt om en alkoholist hotade samhälleliga intressen. Alkoholagstiftningen var en sociallag och inte en strafflag, men utredarna underströk att omhändertagande på ett effektivt sätt kunde användas mot individer som strafflagen inte kunde nå.

I ett sådant resonemang ser vi försöket att lösgöra förbrytaren från det politiska godtycket. För den kriminologiska vetenskapen var farligheten reell och existerande i individen även om denne ännu inte begått något brott för vilken den kunde fällas i domstol.

Kriminalpedagogiken

Olika typer av farlighet svarade mot skilda socialpolitiska och kriminalpolitiska ingrepp. Men konstruktionen av olika sorters farlighet gick också tillbaka på olikartade förklaringsfaktorer. I den hybridisering där politik och vetenskap fogades samman genom ”farlighet” möttes också det biologiska och det sociala. Inom den kriminologiska kunskapsbildningen var ingen forskning ett tydligare

379 Wirén 1910, s. 198 Andra arbeten som berörde hanteringen av alkoholister var Kinberg 1915; Kinberg & Linders 1916; Linders 1917 och Svenson 1907. Frågan behandlades på Kriminalistföreningens möte 1912 (*Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1912). Intressant att notera är att en annan undersökning gjord mot bakgrund av den politiska utredningen av alkoholproblemet var den som utfördes i Socialstyrelsens regi. I den laborerades tentativt med en statistik analys med makrosociologiska inslag där brottslighet och alkoholkonsumtion undersöktes i relation till ekonomiska konjunkturer (*Undersökningar angående alkoholens sociala skadeverkningar*, s.155ff). Detta får sägas vara tämligen atypiskt för den kriminologiska praktiken vid tiden.

380 Utredarna varnade också för att lättvindigt härleda brottsligheten i sin helhet till alkoholförtäring på det sätt Wirén gjort, då ett ”dylikt påstående är enligt hvad modern kriminologi fastslagit, afgjort oriktigt.” (Svenska läkaresällskapet 1912, s. 31).

381 Svenska läkaresällskapet 1912, s. 72.

exempel på detta än David Lunds. Han artikulerade ungdomsbrottsligheten på ett sätt som aldrig tidigare gjorts i Sverige.³⁸²

Lund anställdes 1909 som lärare vid Åkerbrukskolonien Hall och ett par år senare började han arbetet med en avhandling i pedagogik vid Uppsala universitet. Under detta arbete befordrades han 1916 till direktör för anstalten. Han blev 1918 filosofie doktor och docent i pedagogik med avhandlingen *Über die Ursachen der Jugendasozialität: Kriminalpsychologische und Soziale Untersuchungen mit Einschluss von Familienforschungen in Schweden*.³⁸³ Lund lämnade anstalten 1921 och blev byrådirektör på Fångvårdsstyrelsen. Han dog 1924, endast 38 år gammal.³⁸⁴

Arbetet med *Über die Ursachen der Jugendasozialität* krävde insamling av ett mycket stort material. Materialet låg sedan till grund inte bara för avhandlingen, utan för en rad av Lunds undersökningar och publikationer.³⁸⁵ Hans vetenskapliga mål var att finna orsakerna till vanart och kriminalitet, särskilt intresserad var han av att göra reda i hur mycket biologiska respektive sociala faktorer påverkade de ungas risk att bli asociala. Det insamlade materialet bestod av uppgifter om mer än femtonhundra barn, pojkar såväl som flickor, vilka befann eller befunnit sig inom någon typ av offentlig institution (barnhem, skyddshem eller anstalt). Hälften betraktades i olika utsträckning som vanartiga eller kriminella. Hälften var skötsamma. Den senare gruppen skulle verka som en kontrollgrupp för den förra. För de allra flesta barnen samlades materialet in genom offentliga register och rapporter från lokala informatörer. För den grupp som mest intresserade Lund, hundrasjuttiofem pojkar på hans egen institution, kompletterades den insamlade informationen med intervjuer och observationer.³⁸⁶

Efter att ha bearbetat materialet ansåg sig Lund kunna presentera tämligen tydliga resultat. För hälften av barnen var den sociala miljön helt avgörande för deras kriminalitet och vanart. För runt fyrtio procent var det en kombination mellan den sociala miljön och ärftliga faktorer som var förklaringen. För lite mer än tio procent var de ärftliga egenskaperna helt bestämmande. Men även dessa barn kunde ges chansen till ett laglydigt och skötsamt liv genom strikt fostran

382 Givetvis betyder inte detta att ungdomen inte varit föremål för vetenskapliga undersökningar och kriminalpolitisk uppmärksamhet tidigare, tvärtom. Flera arbeten under 1900-talet behandlade frågan i mindre eller större utsträckning, se t.ex. Blomquist 1908, Key 1913; Wirén 1908b och 1911, men det hade aldrig tidigare gjorts med så konsekvent koppling till det internationella kriminologiska kunskapsfältet.

383 Lund 1918.

384 Om Lunds liv och verk se Sandin & Sundkvist 2000 och Månsson 1955. Om Hall se Norburg 2015.

385 Lund 1915; 1921; 1922 och 1924. Lund spred sina gracer och skrev såväl i inomvetenskapliga sammanhang som i statliga utredningar och i populära sammanhang.

386 Lund 1918, s. 15ff. Lund sammanfattade sina resultat av undersökningen på svenska i Lund 1922.

och utbildning. Det var bara runt tre procent som oavsett samhällets insatser var dömda till ett liv i brottslighet.³⁸⁷

Lund positionerade sig medvetet i opposition mot vad han menade var några dominerande hållningar inom kriminologin. Framför allt kritiserade han det som han betraktade som vetenskapens allt för stora fokus på den exceptionella brottsligheten. Dess intresse riktade sig främst mot fruktansvärda mördare eller återfallsförbrytare. Men enligt Lund kunde inte det sociala problemet brottslighet tacklas genom fokus på den exceptionella som ju också var det ovanliga. Kriminologin skulle rikta sin uppmärksamhet mot den vanliga brottsligheten och därmed mot vad som kunde kallas en ”genomsnittstyp” av förbrytare.³⁸⁸

Det var uppenbart att Lunds kritik angående det extrema riktade sig mot den typ av medicinsk, patologisk kriminologi som representerades av sådana som Kinberg. Kritiken mot den typen av vetenskap gick också igen i hans metodologiska reflektioner. En kriminologi som ägnade sig åt det exceptionella begränsade sig ofta till fallstudier och idkade det som Lund kallade ”biografisk” eller ”psykografisk” metod. Den normala kriminaliteten var tvungen att undersökas statistiskt. Å andra sidan kunde inte statistik greppa komplexiteten i ett mänskligt liv. Därför skulle de statistiska undersökningarna kompletteras med en nära undersökning av individen, alltså genom användande av den biografiska metoden.³⁸⁹

I Lunds vetenskap möttes en rad olika discipliner. Där fanns förutom pedagogik såväl rasbiologi som psykologi, psykiatri, sociologi och avancerad statistik. I sitt förord till avhandlingen tackade han i tur och ordning Sveriges enda professor i pedagogik, Bertil Hammer, dåvarande docenten i rasbiologi vid Uppsala universitet Herman Lundborg, professorn i psykiatri Bror Gadelius och den brittiske statistikern och eugenikern Karl Pearson. Hans avhandling betygsattes och berömdes av en nämnd bestående av Hammer och Lundborg samt Frey Svenson och statistikern Karl Arvid Edin.³⁹⁰ Lund befann sig å ena sidan nära en naturvetenskaplig, medicinsk och biologisk kriminologi, å den andra distanserade han sig från många av de utgångspunkter och slutsatser som hans medicinskt skolade kollegor förde fram. Han sökte en dialog mellan det gamla och den nya

387 Lund 1918, kapitel 5. För en sammanfattning och översikt se Lund, 1922, s. 223ff. Lund tyckte själv att det var en fördel att han som psykolog och pedagog undersökt individerna. När läkare gjorde detsamma överskattade de ofta de psykiskt abnorma dragen i undersökningspersonerna (Lund 1915, s. 22f).

388 Lund 1918, s. 11 och Lund 1922, s. 191.

389 Lund 1918, s. 11. Det var på grund av vikten av kvantitativa undersökningar inom kriminologi som Lund hade funnit det så värdefullt att under en sommar få studera hos en av den moderna statistikens viktigaste figurer, Karl Pearson, tillika en av den brittiska eugenikens centralgestalter (Lund 1918, ”Vorwort”).

390 Om betygsnämnden se Sandin & Sundkvist 2000, s. 99. Frey Svenson ska vid det tillfället ha sagt att även som en medicinsk avhandling skulle Lunds arbete förtjänat ett mycket högt betyg.

där begrepp som moral, vilja och ansvar skulle kunna samsas med en förståelse av handlade som determinerat av såväl biologiska som sociala omständigheter.³⁹¹

Lund ansåg att man behövde se viljan som i någon mening fri, detta trots att den alltid verkade under givna förhållanden. Det var avgörande att förstå att individer kunde få insikt i sitt beteende, känna skuld, ångra sig och på sikt förändra sitt leverne. En sådan förståelse var en helt nödvändig utgångspunkt för pedagogiken som vetenskap och verktyg för fostran. Att individer också faktiskt fungerade på det sättet blev uppenbart av framgångsrik uppfostran av vanartiga och kriminella. Därför var moral och ansvarighet viktiga begrepp för kriminalpedagogiken och dess möjlighet, å ena sidan, att förstå den process genom vilken många barn motstod negativt inflytande från biologiska och sociala faktorer och, å andra sidan, hur man skulle kunna rehabilitera dem som uppvisat vanart och kriminalitet.³⁹²

Lunds kriminologi kunde svara mot olika politiska uppfattningar. Han visade avsmak inför antydanden att vanartiga och kriminella barn helt och fullt var offer för omständigheter utanför deras kontroll. Han accepterade inte att hans elever på Hall skylldes sina tillkortakommanden på dålig uppfostran eller dåliga anlag. Pedagogens uppgift var att få ynglingen att förstå vad den hade gjort, känna skuld för detta och sedan ta ansvar för sitt handlande. Därefter fanns förutsättningar att stärka viljan och karaktären för att öka individens motstånd mot dåliga influenser. Här närmade Lund sig den konservativa position som så gärna kritiserade kriminologin. Samtidigt höll han med dem som menade att det främsta botemedlet mot vanart och brottslighet var att ge den asociala ynglingen en utbildning och bästa möjliga sociala omständigheter för att kunna leva ett laglydigt, skötsamt och sedligt liv.³⁹³

Lund hade djupa förankringar i flera delar av den sociala reformrörelsen och spred sin forskning i en rad kanaler. Det går att argumentera för att hans nyanserade kriminologi svarade mot tre olika reformprogram. Han stod för socialpolitiska reformer syftande till att förbättra miljön för det uppväxande släktet. Han stöttade kriminalpolitiska reformer som skulle effektivisera omhändertagande och uppfostran av asocial ungdom. Hans forskning implicerade för det tredje också rasygieniska reformer, ingrepp i befolkningen i syfte att stärka

391 Denne författare har i ett annat sammanhang fört en mer detaljerad diskussion om Lunds kriminologiska program (Pedersson 2015).

392 Se framförallt Lund 1914. Här är det relevant att påminna att Lunds första insats för svensk kriminologi kan sägas vara en översättning av ett verk av den tyske filosofen och pedagogen Friedrich Wilhelm Foerster och vilket på svenska fick titeln *Brottet och dess försonande: Några av förbrytarproblemets och skyddsuppfostrans psykologiska och pedagogiska grundfrågor* (Foerster 1913). Även om Foerster inte var helt avog mot kriminalpsykologin tyckte han att patologiska och sociologiska perspektiv på brottslingen inte gav tillräckligt utrymme för pedagogiken. Lund gick aldrig lika långt i sin kritik av den moderna kriminologin, men var uppenbart inspirerad av Foerster.

393 Lund 1914 och 1923.

släktet. Av detta gjorde Lund ingen hemlighet. Givet att mer än hälften av de ungdomar han undersökt var biologiskt defekta var rashygienska åtgärder helt nödvändiga, menade han.³⁹⁴

Han var på inget sätt först med detta ställningstagande. Brottsligheten som en patologisk egenskap och resultatet av en ärftlig disposition var ett av för-givettagandena inom den medicinska kriminologin, så som Kinberg, Petré och Svenson artikulera den i ett svenskt sammanhang. Dessa tre läkare hade också tydligt tagit ställning för rasbiologins vederhäftighet och rashygiensens nödvändighet.³⁹⁵ Genom deras verksamhet, och genom Lunds undersökningar, blev den svenska kriminologiska kunskapsbildningen knuten till en av tidens modevetenskaper, med stort genomslag i sin samtid.³⁹⁶

Den ledande figuren inom svensk rasbiologi, Herman Lundborg tog ingen aktiv del i den svenska kriminologiska kunskapsbildningen. I flera av hans undersökningar fanns en ambition att undersöka asocialitet i en vidare mening, men han riktade sig mot en annan vetenskaplig publik, mot en annan vetenskaplig tradition och framförallt arbetade han utifrån andra utgångspunkter.³⁹⁷ Däremot fick det arbete som Lundborg utförde under 1920-talet, vilket ännu mer stärkte de rasbiologiska perspektiven, konsekvenser för såväl kriminalpolitik som kriminologi. Genom rasbiologins framgångar skärptes kriminologins biologiska fokus ytterligare, men det betydde inte att det sociala helt försvann ur diskussionen.

David Lund vetenskapliggjorde på många sätt den pragmatiska hållning till brottslighet, i vilken såväl biologiska som sociala och moraliska faktorer vägdes

394 Lund var mycket tydlig på den punkten: "Det rashygienska arbetet som säkerligen kommer att bli av utomordentlig vikt i framtidens kriminalpolitik, måste av lätt insedda skäl ske efter mycket radikala metoder. [...] Missriktad humanitet och skenbar barmhärtighet, som i längden skada, måste motarbetas av rashygiensens förkämpar. Det bjuder plikten mot släktet om ock icke alltid hjärtat." (Lund 1917, s. 433).

395 Se t.ex. Svenson 1906 och 1909b. Kinberg var medgrundare till Rasbiologiska sällskapet och Petré var pådrivande i instiftandet av steriliseringslagar (Björkman, M. s. 68ff och s. 93). Se vidare i nästa kapitel.

396 Lund verkade i en miljö där forskare riktade sitt intresse mot miljön och arvets relativa betydelse för ungas beteende. Inom den svenska pedagogiken fanns vid tiden en stark strömning med fokus på modern psykologi grundad i experiment och empiriska undersökningar. Man mätte intelligens och sökte inspiration i den brittiska biometriken och eugeniken. Egenskaper och beteenden knöts till individens egen konstitution. Bland andra Lunds kollega, pedagogen Georg Brandell, skrev flera artiklar i frågan, och hans slutsatser var avgjort mer negativa än Lunds: "Vid alla undersökningar, vilkas resultat kunna tillerkännas högre grad av tillförlitlighet, har således miljöns inflytande visat sig vida mindre än ärftlighetens." (Brandell 1918a, s. 43). Se också Brandell 1918b.

397 Om Lundborgs vetenskap se Broberg 1995 och Hagerman 2015. Det som tydligast avskilde Lundborg från den svenska kriminologin var hans relativa ointresse för att diskutera konkreta social- och kriminalpolitiska spörsmål. Han deltog aldrig på Kriminalistföreningens möten, han publicerade sig inte i de för kriminologin centrala tidskrifterna och han refererades endast till i allmänna ordalag i de kriminologiska arbetena. Även om rasbiologin var viktig och arvets betydelse ägnades stort intresse inom kriminologin kan jag ändå inte hålla med Petersson Hjelm när hon hävdar att Lundborg var en "tongivande kriminalpolitisk aktör" under 1920- och 1930-talen (Petersson Hjelm 2011, s. 138ff).

in, som fanns hos många inom reformrörelsen. I Lunds sätt att hantera sitt vetenskapliga objekt monterades dominerande föreställningar ner och en ny typ av hybrid byggdes upp. Både gränsdragningar och samarbeten var verksamma i Lunds vetenskapliga praktik. Detta bidrog till att göra den såväl vetenskapligt som politiskt och i någon mening kulturellt relevant.

Världskrig och kristid

Världskriget skakade Europa i grunden. I dess spår följde uppror, revolutioner och massdemokrati. Men även sättet att leva påverkades starkt av kriget. Många män lämnade sina arbeten för krigstjänst, kvinnor tog en större del av arbetsbördan. Ransonering och ibland svält blev resultatet av isolering och minskad produktion.³⁹⁸

Omvälningarna fick inverkan på det vetenskapliga studiet av samhället. Krigsåren möjliggjorde jämförelser mellan ett före, ett under och ett efter. De öppnade upp för jämförelser av ett och samma land med en och samma befolkning under vitt skilda ekonomiska och sociala förhållanden. Studiet av brottsligheten var här inget undantag. I exempelvis Tyskland växte kriminalsociologin fram i och med kriget och dess efterföljd. Krigets verkningar möjliggjorde nästan ett experiment där kulturella och sociala förändringar undersöktes i relation till såväl våldsbrott som stöldbrott.³⁹⁹

Sverige klarade sig undan själva kriget, men drabbades ändå på påtagligt vis. Krisåren hade tydlig inverkan på den svenska fångpopulationen. Mellan 1916 och 1920 steg antalet fängelsedomar kraftigt.⁴⁰⁰ Flera aktörer menade att de turbulenta åren drabbade ungdomen i högre utsträckning än andra. Representanter för Fångvårdsstyrelsens kunde meddela att 1915 uppgick antalet ynglingar dömda till villkorlig dom, fängelse eller straffarbete till knappt fyrahundra. Endast två år senare, 1917, uppgick motsvarande siffra till över tusen. Det var en flerfaldig ökning på bara ett par år. Från flera skyddshem och uppfostringsanstalter rapporterades en liknande utveckling.⁴⁰¹

Frågan var hur ökningen skulle förklaras. August Wirén gjorde sig till härold för en vanlig tolkning. Kriget hade påverkat ”både de stora allmänna livsvillkoren och de små dagliga levnadsvanorna”.⁴⁰² Fattigdom och brist på mat var uppen-

398 För en historiografisk diskussion om det första världskriget betydelse se Sturfelt 2014.

399 Wetzell 2000, s. 109ff.

400 Från i medeltal 3000 fängelsedomar/år steg siffran till 4500. Det var främst stöldbrott som förklarade ökningen, men även brott mot krigslagen. Samtidigt kan vi notera att det skedde en påtaglig minskning av antalet nytillkomna bötesfångar. Även intaget av tvångsarbetsfångar minskade kraftigt. Möjligtvis drogs de två senare ner genom ökningen av de reguljära frihetstraffen (*Historisk statistik* 1960, s. 182f och von Hofer 2011, kapitel 7).

401 Almquist 1918, s. 168.

402 Wirén 1917, s. 323.

bara brottsalstrande faktorer. Samtidigt förråde striderna på kontinenten även svenska unga sinnen och beredskapstiden minskade tillsynen av de unga. Förutom att mildra nöden var, menade Wirén, kontrollen av barn och unga tvungen att skärpas. Kommuner och frivilliga krafter var tvungna att öka intensiteten i sina ansträngningar.

Brottsligheten bland ungdomarna knöts också till kulturella förändringar. Det fanns en mycket röststark grupp i reformrörelsen som såg den främsta orsaken till urartning i det nya sätt som ungdomar levde sina liv. Viktor Almquist påpekade att Sverige sedan länge haft problem med barn och unga som for illa av dåliga levnadsförhållanden och bristande uppfostran. Men nya företeelser, framförallt sådana som kunde kopplas till stadslivet, hjälpte till att förstärka redan tidigare verksamma krafter. Biografer, förströelselitteratur, ”schwezeriliv” och ”slipprig umgängeston” kunde, påpekade Almquist, i förlängningen leda till asocialt beteende. Här krävdes såväl strikt fostran som undanröjande av de kulturella faktorernas inverkan.⁴⁰³

Trots att det fanns mycket välbelagda sociala och samhällstrukturella förklaringar av ungdomens ökade förvildning, menade somliga att det fortfarande fanns anledning att rikta intresset mot den individuella förbrytaren. Knut Blomquist, direktör för statens uppfostringsanstalt Bona, hade sett antalet intagna öka stadigt under kriget. Nog fanns det förklaringar att söka i samhälleliga förändringar, men Blomquist underströk att det fortfarande var samma typ av avvikande pojkar som togs in på anstalten.⁴⁰⁴ David Lund gjorde en liknande observation. Trots att krigsårens sociala förändringar uppenbarligen påverkade ungdomen i negativ riktning, underströk han att anledning fanns att fokusera på folkmateriallets biologiska dimension och vidta åtgärder för dess förstärkning medelst rashygieniska åtgärder.⁴⁰⁵

Utöver sociala och individuella förklaringar lyfte somliga en politisk dimension av ungdomens urartning. Flera debattörer uppmärksammade och kritiserade de agitatorer som bland svensk ungdom spred läran om det våldsamma upproret och den stora omvälvningen. Denna propaganda var inte bara ett hot i egen rätt. Den hade en direkt koppling till ungdomsbrottsligheten. Viktor Almquist kopplade brottsutvecklingen i Sverige till stora internationella händelser:

Är det inte nu ett år sedan den ryska revolutionen? Är det inte under 1918 års första månader, som jäsningen i Finland kommit till mognad

403 Almquist 1917, s. 418. Se också Almquist 1919.

404 ”De göra intryck av ytterlig svaghet, verka betydligt yngre än deras åldersbevis angiva, och hava i regel under en längre följd av år levat under sådana förhållanden, att det är underligt, att ej hunnit av dem förstöras mera än som skett. [---] Bonapojkarna har icke förändrat art. Det finns icke någon särskild kristidstyp av sådana.” (Blomquist 1917, s. 427).

405 Lund 1917, s. 432f.

och den röda laglösheten blifvit en härjande brand? [...] De tidningar, industrialismens ungdom i dessa dagar läser, de föredrag, den åhör, de samkväm, hvori den tar del, alla äro de fyllda af talet om idel orättvisor från de bättre lottades sida, om egendomsförhållanden utjämmande.⁴⁰⁶

Ett rättmätigt missnöje med dåliga bostäder, brist på jobb och politiskt inflytande hade nu, menade Almquist, förvandlats till en revolutionär jäsning, som genom sin samhällsfientlighet i sin tur lett till en ökning av brottsligheten. Den traditionella ordningen var ansatt från flera håll.

I dessa diskussioner om krigsårens relation till ungdomens urartning ser vi exempel på ett kristänkande som verkade produktivt för den kriminologiska kunskapsbildningen. Ungdomsbrottsligheten förebådade en samhällsupplösning. Olika typer av vetenskaplig kunskapsproduktion kunde belysa olika aspekter av fenomenet och i både publika och politiska sammanhang fogades en bild ihop. De sociala konvulsionerna och den kulturella utvecklingen var ett hot, den viljesvaga och degenererade förbrytaren var ett hot, och de som önskade en allt för radikal omstöpning av samhället var ett hot. Den moderna demokratins genombrottsår uppfattades sannerligen av etablerade aktörer som en både avgörande och farlig tid att leva i. Kriminologin och samhällsvetenskaperna kunde producera kunskap som gjorde denna situation mer hanterbar.

Diskussion

I det här kapitlet har jag visat hur den kriminologiska diskussionen under 1910-talet i stor utsträckning drevs framåt av ambitionen att producera och reproducera typologier och att identifiera och diagnosticera "farlighet". Typologierna och "farligheten" var och förblev centrala hybrider för den kriminologiska kunskapsbildningen. De hade funnits med över decennier, men vann en ökad relevans i takt med att den kriminologiska gränsrörelsen blev allt mer involverad i det statliga reformarbetet.

I diskussioner om farlighet länkades en förbrytares karaktär eller beteende till ett lämpligt socialpolitiskt eller kriminalpolitiskt ingripande. Samhällsreaktionen kopplades samman med en vetenskaplig kunskapsproduktion. Etableringen av "farlighet" krävde således avgränsningar. Förbrytaren skulle bli föremål för sakkunskapen, inte för fördömandet. Förbrytaren skulle neutraliseras, inte göras till ett exempel. En moraliserande och värderande strategi sorterades bort och experten trädde fram.

Samtidigt var farligheten inte ett rent vetenskapligt objekt, något som en skolad betraktare kunde observera hos lagbrytaren. Den var i stället en möteplats

⁴⁰⁶ Almquist 1918, s. 169.

för värderingar och kunskap. Farlighet var ett politiskt objekt – och långt ifrån entydigt som sådant – och vetenskapens roll var att blottlägga och diagnosticera den. Att farligheten gavs denna ”sociala” karaktär var avgörande. Farligheten hade ingen roll att spela inom en avskärmad vetenskaplig diskussion, även om den samtidigt var helt beroende av en sådan.

Michel Foucault har noterat att farligheten hos en individ i samhället inte heller kunde vara föremål för uteslutande juridiska överläggningar. Farlighet fyllde sin funktion inom ett ”tekniskt kunskapssystem” – kriminologin – där den individuella förbrytaren kunde bedömas bortom själva handlingen.⁴⁰⁷ Samtidigt riskerade en sådan extralegal rättskipning att isolera vetenskapen och leda till att etablissemangen förkastade den som allt för radikal.

Här blev det, menar jag, av vikt för den kriminologiska kunskapsbildningen att dels sätta innebörden av farlighet på spel i ett offentligt och politiskt samtal och att dels koppla frågan om farlighet till vidare kulturella och sociala problematiker liksom degeneration, samhällsupplösning, revolution och social oro. Farligheten blev på så sätt inte bara en angelägenhet för vetenskapens tillskyndare utan kunde aktualiseras i offentliga och politiska samtal. Detta gav den förmågan att binda samma och alliera annars motstridiga intressen.

Farlighet var därtill ett elastiskt begrepp. Det kunde mobiliseras på olika sätt i olika situationer, dess enda kärna var aningen att en individ eller typ av individ utgjorde ett hot mot en tämligen diffus samhällsordning. När vi betraktar farlighet som en hybrid måste den dock placeras in i ett vidare sammanhang av politiska praktiker och processer. Existensen av farlighet – och det terapeutiska och profylaktiska löfte som kriminologin ramade in denna egenskap hos förbrytaren med – blev nämligen en av förutsättningarna för det som kriminologen Robert Andersson har betecknat som en ”åtgärdskultur”. Andersson menar att den svenska välfärdstaten mer än något annat kännetecknades av viljan och möjligheten att intervensera i den enskilda medborgarens liv i syfte att skydda och främja det allmänna. Befolkningens väl skulle tryggas och avvikande beteenden korrigeras.⁴⁰⁸

I förlängningen tog sig denna kultur uttryck i den så omtalade sociala ingenjörskonsten, men det är lätt att se att den föregick folkhemseran och välfärdsstatens kraftiga expansion efter socialdemokratins regeringstillträde i början av 1930-talet. Dess upprättande på svensk mark står i stället att finna i den konstellation av aktörer, organisationer och institutioner som trakterade begreppet som ”farlighet”,

⁴⁰⁷ Foucault 1978, s. 13.

⁴⁰⁸ Andersson 2016. Andersson använder på engelska termen ”culture of intervention”. Jmf. Yvonne Hirdmans analys om ”att lägga livet till rätta” (Hirdman 1989). Se Björkman, J. 2001, s. 282ff för en diskussion om hur statens vilja och förmåga att ingripa mot befolkningen och individer har förändrats över tid.

som sökte objektivisera segment av befolkningen genom olika typologier och vilkas rationalitet var förändring och handling. Åtgärds-kulturen odlades således av reformgrupperingar, förvisso av olika politiska kulörer, men dominerades av en socialliberal rationalitet.

De tre kapitlen i detta arbetets första del, vilken här når sin avslutning, har placerat den kriminologiska kunskapsbildningens centrala aktörer inom dessa socialliberala grupperingar. Det står således klart att åtgärds-kulturen och den kriminologiska vetenskapen – ja, samhällsvetenskaperna i bredare mening – inte bara ägde en affinitet utan också en gemensam bas inom en såväl en klass som en politisk rörelse. Framväxten av en åtgärds-kultur och en kriminologi var ingen självklarhet utan förutsatte en fortgående omförhandling av relationen mellan vetenskapen och statsförvaltningen. Att vetenskapen skulle diktera statens förhållande gentemot befolkningen var inte givet för det tidiga 1900-talets ämbetsmannakår och de institutioner den basade över. I detta kapitel har jag belyst hur kriminologin kom att formuleras som samhällsnyttig. I följande kapitel ska vi se hur villkoren för detta nyttiggörande förändrades efter första världskriget och massdemokratins genombrott.

Den process som kännetecknade etableringen av svensk kriminologi och som belagts i denna studies första del vill jag beskriva i termer av institutionalisering. Och här avses inte akademisk institutionalisering – som vi sett var en sådan under decennierna kring sekelskriftet tämligen blygsam, utan en formering av en vetenskap i relation till statsmakten. Den kriminologiska kunskapsbildningens förankring inom offentliga institutioner kunde ta sig olika uttryck. Denna process är viktig för att förstå hur exempelvis ett begrepp som farlighet blev, om inte centralt, så viktigt för statens socialpolitiska maktutövande. Lennart Lundquist har i ett liknande sammanhang – i en undersökning av det så kallade ”fattigvårdsfolket” – visat på den utveckling genom vilken de svenska sociala rörelsernas nätverk av aktörer och organisationer allt mer kom att integreras med statsmakten åren kring första världskriget.⁴⁰⁹ I stora drag kan en liknande process säga gälla för svensk kriminologi. I ett internationellt perspektiv följer detta en utveckling där samhällsvetenskapernas etablering kan betraktas som en process i vilken politiska partsinlagor genom olika typer av offentlig institutionalisering blev till etablerade sätt att vetenskapligt och rationellt betrakta världen.⁴¹⁰

Även om detta integreringsperspektiv äger stor relevans för förståelsen av etableringen av en svensk kriminologi handlade denna process inte om att *överföra* ett sätt att tänka kring brott från en arena till en annan. Den *gränsrörelse* som skapade förutsättningarna – institutionellt, materiellt och ideologiskt – för en

409 Lundquist 1997.

410 Nowotny 1991.

svensk kriminologi formades också av detta arbete. Den kriminologiska vetenskapen var i den meningen produktiv i det att den kunde bidra till organisering och samarbeten. Gränsrörelsen integrerades inte, den utvidgades. Men i samspelet mellan idé och institution förändrades också förutsättningarna för de kriminologiska teorierna och praktikerna. Den publika och populära vetenskapen blev allt mer administrativ. Det kriminologiska samtalet antog en allt mer teknisk form. Konceptuellt, materialmässigt och innehållsmässigt sattes de individuella och biologiska perspektiven i förgrunden.

Som Nowotny konstaterat föregick ofta politiken den vetenskapliga forskningspraktiken i den tidigaste fasen av samhällsvetenskapernas institutionalisering. Expertens roll var att benämna saker på nya sätt, omformulera problem, leverera ett nytt sätt att tänka. I den meningen var kriminologi decennierna kring sekelskiftet 1900 i Sverige på många sätt en särskild form av politiskt *tyckande*. Den kriminologiska forskningen – i meningen empiriska undersökningar – var inte särskilt omfattande. Den kriminologiska kunskapsbildningen bestod främst i att presentera den nya vetenskapen, placera den i opposition till en rådande ordning, och förklara på vilket sätt den kunde bidra till problemens lösning. När den empiriska forskningen tog fart under 1910-talet började saker att förändras och den kriminologiska kunskapsbildningen blev, i takt med dess inlemmande i statens institutioner, ett verktyg för ett *görande*.

När vi i nästa del av denna undersökning möter svensk kriminologi tiden efter första världskriget blir det i ett sammanhang där konstellationen av vetande och ingripande – åtgärds-kulturen – fann ett av sina mest produktiva forum: det statliga utredningsväsendet.

DEL II

Ett rationellt bekämpande av brottsligheten

Kriminologi, kriminalpolitik, statliga utredningar

Det var den 5 december 1934. Stockholms arbetarekommun och ett antal kvinnoorganisationer hade kallat till möte på Auditorium vid Norra Bantorget i Stockholm. Fanborgen var på plats och Spårvägmännens musikkår spelade. Arbetarekommunens ordförande hälsade åhörarna välkomna. De skulle få höra den norska läkaren Tove Mohr argumentera för straffrihet för abort och hennes svenska kollega Andrea Andreen-Svedberg skulle tala om sexualundervisning för ungdomar. Justitieminister Karl Schlyter i regeringen Hansson skulle diskutera behovet av en övergripande strafflagsreform. Schlyter kom under kvällen att hålla det tal som året efter skulle tryckas under titeln *Avfolka fängelserna!*⁴¹¹

Avfolka fängelserna! kan betraktas som ett linjetal för den socialdemokratiskt ledda kriminalpolitiken under 1930-, 1940- och 1950-talen. Det målade upp en bild av det svenska rättssystemet som förlegat och orättvist, men andades framtidstro och optimism. Problemet skulle nå en lösning om det hanterades på rätt sätt. Verket var en rationell kriminalpolitik.⁴¹²

”Är det sant att våra fängelser fyllas med personer som aldrig bort komma dit”, frågade Schlyter i talet. Det mångtydiga svar som han gav illustrerade den problematik som en förändrad syn på brottsligheten kunde innebära. Framför allt handlade kampen mot brottet om reformering och utbyggnad av de statliga institutionerna.⁴¹³

I *Avfolka fängelserna!* begagnade sig Schlyter av det retoriska greppet att låta en människa i framtiden fälla sitt omdöme över talarens egen samtid. Vad hände, frågade Schlyter, om man tänkte sig att en kulturhistoriker om sjuttio år skulle skildra rättstillståndet i Sverige 1934? Jo, förklarade han, denne skulle kunna berätta att vid den tiden fängslades människor på grund av att de inte kunde betala böter som de fått för ringa brott. Inte heller förstod samhället hur man hanterade ungdomliga förbrytare eller alkoholiserade brottslingar. Kulturhistorikern skulle veta att många sinnessjuka fängslades utan någon möjlighet till vård eller tillfrisknande. Framtidens dom skulle också bli hård över lösdrivarlagen och det faktum att så sent som 1934 var både homosexualitet och abort förbjudet enligt lag.⁴¹⁴

Schlyter krävde ett program för en reformerad strafflag och en reformerad fängsvård. Den bärande tanken skulle vara: *avfolka fängelserna!* Under den parollen

411 ”Hr Schlyter vill avfolka fängelserna”, *Svenska Dagbladet*, 1934-12-06. Titeln på talet var enligt Jan Olof-Sundell, som skrivit en biografi om Schlyter, en syftning till makarna Myrdals samtida diskussioner om problemet med avfolkningen av Sverige (Sundell 1998, s. 75, not 28).

412 Även om strafflagsreformer knappast var ett prioriterat område för de socialdemokratiska regeringarna skedde kriminalpolitikens expansion årtiondena runt andra världskriget definitivt inom ramen för välfärdsstatens uppbyggnad. Om socialdemokratisk kriminalpolitik se Andersson & Nilsson 2009, s. 69ff; Nilsson, R. 2013a, s. 49ff och Petersson Hjelm 2011, s. 144ff.

413 Schlyter 1935, s. 10. Betydelsen av Schlyters skrift behandlas bland annat i Qvarsell 1991, s. 209f och Nilsson, R. 2013a, s. 50ff. Om Schlyters liv och verk se Sundell 1998.

414 Schlyter 1935, s. 4ff.

sökte han en omstrukturering av statens hantering av befolkningens oregerliga element. En ny kriminalpolitik skulle innebära en rörelse från fängelse till ungdomsfängelse, från fängelse till alkoholistanstalt och från fängelse till anstalt för abnorma. Schlyters uppmaning bör därför läsas just genom sentensen ”*avfolka fängelserna* på alla sådana element som påkalla vård i andra statliga institutioner än fängelserna”.⁴¹⁵ Detta krävde att domstolar och fångvård förvärvade sådan kunskap om fångens individualitet att rätt straffåtgärd vidtogs. En undersökningsapparat för differentiering och sortering av förbrytare behövde byggas upp.⁴¹⁶

När *Avfolka fängelserna!* gavs ut fanns en bilaga med till det flammande talet. Den innehöll ett utdrag ur statsrådsprotokollet, daterat 20 april 1934. Där beskrev Schlyter, på en något mer torr prosa, hur arbetet med strafflagsreformerna skulle fortskrida. Han pekade ut vilka åtgärder som stod på agendan härnäst. Många frågor krävde svar, men arbetet skulle ske under ordnade former.

Utredningen synes böra, enligt anvisning av departementschefen i vilken ordning de olika frågorna skola upptagas till behandling och framläggas till lösning, åvägabringas genom arbetskrafter inom justitiedepartementet under medverkan av *sakkunniga från olika områden*.⁴¹⁷

Förändring skedde genom utredning. Politik krävde kunskapsbildning. Reformarbete behövde kriminologi. De kommande åren skulle en lång rad experter komma att involveras i det kriminalpolitiska arbetet. Läkare, jurister, fångvårdstjänstemän, psykologer, pedagoger och socialarbetare kallades att samverka med departementens tjänstemän. Statliga kommittéer skulle genom detta arbetsätt komma att fungera som centrum för den kriminologiska forskningen i Sverige under flera decennier. Detta förhållande står i fokus i de fyra följande kapitlen.

Kriminologins nära koppling till det statliga reformarbetet hade dock upprättats innan Schlyters tillträde och hans programmatiska tal var inte bara en framåtblick. Det var också en summering av den kriminalpolitiska reformrörelsens strävanden under tidigare decennier. Schlyters krav var inte nya, men han

415 Schlyter 1935, s. 16. Det fanns i Schlyters program också ambitioner att vissa typer av individer helt skulle slippa frihetsstraff, exempelvis de som satt på så kallade ”omvandlingsstraff”, det vill säga de som fått fängelse på grund av obetalade böter. Under i slutet av 1930-talet ändrades lagstiftningen på detta område och antalet fångar av denna typ minskade kraftigt (Nilsson, R. 2013a, s. 51, not 11).

416 Endast i slutet av skriften, nästan som i en bisats, konstaterade Schlyter att viktigare än alla de reformer han nu föreslagit var att ”förändra den miljö som skapar fångelsekunderna” (Schlyter 1935, s. 17).

417 Schlyter 1935, s. 30, min kursiv. Det program som lades fram i statsrådsprotokollet hade innan tillställts en rad personer för att Schlyter skulle få ta del av deras synpunkter. Bland dessa, noterar Sundell, fanns flera personer som inte var socialdemokrater. Schlyters reformprojekt kan inte förstås som utpräglat partipolitiskt (Sundell 1998, s. 74f).

placerade dem på tröskeln till en ny tid. Således sträcker sig denna del av min undersökning från åren kring första världskrigets slut till mitten av 1950-talet, då den stora *Strafflagberedningen* avslutade sitt arbete. Blicken riktas mot den kriminologiska vetenskapens koppling till kriminalpolitik i allmänhet och till utredningskommittéernas arbete i synnerhet.

Forskningen har sedan länge konstaterat att det statliga utredningsväsendet var en arena för en svensk samhällsvetenskap som ännu inte var akademiskt institutionaliserad. Inom detta utredningsväsende sägs det ha formats en samhällsvetenskap som skulle vara nyttig för statsmakten och en politik byggd på vetenskaplig grund. Relationen mellan utredningsväsendet och vetenskapen kan ur ett sådant perspektiv ses som illustrativ för maktutövning under den sociala ingenjörskonsten glansdagar.⁴¹⁸ Det finns all anledning att ta fasta på den bilden samtidigt som den ska problematiseras och alternativa scenarion lyfts fram.

Traditionen att använda sakkunniga utanför regeringens egentliga organisation för att utreda politiska frågor är gammal. Det är en särpräglad institution som har överlevt sedan 1600-talet på grund av dess förmåga att tillfredsställa en rad behov. Kommittéer har betraktats som ett sätt att som förberedelse för politiska beslut samla in fakta och information. De har samtidigt fungerat som ett förhandlingsforum, vilket bidragit till att det underlag som en kommitté lämnat till regeringen och departementen har haft en bred förankring. Genom denna position har utredningskommittéerna ofta framstått som politiskt neutrala även om regeringens makt över dem, genom direktiv och val av ledamöter, alltid varit stor.⁴¹⁹

Utredningsväsendet förändrades efter första världskriget och den allmänna och lika rösträttens införande. Efter den så kallade ”kommittéslakten” som krympte antalet utredningar drastiskt i början av 1920-talet ökade antalet, för att stegras efter socialdemokraternas maktövertagande i början av 1930-talet. Kostnaderna steg kraftigt under följande decennier. Strukturen på utredningarna blev också annorlunda. Fler skedde med departementschefernas bemyndigande, även om som regel kommittéerna fortfarande sammankallades genom beslut av Kungl.

418 Johansson 1992, s. 11ff; Premfors 1983 och Therborn 1973. Det är ett försanthållande i nutida svensk samhällsvetenskaplig och historisk forskning att de statliga kommittéerna verkat på det här viset i relation till den samhällsvetenskapliga kunskapsproduktionen. Givet detta är det relativt få undersökningar som verkligen analyserat detta förhållande, men se Foyer 1969 och Wisselgren. 2008. För ett exempel på en vetenskapshistorisk undersökning som använder kommittéarbete som källmaterial och utgångspunkt se Eklöf 2007 (där också gränsdragningsproblematiken aktualiseras). Se Joelsson 2017, s. 63ff för en genomgång och diskussion om hur publikationer ur *Statens offentliga utredningar* har använts inom idéhistorisk forskning.

419 Johansson 1992, s. 3ff och Meijer 1956, s. 1ff. Även om utredningarna och konsensusbyggandet har en särskild roll i svensk politik (Premfors 1983) så är det inte användningen av extra ordinarie utredningar unikt. Se exempelvis Burton & Carlen 1979 för en kritisk granskning av det brittiska utredningsväsendet.

Maj:t., och ämbetsmännens inflytande i förhållande till parlamentarikernas ökade kraftigt. Expertisens inflytande breddade ut sig.⁴²⁰

Som vi ska se i de följande kapitlen fick den kriminologiska kunskapsbildningen en stadig hemvist och fokuspunkt i de statliga utredningarna, från det sena 1910-talet och framåt. Det var tiden då sociala reformrörelsers program och idéer infogades i offentliga institutioner och statens åtaganden gentemot medborgarna förändrades. Den delvis oppositionella vetenskap som stått för upplysning och bildning kom nu att fungera som ett verktyg för formandet av svensk socialpolitik och kriminalpolitik.

När jag i det följande undersöker det statliga utredningsväsendets betydelse för formeringen av en kriminologisk kunskapsbildning fram till mitten av 1950-talet sker det ur två olika perspektiv. För det första undersöks kommittéerna som en arena på vilken kriminologi producerades och reproducerades. I kommittéerna erbjöds såväl politisk rationalitet som plattformar och resurser. Statsmakten gav ett uppdrag, sakkunniga anlätades och den kriminologiska vetenskapen inte bara mobiliserades utan präglades också av processen att utföra uppgiften. I kommittéerna möttes olika institutioner och professioner, kompetenser och perspektiv blandades. Samtidigt villkorades kunskapsbildningen av de kompromisser och eftergifter som en arena för samförstånd och breda politiska lösningar krävde.

För det andra undersöks kommittéerna som en fokuspunkt och en drivbänk för den kriminologiska kunskapsbildningen i ett bredare sammanhang. De statliga utredningarna förväntades att leverera saklig och korrekt information om den fråga som skulle behandlas. Kommittéernas anspråk på sanningssägande kunde få stöd, men också provocera fram reaktioner: Som verktyg för statens ordnande av det rationella samhället kunde en statlig utredning bli föremål för stark kritik av aktörer och grupper som stod för en annan syn på verkligheten. Den kriminologiska litteraturen under den undersökta perioden riktar sig nästan uteslutande mot aktuella kriminalpolitiska problem och oftast mot olika kommittéers och sakkunnigas utredningar.

Undersökningsdelens fyra kapitel disponeras enligt följande. Kapitel 4 behandlar tiden från första världskrigets slut fram till tiden för socialdemokraternas valseger 1932 och analyserar det sätt på vilket den kriminologiska kunskapsbildningen fördes in till den kriminalpolitiska debattens mitt. Kapitel 5 fokuserar på

420 Meijer 1956, s. 10ff; 22f och 28ff. Det kan vara värt att ha i åtanke, som Meijer påpekar, att termerna "expert" och "sakkunnig" i formell mening inte är synonymer ifråga om utredningsväsendet. Expert är den som tillkallas för att biträda utredningen utan att vara ledamot. Under begreppet sakkunnig sorterar utredningens ledamöter samt sådana som formellt ställs till utredningens förfogade vid behandlingen av vissa frågor. Begreppet sakkunnig har i denna mening ingen direkt koppling till kommittéledamöters kunnighet, meriter eller professionella position. I mindre formell mening förstås oftast motsatsparet "expert–lekman" äga sin motsvarighet i "ämbetsman–parlamentariker" (Meijer 1956, s. 44f). Det är på detta senare sätt som jag använder begreppet expert i det följande.

1930-talet, uppstarten av de socialdemokratiskt ledda reformerna och placerar där in den kriminologiska kunskapsbildningen som ett redskap för statlig förvaltning och administration. Kapitel 6 och 7 behandlar i stort samma tidsperiod. Båda täcker in perioden från 1930-talets slut fram till 1950-talets mitt, men medan kapitel 6 fokuserar på den stora Strafflagberedningen som var verksam under denna period så analyseras i kapitel 7 en rad spridda kriminologiska frågor.

Kapitel 4 Efter världskrig och rösträtt

Politisk stabilitet kännetecknade inte 1920-talets Sverige. Regeringarna styrde med svaga mandat, beroende av kohandel och kompromisser. När det ekonomiska läget samtidigt var ansträngt förstår man att reformer inte skedde i den takt som socialpolitiska och kriminalpolitiska aktivister önskade. Den stora Strafflagskommissionen, som tillsatts 1916 för att förbereda en fullständig reform av strafflagen, bantades successivt och dess slutbetänkande blev urvattnat och ledde inte vidare till större politiska beslut. Ett antal mindre reformer kunde dock drivas igenom. Dödsstraffet avskaffades i fredstid och man stiftade, som kommer att diskuteras i detta kapitel, lagar för hanteringen av återfallsförbrytare. Efter första världskriget och krisåren hade förvisso den registrerade brottsligheten i form av antal åtalade och fängslade stabiliserats, men det gjorde inte oron inom etablissemangen mindre. Det moderna stadslivet och ungdomens framfart sågs som problem vilka på sikt skulle kunna leda till samhällets förfall. Detta kopplades till de senaste rasbiologiska rönen om hoten mot den svenska folkstammen. Läget var allvarligt. Allt fler höjde sina röster för radikala åtgärder.⁴²¹ Men hur och på vilka grunder skulle en effektiv politik formuleras?

Nils Anton Nilsson, läkare vid hospitalet i Västervik, disputerade 1924 för medicine doktorsgrad vid Karolinska institutet. Avhandlingen bar titeln *Om psykiskt abnorma brottslingar och deras behandling* och undersökte de förbrytare vilka klassades som själsligt avvikande, men som inte kunde betraktas som sinnessjuka. De utgjorde ett problem för rättsväsendet. Vilken grad av ansvarighet skulle de tillskrivas? När övergick man från att vara själsligt normal till onormal? Hur skulle samhället skydda sig mot dessa individer? I sin inledning utvecklade Nilsson förutsättningarna för undersökningen:

Det finns ingen skarp gräns mellan normalitet och abnormitet, somatisk eller psykisk, lika litet som mellan hälsa och sjukdom, somatisk eller psykisk. Övergången mellan dessa tillstånd är *alltid kontinuerlig*, gränsen

⁴²¹ Andersson & Nilsson 2009, s. 52f; Häthén 1990, s. 313ff och Petersson Hjelm 2011, s. 159ff.

mellan dem *alltid konventionell*: avgränsningens ändamål bestämmer normerna, de praktiska synpunkterna följa utslaget.⁴²²

I denna passage sammanfattade Nilsson den problematik som en vetenskap som önskade påverka politiken ställdes inför. Man sökte inympa ett vetenskapligt perspektiv i en värld styrd av konventioner. Nilssons eget arbete var en direkt reaktion på straffrättsprofessorn Johan Thyréns utredning om hanteringen av abnorma förbrytare. Var de förslag Thyrén lade fram kriminalpolitiskt rationella? Nilssons tyckte sig kunna visa det, men först efter att han gjort en rad reservationer kring vetenskapens begränsningar.⁴²³

Den farliga och abnorma förbrytaren var inget objekt som Nilsson och hans samtida kollegor enkelt kunde observera. Det var en politisk-vetenskaplig hybrid att hantera. När kriminologi skulle ges en central plats inom det svenska utredningsväsendet kunde inte termer som ”ansvarighet” och ”tillräknelighet” ignoreras med hänvisning till deras ovetenskaplighet. De var centrala begrepp i den kriminalpolitiska maktutövningen som behövde konfronteras. I detta kapitel kommer detta kriminologins predikament att inta en central position.

I det följande undersöks den kriminologiska kunskapsbildningens roll i det kriminalpolitiska reformarbetet från första världskrigets slut fram till den socialdemokratiska valsegern 1932. På vilka sätt mobiliserades kriminologi inom de statliga kommittéerna vid denna tid? Vilken roll spelade de för produktionen av kriminologisk kunskap? Vilka problem bearbetades och hur hanterades genom detta gränserna mellan vetenskap och politik och relationen mellan natur och samhälle? Den kriminologiska kunskapsbildningen hade definitivt tillskansat sig en ny arena. Nu befann den sig vid ett av statens kunskapsproducerande centrum. Kapitlets övergripande problematik bearbetas genom en analys av tre av 1920-talets viktigaste kriminalpolitiska frågor: ungdomsbrottsligheten, lösdriveriet och de farliga återfallsförbrytarna.

Utredning och expertis

De vetenskapliga teorierna och praktikernas betydelse för reformarbetet var avhängig den politiska problematiseringen. Hur formulerades problemet och hur placerades det i tiden och rummet? Nedan ett exempel:

422 Nilsson, N.A. 1924, s. ix, kursiv i original. Vidare om Nilsson vars bidrag till svensk kriminologi främst bestod av hans avhandling se Qvarsell 1993, s. 217.

423 Nilsson påpekade att samhällsfarligheten ofta överskattades. Detta var något man var tvungen att acceptera, en överskattning var att föredra framför en underskattning och han påpekade att ”det är ett obestriddigt faktum, att vi – vilka metoder vi än begagna och hur vi än tillämpa dem – ingalunda i *alla*, förmodligen inte ens i *tillnärmelsevis alla*, fall kunna förutsäga om en brottsling, psykiskt normal eller abnorm, kommer att återfalla i brott eller icke” (Nilsson, N.A. 1924, s. 458, kursiv i original).

Efter världskrigets slut har väl på en del håll, särskilt i vårt land, en betydande nedgång i brottens och brottslingarnas antal kunnat iakttagas. Härav bör dock icke dragas den slutsatsen, att för de ungas del icke skulle erfordras några särskilda åtgärder utöver dem, som redan nu stå till förfogande. Oavsett att en ökning av ungdomsbrottsligheten i framtiden ånyo kan komma att inträda, utgör denna brottslighet i och för sig ett så allvarligt samhällsont, att dess ändamålsenliga bekämpande måste vara av den allra största vikt.⁴²⁴

Passagen står att finna i *Betänkande med förslag till lag om tvångsuppfostran åt unga förbrytare m.m.*, en text som publicerades 1922 i den då nya skriftserien *Statens offentliga utredningar*. Här fanns en problembeskrivning och en tydlig riktning mot problemets lösning – det ”ändamålsenliga” bekämpandet av brottsligheten. Kommittén bakom betänkandet, vilken tagit sig namnet ”Sakkunniga angående åtgärder för bekämpande av ungdomsbrottsligheten”, representerade en ny typ av utredningar med en ny sammansättning. Experterna hade en framskjuten position och problemet var av praktisk snarare än lagteknisk karaktär.

I november 1918 hade justitieminister Eliel Löfgren – tillika ledamot av Kriminalistföreningens styrelse – kallat sex personer att som sakkunniga ta fram förslag på hur ungdomsbrottsligheten kunde bekämpas. Ordförande för de sakkunniga blev chefen för Fångvårdsstyrelsen, Viktor Almquist. Han fick sällskap av Olof Kinberg, David Lund samt ett hovrättsråd och en riksdagsman.⁴²⁵ Kommittén bestod således av fyra ämbetsmän och en parlamentariker. Av ämbetsmännen ansågs två av dem, Kinberg och Lund, vara vetenskapliga auktoriteter inom respektive gebit.⁴²⁶ Men vetenskapsideologiskt och kriminalpolitiskt befann sig Almquist, Lund och Kinberg i olika läger. Utredningens betänkande skulle därmed bli ett jämkande mellan olika perspektiv, genom vilket den kriminologiska kunskapsbildningen på olika sätt knöts till den politiska reformen. Det kom inte att bli tal om ett vetenskapligt program för bekämpande av ungdomsbrottsligheten, utan snarare om ett expertutlåtande över en kriminalpolitik möjlig att föra.

424 SOU 1922:46, s. 27.

425 SOU 1922:46, s. 3.

426 Det var förvisso en rad aktörer i Sverige, främst läkare, som vid denna tid utförde undersökningar som kan betecknas som kriminologiska. Få ägnade dock brottsligheten sitt odelade intresse, och det är endast några få vi kan klassa som kriminologer. Bland dessa var de främsta Kinberg, Lund och juristen Andreas Bjerre. Bjerre var kriminalpsykologiskt orienterad och skrev i mitten av 1920-talet ett mycket uppmärksammat verk under titeln *Bidrag till mordets psykologi*. Det fick fina omdömen, inte minst av Axel Hägerström som skrev en hel artikel med utgångspunkt i Bjerres arbete (Hägerström 1925). Precis som Lund gick Bjerre ur tiden relativt ung i mitten av 1920-talet. Hans bidrag till svensk kriminologi blev därmed aldrig särskilt stort. Om Bjerre se Bärmark & Nilsson 1983, s. 282–325; Nilsson, I. 1983 och 2014.

Kommitténs uppgift var att angripa ett lika abstrakt som konkret problem – ungdomsbrottsligheten. När detta stod i förgrunden, snarare än revidering av befintlig lagtext, kunde en ny problematisering och en ny begreppsapparat föras fram i betänkandet. I det citerade stycket nedan sammanflätades, genom hänvisningen till olika typer av förbrytare, den vetenskapliga kunskapsproduktionen med politiken:

Ett ingalunda obetydligt antal brott förövas visserligen av personer i mera mogen ålder, vilka förut varit oförvitliga. Men där ej brottsligheten i dylika fall sammanhänger med sjukliga karaktärsförändringar hos gärningsmannen, torde denne i regel vara att hänföra till de så kallade tillfällighetsförbrytarna. Den för samhället farligaste brottslingstypen, den kroniske förbrytaren, röjer däremot vanligen redan i unga år sina brottsliga böjelser.⁴²⁷

Här pekade utredarna inte bara på frågans omedelbara relevans utan också på den precisa punkt på vilken vetenskapen kunde intervensera mot förbrytaren. Den kriminologiska kunskapsbildningens livsluft var här sökandet efter ungdomsbrottslighetens *orsaker*. Den ”kroniske förbrytaren” blev den plats på vilken kriminologin uppgick i kriminalpolitiken.

De sakkunniga ansåg det belagt att de flesta unga lagbrytare var offer för sociala omständigheter, trots att vissa av dem styrdes av sin medfödda ”psykiska undermålighet”. Kommittén underströk därför att hanteringen av unga förbrytare främst skulle inriktas på uppfostrande åtgärder. De sakkunniga konstaterade att nöd förvisso låg bakom stora delar av ungdomsbrottsligheten, men ansåg också att deras uppdrag ”måste anses inskränkt till att avse samhällets ingripande mot sådan ungdom, som genom brottsliga handlingar ådagalagt sin samhällsfarlighet”.⁴²⁸ Det viktigaste reformförslaget blev därför en vidgad användning av påföljden *tvångsuppfostran*, så att den kunde användas på förbrytare så gamla som tjuogoett år, samt att tvångsuppfostran skulle ersätta straff i fler fall än tidigare.⁴²⁹

427 SOU 1922:46, s. 27. Att notera är givetvis att de sakkunniga använde exakt den terminologi rörande klassificering av förbrytare som Thyrén introducerade och populariserade i svensk kriminologi och kriminalpolitisk debatt. Se exempelvis Thyrén 1910, s. 9 för resonemang om ”kroniska” och ”akuta” förbrytare.

428 SOU 1922:46, s. 29f. Detta sätt att resonera är illustrativt för det sätt på vilket brottslighetens olika orsaker de facto gavs olika betydelse. I Karl Schlyters berömda tal om att avfolka fängelset användes samma strategi (Schlyter 1935, s. 17). Det institutionella sammanhanget och den politiska problematiseringen, snarare än förmåga att se brottsproblemet i all sin bredd, dikterade riktningen för vetenskapen och politiken.

429 SOU 1922:46, s. 30ff. De sakkunniga påtalade nyttan av att döma ungdomar till tvångsuppfostran på obestämd tid, men gav inget förslag till en sådan lagändring då det inte bedömdes som lagtekniskt möjligt.

Det typologiserande och vetenskapliga språkbruk som etablerats runt sekel-skiftet var nu en självklar del av ett statligt betänkande. Det hade populariserats i många skrifter, förts in i kriminalpolitikens centrum genom Johan Thyréns *Principerna för en strafflagsreform*, och spelat en stor roll i Kriminalistföreningens förhandlingar. Samtidigt ägde den förbrytare som åkallades av de sakkunniga likheter med den traditionella bilden av de vanartiga ynglingarna. Den uppfostran som de sakkunniga ansåg skulle komma den kriminella ungdomen till del bestod främst i att vänjas vid ett regelbundet och arbetsamt liv. Målet var att den unge skulle lära sig ett yrke och väl ute i samhället uppnå självförsörjning.⁴³⁰

Arbesträningens centrala plats i den goda uppfostran implicerade att ungdomar från högre klasser inte skulle vara föremål för ingripande. Den kriminologiska kunskapsbildningen återupptäckte i betänkandet således den gamla kopplingen mellan laglydighet, disciplin och produktivitet. Blicken riktades inte mot lagbrytaren utan mot formationer av sociala problem. Det vetenskapliga intresset riktades mot arbetarklassens ostyriga element. I den unga förbrytarens gestalt i den tidiga demokratins Sverige kunde en politisk rationalitet möta en kunskapsmässig motsvarighet. Här slöts en kompromiss mellan ett äldre och ett nyare sätt att se på ungdomens brottslighet. Frågan om den determinerade förbrytaren knöts samman med ideal som lydnad, skötsamhet och ansvarighet.

I de sakkunnigas arbete fanns en kompromiss mellan olika vetenskapliga perspektiv. De sakkunniga hade placerat brottslighetens orsaker i såväl förbrytarens individuella disposition som i dennes närmiljö och i de sociala strukturerna. Här laborerades med relationen mellan individ och samhälle och mellan det biologiska och sociala på ett sätt som ytterst var politiskt villkorat och hade olika politiska konsekvenser. Tydligast framgår detta om vi vänder blicken mot en av betänkandets bilagor. Det var ett arbete författat av David Lund, med titeln ”Undersökningar i Sverige angående orsakerna till vanart och ungdomsbrottslighet jämte en gruppering av minderåriga asociala med hänsyn till psykisk och karaktärologisk struktur samt grad av uppfostringsbarhet”.⁴³¹

Det var utifrån Lunds undersökning som de sakkunniga formulerat sin utgångspunkt för uppfostringsreformerna: för de allra flesta unga förbrytare hade miljön haft en avgörande inverkan. I den vetenskapliga undersökningen beskrev dock Lund aldrig problematiken så okomplicerat. Visst hade en majoritet av

430 Se exempelvis SOU 1922:46, s. 45.

431 Lund 1922. Det framgår tydligt av betänkandet att kommittén betalade för David Lunds arbete med den bilagda undersökningen. Utredningens roll som forskningsfinansier är på så sätt odiskutabel. Den bilagda undersökningen var till delar en sammanfattning av Lunds avhandling som publicerats några år tidigare (Lund 1918). Avhandling var dock skriven på tyska och Lunds omfattande undersökning av vanart och asocialitet hos svensk ungdom blev nu genom kommitténs försorg till slut tillgänglig på svenska språket. Även Harald Salomons *Kriminalpolitiska studier i Amerikas Förenta Stater* (Salomon 1920) producerades i anslutning till kommittén.

de unga förbrytarnas vanart sin grund i sociala orsaker, men hos en stor andel var brottsligheten, ansåg sig Lund ha visat, ett resultat av en kombination av uppväxt i en dålig miljö *och* fysisk och psykisk ”mindervärdighet”. Enligt Lund krävdes således i kampen mot brottsligheten såväl sociala reformer som omhändertagande av barn från dåliga hem i tidig ålder och biologisk förstärkning av befolkningen.⁴³² Här saknades gränser mellan det sociala och det biologiska, men också mellan det politiska och vetenskapliga. Denna vetenskapligt grundade social- och raspolitik – Lund talade om ”ett djupgående rashygiensikt arbete för folkmaterialens förbättrande” – måste placeras in i ett vidare sammanhang, vilket därmed också gäller kommitténs betänkande.⁴³³

Samma år som de sakkunniga lade fram sitt betänkande grundades Statens institut för rasbiologi. På agendan stod frågan om den nordiska rasen, den svenska folkstammen och risken för dess undergång. Den biologisering av det socialpolitiska fältet som inletts under 1910-talet fortsatte. Intresset för rasen och arvets betydelse tog sig uttryck i ett evigt mätande, registrerande och fotograferande av individer som representanter för den ena eller andra folkgruppen.⁴³⁴ Samtidigt bör den svenska rasbiologin förstås som en samhällsvetenskap. David Lunds undersökningar – vilka han själv såg som underlag för rashygienska reformkrav – var några av samtidens mest omfattande undersökningar av *de sociala omständigheter* som svenska barn och ungdomar levde under. Det rasbiologiska perspektivet kompletterades ständigt av ett sociologisk eller socialpsykologiskt. Och åtminstone i Lunds forskning var inte sociala fakta bihang till medicinska, biologiska eller antropologiska.

När Lund diskuterade brottslighetens orsaker – under 1920-talet gjorde han gärna det i populära forum – underströk han ständigt frågans komplexa karaktär. Flera faktorer samverkade och orsakssambanden var svåra att reda ut. Därför kunde Lund i en skrift publicerad för Svenska sällskapet för rashygien kräva ”radikala” åtgärder mot degenerationsfaran och nästan samtidigt i ett annat sammanhang lägga kraft på att kritisera sådan vetenskap som menade att brottslighet kunde vara något medfött.⁴³⁵ Den kriminologiska kunskapsbildningen rymde inom sig alla dessa perspektiv och *Betänkande med förslag till lag om tvångsuppföstran åt unga förbrytare m.m.* blev ett sätt att uttrycka den mångfacetterade bilden av problemet i ett politiskt sammanhang. Det drogs inga gränser mellan sociologi och biologi, i stället sammanstrålade de och gjordes på så vis produktiva i relation till frågan om ungdomens förfall.

432 Lund 1922, s. 227ff. Den senare antydde Lund borde ske genom sterilisering.

433 Lund 1922, s. 228. Inom kommittén var Lund inte ensam om dessa åsikter. Åtminstone Olof Kinberg var en varm anhängare av rasbiologi och rashygienska åtgärder, se Björkman, M. 2011, s. 68ff.

434 Broberg 1995; Hagerman 2015 och Kjellman 2016.

435 Lund 1921 och 1924.

Den expertkader som nu började ta plats i de statliga kommittéerna skulle spela just den roll som ”Sakkunniga angående åtgärder för bekämpande av ungdomsbrottsligheten” gjort, som medlare mellan olika perspektiv och olika intressen. Den kriminologiska kunskapsbildningen reproducerades som ett verktyg för denna praktik. Det var inte bara så att sakkunskapen talade, det var de statliga kommittéerna som fick den att tala.⁴³⁶ En verksamhet där samhällsnyttan och samhällsskyddet var de överordnande principerna var en livgivande arena för den nya vetenskapen.

Ett ”socialbiologiskt släkte”

Nog var det så att många var av uppfattning att samhället måste försvaras. I detta försvars frontlinje sökte en biologiskt influerade samhällssyn göra plats för sig på ett sätt som kom till uttryck i flera kriminalpolitiska frågor. Avvikarna, förbrytarna och de asociala sorterades ut som biologiska avarter. Leverne bortom det förväntade och ordnade blev föremål för den vetenskapliga blicken och den kriminologiska kunskapsbildningen.

Att inte ha fast arbete eller bostad hade länge setts som suspekt, men saken hamnade i ett nytt ljus ju mer integrerad den svenska arbetarklassen blev. Vikten av att kunna skilja skötsam från ostyrig blev allt större. Det krävdes finare instrument för att kunna göra den korrekta och för samhället gynnsamma bedömningen.

Som en del av detta togs lösdriverifrågan upp till ny behandling. Sedan 1885 hade det funnits en lösdriverilag i Sverige, ämnad att ge samhällets institutoner möjlighet att kontrollera de lägre klassernas oregerliga element. Redan från början utsattes lagen för hård kritik. Den anklagades för att vara en klasslag, för att uppmuntra godtycklighet och för att vara synnerligen ineffektiv.⁴³⁷ Fattig-

436 Betänkandet behandlades 1924 och resultatet blev magert. Det ekonomiska läget förhindrade alla de mer omfattande reformförslagen att bli verklighet. Några mindre lagändringar blev kommitténs skörd, se Riksdagens handlingar 1924: Proposition nr. 67. Efter att de sakkunnigas betänkande lagts till handlingarna skulle det dröja många år innan ungdomsbrottsligheten åter var på den politiska dagordningen. På det vetenskapliga planet minskade också aktiviteten. Delvis kan det ha berott på David Lunds tidiga död. När denne gick bort sommaren 1924, endast 39 år gammal, var han den dominerande figuren inom forskningen på ungdomars asocialitet.

437 Lösdriverarproblemet var på samma gång såväl en socialpolitisk som kriminalpolitisk fråga. Lösdriverlagens syfte hade varit att bekämpa kringdrivande och arbetsskyggt leverne. Det var en ordningslag och den som av myndigheter fanns vara lösdrivare kunde utan rättegång sändas till tvångsarbete på anstalt under högst tre år. Lagens första paragraf lød: ”Hvar, som sysslolös stryker omkring från ort till annan utan medel till sitt uppehälle, må, där ej omständigheterna ådagalägga, att han söker arbete, behandlas såsom lösdrifvare på sätt i denna lag sägs. Till enahanda behandling vare ock den förfallen, hvilken eljest, utan att äga medel till sitt uppehälle, underlåter att efter förmåga söka ärligen försörja sig och tillika förer ett sådant lefnadsätt, att våda därpå uppstår för allmän säkerhet, ordning eller sedlighet.” (SFS 1885:27, 1§). Se vidare Edman 2008 och Nilsson, R. 2013c.

vårdslagstiftningskommittén fick i början av 1900-talet uppgift att utreda en revidering av lagen och presenterade sitt betänkande 1923.⁴³⁸

Kommittén menade att lösdriverilagen inte borde rikta sig mot enskilda handlingar utan mot ett levnadssätt och lösdrivarens själva karaktär. Det var "sambhällsfarligheten" som skulle vara föremål det offentliga ingripande. Mot bakgrund av detta lades ett rad förslag till förändring av både lagstiftning och byråkrati som kringgärdande lösdriveriet.⁴³⁹ Betänkandet utsattes för hård kritik. Flera tunga instanser invände mot förslagen. Kommittén hade målat upp en allt för oklar bild av lösdrivaren. En av remissinstanserna i ärendet var Socialstyrelsen, en nyckelaktör i hanteringen av lösdrivare.⁴⁴⁰ Myndigheten reagerade på det bristande kunskapsunderlaget i kommitténs betänkande och genomförde därför en egen undersökning av samtliga individer som under 1923 undergått tvångsarbete på anstalten Svartsjö.⁴⁴¹

Uppenbarligen hoppades myndigheten att en vetenskaplig bearbetning av frågan skulle kunna leda till en politisk omformulering av problematiken. Socialstyrelsen satt på ett potentiellt empiriskt material som kunde bidra till en intervention i frågan. Myndighetens undersökning innefattade närmare femhundra personer. Var och en av dessa hade undersökts med hjälp av intagningshandlingarna på anstalten och den information som anstalten själv upprättat kring den intagne. Utifrån detta underlag producerades en statistisk redovisning och en rad "monografiska sammanställningar" över liv och leverne hos ett antal enskilda intagna.

Samtliga intagna kategoriserades under någon av rubrikerna *Luffare, Bettlare, Våldsverkare, Ligister, Soutenörer, kopplare m.fl., Manliga prostituerade, Bondfångare*

438 SOU 1923:2.

439 Till betänkandet bifogades också en särskild undersökning av det så kallade "tattar-" och "zigenarproblemet" ("Undersökning rörande tattare och zigenare, deras förekomst inom Sverige, levnadssätt m.m.", bilaga 2 till SOU 1923:2). Däri målade kommittén upp det säregna och samhällsvådliga liv som just "zigenare" och "tattare" förde. Det fanns ständigt en rasifierande dimension av lösdrivarproblemet, även om den inte dominerade. Se Ericsson 2015, s. 107ff för en diskussion om arbetet med "tattarfrågan" i kommittén och samma verk i sin helhet för en undersökning om det offentliga Sveriges hantering av "tattarfrågan". Ur ett kriminologiskt perspektiv är det intressant att notera att "zigenare" och "tattare" sorterades ut av kommittén, såväl som ett separat problem som ett separat kunskapsobjekt. Dessa grupper avgränsades och det föreslogs en rad särskilda åtgärder mot dem. Medan "zigenare" och "tattare" framställdes som i grunden något annat än den laglydiga befolkningen framstod övriga lösdrivare som ottydliga och utan särart.

440 Besluten att omhänderta och döma lösdrivare låg på kommunerna och länen, men för verkställigheten ansvarade fristående anstalter underställda Socialstyrelsen. Den relativt nya myndigheten hade övertagit uppdraget från Fängvårdsstyrelsen 1920 (SOU 1923:2, s. 27f). Denna förändring markerade att lösdrivarlagen skulle ses som en del av sociallagstiftningen snarare än strafflagen.

441 "Undersökning rörande manliga tvångsarbetare i Sverige år 1923", i *Sociala meddelanden*, nr. 5, 1924. Svartsjö var vid denna tid den enda anstalten för hanteringen av manliga tvångsarbetare. En motsvarande anstalt för kvinnor fanns i Landskrona. Om verksamheten på Svartsjö se Nilsson, R. 2013c och om Landskrona se Dahlgren 2013 och Söderblom 1992.

och yrkesbedragare, Vanetjuvar, Spritlangare eller Övriga.⁴⁴² När materialet bearbetats stod det klart att de ”egentliga lösdrivarna”, *luffare* och *bettlare*, utgjorde en minoritet, endast drygt fyrtio procent, av tvångsarbetarna. Den övriga delen utgjordes av det som börjat kallas ”stationära lösdrivare”. Dessutom observerades att av de ”egentliga” lösdrivarna var ungefär hälften sedan tidigare straffade för brott. Socialstyrelsen ansåg sig därmed kunna konkludera att det svenska lösdrivarklientelet inte bestod av några snälla luffare utan till en övervägande del av samhällsfarliga element.⁴⁴³ Socialstyrelsen demonterade den figur som på många sätt representerade lösdrivarnas skara och satte i stället ihop en hybrid som implicerade helt andra orsaker till lösdrivarproblemen, den samhällsfarliga individen.

Olof Kinberg karakteriserade de samhällsfarliga lösdrivarna som ett ”socialbiologiskt släkte”. I skriften *Om s.k. lösdrivare och deras behandling: Social-medicinsk studie* – som bilades Socialstyrelsens remissvar – erbjöd Kinberg samhället kriminologins tjänster för en lösning på lösdrivareproblemet:

Endast att genom så noggrant som möjligt undersöka ett stort antal dylika individers levnadsvanor, deras psykologiska och sociala fysiologi, deras eventuella kriminalitet, deras anlag och miljöförhållanden, orsakerna till den utveckling deras levnadslöpp tagit m.m. kan man nå fram till en karaktäristik av det socialbiologiska släktet ”lösdrivare” med dess olika arter och varieteter.⁴⁴⁴

Kinberg åtog sig att ”från psykiatrisk-kriminologisk synpunkt belysa lösdrivareproblemet”.⁴⁴⁵ För honom var inte lösdriveri en fråga om arbetslöshet och medellöshet, den handlade om arbetsskygghet och samhällsfarlighet. Det material varpå Kinberg grundade sina slutsatser bestod av Socialstyrelsens undersökning kompletterad med en undersökning som han själv utfört på trettiofem patienter på Långbro sjukhus. De empiriska resonemangen utvecklades med hjälp av utförliga referat av framförallt tysk litteratur på området.⁴⁴⁶

Kinbergs undersökning fokuserade på lösdriveriets orsaker. Etiketten ”socialbiologisk” indikerade ett mångfacetterat problem. Men gick det att skilja

442 ”Undersökning rörande manliga tvångsarbetare i Sverige år 1923”, i *Sociala meddelanden*, nr. 5, 1924, s. 394ff.

443 ”Undersökning rörande manliga tvångsarbetare i Sverige år 1923”, i *Sociala meddelanden*, nr. 5, 1924, s. 395f.

444 Kinberg 1924, s. 1f.

445 Kinberg 1924, s. 3.

446 Det var framförallt de tyska psykiatrikerna Karl Boenhoffer, Eduard von Grabe och Karl Willmanns som åberopades (se främst Kinberg 1924, s. 21ff).

lösdriveriets sociala och biologiska orsaker från varandra? För att konceptualisera förhållandet mellan arv och miljö ställde Kinberg upp en teoretisk modell:

En individs utveckling i psykologiskt-socialt hänseende bestäms självfallet av två grupper faktorer: anlaget och miljön. Teoretiskt sett är summan av dessa båda termer konstant ($a + m = 1$). I samma mån som den ena termen ökas, kan den andra minska, utan att resultatet förändras. Teoretiskt åtminstone kan denna variation gå ända till gränsvärdena 1 och 0. Man får sålunda 3 fall: 1) $a = 1$; $m = 0$; 2) a och m ligga båda mellan 1 och 0; 3) $a = 0$; $m = 1$, med andra ord: om anlagsfaktorn är dominerande, är miljöfaktorn överflödigt och vice versa; då anlags- och miljöfaktorerna båda ligga mellan gränsvärdena, erfordras en samverkan mellan båda för att givet resultat skall ernås.⁴⁴⁷

Enligt Kinberg fanns inom lösdrivarklientelet de i grunden biologiskt avvikande. Han tillät sig tvivla på att miljön på egen hand kunde orsaka lösdriveri och menade att en samverkan mellan anlag och miljö var den vanligaste orsaken till asocialt beteende. Det var dock, tillade Kinberg, de biologiskt sämre disponerade som uppsökte de sämre miljöer som det moderna samhället erbjöd. "Miljön är alltså här en funktion av anlaget". Kinberg konstaterade därför "att anlagsfaktorn måste spela en för många, kanske för de flesta fallen ensamt avgörande roll, och att den för samtliga fall är synnerligen betydelsefull".⁴⁴⁸

Kinberg fortsatte den omstrukturering av lösdrivarens gestalt som Socialstyrelsen inlett och gick så långt att han menade att termen lösdrivare borde avskaffas. Lösdrivarlagen borde ersättas av "lagen om behandlingen av samhällsparasiter".⁴⁴⁹ En sådan formulering svarade bäst mot lösdriveriets själva natur, menade Kinberg. Lösdrivarna var inte arbetslösa strävare. De var en grupp av samhällsfarliga och arbetsskygga individer.

Den hybridisering som Socialstyrelsen och Kinberg utförde ställde i luffarens ställe "samhällsparasiten". I och med det var lösdrivaren avskild från den hederliga arbetarklassen. Biologiseringen av det avvikande möjliggjorde ett nytt sätt att ingripa emot det. Kinberg menade att en rad "symptomatiska" åtgärder kunde sättas in, anpassade efter den individuella lösdrivarens person. För en varaktig lösning av problemet behövdes dock ingrepp av "kausal" natur. De biologiskt bestämda avvikarna var för Kinberg "avfallsprodukterna vid kulturprocessen, *le*

447 Kinberg 1924, s. 27f.

448 Kinberg 1924, s. 29.

449 Kinberg var ödmjuk nog att tillstå att "[h]urvida benämningen fyller de konventionella kraven på en rubrik över en lag, kan jag ej avgöra" (Kinberg 1924, s. 46).

déchet social".⁴⁵⁰ Det moderna samhället lät de "mindre livsdugliga" överleva och föra sina dåliga anlag vidare. Den långsiktiga lösningen av lösdrivarproblemet var därför att begränsa dessa elements möjligheter till fortplantning.

Efter bland annat Socialstyrelsens kritik av kommittébetänkandet utreddes frågan på nytt och sedan ännu en gång. I båda dessa utredningar åberopades såväl Socialstyrelsens som Kinbergs undersökningar och de var uppenbart att dessa dikterade villkoren för diskussionen. Betänkandena låg i förlängning till grund för två propositioner, en 1930 och en 1931. Ingen av dem kunde uppbåda tillräckligt stöd i riksdagen och med det var den parlamentariska behandlingen av lösdriverifrågan över för den gången.⁴⁵¹

Socialstyrelsen och Kinberg hade intervenerat i utredningsprocessen och genom sina undersökningar bidragit till att konsolidera lösdrivaren som inte bara socialt utan också biologiskt avvikande. Fokus lades nu på samhällsfarligheten och därmed drogs en skiljelinje mellan lösdrivaren och den hederliga, men arbetslösa medborgaren. Den kunskap som producerades kring lösdrivaren hade här haft en avgörande roll. Förhållandet var mer komplicerat i samband med frågor som rörde straffrättens centrala problematiker, som exempelvis hanteringen av återfallsförbrytare.

Det möjligas konst

Kriminalistföreningen hade redan 1915 sänt en skrivelse till regeringen i vilken man krävde en utredning av hur farliga återfallsförbrytare skulle hanteras. Läget i riket och världen gjorde att utredningen dröjde. Först våren 1920 tillsattes en kommitté, under ledning av Johan Thyrén, vilken hade att behandla "vissa till strafflagstiftningen hörande ämnen". Bland dessa ämnen fanns frågan om farliga återfallsförbrytare. Först behandlade kommittén frågan om de återfallsförbrytare som betraktades som "tillräkneliga". Därefter skulle kommittén utreda frågan om de "förminskat tillräkneliga" återfallsförbrytarna.⁴⁵²

⁴⁵⁰ Kinberg 1924, s. 58, kursiv i original. Den franska termen lånades av Armand Pagnier. Om denna diskurs rörande lösdrivarens annanhet i Europa under början av 1900-talet som Kinberg delvis anslöt sig till se Ashley 2017, s. 111ff.

⁴⁵¹ SOU 1926:9; SOU 1929:9; Riksdagens handlingar 1930: Proposition nr. 240 och Riksdagens handlingar 1931: Proposition nr. 100. För samtida och polemiska inlägg kring lösdriveriet se till exempel Kjellberg & Nilsson 1926; von Koch 1927; Romanus Alfvén 1927 och Stenvik 1928. Lösdriverilagen skulle, trots all kritik, finnas kvar ända till 1965 då den ersattes med en lag om samhällsfarlig asocialitet, vilken fanns kvar till 1981. Personer gripna för lösdriveri minskade dock kraftigt under 1930-talet, främst på grund av en revidering av alkoholistlagen. Det var samma grupper som även fortsättningsvis utgjorde de intagna på anstalterna, men efterhand blev de allt oftare klassificerade som alkoholister (Andersson 2017; Edman 2008 och Nilsson, R. 2013c, s. 299f).

⁴⁵² Kommittén, som förutom av Thyrén också bestod av William Linder, Alvar Montelius och Jakob Pettersson, kallades ibland för "Lilla strafflagskommissionen" för att särskilja den från Strafflagskommissionen. Den senare behandlade frågan om återfallsförbrytare parallellt, men inte lika

Kommittén, i det läget bestående enbart av jurister, presenterade sitt första betänkande i mars 1922.⁴⁵³ De sakkunniga konstaterade att det onekligen fanns brottslingar på vilka fängelsestraff saknade nämnvärd effekt. Från straffregistrets införande 1901 till och med 1920 hade nittiotvå personer dömts minst fyra gånger till straffarbete och genom detta sammanlagt avtjänat minst tio år. Det fanns individer som dömts till straffarbete så många som femton gånger. Uppenbarligen var de korta straffen inte tillräckliga för att oskadliggöra dessa samhällsfarliga individer. Det var nödvändigt att förlänga tiden under vilken en återfallsförbrytare hölls avskild från samhället. Därför lade de sakkunniga fram förslaget om *internering*.⁴⁵⁴

Thyrén presenterade förslaget vid 1923 års möte med Kriminalistföreningen. Han sökte där förekomma kritiken mot att ha olika lagar mot förbrytare med olika sinnestillstånd. Thyrén underströk att det mellan det fullt friska och det fullt sjuka fanns ett spektrum av sinnestillstånd vilka befann sig i ett gränsland. Dessa individer var inte normala eller abnorma. De var "halvabnorma". Thyrén förstod att terminologin i faktisk mening var felaktig. Halvabnormitet existerade inte i verkligheten: "Detta uttryck är visserligen stötande för medicinska öron [---]. Men jag har använt termen halvabnormitet [...] för att ha *ett* uttryck, som omfattar alla dem, som varken äro fullt tillräkneliga eller fullt otillräkneliga."⁴⁵⁵ Denna grupp tarvade, menade Thyrén, en annan hantering än de normala, men oförbätterliga. Han försökte således skapa en hybrid som skulle ha en viss förankring i en medicinsk verklighet, men som framför allt skulle vara anpassad till den kriminalpolitiska praktiken. Hos Kriminalistföreningen föll inte detta i särskilt god jord.

Nils Stjernberg ifrågasatte kommitténs uppdelning mellan olika typer av farliga återfallsförbrytare. Lagen som ett verktyg för samhällsskyddet borde rikta sig mot "farligheten" hos den individuella återfallsförbrytaren. Det fanns i det avseendet ingen anledning att göra någon skillnad mellan olika sinnestillstånd.

utförligt, se SOU 1923:9. För en analys av Thyréns arbete med frågan se Häthén 1990, s. 316ff och Oscarsson 1977.

453 *Betänkande och förslag rörande internering av farliga återfallsförbrytare*, 1922, s. 5f. I nära anslutning till betänkandets avläggande publicerade Montelius en egen utredning av interneringsproblematiken (Montelius 1923). Det får vara osagt om det hade någon koppling till att han därefter befriades från sitt uppdrag i kommittén.

454 *Betänkande och förslag rörande internering av farliga återfallsförbrytare*, 1922, s. 53ff. Kriterierna för vem som kunde interneras var strikta. Lagen skulle endast beröra *oförbätterliga* återfallsförbrytare. Detta betydde att en individ som sedan tidigare dömts minst fyra gånger till straffarbete vid ytterligare en dom till straffarbete kunde få se sitt straff omvandlat till internering på obestämd tid (dock skulle ingen efter första gången internerad kunna vara inlåst längre än tjuo år). Vidare krävdes att de tidigare domarna tillsammans uppgick till minst tio års straffarbete. Beslut om internering och eventuell frigivning skulle tas av en särskild nämnd (*Betänkande och förslag rörande internering av farliga återfallsförbrytare*, 1922, s. 9ff).

455 *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1923, s. 4.

Förbrytarens psykiska disposition var en fråga för vetenskapen att bedöma i ett *senare skede*.⁴⁵⁶ Kinberg å sin sida tillät sig att betvivla att båda dessa grupper ens existerade. Här attackerade läkaren juristen för den senares vilja att utan vidare grund i vetenskapen sätta ihop kategorier som inte bara var rättsliga utan också förväntades vara faktiska:

Själva fundamentet för detta lagförslag är uppenbarligen det antagandet, att det finnes en psykologisk kategori av brottslingar av den karaktär, att de enligt professor Thyrén kunna betecknas såsom kroniskt brottsliga, eller med andra ord, att den *statistiska* kategorien återfallsbrottslingar är sammansatt icke av blott hel och halvabnorma, i vilket fall således den kroniska brottsligheten skulle vara en teoretisk fiktion, utan också av en tredje grupp: oförfärdliga men normala. Emellertid vill jag påstå, att det för närvarande är alldeles omöjligt att avgöra, i vilken utsträckning sistnämnda grupp verkligen förekommer, ja jag vågar till och med säga, att det för närvarande icke är bevisat, att den existerar.⁴⁵⁷

Kinberg var av uppfattningen att man börjat i fel ände. Ett lagförslag borde föregås av en *vetenskaplig utredning* av sammansättningen hos den svenska gruppen återfallsförbrytare, inte grunda sig på teoretiska antaganden. En sådan utredning var, menade Kinberg, fullt möjlig att genomföra och kunde ligga till grund för det fortsatta reformarbetet.⁴⁵⁸

Mellan Kinberg och Thyrén syntes här konflikten mellan en empirisk och en teoretisk ingång till kriminologi och straffrätt. Men det var också en annan typ av motsättning som grundade sig i olika uppfattningar om vetenskapen, strafflagen, politiken och medborgarna. I diskussionen om Thyrens utredningar ser vi inte bara en förhandling mellan vetenskap och politik, men också mellan såväl vetenskap och vetenskap som politik och politik. I en mening representerade meningsskiljaktigheterna mellan Kinberg och Thyrén en oöverbryggbar konflikt, men den blev också just den brännya på vilken den kriminologiska kunskapsbildningen fann sin livsluft.

456 Stjernberg ogillade också sättet som "farlig" användes på. Interneringen borde nämligen främst riktas mot förbrytare som var farliga för den personliga säkerheten. När den allmänna debatten rasade så var det uteslutande i relation till vålds- och sedlighetsdåd. Det hade enligt Stjernberg "aldrig varit fråga om yrkestjuvar, som 10 eller 15 gånger åkt ut och in i fängelset" (*Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1923, s. 16).

457 *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1923, s. 20. I andra sammanhang gjorde inte Kinberg någon hemlighet av att han ansåg att det i stort sett inte existerade kroniska brottslingar som samtidigt inte i någon utsträckning var psykiskt abnorma, se t.ex. Kinberg 1931.

458 *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1923, s. 21f.

När frågan om det ”förminskat tillräkneliga” skulle utredas tog fängelseläkaren Thure Petré plats i kommittén och bröt därmed juristhegemonin.⁴⁵⁹ I ett betänkande, som avgavs i maj 1923 under titeln *Betänkande och förslag rörande förvaring av förminskat tillräkneliga förbrytare*, sökte de sakkunniga motivera varför man valde att skapa särskilda bestämmelser för en grupp som var så svår att bestämma och varför begreppet ”nedsatt tillräknelighet” var av nöden:

Detta sammanhänger med det psykologiska faktum, att mellan den mest utpräglat normala och den mest utpräglat onormala själsbeskaffenhet otaliga, kontinuerliga övergångsstadier kunna tänkas, alldeles som människans naturliga psykiska utveckling genom omärkliga grader stiger från begynnelsepunkten till sin kulmen.⁴⁶⁰

Av såväl politiska som praktiska skäl behövdes ett språkbruk för att kunna agera i gränslandet mellan sjukt och friskt. I dåvarande rätt stipulerades att personer som på grund av sitt sinnestillstånd inte kunde ses som *fullt* ansvariga för sina handlingar kunde få sänkt straff efter devisen ”halv skuld, halvt straff”. Enligt de sakkunniga borde tvärtom ”halvabnorma” återfallsförbrytare som bedömdes som farliga kunna tas om hand på obestämd tid genom straffåtgärden *förvaring*.⁴⁶¹

När Kriminalistföreningen sammanträdde i september 1925 togs betänkandet upp till behandling. Kinberg hade ombetts att framföra läkarnas syn på förslaget. Han var i grunden positiv, men ansåg det mycket olyckligt att termen ”tillräknelighet” genom lagen skulle föras in i den svenska rätten. Det var ett begrepp som inte ägde någon motsvarighet i verkligheten, men gav sken av att göra just det. Termen ”förminskat tillräkneliga” borde bytas mot ”psykiskt abnorma”. Den ”halvabnormitet” som beskrevs i betänkandet rymdes under det begreppet, menade Kinberg.⁴⁶²

Det var mer än en terminologi som frågan gällde. Som vi sett i ett föregående kapitel hade läkare – med Kinberg i spetsen – gått hårt åt begreppet ”tillräknelighet” och dess variationer. Förutom att det var ett metafysiskt begrepp som saknade motsvarighet i verkligheten implicerade det att strafflagen skulle handla

459 Mellan utredningarna lämnade Montelius kommittén. Under arbete med förvaringsfrågan deltog också Viktor Almqvist och Alfred Petré på de sakkunnigas möten (SOU 1923:36, s. 6f).

460 SOU 1923:36, s. 65.

461 Kriterierna för att dömas till förvaring var mindre strikta än de för internering av friska återfallsförbrytare. Först skulle den anklagade äga sådant sinnestillstånd att den ansågs ”vara endast i ringa mån mottaglig för den med straffet avsedda verkan”. Den anklagade måste genom handlingen och sitt sinnestillstånd betraktas som samhällsfarlig. För att kunna dömas till förvaring istället för tidsbestämt straff skulle man tidigare avtjänat minst en dom till straffarbete. Den domen skulle uppgått till minst två år. Beslut om förvaring och frigivning skulle tas av samma nämnd som hanterade interneringsärenden (SOU 1923:36, s. 17ff).

462 *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte, 1925, s. 74ff.*

om att ställa till moraliskt ansvar, inte att skydda samhället från förbrytaren. Begreppsbildningen svarade mot en människo- och samhällssyn.⁴⁶³

Det hjälpte inte att Kinberg och Thyrén till största delen var överens i sak. Mot Kinbergs verklighetsbeskrivningar eller vetenskapliga påståenden hade Thyrén i regel mycket lite att invända. Konflikten befann sig på en annan nivå. Om Kinbergs kriminologiska kunskapsbildning skulle få ta plats i svensk kriminalpolitik skulle det inte finnas något utrymme för tillräknelighet eller liknande begrepp. Men Thyréns hela vetenskapliga och politiska gärning inom straffrätten handlade om att balansera en begreppsapparat i en värld som inte var entydig eller logisk.⁴⁶⁴

Det var av praktiska skäl som han höll fast vid begreppet ”tillräknelig”, underströk Thyrén. Det var etablerat bland de jurister som tveklöst skulle ha sitt att säga i frågan innan betänkandet blev till lag. Fokuset på brott och ansvarighet i stället för farlighet fanns för att tillmötesgå centrala värden i en svensk rättstradition. Detta var inte idealt för oskadliggörandet av förbrytaren, tillstod Thyrén, men måste finnas med i förslaget för att lagstiftaren skulle göra det till verklighet. När Kinberg och andra under Kriminalistföreningens möte framhärjade i sina krav på en *konsekvent* vetenskapligt grundad kriminalpolitik tedde det sig som att Thyrén till slut fått nog och han slog fast:

Politik, är som bekant vetenskapen eller konsten att förverkliga vad som är möjligt, vilket ingalunda alltid sammanfaller med det som är önskvärt. Det är klart, att om riksdagen bestod av psykiatrici eller kriminalister, kunde man gå ganska långt, men det gör den ju inte.⁴⁶⁵

463 Se Kinberg 1917b och Svenson 1909b. Se också Kinberg 1929.

464 Det var inte bara från Kinbergs håll som Thyrén angreps vid denna tid. I en uppmärksam skriftväxling sammandrabbade han och professorn i civilrätt vid Uppsala universitet, Vilhelm Lundstedt, kring frågan om den samtida straffrättens karaktär (Lundstedt 1920; 1921; Thyrén 1920 och 1921). Lundstedt menade att Thyrén och hans likar ägnade sig åt skolastik och inte förstod att straffrättens syfte vara att i samhällsnyttans intresse bygga en moral hos befolkningen genom att peka ut vilka handlingar som inte var önskvärda. Thyrén försvarade här både en straffrätt inriktad på individualprevention och användningen av begrepp likt tillräknelighet, vilka existerade för att stärka lagarnas legitimitet och säkra rättssäkerheten. Detta var tiden för genombrottet för Uppsalaskolan och rättsrealismen och Axel Hägerström själv skrev en text som publicerades i *Svensk juristtidning* i vilken han slöt upp vid Lundstedts sida (Hägerström 1920). Vidare om denna diskussion se Härthén 1990, s. 191ff och Källström 1986, s. 32ff. För ett annat med Lundstedt och Thyrén samtida och uppmärksammat resonemang om avvägningen mellan strafflagens olika funktioner och syften se Stjernberg 1920b.

465 *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1925, s. 95. Thyrén varnade i andra sammanhang också för allt för stor tro på vetenskapen: ”[I] mån som vi närma oss hjärtat af samhällsvetenskapen, inträda särskilda och stora svårigheter. Vi befinna oss här långt ifrån de matematiska vetenskaperna, hvilkas bevis är absolut och som sväfa upphöjda öfver lidelsernas värld. Samhällsvetenskapen kan icke bevisa något matematiskt; den kan icke upplösas i ett system af oemotsägliga axiomer; talar den om att bevisa t.ex. huru en föreslagen ny lag, en ny samhällsinrättning kommer att verka, så gäller det i själfva verket endast sannolikhetslut, vädjanden till

Man fick, enligt Thyréén, ibland nöja sig med fingret för att sedan – förhoppningsvis – kunna ta hela handen.

Thyrééns franka konstaterande illustrerar sammanbrottet mellan två kunskaps-syner, eller snarare mellan två olika sätt att förstå relationen mellan politik och vetenskap. Här ljussätts det komplexa förhållandet mellan vetenskapliga perspektiv och politiska praktiker. Frågan om den kriminologiska kunskapsbildningens inflytande var inte en konflikt mellan endast två parter. Den kriminologiska gränsrörelsen var en arena där urladdningar och förhandlingar kunde ske, de statliga utredningarna var riktninggivare och bränsle.

Efter sedvanlig parlamentarisk mangling kom 1927 två lagar avseende hanteringen av farliga återfallsförbrytare, en rörande *internering av återfallsförbrytare* och en rörande *förvaring av minskat tillräkneliga förbrytare*. Ärendet bereddes med början 1925 av regeringen Sandler, men under tiden lagrådet granskade propositionen byttes regeringen ut. Därför föll det sig så att det var Johan Thyréén själv som i regeringen Ekman lade fram den proposition som vann riksdagens gillande, en god illustration av de porösa gränserna mellan vetenskap och politik och mellan expertis och beslutsfattare.⁴⁶⁶

Rasbiologin

I diskussionen om återfallsförbrytaren lyftes inte sällan frågan om den bristande psykiska och fysiska disposition dessa individer ansågs ha. Vi har sett hur också ungdomsbrottsligheten och lösdriveriet förstods på det sättet. Det svenska 1920-talet var rasbiologins årtionde och brottsproblemet kom allt mer att förstås utifrån den kunskap och de bilder som denna nu etablerade vetenskap försåg den svenska offentligheten med.

För de aktörer som ägnade den kriminologiska vetenskapens sitt intresse uppmärksammades frågan om arv och ras tidigt.⁴⁶⁷ Grundbulten i det kriminologiska teoribygget var förbrytarens biologiska avvikelse. När denna insikt kombinerades

en viss allmänmänsklig erfarenhet och omdömesförmåga; bevis och motbevis kunna på visst sätt produceras i det oändliga.” (Thyréén 1918, s. 11).

⁴⁶⁶ Riksdagens handlingar 1927: Proposition nr. 10; SFS 1927:107 och 1927:8. Under perioden 1928–1939 skulle drygt 50 personer dömas till internering och drygt 150 till förvaring. Det blev som en del hade befarat, det förvarade och internerade klientelet bestod till övervägande del av personer dömda för stöldbrott. Det var således inte de grova våldsbrottslingarna som främst drabbades av den obestämda inläsningen, utan äldre, ofta medtagna, stöldbrottslingar var de som kom att vistas på internerings- och förvaringsanstalterna. I debatten om lagarnas införande hade detta knappast formulerats som avsikten. I slutet av 1930-talet skulle man försöka få bukt med denna problematik (Oscarsson 1977, s. 61ff).

⁴⁶⁷ Ett exempel är psykiatrikern Frey Svenson som var viktigt för etableringen av kriminologin under 1900-talets första decennium. Han menade att rashygien var vital för samhällets fortlevnad (Svenson 1906, s. 105ff) och gavs också uppgiften att skriva förordet till den i samtiden uppmärksammade svenska översättningen av Johannes Rutgers programmatiska *Rasförädling* (Svenson 1909b).

med de nyare genetiska rönen fick brottslighetens biologiska bas en utsträckning i tiden. Dispositionen för brottslighet var inte bara medfödd, den var ärftlig. Under 1910- och 1920-talen kom frågan att inta en än mer central roll. David Lunds alster var kanske det främsta exemplet på detta, men även Olof Kinberg och Alfred Petrén behandlade flitigt problematiken.⁴⁶⁸

Centrala aktörer i den kriminologiska gränsrörelsen var också centrala i det nätverk som under decennier kom att bära fram såväl den rasbiologiska vetenskapen som den rashygieniska politiken. Både Olof Kinberg och Johan Thyrén satt med i styrelsen för det 1909 grundade Rashygieniska sällskapet. Alfred Petrén var en av riksdagens flitigaste motionärer i fråga om rasbiologins och rashygienens främjande, och den socialpolitiska rörelsen i och runt CSA och *Social tidskrift* var tydliga med att en lösning av arvsproblematiken var central för den sociala frågans besvarade.⁴⁶⁹

Den svenska rasbiologiska diskursen var mångfacetterad. Redan tidigt var ett ledande tema inom såväl forskning som populär debatt att den nordiska rasen var av överlägset slag. Ett av de stora hoten mot det svenska samhället var därför en rasblandning som kunde leda till utarmning av folkaterialet. Samtidigt var också rasbiologins popularitet resultatet av vad som uppfattades som skriande socialpolitiska behov. Genom medicinens och teknikens utveckling hade, sades det, samhället gjort det möjligt även för svagare individer att överleva kampen för tillvaron. När dessutom det sedan ett par decennier lagts ett allt större ansvar på offentliga institutioner att sörja för befolkningens väl och ve var folkaterialets kvalitet också en ekonomisk fråga. Rashygien ansågs därmed vara ett verktyg för att lätta en börda för det allmänna, som om utvecklingen tilläts fortsätta till slut skulle bli övermäktig att bära. I det läget blev rasbiologi mindre en fråga om bättre eller sämre raser och mer om en administration av befolkningen.⁴⁷⁰

För att förstå den svenska kriminologins förhållande till rashygieniska idéer och praktiker är det därför viktigt att understryka att de svenska kriminologernas intresse riktades mot *arvet*, inte mot rasen. Det betydde inte att svenska kriminologer inte ansåg att det fanns raser och att vissa raser var bättre än andra – exempelvis genomsyrades den kriminologiska diskussionen om ”tattarfrågan” av rasism – utan att den specifika kriminologiska problematiken främjade teorier, praktiker och perspektiv där den svenska befolkningen togs som ett faktum och

468 Se t.ex. Kinberg 1924, s. 53ff och Petrén, A. 1922.

469 Björkman, M. 2011, s. 68ff. I fråga om CSA var det tydligt utifrån *Social tidskrift* hur den rasbiologiska frågan plockades upp och fick ett allt större utrymme (Björkman, M. 2011, s. 103, not 124).

470 Björkman, M. 2011, s. 80ff och Runcis 1998, s. 58ff. Se också Spektorowski & Ireni-Saban 2014, s. 50ff. Detta kan givetvis också förstås i termer av biopolitik, i ljuset av statens möjlighet och vilja till att styra över befolkningens liv, hälsa och död, se Foucault 2013 och Björkman, M. 2011, s. 41.

det vetenskapliga objektet var den enskilda förbrytaren. Svensk kriminologis främsta ambition var att bidra till att skydda samhället och att lösa dess problem, inte att säkra rasens fortlevnad.

Det var många starka röster som från 1910-talet och framåt på allvar började tala om steriliseringar av vissa individer som lösning på de problem som det svenska samhället ansågs stå inför. I mitten av 1920-talet tillsattes en kommitté för att utreda frågan. Direktiven var så snäva att det betänkande som levererades 1929 föreslog att sterilisering endast skulle få användas där misstanke fanns om att en individ skulle kunna komma att föra över sinnessjukdom, sinnesslöhet eller epilepsi till sin avkomma. Sterilisering skulle endast få utföras på vuxna individer som gav sitt samtycke och Medicinalstyrelsen skulle lämna sitt godkännande i varje enskilt fall.⁴⁷¹

På detta reagerade de grupperingar som såg sterilisering inte bara som ett rashygieniskt utan också som ett socialpolitiskt verktyg. Dels borde ingreppen, sades det, kunna ske med tvång, dels borde man i större utsträckning få sterilisera personer som var uppenbart socialt olämpliga att uppfostra barn. Förslagen i betänkandet var inte nog.⁴⁷²

Stora delar av den kriminologiska gränsrörelsen stod för en radikal hållning i steriliseringsfrågan. Ingreppet skulle vara ett verktyg för att skydda samhället. Den centrala indikatorn borde vara den samhällsfara individens förmåga att reproducera sig utgjorde.⁴⁷³ Kriminalistföreningen ägnade 1930 års möte helt åt steriliseringsproblematiken. Flera av dem som utrett frågan var närvarande och fick där möta reformivriga jurister, läkare och socialarbetare. Förhandlingarna blev illustrativa för konflikten mellan försiktiga och radikala.

De som stöttade betänkandets relativt nedtonade förslag sade sig göra det för att i frågor med så stor osäkerhet som den om arvets påverkan på individen behövde rättssäkerheten var stor. Bland dem som menade att vetenskapen skulle diktera politiken var detta inte populärt. Olof Kinberg förklarade att han ville bredda den skara mot vilka steriliseringarna skulle riktas. Han ville också vidga skälen för ingripande, öka möjligheten till tvång samt säkra den enskilda läkarens mandat att själv besluta om ingreppet. Frågan rörde, förklarade Kinberg, den svenska befolkningens framtid och man kunde därmed inte låta den omgärdas av alltför stort skydd av individens rättigheter och integritet.⁴⁷⁴

471 Runcis 1998, s. 65ff

472 Broberg & Tydén 2005 och Runcis 1998, s. 67ff. För ett exempel på kritik mot förslaget restriktivitet se Petrén A. 1930.

473 Se t.ex. Kinberg 1924, s. 58ff.

474 *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1930, s. 10ff. I ett av sina mest kända verk som släpptes samma år konstaterade Kinberg: "För att motverka den försämring av folkstocken som är ett nödvändigt komplement till förbättringar i hygien och sjukdomsprofylax, har man endast en åtgärd att tillgripa, nämligen sterilisering av de eugeniskt icke önskvärda. [--]"

På mötet aktualiserade steriliseringsfrågan också en central problematik för såväl kriminologin som kriminal- och socialpolitiken. Det var inte bara det rent sjuka som var ett hot mot samhället. Vetenskapliga insikter från början vunna på medicinens område skulle kunna användas på ett mycket bredare fält. I fråga om samhällsskydd och samhällsnytta mobiliserades gärna mitt i det vetenskapliga samtalet ett moraliserande, snarare än diagnostiserande, språkbruk. Detta behövdes för att utmana tanken om individens integritet och rättigheter. Till exempel menade socialarbetaren Karin Fjällbäck Holmgren att vad hennes värv anbelangade var det inte de sjuka som hon var intresserad av ur ett steriliseringsperspektiv. Hennes intresse riktades mot de grupper som utgjorde de breda sociala problemen:

[H]ela detta mindervärdiga, veliga, larviga klientel, som tyvärr icke är tillräckligt kvalificerat för internering, men som ute i livet saknar möjligheter till ordnad livsföring, som icke kan ta vara på sig själv eller sina barn och som utgör en viss och särskild art av samhällets botten-skikt.⁴⁷⁵

Detta var ett försök att kategorisera en skara individer som undslupit etiketter som många sjuka drabbats av under seklets första decennier. Fjällbäck Holmgren uppmärksammande människor som föll utanför det institutionella nätet.

Vi har sett i kapitlet hur verktyg för att institutionellt hantera avvikande arbetades fram i symbios med den kriminologiska vetenskapen. Det ena svaret mot det andra. Den kriminologiska kunskapsbildningen kunde bidra till att de undflyende massorna ramades in och närmades på ett effektivt sätt. De kontrollpolitiska verktygen skapade i sin tur villkoren för kriminologisk kunskapsproduktion. På Kriminalistföreningens möte 1928 funderade exempelvis Nils Stjernberg på om begreppet ”psykiskt abnormitet”, som sedan kom att finnas med som steriliseringsgrund, kunde definieras utifrån behovet av samhällsskydd: ”Vi komma alltså fram till att frågan om dess omfattning ytterst är en praktikabilitetsfråga. Omfånget av den psykiska abnormiteten blir beroende av lagstiftningens ståndpunkt i övrigt.”⁴⁷⁶ Den medicinska kategoriseringen skulle bestämmas av uttryckliga politiska behov. Den vetenskapliga konceptualiseringen formades av viljan att ingripa.

Steriliseringsfrågan satte fingret på en av de centrala problematikerna inom svensk kriminologi vid denna tid. Hur skulle man skapa institutionella verk-

Man kan icke hos sinnesslöa och andra själsligt abnorma, lika litet som hos kriminella, vanartade och andra socialt inkapabla räkna med en sådan insikt om verkningarna för samhället av deras prokreation och en sådan förmåga att reglera sitt handlande efter ideella syften, att en frivillig ofruktsamhet här skulle kunna komma till stånd.” (Kinberg 1930, s. 363f).

⁴⁷⁵ *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1930, s. 58.

⁴⁷⁶ *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1928, s. 31.

tyg för att svara mot olika typer av samhällsfarliga individer? Det var detta på samma gång, politiska, intellektuella, biologiska och sociala problem som den kriminologiska kunskapsbildningen sökt adressera under 1920-talet, ett arbete som skulle komma att fortsätta under kommande decennium.

Diskussion

Diskussionen om rasbiologi och steriliseringar inom svensk kriminologi visar med all önskvärd tydlighet att tendenserna att biologisera brottsproblemet ökade under 1920-talet. Tankegångarna gick tydligt igen i behandlingen av såväl ungdomsbrottslighet som lösdriveri och återfallsförbrytare. Samtidigt var biologiseringen inte en entydig process. Den huvudtes som drivits i detta kapitel är att i samband med att kriminologin gavs en plats i det organiserade politiska reformarbetet blev gränssättande, kategoriserande och strukturerande praktiker allt viktigare för vetenskapen. Detta arbete skedde inom olika områden, men ett av dem där detta tog sig ett tydligt uttryck var i diskussionen om relationen mellan sociala och biologiska orsaker till brottslighet. Här finns tillfälle att stanna upp och reflektera över denna förhandling mellan natur och kultur som utspelade sig i svensk politik under 1920-talet.

Maurizio Meloni har i en analys av den vetenskapliga biologins politiska implikationer argumenterat för att förutsättningen för att den moderna sociologin under 1900-talet kunde lösgöra sig från biologiska perspektiv var att man inom genetik och ärftlighetslära kom att överge en ”mjuk” syn på ärftlighet där miljön kunde påverka arvet, alltså att en individs under livsloppets förvärvade egenskaper kunde överföras till avkomman. Detta lamarckistiska synsätt tillät inga tydliga gränser mellan det biologiska och det sociala. Sociobiologiska teorier så som den om individens degeneration i det moderna samhället kunde mobiliseras för att förklara västerlandets problem. Organistiska teorier hade under denna period framskjutna positioner inom samhällsvetenskapen. Det mendelianska paradigmet, som växte sig snabbt under 1900-talets första decennium för att till sist helt konkurrera ut de lamarckistiska, stod i stället för en ”hård” syn på ärftlighet där förvärvade egenskaper inte ärvdes från förälder till barn. Här skildes två sfärer åt, menar Meloni. Det biologiska blev det biologiska och det sociala blev det sociala. Här igenom gavs förutsättningar för en samhällsvetenskap som inte var beroende av biologiska teorier.⁴⁷⁷ Melonis analys pekar på en viktig faktor i utvecklingen av 1900-talets samhällsvetenskaper.

Precis som inom rasbiologin mobiliserades inom svensk kriminologi främst en mendeliansk syn på ärftlighet.⁴⁷⁸ Degeneration var inte ett individuellt fe-

⁴⁷⁷ Meloni 2016, s. 61ff.

⁴⁷⁸ Björkman, M. 2011, s. 70ff.

nomen utan ett problem på befolkningsnivå. Problemet var inte att människor förvärvade egenskaper som de sedan överförde till avkomman utan att människor med en från början undermålig konstitution överhuvudtaget förökade sig, förde sina medfödda dåliga gener vidare till nästa generation, och på sådant sätt försvagade nationens folk. Men detta innebar inte att frågan om förhållandet mellan biologiska respektive sociala förklaringar till brottsligheten var avgjord. Förbrytaren blev i stället en plats för avvägningar mellan olika brottsgenererande faktorer. De biologiska *orsakerna* kunde i och för sig sägas vara tydligt avskilda från de sociala *orsakerna*, men de två sammanstrålade alltid och bidrog till att forma brottslingen och brottsligheten. Förbrytaren undersöktes inte som ett vetenskapligt faktum, tillhörande antingen den sociala eller biologiska sfären. Som ett politiskt problem tog den i stället formen av en hybrid genom vilken olika vikt kunde läggas vid olika faktorer vid olika tidpunkter. Och detta skedde inte endast efter ett kontinuum från det rent biologiska till det rent sociala.

De tre stora reformfrågorna som behandlats i kapitlet – ungdomsbrottsligheten, lösdriveriet, återfallen i brott – diskuterades samtliga i relation till en ”hård” genetik. På så sätt blev frågan om en distinktion mellan det sociala och det biologiska givetvis fundamental. Men det var inte de enda gränskonflikterna som utspelades sig kring dessa problem. Lika viktiga var konflikten mellan sjuk och frisk samt mellan normal och abnorm. Av stor betydelse var också frågan om ungdomsbrottslingen, lösdrivaren och återfallsförbrytaren var juridiska, moraliska eller medicinska objekt. Dessa konflikter ägde heller inte bara sitt ursprung i intellektuella meningsskiljaktigheter utan var svar på en politisk, ekonomisk och social situation.

Således kan vi konstatera att Melonis resonemang delvis äger relevans för det svenska kriminologiska sammanhanget: den sociala sfären var skild från den biologiska. Det fanns anledning att patrullera gränserna mellan det biologiska och det sociala. Samtidigt måste det understrykas att detta i stor utsträckning inte var en konflikt mellan aktörer – gränsdragningarna skedde inte sällan *inom* olika kriminologiska framställningar. Dessutom är det uppenbart givet det empiriska materialet att de upprättade biologiska och sociala sfärerna ständigt var kopplade till och villkorade av andra gränsdragningar, konflikter, och samarbeten. Varje kriminologisk inlägga blev på så vis på samma gång vetenskaplig, politisk, moralisk och juridisk.

I detta kapitel har jag redovisat och analyserat hur detta multidimensionella arbete med avgränsning och sammansmältning faktiskt tog sig uttryck i relation till det statliga utredningsväsendet under 1920-talet. Jag har understrukit att arbetet skedde inte bara inom, utan också kring och i diskussioner om de statliga kommittéerna. De olika kommittéernas arbete utgjorde en viktig arena för centrala aktörer i den gränsrörelse av akademiska och statliga institutioner,

enskilda auktoriteter, politiska organisationer och frivilliga sammanslutningar där det kriminologiska och kriminalpolitiska samtalet fördes. Det var inom ramen för denna rörelse som det gavs möjlighet – trots frågornas komplexitet och såväl politiska som intellektuella sprängkraft – att tillfälligt och provisoriskt frysa läget, positionera sig, fastställa gränser och sluta allianser.

Vi kan avslutningsvis i all korthet konstatera att det politiska resultatet av de utredningar som svensk kriminologi verkade i och i anslutning till under 1920-talet var tämligen skralt. Få av årtiondets progressiva reformförslag materialiserades. Förslaget om internering och förvaring av farliga återfallsförbrytare blev verklighet, men övriga förslag vingklippes eller slopades av regering och riksdag. Genom reformarbetet expanderade ändå den svenska kriminologiska kunskapsbildningen. I och runt tidens reformer producerades kriminologiska teorier, argument och empirisk forskning. De konflikter som har spelats ut i detta kapitel rörande vetenskapens relativa inflytande över kriminalpolitik, socialpolitik och rättsskipning visade tydligt att de ekonomiska, institutionella och politiska förutsättningarna för en så rationell hantering av brottsproblemet som gränsrörelsens centrala aktörer önskade inte var på plats ännu. Under 1930-talet skulle detta komma att förändras.

Kapitel 5 Folkhemsk administration

Under våren 1938 vistades de två unga läkarna Gustaf Jonsson och Gunnar Adell på tvångsarbetsanstalten Svartsjö. De var där för att på uppdrag av ”1937 års lösdriverilagstiftningskommitté” genomföra en vetenskaplig undersökning av klientelet, vilket bestod av manliga lösdrivare och alkoholister. Undersökningen innefattade mer än hundra individer. Läkarna slog fast ”hereditär belastning” och klassificerade samtliga undersökningsobjekt med avseende på såväl psykisk som social typ. Adell och Jonsson visade att en majoritet av de undersökta tvångsarbetarna var ärftligt belastade och att i stort sett samtliga var psykiskt sjuka eller abnorma. En undersökning av de intagnas fysiologi gav vid handen att även om tydliga resultat inte kunde uppnås var ”den rikliga förekomsten av dysplastiska inslag framförallt i form av infantila drag anmärkningsvärd”.⁴⁷⁹ En noggrann granskning av tvångsarbetsklientelet kropp, själ och sociala liv indikerade för läkarna och kommittén att det var frågan om ett undermåligt material.

Nu var inte Adell och Jonsson först och främst på plats för att mäta skallar utan för att ställa en typ av social diagnos. I vilken utsträckning skulle klientelet kunna återföras till ett liv som produktiva samhällsmedborgare och i vilken utsträckning borde de omfördelas till andra typer av institutioner? Adells och Jonssons psykiatriska och sociologiska undersökning av tvångsarbetarna på Svartsjö syftade till att skapa en bättre hantering av kriminella och asociala. Den vetenskapliga blicken på tvångsarbetsklientelet skulle hjälpa till att upprätta och omforma institutioner med uppgift att disciplinera och korrigera. Laglydigheten var inte det yttersta målet, utan arbetsamhet och skötsamhet. Adell och Jonsson var vetenskapliga aktörer i ett accelererande arbete med att bygga ett nytt välfärdssamhälle.

Socialdemokraterna hade fått över fyrtio procent av rösterna i valet till andra kammaren 1932. Per Albin Hansson bildade en helt socialdemokratisk regering. Partiet ansåg sig givet ett starkt mandat och börjande genast planera för omfattade

⁴⁷⁹ Adell & Jonsson 1939a, s. 126. Av de undersökta var det endast ett fåtal som bedömdes sakna ”grövre psykopatologiska drag”. Undersökningen publicerades som en bilaga i SOU 1939:25.

reformer. Det kriminalpolitiska området var därvidlag inget undantag. Om det var det faktum att det var en socialdemokratisk regering eller att det rådde relativ politisk stabilitet som gjorde att strafflagen och straffverkställigheten nu kunde angripas på en samlad front är väl oklart. Men utan tvekan var det av betydelse att just Karl Schlyter blev justitieminister i den nya regeringen.

Schlyter hade varit konsultativt statsråd i tidigare socialdemokratiska regeringar och var ingen kriminalpolitisk duvunge. Han hade verkat som jurist inom rättsväsendet på olika nivåer i många år, som sakkunnig inom Justitiedepartementet och han hade grundat *Svensk juristtidning*. Schlyter var en av dem i partiet som ivrade mest för en humanisering av fängvården, för en rationell kriminalpolitik och en straffrätt med individualpreventivt fokus. Han var en stark förespråkare för kriminologins ökande inflytande, men han ägnade sig inte själv åt vetenskapliga studier. För det anställde han experter. Hans egen roll var som koordinator och realpolitiker. Kring Schlyter skulle den kriminologiska kunskapsbildningens främsta aktörer samlas för decennier framöver.⁴⁸⁰

Kriminalpolitiken under 1930-talet utgör terräng för det som forskningen sedan ett par årtionden kommit att betrakta som något av en ”folkhemmets skuggsida”.⁴⁸¹ Schlyter var under 1930-talet chef för det Justitiedepartement som tillsammans med Socialdepartementet drev fram steriliseringslagen 1934, vilken utvidgades 1941. En lång rad interventioner mot samhällets svagare grupper initierades under denna tid. Det rörde sig inte bara om en repressiv apparat, det fanns också tankar om omhändertagande, men i alla händelser handlade det om en åtgärdskultur, med en vilja att ingripa, ordna och styra.⁴⁸² I fråga om samhällets brottsliga, asociala och sedeslösa individer hade den kriminologiska kunskapsbildningen fått en uppgift att fylla.

I det här kapitlet, som sträcker sig över 1930-talet, riktas blicken mot den kriminologiska vetenskapens funktion i formeringen av folkhemmets kriminalpolitik. Vilka frågor mobiliserades kriminologin för att besvara? Hur fogades de kriminologiska teorierna ihop med ett politiskt sammanhang? Hur kan vi förstå relationen mellan idé och praktik? Jag kommer att söka besvara dessa frågor genom att analysera en par av 1930-talets mest uppmärksammade kommittéer.

480 Om Schlyter och dennes liv och verk se främst Sundell 1998. Om Schlyters roll inom den svenska kriminalpolitiken se även Andersson & Nilsson 2009; Nilsson, R. 2013a; Petersson Hjelm 2011; Qvarsell 1991, s. 207ff och 1993, s. 306ff.

481 Här finns en lång rad verk, se i detta sammanhang t.ex. Broberg och Tydén 2005 och Hirdman 1989. Se Jonsson, T. 2000, s. 328ff för en teoretiskt intressant reflektion över folkhemmets mörka sidor.

482 Om steriliseringslagar och steriliseringspraktik se Runcis 1998 och Tydén 2000. För diskussionen om ”åtgärdskultur” se Andersson 2016. Om vetenskapen och socialpolitiken i folkhemmet se Nilsson, R. 2003, s. 280ff.

Som ingång till denna undersökning ska vi först närma oss årtiondets ledande svenska kriminolog, Olof Kinberg.

Manifesten

Vid 1930-talets början var Kinberg sedan en tid stationerad som psykiatriker vid Långholmens centralfängelse samtidigt som han undervisade vid Karolinska institutet och Stockholms högskola. Fängelsets rättspsykiatriska klinik blev från dess inrättande 1932 Kinbergs främsta plats för empiriska undersökningar av brottsligheten och med ekonomiskt stöd från den amerikanska Rockefeller Foundation upprättades där genom hans försorg det Kriminologiska centralarkivet.⁴⁸³ Kinberg byggde upp en verksamhet på Långholmen som var på samma gång klinisk och vetenskaplig. Hos honom gick såväl läkare och socialarbetare som psykologer och sociologer i lära. Från ”den gröna ön” verkade Kinberg som en dominant inom den svenska kriminalpolitiken under 1930-talet.⁴⁸⁴

Kinberg gav 1930 ut sitt dittills mest omfattade verk, *Aktuella kriminalitetsproblem i psykologisk belysning*. Det kompletterades 1935 av *Varför bli människor brottsliga?: Kriminalpsykologisk studie* och samma år släpptes en bearbetning av de två verken på engelska under titeln *Basic Problems of Criminology*. Böckerna möttes av stor uppskattning och den engelska versionen vann det internationella och prestigefyllda ”Lombrosopriset”.⁴⁸⁵ Kinbergs nära koppling till reformarbetet gör att de omfattande kriminologiska verken från 1930-talets början kan ses som manifest för de förändringar som stora delar av den kriminalpolitiska rörelsen sökte få till stånd.

Aktuella kriminalitetsproblem och *Varför bli människor brottsliga?* spände tillsammans över mer än femhundra sidor och behandlade en lång rad ämnen. Ambitionen var att göra brottsproblemet i sin helhet till föremål för vetenskapliga undersökningar, men också att skapa ett nytt förhållningssätt till den brottsliga individen:

Man måste sålunda iakttaga och studera de individer som begå brott, undersöka, så långt sig göra låter, deras personliga beskaffenhet och de yttre omständigheter under vilka de begå brott. Ju noggrannare man kan beskriva de brottsliga individerna, ju mera man kan ”objektivera” dem, dess mer kontrollerbara bli ens iakttagelser, dess värdefullare de induktiva resultaten över dessa objektiverade individer i deras växelverkan med yttre

⁴⁸³ Lidberg & Wiklund 1988. Se också Qvarsell 1993, s. 246ff.

⁴⁸⁴ Andersson & Nilsson 2009, s. 79f.

⁴⁸⁵ Kinberg 1930; 1935a och 1935b. Om Lombrosopriset se ”Lombrosopriset till prof. Kinberg”, i *Svensk juristtidning*, 1937 och vidare Qvarsell 1993, s. 235. Om det internationella mottagandet av verket se Holmgren 1938.

faktorer. Man betraktar brottslingen och brottet som ett stycke natur och studerar dem med naturvetenskapliga metoder för att nå fram till allmänna regler för dess kausala bestämdhet.⁴⁸⁶

”Objektiverandet” framstår som en nyckelpraktik i Kinberg kriminologiska verksamhet. Genom objektiverandet lösgjordes individen från moral, konventioner och samhälle för att omformas till biologi. Annorlunda uttryckt nedmonterande Kinberg den gamla tidens förbrytare och satte i dess ställe en hybrid ur vilken vetenskapen kunde producera kunskap. Den politiska aspekten av förbrytaren sköts inte i bakgrunden, målet med Kinbergs vetenskap var att blottlägga orsaken till brottsligt handlande för att därmed kunna förhindra det. Här blev det tydligt att Kinbergs samtida samhällsvetenskap inte hade något givet innehåll. Kinberg kunde nämligen på samma gång som han förde de naturvetenskapliga metoderna till fronten konstatera att

[ä]ven om utforskandet av brottslighetens orsaker, liksom varje annan vetenskaplig verksamhet, har det självständiga syftet att öka människors kunskap om den värld de leva i, så tillhör studiet av brottsligheten de sociala vetenskaperna och har därför i sista hand ett praktiskt syfte [...].⁴⁸⁷

Kriminologin var för Kinberg en socialvetenskap och här kan vi paradoxalt nog se en antydning till denaturalisering av brottsproblemet. Kinberg slog nämligen fast inte bara att brottsligheten var en social angelägenhet utan faktiskt ett samhällsfenomen. ”Utanför samhället finns ingen moral, inga handlingsregler och följaktligen inga brott”.⁴⁸⁸ Men detta handlade inte om att se brottsligheten i den ena sfären eller den andra. Enligt Kinberg fanns inte den uppdelningen. Så det sociala fenomenet brottslighet studerades lämpligast som en ”naturvetenskaplig-biologisk, medicinsk, psykologisk företeelse”. I denna framställning fanns ingen tydlig skillnad mellan politiska och vetenskapliga praktiker, och inte heller mellan sociala och biologiska aspekter av människan i världen:

⁴⁸⁶ Kinberg 1930, s. 101.

⁴⁸⁷ Kinberg 1935a, s. 7. Kinberg gjorde som synes ingen skillnad mellan naturvetenskap och socialvetenskap. När frågan om ett samhällsvetenskapligt forskningsråd på regeringens order utreddes några år senare satt Kinberg med i kommittén. Kinbergs typ av tänkande fick genomslag och i kommitténs förslag till organisation av rådet fanns en särskild sektion för ”Psykiatri, socialmedicin och kriminologi”. Denna sektion skulle representeras av ”[e]n professor i psykiatri och en i straffrätt från varje universitet och högskola, där dessa vetenskaper äro företrädde [samt av] en representant för Medicinalstyrelsen och en för Statens institut för folkhälsa” (SOU 1944:19, s. 21). Förslaget blev aldrig verklighet, men det är den förståelsen av saken som gjorde Kinberg till en förkämpe för institutionaliseringen av en modern samhällsvetenskap.

⁴⁸⁸ Kinberg 1930, s. 7.

Eftersom samhällsbildningen biologiskt sett är ett anpassningsfenomen som innebär en begränsning av den enskilda individens önsknings, strävanden och handlingar till förmån för det hela och, genom det skydd individerna åtnjuta från samhällets sida, i andra hand också till förmån för individen själv, så är brottsligheten, sedd från denna synpunkt, en bristfällighet i den sociala anpassningen, yttrande sig som handlingar som i strafflagen betecknas som brott.⁴⁸⁹

På samma gång som Kinberg relativiserade brottsligheten naturaliserades förbrytaren, genom att *samhällsordningen* togs som den givna referenspunkten. Här fanns en typ av nihilism som utgjorde förutsättningen för den vetenskapliga metodens relevans. De flesta människor underkastade sig samhällets lagar och regler, konstaterade Kinberg, och därmed var brottsligt beteende per definition att betraktas som abnormt. Utifrån detta försanthållande formulerades Kinbergs centrala forskningsproblematik: ”Då brott såväl till frekvens som handlingstyp utgöra undantagsföreteelser har man anledning att fråga sig, om icke de individer som begå dessa undantagshandlingar också själva äro i psykologiskt avseende undantagsvarelser.”⁴⁹⁰

Kinberg svävade givetvis inte i ovisshet om brottslighetens patologi. *Aktuella kriminalitetsproblemet* och *Varför bli människor brottsliga?* var inga explorativa studier utan traktat för ett vetenskapligt program och en ny kriminalpolitik. Kinberg ägnade stort utrymme åt de vetenskapliga perspektiv som fokuserade på den individuella förbrytarens avvikelse. Konstitutionsforskningen, hjärnskade-forskningen, endokrinologin och ärftlighetsforskningen pekade Kinberg ut som nyckelaktiviteter. Men han gav även den första svenska introduktionen till en växande amerikansk kriminologi, grundad i sociologiska perspektiv. Den så kallade Chicagoskolan och dess socialekologiska undersökningar fann gillande hos Kinberg som i dem såg goda exempel på undersökningar av relationen mellan den individuella förbrytaren och den miljö denna levde i. Även den amerikanska kriminologins centralfigur, Edwin Sutherland, refererades för att understryka relevansen av kriminalsociologiska undersökningar.⁴⁹¹

Såväl Kinbergs vetenskapliga som rättsfilosofiska argument hade utvecklats betydligt under de årtiondena han varit verksam som författare av kriminologisk litteratur. Men hans grundläggande bekymmer under 1930-talet var egentligen

489 Kinberg 1930, s. 9f.

490 Kinberg 1930, s. 12. Man bör givetvis, på samma sätt som Källström gör i förhållande till Vilhelm Lundstedt och Uppsalafilosofin (Källström 1984, s. 30f), konstatera att talet om samhällsnytta och samhällsskydd är en implicit värdering av sakernas tillstånd. Vare sig för Uppsalafilosofin eller Kinberg, den senare inspirerad av den positiva skolan, fanns någon diskussion om vad samhället egentligen var och vad det borde vara, förutom att det var en *ordning*.

491 Kinberg 1935a, s. 68.

desamma som i hans gradualavhandling från 1908. Hur arrangera fångvård, rättsväsende och övriga statliga institutioner för att på bästa sätt förebygga och bekämpa brottsligheten? Kinberg försökte besvara denna fråga i sina många roller: i de två verken, i sin professionella gärning och som sakkunnig i reformarbetet. I praktiken mynnade det sociobiologiska perspektivet och vetenskapens samarbete med politiken ut i en fråga om *administration*.

Kinberg uppmärksammade i *Aktuella kriminalitetsproblemet i psykologisk belysning* den tyska "kriminalbiologiska" verksamheten.⁴⁹² Det tyska inflytandet på svensk kriminologi var vid tiden mycket starkt, det var inte en påverkan som bara gällde Kinberg. Inget tyder på att de svensk-tyska relationerna på detta område förändrades märkbart efter nazisternas maktövertagande 1933. Utbytet med tyska jurister, läkare och rasbiologer var levande. Även om Herman Lundborgs vetenskap och verksamhet nu började kritiserats kraftigt fanns det inga tecken på att de biologiska strömningarna inom kriminologin var på tillbakagång. Inom svensk kriminologi fanns knappast ambitioner att undersöka olika raser på det sätt som Lundborg gjorde, men man närde en stark övertygelse om det biologiska arvets betydelse och statens möjligheter att aktivt ingripa för att stärka den svenska befolkningen i både fysiskt och psykiskt hänseende.⁴⁹³ Den kriminalbiologi som Kinberg omfamnade kunde ta fasta på detta utan att nödvändigtvis hemfalla åt rasmystik.

Kriminalbiologin hade ett flertal mål. Den skulle genom biologiska undersökningar fastställa förbrytarens individualitet och egenart, den skulle utifrån detta rashygieniskt kartlägga befolkningen, den skulle skapa underlag för strafflagsreformer, och den skulle skapa ett empiriskt material för omfattande kriminologiska undersökningar. Kinberg citerade – utan vidare kommentar – ur en skrift av den ledande tyske kriminalbiologen Theodor Vierstein: "Rashygien och straffrätt höra tillsammans: båda hava till uppgift att verkställa urval genom att eliminera för rasen skadliga individer och samhällsfiender."⁴⁹⁴ Som vi sett i föregående kapitel var svensk rasbiologi och svensk kriminologi vid denna tid överlappande fält. Kriminologin blev ett sätt att knyta rasproblematiken till

492 Jag talar här om kriminalbiologin i dess smalare mening, inte om den form i vilken termen i ett tyskt sammanhang kom att beteckna *all* vetenskap om brottslighet, även den utpräglat sociologiska, se Wetzell 2000, särskilt s. 125ff. Det var i den smalare meningen som begreppet främst kom att användas i Sverige under 1930-talet. Det användes regelbundet, diskuterades ur olika perspektiv, men blev aldrig ett av de mer centrala begreppen för den svenska kriminologiska kunskapsbildningen. Se exempelvis Kinberg 1932 och Eriksson, T. 1938.

493 Se Björkman, M. 2011, s. 130ff för en diskussion om hur synen på arvet och statens aktiva ingrepp i befolkningen både ändrades och inte ändrades under 1930-talet. Förändringen går att beskriva som ett skifte från "mainline eugenics" med fokus på ras- och samhällshierarkier till "reform eugenics" med fokus på sociala reformer (Kevles 1985). Förändringarna kan också beskrivas som ett förskjutning från "race-hygien" till "national-productivist hygiene" (Spektorowski & Irenee-Saban 2014, s. 50ff).

494 Citerad i Kinberg 1930, s. 317.

konkreta social- och kriminalpolitiska problem. Men i den kriminalbiologiska praktiken blev det också tydligt att kopplingen rörde sig på organiserings- och institutionernas nivå. Att administrera såväl kunskap som individer var kriminalbiologins centrala uppgift.

Även om kriminalbiologin inte var den term som Kinberg själv föredrog för att beskriva sin verksamhet i bredare mening bör vi förstå hans program genom den kriminalbiologiska praktiken. Hos både Viernstein och Kinberg handlade kriminologin om institutionella praktiker riktade mot enskilda förbrytare i syfte att vinna kunskap inte bara om det enskilda fallet utan om större befolkningsgrupper och om det sociala fenomenet brottslighet. Kinberg krävde i *Aktuella kriminalitetsproblem* "kriminalbiologisk undersökning av alla personer som undergå straffbehandling".⁴⁹⁵ Kinbergs institutionella reformer på Långholmen och upprättandet av Kriminologiska centralarkivet var kriminalbiologiska praktiker, som slog en brygga mellan den enskilda förbrytaren och den större befolkningen, men också mellan en rad vetenskaper och aktuella politiska problem. Kunskapen blev en resurs för arbetet för en humaniserad fångvård liksom för legitimeringen av rashygieniska och repressiva socialpolitiska program. De reformer som Kinberg skulle delta i under 1930-talet kännetecknades av denna dubbelsidighet.⁴⁹⁶

Precis som Kinberg formulerat sitt projekt lästes hans verk från det tidiga 1930-talet av många som just en rationell kritik av det nuvarande systemet snarare än en systematisk undersökning av brottsproblemet. Det var en uppvisning av en vetenskap som gick i strid mot moralism och metafysik. Juristen Ruth Stjernstedt konstaterade i sin recension av *Aktuella kriminalitetsproblem i psykologisk belysning* att det stora värdet av boken var att Kinberg "[l]ågmålt och sakkunnigt smular [...] sönder de spekulativa dogmer och principer på vilket systemet är uppbyggt". Samtidigt som Stjernstedt uppskattade de konkreta förslagen om rättssystemets reformering såg hon också som ett av bokens stora värden att författaren vågade gå bortom kriminologi och kriminalpolitik i en snävare mening. Hon var mycket glad att boken innehöll "djupsinniga utredningar om samhällets rätt mot individen och individens krav på respekt från samhällets sida. *Problemet om staten alltså*".⁴⁹⁷

495 Kinberg 1930, s. 323. Om Viernstein och uppkomsten av den tyska kriminalbiologin se Wetzell 2000, s. 128ff. Om kriminalbiologins koppling till rasfrågan, särskilt avseende nazisternas hantering av romer se Widmann 2007. Enligt tidningsrapporter ska Kinberg under slutet av 1930-talet haft uttalade planer på att starta ett "kriminalbiologiskt institut", se "Ströbl går till storms mot professor Kinberg", *Dagens Nyheter*, 1938-07-20.

496 Jmf. med resonemang hos Björkman som påpekar att det i en undersökning av tvångsvården i Sverige under första halvan av 1900-talet inte går att separera disciplinering och humanisering från varandra: "Civilisering födde social kontroll och social kontroll ledde i sin tur till humanisering av tvångsvården." (Björkman, J. 2001, s. 281).

497 Stjernstedt, R. 1931, kursiv i original.

Kinbergs framställningar lästes således inte bara som en vetenskaplig introduktion eller en politisk manual. De ansågs också belysa tidens stora frågor. På omslaget till *Varför bli människor brottsliga?* hade förlaget valt att presentera boken med följande ord:

Under en tid, då samhället befinner sig i ett tillstånd av revolutionär jämsning, då framtiden ter sig oviss och då hotande katastrofer när som helst kunna släppa förstörande krafter lösa, får frågan om de dynamiska faktorer i människonaturen och i samhällets organisation, vilka enligt erfarenheten pläga framkalla brott, en särskild prägel av allvar och aktualitet.⁴⁹⁸

Kriminologin var en del av en process där etablerade institutioner sökte gjuta grundvalarna till ett stadigt byggnadsverk i en värld i gungning. För att göra en osäker samtid till en säker framtid behövdes den vetenskapliga kunskapsbildningen. Den kunde diskursivt, genom den administrativa blicken, upprätta ett samband mellan individen och den vidare samhällsutvecklingen. För att detta samband skulle kunna bli varaktigt och ge effekter behövde de kriminologiska insikterna sedan kanaliseras genom kriminalpolitiska reformer. Sådana reformer uppnåddes genom utredning.

Statsrådet Schlyters första stora kommitté

Det hade aldrig funnits några tvivel om att Kinberg eftersträvade att själv få delta i arbetet med att i praktiken omsätta den vetenskap han kämpade så för. Med start på 1930-talet skulle han och andra som bidrog till den kriminologiska kunskapsbildningen ges allt större utrymme i det kriminalpolitiska reformarbetet. Detta var till stor del Karl Schlyters förtjänst.

För justitieminister Schlyter hägrade en fullständig reform av strafflagen, en reform som under decennier förberetts av hans kusin Johan Thyrén, vilken gick ur tiden 1933. Men det svenska rättssystemet var i dåligt skick, och det fanns en lång rad trängande kriminalpolitiska reformer som inte kunde vänta på en fullständig revision av strafflagen. Schlyter beslutade därför våren 1934 att tillsätta en utredning i vilken externa experter tillsammans med Justitiedepartementets egna tjänstemän skyndsamt skulle utreda ett antal frågor. Det blev startskottet för en kriminalpolitisk utredningsverksamhet som tillät den kriminologiska kunskapsbildningens företrädare att flytta fram sina positioner.

De två första som gavs i uppdrag att verka som sakkunniga var Olof Kinberg och föreståndaren för statens alkoholistanstalt vid Venngarn, Hardy Göransson.⁴⁹⁹

⁴⁹⁸ Kinberg 1935a, omslag, baksida.

⁴⁹⁹ Schlyter kom att 1936 utse Göransson till chef för Fångvårdstyrelsen. Göransson var folkpartist och hade till stora delar en annan uppfattning om kriminalpolitikens utformning än socialdemo-

Deras uppgift var ”att såsom sakkunniga inom justitiedepartementet biträda med verkställande av utredning angående reformer på straffsystemets, straffverkställighetens och fängsvårdens områden”.⁵⁰⁰ De två kom att utgöra stommen av de sakkunniga. De medverkade i samtliga betänkanden, men alltid i lag med andra tjänstemän och experter. Bland annat deltog Folke Wetter, en lång rad tjänstemän från Fängsvårdsstyrelsen och, efter sin avgång som justitieminister 1936, även Schlyter själv. En tjänsteman från departementet fanns representerad i varje betänkande. Riksdagsledamöterna var mycket sparsamt representerande.⁵⁰¹ För eftervärlden har gruppen kommit att gå under namnet ”Sakkunniga angående reformer på straffsystemets, straffverkställighetens och fängsvårdens områden”.

De sakkunnigas uppdrag blev mångskiftande och betänkandena av delvis olika karaktär. Schlyters tanke med sakkunniggruppen var ju att raskt få till en rad mindre reformer. De sakkunniga inledde sitt arbete under sommaren 1934 och avlade sitt sjunde och sista betänkande på hösten 1938. Problemen som behandlades var alla bekanta: ungdomsbrottsligheten, bötesstraffet, farliga alkoholister, internering, villkorliga straff. De sakkunniga föreslog bland annat införande av ungdomsfängelse, vidgade ramar för möjlighet till tvångsuppfostran, ett reformerat bötesstraff och utökad användning av såväl internering och förvaring som villkorlig dom och villkorlig frigivning. Förslagen låg i linje med Schlyters devis att ”avfolka fängelset”. Avvikande och asocialt beteende skulle bemötas och kontrolleras på nya sätt.⁵⁰²

En kriminologi vars ambition var att vara nyttig för denna typ av reformarbete var givetvis politisk, men mer än det var den administrativ. I det stora hela handlade arbetet om att skapa en ny organisation vilken klarade av att hantera ett stort och heterogent förbrytarklientel. Det gällde inte bara frågan

kraten Schlyter. Med facit i hand kom Schlyter med tiden att beklaga att han utsett Göransson till chef för en av de viktigaste myndigheterna i kriminalpolitiskt hänseende. Han kallade beslutet sitt ”största misstag” (Sundell 1998, s. 83).

500 SOU 1934:52, s. 3.

501 Bland de sakkunniga märktes också de tydligt politiskt engagerade juristerna Eliel Löfgren och Thorwald Bergquist samt advokaten Hugo Lindberg.

502 Man producerade sammantaget sju publikationer: SOU 1934:52; SOU 1935:56; SOU 1935:67; SOU 1936:4; SOU 1937:3; SOU 1937:38 och SOU 1938:25. För en diskussion om delar av kommitténs arbete se Nilsson, R. 2013a, s. 77ff. I ett anförande på Kriminalistföreningens möte 1933 kan Kinberg med facit i hand sägas ha ställt upp den utgångspunkt som kom att genomsyra arbetet: ”Vilket komplicerat samhällsproblem man än tar upp, kommer man till slut fram till ett psykologiskt kraftspel mellan vissa samhällsrelaterade institutioner – samhällsstrukturen – och de levande individernas psyken. [/] Det visar sig, att detta bottenproblem har två faser. Den ena fasen är: hur skall man bära sig åt för att förändra individernas psykologiska reaktioner, deras attityder mot samhällsinstitutionerna i önskvärd riktning? Den andra är: hur ska man förändra samhällsinstitutionerna för att framkalla lämpliga reaktioner från samhällets sida?” (*Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens möte*, 1933, s. 31). Inom, och med anledning av, de sakkunnigas arbete genomfördes en rad kriminologiska utredningar, se Kinberg 1935c; Knöös 1938 och Rudstedt 1936.

om individualisering och differentiering förbrytarna emellan, utan också om att säkra driften avseende personal, ekonomi och logistik. En av impulserna till de sakkunnigas uppdrag var ett betänkande med titeln *Riktlinjer för vinnande av viss koncentration inom det svenska fångvårdsväsendet* som presenterats 1931.⁵⁰³ Arbetet ägnade inte brottsligheten minsta intresse utan berörde frågor om försörjning och förvaltning inom Fångvårdsstyrelsens verksamhet. Det klargjorde att den svenska fångvården var i stort behov av att omorganiseras för att klara sitt uppdrag. Detta behov av förändring bestämde det sätt som den kriminologiska vetenskapen gavs plats i reformarbetet.

De sakkunniga lade mycket möda på att kartlägga den svenska fångvårdens utformning. Genomgående var man kritisk, detta gällde även tjänstemännen från Fångvårdstyrelsen. Kriminologi blev ett verktyg för att peka ut en ny riktning, för att erbjuda alternativa lösningar och för att legitimera centralisering och utbyggnad. På ett möte för de sakkunniga reagerade Kinberg mot det sätt på vilket omorganisationen tidigare hade diskuterats. Det skedde utan riktning och Kinberg menade att det saknades en *generalplan* för kriminalvården i riket. En sådan var en förutsättning för att kunna bygga upp en ändamålsenlig verksamhet:

Med kriminalvård anses då ej blott de normala fall, som äro intagna å fångvårdsanstalterna utan även alla de kriminella, som äro intagna å hospital, tvångsarbets- och alkoholistanstalter. I snart sagt alla land, där man intresserat sig för problemet, har man utgått från att bland de stora grupper, som begå brott, finns en stor del, som är biologiskt mindervärdig och äro så illa funtade, att de ej kunna bli fullt dugliga medborgare. [---] Man måste nu få undan det klientel, som ej lämpar sig för en normal uppfostran utan bör omhändertagas av den medicinska vetenskapen.⁵⁰⁴

Det behövdes således en organisation för differentiering, en organisation som kunde avlasta fängelserna och som såg brottsproblemet i hela dess bredd. Det behövdes olika institutioner för olika förbrytare och det behövdes ett system för att sortera dem. Det administrativa draget var tydligt i varje betänkande. De sakkunniga såg som sin uppgift att utreda hur rationella och ändamålsenliga åtgärder kunde omsättas i praktiken. Den kriminologiska kunskapsbildningen drevs således inte endast av politiska hänsyn, utan också av logistiska och ekonomiska.

I en artikel som Kinberg publicerade i *Svensk juristtidning* under utredningens gång presenterades hans förslag till en ”Kriminalpolitikens centralorganisation”.

503 SOU 1931:16.

504 Riksarkivet, Sakkunniga ang reformer på straffsystemets, straffverkställighetens och fångvårdens områden, vol. 2, ”Anteckningar från sammanträde med fångvårdssakkunniga i justitiedepartementet i Stockholm den 27 augusti 1934”.

Kinberg noterade att de kriminalpolitiska framsteg som skett under 1900-talet hade fått en kostnad i form av en organisatorisk splittring. Fångvårdsstyrelsen hade förlorat sin tidigare ledande funktion och ansvaret för olika påföljder och kontrollverktyg föll nu på en rad olika myndigheter. Kinberg konstaterade att i ”hela den centrala organisationen av kriminalpolitiken råder sålunda en babylonisk förbistring”.⁵⁰⁵ Kinberg ville skapa *en* organisation med ansvar för hela det kriminalpolitiska arbetet. I grunden skulle denna organisation bestå av tre delar:

I) ett centralt komplex, centralhospitalet, avsett för de biologiskt mindervärdiga asociala som är i behov framför allt av medicinsk vård, dels, i nära administrativ förbindelse med detta hospital, II) sådana institutioner som har att mottaga ett besläktat klientel, vars vård dock av särskilda skäl icke bör förläggas till centralhospitalet [...], och dels slutligen III) de olika kriminalpolitiska institutioner som är avsedda för behandling av olika kategorier presumerat normala, socialt missanpassade individer, vilkas omhändertagande direkt eller indirekt har en kriminalpolitisk syftning [...].⁵⁰⁶

Det skulle således ske en renodling av olika institutioners verksamhet och skilda förbrytartyper skulle kunna koncentreras på olika håll. Ansvaret för samhällsskyddet skulle struktureras rationellt, i stället för som nu vara utspritt på Fångvårdsstyrelsen, Socialstyrelsen, Medicinalstyrelsen, kommunerna och privata initiativ.⁵⁰⁷ Det är lätt att se att denna typ av organisatorisk rationalitet ägde ett nära samband med kriminalbiologins utgångspunkter.

”Sakkunniga angående reformer på straffsystemets, straffverkställighetens och fångvårdens områden” hade varken uppdraget eller mandatet att föreslå en sådan fullständig omorganisering som Kinberg krävde. Man hade att föreslå brådskande och mindre omfattande reformer. Men betänkanterna gav tydligt uttryck för en typ av kameralt tänkande med återkommande redogörelser och

505 Kinberg 1937, s. 357. Under tiden för utredningarna gjorde Kinberg en rad ytterligare inlägg där han relaterade vetenskapens framflyttade positioner till behovet av organisatoriska förändringar. Se exempelvis Kinberg 1934 och Kinberg 1936.

506 Kinberg 1937, s. 361.

507 Det fanns också enligt Kinberg en lycklig bieffekt med denna typ av organiseringer, nämligen att vetenskapen skulle komma att främjas: ”Genom koncentration av kriminalpatienterna till en enda anstalt skulle deras behandling bli en huvuduppgift för anstaltens läkare som på ett helt annat sätt än läkare på vanligt hospital skulle bli förtrogna med de kriminologiska problemen och sammanhangen. De skulle förfoga över ett samlat, stort och i sig självt mycket intressant studiematerial. Redan härigenom skulle förutsättningarna för en vetenskaplig bearbetning förbättras. [...] Det vetenskapliga och praktiska gagnet av en koncentration av detta intressanta material kan sålunda enligt min mening inte överskattas.” (Kinberg 1937, s. 366).

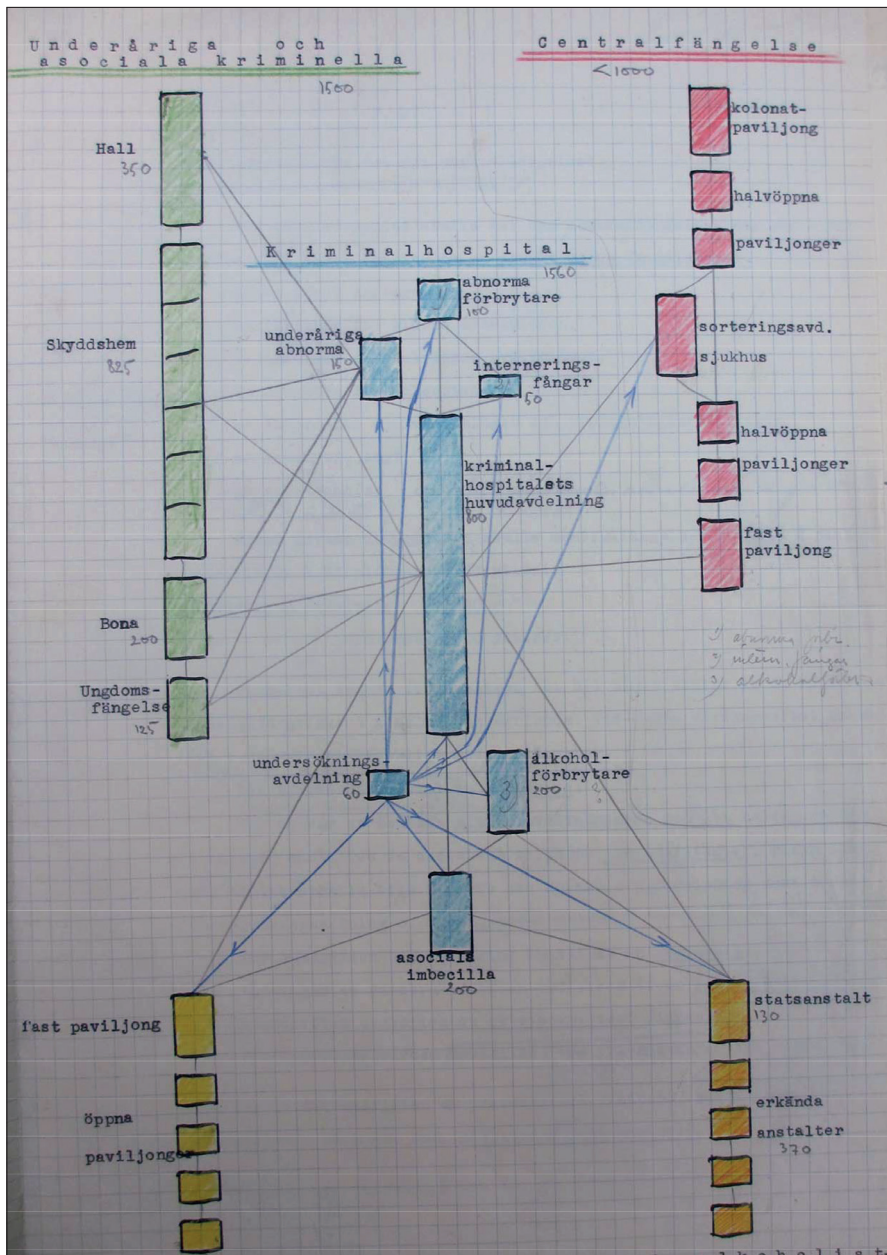

Bild 1 (Riksarkivet, Sakkunniga ang reformer på straffsystemets, straffverkställighetens och fängsvårdens områden, vol. 3, handgjord skiss märkt "Kinberg 3.7.34.")

diskussioner om antal förbrytare i olika kategorier, tillgängliga anstaltsplatser och förslag på rimligt dimensionerade institutioner.⁵⁰⁸

Det finns en skiss bland kommitténs arkiverade handlingar (bild 1). Den är gjord för hand på rutat papper. Enligt notering är den upprättad av Kinberg sommaren 1934. Det är uppenbarligen en organisationsplan för den svenska kriminalvården. De olika institutionerna och deras underavdelningar representeras av olika stora fyrkanter där en kvadratcentimeter motsvarar hundra intagna. Detta är förmodligen en visualisering av just den generalplan som Kinberg talat om. På skissen används samma terminologi som i Kinbergs artikel i *Svensk juristtidning* 1937. Kriminalhospitalet – denna institution för klassificering och vetenskapliga undersökningar – tronar i skissens centrum. De olika delarna av det svenska kontroll- och påföljdssystemet – ungdomsvården, kriminalhospitalen, centralfängelset, alkoholistvården och tvångsarbetsanstalterna – markeras alla med varsin färg. Mellan olika institutioner är pilar dragna, som för att illustrera ett flöde av klienter dem emellan.⁵⁰⁹

Bilden illustrerar förvisso en kriminalpolitisk omorganisering, men den kan också ses som en materialisering av en svensk kriminologisk vetenskap. I det föregående har jag benämnt kriminologi som ett ”verktyg” för politiska reformer och en kriminologi ”tagen i statens tjänst”. De sakkunnigas skiss hjälper oss se att detta bara var en aspekt av kriminologins konstituering i Sverige. Bilden är både ett uttryck för ett kriminalbiologiskt tänkande *och* för en politisk rationalitet. Generalplanen för kriminalvården och dess färgglada och rumsligt disponerade organisation visar att det inte fanns någon tydlig gräns mellan den kriminologiska kunskapsbildningen och en kriminalpolitisk praktik. I andra sammanhang gick denna uppdelning att upprätthålla. Där kunde den ena eller andra sfären kopplas till en auktoritet, en tidskrift eller en institution. I skissen flyter vetenskap och politik ihop i förvaltning. Den administrativa differentieringen och kategoriseringen mellan olika förbrytartyper legitimerades i en vetenskaplig diskurs. Organisatorisk struktur och institutionernas uppdrag var administrativa och politiska frågor. I generalplanen för kriminalvården framträdde alla dessa aspekter som ett sammansatt helt, på samma gång vetenskapligt, administrativt och politiskt.

Svensk kriminologi framdriven i relation till folkhemiska reformer inom kriminalpolitiken var på samma gång institutionell praktik, vetenskapligt program och ideologisk vision. Den lade grunden för argument om en handfast hantering av enskilda förbrytare i form av fysisk, psykisk och social undersökning med påföljande diagnos. Den var ett vetenskapligt fält med anspråk på att förklara

508 Se exempelvis ”P. M. med preliminär beräkning av erforderligt antal platser å anstalt för män som ådömts ungdomsfängelse m. m.”, bilaga A i SOU 1934:52 och SOU 1937:38, s. 124ff.

509 Riksarkivet, Sakkunniga ang reformer på straffsystemets, straffverkställighetens och fängsvårdens områden, vol. 3, handgjord skiss märkt ”Kinberg 3.7.34.”.

brottslighetens väsen och orsaker. Och det var en del av en politisk diskussion där den hjälpte till att artikulera och legitimera en lång rad sociala, hygieniska och straffrättsliga åtgärder. I de sakkunnigas betänkanden såväl som på Kriminallistföreningens möten och i vetenskapliga tidsskrifter gavs uttryck för alla dessa aspekter. De fogades samman och de förstärkte varandra.⁵¹⁰ En färgglad skiss i ett kommittéarkiv är ett av flera uttryck för detta förhållande.

Flera av de förslag som ”Sakkunniga angående reformer på straffsystemets, straffverkställighetens och fängsvårdens områden” presenterade blev till verklighet. Den kriminologiska kunskapsbildningen spelade en stor roll i det arbete som skulle skapa en ”rationell” hantering av brottsproblemet, en process som i ett vidare perspektiv var en del av konstruktionen av ett nytt samhälle, en aspekt av bygget av ett modernt Sverige.

Disciplinering, skydd och arbetsfostran

Vi kan i Kinbergs vetenskapliga traktat och i olika betänkanden se hur den kriminologiska kunskapsbildningen vävdes ihop med det politiska reformarbetet och med en omorganisering av statens sätt att hantera samhällsfarliga individer. Härvidlag syns beröringen mellan den kriminologiska vetenskapen och välfärdsstatens expansion mycket tydligt. Men vad innebar denna expansion och vilken sorts samhälle skulle kriminologin hjälpa till att skydda?

”Sakkunniga angående reformer på straffsystemets, straffverkställighetens och fängsvårdens områden” utgjorde kärnan i 1930-talets kriminalpolitiska reformarbete, men de var inte ensamma. Schlyter initierade flera andra utredningar vilka behandlade bland annat frågor om sterilisering och skyddshem.⁵¹¹ Han själv avgick som justitieminister i samband med att den av Bondeförbundet dominerade ”semesterregeringen” tillträdde sommaren 1936. När socialdemokraterna återtog regeringsmakten på hösten samma år var det i koalition med Bondeförbundet och justitieminister blev därför Karl Gustaf Westman, professor i rättshistoria vid Uppsala universitet, som sedan innehade posten till och med 1943. Schlyter fick i stället en central roll i utredningsarbetet. Reformerna avstannade inte på grund av att den mindre radikale Westman tog över. Flera kommittéer tillsattes i slutet av 1930-talet. Bland annat ”Straffrättskommittén” och, under Schlyters ledning, den stora och långvariga ”Strafflagberedningen”, vilken kommer att behandlas i följande kapitel.⁵¹²

510 Här går således att tala om samproduktion av vetenskap och politik, se Jasanoff 2004. Men i mer specifik mening förstås det här som en hybridhantering där hybridiseringen av förbrytaren och samarbetet mellan en politisk och en vetenskaplig rationalitet för ett ögonblick övergick i symbios. Detta är inte vetenskap omsatt till politik, det är en på samma gång politisk och vetenskaplig artefakt.

511 Se SOU 1933:22 och SOU 1935:35.

512 Om Schlyters avsked från regeringen, se Sundell 1998, s. 83ff.

Det fanns några gemensamma teman som kriminalpolitiken och den kriminologiska kunskapsbildningen kretsade kring. Så disparata utredningsfrågor som förändring av bötesstraff, utökad användning av villkorlig dom, skyddshemmens organisering och lösdriveriets bekämpande – för att bara nämna några – hanterades alla inom samma kulturella och politiska ramverk. Statens ökade ansvar för de enskilda samhällsmedborgarnas väl och ve behövde kompletteras med ökande befogenheter att tillrättavisa dem som föll utanför ramen. De socialpolitiska och kriminalpolitiska reformerna genomsyrades av ett moraliskt påbud att arbeta och göra rätt för sig, att inte störa sina medmänniskor eller allt för kraftigt utmana konventioner. Denna hållning handlade i grunden om den arbetande befolkningens produktivitet. Rikets befolkning skulle kunna arbeta och producera det välstånd som sedan i lägre eller högre grad skulle omfördelas. Detta krävde att arbete var ett ledande ideal samtidigt som det främjade tankar om den friska och dugliga medborgaren och den starka folkstammen, men också en kultur där individens välfärd inte endast skulle var beroende av den själv.⁵¹³

I detta hägn rörde sig den stora "Befolkningskommissionen" som fick stor uppmärksamhet under slutet av 1930-talet, likaså steriliseringsutredningarna. I dessa sammanhang spelade vetenskapliga perspektiv en viktig roll. Behovet av kunskap om såväl individer som befolkning, förståelse för orsakssamband och förmåga att utvärdera olika lösningars effektivitet gjorde rum i svensk politik för en växande samhällsvetenskap. På så vis kom den kriminologiska kunskapsbildningen än mer än tidigare att bli en del i det stora, inkluderande, politiska projekt som accelererade under 1930-talet och sedan behöll farten under decennier.

En av de kriminalpolitiska utredningar som tillsattes under 1930-talet var "1937 års lösdriverilagstiftningskommitté". Dess uppdrag var att föreslå former för hanteringen av kriminella med ett "lättjefullt" och "sedeslöst leverne" i allmänhet och för en ny lösdriverilag i synnerhet.⁵¹⁴ Kommittén tog ett nytt grepp kring hela problematiken och i förslaget till ny lagstiftning var den äldre vokabulären som bortblåst. Det rörde sig inte längre om en lag mot lösdriveri utan om en *lag om arbetsfostran*. Straffet skulle inte innebära vistelse på tvångsarbetsanstalt utan på *arbetsanstalt* eller *arbetshem*. Enligt förslaget skulle denna lag inte bara vara tillämpbar på sådana som betraktades som lösdrivare utan även på vissa villkorligt dömda under strafflagen. Oavsett om straffet skulle avtjänas på anstalt eller hem var målet att de intagna skulle "sysselsättas med arbete som för var och en finnes lämpligt för hans fostran till ett arbetsamt och ordentligt liv och för tryggnad av hans utkomst efter utskrivning från anstalten".⁵¹⁵

513 Etzemüller 2012, s. 98ff; Nilsson 2013a, s. 32ff och Spektorowski & Mizrachi 2004.

514 SOU 1939:25, s. iv. Kommittén leddes av Karl Schlyter.

515 SOU 1939:25, s. 97.

Kommittén var mycket noga med att inte stipulera medellöshet som villkor för ingripande. Men det var ändå tydligt att den nya lagen – precis som den gamla – skulle riktas mot den nedre delen av arbetarklassen. Arbete blev ett imperativ för individens återintegrering i samhället. De sakkunniga konstaterade dock att det oordentliga levernet var det centrala för lagens tillämpning, vilket gjorde att de öppnade upp dels för att även personer som tidvis hade anställning kunde bli föremål för ingripande, dels för att personer som inte var arbetsföra på grund av fysisk eller psykisk sjukdom skulle kunna omhändertas.

Låt oss nu för att återigen belysa förhållandet mellan administration och vetenskap återvända till Gunnar Adells och Gustav Jonssons undersökning av de intagna på tvångsarbetsanstalt som fick inleda detta kapitel. Lösdriverilagsstiftningskommittén såg under sitt arbete ett stort behov av att skapa kunskap om det klientel som de nya lagarna främst skulle riktas mot. Kommittén fick därför tillåtelse att bekosta undersökningar av såväl kvinnliga som manliga tvångsarbetare. Det var då Adell och Jonsson städslades. De konsulterade Olof Kinberg i samband med båda undersökningarna, men arbetet på ort och ställe utfördes av de två yngre läkarna.⁵¹⁶

Undersökningarna var de första av tvångsarbetsklientelet sedan Socialstyrelsens undersökningar i samband med utredning av lösdrivarfrågan i mitten av 1920-talet och de tidigare undersökningarna användes som jämförelsematerial. Adells och Jonssons utredningar hade dock annan utformning. Materialet var inte lika omfattande som tidigare, men analysen var samtidigt mer ingående. Undersökningarna, som utfördes under 1938, innefattade hundratjugo män och femtiofyra kvinnor.⁵¹⁷ Undersökningen av varje individ genomfördes genom att en anamnes sammanställdes med hjälp av ett formulär. Dessa uppgifter inhämtades från tillgängliga handlingar och genom förfrågningar hos anhöriga, lärare, relevanta myndigheter och så vidare.⁵¹⁸ Därefter vidtog den individuella undersökningen.

Själva undersökningen av de internerade inleddes i det enskilda fallet med en somatisk undersökning, omfattande rutinundersökning av inre organ och nervsystem, vissa antropologiska mätningar samt bestämmande av konstitutions-, ålders- och könstyp. Expl:s psykiska status grundades

516 Adell & Jonsson 1939a och 1939b. Båda undersökningarna publicerades som bilagor till SOU 1939:25.

517 Precis som vid 1920-talets utredningar skedde undersökningarna på plats vid landets två stora tvångsarbetsanstalter. På Svartsjö förvarades manliga lösdrivare och alkoholister. Kvinnorna var placerade i Landskrona och karakteriserades i stor utsträckning, även om de också var dömda som lösdrivare och alkoholister, som prostituerade.

518 Adell & Jonsson 1939a, s. 120.

på iakttagelser vid samtal och utfrågning, kompletterade med åtskilliga experimentalpsykologiska prov såsom intelligens.⁵¹⁹

I stort sett kom Adell och Jonsson fram till samma sak som Socialstyrelsen gjort efter kartläggningen under 1920-talet. De ansåg tvångarbetsklientelet i hög grad vara kriminellt, alkoholmissbruket i gruppen utbrett och förekomsten av psykisk abnormitet och sinnessjukdom regel snarare än undantag. Hur skulle då dessa personer hanteras med en ny lagstiftning och en politik för arbetsfostran? Enligt Adell och Jonsson borde endast ett fåtal av de undersökta kunna underkastas vistelse på traditionell tvångsarbetsanstalt, övriga borde i den bästa av världar förvaras på alkoholistanstalter, sinnessjukhus, ”imbecillanstalter” eller särskilda anstalter för psykiskt abnorma.⁵²⁰ Den kriminologiska slutsatsen var således en form av implicit kritik av sakernas tillstånd, ett utpekade av icke fungerande institutioner. Detsamma gällde exempelvis skyddshemmen som diskuterades vid samma tid. Frågan granskades i pressen och misskötsel och våld avslöjades. Samtidigt utreddes skyddshemmen organisering av en statlig kommitté, vilken i sitt arbete konsulterade bland annat Olof Kinberg som inte tvekade att kritisera sättet som skyddshem och andra institutioner för unga drevs på och fungerade.⁵²¹ Den kriminologiska blicken kunde således även bidra till att avslöja och påvisa missförhållanden.

Adells och Jonsson vetenskapliga undersökningen av tvångsarbetarna gav stöd åt kraven på individualiserad och differentierad behandling av asociala samhällsmedlemmar. Den inskräpte också lösdrivaren som ett socialbiologiskt fenomen. Denne undersöktes förvisso som en naturvarelse, med naturvetenskapliga metoder, men det gjordes i syftet att peka ut lösdrivarens väg till samhällsvarelse, till att bli en produktiv och skötsam medborgare. Kriminologen producerade, eller åtminstone konfigurerade, därför i en mening lösdrivaren, men det omvända förhållandet kan också sägas vara fallet

Adells och Jonssons omfattande undersökningar var ju nämligen ett direkt resultat av Lösdriverilagstiftningskommitténs utredning av frågan. De gavs stort utrymme i betänkandet. Läkarnas rapporter bifogades i sin fulla längd till den slutliga publikationen och resultaten återopades i delar av de sakkunnigas förslag. Undersökningen uppmärksammades även på andra håll.⁵²² Att två unga läkare gavs uppdraget i stället för någon mer erfaren kollega kan säkert har varit

519 Adell & Jonsson 1939b, s. 91f.

520 Adell & Jonsson 1939a, s. 125ff och 1939b, s. 93f.

521 Den statliga kommittén producerade två betänkan (SOU 1935:35 och SOU 1935:64). Journalisten Else Kleen gjorde en granskning som först publicerades i pressen och sedan i en bok med titeln *Skyddshemmen* (Kleen 1936). Kinbergs kritik av vården av unga finns bl.a. i Kinberg 1935c och 1938. För en historisk analys av skyddshemsdebatten se Lindgren, A-L. 2001.

522 Se exempelvis ”Psykiatrisk undersökning av tvångsarbetare m. m”, i *Svensk juristtidning*, 1939.

en ekonomisk fråga, men genom kommitténs försorg gavs de två medel att genomföra en undersökning de annars aldrig fått möjlighet till och dessutom en profilerad publikation att presentera sina resultat i.

Adell skulle inte komma att fortsätta sin kriminologiska bana, men för Gustav Jonsson var undersökningarna av tvångsarbetsklientelet de första i en lång rad bidrag till den svenska kriminologiska kunskapsbildningen.⁵²³ Statens behov av att kategorisera och differentiera i syfte att skapa produktiva och skötsamma individer och undanröja de sociala umbäranden som tryckte ner befolkningen skapade också arbetstillfällen för svenska kriminologer. Den kriminologiska kunskapsbildningens produktivitet började befästs.

Diskussion

Lösdriverilagstiftningskommitténs förslag vann inget större gillande hos regeringen. I den revidering som riksdagen beslutade om lämnades hanteringen tämligen intakt. Men flera av de andra utredningarna från 1930-talet bar frukt. När decenniet var till ända fanns den nya straffformen ”Ungdomsfängelse”, möjligheterna att omhänderta farliga återfallsförbrytare hade vidgats, och obligatorisk villkorlig frigivning efter viss tid av fängelsestraff hade införts.⁵²⁴ Kommittéernas arbete omsattes i politisk praktik och institutionella förändringar. I detta kapitel har min huvudtes varit att den kriminologi som var en del av detta reformarbete var av utpräglat *administrativt* slag.

De straff- och skyddsåtgärder som implementerades från 1930-talet och framåt kan utifrån Roddy Nilssons undersökning av det svenska fängelseväsendet benämnas som ”straffvälfärdspolitik”. Denna politik transformerade straffprocessen, vilken ”byråkratiserades, effektiviserades och teknifierades”.⁵²⁵ Nilsson har också visat hur denna kriminalpolitik ägde ett starkt samband med den välfärdsstatliga politiken i bredare mening där upprättandet av normalitet, skötsamhet och produktivitet var centrala komponenter i reformprogrammen. Nilsson har, som även jag i detta kapitel, pekat på den centrala roll som *arbete*

523 Exempelvis skrev han i samband med lösdriveriutredningen också en text om ”Soutenören som psykologisk och social typ” (Jonsson, G. 1938).

524 Andersson & Nilsson, 2009, s. 72ff. Särskilt instiftandet av ungdomsfängelset och den utökade användningen av internering och förvaring fick stora konsekvenser. Inte bara kom fler personer att under längre tid vistas i fängslat förvar, kring dessa intagna krävdes också logistik, personal och kunskapsproducerande praktiker. Såväl förvarings- och interneringsstraffen som ungdomsfängelset använde ett nämndsystem där ”utskrivningen” till frihet beslutades av experter och betrodda medborgare. Ju mer denna typ av system utvidgades, ju större blev experternas rutinartade inflytande på brottsproblemet. Om de utvidgade interneringslagarna respektive uppkomsten av ungdomsfängelset se Nilsson, R. 2013a, s. 68ff och 77ff.

525 Nilsson, R. 2013a, s. 33f. Termen straffvälfärdspolitik är en översättning av Garlands ”penal welfarism” (Garland 2001).

hade i kriminalpolitiken, samtidigt som det också utgjorde en grundbult i det samhällsbyggande som skulle bli det moderna Sverige.

Nilsson understryker också den roll som kriminologin spelade för förändringen av kriminalpolitiken och den typ av vetenskaps- och människosyn som präglade den i form av den så kallade positiva skolan.⁵²⁶ Detta resonemang har jag i kapitlet försökt fördjupa och utveckla. Jag menar att det är viktigt att konstatera att det inte bara var politiken som stod på spel. Vetenskaplig rationalitet och vetenskaplig kunskap var inte något som påfördes politiken utifrån, utan företeelser som konstituerades i samma politiska och kulturella situation som de politiska idéerna och den politiska praktiken. Reformpolitiken, och i rent konkret mening en gränsrörelse vilkens centrala aktörer såg de statliga utredningskommittéerna som en viktig arena, bidrog till att forma och främja de vetenskapliga praktikerna och de vetenskapliga utsagorna. Reformförslagen var så betraktade inte vetenskap omsatt i politik. De var åtminstone inte det i större utsträckning än de var politik – eller ännu hellre, administration – omsatt i vetenskap.⁵²⁷ Den administrativa kriminologin var – som vi sett i kapitlet – invävd i ett nät av institutioner, anstaltsplatser, personal och ekonomiska resurser. Det var i denna konstellation som den kriminologiska gränsrörelsens viktigaste hybrid, den enskilda förbrytaren, determinerad av sitt arv och sin miljö, möjlig att rehabilitera och återföra till ett produktivt liv som samhällsmedborgare framstod allt tydligare som ett objekt såväl önskvärt och nödvändigt som möjligt att ingripa emot. Om det är värt att tala om välfärdspolitik så är det därmed också värt att tala om välfärdsvetenskap.

Nilsson noterar att straffvälfärdspolitik också medförde en medikalisering av samhället i allmänhet och en rad sociala problem i synnerhet. Att notera att brottsproblemet medikaliseras är givetvis relevant, inte minst, som Nilsson också understryker, då det både avpolitiserar frågan och placerar fokus på individen i stället för på samhället.⁵²⁸ I ett något vidare perspektiv kan dock 1930-talets kriminologi och straffvälfärdspolitik också ses som en del i *förvetenskapligandet* av det sociala och placeras därmed inom ramen för en längre period och i bredare strömning än vad medikalisering implicerar. Förvetenskapligandet av det sociala innebär att villkoren för samhällelig och politisk kontroll allt mer förstås

526 Nilsson, R. 2013, s. 52ff.

527 För en diskussion om förhållandet mellan vetenskapen och kriminalpolitiken utifrån frågan om kriminologins vetenskaplighet i ljuset av dess fundamentalt politiska och moraliska karaktär, se Zeimann; Wetzell; Schumann & Brückweh 2012, s. 14.

528 Jag vill också understryka den strukturerande funktion en process som medikaliseringen kan bidra med. Vi kan konstatera utifrån föreliggande kapitelns resonemang att medikalisering kan ses som en förutsättning för att så disparata objekt som strafflagen, den psykiatriska kliniken, den individuella förbrytaren, den svenska befolkningen, "Iort-Sverige" och steriliseringar framstod som en fullt rimlig konstellation.

i vetenskapliga termer och att vetenskaplig auktoritet blir centralt i formeringen av samhälleliga problem och dess hantering. Här handlade det alltså inte om ett vetenskapligt fälts påverkan på ett politiskt område, likt medikaliseringen av kriminalpolitik och socialpolitik. I förvetenskapligandet av det sociala var såväl medicin som psykologi, sociologi, nationalekonomi och andra samhällsvetenskaper viktiga komponenter.⁵²⁹ I denna undersöknings sammanhang hjälper detta teoretiska raster oss inte bara att adressera gränsdragning och sammanfogning av vetenskap och politik, utan också att ifrågasätta och omformulera den ofta förgivettagna uppdelningen mellan medicinsk och sociologisk kriminologi. De olika kriminologiska praktikerna verkade inom samma övergripande och bestämmande struktur.

Historikern Lutz Raphael, som är en av dem som fört fram konceptet som fruktbart för en förståelse av samhällsvetenskapernas historia, understryker att förvetenskapligande inte heller får förstås som en handling eller en orsak som skapar förändring, utan ska i analogi med övergripande processer likt industrialisering och urbanisering förstås som en radikal omstrukturering av samhället och samhällslivet. Därmed måste också processen förstås i flera dimensioner, såväl organisatoriskt som begreppsligt och politiskt. Förändringen kan skönjas på en diskursiv nivå där nya begrepp, metaforer och tankefigurer upprättas, men detta sker i samband med att expertis, klientgrupper och nya institutioner uppstår. Samtidigt målas den politiska spelplanen om och de politiska problembilderna omförhandlas.

Här ska understrykas att förvetenskapligandet av det sociala inte är något som sker med början under 1930-talet. Raphael nämner 1880 som en startpunkt och vi kan notera att de föregående kapitlen i denna undersökning beskriver även de skeenden och fenomen som kan förstås genom processen av förvetenskapligande. Men det blir från och med 1930-talet och framåt allt mer relevant att förstå kriminologi som en verksamhet inom denna ram. Som visats i detta kapitel så materialiseras i samband med uppbyggandet av folkhemmet den kriminologiska vetenskapen i experter, klienter, infrastruktur och reformer på ett sätt den inte tidigare gjort. Detta förhållande gäller givetvis inte bara kriminologi och kriminalpolitik. Befolkning- och samhällsplanering, steriliseringslagar, den sociala barnvården – alla dessa mer eller mindre nya företeelser kan förstås i detta sammanhang.

Gunnar Myrdal, en av den svenska samhällsvetenskapens viktigaste figurer vid denna tid, skrev redan 1932 sin ”Socialpolitikens dilemma” där han utvecklade tanken om ingenjören som sinnebild för den radikala samhällsreformationen.⁵³⁰

529 Raphael 2012, s. 41f.

530 Myrdal 1932.

På många sätt var det en text som accentuerade tidens förvetenskapligande av det sociala och i det budskap som där fördes fram kunde säkerligen flera av de ledande inom svensk kriminologi instämma. I analogi med den mer etablerade termen "sociala ingenjörer" kan man i detta sammanhang med Petersson-Hjelm kalla de aktörer som verkade i och kring det statliga utredningar om brottet och dess bekämpande för "kriminalpolitiska ingenjörer".⁵³¹

Även om det finns utrymme att problematisera tropen om "ingenjören" – detta kommer att göras i ett senare kapitel – så passar den tämligen bra in på några av detta kapitel centrala aktörer, som Schlyter och Kinberg. Analysen av dem och deras verksamhet har här möjliggjort en belysning och diskussion om den riktning svensk kriminologi verkade i under 1930-talet. Tanken om förvetenskapligandet av det sociala hjälper oss att placera in decenniets kriminologi i ett längre skeende och att understryka att vetenskapens och politikens reciproka förhållande kan ta sig olika uttryck. I följande kapitel kommer intresset i stället riktas mot den omfattande och mångskiftande organisation som efter 1930-talet kom att bära upp den kriminalpolitiska och kriminologiska diskussionen i Sverige. Fokus kommer att ligga på de kriminalpolitiska ingenjörerna och deras viktigaste forum. Den folkhemiska administrationens tidevarv följdes nu av Strafflagberedningens tid.

531 Petersson Hjelm 2011, s. 136.

Kapitel 6 I Strafflagberedningens tid

Strafflagberedningens tid var lång. Den sträcker sig i detta kapitel över närmare tjugo år, från beredningens instiftande 1938, till debatten om dess slutbetänkande 1957. Det var en tid under vilken ett världskrig hann såväl starta som avslutas. Det var en period av offensiva reformer från socialdemokratiskt ledda regeringar och det var en av den svenska välfärdsstatens mest expansiva faser. Det var också en tid av nya sociala problem. De reformtankar som arbetats fram under 1930-talet ställdes inför en ny verklighet i efterkrigstidens Sverige. Brottsligheten hade legat på en tämligen jämn nivå under mellankrigstiden, men efter andra världskriget, särskilt efter inträdet i 1950-talet, syntes en ny trend och brottsligheten steg kraftigt. De registrerade brotten närmast fördubblades. Även om en stor del av denna ökning bestod av trafikbrott och ett ökat fylleri efter motbokens avskaffande reagerade etablissemangen kraftigt. Delvis hade detta att göra med en ny typ av ungdomsbrottslighet och en ny typ av ungdomskultur. Efterkrigstidens ungdom begick inte sina brott på samma sätt som tidigare generationer. Till exempel bilstölder och så kallade ”ungdomskravaller” blev nya företeelser som statsmakten skulle hantera.⁵³²

Efterkrigstidens ökade brottslighet var särskilt oroande då den var så oväntad. Det hade i den kriminalpolitiska debatten tagits för givet att brottsligheten skulle minska i samband med att välståndet ökade och de ekonomiska klyftorna minskade. Dessutom hade man ju under 1930-talet infört ett batteri åtgärder för att hantera den ostyriga delen av befolkningen, vilket var något man också räknade med skulle ha effekt. Men inget hjälpte och nu ställde den nya tiden saker på ända. Dessa nya villkor skulle med tiden komma att få konsekvenser för svensk kriminologi.⁵³³

532 Andersson & Nilsson 2009, s. 80ff och Nilsson, R. 2013a, s. 111ff. Om framväxten av en hotande ungdomskultur se Frykman 1988. Om brottsutvecklingen se von Hofer 2011, s. 163ff.

533 Andersson & Nilsson 2009, s. 80ff. Under åren 1945–1949 skedde i medeltal ca 150000 lagföringar/år. Under perioden 1955–1959 var samma siffra närmare 350000 (*Brottsligheten 1964*, s. 3 och von Hofer 2011, s. 163). Användningen av de speciella kriminalpolitiska verktygen ungdomsfängelse och internering/förvaring ökade också kraftigt under 1950-talet (*Brottsligheten 1964*, s. 5; Nilsson, R. 2013a, s. 71 och 83).

I det här kapitlet undersöks Strafflagberedningens roll inom den kriminologiska kunskapsbildningen och den kriminologiska vetenskapens koppling till den utredningsfrenesi på det kriminalpolitiska området som pågick under denna period. Hur fungerade Strafflagberedningen som en katalysator för den kriminologiska kunskapsbildningen? Vilka var de iblandade aktörerna och institutionerna? Vilka var de dominerande perspektiven? Vilka konflikter och samarbeten mellan vetenskap och politik kan skönjas under perioden? I kapitlet diskuteras utredningskriminologins förutsättningar, den roll olika aktörer och grupper hade i det kriminologiska samtalet och den grundläggande kriminalpolitiska konflikten mellan individualpreventiva och allmänpreventiva tankegångar. Kapitlet avslutas med en diskussion om hur utredningskriminologin kan förstås i relation till frågan om social ingenjörskonst.

Ingång till kapitlets problematiker blir en diskussion om Strafflagberedningens struktur och det kommittélandskap kriminologin hade att verka inom.

Utredningarnas terräng

Strafflagberedningen var inte endast en lagberedning utan också ett utrymme för politiskt och vetenskapligt meningsutbyte, en plattform för kommunikation och en källa till ekonomiska resurser. Dess långvarighet och dess starka ledning gör att Strafflagberedningen kan betraktas som en institution, med betydelse långt utöver de skrifter som den producerade. Den stora beredningen var dock inte ensam. I dess slutbetänkande redogjordes för alla de insatser utanför kommitténs egentliga uppdrag som den ändå medverkat vid. Strafflagberedningen var mäktig, men den var inte ensam:

Ett genomförande av beredningens förslag förutsätter i olika avseenden förbättringar på områden med vilka beredningen icke har haft att taga direkt befattning, även om beredningen under arbetets gång har uppehållit kontakt med pågående utredningar på dessa områden, i olika fall genom gemensamma ledamöter eller sakkunniga, genom anbefallda samråd eller genom utlåtanden över avgivna förslag.⁵³⁴

Strafflagberedningen verkade i en terräng där en rad utredningar var verksamma och det kriminalpolitiska reformarbetet expanderade.⁵³⁵ Beredningens betydelse för den kriminologiska kunskapsbildningen bestod i att verka som en viktig *knutpunkt* i ett omfattande nätverk.

⁵³⁴ SOU 1956:55, s. 7.

⁵³⁵ Om Strafflagberedningen se Andersson & Nilsson 2009, s. 73ff; Nilsson, R. 2013a, s. 49ff; Petersson Hjelm 2011, särskilt kapitel 6, och Sundell 1998, s. 117ff.

Denna knutpunkt upprättades av Per Albin Hanssons andra regering. Det var den 6 december 1938 som justitieministern, bondeförbundets KG Westman, anförde till statsrådsprotokollet att en ny beredning med uppgift att förbereda omfattande kriminalpolitiska reformer skulle tillsättas. Uppdraget var att undersöka föreslå partiella reformer, med syftet att få till stånd en fullständig genomlysning av påföljdssystemet. Ledamöterna skulle begagna sig av all tillgänglig expertis och ”anlita personer med erfarenhet från de skilda verksamhetsområden som beröras av utredningen”.⁵³⁶ Beredningen skulle blottlägga mekanismer och förhållanden och lägga fram förslag på hur samhället lämpligast reagerade mot brottslighet. Uppdraget utökades 1944 till att ”upptaga frågan om en allmän översyn av det straffrättsliga reaktionssystemet i dess helhet”.⁵³⁷ Mellan 1941 och 1956 producerade beredningen åtta publikationer, inklusive slutbetänkandet.⁵³⁸

Redan 1937 hade regeringen tillsatt Straffrättskommittén, vars syfte var att utarbeta en ny brottskatalog. Tanken var att Straffrättskommitténs och Strafflagberedningens gemensamma ansträngningar skulle kunna ligga till grund för en fullständig revidering av Strafflagen från 1864.⁵³⁹ Trots att kriget dämpade reformtakten något tillsattes också Ungdomsvårdskommittén 1939 i syfte att motverka ungdomsbrottslighet och sedan följde en rad mindre utredningar under 1940- och 1950-talens gång.⁵⁴⁰

Genom att betrakta sammansättningen av en kommitté så omfattande som Strafflagberedningen kan vi förstå den av regeringen förväntade inriktningen på kriminalpolitiken. Uppdraget att delta i Strafflagberedningen gick omedelbart till erfarna reformarbetare och personer etablerade inom svensk kriminologi och svensk kriminalpolitik. Dess ordförande blev Karl Schlyter. Ledamöterna var dåvarande landshövdingen, tidigare och sedermera justitieministern, Thorwald Bergquist, Hardy Göransson, Olof Kinberg, Folke Wetter samt riksdagsledamoten från Bondeförbundet Arthur Heidung. Hovrättsassessorn Sven Larsson och amanuensen vid Fångvårdstyrelsen Torsten Eriksson anställdes som sekretera-

⁵³⁶ Westman citerad ur Statsrådsprotokollet i SOU 1953:17, s. 8.

⁵³⁷ SOU 1956:55, s. 1.

⁵³⁸ SOU 1941:25; SOU 1941:32; SOU 1942:28; SOU 1942:59; SOU 1944:50; SOU 1948:40; SOU 1953:17 och SOU 1956:55.

⁵³⁹ Straffrättskommittén var verksam mellan 1937 och 1953. Den avlade sex betänkanden: SOU 1940:20; SOU 1940:25; SOU 1944:69; SOU 1945:28; SOU 1945:29 och SOU 1953:14. Kommittén bestod främst av jurister (även om läkare konsulterades i vissa frågor) som förvisso i andra sammanhang deltog i den kriminologiska kunskapsbildningen, men i kommittén främst arbetade med lagtekniska frågor. Kommitténs påverkan på svensk kriminologi får därför beskrivas som på sin höjd indirekt.

⁵⁴⁰ Ungdomsvårdskommittén kallades också ”Sakkunniga rörande åtgärder för bekämpande av ungdomsbrottsligheten”. Verksam mellan 1939 och 1951 producerade den sju betänkanden: SOU 1944:30; SOU 1944:31; SOU 1945:22; SOU 1947:12; SOU 1947:17; SOU 1948:21 och 1951:41.

re.⁵⁴¹ Det var en typ av konstellation vi nu känner igen, med läkare, jurister och statstjänstemän i en blandning. Representanter för olika vetenskapliga perspektiv hade enrollerats för uppgiften. Schlyters vision om ett avfolkande av fängelset skulle nu få en chans att realiseras.

Bemanningen av kommittén gjorde tydligt att omfattande reformer med individualpreventiv inriktning var att förvänta. Kinbergs namn på ledamotslistan garanterade ett stort inflytande för en medicinsk kriminologi. Beredningen hann dock bara börja sitt arbete innan beslut om nedskärningar på grund av krigsutbrottet minskade antal ledamöter kraftigt. Arbetet kom fortsättningsvis att bedrivas i skiftande konstellationer, ibland sektorsvis, med ordförande Schlyter som enda ständigt återkommande aktör.⁵⁴² Kinberg, så viktig för reformerna under 1930-talet, utmanövrerades och kom att få en mindre central roll i det fortsatta reformarbetet.⁵⁴³ Det betydde dock på intet sätt att de vetenskapliga perspektiven tog ett steg tillbaka. Kriminologin var starkt sammanvävd med den typ av kriminalpolitik som Schlyter representerade och snart värvades en rad läkare, jurister och tjänstemän för att producera utredningskriminologi.

Beredningens centrala medlemmar satt på ledande positioner inom Kriminalistföreningen och hade stort inflytande inom redaktionerna för flera på området viktiga tidskrifter. Främst gällde det *Svensk juristtidning*, men också *Tidskrift för kriminalvård* och *Nordisk tidsskrift för strafferet* (som under utredningens gång bytte namn till *Nordisk tidsskrift för kriminalvetenskap*). Beredningens kontakter med Justitiedepartementet var mycket nära. Schlyter hade stort inflytande sedan sin tid som departementschef. Flera av departementets tjänstemän deltog i beredningen och Thorwald Bergquist hann under beredningens långa arbete verka både som en av dess ledamöter och som dess uppdragsgivare i rollen som justitieminister.⁵⁴⁴ Många av beredningens medarbetare var också riksdagsledamöter och utövade sitt inflytande i såväl viktiga utskott som i de

⁵⁴¹ SOU 1953:17, s. 8.

⁵⁴² Om Strafflagberedningens personalpolitik se Sundell 1998, s. 113ff.

⁵⁴³ Kinberg fick lämna sin tjänst vid Långholmen efter en tid av personstrider som kröntes med den så kallade "Poukka-affären", i vilken en före detta fånge på Långholmen skrev en bok om det denne menade var allvarliga missförhållanden på anstalten. Kinberg anklagades för att ha initierat och stött utgivningen av boken. Han ställdes av justitieministern inför ultimatumet att antingen lämna in sin avskedsansökan eller bli avskedad. Kinberg valde att gå frivilligt. Han var dessutom ändå 66 år gammal och närmade sig pension. Om avskedet och affären (som det är tveksamt om Kinberg tog en aktiv del i) se vidare Sundell 1998, s. 180ff; 202f och Qvarsell 1993, s. 290ff. Helt ute ur bilden var Kinberg inte. Han konsulterades av Strafflagberedningen, ansvarade för "Utredningen om anvisningar för bedrivandet av sinnesundersökningar" (SOU 1950:24) och skrev en rad kriminologiska artiklar i relation till utredningsarbetet, t.ex. Kinberg 1943.

⁵⁴⁴ Ett antal justitieministrar avverkades under Strafflagberedningens livstid. Beredningen bemyndigades av bondeförbundets Westman och verkade sedan under folkpartisten Thorwald Bergquist, innan slutbetänkande mottogs av socialdemokraten Herman Zetterberg.

båda kamrarna.⁵⁴⁵ Myndighetskopplingen var även den mycket stark. Såväl Fångvårdsstyrelsens som Socialstyrelsens chef deltog i väsentliga delar av arbetet och lägre tjänstemän var flitigt anlitade. Kopplingen till forskning och högre utbildning var likaledes påtaglig. Samtliga professorer i straffrätt i riket deltog i större eller mindre utsträckning i arbetet.⁵⁴⁶ Sammantaget framträder en bild av att Strafflagberedningen hade alla möjligheter att diktera villkoren för den kriminologiska och kriminalpolitiska debatten.

Taktiken att ha en liten kärna ledamöter och att sedan städsla relevanta experter undervägs gjorde att det antal personer som hade uppdrag inom ramen för beredningen blev stort. Närmare femtio personer arbetade med Strafflagberedningen under åren 1938–1956, inräknat såväl ledamöter som särskilda sakkunniga.⁵⁴⁷ Den största gruppen var jurister, men de utgjorde ingen majoritet. Däremot var det jurister – såväl från rättsväsendet och departementet som från de juridiska fakulteterna – som stod för kontinuiteten i beredningen. Läkare och samhällsvetare bidrog i större utsträckning i enskilda betänkanden eller i utredningen av enskilda frågor.⁵⁴⁸

I Strafflagberedningen sammanstrålade således intressen, praktiker och kunskaper stammade från regering och riksdag, myndigheter och akademi. Kring den byggdes en allt större utredningsapparat upp. Förutom Strafflagberedningen fanns som nämnts Straffrättskommittén och Ungdomsvårdskommittén. Men under 1940- och första halvan av 1950-talet verkade också på regeringens order Skyddshemsutredningen, Alkoholistvårdsutredningen, Lösdriveriutredningen, Utredningen om anvisningar för bedrivandet av sinnesundersökningar, Ungdomsanstaltsutredningen, Fångvårdsutredningen, Psykopatvårdsutredningen, Säkerhetsanstaltsutredningen och Ungdomsvårdsskoleutredningen.⁵⁴⁹ Dessutom verkade en rad myndighetskommittéer och ensamutredare samt ett antal kommittéer som endast flyktigt eller indirekt berörde kriminalpolitiska frågor.⁵⁵⁰

Att för kriminologins del tala om ”Strafflagberedningens tid” handlar således inte om att den långdragna utredningen var den exklusiva arenan för den krimino-

545 Schlyter satt exempelvis i Första lagutskottet under delar av beredningens verksamhetsperiod (Sundell 1998, s. 113).

546 I Lund var Ragnar Bergendal professor under hela beredningens tid. Ivar Agge tillträdde professuren i Stockholm 1942 och Ivar Strahl den i Uppsala 1948. Alla dessa tre undertecknade slutbetänkandet som ledamöter i beredningen (SOU 1956:55, s. 9).

547 Här har räknats in samtliga namn som nämns i inledningen till utredningarna, således inte endast de ledamöter som undertecknat de avgivna dokumenten.

548 De personer som deltog kontinuerligt var förutom Schlyter främst straffrättsprofessorn Ragnar Bergendal, Fångvårdsstyrelsens chef Hardy Göransson och juristen Maths Heuman som under beredningens gång blev den förste i Sverige att uppbara det nyinstitfaste riksåklagarämbetet.

549 SOU 1945:10; SOU 1948:23; SOU 1949:4; SOU 1950:24; SOU 1950:47; SOU 1952:21; SOU 1952:46; SOU 1953:32 och SOU 1954:5.

550 Se exempelvis Fångvårdsstyrelsens *Utredning angående ungdomsbrottsligheten* (Fångvårdsstyrelsen 1942) och SOU 1941:3 i vilken Alfred Petrén ensam utredde homosexualiteten som samhällsfara.

logiska kunskapsbildningen, den stora beredningens verksamhetstid sammanföll med utredningskriminologins genombrott och glansdagar. Strafflagberedningen var därmed inte den enda arenan, men den var helt central. Beredningen var en ständig referenspunkt för det kriminalpolitiska reformarbetet och den kriminalpolitiska debatten, dess ledande medlemmar tillhörde den kriminalpolitiska rörelsens ledarskap och det verkade inte en kommitté av någon betydelse under perioden som inte hade minst en medlem som dessutom vid något tillfälle tillhört Strafflagberedningen. Givet kriminologins beroende av reformarbetet står det tydligt att beredningen var bestämmande för den svenska kriminologiska vetenskapen årtiondena kring andra världskrigets slut.

Men hur fungerade denna av Strafflagberedningen dominerade utredningsterräng som den kriminologiska kunskapsbildningens motor? På tre sätt: genom att mobilisera kriminologisk kunskap och en kriminologisk diskurs; genom att producera kriminologisk kunskap; genom att med sitt offensiva arbete driva på den kriminologiska diskussionen i andra relevanta forum.⁵⁵¹

Samtliga ovan nämnda utredningar kan utifrån ovan sägas ha bidragit till den kriminologiska kunskapsbildningen, även de som inte uttryckligen hänvisade till etablerad vetenskap eller själva verkställde eller bekostade undersökningar. Här handlade det om att producera en diskurs om förbrytarens patologiska drag, individualpreventionens värde samt samhällsskyddets och behandlingens primat. Men i många promemorior och betänkanden mobiliserades också vetenskapen tydligt som en resurs, inte bara för att beskriva ett läge utan också för att rättfärdiga ett reformprogram. Betydande partier av ”de allmänna motiveringarna” i flera kommittéers betänkanden var referat av forskningsläget för den aktuella frågan, med hänvisning till såväl internationell som inhemsk forskning.⁵⁵² Här skedde också intressanta korsreferenser mellan de olika kommittéerna och referenser bakåt till tidigare undersökningar som utförts i relation till statliga utredningar. Därtill fogades ofta i löpande text beredningens egna undersökningar av frågan.⁵⁵³ Ansenliga resurser och mycken tid bör ha ägnats åt detta. I flera kommittéers arkiv kan man se resterna av denna verksamhet i form av rådata och rapporter från resor, konferenser och möten.

551 Detta har vi sett även tidigare, men nu blev det normaltillståndet och i sådana kvantiteter så det blev definierande för den kriminologiska kunskapsbildningen.

552 Se t.ex. Strafflagberedningens diskussion om lag om kastrering (SOU 1941:25, s. 17ff); Ungdomsvårdskommitténs behandling av frågan om psykisk ungdomsvård (SOU 1944:30, s. 26ff) och Psykopatvårdsutredningens begreppsdiskussion (SOU 1952:46, s. 9ff).

553 Se t.ex. Skyddshemsutredningens ”Statistiska sammanställningar rörande elever, som villkorligt utskrivits från skyddshem under åren 1941 och 1942” (bilaga 1 i SOU 1945:10); Strafflagberedningens diskussion om ”Klienteletts differentiering” (SOU 1944:50, s. 132ff) och Säkerhetsanstaltsutredningens redogörelser för olika kriminalitetstyper och belastat material som vistades på svenska fängelser (SOU 1953:32, s. 20ff).

Utredningskriminologiska undersökningar som fick egna ben och blev en del av den svenska kriminologins korpus var de som antingen tydligt etablerades som en bilaga till ett betänkande eller de som fick en helt egen publikation, en egen nummerföljd i *Statens offentliga utredningar*.⁵⁵⁴ Dessa undersökningar kom ofta till som en direkt konsekvens av kommittéernas behov av kunskap. I vissa fall utfördes undersökningen av ledamöter eller redan utsedda sakkunniga i kommittéerna, men inte sällan stöddes externa förmågor för att utföra jobbet. Man bekostade således den kriminologiska praktiken ur kommitténs egen kassa eller äskade extra pengar från regeringen för att få till stånd undersökningarna. I en tid då anställning som forskare var svår att säkra var de statliga utredningarna viktiga som arbetsgivare och som plattformar för såväl etablerade som oetablerade kriminologer. Utredningarna ägde också en stor betydelse som publiceringskanal.

Att beskriva 1940- och särskilt 1950-talet som den svenska kriminologins konsolideringsperiod är knappast att överdriva. Den kriminologiska kunskapsbildningen blev allt mer uppmärksam i en bredare samhällsdebatt och dess akademiska institutionalisering började efterfrågas. Strafflagberedningens arbete och kriminalpolitiska ställningstaganden definierade villkoren för både offentlig debatt och den kriminologiska kunskapsbildningen. Men framförallt handlade genombrottet för svensk kriminologi om kvantiteter. Detta var tiden då allt fler kriminologiska undersökningar genomfördes på svensk mark. Kunskapsproduktionen expanderade. Detta betydde också att det var fler som drog sitt strå till stacken och att det gamla gardet utmanades av forskare som nu gjorde sitt inträde på de kriminologiska arenorna.

En ny generation

När Olof Kinberg i början av 1940-talet i ett brev till Karl Schlyter kommenterade det faktum att justitieminister Westman avlägsnat honom från Strafflagberedningen konstaterade han med ironi och illa dold bitterhet att den "[e]nda begripliga orsaken måste vara att detta land har en sådan uppsjö på kriminologiska söner att min obetydlighet utan olägenhet kan undvaras".⁵⁵⁵ Nog hade Kinberg rätt

554 Till de förra hörde t.ex. Gustav Jonsson, "Undersökningar angående vanartiga barn och asocial ungdom", bilaga A i SOU 1944:30 (Jonsson, G. 1944b); Curt Åmark, "Redogörelse för socialpsykiatriska undersökningar av klientel från 11 svenska alkoholistanstalter", bilaga 2 i SOU 1948:23 (Åmark 1948); Bo Gerle, "Psykiatriska synpunkter på sedlighetsbrotten och deras förövare", bilaga 2 i SOU 1953:14 (Gerle 1953) och Dick Blomberg, "Undersökningar rörande ungdomsvårds-skolornas klientel", bilaga 1 i SOU 1954:5 (Blomberg 1954). Bland de senare – utredningar med en särskild publikation – kan nämnas Sverker Groth, *Återfall i brott åren 1921–1940*, SOU 1947:41 (Groth 1947a); Gunnar Inghe, *Klientelet på arbetshemmen*, SOU 1949:37 (Inghe 1949a) och Torsten Eriksson, *Det yngsta fängsvårsklientelet*, SOU 1952:5 (Eriksson, T. 1952).

555 Citerad i Sundell 1998, s. 203. Kinberg fortsatte enträget sitt arbete och propagerade fram till sin död 1960 för sin typ av kriminologi. Även om hans inflytande med ålderns rätt minskade var han en aktör att förhålla sig till. I slutet av 1950-talet var tankar om en kliniskt grundad kriminologi som stod i motsättning mot en tydligare sociologisk kriminologi i mångt och mycket knuten

i att det vid tiden saknades svenska forskare med hans erfarenhet. Men hans antydan om att ingen kunde fylla hans tomrum får med facit i hand betraktas som en missbedömning. Tvärtom var det efter Kinbergs relativa pensionering som kriminologerna blev flera.

Här är det viktigt att understryka kontinuiteten i de arenor och strukturer inom vilka de nya aktörerna kom att verka. I vissa fall var kopplingarna bakåt tydliga genom lärare–elev-förhållanden. Kontinuiteten upprätthölls också av de institutioner som bar upp den kriminologiska kunskapsbildningen, såsom vissa statliga myndigheter, anstalter av allehanda slag och ett antal av universitetens fakulteter. Dessutom fanns Kriminalistföreningen, vilken under 1940-talet kompletterades av Kriminalpolitiska sällskapet och Kriminologiska institutet, som en arena där gammalt mötte nytt. Viktiga publiceringskanaler som *Svensk juristtidning* och *Nordisk tidskrift för strafferet* fyllde en liknande funktion.⁵⁵⁶ Inte minst fungerade den statliga utredningsterrängen som en plats där de aktörer som styrte den kriminologiska verksamheten fram till 1930-talet lämnade över till dem som skulle dominera fältet under efterkrigstiden. Under 1940- och 1950-talen trädde bland de tre grupperna jurister, läkare och fängvårdsmän nya aktörer in på banan vilka kom att representera en efterkrigstida förändring.

Professorerna i straffrätt hade sedan seklets början haft en central roll i den kriminalpolitiska reformrörelsen. Under 1940-talet pensionerades den sista ur den generationen.⁵⁵⁷ Ivar Agge, som blev professor vid Stockholms högskola 1941, och Ivar Strahl, som besatte stolen vid Uppsala universitet 1949, var en ny typ av rättsvetare och kom att spela centrala roller för den svenska kriminologins konsolidering.⁵⁵⁸

till Kinbergs person och möjligen ligger det något i Max Plancks maxim att ”en ny vetenskaplig sanning triumferar inte genom att övertyga sina motståndare och få dem att se ljuset utan snarare genom att dess motståndare så småningom dör” (citerad i Kuhn 1992, s. 125).

556 Efter att Kriminalistföreningens ordförandeskap övertogs av Karl Schlyter 1942 blev sammanlutningen en än mer aktiv kriminalpolitisk aktör. Framförallt bidrog Schlyter till ett utvidgat nordisk samarbete. Samtidigt var föreningen givetvis fortfarande ett viktigt nationellt forum och de kriminalpolitiska reformförslagen diskuterades kontinuerligt, exempelvis 1942 när frågan om en reform av straffverkställigheten diskuterades livligt (*De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1942/43, s. 45–102). Kriminalpolitiska sällskapet grundades 1945 av en grupp medlemmar av Kriminalistföreningen ”vilka önska vid regelbundet besökta möten, i regel ett i månaden, diskutera kriminologiska spörsmål” som det uttrycktes i *Svensk juristtidning* (“Kriminalpolitiska sällskapet”, i *Svensk juristtidning*, 1946, s. 477), se vidare Sundell 1998, s. 125f och Tham 2014, s. 69. På sällskapets möten hölls en rad uppmärksammade föredrag och flera av dem kom i efterhand ut i tryckt form, se t.ex. Lundstedt 1947. Om det inflytande Schlyter och vissa andra medlemmar i Strafflagberedningen hade över *Svensk juristtidning* se Sundell 1998, s. 225ff.

557 Johan Thyren hade gått ur tiden 1933. Nils Stjernberg och Folke Wetter pensionerades 1940 respektive 1948.

558 Om Ivar Agge se exempelvis Sundell 1998, s.131ff och Thornstedt 1979. Om Ivar Strahl se Sundell 1998, s. 207ff och Häthén 2010.

Det som framförallt kännetecknade den nya generationen straffrättsteoretiker var deras stora intresse för individualprevention och propagerandet för kriminologins nödvändighet inom kriminalpolitiken. I den skrift från 1939 som meriterade Agge för professuren, *Studier över det straffrättsliga reaktionssystemet*, betraktades hans ställningstagande för individualpreventionen som radikalt av de sakkunniga vid tillsättningen.⁵⁵⁹ Agge konstaterade att den moderna kriminologins utgångspunkter stod i samklang med individualpreventionen och även om dess forskningsresultat var allt annat än säkra så stod en vetenskaplig syn på brottet tydligt i opposition mot allmänpreventiva idéer.⁵⁶⁰ I framställningen vacklade Agge. Å ena sidan var den moderna vetenskapen vägen framåt, å den andra fick inte dess betydelse bli för stor så länge osäkerheten kring forskningens slutsatser var så omfattande.⁵⁶¹

Strahl producerade liknande argument i *Om påföljder för brott* som publicerades 1948. Strahl värderade kriminologin högt, men var ambivalent. Han ville se kriminologin som en resurs för straffrätt och kriminalpolitik, inte dess förutsättning. Vetenskapen skulle bäddas in som en naturlig del av statens mångfacetterade brottsbekämpande arsenal.⁵⁶²

Agge värvades tidigt av Schlyter att medverka som sakkunnig i Strafflagberedningen och var en av undertecknarna av slutbetänkandet.⁵⁶³ Men Strafflagberedningens juristprofessor blev ändå Strahl. Han värvades från Svea hovrätt till Justitiedepartementet i slutet av 1930-talet, var några år medlem av Straffrättskommittén, men plockades under 1940-talet över till Schlyters grupp. När Folke Wetter lämnade professuren i straffrätt vid Uppsala universitet med pension

559 Agge 1939. Agge hade disputerat 1932 på en processrättslig avhandling och sedan undervisat i processrätt vid Uppsala universitet innan han närmade sig straffrätten. Professuren, som han upprätthöll ett år som tillförordnad innan sitt riktiga tillträde, innefattade straffrätt och juridisk encyklopedi. När stolen delades valde Agge bort straffrätten och blev från och med 1961 fram till pension i stället professor i det som kom att gå under namnet ”allmän rättslära”. Om de sakkunnigas kommentarer, se ”Professuren i straffrätt och juridisk encyklopedi vid Stockholms högskola”, i *Svensk juristtidning*, 1941.

560 Agge 1939, s. 1ff. Agge konstaterade angående kriminologin att ”[f]örutsättningen för denna vetenskapsgren är naturligen att man lämnar ett formellt juridiskt betraktelsesätt, enligt vilket brottet allenast är en överensstämmelse mellan ett mänskligt handlingsätt och ett visst positivt lagbud”.

561 Agge citerade i det sammanhanget den numera kända ”Michael-Adler rapporten” i vilken den dåtida amerikanska kriminologin sågades jäms med fotknölnarna och dess resultat förlöjligades och förkastades. Se Michael & Adler 1933 och vidare Goff & Geis 2008. Agge konkluderade att det därmed var ”naturligtvis icke utsagt, att lagstiftningen ej skulle försöka att i praktiken utnyttja de rön som faktiskt blivit gjorda, även om slutsatserna allenast kunna göras med ledning av en ganska otillförlitlig sannolikhetskalkyl” (Agge 1939, s. 4, not 6).

562 Strahl m.fl. 1948, se särskilt ”Inledning”, s. 9–25.

563 Hans tydliga ställningstagande för individualpreventionen, som rimmade mycket väl med Schlyters hållning, luckrades dock upp med tiden och Agge övervägde att lämna sin plats i beredningen då han ansåg att den i sitt arbete inte tog tillräcklig hänsyn till allmänpreventiva överväganden (Sundell, 1998, s. 132f).

sökte Strahl tjänsten. Sitt främsta specimen för professuren skrev Strahl inom ramen för sin tjänst i Strafflagberedningen.⁵⁶⁴

Att ha landets främsta akademiska straffrättsjurister kopplade till kommittén gav dess betänkanden en oerhörd tyngd. Även för reproduktionen av den kriminologiska kunskapsbildningen i mer specifik mening hade Agge och Strahl möjligheter att påverka. Agge författade en rad texter vilka teoretiserade kring kriminologin som vetenskap och gjorde även ett fåtal mindre försök att själv bedriva empirisk forskning.⁵⁶⁵ De två kom att vara bland de första jurister som bedrev kontinuerlig utbildning inom kriminologi vid de högre lärosätena och de båda – särskilt Agge – kom att ha inflytande på akademiseringen av kriminologin. Båda bidrog till konsolideringen av den kriminologiska kunskapsbildningen genom att under 1950- och 1960-talen skriva in kriminologin i en process som de ansåg pågått åtminstone sedan sekelskiftet, i vilken en rationell kriminalpolitik steg för steg drivit tillbaka vedergällningstanken och den ineffektiva och inhumana brottsbekämpningen.⁵⁶⁶

För läkarna innebar framväxten av en ny generation en tydlig kursändring inom den vetenskapliga diskussionen. Kinberg var förvisso aktiv fram till sin död vid 87 års ålder 1960, men efter sin pension och avpollettering från Strafflagberedningen 1939 lämnades fältet öppet för en rad andra läkare.⁵⁶⁷

Flera av Kinbergs efterföljare var vid hans pensionering sedan länge etablerade. Bland dessa fanns chefen för Statens institut för rasbiologi, Gunnar Dahlberg, men också Kinbergs efterträdare på Långholmen – tillika Sveriges första professor i rättspsykiatri – Gösta Rylander, samt överläkarna i psykiatri Folke Kinnmark och Torsten Sondén.⁵⁶⁸ Alla försökte de på olika sätt skapa distans till Kinberg. Delvis gällde det sakfrågor om brottslighetens och farlighetens patologi, men också om psykiatrins relation till brottsligheten. De ovan nämnda var mindre intresserade av att låta psykiatrin svälla ut till en allmän socialvetenskap och rättspsykiatrin till en kriminologi i bredare mening. Gösta Rylander såg som

564 De sakkunniga för professuren kompetensförklarade först inte Strahl. Det var först sedan han kompletterat sin ansökan med nya skrifter som tjänsten blev hans (Häthén 2010). Om Strahls möjlighet att meritera sig under sin tid i Strafflagberedningen se Sundell 1997, s. 212.

565 Den främsta texten om kriminologins vara och väsen är Agge 1955a (se vidare denna undersökningskapitel 9). För de empiriska undersökningarna se exempelvis Agge 1959.

566 Agge 1957a och Strahl 1961.

567 Om Kinbergs utträde ur statlig tjänst och väg bort från det politiska maktcentrat se Qvarsell 1993, s. 290ff och Sundell 1998, s. 200ff.

568 Om Gunnar Dahlbergs verksamhet se Broberg 2008 och Björkman, M. 2011, s. 134ff. Bland Dahlbergs främsta kriminologiska verk finns Dahlberg 1943b; 1944 och 1948. Gösta Rylander och särskilt dennes konflikt med Kinberg ("Kinberg uppfattade utnämningen av Rylander som en komplot mot honom själv") beskrivs i Qvarsell 1993, s. 259ff. Rylanders kriminologiska relevanta arbeten innefattar Rylander & Bendz 1947 och Rylander 1956. Bland Kinnmarks arbeten märks Kinnmark 1946. Sondéns arbete i Strafflagberedningen beskrivs i Sundell 1998. Bland Sondéns kriminologiska texter finns Sondén 1930 och 1948.

rättspsykiatrins främsta uppgift att verka som ett stöd för domstolarna. Torsten Sondén arbetade hårt i Strafflagberedningen för att medicinens makt och ansvar inte skulle bli för stort inom påföljdssystemet.⁵⁶⁹

Men det fanns också en grupp nya läkare som etablerade sig under 1940-talet. Flera av dem var studenter till Kinberg och kom under många år också att arbeta tillsammans med den åldrade kriminologen. Denna grupp läkare innehade psykiatrisk expertis, men riktade också sitt intresse mot det framväxande socialmedicinska fältet. För svensk kriminologi innebar det att större intresse kom att riktas mot såväl sociala orsaker till brott som de sociala effekterna av en icke-fungerande kriminalpolitik. Men perspektivet var medicinskt, kriminologen var fortfarande en läkare.

En särskilt framträdande roll intog en samling unga läkare med koppling till Clarté och medgrundare till föreningen Socialistiska läkare. Gustav Jonsson, med tiden känd som ”Skå-Gustav”, Gunnar Inghe, sedermera Sveriges första professor i socialmedicin, och John Takman, under 1960-talet ansvarig för statens så kallade ”Zigenarutredningar”, bedrev alla kriminologisk forskning i syfte att förändra samhället i en tydlig riktning.

Både Jonsson och Inghe arbetade i delar av sin forskning nära Kinberg. Jonsson valde dock tidigt en annan riktning. Med tiden kom han att skämmas för sin undersökning av lösdrivarklientelet under slutet av 1930-talet, den var alltför ”kinbergsk” och ”diagnostisk”.⁵⁷⁰ Jonsson bidrog med flera arbeten till efterkrigstidens kommittéarbete, med en tydlig inriktning mot ungdomsbrottslighet, och var en av de tjugofyra som undertecknade Strafflagberedningens slutbetänkande.⁵⁷¹ Inghe hade till skillnad från Jonsson ett fortsatt samarbete med Kinberg under 1940- och 1950-talen. Han författade flera arbeten med den äldre kollegan och arbetade under dennes ledning vid det år 1946 grundade Kriminologiska institutet. Även Inghe bidrog med flera undersökningar till det statliga utredningsarbetet.⁵⁷²

Två saker karaktäriserade den nya läkargenerationens kriminologiska vetenskap. Dels stod de unga för en mer dynamisk syn på såväl sin vetenskap som

569 Qvarsell 1993, s. 259 och Sundell 1998, s. 120ff.

570 Se Jonsson, G. 1985, s. 126ff om Kinbergs roll i utredningen. Om Gustav Jonssons liv och gärning samt om barnbyn på Skå se Vinterhed 1980. Jonsson intog en samhällskritisk hållning och bidrog också med ett kapitel (Jonsson 1944a) i den av på initiativ av journalisten Else Kleen sammasatta antologin *Fången., människan, straffet* som var en reaktion på det saktfärdiga arbetet med att reformera straffverkställighet och fängsvård. Om boken och Kleens kriminalpolitiska opinionsarbete se Sundell 1998, s. 192ff.

571 SOU 1956:55, s. 9. Han bidrog också med två vetenskapliga undersökningar till Ungdomsvårds-kommittén (Jonsson, G. 1944b och 1951).

572 Om Inghe se Qvarsell 2010, s. 121ff. Bland Inghes bidrag till reformarbetet finns Inghe 1949a och 1949b. Bland övriga kriminologiska texter märks Inghe 1941 och 1945 samt en rad samarbeten, bl.a. Kinberg, Inghe & Reimer 1943 och Kinberg, Inghe & Lindberg 1957.

förbrytare än Kinberg. Dels lade de mycket större vikt vid sociala faktorer. De två sakerna hade givetvis ett samband med varandra. När Jonsson exempelvis på uppdrag av Ungdomsvårdskommittén utförde en undersökning av ”vanartiga barn och asocial ungdom” gjorde han front mot ett strikt biologiskt synsätt. Vid analyser av komplexa fenomen som brottslighet var det forskarens uppgift ”att låta sitt undersökningsmaterial belysas från en rad olika synvinklar, sociala och psykologiska. Av vikt är emellertid att man därvid hela tiden har klart för sig, att de olika orsaksmoment, som man kan göra sannolika med en sådan metod, måste förutsättas vara simultant verksamma.”⁵⁷³ Jonsson kritiserade förgivettagna orsakssamband och manade till förståelse för komplicerade förhållanden som inte lätt lät sig reduceras. Den som utforskade brottsligheten på detta sätt var tvungen att mobilisera såväl statistik som det man nu börjat kalla ”case studies”. Detta var en kritik mot det strikt kliniskt och individualiserade arbetssättet som tidigare dominerat rättspsykiatri.⁵⁷⁴

Inghe underströk i flera av sina arbeten att förbrytaren inte kunde undersökas isolerad utan skulle alltid närmas som en del av det samhälle mot vilken denne stod i opposition. När Inghe i slutet av 1940-talet skulle undersöka lösdrivarklientelet kritiserade han tidigare psykiatriska undersökningar för deras oklara och ibland irrelevanta kategoriseringar och distinktioner. Han mobiliserade i stället ett socialpsykologiskt perspektiv, utifrån vilket lösdrivarna grupperades efter den sociala karaktär de uppvisat under sitt levnadslopp.⁵⁷⁵ Här och i flera andra sammanhang lyckade Inghe förskjuta tyngdpunkten utan att slänga det medicinska perspektivet över bord. Dylika manövrar var den nya generationen läkares främsta bidrag till den kriminologiska kunskapsbildningen.

Såväl akademiska jurister som läkare hade naturliga plattformar och forum för att uttrycka sin syn på kriminologi och brottslighet. Detsamma var inte fallet för de statliga tjänstemän som i Strafflagberedningens tid intog en allt viktigare

573 Jonsson, G. 1944b, s. 179. Jonsson stödde sina resonemang främst på tidigare svensk forskning, exempelvis David Lunds undersökningar (Lund 1918) och barnpsykiatrikern Sven Ahnsjö's gradualavhandling från 1941 (Ahnsjö 1941). Han nämnde i inledningen av sin undersökning representanter för en amerikansk, eklektisk kriminologi likt makarna Gleuck och William Healy, men även en mer utpräglat sociologisk forskare som W.I. Thomas. Jonsson beskrev dock de amerikanska verken som ”allmänt vägledande”. Han uttryckte i sitt arbete också tacksamhetskund till Kinberg (Jonsson, G. 1944b, s. 182). Jonssons arbete avsågs att vara en komplettering av *Undersökning av ligabrottsligheten* (Centralförbundet för socialt arbete 1941) som genomförts av CSA och *Fängvårdstyrelsens utredning angående ungdomsbrottsligheten* (Fängvårdstyrelsen 1942).

574 Eleganta framställningssätt skulle man inte låta sig förledas av konstaterade Jonsson syrligt: ”Den omständigheten att undersökningsresultatet presenteras i form av tabeller eller anges i numeriska relationer bör icke heller förleda till någon övertro på redogörelsens exakthet i alla enskilda delar, något som siffror eljest gärna framsuggera.” (Jonsson, G. 1944b, s. 179). Även i andra sammanhang kom Jonsson senare att kritisera de psykiatriska och psykologiska metoderna och arbetssätten (Jonsson & Bendz 1954 och Jonsson, G. 1958).

575 Inghe 1949b, s. 25ff. Inghe lutade sig i studien dels mot europeiska, psykiatriskt inriktade forskare, men mobiliserade även amerikansk sociologi i form av exempelvis Sutherland och W. I. Thomas.

position i det kriminologiska samtalet. Bland de tjänstemän som verkade i och kring Strafflagberedningen märks namn som Torsten Eriksson och Torgny Lindberg. Det som kännetecknade dessa ”myndighetskriminologer” var att deras arbeten nästa uteslutande bestod av kortare artiklar eller bilagor till betänkanden. Eriksson och Lindberg hade båda värvats till Strafflagsberedning av Schlyter tämligen tidigt i sina karriärer. Eriksson anställdes vid beredningens formering 1938 som en av dess första sekreterare och innehade sedan en rad roller i arbetet ända fram till slutbetänkandet.⁵⁷⁶ Lindberg – en jurist som suttit i fängelse för förskingring – blev en av beredningens sekreterare 1942 och verkade precis som Eriksson sedan i en rad roller inom utredningarna.⁵⁷⁷

Erikssons fokus kom att ligga på ungdomsbrottsligheten. Precis som många andra kriminologer var han aktivist och slöt upp bakom det kriminalpolitiska reformprogrammet. Eriksson var en tydlig förespråkare av individualprevention, men hans kriminologi bör inte betecknas som i främsta rummet medicinsk och biologisk, snarare var den administrativ med fokus på socialvårdens och kriminalvårdens möjlighet till påverkan. Han producerade ett antal undersökningar inom ramen för utredningsarbetet under 1940- och 1950-talen. Till skillnad från Kinberg upprepade inte Eriksson som ett kriminalpolitikens mantra att samhället måste skyddas. I stället handlade det om att återföra och inkludera förbytaren i samhället. I en undersökning av de intagna på ungdomsvårdsskolor förklarade Eriksson och hans medarbetare att syftet var att ”söka komma till klarhet om *hurudant det angivna klientelet var beskaffat, sett såsom en grupp ungdomar som med den ena eller andra behandlingsmetoden skulle anpassas efter sociala beteendemönster*”.⁵⁷⁸ Det allt överskuggande målet var att finna former för behandling.

576 Eriksson var utbildad jurist och började 1930 arbeta som administratör inom Fängvårdsstyrelsen. Han uppmärksammades för sitt stöd för en progressiv kriminalpolitik och för att han i en miljö dominerad av högermän var socialdemokrat. När Strafflagberedningen formerades 1938 anställdes han av Schlyter som en av dess två sekreterare. Under 1930-talet hade han skrivit ett antal kortare artiklar, men steg på allvar fram som kriminologisk författare när han 1939 publicerade inte mindre än två böcker, *Brott och samhälle* och *Prostitution och samhälle* (Eriksson, T. 1939a och 1939b) Under 1940- och 1950-talen rörde sig Eriksson som utredare och föredragande mellan Fängvårdsstyrelsen, Socialstyrelsen, Justitiedepartementet och Socialdepartementet innan han 1960 utsågs att efterträda Hardy Göransson som chef för Fängvårdsstyrelsen. För en självbiografisk redogörelse, se Eriksson, T. 1977. Om Erikssons relation till Schlyter, se Sundell 1998, s. 216ff. För Erikssons roll i kriminalpolitiken över decennierna se Nilsson, R. 2013a.

577 Efter frigivning från fängelset blev han 1940 sekreterare i Ungdomsfängelsenämnden innan Schlyter kallade honom till Strafflagberedningen. Han fick sedermera anställning som byråsekreterare på Fängvårdsstyrelsen, men nådde ingen högre position, vare sig inom politiken eller inom förvaltningen. Schlyter hade långtgående planer att skicka Lindberg på sociologiska studier i U.S.A., ett projekt som av någon anledning gick i stöpet, se Riksarkivet, Strafflagberedningen, Del 1: Strafflagberedningens arkiv, volym F10:30, brev från Karl Schlyter till Thorsten Sellin, koncept, 13 januari 1940.

578 Eriksson, Marnell & Larsson 1950, s. 78, kursiv i original. Undersökningens bärande frågan blev därför: ”I vilka hänseenden skiljer sig det ur anstaltsynpunkt särskilt behandlingsbesvärliga klientelet från det ungdomsfängelseklientel som betecknas såsom behandlingsbart med nuvarande

Den differentiering som forskarna skapade skulle ligga till grund för den unge förbrytarens återförande till den produktiva samhällsgemenskapen. Här hade arbetet en central roll att spela. Som Eriksson själv kom att uttrycka det: ”Först bygger vi en fabrik, sedan lägger vi fängelset intill fabriken.”⁵⁷⁹ Den typ av myndighetskriminologi som aktörer likt Eriksson och Lindberg representerade var behandlingsideologi i form av vetenskap.

Som flera av Fångvårdsstyrelsens kriminologer verkade Lindberg till en början i marginalen. Ofta publicerades han tillsammans med någon mer etablerad inom den kriminologiska kunskapsbildningen, som när han diskuterade den villkorliga domen med Ivar Strahl, frågan om återfall i brott med Gunnar Dahlberg eller relationen mellan alkohol och brott med Kinberg och Inghe.⁵⁸⁰

Erikssons och Lindbergs metod var främst statistisk. De diagnosticerade inte individer och rörde sig bara med ett semi-medicinskt språkbruk. Eriksson blev med åren en kriminalpolitisk auktoritet, men som forskare var han precis som Lindberg inte särskilt offensiv. Deras undersökningar bedrevs nästa alltid i direkt anslutning till kommittéarbete och de gav sig sällan in i vetenskapliga strider på det sätt som medicinska kriminologer inte sällan gjorde. De bidrog dock på andra sätt. Båda skrev i facktidskrifter. Särskilt Lindberg som bland annat fick möjligheten att skriva i *Svensk juristtidning* och var där tidig med att föra en diskussion om den amerikanska kriminologin som var på frammarsch.⁵⁸¹

Dessa utredningskriminologer som tog plats i den kriminologiska gränsrörelsen genom Strafflagberedningen var med sin bakgrund inom Fångvårdsstyrelsen och Socialstyrelsen och sin nära koppling till Schlyter varma anhängare av individualprevention och vad som beskrevs som en humanisering av påföljdssystemet.⁵⁸² Till skillnad från jurister och läkare, vilkas verksamhet kunde förstärkas och expandera genom utredningsarbetet, var sådana som Eriksson och Lindberg närmast beroende av utredningsterrängen för att kunna tala med en stark röst. När den kriminologiska kunskapsbildningen i slutet av 1950-talet fick en allt tydligare koppling till universiteten tystnade de betydligt i de vetenskapliga diskussionerna om brottslighet.

resurser?” (Eriksson, Marnell & Larsson 1950, s. 78).

579 Citerad i Nilsson, R. 2013a, s. 143. Om arbetslinjen i svensk kriminalpolitik se Nilsson, R. 2013a, s. 138ff och Petersson Hjelm 2011, s. 224f.

580 Strahl & Lindberg 1944 och Dahlberg & Lindberg 1944. Det är slående hur ofta Lindberg publicerade sig med en medförfattare. Att han skrev ensam hörde till undantagen, men se t.ex. Lindberg 1942. Förutom med Dahlberg och Strahl publicerade han sig tillsammans med såväl Gunnar Inghe som Olof Kinberg, se Inghe & Lindberg 1950 och Kinberg, Inghe & Lindberg 1957.

581 ”Kanske närmast till följd av de svåra brottslighetsproblem som Amerika haft och har att brottas med har kriminologin – främst kriminalsociologin – där fått ett uppsving som i intet annat land; man behöver bara erinra om sådana namn som Sellin, Glueck, Healy, Sutherland.” (Lindberg 1941, s. 906).

582 Se t.ex. Lindberg 1946.

Vad säger det generationsskifte som här skisserats om svensk kriminologi under årtiondena kring andra världskrigets slut? Det har förhoppningsvis framgått att samtidigt som den nya generationen stod för nya perspektiv och praktiker var deras verksamhet en fortsättning på ett arbete som redan var i rörelse. De nya aktörernas kriminologiska insatser placerades i existerande institutionella, interpersonella och politiska sammanhang. Deras verksamhet accentuerar också utredningsterrängens betydelse. Det var delvis de statliga kommittéerna som försåg den nya generationens kriminologer med såväl plattformar som resurser och politisk rationalitet. Och den kriminologiska kunskapsbildningen var inget perifert eller undervärderat. Bäst illustreras kanske det av att inte mindre än fyra självständiga vetenskapliga utredningar av olika delar av brottsproblemet publicerades som bilagor till Strafflagberedningens slutbetänkande. Dessa vetenskapliga utredningar avslöjade också inriktningen på beredningens kriminologi.

Individualpreventionens primat

Strafflagberedningen hade valt att kalla sitt slutbetänkande för *Skyddslag* i syfte att markera att lagens syfte var att skydda samhället, inte att straffa förövaren. Dessutom skulle lagen inte göra skillnad mellan straff och övriga skyddsåtgärder, som vård eller andra ingripanden. *Individualprevention* var nyckelbegreppet i den straffrättsideologi som var Strafflagberedningens och underbyggde valet av titel. Strafflagens allt överskuggande uppgift skulle vara att skydda samhället genom att förhindra den individuella förbrytaren att begå och återfalla i brott. Den motsatta ståndpunkten, den om allmänprevention, såg som strafflagens främsta syfte att påverka befolkningen i stort att inte begå brott.⁵⁸³ Strafflagberedningen förklarade sig i *Skyddslag* söka en jämkning mellan individualpreventiva och allmänpreventiva intressen, men det blev uppenbart av retorik såväl som av reformförslag och bilagda vetenskapliga undersökningar att det var individen som stod i fokus.⁵⁸⁴ Hur *Skyddslag* uppfattades i offentligheten illustreras tydligt av en kommentar som fölls av en ledarskribent på *Dagens Nyheter*:

Beredningens bild av brottslingen är en människa som visserligen inte är otillräknelig eller helt oansvarig, men som på grund av anlag och framför allt uppfostran har sådana defekter att hon halvt om halvt är predestinerad

583 Se Andersson & Nilsson 2009, s. 9ff för en vidare diskussion om den kriminalpolitiska innebörden av begreppen allmänprevention och individualprevention.

584 De bilagda vetenskapliga undersökningarna var Sverker Groth och Ivar Strahl, "Uppgifter om brottsligheten och dess bekämpande" (Groth & Strahl 1956); Torsten Eriksson, Carl-Gunnar Janson och Ulla Larsson, "Återfall i brott bland unga lagöverträdare" (Eriksson, Janson & Larsson 1956); Gunnar Inghe och Torgny Lindberg, "Recidivrisken vid olika brottsstyper med särskild hänsyn till inflytandet av alkoholmissbruk" (Inghe & Lindberg 1956) samt Dick Blomberg, "Det svenska kriminalvårdsklientelet" (Blomberg 1956).

till brottslighet. Naturligtvis återvänder inte beredningen till de gamla sönderskjutna teorierna om brottet som utslag av en psykisk abnormitet, men tendensen är att så kraftigt understryka bristerna och svagheter hos brottslingen att själva brottet nära nog ter sig ofrånkomligt.⁵⁸⁵

Beredningens försök att balansera olika perspektiv verkar inte ha lyckats särskilt väl, fokuset på den individuella förbrytaren visade enligt skribenten på berednings specifika uppfattningar både om brottslighetens orsaker och om strafflagens uppgift.

Starka krafter i den kriminologiska gränsrörelsen önskade vara mer konsekventa i sin individualpreventiva hållning och inte söka de kompromisser som Strafflagsberedningen eftersträvade, delvis i realpolitikens namn. För de tydligaste anhängarna av individualpreventionen var strafflagens allmänpreventiva effekt närmast en chimär. Olof Kinberg hade redan i början av 1930-talet uttryckt sin tveksamhet inför strafflagens allmänpreventiva nytta. I korthet kan kritiken sammanfattas med att det inte kunde antas att lagen verkade vare sig avskräckande eller moralbildande och att vetenskapliga bevis för motsatsen saknades. Utgångspunkten för Kinberg syntes vara att förbrytare var förbrytare oavsett lagbrottet och strafflagen, medan normala och laglydiga människor avhöll sig från brott på grund av en inre moralisk konstitution – delvis medfödd, delvis förvärvad vid unga år.⁵⁸⁶ Denna syn delades till stora delar av Strafflagberedningens jurister, men de ville inte gå så långt som att helt bortse från allmänpreventiva hänsyn.

Å ena sidan var den individualpreventiva hållningen en konsekvens av kriminologiska utgångspunkter och undersökningar. Å den andra definierades kriminologin av fixeringen vid individen. De kriminologiska perspektiv som dominerade vid tiden i Sverige var inte de enda möjliga. De främjades av sin starka koppling till reformarbetet och det faktum att hela brottsproblemet ständigt betraktades, så att säga, genom strafflagen. Strafflagberedningens inriktning och inflytande blev här mycket påtagligt. Innehållet i antologier med dominerande kriminalpolitiskt och kriminologiskt innehåll vid slutet av 1940-talet och början av 1950-talet visar detta. Med titlar som *Samhällets åtgärder mot lagöverträdare* och *Samhället och brottslingen* skärptes fokus på den enskilde.⁵⁸⁷ I en artikel i en av dessa antologier artikulerade Ivar Agge kriminologiska praktiker just som en *följd* av rättsideologiska ställningstaganden:

585 ”Straffets funktion”, *Dagens Nyheter*, 1957-08-08.

586 Kinberg 1930, s. 104ff. Kinbergs ståndpunkt kritiserades grundligt av juristen Sture Brück, sedermera docent i straffrätt, i *Svensk juristtidning* (Brück 1933). För Kinbergs kritik av strafflagens allmänpreventiva funktion under Strafflagberedningens tid, se Kinberg 1953.

587 Hiljding 1949 och *Samhället och brottslingen* 1955.

I en straffrätt, vars reaktionssystem så starkt präglas av individualpreventiva målsättningar som i den projekterade svenska lagstiftningen, synes det naturligt om brottet uppfattas som en yttring av den samhällsskadliga viljebeskaftenheten hos gärningsmannen [---]. Förutsättningen för en dylik utveckling är emellertid att ökad kriminologisk kunskap vinnes.⁵⁸⁸

Här underströks att de kriminologiska praktikernas funktion var att understödja ett kriminalpolitiskt ställningstagande, inte att de var den kunskapsmässiga basen för politikens inriktning. I och med den fullständiga dominans som Strafflagberedningen ägde inom den kriminologiska diskussionen under 1940-talet och första halvan av 1950-talet cementerades detta förhållande. Beredningens uppgift var inte att förstå och sedan bekämpa brottsligheten, den var att förändra reaktionssystemet genom en förändring av lagstiftning och institutioner. Den tyngdpunkt kriminologin lade på individualprevention var lika mycket ett resultat av ett politiskt och administrativt tryck som av vetenskapliga upptäckter och överväganden.

Frågan om individual- kontra allmänprevention blev med tiden den främsta utgångspunkten för en kritik av Strafflagberedningens arbete. Det som kritiserades var själva den grundläggande problematiseringen och det vetenskapliga perspektivet. Detta var oroande för en kommitté som ansåg som sitt främsta uppdrag att skapa en rationell kriminalpolitik och dito hantering av brottsproblemet.

Allmänpreventiv moteld

Konflikten mellan individual- och allmänpreventiva ståndpunkter var på inget sätt ny för efterkrigstiden. Sedan den kriminologiska kunskapsbildningen etablerats i Sverige hade frågan debatterats och det var få som intog den ena eller andra extrempositionen. Vid mitten av 1900-talet kunde motsättningen något tillspetsat beskrivas som en strid mellan Strafflagberedningen och den rättsfilosofiska Uppsalaskolan.⁵⁸⁹ Denna strid var också en där gränser, avstånd och påverkan mellan vetenskap och politik aktualiserades.

Uppsalaskolan delade flera av den individualpreventiva kriminologins grundläggande ställningstaganden. Strafflagens uppgift skulle vara att skydda samhället, inte att hämnas eller vedergälla. Lagen skulle inte bygga på föräldrade principer eller metafysiska begrepp. Kriminalpolitiken skulle bedrivas på rationell grund.

⁵⁸⁸ Agge 1955b, s. 131.

⁵⁸⁹ Uppsalaskolans rättsteori brukar betecknas som "rättsrealism". Rättsrealismen vilade på Axel Hägerströms filosofiska diskussioner i vilka han slog fast värderingar aldrig kunde vara sanna eller falska. Lagens objektiva grund kunde därför inte vara en abstrakt eller idealistisk "rätt", lagen i realistisk mening existerade, enligt Uppsalaskolan, genom dess utövande, och dess mål skulle vara samhällsskydd och samhällsnytta. Om Uppsalaskolan i bredare samhällspolitisk debatt se Källström 1984.

För utredningskriminologin och Strafflagberedningen låg också en typ av rättsnihilism till grund för de omfattade ingrepp mot brottsliga individer som föreslogs. Kinberg refererade många gånger uttryckligen till Uppsalaskolan, framförallt till Hägerström för att artikulera samhällsskyddet som lagens främsta uppgift.⁵⁹⁰ Uppsalaskolans jurister – de främsta Vilhelm Lundstedt och Karl Olivecrona – var dock varma anhängare av allmänpreventionen och menade att strafflagens främsta uppgift var att verka moralbildande och på så vis inympa en moral i människorna så att de avhöll sig från brott. Här fanns en potentiell konflikt mellan perspektiv som aktualiserades under Strafflagberedningens arbete.

Uppsalaskolans kritik lät inte vänta på Strafflagberedningens slutbetänkande. Beredningen presenterade 1944 delbetänkandet *Strafflagberedningens betänkande angående verkställigheten av frihetsstraff m.m.* vilket ledde regeringen till att föreslå en förändring av delar av påföljdssystemet.⁵⁹¹ I en bilaga till betänkandet undersöktes risken för olika individer att begå brott och olika typer av riskfaktorer. Beredningen redogjorde ingående för det svenska fängsvårdsklienteletets komposition och verktyg för att differentiera inom detta.⁵⁹² Man föreslog ett antal förändringar med utgångspunkt i individualpreventiva överväganden, genom vilka den enskildes möjlighet till återanpassning sattes i främsta rummet.⁵⁹³ När regeringen inför riksdagen 1945 förklarade sin avsikt att förverkliga flera av dessa förslag tog Vilhelm Lundstedt, professor i civilrätt vid Uppsala universitet och socialdemokratisk riksdagsman, till orda i andra kammaren.

Lundstedt slog fast att strafflagens sociala funktion var att förhindra brottsligheten i samhället. Men strafflagen skulle verka på alla människor, inte bara på dem som nu blev förbrytare. Att man skulle ordna straffen så att de i största möjliga mån verkade positivt på dem som utsattes för dem kunde väl inte bestriidas, men, frågade Lundstedt, ”vad har detta med strafflagens sociala funktion att skaffa? Strafflagens funktion gäller *miljonerna* och icke en, relativt sett, *handfull* straffdömda individer”.⁵⁹⁴ Behandlingen av den enskilda fick aldrig utformas så att lagens allmänpreventiva kraft minskade. Strafflagens kraft låg till en del i att få folk att frukta straffpåföljden och därmed avhålla sig från brott. Men framförallt

590 Till exempel när Kinberg slog fast att ”[s]åsom Hägerström här utvecklar, är allt tal om individens ’rättigheter’ utanför och gentemot samhället ett tomt tal som härrör från mystiska naturrättsföreställningar” (Kinberg 1930, s. 92f).

591 SOU 1944:50.

592 Dahlberg & Lindberg 1944.

593 Den nya verkställighetslagen (SFS 1945:872) innebar avskaffande av cellstraffet, ökad differentiering mellan fångarna och var ett tydligt tecken på att de individualpreventiva idéerna fick ett allt större genomslag i regeringens politik. Lagen sökte bryta isoleringen och göra fängelsestraffet mer likt vanlig mänsklig samvaro, vilket skulle underlätta övergången till ett vanligt liv för fångarna efter avtjänat straff. Roddy Nilsson menar att detta fokus på de intagnas socialitet också beredde vägen för sociologiska och socialpsykologiska perspektiv på avvikande och asocialt beteende (Nilsson, R. 2013a, s.101).

594 Riksdagens handlingar 1945: Andra kammaren, protokoll, nr. 40, s. 38, kursiv i original

verkade lagen genom ”moralbildning”, eller som Lundstedt hellre benämnde det för att undvika associationer till god och ond moral, ”genom alstrande och underhållande av en allmän spontan, instinktiv inställning hos människor att handla i enlighet med strafflagens bud”.⁵⁹⁵

Lundstedt ansåg att det inte var utrett om lagförslaget kunde vara ett hot mot strafflagens sociala funktion. Det fanns, påstod han, inget i Strafflagberedningens betänkande som tydde på att man ens övervägt det faktum att en omvälvning av strafflagen skulle kunna leda till ökad brottslighet i samhället. Frågan var alldeles för viktig för att lagstifta om utan tillräckligt faktaunderlag, menade Lundstedt, och efterlyste ”ett utredande utlåtande i denna fråga av en därtill kapabel kriminalpolitiker eller annan vetenskapsman med såväl psykologisk blick som djupgående utbildning i psykologi”.⁵⁹⁶

Strafflagberedningen och den individualpreventiva läran hade således angripits från rättsfilosofiskt och närmast socialpsykologiskt håll. Lundstedts uttalande fick stor uppmärksamhet vilket föranledde *Svensk juristtidning*, över vilken Karl Schlyter hade stort inflytande, att inbjuda ett antal framstående forskare att dryfta frågan om ”Straffverkställighet och allmänprevention”. Den som fick avsluta denna debatt förd på tidskriftens sidor var Lundstedt själv.⁵⁹⁷

I artikeln i *Svensk juristtidning* var Lundstedt skarpare i sin kritik än i riksdagen. Nu handlade det om en likvid med den individualpreventiva läran. Lundstedt riktade slaget mot grunden i den vetenskap som försvararna av individualpreventionen stod för. Dessa forskare positionerade sig gärna mot äldre tiders vedergällningsprincip och den klassiska straffrättsteorins uppfattning om skuld och ansvar. Men, menade Lundstedt, den äldre och den nya läran var samma andas barn. Båda stod de för ”individualprincipen” där den enskilde – i det ena fallet i form av farlighet och i det andra i form av ansvarighet – var föremålet för strafflagens kraft. Båda dessa stod i fundamental motsättning mot allmänpreventionsläran som menade att strafflagens energi skulle riktas mot massorna.

Detta betydde att den moderna individualpreventiva läran inte var ett radikalt brott med äldre tiders metafysiska och moralistiska principer, tvärtom. Att individualpreventionstanken kunde stå stark inom exempelvis Strafflagberedningen berodde på att den anknöt till traditionen: ”Att individualprincipen och icke allmänpreventionen gick segrande fram har sin naturliga förklaring just däri, att endast den förra kunde bringas i samklang med den härskande grundläran om *skulden såsom rättfärdighetsgrund för straffet*.”⁵⁹⁸ Lundstedt ville inte påstå att

595 Riksdagens handlingar 1945: Andra kammaren, protokoll, nr. 40, s. 38.

596 Riksdagens handlingar 1945: Andra kammaren, protokoll, nr. 40, s. 39.

597 De övriga debattörerna var professorerna i processrätt Per Olof Ekelöf och filosofiprofessorerna Åke Petzäll och Torgny T:son Segerstedt, se *Svensk juristtidning* 1946.

598 Lundstedt 1946, s. 645, kursiv i original.

Strafflagberedningen rörde sig med ett skuld- och ansvarsbegrepp av äldre snitt, men ”[s]jälva skuldidéns övergivande betyder icke, att man också frigjort sig från alla de tankegångar, som inom straffrätten utbildats i skuldidéns hägn. Hit hör sådant som att negligera straffbudets funktion och stirra sig blind på straffet in concreto och följaktligen hylla individualprincipen.”⁵⁹⁹

Lundstedt hade således vänt på steken, knutit individualpreventionen till vedergällningstanken och i akt och mening pekat ut de teorier som begagnades inom Strafflagberedningen – denna bastion för en rationell kriminalpolitik – som ovetenskapliga. I och med att beredningen inte förstod strafflagens sanna funktion kunde dess arbete också, det var implicerat i Lundstedts argument, betraktas som en fara för samhällsordningen. Strafflagberedningen och dess representanter blev i stor utsträckning svaret skyldiga. Det stående försvaret var att den i sitt arbete försökte presentera förslag som gjorde en avvägning mellan individual- och allmänprevention, men att verkställighetslagar främst behövde ta hänsyn till den enskilde förbrytaren.⁶⁰⁰

När Strafflagberedningen lagt fram sitt slutbetänkande 1956 vaknade diskussionen till liv igen. Men den här gången var det Karl Olivecrona, professor i processrätt vid Lunds universitet, som artikulerade Uppsalaskolans kritik. Olivecrona gick till angrepp i dagspressen och påpekade att det kriminalpolitiska reformarbete som kröntes med *Skyddslag* hade inneburit en minskning i användning av frihetsstraffen. Samtidigt hade, påpekade Olivecrona, brottsligheten ökat markant efter kriget, det tydliggjordes inte minst i de undersökningar som Strafflagberedningen själv anställt. Beredningen hade förklarat denna ökning med förändringar i samhällstrukturen, exempelvis urbaniseringen. Mot detta reagerade Olivecrona:

Den möjligheten att ökningen av brottsligheten kan sammanhålla med att brott i stor utsträckning icke bestraffas blir ej föremål för något omnämnande. Beredningen bortser alltså helt från denna möjlighet. *Häri har man i själva verket en tyst förutsättning för hela förslaget.*⁶⁰¹

Hela Strafflagberedningens arbete hade fortgått utan att den någon gång stannat upp och reflekterat över vilka risker dess reformförslag kunde medföra. Olivecrona menade att det berodde på att beredningen var ”dogmatiskt bunden vid

⁵⁹⁹ Lundstedt 1946, s. 645, kursiv i original.

⁶⁰⁰ Se Lindberg 1945 för en redogörelse av lagförslagets innebörd signerat Strafflagberedningens sekreterare.

⁶⁰¹ Olivecrona, Karl 1957a, s. 25, min kursiv. Olivecrona hade lagt ut en liknande kritik i en artikel i *Svensk juristidning* några år tidigare (Olivecrona, Karl 1951).

vissa kriminalpolitiska idéer” och därmed inte tog hänsyn till åtgärdsförslagets konsekvenser.⁶⁰²

Flera av Strafflagberedningens ledamöter och understödjare gick i svaromål och underströk att man visst tagit allmänpreventiva hänsyn, att man påtalade vikten av att staten reagerade kraftigt mot grova brott, att förslaget till skyddslag var ämnat att öka effektiviteten i brottsbekämpandet och att det var en nödvändig brytning med det förhärskade vedergällningstänkandet.⁶⁰³

Detta imponerade inte på Olivecrona. Att han var kritisk mot den ”upplösningen av straffrätten”, som Strafflagberedningens förslag faktiskt bidrog till, var inte resultatet av en vilja till hämnd. Att strafflagen skulle skydda samhället tvistade ingen om, det var frågan om hur den på bästa sätt gjorde det.⁶⁰⁴ Där hade individualpreventionens sagesmän en felaktig uppfattning om vad som hindrade människor från att begå brott, menade Olivecrona. Det hade sedan Enrico Ferri upprepats att det var moralen och inte strafflagen som hindrade människor att begå brott, att brottslingarna begick sina handlingar just för att strafflagen inte hade någon inverkan på dem. Ferri och hans efterföljare hade dock inte insett, påstod Olivecrona, ”att moralen ingalunda är något som existerar så att säga för sig självt, oberoende av förhållandena i samhället”.⁶⁰⁵ Tvärtom byggdes denna moral upp inom varje människa och en av de viktigaste ”moralbildande” faktorerna var straffbudet genom strafflagen. Tidens kriminologer var, påstod Olivecrona, genom sina felaktiga utgångspunkter helt ointresserade av att undersöka strafflagens sanna funktion, allmänpreventionen. I sina inlägg i pressen 1957 sökte Olivecrona belägga detta faktum och hans dom över Strafflagberedningen blev hård:

Förslaget till skyddslag vilar, liksom de senaste decenniernas lagstiftning i samma ämnen, inte på någon vetenskaplig undersökning av metoderna att bekämpa brottsligheten. *Vad* som framförallt varit bestämmande har varit och är ett *moraliskt* motiv.⁶⁰⁶

602 Olivecrona, Karl 1957a, s. 27.

603 Se t.ex. Strahl 1957 och Nelson 1957.

604 Olivecrona, Karl 1957b.

605 Olivecrona, Karl 1957d, s. 80. Redan i början av 1920-talet hade Nils Stjernberg kritiserat denna Ferris argumentation: ”Det torde icke vara svårt att uppvisa, vilket ödesdigert psykologiskt misstag som ligger bakom en dylik tankegång. Först och främst: det räcker naturligen icke med att fråga dem, som verkligen blivit förbrytare. Även om resultatet av Ferris enquete skulle bli det av honom angivna, så återstår det dock att spörja alla dem, som någon gång varit frestade att begå en förbrytelse men avhållit sig därifrån, huruvida även de funnit straffhotet fullkomligt betydelselöst för sitt handlingssätt. Det är icke säkert, att denna enquete skulle utfalla på samma sätt, eller rättare: det är ganska säkert, att den icke skulle utfalla så.” (Stjernberg 1920b, s. 5f).

606 Olivecrona, Karl 1957c, s. 78, kursiv i original.

Här ser vi en kollision. Utredningskriminologins underliggande logik var individualpreventionen. Det fanns utrymme för motbilder i efterkrigstidens Sverige där brottsligheten ökade trots relativt gynnsamma sociala och ekonomiska omständigheter och trots det arbete kommittéer som Strafflagberedningen nedlagt. Olivecrona och Uppsalaskolan målade upp en sådan motbild. De angrep inte kriminologin från ett konservativt håll som i själva vetenskapen såg en fara. Kritiken kom i stället från ett konkurrerande vetenskapligt perspektiv som sökte etablera gränser genom att peka ut den individualpreventivt inriktade kriminologin som ovetenskaplig. Detta var möjligt eftersom såväl det politiska som kulturella och vetenskapliga perspektiven allt mer förskjutits från individ till samhälle. Uppsalaskolans kritik kan därför också läsas som en kritik från sociologiskt håll mot en kriminologi med allt för biologiskt och kliniskt fokus och även om Uppsalaskolans representanter själva inte kom att bidra till den kriminologiska kunskapsbildningen kan de ses som härolder för en ny typ av kriminologiskt tänkande. Nya problem hade tornat upp sig sedan kriget. Det behövdes en ny politik och ett nytt sätt att se på samhället, individen och brottsligheten.

Diskussion

I förra kapitlet gjorde jag kopplingen mellan den sociala ingenjörskonsten, som anses tillhöra välfärdsstatens uppbyggnad, och de aktörer som verkade för kriminalpolitiska reformer, vilka jag med Petersson Hjelm benämnde ”kriminalpolitiska ingenjörer”. I detta kapitel har vi följt dessa aktörer i relation till ett utredningslandskap i allmänhet och till Strafflagberedningen i synnerhet. Jag har visat hur villkoren för den kriminologiska vetenskapen formades av kommittéarbete, att kriminologins fokus på individualprevention var avhängig dess relation till utredningsarbetet. Här infinner sig frågan hur vi ska förstå de kriminologins och kriminalpolitikens aktörer som bar upp den kriminologiska kunskapsbildningen i Strafflagberedningens tid. I vilken mån var de läkare, jurister och fängvårdsmän som beskrivits och diskuterats i detta kapitel den typen av politiska visionärer som etiketten ”social ingenjör” gärna leder tankarna till?

Förvisso kan ingenjörskonsten i det här sammanhanget förstås som tekniskt och praktiskt inriktat, men som Per Lundin och Niklas Stenlås noterar så uppfattas de sociala ingenjörerna till stor del som politiska pionjärer, som visionärer med tämligen storslagna planer. Lundin och Stenlås menar att dessa aktörer i stället bör betecknas som ”publika intellektuella” och att välfärdsstatens verkliga ingenjörer – de som handfast bidrog till reformer, implementering och förvaltning – ska benämnas som ”reformteknokrater”.⁶⁰⁷

⁶⁰⁷ Lundin & Stenlås 2015, s. 137f. Begreppet reformteknokrat introducerades av Rune Slagstad (Slagstad 1998). Givetvis kan ”sociala ingenjörer” förstås på andra sätt än Lundin och Stenlås beskriver dem, se t.ex. Björck 2002 och Qvarsell 1995, s. 142f. Den bild av den sociala ingenjören

Reformteknokraterna var, enligt Lundin och Stenlås, mindre intresserade av stora reformprogram. De var inte i första hand politiskt orienterade utan hävdade sin auktoritet genom vetenskaplig eller professionell expertis. Deras arbete inom statliga kommittéer och myndigheter innebar att de snarare än att arbeta för stora politiska förändringar i stället verkade genom att lösa olika typer av politiska konflikter med hänvisning till vetenskaplig, teknisk eller administrativ kunskap. Genom sitt arbete med sociala och politiska reformer reproducerade de också sin egen vitala roll: de institutioner som byggdes upp på förslag av de statliga kommittéerna kom i stor utsträckning att befolkas och styras av reformteknokrater.⁶⁰⁸

Vilken är poängen med att tala om reformteknokrater i stället för sociala ingenjörer? Det främsta skälet är, menar jag, att det bidrar till att de processer som stavas välfärdstatens expansion och välfärdsamhällets upprättande tas ner på jorden.⁶⁰⁹ Genom att rikta intresset mot reformteknokraterna framstår den politiska reformprocessen i ett annat ljus och experternas roll – som experter, inte politiska ideologer – framträder tydligt. Dessutom förstås utvecklingen som ett resultat av kompromisser och avvägningar mellan olika intressen, inte som implementeringen av ett politiskt program. Finns det därmed anledning att tala om aktörerna i den kriminologiska gränsrörelsen som diskuterats i detta kapitel som reformteknokrater?

Lundin och Stenlås gör ett viktigt påpekande: Vissa aktörer kan, understryker de, beskrivas som både sociala ingenjörer i meningen publika intellektuella *och* som reformteknokrater, alltså som praktiskt inriktade experter. Detta är en viktig observation.⁶¹⁰ Det var onekligen så att bland kriminologerna och deras stödtrupper fanns det politiska visionärer, de som såg de kriminalpolitiska reformerna som en del i en mycket större omvandling av det svenska samhället. Schlyters *Avfolka fängelset!*, Torsten Eriksson opinionsbildningsarbete och en del av Kinbergs mer programmatiska skrifter är exempel på detta. Svensk kriminologi hade inte funnit någon politisk förankring utan dessa manifest för ett modernt och rationellt samhällsbyggande. Samtidigt såg den rutinmässiga praktiken som dessa aktörer deltog i annorlunda ut. De statliga kommittéernas verksamhet präglades av ett mödosamt arbete med att finna kompromisser och lösningar på en rad problem av såväl administrativ som politisk, vetenskaplig

som Lundin och Stenlås vill komplettera med diskussionen om "reformteknokrater" är sådan som den målats upp av exempelvis Hirdman, där ingenjörerna personifieras av makarna Myrdal (Hirdman 1989, s. 98ff). Denna bild, vill jag mena, svarar väl mot en i dagsläget dominerande förståelse av begreppet "social ingenjör".

608 Lundin & Stenlås 2015, s. 138ff.

609 Jmf. Tydén 2002 och Osborne & Rose 1997 vilka också för resonemang om hur viktiga de praktiknära aktörerna är för politikens och kunskapens utveckling.

610 Lundin & Stenlås 2015, s. 138.

och praktisk karaktär. Detta avspeglades i den kriminologiska produktionen. De många kriminologiska arbeten som skrevs i relation till kommittéarbetet var inga undersökningar i syfte att lösa alla kriminalpolitikens problem. De syftade till att vara vetenskapliga inlägg i specifika frågor. De skulle styra politiken i en viss riktning, inte diktera den.

De kriminalpolitiska reformteknokraternas kompromissfyllda arbete speglades tydligt i *Skyddslag* och de reaktioner som följde på detta förslag. Avvägningar mellan sociologiska och biologiska perspektiv, mellan strikt vetenskapliga och moraliska utgångspunkter och även försöken att tillgodose både allmän- och individualpreventiva synpunkter tydliggjorde att förslaget om skyddslag inte var en presentation av en politisk-vetenskaplig doktrin, utan en kompromiss där olika avvägningar stått mot varandra, även om en typ av ideologi dominerade. Svensk kriminologi – som i mångt och mycket vid denna tid var en utrednings-kriminologi – kan i detta sammanhang beskrivas som en praktik som befann sig mellan vision och realpolitik.

Jag menar mot bakgrund av detta att reformteknokrater snarare kompletterar än ersätter sociala ingenjörer som nyckelbegrepp i en förståelse av experternas roll i välfärdstatens expansion. Genom att rikta intresset mot de reformteknokratiska praktikerna ges en ingång till att undersöka den dagliga institutionella och vetenskapliga verksamheten i en specifik social, politisk och ekonomisk situation – genom reformarbete inom kommittéer, myndigheter och politiska organ – kunde både möjliggöra och möjliggöras av sammansatta politiska visioner om samhällets utformning. Samtidigt öppnar detta perspektiv upp för att belysa de faktiska omständigheter genom vilka dessa visioner blev eller inte blev till politiskt verklighet. Reformteknokrati och social ingenjörskonst bör således förstås som delar i en och samma konstellation genom vilken reformarbete blev möjligt. Att förstå den kriminologiska gränsrörelsen som därmed bestående i första hand av reformteknokrater, utan att för den sakens skull skjuta dess sociala ingenjörer i bakgrunden, framstår därmed som en rimlig slutsats och ger en bra bild av det omständigheter under vilka politik och vetenskap konfigurerades i relation till varandra i Sverige under årtiondena kring andra världskriget.

Kapitel 7 Efter krig och strid

I detta kapitel, som avslutar undersökningens andra del, ligger fokus på relationen mellan sociologiska, medicinska och biologiska perspektiv inom den kriminologiska kunskapsbildningen under 1940- och 1950-talen. Det blir en studie i samverkande och överlappande kunskapspraktiker. Den kriminologiska vetenskapen har alltid karaktäriserats som något komplicerat. Den har kallats bastard och en samling av sediment från de discipliner som historiskt influerat den. Den har anklagats för att inte vara en vetenskap i verklig mening, men med dagens vokabulär är det vanligare att den benämns som en typ av probleminriktad tvärvetenskap eller multivetenskap.⁶¹¹ Oavsett vilken etikett man väljer är det tydligt att det är av nöden att utföra undersökningar av faktiska omständigheter för att kunna karaktärisera kriminologins disciplinära hemvist under olika perioder och i olika sammanhang.

Låt oss som ingång till denna fråga använda en artikel av Gösta Rylander, professor i rättspsykiatri vid Karolinska institutet, med titeln ”Rättspsykiatrins stora chans”, som publicerades 1956. Rylander pekade på den växande politiska och sociala betydelse som rättspsykiatri efter många reformer hade fått. Men han manade också till att se de rättspsykiatriska principerna i ett vidare sammanhang:

I diskussionen om rättspsykiatrins ställning och framtid har önskvärdheten av intim kontakt med den allmänna psykiatri tidigare städse understrukits. Andra, kanske tyngre vägande behov har uppstått, sedan sociologi och kriminologi trampat ur barnskorna. Rättspsykiatrins framtid bör i högre grad anknytas till dem samt till den raskt avancerade psykologin och inte låsas fast vid utgångspunkten, allmän psykiatri. Det äldre, mer statiska betraktelsesättet inom rättspsykiatri överbetonade betydelsen av individens särart och abnormdrag för brottsgenesen. Sociologin har

611 Resonemang kring detta går att finna i så gott som alla läroböcker och handböcker inom den kriminologiska disciplinen. Se t.ex. Maguire, Morgan & Reiner 2002, s. 1f och Sarnecki 2009, s. 17ff. Se Ericson & Carriere 1994 och Young 1992 för teoretiska resonemang om kriminologins splittring och mångsidighet.

klarlagt de sociala faktorernas och olika grupp-psykologiska mekanismers väsentliga roll.⁶¹²

Vi ser att i Rylanders argumentation var inte rättspsykiatri kriminologins kärna. De två var vetenskaper som kunde befrukta varandra och deras koppling till sociologin indikerade att de var en del av en bredare och modern samhällsvetenskap.

Rylanders resonemang illustrerar mötet mellan de medicinska och sociologiska perspektiven inom svensk kriminologi. Nya sätt att se på brottsligheten etablerades, men de sattes inte i de gamlas ställe utan breddade i stället den vetenskapliga paletten. Det skedde ingen brytning eller kullkastning. Den medicinska och den sociologiska kriminologin reproducerades tillsammans i 1940- och 1950-talens Sverige.

Föregående kapitel fokuserade på en viss typ av kontinuitet, Strafflagberedningens långa verksamhetsperiod, och hur den kriminologiska kunskapsbildningens förändringar kunde betraktas i ljuset av denna. I den analysen diskuterades hur tidigare medicinska och biologiska infallsvinklar utmanades och kompletterades av sociologiska och socialpsykologiska praktiker.

I detta kapitel utvecklas denna observation. Här sätt fokus i första hand på praktiker i nära anslutning till, om inte nödvändigtvis i, de statliga kommittéerna. Den kriminalpolitiska rationaliteten var inte bara bunden till de offentliga utredningarna utan avlagrades genom institutioner och konstellationer. Ju mer genomslag Strafflagberedningen och andra utredningar fick, desto större möjligheter skapades för den kriminologiska kunskapsbildningen att bli en del av den dagliga förvaltningen och byråkratin. De grupperingar som i förra kapitlets avslutande diskussion benämndes reformteknokrater formade och reproducerade svensk kriminologi i en rad politiska och institutionella sammanhang.

Kapitlets centrala tema är förskjutningen av perspektiv inom den kriminologiska kunskapsbildningen under 1940-talet och fram till mitten av 1950-talet. En given fond för detta är den ändrade internationella situationen som uppkom efter andra världskriget. Den europeiska kontinentala kriminologin, med starkt fäste i Tyskland och ett starkt fokus på medicin och biologi, trycktes allt mer undan av en anglosaxisk kriminologi med inriktning mot sociologi, socialpsykologi och med ett pragmatiskt förhållningssätt till strafflagen och dess funktion. Men hur ska den svenska situationen förstås? Vilka aktörer var det som bidrog till förskjutningen av vetenskapliga och politiska perspektiv? Hur artikulcerades mötet mellan medicinska och sociologiska utgångspunkter? I detta kapitel undersöks hur företeelser som rasbiologins sociologiska dimension, kriminalstatistikens

612 Rylander 1956a, s. 32. Intressant är att Rylander samma år som han publicerade denna artikel om rättspsykiatrins potentiellt ljusa framtid också publicerade en artikel med den mindre muntra titeln "Rättspsykiatrins kroniska kris och akuta nödläge" (Rylander 1956b).

utveckling och psykopatproblemets hantering delvis karakteriserade kriminologin åren under och efter världskriget. I kapitlet argumenteras för att alla dessa fenomen ägde en relation till ungdomsbrottsligheten, tidens stora gissel.

Låt oss först se närmare på hur en av kriminologins centrala aktörer under andra världskriget och tiden därefter verkade i frågor rörande den kriminologiska vetenskapens inriktning.

Dit Gunnars tanke till slut hade nått

I en essäsamling från 1943 med titeln *Dit min tanke nått* diskuterade professorn i rasbiologi Gunnar Dahlberg brottslighetens utbredning i det svenska samhället. Dahlbergs slutsatser av den forskning han bedrivit var att bland den manliga stadsbefolkningen var risken att dömas till ansvar för brott upp till femtio års ålder inte mindre än tio procent. Det var en överraskade hög siffra, tyckte Dahlberg. Så hur ställde sig Sveriges främsta representant för rasbiologin till detta faktum? Dahlberg summerade:

Det är knappast troligt, att en så stor andel av befolkningen av naturen skulle vara bunden att gå denna breda väg i de asocialas brigad. Ett mycket stort antal individer passar emellertid inte in i de existerande samhällsförhållandena. Siffrorna tyder på fundamentala fel i den nuvarande organisationen av samhället. Med god vilja borde vi kunna åstadkomma bättre förhållanden, så att ett mindre antal kommer att höra till samhällets olycksbarn.⁶¹³

Dahlbergs hållning kan sägas illustrera en reaktivering av de sociala perspektiven inom svensk kriminologi. Vi ska inte tro att kriminalbiologiska perspektiv eller rasistisk grundad vetenskap och institutionella praktiker försvann för att chefen för Statens institut för rasbiologi intresserade sig för avvikelens sociala dimensioner. Men för den kriminologiska kunskapsbildningen från 1940-talet och framåt var hans sätt att betrakta brottsligheten av betydelse. Det biologiska samhällstänkandet hade en central roll i såväl vetenskapliga som politiska diskussioner. Med Dahlberg sattes detta tänkande i ett annorlunda perspektiv än tidigare.

Gunnar Dahlberg disputerade i medicinsk ärftlighetsforskning 1926 på en avhandling med titeln *Twin Births and Twins from a Hereditary Point of View*. Något år senare blev han docent i medicinsk statistik. Vid denna tid verkade han som assistent vid Statens rasbiologiska institut, men hamnade allt oftare i konflikt med dess chef Herman Lundborg. När Lundborg pensionerades 1936

⁶¹³ Dahlberg 1943a, s. 281. Den populärt hållna framställningen var baserad på forskning som Dahlberg presenterat i mer detaljerad form i en artikel i *Nordisk tidskrift för strafferet* (Dahlberg 1943b).

blev Dahlberg hans efterträdare på professuren i rasbiologi och föreståndare för institutet, en tillsättning vars utgång var allt annat än given på förhand.

Dahlberg var en motsats till Lundborg på flera sätt. Han var socialdemokrat, anti-nazist och hade dessutom gjort klart att han starkt tvivlade på att raser i den mening hans företrädare förstod begreppet ens existerade i naturen. Valet av Dahlberg till professuren var delvis politiskt grundat och medverkade till att säkra institutets fortsatta existens. Under och efter andra världskriget framträdde Dahlberg i såväl nationella som internationella sammanhang som en stark kritiker av rasbegreppet och han arbetade idogt för att styra om den svenska rasbiologin i en riktning mot en mer modest, modern genetik.⁶¹⁴

Det var utan tvekan så att det hos Dahlberg skedde en förskjutning i perspektiven, en typ av omförhandling mellan de biologiska och de sociala utgångspunkterna, som även vid tiden går att skönja inom den svenska kriminologiska kunskapsbildningen. Påståendet om denna förskjutning måste dock kvalificeras för att få sin rätta innebörd. Dahlberg var inte rasbiolog i den lundborgska meningen och han gav stort utrymme till sociala faktorerens påverkan i sina undersökningar, men som genetiker var han samtidigt förespråkare av statliga ingrepp för att sörja för befolkningens hälsa på kort och lång sikt. Hans vetenskapliga värv utgick från att det fanns människor som på grund av biologiskt arv var mindre lämpade än andra att verka i samhället. Följaktligen var Dahlberg exempelvis en förespråkare för sterilisering i vissa fall, även om han starkt tvivlade på dess välgörande effekt i ett samhälligt perspektiv.⁶¹⁵

Den kriminologi Dahlberg bedrev berörde å ena sidan biologiska varelser och andra sidan ett politiskt och historiskt samhälle. Den sociologiska dimensionens ökade betydelse från 1940-talet och framåt var – som redan antytts i tidigare kapitel – på många sätt en inommedicinsk angelägenhet. Dahlberg representerade inte ett skifte från det biologiska till det sociala, inte ett skifte från medicinska till sociologiska perspektiv. Här handlade det om att i teori och praktik foga samman de olika sätten att undersöka brottsligheten och producera en syntes, en kriminologi som kunde vara kriminalpolitiskt relevant i ett samhälle i förändring, där allt fler skulle integreras, men allt fler föll utanför. Snarare än en sociologisering av den kriminologiska kunskapsbildningen ser vi hur gränsen mellan det biologiska och det sociala representerades på ett nytt sätt vilket också gav upphov till en ny hybrid, ett objekt som var samtidigt både politiskt och vetenskapligt.

614 För Dahlbergs resonemang om raser se exempelvis Dahlberg 1955. Om Dahlberg som forskare se Broberg 1995, s. 66 och 2008. Om tillsättningsärendet se Björkman, M. 2011, s. 134ff och Broberg 1995, s. 67ff.

615 "Sterilisering av defekta kan aldrig komma att medföra praktiska konsekvenser. Ett oriktigt handhavande av åtgärder kan orsaka onödigt lidande för en mindre grupp individer, men det är också allt." (Dahlberg 1940, s. 188).

Det var tämligen sent i sin vetenskapliga gärning, efter att han tillträtt som professor, som Dahlberg på allvar började intressera sig för kriminologiska och sociologiska frågor. Utifrån sin position som Sveriges enda professor i rasbiologi genomförde han undersökningar av alkoholism, lösdriveri, återfall i brott och av de så kallade "tattarna". Dahlberg ställde gärna sin vetenskap i statlig tjänst för att utreda allehanda sociala problem. Han deltog aldrig som ledamot i någon utredning, men flera av hans undersökningar fanns som bilagor till kommittébetänkanden.⁶¹⁶

Dahlberg var statistiker, det hade han med sig från det rasbiologiska fältet. Precis som vi sett hos David Lund var det från detta håll de första avancerade statistiska undersökningarna av sociala faktorer påverkan på avvikande beteende kom. Dahlberg var en av dem som tydligast introducerade den avancerade statistiken som en metod hos svenska medicinska forskare. Detta gjorde han redan under 1920-talet och efter tillträdet som professor gav detta också avtryck i den kriminologiska forskningen.⁶¹⁷

Det som stod på spel här var bilden av den enskilda förbrytaren, den politiskt-vetenskapliga hybrid som stod i den kriminologiska kunskapsbildningens centrum. I Dahlbergs primärt statistiska undersökningar av brottsligheten skedde en nedmontering av den patologiska förbrytaren. I stället för att ses som en individ innanför fängelsets eller hospitalets murar, betraktades förbrytaren och den sociala avvikelserna som en del av samhället. I stället för att intressera sig för individens farlighet förflyttade Dahlberg fokus till befolkningen och *riskan* att förfalla till brottslighet eller asocialt leverne. Det betydde inte att frågan om arvet och en biologisk ogynnsam konstitution sköts i bakgrunden, men den fördes upp till en aggregerad nivå. I sina statistiska undersökningar slog Dahlberg fast att ett ogynnsamt biologiskt arv kunde resultera i ett psyke som medförde en högre risk för att bli asocial, men i vetenskaplig mening var det ogynnsamma arvet precis som risken för brottslighet en fråga om fördelning i befolkningen.⁶¹⁸ Dahlbergs vetenskap var en vetenskap om samhället, med tydliga biologiska inslag och en metod hämtad från medicinen. Den var inte typisk, men exemplarisk för 1940- och 1950-talens kriminologiska praktiker.

616 Se t.ex. Dahlberg & Lindberg 1944.

617 Dahlberg skrev också en lärobok på engelska för området: *Statistical Methods for Medical and Biological Students* (Dahlberg 1940). Denna bok skulle komma till användning i vetenskapliga undersökningar med kriminologisk inriktning, se Ahnsjö 1941 och Otterström 1946 samt vidare nedan.

618 Dahlberg 1943b. För Dahlbergs övriga undersökningar om "risk" på befolkningsnivå se exempelvis Dahlberg 1939 och Dahlberg 1948

Från en biologisk till en sociologisk kategori

Dahlberg bidrog till att omformulera kriminologins grundläggande problematik, men han kunde också nedmontera och rekonfigurera tidigare givna kriminologiska kategorier. Detta gällde särskilt det område Dahlberg verkligen förväntades kunna tala med auktoritet inom, rasfrågan. Vid åren kring andra världskriget var de så kallade "tattarna" sedan lång tid tillbaka betraktade som ett särskilt problem av den svenska staten. Man skilde i den politiska debatten på "tattare" och "zigenare", där de förra förvisso ansågs besläktade med de senare, men ändå i något avseende betraktades som svenskar. Därmed fanns större incitament att kontrollera och med tvång inkludera denna grupp i det svenska samhället.⁶¹⁹

Socialstyrelsen fick 1943 i uppdrag att undersöka "tattarproblemet". Myn-digheten bad om hjälp från Statens rasbiologiska institut med delar av denna undersökning. Institutet ansvarade under Dahlbergs ledning för att samla in ett material och sedan analysera det utifrån frågan om det förelåg ett släktskap mellan "tattare" och "zigenare" och på vilket sätt gruppen "tattare" i rasmässig mening skilde sig från "svenskar".⁶²⁰ Det empiriska materialet kom att utgöras av en grupp om mer än hundratjugo personer som befann sig på någon typ av institution och vid intaget registrerats som "tattare". Undersökningen av de intagna skedde efter rasbiologiska principer etablerade av Lundborg under 1920-talet, syftande till att skapa antropometriska data. Med andra ord, man ägnade sig åt "skallmätning". Dahlbergs slutsats efter mätningar och analyser i relation till jämförande material var att "tattare" i biologisk mening inte utgjorde en ras skild från den övriga svenska befolkningen. Inte heller fanns det stöd för gruppens påstådda släktskap med "zigenare", menade Dahlberg. "Tattarna" var, påpekade han, definierade av utanförskap och asocialitet, inte av fysiska karaktäristika. "Tattarfrågan" var därmed heller inte en fråga om ras, utan ett socialpolitiskt spørsmål: "The social problems of the tattare cannot be isolated from the general problems occasioned in our community by the existence of persons leading vagabond and asocial lives."⁶²¹

619 För en diskussion om begreppet "tattare" se Ericsson 2015, s. 15ff. Det ligger utanför denna undersöknings ram att göra en systematisk genomgång av hur termen användes inom kriminologin, men vanligt var att den refererade till en asocial grupp individer som skilde sig från den "svenska" befolkningen. Man talade gärna om "tattarsläkter" och skillnaderna förstods i såväl kulturellt som biologiskt avseende. Detta gällde exempelvis Gunnar Inghe som konstaterade att "[f]rånsatt den säregna biologiska belastningen i tattarsläkterna, är det ju rimligt, att den speciella gruppbildning och gruppmentalitet, som utmärker tattarna, kan disponera för missanpassning av olika slag gentemot eljest gällande beteenderegler" (Inghe 1949a, s. 23).

620 Om denna undersökning och dess vidare sammanhang se Ericsson 2015, s. 201ff

621 Dahlberg 1944, s. 79. Detta var delvis politiskt sprängstoff i en debatt som i mångt och mycket präglades av en framställning av "tattarnas" biologiska egenart. Som Ericsson, vilken undersökt den politiska hanteringen av "tattarfrågan", konstaterar kan man mycket väl tänka sig att Dahlbergs rapport var en "kalldusch" för ansvariga tjänstemän på Socialstyrelsen (Ericsson 2015, s. 211).

Dahlbergs intervention i ”tattarfrågan” innebar således i någon mening en sociologisering av en tidigare biologisk enhet. De människor som stämplats som ”tattare” var inte ”rasblandade” svenskar utan en viss typ av asociala individer. Det är här viktigt att understryka att detta på inget sätt tog dessa människor ur vetenskapens och kriminologins grepp. De var fortfarande en socialpolitisk och kriminalpolitisk angelägenhet. Sociologen Bertil Pfannenstill påpekade i en kritisk kommentar till Dahlbergs undersökning att upptäckten att ”tattare” inte gick att rasbestämma inte gjorde dem till ett mindre problem: ”Även om tattarna ej utgöra en från den övriga befolkningen *antropologiskt* skiljbar grupp, kunna de dock utgöra en *sociologisk* grupp. Sociologiska skiljemärken få ej betraktas som mindre *verkliga* än de antropologiska.”⁶²² Det var i själva verket som social grupp de betraktades av Socialstyrelsen, underströk Pfannenstill, och det var som social grupp man skulle ingripa mot dem.

Dahlbergs avbiologisering av ”tattare” sammanföll med framväxten av en ny socialpolitisk problematik, allt större del av Sveriges befolkning skulle integreras i det moderna landet. Hos Dahlberg såg vi således hur en förskjutning i perspektiv på brottsligheten – såväl från individ till befolkning som från rasforskning till sociologi – svarade mot en ny typ av metod för att undersöka brottslighet *och* även svarade mot ett förändrat samhälle med behov av en ny sorts kunskap med tyngdpunkt på sociala förhållande och sociala orsaker till oönskat beteende. Brytningen var tydlig med den typ av klinisk kriminalbiologi som bland andra Kinberg stod för. Inte bara förflyttades intresset från individen till befolkningen och samhället, metoderna var radikalt annorlunda. Den stora vikt som den kliniska kriminologin lade vid undersökningen av individuella förbrytare och generaliseringar utifrån enskilda fall, låg i stället hos Dahlberg på undersökning av hela eller delar av befolkningen och angreps medelst kvantitativa metoder.

För denna typ av vetenskap, som från och med 1940-talet nu bröt fram på bred front, var existensen av empiriskt material ständigt en fråga. Den svenska kriminalstatistiken var nämligen inte i bästa skick. Det skulle aktörer inom den kriminologiska gränsvetenskapen söka råda bot på under 1950-talet.

Kriminalstatistik för kriminologins bästa

Under årtionden hade den allt överskuggande problematiken inom den kriminologiska kunskapsbildningen handlat om orsakerna till brottslighet och asocialitet hos den enskilda förbrytaren. Det var de kliniska undersökningarna,

⁶²² Pfannenstill 1948, s. 228. Pfannenstill tyckte de språkliga och rasmässiga definitionerna av ”tattare”, inte höll måttet: ”Som en ur sociologisk synpunkt mera pregnant definition skulle jag vilja uppställa följande: tattare kallas den person, som av en upplyst allmän opinion anses härstamma från en tattersläkt.” (Pfannenstill 1948, s. 230). Om ”tattarfrågans sociologiska vändning”, se Ericsson 2015, s. 223ff.

vilka under 1940-talet började benämnas ”case studies”, som dominerade den metodologiska arsenalen. I takt med att samhället förändrades och brottsligheten med den, började intresset också riktas mot brottslighetens utveckling och karaktär. Dessutom försköts intresset, som vi sett hos Dahlberg, från individ till befolkning. För den kriminologiska kunskapsbildningen började statistiken därmed få en allt viktigare roll. Både den statistiska metodologin och det statistiska materialet behövde utvecklas.

Förhoppningen hos de som sökte utveckla kriminalstatistiken var att den skulle bli ett verktyg för djupare undersökningar av såväl brottslighetens ”etiologi” som dess ”fenomenologi”.⁶²³ För att dessa förhoppningar skulle kunna infrias behövde svensk kriminalstatistik, som räknade sitt ursprung till 1830, reformeras. Redan 1910 hade den så kallade ”Statistiska kommittén” föreslagit förändringar i kriminalstatistiken för att öka den både i omfång och i detaljrikedom. Resultatet blev att bearbetning av material centraliserades till Statistiska centralbyrån. Samtidigt ökade inhämtning av information om de individuella förbrytarna. Denna information var inte särdeles detaljerad, den innehöll uppgifter om sådant som kön, ålder, yrke och bostadsort. Ytterligare ett antal mindre förändringar av kriminalstatistiken gjordes under 1900-talets första hälft, men en större översyn av systemet skulle dröja till 1950-talet.⁶²⁴

För den svenska kriminologiska kunskapsbildningen hade kriminalstatistiken redan från början varit en resurs, främst för diskussioner om brottslighetens eventuella tilltagande. Särskilt åren runt första världskriget var detta en återkommande fråga.⁶²⁵ Mer avancerade statistiska undersökningar – med syfte att blottlägga brottslighetens etiologi – som genomfördes under seklets första årtionden byggde på av forskaren själv sammanställt statistiskt material, inte på den officiella statistiken.⁶²⁶

Under 1930- och 1940-talen ökande intresset för kriminalstatistiken, både den aspekt som undersökte brottslighetens omfattning och utveckling och den som undersökte dess orsaker. Politiker, myndighetsutövare och forskare deltog alla i diskussionen. Här bröts olika uppfattningar mot varandra, samtidigt som många var överens om att de kriminalstatistiska uppgifterna var allt för otill-

623 Detta var ett språkbruk som etablerades i Sverige under efterkrigstiden. Etiologin avsåg orsaksforskningen och fenomenologin avsåg (trots dess associationer till filosofin) undersökning av brottslighetens utbredning, utveckling och karaktär. Denna vokabulär blev en central del av den kriminologiska kunskapsbildningen efter Agge 1955a.

624 För kriminalstatistikens historia i Sverige se Groth 1947b; Grönlund 1945 och Lundgren, F. 2003, kapitel 3.

625 Se till exempel Almquist 1918; Grönlund 1925; Lund 1922 och Wirén 1917. Se också denna undersöknings kapitel 3.

626 David Lunds undersökning av kriminella och asociala barn och ungdomar är ett gott exempel på detta, (Lund 1918). Även Socialstyrelsens undersökningar av tvångsarbetsarklientelet på 1920-talet genomfördes på samma sätt.

förlitliga och otillräckliga.⁶²⁷ Inom de många kommittéerna som verkade under 1940- och 1950-talen – inte minst inom den stora Strafflagberedningen – användes kriminalstatistiska undersökningar vilka kunde utgå från både officiell statistik och statistik upprättad för det särskilda ändamålet.⁶²⁸ Statistiken användes också som argument för dem som hade synpunkter på det kriminalpolitiska reformarbetet, som vi såg med exemplet Olivecrona och dennes angrepp på Strafflagberedningen.⁶²⁹ Inom den kriminologiska kunskapsbildningen formades en ny grupp aktörer med statistisk kompetens. Vissa av dem var statistiker till yrket, som Sverker Groth och Sven Rengby.⁶³⁰ I andra fall var det jurister och läkare som begagnade sig av statistiken som en metod, som vi kunde se hos en Gunnar Dahlberg och en Torgny Lindberg.⁶³¹

I denna efterkrigstid, då kvantitativa undersökningar av brottsligheten allt mer kom att efterfrågas, utvecklades inte kriminalstatistiken av sig själv eller av en slump. Under sommaren och hösten 1949 tillkallades de sakkunniga som skulle utgöra ”Kriminalstatistikutredningen” och fick uppdraget att ”verkställa en allsidig utredning av frågan, hur kriminalstatistiken bör vara anordnad”. Riksåklagare Maths Heuman – nära anförvant med Karl Schlyter – ledde utredningen som i övrigt bestod av Sverker Groth, Torgny Lindberg, Ivar Agge och Erland von Hofsten. Sven Rengby verkade som sekreterare.⁶³² Det var som synes en ren expertkommitté utan deltagande av parlamentariker. Utredningen förankrades tydligt institutionellt inom Fångvårdstyrelsen, Socialstyrelsen och Statistiska Centralbyrån. Vi kan också notera att flera av de sakkunniga var ledamöter eller experter i Strafflagberedningen, engagerade i Kriminalistföreningen, aktiva i kriminologiskt arbete och centrala i den politiskt-vetenskapliga gränsrörelsen. De sakkunniga kom 1954 att presentera sitt betänkande, *Den svenska kriminalstatistiken*.

”Utan en väl utvecklad kriminalstatistik blir arbetet inom kriminologiens övriga grenar famlande och osäkert. För kriminologien blir därför kriminalstatistiken en nyckelvetenskap.”⁶³³ Så beskrev de sakkunniga i betänkandets inledning utredningens utgångspunkt. Kriminalstatistikens allt överskuggande syfte var att utgöra en resurs för kriminologisk forskning. Men vilken typ av material behövde kriminologer för att utföra sitt värv? Utredningen behandlade frågan om kausalitet och de begränsningar en samhällsvetenskap som kriminologin drogs med. De

627 För en sammanfattning av ett par samtida debatter i riksdagen se ”Brottslighetens utveckling”, i *Svensk juristtidning*, 1949.

628 Se exempelvis Dahlberg & Lindberg 1944 respektive Eriksson, Janson & Larsson 1956.

629 Olivecrona 1957b. Se också detta arbetes Kapitel 6.

630 Se exempelvis Groth 1943; 1947a och Rengby 1955.

631 Dahlberg 1948 och Dahlberg & Lindberg 1946.

632 SOU 1954:35, s. 11.

633 SOU 1954:35, s. 11.

sakkunniga konstaterade att kriminologisk forskning aldrig fullständigt kunde slå fast kausalförhållanden, men detta var inte heller meningen:

Ett fullständigt teoretiskt klarläggande är emellertid icke nödvändigt för det praktiskt kriminologiska arbetet. Vad man därvid i första hand måste syfta till är att påvisa några av de faktorer, som verkat brottsbefrämjande. Om man genom kriminalstatistiken funnit, att en viss faktor förekommer i större utsträckning bland personer, som begått ett visst brott, än bland andra människor, anser man sig kunna antaga, att faktorn verkar brottsbefrämjande, och lägga detta antagande såsom en arbetshypotes till grund för såväl kriminologien som för kriminalpolitiska åtgärder.⁶³⁴

Vad implicerade ett sådant ställningstagande? För det första lyfte det fram kriminologins omedelbart praktiskt-politiska inriktning. För det andra antogs att den kriminologiska vetenskapen skulle vara explorativ och att inte bara kriminologiska utan även kriminalpolitiska praktiker skulle betraktas som experiment. Tanken på de kriminalpolitiska reformerna som en typ av experimentverksamhet var något som luftades flitigt under 1940- och 1950-talen. Såväl tillskyndare som kritiker menade att de tämligen radikala reformförslagen rörde sig på okänd mark. Vissa tyckte därmed att reformer borde vänta på vetenskapen, andra ansåg att relationen mellan politik och samhällsvetenskap inte kunde se ut på annat vis.⁶³⁵ Menade man som kommittén att sökandet efter orsaksmekanismer endast kunde resultera i ”arbetshypoteser” blev riktningen på den kriminologiska forskningen avgörande. Därmed blev kommitténs förslag om just vilka individuella egenskaper som skulle registreras i brottslingsstatistiken av största vikt.

Kommittén kategoriserade orsaker till brottsligheten under rubrikerna ”Brottet”, ”Konstitutionella faktorer”, ”Miljöfaktorer”, ”Situationsfaktorer” och ”Reaktionsfaktorer”. De diskuterade mer än fyrtio vetenskapligt relevanta faktorer som skulle kunna bli föremål för registrering och bearbetning och deras slutliga förslag var att tjugotre av dessa skulle nyttjas i den svenska kriminalstatistiken. Det var särskilt ”Konstitutionella faktorer” som behandlades, men avfördes från diskussionen. ”Ärftlig belastning”, ”Fysiska defekter”, ”Konstitutionstyp”, ”Ras” och ”Inresekretoriska sjukdomar” var mänskliga egenskaper som hade sin givna plats inom den kriminologiska vetenskapen, enligt kommittén, men som inte skulle bli en del av en kriminalstatistik vars främsta syfte var att understödja svensk kriminologi. Denna utsortering gjordes inte på grund av en sociologisk trångsynthet utan på grund av praktiska omständigheter. ”På grund av klassifi-

634 SOU 1954:35, s. 28.

635 För den förra hållningen stod exempelvis Vilhelm Lundstedt (Lundstedt 1946). För denna andra stod filosofen och socialforskaren Åke Petzäll (Petzäll 1946).

ceringssvårigheterna synes denna faktor ej lämpa sig för en redovisning”, hette det om ”Konstitutionstyp”, och angående ”Ras” konstaterades att ”[m]ed hänsyn till att det svenska folket torde vara jämförelsevis homogent ur rassynpunkt synes det icke föreligga något intresse av att få denna för övrigt högst svårbedömbara faktor redovisad i kriminalstatistiken”.⁶³⁶ Resultatet blev att lejonparten av de registrerade uppgifterna skulle röra miljöfaktorer, med fokus på uppväxt och levnadsförhållanden.

Kriminalstatistikutredningen representerade en förändrad syn på brottslighetens orsaker. När de sakkunniga vägt in den vetenskapliga relevansen, de praktiska möjligheterna och den kriminalpolitiska nyttan blev resultatet en apparat som skulle producera kunskap om förbrytaren som bestämd av sociala omständigheter. På så vis svarade utredningens förslag mot en rad intressen. De tog hänsyn till vetenskapens landvinningar, men också till de starka politiska krafter som ville se miljön som avgörande för oönskade beteenden, och därmed legitimera såväl sociala reformer som kraftfulla ingripanden och tydlig rehabilitering av socialt avvikande.⁶³⁷

Inom den kriminologiska gränsrörelsen var utredningens arbete av direkt betydelse. En diskussion om kriminalstatistiken fördes inte bara in i svensk kriminologi – där den hade en given plats i det verk som gavs ut under titeln *Kriminologisk handbok* – utan bidrog också till att förstärka det nordiska samarbetet.⁶³⁸ De olika länderna hade behov av att utbyta erfarenheter och jämkta det sätt på vilket man förde sin statistik. Behovet av att hantera kriminalstatistik blev på så sätt en viktig drivkraft för det nordiska samarbete som accelererade under 1950-talet och som skulle ha stor betydelse för svensk kriminologi framgent.⁶³⁹

Utredningens omfattande förslag omsattes inte omedelbart i politiska reformer och behandlades inte av regeringen förrän i propositionerna som kom 1960.⁶⁴⁰ De viktiga förändringarna lät dröja ytterligare ett par år. Kriminalstatistikutredningen indikerade trots det ett förändrat sätt att se på och använda statistik inom den svenska kriminologiska vetenskapen. De sakkunniga tillhörde de aktörer som kunde påverka och diktera den kriminologiska forskningen villkor. Statistiken skulle enligt dem svara mot en typ av vetenskapligt ideal, inom vilket man ansåg att generaliseringar bara kunde göras utifrån ett stort material, *och* mot en politik

636 SOU 1954:35, s. 74. De sakkunniga tröttnade dock inte på att upprepa att den eller den ”Konstitutionella faktorn” borde bli föremål för ”specialundersökningar”.

637 Jmf. med Andersson & Nilsson 2009, s. 90f som menar att en sociologisk kriminologi slog igenom i Sverige från och med mitten av 1950-talet p.g.a. att äldre teorier inte längre kunde ge ”tillfredställande förklaringar” till brottsligheten.

638 Heuman & Rengby 1955.

639 Redan 1938 hade de nordiska kriminalistföreningarna satt ihop en kommitté för att undersöka förutsättningarna för att skapa större enhetlighet inom kriminalstatistiken inom den nordiska gemenskapen, (SOU 1954:35, s. 110). Denna diskussion fortsatte under 1950-talet.

640 Riksdagens handlingar 1960: Proposition nr. 12.

som allt mer började se brottsligheten på samhällelig nivå och där sociala faktorer började få ett allt större utrymme i förståelsen av brottslighetens utveckling.

Det är viktigt att återigen understryka att det ökade intresset för sociologiska och socialpsykologiska perspektiv inte ska ses som en omvälvning eller ett brott inom den kriminologiska kunskapsbildningen. Dessa typer av undersökningar tog upp allt större plats, men det rörde sig om en förskjutning av tyngdpunkt. De biologiska och medicinska perspektiven stod sig fortfarande starka, såväl inom en klinisk-institutionell som inom en kriminologisk diskussion. Ett av de främsta exemplen på det var tidens vetenskapliga samtal om de så kallade psykopaterna.

Psykopaterna

Ända sedan slutet av 1800-talet hade de som ofta benämnts ”psykiskt abnorma” utgjort ett särskilt problem för kriminalpolitiken. De sinnessjuka gick sedan länge straffria, det var endast en praktisk fråga hur de skulle upptäckas och hanteras. Med de abnorma var det annorlunda. De avvek från det normala, men var inte sjuka. Straffrättsligt innebar det att de antingen skulle dömas som vem som helst eller, om omständigheterna så bjöd, åtnjuta mildare straff. Vid upprepad brottslighet var det lättare för staten att på obestämd tid omhänderta abnorma förbrytare än ”normala” återfallsförbrytare.⁶⁴¹ Kriminologiskt utgjorde de också en utmaning, de var nämligen inte lätt urskiljbara. Detta gällde inte alla abnorma, utan främst de vilkas sinnestillstånd tog sig uttryck i det som tidigare kallats *moral insanity*. Under mellankrigstiden började dessa personer allt oftare omnämnas som *psykopater*.⁶⁴²

Kriminologen Magnus Hörnqvist har beskrivit psykopati som ett ”administrativt gränsbegrepp”.⁶⁴³ Det är en träffande beskrivning som placerar begreppet i ett sammanhang av åtgärder och ingripanden. Man kan konstatera att då den psykopatiska etiketten mobiliserades inom kriminalpolitiken var den förankrad i ett administrativt sammanhang, men underbyggdes av såväl vetenskapliga som politiska och moraliska ställningstaganden.

641 För en dåtida diskussion om den straffrättsliga behandlingen av denna typ av individer se Schlyter 1942.

642 Psykiatrikern Gunnar Lundqvist förklarade i slutet av 1930-talet begreppet enligt följande: ”Med psykopater eller psykopatiska personligheter avses som regel sådana personer som på grund av en medfödd abnorm beskaffenhet i känslö- och viljeavseende uppvisa ett från genomsnittet avvikande förhållningssätt eller uppförandetendenser av icke social natur.” (Lundqvist 1938, s. 259). ”Psykopat” är ett begrepp som såväl internationellt som i Sverige har en brokig historia. Se Berg, A. 2016 för en utförlig genomgång inte minst av hur det förstods i ett svenskt 1930- och 1940-tal. Se också Eghigian 2015 och Werlinder 1978.

643 ”Psykopati är ett administrativt begrepp där vetenskap och tvångsanvändning och populärkulturella föreställningar har koagulerat. Om forskningen inte beviljades tillträde till institutionerna skulle diagnosen försvinna. De populärkulturella föreställningarna skulle säkert leva vidare, även utan akademisk legitimitet.” (Hörnqvist 2007, s. 131).

I de kriminalpolitiska reformerna under 1940-talet var behandlingen av psykopaterna på agendan. Det var delvis frågan om ett lagstiftningsproblem. Strafflagens femte kapitel femte och sjätte paragrafer definierade behandlingen av sinnessjuka respektive abnorma.⁶⁴⁴ I realiteten dömdes den grupp som betraktades som psykopater under båda dessa paragrafer. Detta berodde på att en del psykopater, trots att deras defekter var konstitutionella snarare än resultat av sjukdom, ansågs vara i behov av sinnessjukvård.⁶⁴⁵

När Kriminalistföreningen och Psykiatriska föreningen gemensamt sammanträdde 1941 behandlades denna fråga. Skiljelinjen gick här mellan de som ville att psykopaterna skulle behandlas av läkarvetenskapen och de som sökte andra lösningar. Viktor Wigert, professor i psykiatri vid Karolinska institutet, tillhörde dem som menade att psykopater skulle vårdas. Han konstaterade att utredningar visade att abnorma förbrytare som vårdades på sinnessjukhus hade låg grad av återfall i brott. Härvidlag spelade det mindre roll om medicinen fullständigt kunde ringa in den psykiska abnormiteten. Det behövdes inte eftersom den straffrättsliga reaktionen var av skyddskaraktär. Det var utifrån målet att skydda samhället som hanteringen skulle bedömas: ”Kriteriet på om vi givit fallen en riktig behandling eller icke är således om vi kunnat förhindra kriminalitet i förlängningen.”⁶⁴⁶ Ur Wigerts perspektiv förstods och bestämdes psykopaten främst av sin samhällsfarlighet.

I Wigerts och många läkares ögon var psykopati en så stor psykisk brist att den ofta borde behandlas som en sjukdom. Hos dem som såg de abnormas psykiska gränsland som en viktig plats, där striden mellan medicinen och andra kunskapsregimer utspelades, var detta en utmaning. Fångvårdstyrelsens chef Hardy Göransson höll inte alls med om att psykopaterna först och främst var en fråga för läkarvetenskapen:

Frågan är, om dessa människor äro åtkomliga för någon specifik medicinsk behandling. Enligt mitt sätt att se äro de mest åtkomliga för en *pedagogisk* behandling. [---] Dessa personer, som hoppa från den ena anställningen

⁶⁴⁴ Om den dåtida lagstiftningen kring psykiskt sjuka och psykiskt abnorma brottslingar och förändringar inom den, se ”SL 5:5 och 5:6 i ny gestalt”, i *Svensk juristtidning*, 1945.

⁶⁴⁵ Karl Schlyter konstaterade apropå detta att ”[f]ör den enligt mängas mening överdrivna och med gällande lags anda föga förenliga straffröklaringspraxis beträffande psykopater, som för närvarande av domstolarna tillämpas, bör skulden icke skjutas på undersökningsläkarna eller medicinalstyrelsen. Dessa har ju blott att avge sakkunnigutlåtanden angående sinnesbeskaffenheten, medan det är domstolens uppgift att subsumera den ställda diagnosen under viss lagparagraf. Sagda praxis får antagas ha sin grund däri, att nu gällande strafflag icke erbjuder rationella behandlingsformer för de utpräglat psykopatiska brottslingarna.” (Schlyter 1942, s. 258). För samtida statistik över behandlingen av psykopater se *De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1940/41, s. 193ff.

⁶⁴⁶ *De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1940/41, s. 192.

till den andra, som äro alkoholiserade och driva omkring på vägarna, skola främst fostras till arbete.⁶⁴⁷

Göransson förstod helt enkelt det psykopatiska klientelet som bristfälligt anpassat till det moderna samhällets krav. Fostran till arbete och ett ordnat liv var grundbultar i den välfärdsstatliga behandlingssideologin. Att medikalisera detta tillstånd allt för mycket, tedde sig för Göransson och hans likar som ett sätt att ge upp det inkluderande uppdrag som straffvälfärdspolitikerna åtagit sig.⁶⁴⁸

Kritiken mot psykopatibegreppet växte allt mer under efterkrigstiden, även bland de läkare och andra som riktade sitt intresse främst mot individens bristande biologiska konstitution. Bland de som ställde sig negativa till att använda det fanns bland andra Olof Kinberg.⁶⁴⁹ Den som mest utförligt lade ut kritiken var dock docenten i psykiatri Bo Gerle, som i slutet av 1940-talet gav ut en skrift med titeln *Psykopatibegreppets bankrutt*.⁶⁵⁰ Han menade att ett så centralt psykiatriskt, men också kriminalpolitiskt, begrepp måste ha en tydlig definition. Det som kallades psykopati kunde inte avgränsas mot vare sig sinnessjukdomar eller det som betecknades som psykiskt normalt. Inte heller fanns några bevis på förgivettagandet att psykopati skulle befinna sig i ett gränsland mellan sjukt och friskt. Det var för Gerle allt för många skiftande tillstånd man försökte pressa in i ett begrepp. Dessutom hade det en negativ laddning, det kopplades främst av såväl läkare som lekmän till yttringar som kriminalitet och asocialitet. Den typen av begrepp borde inte psykiatrikern begagna sig av, menade Gerle och konkluderade:

Psykopatibegreppet står hindrande i vägen för vetenskapen och uppmunt-
rar tankelättja, det är förenat med ett för objektiv verksamhet hinderligt
värdeomdöme och det är till sist och samtidigt främst ett otillräckligt och
falskt samlingsbegrepp för en rad olikartade tillstånd, som ej ha något
gemensamt.⁶⁵¹

⁶⁴⁷ *De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1940/41, s. 203.

⁶⁴⁸ Karl Schlyter noterade att konflikten runt psykopater och straffrihet gick tillbaka på olika världs-
uppfattning och språkbruk mellan olika grupper. Han lade ut texten om detta i en artikel i *Dagens
Nyheter* under rubriken "När jurister och läkare slåss om brottslingarna" (Schlyter 1944).

⁶⁴⁹ Kinberg kontrasterade "psykopati" mot termen "tillräknelighet" som han med force bekämpat
sedan seklets början: "The term psychopath is only a medical parvenu. It has no venerable descent
of theology or philosophy, but derives from common medical thoughtlessness and thought muddle.
How long it will survive I do not know, but I know that I cannot dedicate the next thirty years of
my life to its destruction, but must leave that task to younger colleagues." (Kinberg 1946, s. 7f).

⁶⁵⁰ Gerle 1947. Gerle hade disputerat 1943 på en avhandling om mordbrännare (Gerle 1943), var
involverad i såväl det kriminologiska som kriminalpolitiska samtalet och blev sedermera professor
vid Lunds universitet.

⁶⁵¹ Gerle 1947, s. 23. Det var givetvis inte så att Gerle var en kritiker av psykologiska och psykiatriska
förklaringar till avvikande beteenden i allmänhet. Han orienterade sig mot den "konstitutionsteori"

Även om alla inte var lika skarpa i sin kritik som Gerle var många läkare av uppfattningen att psykopati inte var en lämplig diagnos. Trots detta fortsatte det inta en central position i det kriminalpolitiska samtalet. Bara något år efter Gerles utfall mot psykopatigreppet tillsatte regeringen Psykopatsvårdsutredningen. I betänkandet redovisade de sakkunniga ingående psykopatibegreppets alla problem, men hade inga betänkligheter att själv begagna sig av det för att ringa in detta undflyende fenomen.⁶⁵² I ett sådant sammanhang fungerade det uppenbarligen som en administrativ gränskategori, för att sätta en medicinsk stämpel på en lång rad oönskade beteenden.

När psykopatibegreppet sätts i perspektiv på det här sättet framstår det tydligt att dess kärna var det avvikande sociala beteendet. Både Wigerts och Göranssons analyser pekade i den riktningen. Men det fanns också en uttrycklig medvetenhet om begreppets politiska dimension. Denna medvetenhet kanske inte var ny, men den artikulerades under efterkrigstiden på ett tydligare sätt än tidigare.

Kinberg var en av dem som uppmärksammade normernas relativitet. Han påpekade att en viss typ av psykisk konstitution som kunde uppfattas som hotfull i en situation kunde ses som värdefull i en annan. I vilken mån ett psykiskt abnormtillstånd gavs negativa associationer var beroende av sociala konventioner. Psykopati hade kommit att utvecklas som begrepp i ett sammanhang av socialpolitisk omsättning av psykiatrisk kunskap. Psykopati var därmed, menade Kinberg, ”en sociologisk förkortning av ett invecklat reaktionsförlopp” och därmed inte särskilt lyckat som psykiatrisk diagnos.⁶⁵³ Gunnar Dahlberg var av en liknande uppfattning. ”När man avgör om en människa är psykopat jämför man med ett fiktivt normalbegrepp”, menade han och varnade för att jämställa psykopati med anpassningssvårigheter och att underkasta alla som sorterades in under beteckningen läkarvård, när uppfostran och socialvård var det som verkligen behövdes.⁶⁵⁴

som lanserats av professorn i psykiatri vid Lunds universitet, Henrik Sjöbring. Med hjälp av denna teori kunde människor utifrån olika variabler relaterade till psykisk konstitution kategoriseras som olika personlighetstyper, vilka i sin tur var mer eller mindre disponerade för att begå olika typer av brott. Se exempelvis Sjöbring 1938 och Sjöbring 1944. Gerle diskuterade Sjöbrings teori i Gerle 1947, s. 23ff och Gerle 1955, s. 110. Andra intresserade sig också för betydelsen av Sjöbrings teori för kriminologin, exempelvis Kinberg (Kinberg 1941). Psykiatrikern Karl-Erik Törnqvist var en av dem som kritiserade Sjöbring och Gerle: ”Som kriminolog tycks Gerle tillhöra en extremt psykiatriskt inriktning. Av hans beskrivningar får man närmast intrycket, att kriminellt beteende determineras av ogynnsamma anlagskombinationer i förening med olika typer av lesion.” (Törnqvist 1956, s. 64). Vidare om Sjöbring och konstitutionsteorin se Luttenberg 2006.

652 SOU 1952:46. Under hela 1950-talet återkom psykopatproblematiken i de statliga utredningarna av brottsproblemet, även om det ibland konceptualiserades på annat vis, se vidare Nilsson, R. 2013a, s. 111ff.

653 Citerad i Regné 1947, s. 164.

654 Dahlberg 1946, s. 124.

Konflikten kring psykopatibegreppet och hanteringen av ”psykopater” visar att frågan om individuella, biologiska och medicinska problematiker fortfarande hade en central position i den svenska kriminologiska kunskapsbildningen. Individens avvikande stod i centrum och i stor utsträckning riktades intresset mot den enskildes konstitution. På samma gång visar också diskussionen om psykopatin att intresset ökade för både de politiska och sociala strukturernas inverkan på kriminaliteten. De kriminologiska frågorna hade fortfarande vid 1950-talets mitt ett mycket starkt fäste inom medicinen. Men även inom dessa fästen började sociologiska och socialpsykologiska föreställningar att ägnas allt större intresse.

Ungdomsbrottslighetens bekämpare

De olika problematiker som artikulerats i detta kapitel utifrån rasbiologi, kriminalstatistik, psykopater och de moderna samhällsvetenskapliga perspektivens långsamma framväxt går i någon mening alla att sortera in under kategorin ”ungdomsbrottsligheten som samhällsproblem”. De ungas brottslighet och asocialitet var verkligen tidens stora gissel. Det var genom detta fenomen som hela den kriminologiska kunskapsbildningen under dessa år gjordes relevant.

Barns och ungdomars brottslighet var givetvis inget nytt objekt för kriminologi vid denna tid, tvärtom.⁶⁵⁵ Men från slutet av 1930-talet och särskilt under 1940- och 1950-talen skedde en expansion och en kursändring inom kunskapsproduktionen. Problemet ungdomsbrottslighet började betraktas på ett nytt sätt. Denna omformulering av problemet berodde på en ny samhällsstruktur, men också på nya institutionella förutsättningar, vilka mer än tidigare möjliggjorde en reproduktion av förbrytaren och bilden av förbrytaren.⁶⁵⁶

Politiskt sattes saker i rörelse genom motioner i båda kamrarna under 1937 års riksdag. Motionerna – som var likalydande och stöddes av representanter från en rad partier – slog omedelbart an tonen. ”De senaste åren har ungdom i allt större omfattning låtit tala om sig i samband med brottslighet. Att ungdomsbrottsligheten är i stigande i vårt land är ett sorgligt faktum.”⁶⁵⁷ Motionärerna

655 Under 1900-talets första decennium framträdde sådana som August Wirén och Harald Salomon som auktoriteter rörande hanteringen av vanartiga barn, asociala och kriminella barn. Några år senare hade David Lund stigit in på arenan som ett dominerande namn med sina grundliga undersökningar av pojkar på Hall. Under Karl Schlyters tid som justitieminister på 1930-talet aktualiserades frågan om ungdomsfångelse och med det vetenskapliga undersökningar av orsaken till att unga människor begick brott.

656 Jag vill här understryka att mitt intresse riktas mot den kriminologiska kunskapsbildningen i första hand och mot ungdomsbrottslingen i andra hand. För en redogörelse för hur ungdomsbrottslingen ”skapades” vid denna tid, bland annat genom kriminologiska praktiker, se Nilsson, R. 2009. Se också Nilsson, R. 2013a, s. 111ff.

657 Riksdagens handlingar 1937: Andra kammaren, motion nr. 287, s. 1. Motionärerna illustrerade detta med statistik över antalet ungdomar i åldern 15–21 som dömts för brott. Från mitten av 1920-talet fram till 1934 hade siffrorna stigit från drygt 1200 dömda/år till drygt 1600 dömda/år

fortsatte: ”Att orsakerna som ju ytterst härledas från miljö och arv äro flera, det är ganska klart, men vilka äro de starkast verkande, därom kan man tvista.”⁶⁵⁸ Man hemställde därför om en utredning av ungdomsbrottsligheten och åtgärderna för dess bekämpande.⁶⁵⁹ Under de kommande decennierna skulle en lång rad statliga utredningar av ungdomsbrottsligheten tillsättas och i slutändan kom även politiska reformer. Ett genomgående tema i dessa utredningar var brottsligheten som en produkt av ett samhälle i kraftig förändring.⁶⁶⁰ I detta kriminalpolitiska samtal restes frågor som inte enbart skulle kunna hanteras av den medicinska vetenskapen.

1930-talets kriminalpolitik hade gett nya verktyg och nya institutioner, vilka inte bara fungerade som platser för korrigerings utan också som platser för produktion av kunskap. Ungdomsfängelset innehade här exempelvis en framträdande position. I kriminalpolitikens framväxande institutionella landskap – som fortsatte att expandera under 1940- och 1950-talen – upprättades även nya typer av kategorier. Kunskapsproduktionen skedde i relation till olika typer av ”klientel”, vilka i regel betraktades som både biologiskt och socialt belastade. Den nya tidens klientel ansågs också vara mer förhärdade, avvikande och samhällsfarliga än tidigare generationers.⁶⁶¹ Dessa klientel inbjöd särskilt till en viss typ av kliniska och kriminalbiologiska perspektiv och åtgärder, men redan från 1940-talet ser vi en förändring. Samhället och sociala omständigheter började tilldra sig större intresse. Tyngdpunkten flyttades och individens egenart skulle med tiden inte vara det främsta föremålet för forskarens blick.

Klientelen utgjorde institutionellt väl avgränsade objekt som var kartlagda och kunde utgöra empiriskt material. Utifrån dessa förutsättningar publicerades under 1940-talet Sven Ahnsjö och Edith Otterström sina gradualavhandlingar i

658 Riksdagens handlingar 1937: Andra kammaren, motion nr. 287, s. 2.

659 Riksdagens handlingar 1937: Riksdagens skrivelser, nr. 387.

660 Bland de tidiga utredningarna fanns en publicerad av Fängvårdsstyrelsen 1942, *Utredning angående ungdomsbrottsligheten* (Fängvårdsstyrelsen 1942) och en utförd på initiativ av CSA året innan, *Undersökning av ligabrottsligheten* (Centralförbundet för socialt arbete 1941). Se också Göransson 1939. Bland de statliga kommittéerna verkade Ungdomsvårdskommittén som producerade sex betänkanden under sina nio år, men där fanns också Skyddshemsutredningen, Ungdomsanstaltsutredningen och Ungdomsvårdsskoleutredningen. I anslutning till kommittéarbetet producerades flera fristående undersökningar av ungdomsbrottsligheten, bl.a. Jonsson, G. 1944; Eriksson, Marnell & Larsson 1950; Eriksson, T. 1952; Nordlund 1953 och Blomberg 1954. Om ungdomsbrottsligheten som tidens stora kriminalpolitiska problem se Nilsson, R. 2009.

661 Man började rent av tala om ”klientundersökningar” som en vetenskaplig praktik. Det är i sammanhanget upplysande att granska en rad titlar på kriminologiska arbeten: ”Några medicinska synpunkter på behandlingen av förvaringsklientelet” (Kinnmark 1946); ”Barnhemmen och deras klientel: En socialmedicinsk undersökning” (Thysell 1948); ”Klientelet på arbetshemmen” (Inghe 1949a); ”Ungdomsfängelseklientelet som behandlingsgrupp” (Eriksson, Marnell & Larsson 1950); ”Om det neurotiska ungdomsklientelet och dess behov av arbets- och miljöterapi” (Takman 1952) och ”Undersökningar rörande ungdomsvårdsskolornas klientel” (Blomberg 1954). Om synen på den unga klientelen se Nilsson 2013a, s. 111ff. För en dåtida diskussion om värdet av och problemen med klientundersökningar, se Agge 1957b.

medicin, *Delinquency in Girls and its Prognosis* respektive *Delinquency and Children from Bad Homes: A Study of their Prognosis from a Social Point of View*.⁶⁶² Avhandlingarna skrevs i samarbete med Statens rasbiologiska institut som då stod under Gunnar Dahlbergs ledning. Publiceringarna låg mycket rätt i tiden med tanken på den stora Ungdomsvårdskommittéens pågående arbete.

Såväl Ahnsjö som Otterström gjorde omfattande statistiska undersökningar på olika ”klientel”. Ahnsjö på närmare 2500 flickor på skyddshem och ungdomsvårdskolor runt om i landet och Otterström på nästan lika många barn i Malmö som omhändertagits av myndigheterna. Materialen var av en omfattning och detaljrikedom som inte sett någon like i Sverige sedan David Lunds undersökningar under 1910-talet. Ahnsjös och Otterströms metoder var direkt inspirerade av Dahlbergs publikationer inom medicinsk statistik och framförallt Ahnsjös avhandling betraktades vid publikationen som banbrytande.⁶⁶³ I fokus för båda stod frågan om återfallsrisk och utsikterna för rehabilitering. ”Prognosen” för den unges framtid var det helt centrala. Den kriminologiska kunskapsbildningen skulle göra korrekta riskbedömningar och därmed bidra till en rationell hantering av ungdomsbrottligheten. Båda författarna tog stor hänsyn till sociala faktorer och spelade i partier ner arvets betydelse.⁶⁶⁴ Deras verksamhet har i efterhand betecknats som pionjärinsatser och kan betraktas som tidig socialpsykiatri.⁶⁶⁵

Verk likt Ahnsjös och Otterströms kan ses som en del i en riktningförändring inom den medicinska kriminologin där den sociala dimensionen gavs allt större utrymme, men samtidigt utgjorde de en fortsättning på det biologiska perspektiv som innebar en medikalisering av brottsproblemet.⁶⁶⁶ Denna konfiguration är talande för synen på relationen mellan arv och miljö, mellan natur och kultur, under åren kring andra världskrigets slut och under efterkrigstiden där det biologiska blev socialt och det sociala biologiskt.

Det var inte bara Ahnsjö och Otterström som artikulerade ett intresse för det sociala. Sådana som Gustav Jonsson, Gunnar Inghe och John Takman skrev också in sig i en sociologisk diskussion.⁶⁶⁷ Detta skedde i en sådan utsträckning att det går att argumentera för att medicinare hade en stor del i introduktionen

662 Ahnsjö 1941 och Otterström 1946. Särskilt Otterström, en av de första kvinnorna att på allvar ges utrymme inom den svenska kriminologiska kunskapsbildning, fortsatte även efter sin disputation sina kriminologiska utforskningar, se Otterström 1947 och 1950.

663 Se exempelvis Lindberg 1943.

664 Ahnsjö 1941, s. 77ff och Otterström 1946, s. 301ff. När prognosforskningen fick en mer framskjutet position kom ju också behandlingsforskningen att börja växa, de nya metoderna behövde ju utvärderas. Se t.ex. Elmhorn 1955 och Forssman 1952.

665 Rydelius 2012.

666 Det är exempelvis tydligt i relation till den litteratur som de två anknöt till, vilken till övervägande del placerade sig i en äldre tradition av biologiskt och psykiatriskt tänkande, se Ahnsjö 1941, s. 102ff.

667 Se t.ex. Jonsson, G. 1944b; 1948; Inghe 1946; 1949b och Takman & Sandqvist 1957. Takman talade till och med i termer av ”ungdomskriminologi” (Takman 1956).

av sociologisk kriminologi av amerikanskt snitt i Sverige, inte minst genom sina undersökningar av ungdomsbrottsligheten. Mot slutet av 1950-talet skulle den kriminologiska vetenskapens centralfåra domineras av sociologiska, socialpsykologiska och socialmedicinska perspektiv. Vi ser även hos den nya generationens medicinska kriminologer en stor beredvillighet att ägna stort intresse åt sociala faktorer. Samtidigt fanns det en strömning av institutionsforskning som aldrig släppte de individuella, biologiska och medicinska perspektiven, inriktade på klinisk behandling av unga.⁶⁶⁸ De sociologer som började ta plats under 1950-talet ansåg sig inte heller motsäga utan snarare komplettera de medicinska perspektiven.⁶⁶⁹

Vi kan alltså inte se något tydligt brott mot äldre biologiska och medicinska praktiker. I den kriminologiska kunskapsbildningen sammanstrålade olika discipliner och olika forskningstraditioner. Nyttan för det kriminalpolitiska reformarbetet var det som definierade de kriminologiska praktikernas relevans, därför fanns inget behov av hårda gränsdragningar mellan de biologiska och sociologiska fälten.

Kring ungdomsbrottsligheten kunde många olika falanger samlas och en rad intressen stimuleras. Kriminalpolitiskt kunde detta utgöra såväl ett problem som en möjlighet. De olika myndigheter som gick främst i kampen mot brottet hade avvägningar att göra. Lars Bolin, byråchef i Socialstyrelsen, slog 1953 fast vetenskapens utmaning:

Ungdomens anpassningsproblem är ett biologiskt, psykologiskt och sociologiskt fenomen och måste därför studeras och angripas från dessa tre utgångslägen. Den forskning som sysslar med barnens och de vuxnas problem är rik på empiriska iakttagelser och forskningsrön. Forskningen kring ungdomsårens problem är däremot relativt outvecklad.⁶⁷⁰

Det var inget nytt påstående. I decennier hade man talat om behovet av olika perspektiv inom den kriminologiska kunskapsbildningen, men i praktiken hade de medicinska varit dominerande. Bolin talade i en tid då biologi, psykologi och sociologi verkligen kompletterade varandra. De kunde göra det utan att hamna i konflikt eftersom det som höll ihop den kriminologiska kunskapsbildningen var det kriminalpolitiska imperativet, att brottsligheten skulle bekämpas och detta genom kontroll och vård av enskilda medborgare. Men perspektiven kompletterade också varandra därför att de delvis riktade sig åt olika håll. Medan delar av den medicinska forskningen vände sig till det kliniska arbetet med olika sorters

668 T.ex. Löfving & Schlaug 1957; Thysell 1948 och Tibbling 1952.

669 Se Petzäll 1947 och Segerstedt 1955.

670 Bolin 1953a, s. 121.

klientel, riktade sig de sociologiskt intresserade forskarna utåt, mot samhället och en politisk debatt där frågan om ungdomsbrottsligheten inte gick att reducera till individens felande konstitution och bristande uppväxtförhållanden. Denna arbetsdelning inom den kriminologiska vetenskapen hade sin motsvarighet inom statens reformarbete. Medan Ungdomsvårdskommitténs arbete utmynnade i ett betänkande som främst berörde ungdomens hälsa, bostäder, arbete, fritid och levnadsmöjligheter, kompletterades den av en rad kommittéer vilka utredde olika typer av uppfostrings- och kontrollinstitutioner.⁶⁷¹ I den offentliga debatten blandades kravet på hanteringen av ”klientelet” med diskussioner om samhällets plikt att skapa goda förutsättningar för ungdomens utveckling och skötsamhet. En behandlingsideologisk kriminalpolitik och en socialdemokratiskt välfärdsstatlig socialpolitik formerade i relation till ungdomsbrottsligheten ett starkt block som både behövde och befordrade en mångfacetterad kriminologisk kunskap.

De förändrade vetenskapliga perspektiven hörde samman med en förändrad samhällsstruktur och nya sociala problem. Under efterkrigstiden började en uppfattning om att man – på gott och ont – levde i ett nytt samhälle göra sig gällande i offentlig debatt. Ungdomskulturen uppstod på allvar. Auktoriteter utmanades och gamla skrankor revs. Ungas fritid och nöjesliv kom i fokus och beskylldes för att, om inte bidra till samhällets upplösning, så till dess påtagliga förflackning. ”Dansbaneeländet” blev en tydlig symbol för ett sätt att leva som inte alstrade ordning och produktivitet utan utsvävningar och självvådlighet.⁶⁷² Ungdomsbrottsligheten symboliserade mer än något annat den onda sidan av ett samhälle i förändring.

Den ovan citerade Lars Bolin var bara en av många som instämde i denna diagnos. Ungdomsbrottsligheten ökade och blev grövre. En sådan utveckling hade tidigare inte betraktats som given:

Denna utveckling fortsätter till trots mot alla motåtgärder, trots våra fina skolor, trots all förebyggande barnvård, psykisk rådgivning och sexuell upplysning. Man kan fråga varför. Sanningen är väl den att samhällsförändringarna går fortare än motåtgärderna. Samhällets resurser att hjälpa till

671 Titlarna på Ungdomsvårdskommitténs betänkanden är talande: *Psykisk barn- och ungdomsvård* (SOU 1944:30); *Ungdomens föreningsliv* (SOU 1944:31); *Ungdomens nöjesliv* (SOU 1945:22); *Ungdomens fritidsysselsättning* (SOU 1947:12); *Stöd åt utvecklingshämmad ungdom* (SOU 1947:17); *Ungdomen och arbetet* (SOU 1948:21) och *Ungdomen möter samhället* (SOU 1951:41). Detta alltså från en kommitté som fått i uppgift att bekämpa ungdomsbrottsligheten. Men så kompletterades den också av andra kommittéer som kunde ge sina betänkanden en titel som *En anstalt för svårbehandlade* (SOU 1950:47).

672 Frykman 1988.

i ungdomens anpassning, våra kunskaper om och vår syn på ungdomens svårigheter släpar efter.⁶⁷³

Här, inser vi, fanns ett närmast oändligt behov av kunskap och reformer. Dessa det socialas ständiga konvulsioner krävde inte bara en mångfacetterad kriminologi, utan också en uthållighet och former för vetenskapens reproduktion.

Denna tanke om det evigt återkommande problemet med anpassning till ett förändrat samhälle kom också till uttryck i det slutbetänkande som Ungdomsvårdskommittén – den kommitté som tillsattes av regeringen i slutet av 1930-talet för att ta ett helhetsgrepp om ungdomsbrottsligheten – levererade 1951. Efter att ha konstaterat att en fullständig lösning på ungdomsbrottsligheten faktiskt låg bortom kommitténs förmåga tillade man:

Vidare måste var och en vid någon eftertanke finna, att frågan om den unga generationens sociala anpassning i ett ständigt föränderligt samhälle också måste vara ständigt aktuell, även om den tar sig olika uttryck under olika tider. Att hitta några engångslösningar är otänkbart.⁶⁷⁴

Det var delvis denna typ av formulering av problemet som gjorde att kriminologin kunde spela en så viktig roll för hanteringen av ungdomsbrottsligheten och det var genom denna förståelse av problemet som krav på *uthållig* forskning med fasta institutioner, undervisning på universitetet och en professur fördes fram. Svensk kriminologi konsoliderades, institutionaliserades och akademiserades för att kunna hantera och skapa tillräcklig kunskap om ett samhälle i evig förändring. Den vetenskapliga kunskapsbildningen skulle skapa visshet och en något så när fast grund att stå på.

Diskussion

Flera forskare har påpekat att det inte är fruktbart att dela in kriminologins historia i epoker där exempelvis en medicinsk kriminologi får ge plats för en

⁶⁷³ Bolin 1953a, s. 120.

⁶⁷⁴ SOU 1951:41, s. 6. Det var också vid denna tid som en diskussion om ”daltande” med brottslingar började dyka upp. Kriminologin och närbesläktade vetenskaper anklagades för att ursäktas individens felaktiga beteende. För denna typ av tankegång hade Lars Bolin inte mycket till övers: ”Nu tänker säkert många så här: varför skall den unge brottslingen försvaras genom att man skyller på hans dåliga uppväxtförhållanden o. dyl.? Det är tyvärr alltför vanligt att den psykologiska och sociologiska, ’förstående’ inställningen till det asociala beteendet misstolkas, som om den skulle innebära ett ursäktande av brottet. Det bör med skärpa sägas ifrån: att förstå är inte detsamma som att acceptera eller försvara. Man kan naturligtvis mycket väl på samma gång starkt fördöma en brottslig handling och förstå eller försöka förstå, vad som framtvingat den.” (Bolin 1953b, s. 150).

sociologisk kriminologi och så vidare.⁶⁷⁵ Visst finns en mening med att notera att vissa perspektiv varit dominerande. Men med tanke på kriminologins karaktär av politisk multivetenskap finns vid varje tid ytterligare perspektiv som både kan verka konkurrerande och kompletterande till den inriktning som innehar den för stunden centrala positionen. Därför bör energi läggas på att undersöka hur olika perspektiv förhåller sig till varandra och att se på vilket sätt det ena eller andra görs dominant. Det är det jag har gjort i detta kapitel.

I undersökningens andra del har över fyra kapitel mitt fokus varit den kriminologiska kunskapsbildningens relation till reformpolitik i allmänhet och det statliga kommittéväsendet i synnerhet. I de tre första kapitlen använde jag som ingång tanken om kommittéerna som arenor och utredningsarbete som en vetenskaplig praktik. I detta avslutande kapitel har jag i stället lyft blicken och analyserat kriminologins karaktär och transformationer i ett vidare perspektiv av kriminalpolitik, välfärdsstatens expansion och det moderna Sveriges konsolidering. Men kapitlets bärande tes, den om det komplexa förhållandet mellan biologiska och sociologiska perspektiv, är i själva verket något som kan sägas gått igenom hela andra delen av undersökningen.

Justitieminister Karl Schlyters berömda brandtal om att avfolka fängelset från 1934 var inte bara en kriminalpolitisk plan, utan lyckades också artikulera rationaliteten och de strukturella villkor som kriminologin skulle verka under i anslutning till de statliga utredningarna. Svensk kriminologi skulle vara villkorad av dess närhet till den politiska makten, den skulle vara administrativt inriktad och den skulle domineras av rättspsykiatriska och kriminalbiologiska perspektiv. Detta uteslöt inte att det praktiserades kriminologi som pekade bortom denna kringkurna position och det hindrade inte att allt fler kriminologiska aktörer med tiden kom att ge större utrymme åt sociologiska och socialpsykologiska resonemang. Med Nicole Rafter kan man säga att dessa olika disciplinära perspektiv alla verkade inom ramen för en vetenskaplig modernism, där tron på vetenskapens möjligheter att ge tydliga och objektiva svar var det främsta karaktärsdraget. Det var inte en den disciplinära inriktningen som definierade kriminologin utan den tro på att denna vetenskap skulle kunna, om den gavs resurser och utrymme, att blottlägga sanningen och om inte utrota så kraftigt minska brottsligheten i det moderna samhället.⁶⁷⁶

⁶⁷⁵ För en argumentation kring detta se Rafter 2010.

⁶⁷⁶ Rafter 2010. Rafter använder termen "scientific modernism" och delar upp kriminologins historia i tre epoker. Den första betecknas som "exploratory modernism" och innefattar alla de kunskapspraktiker under 1700- och 1800-talen som föregick konstituerandet av kriminologin som ett vetenskapligt fält. Därpå följer eran av "confident modernism" som sträcker sig från Lombroso fram till kriminologins fragmentering under 1960- och 1970-talet. Den sista epoken, som sträcker sig från den tiden fram till idag karaktäriseras som "agonistic modernism" och präglas av ifrågasättanden av tidigare försanthållanden och en pluralism av motstridiga perspektiv.

I särskilt detta och det föregående kapitlet har jag visat hur det gick till när sociologiska teorier och insikter fick en allt viktigare roll att spela i det kriminologiska samtalet. Det handlade inte om någon revolution. Förutsättningarna för den kriminologiska praktiken, såväl institutionellt som intellektuellt, hade inte förändrats – till stora delar kopplades de nya sociologiska perspektiven, liksom intresset för sociala faktorer och strukturer, till ett medicinskt tänkande. Införandet av nya perspektiv måste därvidlag betraktas som en *förskjutning*, där fokus flyttades, men där den övergripande problematiken fortsatt var densamma.

Att notera här är tidpunkten för denna förskjutning. Åren kring andra världskrigets slut framstår, givet min analys, som en viktig övergångsperiod för den kriminologiska kunskapsbildningen. Frågan är hur detta faktum ska tolkas och förstås. En ståndpunkt i sammanhanget är att just nazisternas rasläror samt den tyska statens övergrepp ledde till en diskreditering av vetenskaper som rasbiologi och kriminalbiologi. Detta i sin tur banade väg för de sociologiska och socialpsykologiska perspektiven som verktyg för en förståelse av människa och samhälle, även i länder där nationalsocialisterna inte haft politiskt inflytande.⁶⁷⁷ Det finns dock mycket som talar för att detta inte kan förklara perspektivskiftet inom svensk kriminologi.

Nazismens och andra världskrigets sensmoral kan möjligen ha haft en påverkan som en övergripande ram för vetenskapligt handlande. Men i den mån biologiska perspektiv övergavs inom svensk kriminologi var det ej *som ett resultat* av kunskapen om de förbrytelser som avslöjades i slutet av och efter kriget. Sociologins insteg på arenan kan inte betraktas som ett utslag av efterklokhet eller av att rasistiska irrläror lärt de inblandade en läxa. Förskjutningen i perspektiv inom den kriminologiska kunskapsbildningen måste förstås på ett annat sätt och ger oss andra lärdomar.

Det första att understryka är att biologiska perspektiv inte alls blev vare sig tabu eller obsoleta inom svensk kriminologi efter andra världskriget. Det måste här samtidigt understrykas att "ras" (i meningen "den nordiska rasen", "den judiska rasen" och så vidare) inte heller före krigsslutet varit ett centralt begrepp inom svensk kriminologi. Man var av uppfattningen att det svenska folket var tämligen homogent och det enda område där rasfrågan blev aktuell var i relation till det så kallade "tattarproblemet". Gunnar Dahlbergs angrepp på ett lundborgskt rastänkande påverkade således inte i det avseendet den kriminologiska kunskapsproduktionen nämnvärt. Den svenska kriminologins biologiska intresse riktades mot ärftlighetens betydelse för brottsligt beteende och "befolkningsproblemet" i en bredare mening. Denna typ av undersökningar, särskilt sådana som

677 Se t.ex. Rafter som menar att "[b]iological theories, tainted by associations with Nazi Eugenics, fell into disgrace, and the medical model was rejected as a tool of oppression" (Rafter 2008, s. 199). Se också Rudo-Hutt, Portnoy, Chen & Raine 2015, s. 22f.

riktade sitt intresse mot individen, förekom utan att någon protesterade långt in på 1950-talet. Det socialpolitiska och kriminalpolitiska värdet av sterilisering ifrågasattes inte under efterkrigstiden på grund att ingreppen ansågs stötande eller kopplades samman med en nazistisk människosyn, utan för att det ansågs vara ett ineffektivt verktyg.

Den förskjutning mot sociologi som faktiskt skedde bör i stället förstås genom den intellektuella omorientering i riktning mot USA som ägde rum inom svensk samhällsvetenskap under efterkrigstiden, liksom även utifrån statens behov av modern samhällsvetenskap i det efterkrigstida samhällsbyggandet. Sammantaget kom dessa faktorer att ge förtur till dynamiska och sociologiska perspektiv på bekostnad av äldre, statiska medicinska och biologiska teorier.⁶⁷⁸

Men om nu inte erfarenheterna från nazismen påverkade svensk kriminologi nämnvärt – åtminstone inte i någon direkt mening – hur bör vi då se på kopplingen mellan den tyska kriminalbiologin och motsvarande praktiker i den svenska miljön? Den förra verkade ju åtminstone delvis i symbios med den tyska nazidiktaturen och den senare var onekligen en viktig del i uppbyggandet av en svensk straffvälfärdspolitik. Detta reser frågan om vetenskapens relation till olika typer av politiska regimer.

I den biopolitiska maktutövning som varit en viktig del av den politiska styrningen i Västvärlden under 1900-talet anses vetenskapen haft en helt central roll. Det totalitära Tyskland sägs ibland ha varit det mest renodlat biopolitiska styre som världen skådat. Den svenska steriliseringspolitiken brukar också gärna beskrivas som ett tydligt exempel på biopolitik.⁶⁷⁹ Det fanns förvisso en gemensam intellektuell bakgrund för 1900-talets biopolitiska åtgärder. Men den grundläggande förutsättningen för den nazistiska politiken var inte omfattandet av ett visst vetenskapligt program, utan nedmonteringen av den tyska rättsstaten och framväxten av ett totalitärt samhälle. Bara i ett sådant sammanhang kunde idéer om samhället som en biologisk process få de konsekvenser som de nu fick. En viss typ av idéer gjorde vissa handlingar möjliga att föreställa sig, men det var politiska strukturer och sociala omständigheter som gjorde dem till realiteter.

678 Om den politiska och kulturella miljö med koppling till tankar om samhällsbyggande och samhällsplanering i vilken de moderna samhällsvetenskaperna etablerades i Sverige, se Larsson, A. 2001, särskilt kapitel 4.

679 Om Tyskland se Dickinson 2004. Om Sverige se exempelvis Björkman, M. 2011. Om att förstå Nazi-Tyskland som ett endast ett uttryck för extrem biopolitik säger Dickinson: "Bracketed in this way, Nazism appears not as a bizarre and inexplicable eruption, but as a product of the ongoing and ubiquitous biopolitical project of modernity; it was a product of the normality of modern scientific culture, of the modern project of universal renovation guided by science." (Dickinson 2004, s. 5). Dickinson menar att även om detta är ett perspektiv som öppnar för fruktbara analyser behöver relationen mellan vetenskap och maktutövning problematiseras ytterligare.

Det finns därför ingen anledning att betrakta olika politiska maktutövanden som en logisk följd av det ena eller andra vetenskapliga tänkandet.⁶⁸⁰

Relationen mellan politik och vetenskap är således inte given. I vissa analyser av såväl Nazityskland som den svenska välfärdsstaten finns en tendens att inte uppmärksamma detta, något som riskerar att dölja de komplexa omständigheter under vilka vetenskap kan mobiliseras för såväl maktutövning som motstånd. För en politisk vetenskap som kriminologi blir det än mer akut att ta denna problematik på allvar, att verkligen diskutera på vilket sätt vetenskapen görs politisk och politiken framställs som vetenskaplig. I det sammanhanget har till exempel Wetzell visat att långt ifrån att endast stötta eller inspirera statens övergrepp i Tyskland så mobiliserade kriminologin också vid tillfällena motstånd mot alltför långtgående ingrepp mot individer och grupper. Han menar att bilden av den nazityska biopolitiken som den logiska följd av en natur- och medicinvetenskaplig syn på människa och samhälle är allt för förenklad. Vetenskapens roll måste problematiseras och det är tydligt, menar Wetzell, att den kriminologiska vetenskapen inte kan sägas ha en inneboende politisk rationalitet. I stället innehåller den både en ”frigörande” och en ”repressiv” potential.⁶⁸¹

Utan att förminska de övergrepp mot grupper och enskilda som den svenska staten och de svenska kommunerna gjorde sig skyldiga till – delvis i vetenskapens namn – bör man göra åtskillnad mellan biopolitiska åtgärder under olika politiska regimer och även ta i akt skillnaden mellan olika kriminologiska praktiker. Det senare bör göras ur åtminstone två perspektiv. Det första av dessa kan exemplifieras av förhållandet att Kinbergs kriminologi inte hade samma politiska implikationer som Dahlbergs, även om de båda var medicinare och i grunden delade en utpräglat biologisk syn på människa och samhälle. Olika medicinsk-biologiska kriminologiska praktiker gav således olika politiska och administrativa konsekvenser i folkhemmets och välfärdsstatens Sverige. Det andra perspektivet måste diskuteras utifrån det faktum att i senare års diskussioner har ofta biologiska förklaringar av mänskligt beteende och sociala fenomen förknippats med konservativa och ibland reaktionära regimer, medan de sociologiska betraktas som progressiva och ”kritiska”.⁶⁸² Denna undersökning problematiserar en sådan bild. Den medicinska vetenskapen verkade i många frågor och vid

680 Dickinson 2004, s. 18ff. Se också Ojakangas som menar att “[b]io-politics is not absolutized in the Third Reich; the only thing that the Third Reich absolutizes is the sovereignty of power (Aryan race) and the nakedness of life (the Jews)” (Ojakangas 2005, s. 5). Om den intellektuella bakgrunden till stora delar av den första halvan av 1900-talets biologiska samhällssyn se Kaye 1986.

681 Wetzell 2000, s. 11

682 Se Rafter 2008, s.4ff om politiska positioner och vetenskapliga ställningstaganden. Om Eugeniken som en vetenskap som fann stöd i de flesta politiska läger se exempelvis Spektorowski & Liza Ireni-Saban, s. 31ff och Wetzell 2000, s. 246ff.

många tidpunkter som, med Wetzells terminologi, ”frigörande” och sociologins ökade inflytande på det kriminologiska fältet under 1950-talet innebar inte per automatik en mer human politik. Pfannestills inlägg i ”tattarfrågan” är kanske det tydligaste exemplet på att så inte behövde vara fallet.

Slutsatsen av detta är att frågan om kriminologins politiska inriktning och politiska konfiguration i olika situationer måste bedömas från fall till fall. Bara genom att närmare undersöka hur och på vilket sätt kriminologi mobiliseras, artikuleras och produceras i olika specifika sammanhang kan vi hoppas på att besvara den frågan. I andra delen av denna undersökning har jag visat på hur ett reformarbete med bred politisk uppslutning, närt av en åtgärdskultur och definierat av utredningspraktik och reformteknokrati, i Sverige producerade en kriminologi som var individinriktad och med en slagsida mot medicinska och kliniska undersökningar. Den institutionella hemvisten bestämde i stor utsträckning det intellektuella innehållet.

När den kriminologiska vetenskapen under 1950-talet kopplades till nya arenor blev till slut sociologiska och socialpsykologiska perspektiv dominerande. I nästa del av undersökningen riktas därför blicken mot frågan om hur aktörer inom den kriminologiska gränsrörelsen med start under 1940-talet försökte säkra svensk kriminologi en plats vid de högre lärosätena. En akademiskt förankrad kriminologi skulle kräva en omförhandling av vetenskapens relation till politiken och en nyartikulering av vetenskapens innehåll och rationalitet. Dessa processer var nödvändiga för att svensk kriminologi skulle kunna bli till en akademisk disciplin.

DEL III

En vetenskapens "clearingcentral"

Kriminologi, akademi, konsolidering

Vid riksdagen 1954 ställde högerpartiets Henrik Munktell, professor i rättshistoria vid Stockholms högskola, en interpellation till den socialdemokratiska justitieministern Herman Zetterberg. Ämnet var ”förbättrade förutsättningar för kriminologisk forskning”. Munktell menade att kriminologin var mycket att tacka för de tidigare årtiondenas framgångsrika reformarbete på kriminalpolitikens område. När nu det svenska samhället såg en kraftig ökning av brottsligheten sedan andra världskriget undrade Munktell vad justitieministern avsåg att göra för att förbättra den eftersatta kriminologiska forskningen. Att samhället vann större kunskap om brottsligheten var trots allt en förutsättning för dess bekämpande. Ökade anslag till kriminologisk forskning och inrättandet av en professur i ämnet var en nödvändig start, konstaterade professor Munktell.⁶⁸³

Zetterberg kunde inte annat än att hålla med Munktell. Ja, kriminologin hade varit vital för de kriminalpolitiska reformerna. Och ja, nu mer än någonsin behövdes kriminologin för att kartlägga och förklara den allt mer utbredda brottsligheten. Men justitieministern kunde inte själv bidra med någon direkt lösning på den kriminologiska forskningens problem. Han hoppades att de olika forskningsråden skulle bidra med ekonomiska medel till allehanda forskningsprojekt och tillstod också att kriminologins akademiska förankring var av största vikt, men han kunde inte uttala sig i frågan då den för tillfället var under remissbehandling. Dessutom, avslutade justitieministern sitt resonemang om en professur, ”ankommer [det] i första hand ecklesiastikministern att sinom tid ta ställning till förslag om inrättande av nya lärostolar”.⁶⁸⁴

Meningsutbytet mellan Munktell och Zetterberg illustrerar på ett tydligt sätt det problematiska läge mellan politik och akademi som svensk kriminologi kom att befinna sig i decennierna efter andra världskriget: att den kriminologiska kunskapsbildningen kunde hävda sig som omedelbart politiskt relevant räckte inte för att vinna den en plats inom det högre utbildningsväsendet.

I detta arbetes avslutande del undersöks den akademiska institutionaliseringen av svensk kriminologi från åren kring andra världskrigets slut till 1965, då Sveriges första professor i kriminologi intog sin lärostol.⁶⁸⁵ I ett vidare perspektiv bör denna institutionaliseringsprocess förstås i relation till samhällsvetenskapernas expansion i Sverige under samma tid. Under mellankrigstiden hade dessa vetenskaper

683 Riksdagens handlingar 1954: Andra kammaren, protokoll, nr. 4, s. 13ff.

684 Riksdagens handlingar 1954: Andra kammaren, protokoll, nr. 33, s. 20. Herman Zetterberg var justitieminister under perioden 1945–1957 och således väl införstådd i det kriminalpolitiska reformarbetet och utredningskriminologins centrala roll och betydelse.

685 Det kan givetvis inte upprepas nog att som kriminologi kan inte bara räknas sådant som försiggår inom det institutionellt avgränsade disciplinen (jmf. Andersson & Nilsson 2009, s. 90). Det är inte heller det jag hävdar i det följande. Däremot menar jag att det är av betydelse för den kriminologiska vetenskapen även i bredare mening hur en institutionaliserad kriminologi utformas och avgränsas.

vunnit förtroende som ett verktyg för sociala reformer och samhällsbyggande. Även om samhällsvetenskaperna var svagt förankrade i universitetsstrukturerna fördes ändå ett intellektuellt samtal i vilket samhällsvetenskapliga problematiker och ideal artikulerades. Under andra världskriget började statsmakterna verka för samhällsvetenskapernas expansion inom forskning och högre utbildning. Efter flera utredningar instiftades Statens råd för samhällsforskning 1947 och samma år fick Sverige sin första professur i sociologi. Utbildningen och forskningen inom samhällsvetenskaperna ökade och accelererade under 1950-talet, och 1965 inrättades samhällsvetenskapliga fakulteter vid de svenska universiteten.⁶⁸⁶ Hur ska svensk kriminologi analyseras i detta sammanhang? Hur uppfattades kriminologi – med tydliga medicinska och biologiska inslag – som samhällsvetenskap och i relation till andra discipliner? Hur ansåg man att forskning och undervisning på området borde bedrivas? Vilka mått och steg togs för att göra svensk kriminologi till en institutionaliserad vetenskap?

Den kriminologi som kom att bli akademiskt förankrad var inte frikopplad från den utredningskriminologi som beskrivits i de föregående kapitlen. Den behandlade samma problematiker och drevs fram av den gränsrörelse inom vilken relationen mellan politik och vetenskap var under ständig förhandling. Inför fortsättningen kan det upprepas att denna gränsrörelse inte bara bestod av praktiserande kriminologer, utan hela den kader av forskare, ämbetsmän, politiker och aktivister som i olika konstellationer och med säte inom olika myndigheter och organisationer intervenerade i skilda sammanhang med syftet att skapa en rationell kriminalpolitik och därför ständigt sökte främja vetenskapliga undersökningar av brottsligheten. Denna förståelse blir särskilt viktig när vi undersöker den akademiska institutionalisering som handlade lika mycket om infrastrukturell aktivism och disciplinbyggande som om kriminologisk forskning.

I föregående del av undersökningen har vi sett hur vetenskapliga undersökningar till stora delar var beroende av det statliga reformarbetet i allmänhet och av det statliga kommittéväsendet i synnerhet. När vi i denna del vänder blicken mot universitetet så byter vi inte bara arena, utan ändrar också fokus något. I tidigare kapitel har vi främst betraktat kriminologi som ett verktyg eller ett fält för hantering av hybrider, det vill säga objekt av olika slag och karaktär som var på samma gång politiska och vetenskapliga. I de följande kapitlen analyseras kriminologi som själv varandes en hybrid.⁶⁸⁷ I viss mening har ju denna problematik behandlats i de föregående kapitlen, där vi sett hur kriminologins vara ju bestämdes av dess konflikter och allianser, dess gränstragningar och samarbeten.

686 Brissman 2010, s. 320ff och Larsson, A. 2001, s. 53ff.

687 En liknande argumentation kan hittas hos Meloni rörande sociologins relation till biologin. Under lång tid idkade sociologerna *gränstragningsarbete* gentemot biologin, men de senaste decennierna har biologin allt mer antagit formen av *gränsobjekt* för den sociologiska disciplinen (Meloni 2016).

Men det var först när akademiseringen inleddes som frågan om kriminologins väsen, definition och gränser blev verkligt akut och något som engagerade aktörer och institutioner.

Kriminologins institutionalisering vid universitetet var en fråga om att forma en disciplin. Sedan slutet av 1800-talet hade aktörer inom en kriminologisk gränsrörelse arbetat för att främja kriminologisk forskning, men i denna del av undersökningen analyseras hur den kriminologiska vetenskapen artikulerades, konsoliderades och institutionaliserades. Det innebär ett fokus på hur kriminologin definierades, hur olika aspekter av den prioriterades framför andra och sättet på vilket den accepterades inom ett institutionellt ramverk. Tyngdpunkten kommer härmed främst att ligga på institutionalisering och disciplinering i smal mening, alltså hur kriminologin formulerades i läroböcker, metoddiskussioner, undervisning, forskningsanslag, institut och i tillsättningen av forskartjänster och professurer. Kort sagt, på hur idéer om kriminologins vara formulerades, materialiserades och befästes.

De två kapitel som utgör undersökningens tredje del överlappar tidsmässigt delvis de två föregående. Det första kapitlet i denna del av undersökningen sträcker sig från åren kring andra världskrigets slut till 1950-talets mitt. I det behandlas inledande försök och aktioner från aktörer inom gränsrörelsen syftande till att bryta in i de akademiska strukturerna. Det andra kapitlet, som sträcker sig från 1950-talets mitt till 1965, behandlar den handfasta institutionaliseringsprocessen och fokus ligger i det på inrättandet av Sveriges första professur i kriminologi.

Kapitel 8 Inbrytningar

Åren runt andra världskrigets slut definierades den kriminologiska kunskapsbildningen till stor del av det reformarbete som leddes av Strafflagberedningen. Men det var inte bara i relation till utredningsarbetet som ledande personer i och kring beredningen verkade för att främja svensk kriminologi. Från krigsslutet och framgent arbetade dessa inflytelserika aktörer för att kriminologin skulle ges en fastare organisation, att den skulle få institutionell förankring och att den skulle akademiseras. Frågan var emellertid inte bara av institutionell och organisatorisk karaktär. Parallellt pågick ett intellektuellt arbete som innebar att kriminologin skulle definieras och omformas.⁶⁸⁸

Som tydliggjorts i föregående kapitel bortföll inte en biologiskt inriktad kriminologi efter andra världskriget. I någon mån styrdes perspektiven om, men närmast som ett skifte inom medicinen. Medicinska och till viss del rasbiologiska perspektiv stod fortfarande starka, men under efterkrigstiden utsattes dessa utgångspunkter för allt mer konkurrens. Uppkomsten av denna konkurrens var, som vi sett, mindre ett resultat av den nazistiska erfarenheten och mer en följd av den amerikanska samhällsvetenskapens nu dominerande ställning och av det moderna efterkrigssamhälle som kriminologin hade att förhålla sig till.

För kriminologin fanns vid denna tid två stora uppgifter: dels att utforska ungdomsbrottsligheten och ungdomens asociala leverne, dels att producera kunskap om dem som skulle behöva tas hand om i det nya samhället, de människor som trots det nya välfärdssamhället riskerade att hamna utanför. En insikt började spridas att brottslighet och asocialitet skulle vara stora problem även i det nya Sverige, att problemen inte skulle lösa sig själva genom ökad levnadsstandard och den breda befolkningens integrering i samhällslivet. Denna insikt ställde krav på en ny sorts vetenskap.⁶⁸⁹

688 Jmf. Wisselgren 2015, s. 8ff för en diskussion om relation mellan idé och institution inom samhällsvetenskaperna i bredare mening.

689 Om efterkrigstidens insikt om att brottsproblemet inte skulle lösa sig själv se föregående kapitel och Andersson & Nilsson 2009, s. 80ff samt Nilsson, R. 2013a, s. 111ff.

För att skapa en ny typ av vetenskap krävdes i sin tur en ny infrastruktur och en ny organisation för kriminologisk forskning. För att bereda väg för de nya samhällsvetenskaperna hade forskningsråden upprättats och universiteten förstärkts. Mäktiga aktörer inom den kriminologiska gränsrörelsen ville se en liknande utveckling för kriminologin, men den hade ingen naturlig hemvist inom universitetet. Som läget stod vid krigsslutet saknades förutsättningar för en akademisk institutionalisering av en vetenskap om brottsligheten. Arbete skulle behövas.

I detta kapitel undersöks initiativ och åtgärder som bör beskrivas som kriminologiska inbrytningsförsök i den akademiska strukturen, men intresset riktas också mot frågan om hur och i vilken utsträckning en kriminologi med sociologisk inriktning artikulerades i Sverige vid denna tid. Genom denna analys behandlas frågor som rör relationen mellan kriminologi och universitet, och därmed hur forsknings- och utbildningspolitiska problematiker mötte de kriminalpolitiska. I det sammanhanget fanns också en allt mer brännande fråga som rörde kriminologins interna förhållanden. Vilka typer av perspektiv rymdes inom kriminologin och vilken var relationen mellan kriminologi och den rad av redan etablerade discipliner som undersökte brottsligheten?

Frågor som dessa kopplar tillbaka till de i denna undersökning genomgående frågeställningarna om relationen mellan politik och vetenskap och om uppfattningar om förhållandet mellan det sociala och det biologiska. Den politiskt-vetenskapliga problematiken accentueras inledningsvis genom det faktum att det första försöket att på allvar institutionalisera kriminologi i Sverige inleddes med ett möte i rikets politiska centrum.

Kriminologiska institutet

Den 15 maj 1946 grundades nämligen Kriminologiska institutet under ett möte i riksdagens lokaler. Institutets uppgift skulle vara att bedriva och främja kriminologisk forskning. Därmed var det första steget taget för en akademisk institutionalisering av svensk kriminologi. Den kriminologiska forskningen skulle nu hävdas i sin egen rätt. Tidigare hade den sorterat under andra institutioner och discipliner.⁶⁹⁰

Roger Qvarsell har utpekat "Kriminologiska centralarkivet" som den mer direkta bakgrunden till Kriminologiska institutet. Olof Kinberg lyckades 1933 utverka medel hos den amerikanska Rockefeller Foundation för att skapa ett arkiv till stöd för kriminologisk forskning. I detta skulle *alla* rättspsykiatriska utlåtanden samlas. Arkivet skulle utgöra utgångspunkt för empiriska studier av

690 Riksarkivet, Strafflagberedningen, Del 2: Karl Schlyters verksamhet utanför Strafflagberedningen, vol. F1:17, "Utkast till stadgar" och "Kallelse".

det brottsliga klientelet och det placerades på Långholmens rättspsykiatriska avdelning. Under 1930-talet användes det för ett flertal undersökningar under Kinbergs ledning. Han förlorade kontroll över arkivet när han 1939 pensionerades från sin tjänst på Långholmen. Arkivet överfördes efter en tid till Karolinska institutet och förlorade, åtminstone för tillfället, sin centrala plats i den svenska kriminologiska forskningen.⁶⁹¹ Arkivet var den första egentliga ansatsen till en samlad kriminologisk forskningsinsats i Sverige och på så vis kan den såväl ideologiskt som institutionellt förstås som en föregångare till Kriminologiska institutet.

Initiativtagare till institutet var Strafflagberedningens ordförande Karl Schlyter, generaldirektören för Socialstyrelsen Thorwald Bergquist, generaldirektören för Medicinalstyrelsen Axel Höjer samt Ivar Agge, Ivar Strahl och Olof Kinberg. Detta var Schlyters krets, centrala figurer i den grupp av kriminalpolitiska experter som sedan början av 1930-talet lett reformarbetet inom straffrätten och fängsvården. Ivar Agge var den ende i gruppen som innehade en tjänst vid ett högre lärosäte. Schlyter, Bergquist och Höjer var politiker och ämbetsmän. Ivar Strahl var ännu tjänsteman vid Justitiedepartementet och Olof Kinberg var sedan ett par år tillbaka pensionerad. Detta var inte en akademisk, men väl en intellektuell, politisk och byråkratisk elit. Institutet hade sina rötter i det statliga utredningsväsendet och initiativtagarnas ambition var att föra över den kriminologiska praktiken från en arena till en annan.

I början av april 1946 hade det sänts en inbjudan till en utvald skara människor att delta i ett möte i syfte att konstituera ett kriminologiskt forskningsinstitut. I inbjudningstexten påtalades kriminologins prekära situation i Sverige. Initiativtagarna menade att Sverige under flera decennier sett en livlig reformverksamhet på det kriminalpolitiska området. Denna verksamhet, vilken syftade till att skapa en ”rationell kriminalpolitisk behandling av förbrytare”, hade stöttats av en inte obetydlig forskningsinsats på kriminologins område. Denna forskning hade varit värdefull, men alls inte tillräcklig. ”För att bringa kriminalpolitiken i nivå med lagstiftningens intentioner” var det därför nödvändigt att fortsatt kriminologisk verksamhet stimulerades. Men kriminologin var komplex, den bestod nödvändigtvis av en rad perspektiv. På grund av den stora arbetsuppgiften var det av vikt att denna forskning bedrevs brett, den skulle utföras inom såväl psykiatri och psykologi som sociologi. Detta ställde krav på *organiseringen* av forskningsarbetet.

691 Om arkivet se Qvarsell 1993, s. 246ff och Lidberg & Wiklund 1988. Exempel på undersökningar som utgått från material i arkivet är Kinberg 1938 och Kinberg, Inghe & Riemer 1943. Vi kan notera att Kinberg redan i sin avhandling 1908 förde fram ett förslag på ett liknande, om än ännu mer omfattande, arkiv (Kinberg 1908, s. 29ff). Arkivet finns fortfarande, nu på Huddinge sjukhus. Psykiatrikern Karl-Erik Törnqvist skrev 1966 en avhandling utifrån material i arkivet (Törnqvist 1966).

På grund av denna karaktär hos de stora kriminologiska forskningsuppgifterna är det omöjligt för enskilda forskare att utföra dem. Det behövs därför en institution som kan preliminärt bearbeta materialet och utföra vissa detaljer i forskningsarbetet. Någon sådan institution finns f.n. inte här i landet. Det har därför syntts undertecknade av vikt att för dessa frågor intresserade jurister, läkare, psykologer och sociologer sluter sig samman för att söka åstadkomma en sådan institution, ett kriminologiskt forskningsinstitut.⁶⁹²

Inbjudan var således en uppmaning till både samarbete och konsolidering, till ett ambitiöst projekt som skulle ge stadga till en forskningspraktik som per definition var mångfacetterad.

Bland dem som samlades i riksdagshuset den 15 maj fanns centrala aktörer i den kriminologiska gränsrörelsen. På plats fanns en rad tjänstemän från Strafflagberedningen, såsom Torsten Eriksson, Sverker Groth och Torgny Lindberg. Där var givetvis en rad psykiatriker och socialmedicinare av olika dignitet. Men närvarande var också den akademiska filosofin representerad i form av docenten vid Stockholms högskola Konrad Marc-Wogau och professorn vid samma lärosäte Einar Tegen.⁶⁹³ Detta är av särskilt intresse då den praktiska filosofin var central för upprättandet av en akademisk *sociologi* i Sverige. Bland dem som senare tecknade sig som medlemmar i Föreningen Kriminologiska institutet syntes ytterligare filosofer, som docenten i Uppsala Ingemar Hedenius, professor i Lund Åke Petzäll och – inte minst – Torgny T:son Segerstedt, professor i Uppsala, som 1947 utnämndes till Sveriges förste professor i sociologi.⁶⁹⁴ Vi ser i denna uppslutning hur det sociologiska intresset på allvar fogades samman med de förhärskande juridiska och medicinska i institutets konsolidering. Inbjudan hade accepterats och en slags inbrytning inletts.

Det har sagts att institutet grundades för att ge den pensionerade Kinberg en plattform att jobba utifrån.⁶⁹⁵ Det ligger förmodligen en hel del i ett sådant konstaterande. Det fanns en besvikelse bland flera inflytelserika aktörer över att Kinberg – Sveriges, ja, kanske Nordens, främste kriminolog – förlorat möjligheten att bedriva sin forskning.⁶⁹⁶ Samtidigt står det alldeles klart att initiativet till att

692 Riksarkivet, Strafflagberedningen, Del 2: Karl Schlyters verksamhet utanför Strafflagberedningen, vol. F1:17, inbjudan utan titel, s. 1f.

693 In alles slöt sjuutton personer, inklusive initiativtagarna, upp på mötet i riksdagshuset (Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. A4:1 – Kriminologiska institutets protokoll 1946-1947, "Protokoll, hållet vid konstituerande sammanträde med Föreningen Kriminologiska institutet i Första lagutskottets lokal i riksdagshuset den 15 maj 1946").

694 Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. A4:1 – Kriminologiska institutets protokoll 1946-1947, "Medlemmar av Föreningen Kriminologiska institutet", odaterat.

695 Qvarsell 1993, s. 251.

696 Under 1940- och 1950-talen började Kinberg allt mer omtalas som den svenska kriminologins

skapa ett kriminologiskt forskningsinstitut inte togs av en enskild person eller i syfte att skapa en plattform för endast en forskare. Institutets upprättande bör snarare förstås som en aktion i syfte att skapa en brygga mellan praktisk politik och systematisk vetenskap, att vidga perspektiven och säkra förutsättningarna för framtida vetenskapliga undersökningar.

De svenska reformivrarna och kriminalpolitikerna hade under alltför många år varit tvungna att förlita sig på ”utredningskriminologin” och enskilda insatser av ett fåtal forskare. Detta behövde ändras, menade institutets initiativtagare. Poängen med institutet var att kunna verka som navet på ett yvigt fält som samlade olika discipliner. Kriminologins politiska betydelse kunde därvidlag inte betvivlas, men denna viktiga vetenskap var svårare att strikt definiera. I inbjudan nöjde man sig med att konstatera att kriminologins bidrag skulle vara ”insikter om brottslingars biopsykologiska särdrag och brottslighetens etiologi”.⁶⁹⁷ Även i den manöver som skulle lösgöra vetenskapen från reformpolitikens gråa vardag var den kriminalpolitiska nyttan förutsättningen för upprättandet av ett forskningsinstitut för kriminologi.

Institutet sjosattes omedelbart efter mötet i april 1946. Olof Kinberg blev dess föreståndare och Gunnar Inghe blev hans biträdande. Verksamheten skulle överses av en styrelse under ordförandeskap av Axel Höjer. Institutet äskade en del anslag och började i blygsam skala planera en del forskning. Men det institutionsbyggande arbetet var långt ifrån över.

I början av 1947 kontaktade Agge rektorn för Stockholms högskola, Sven Tunberg, med ett förslag om att institutet skulle få en officiell anslutning till detta lärosäte. Tunberg ställde sig positiv under förutsättning att högskolan utsåg institutets direktion.⁶⁹⁸ I april 1948 ansökte institutet om att formellt knytas till Stockholms högskola.⁶⁹⁹ Föreningen menade att för att upprätthålla institutets internationella kontakter skulle det vara fördelaktigt att vara ansluten till ett högre lärosäte. Dessutom var det vid ansökan om medel från staten och från privata fonder en stor fördel med ett akademiskt samband. För högskolan skulle vinsten vara tillgången till institutets bibliotek och empiriska material att använda i såväl forskning som undervisning. Anknytningen till just Stockholms högskola ansåg

”nestor” och ”grand old man”, se exempelvis Bendz 1954, s. 46 och Schlyter 1955.

697 Riksarkivet, Strafflagberedningen, Del 2: Karl Schlyters verksamhet utanför Strafflagberedningen, vol. F1:17, inbjudan utan titel, s. 1.

698 Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. A4:1 – Kriminologiska institutets protokoll 1946-1947, ”Protokoll, hållet vid sammanträde med Styrelsen för Föreningen Kriminologiska institutet i Medicinalstyrelsens lokal den 3 mars 1947”.

699 Riksarkivet, Stockholms högskola (1878-1960), vol. A1a:53, Styrelsens protokoll, bilaga 194-195: Skrivelse utan titel.

föreningen naturlig mot bakgrund av kriminologins nära band till straffrätt och sociologi, ämnen som på olika vis fanns representerade vid högskolan.⁷⁰⁰

Högskolans styrelse välkomnade inrättandet av ett kriminologiskt institut och fattade i juni 1948 beslut i frågan. Föreningen bytte namn till Föreningen för kriminologisk forskning och institutet fick namnet *Kriminologiska institutet vid Stockholms högskola*. Ordförande för direktionen blev högskolans rektor och Ivar Agge och Einar Tegen högskolans två representanter i direktionen, således två deltagare från institutets konstituerande möte året innan.⁷⁰¹ Agge var ledamot i institutets styrelse och initiativtagare till högskoleanslutningen. Tegen var medlem i föreningen och en ledande aktör i den sociologiska verksamheten vid högskolan.⁷⁰² Det kriminologiska nätverket överskred de institutionella gränserna och även om forskningsinstitutet nu formellt var en del av verksamheten vid Stockholms högskola bestod dess direktion till överväganden delen av kriminologiska aktivister.

Institutets verksamhet kom inte att spira och resurserna var små. Högskolan avsatte medel endast punktvis, ofta bara för att täcka lokal-, drift- och materialkostnader.⁷⁰³ Institutet lyckades flera gånger få externa medel, men aldrig av en sådan storlek att det kunde expandera och under längre tid hålla forskare verksamma. Talande för institutets ekonomiska situation var att dess mest aktiva forskare utan tvekan var den pensionerade Olof Kinberg.

Institutet hade hävdad sin legitimitet genom att framställa sig som ett centrum för en vetenskap som blandade en lång rad olika perspektiv. Man hade inte gett sig in i en strid om hur den kriminologiska forskningen skulle bedrivas och inte försökt att definiera vetenskapen. I praktiken blev det den socialmedicinska och psykiatriska forskningen som kom att dominera. Kinbergs ledarskap borgade för det. Institutets första redogörelse över färdiga, påbörjade och planerade arbeten från 1949 präglades av Kinbergs och Inghes arbeten, kompletterade av insatser från Kinbergs tidigare studenter, psykiatrikerna Arne Bursell och Helge Knöös. Det enda undantaget från den medicinskt inriktade forskningen var sociologen Carl-Gunnar Jansons planerade topografiska undersökning av brottsligheten i Stockholm.⁷⁰⁴ De kommande åren publicerades en rad olika undersökningar i vilka det markerades att forskningen bedrivits vid institutet. I vilken mån denna

700 Institutet utvecklade på högskolans anmodan bland annat sina skäl till anslutning i en kompletterande skrivelse (Riksarkivet, Stockholms högskola (1878-1960), vol. A1c:17, Bilagor till styrelsens protokoll, bilaga 323: Skrivelse från Kriminologiska institutet).

701 Riksarkivet, Stockholms högskola (1878-1960), vol. A1a:53, Styrelsens protokoll 11/6 1947.

702 Riksarkivet, Stockholms högskola (1878-1960), vol. A1c:17, Bilagor till styrelsens protokoll, bilaga 324: Förteckning över styrelse och medlemmar Kriminologiska institutet.

703 Se t.ex. Riksdagens handlingar 1952: Proposition nr. 137 och Riksdagens handlingar 1955: Proposition nr. 1, s. 225f. I arkiven finns inga utförliga utgifter om institutets ekonomi.

704 Riksarkivet, Stockholms högskola (1878-1960), vol. A1a:58, Styrelsens protokoll 5/12, 1949, bilaga 481.

forskning bedrevs med medel som ställts till institutets förfogande är svårt att säga, men att institutet under 1950-talet förde en tynande tillvaro är tydligt.⁷⁰⁵ Institutets nedgång och transformation återkommer jag till i nästa kapitel.

Viktigare än dess direkta inverkan på forskningen var den symboliska betydelse som institutet fick. Att det i Sverige nu fanns ett kriminologiskt institut och att det var knutet till Stockholms högskola gjorde att varje politisk fråga om kriminologins expansion och konsolidering från 1947 och framåt hade en tydlig utgångspunkt. Diskussionen skulle aldrig igen börja från noll. Oavsett om det rörde sig om ökade medel till kriminologisk forskning generellt, vikten av akademisk utbildning i ämnet eller en professur så återropades alltid Kriminologiska institutet vid Stockholms högskola.⁷⁰⁶ Att Sveriges första professur i kriminologi till slut placerades vid Stockholms universitet 1965 var i slutändan en följd av upprättandet av Kriminologiska institutet och dess anslutning till högskolan.

Institutets tillkomst kan illustrera läget för svensk kriminologi åren efter andra världskrigets slut. I detta skede fanns aktörer som ansåg att den kriminologiska vetenskapen gjort mer än nog för att visa sin politiska nytta, men som fann den illa behandlad av statsmakterna och med en oviss framtid. Instiftandet av institutet var i det läget en aktion för att skapa en struktur där den vetenskapliga praktiken skulle höja sig över dagspolitiken och i stället bli en verksamhet i egen rätt. Kriminologiska institutet trakterade en kriminologi som var politiskt nyttig och vars existensberättigande var dess disciplinära ostyrlighet, men som uppenbarligen var svår att upprätthålla över tid. Institutet var ett försök att livnära en komplex vetenskap, men det saknade verktyg för att ge den stadga. Det symboliserade en brinnande förhoppning, en tro att på att vetenskapen kunde röra sig fritt mellan grundforskning och politik, mellan akademi och utredning. Detta var aldrig möjligt.

Den kriminologiska kunskapsbildningen behövde lösgöras från kommittéerna och de statliga myndigheterna. Men hur skulle det gå till? Vad krävdes? En viktig åtgärd var att öppna upp den svenska kriminologin för ytterligare perspektiv. För att förstärka kriminologins sociologiska dimension kom internationell expertis att städslas.

705 Exempel på sådan forskning är Inghe 1949a och Kinberg, Inghe & Lindberg 1957. Ibland ter sig försöken att koppla forskningen till institutet något ansträngd likt när Kinberg till sitt bidrag i en antologi hade rubriken "Kriminologiska grundproblem", med tillägget "Tillhör Kriminologiska institutets skriftserie" (Kinberg 1955). Institutets verksamhet under 1950-talet sammanfattas av Carl-Gunnar Janson som konstaterar att "[i] en lägenhet på Västmannagatan hade Olof Kinberg och Gunnar Inghe sitt kriminologiska forskningsinstitut, men varken Kinberg eller Inghe hade tjänster vid högskolan." (Janson 1995, s. 96). När den kände polsk-brittiske kriminologen Leon Radzinowicz publicerade en översikt över kriminologiska forskningsinstitutioner i Europa, inklusive Sverige, noterades inte ens institutets existens (Radzinowicz 1961, s. 113).

706 Se till exempel den stora Juristutbildningskommitténs slutbetänkande, SOU 1953:15, s. 216.

The world's most famous Swedish criminologist

Ett problem för Kriminologiska institutet var den slagsida som den svenska kriminologiska forskningen levde med. Den var starkt dominerad av biologiska och medicinska perspektiv. Kinberg var inom dessa strömningar den självklara auktoriteten, även om han vid institutets grundande var över 70 år. De som faktiskt sökte inkorporera någon form av sociologisk teori i den svenska kriminologiska kunskapsbildningen var även de mestadels medicinare, med namn som Inghe, Takman och Skå-Gustav i spetsen.⁷⁰⁷ I en värld där den sociologiska kriminologin stadigt ökat sitt inflytande upplevdes bristen på svenska representanter för sociologi som ett problem för Kriminologiska institutet. I en ansökan om medel som institutet ställde till Knut och Alice Wallenbergs stiftelse i maj 1946 beskrevs läget för den svenska kriminologin i mörka ordalag:

Kriminologien har hittills varit en i Sverige styvmoderligt behandlad vetenskap. [---] Under sökandet efter de bästa vapnen i kampen mot kriminaliteten har man inom landet icke haft att tillgå en på fackmässig sociologisk forskning grundad kunskap om brottslingarna och deras lämpliga behandling. Någon sociolog av facket har över huvud icke befattat sig med kriminologi.⁷⁰⁸

Institutet hoppades dock ha funnit en lösning på detta problem. Man hade etablerat kontakt med den svensk-amerikanske professorn i sociologi vid University of Pennsylvania, Thorsten Sellin, och hoppades att regeringen skulle tillskjuta medel för att han skulle kunna tillbringa ett år i Sverige och dela med sig av sina kunskaper. Önskan var att han både skulle föreläsa om kriminologi och understödja Strafflagberedningen med sin expertis. Men vem var denna professor Sellin som sågs som en lösning på ett problem för svensk kriminologi?

Sellin föddes i Örnsköldsvik 1896, gick i skolan i Sverige, men flyttade redan som 17-åring till Nordamerika.⁷⁰⁹ Han läste vid olika universitet och arbetade som lärare innan han 1922 disputerade i sociologi vid University of Pennsylvania med en avhandling som behandlade äktenskapslagstiftningen i Sverige. Sellin fick omedelbart tjänst som lärare vid universitet och blev 1930 professor i sociologi. Några år senare, 1938, publicerade han det verk som skulle bli hans mest kända, *Culture Conflict and Crime*. Verket innehöll såväl ett program för

707 Det fanns givetvis också andra sociologiskt inspirerade undersökningar, exempelvis den av CSA utgivna *Ligabrottsligheten* i vilken olika sociologiska teorier om brottsligheten, bl.a. socialekologiska, delvis omsattes i kriminologiska undersökningar, (Centralförbundet för socialt arbete 1941). Detta dock utan att tydligt anknyta till det växande forskningsfältet.

708 Riksarkivet, Strafflagberedningen, Del 2: Karl Schlyters verksamhet utanför Strafflagberedningen, vol. F1:17, skrivelse till "Knut och Alice Wallenbergs fond", daterad 10 maj 1946.

709 Biografiska data om Sellin är hämtade från Goff & Geis 2011.

kriminologisk forskning som en teori om normer och normkonflikters betydelse för brottsligheten, det blev mycket inflytelserikt och gjorde Sellin till en av den amerikanska kriminologins ledargestalter för decennier framöver.⁷¹⁰ Han var också ett betydelsefullt namn inom amerikansk samhällsvetenskap i en bredare mening och verkade som redaktör för *Annals of the Academy of Political and Social Science* från 1929 fram till sin pensionering 1968. Thorsten Sellin dog 1994, 97 år gammal.

Det var genom Karl Schlyters försorg han kom till Sverige. Redan 1939 diskuterade Schlyter och Sellin brevledes om hur en svensk professur i kriminologi borde utformas. Schlyter hoppades att Sellin själv skulle kunna bli en sådan professurs förste innehavare, något den senare inte var intresserad av annat än på temporär basis. Schlyter insåg att en riktig professur låg i framtiden, men vidtog ändå åtgärder för att få Sellin till Sverige som gästande professor vid Stockholms högskola, något som således blev verklighet 1946.⁷¹¹

Det var inte bara som ett välkänt och respekterat namn inom den internationella kriminologin som Schlyter ville ha Sellin till Sverige. Det var i egenskap av kriminolog med en sociologisk inriktning. Detta gjorde Schlyter 1943 klart i ett brev till Olof Kinberg. Han slog fast att sociologin var kriminologins rätta hemvist och att det var en brist att det inte fanns någon sociologisk kriminolog i Sverige, att vetenskapen helt bars upp av jurister och psykiatriker. Schlyter uttryckte sin förhoppning om att Sellin skulle ansluta som gästprofessor följande år.⁷¹²

Kinberg var kallsinnig. Mot Sellin ställde han sig skeptisk. Han menade att även sociologisk kriminologi var tvungen att ha mycket nära kontakt med psykiatri i den mån den skulle vara en empirisk vetenskap och inte en spekulerande "Geisteswissenschaft", ett filosoferande utan verklighetsförankring. Han ansåg sin egen verksamhet och de samarbeten han bedrev bättre representera en sociologisk kriminologi.⁷¹³

Nu hade inte Kinberg mycket att säga till om i frågan. Han var 1943 pensionär sedan ett par år och på många sätt marginaliserad, och i 1946 års budgetproposition fanns medel anslagna till en gästprofessur för den amerikanske kriminologen. Regeringen underströk att det vore värdefullt om en sociolog likt

710 Sellin 1938. Sellins kritik av ett legalistiskt brottbegrepp till förmån för ett sociologiskt har beskrivits som "a revolutionary statement for criminology" (Colin Sumner, citerad i Goff & Geis 2011, s. 167).

711 Sundell 1998, s. 222f.

712 Riksarkivet, Strafflagberedningen, Del 1: Strafflagberedningens arkiv, vol. F5:15, "Transumt av brev från K. Schlyter till O. Kinberg 5/8 1943". Att gästprofessuren dröjde berodde sannolikt på det pågående världskriget.

713 Riksarkivet, Strafflagberedningen, Del 1: Strafflagberedningens arkiv, vol. F5:15, "P.M", signerat Olof Kinberg, daterat 18/8 1943, s. 6.

Sellin gavs möjlighet att föreläsa i Sverige eftersom den sociologiska forskningen i landet var eftersatt.⁷¹⁴

Sellin anlände till Sverige i augusti 1946. Den svensktalande sociologen höll under sin vistelse två föreläsningsserier vid Stockholm högskola. Under hösten 1946 kunde den intresserade infinna sig i högskolans lokaler på Norrtullsgatan klockan 20 på onsdagskvällar för att höra professor Sellin föreläsa över ämnet ”Grunddragen av den sociologiska kriminologien”. Våren 1947 kunde man få lära sig om ”Samhällets åtgärder mot lagöverträdare”.⁷¹⁵ Sellin hann också hålla en kortare föreläsningsserie vid Lunds universitet och besökte kriminologiska sällskap i andra nordiska länder.⁷¹⁶

Förutom sin föreläsnings- och mötesverksamhet publicerade Sellin en rad texter under sin tid i Sverige. De dök upp i publikationer som *Nordisk tidskrift för straffret*, *Svensk juristtidning* och *Tidskrift för kriminalvård*, men också i ett mer populärt forum som tidningen *Vi*. I de allra flesta av dessa texter åtog sig Sellin uppgiften att introducera en diskussion om kriminologin som vetenskap och att försöka ge ett internationellt, eller i alla fall amerikanskt, perspektiv på detta växande forskningsfält.⁷¹⁷

I artikeln ”Kriminologi och etiologisk forskning” som publicerades i *Nordisk tidskrift för straffret* tog Sellin upp vad som syntes vara den allt mer pressande frågan om kriminologins väsen. Han grundade sin analys i en diskussion om den moderna vetenskapens komplexitet och den vetenskapliga arbetsdelning som blev ett resultat av detta förhållande. Det tycktes vara en process utan slut. ”Tid efter annan dyker en ny vetenskapsgren upp. Den ger ett ytterligare bevis på att vår begränsade intelligens åter tvingats att inskränka sig. Ju djupare vi lyckats tränga in i naturens mysterier, dess fler tycks vägskaalen bli.”⁷¹⁸ Det var denna utveckling som fick allt fler att börja tala om kriminologin som en vetenskap i egen rätt, sprungen ur människans fördjupade kunskap om sig själv och den värld den levde i. Till detta ställde sig Sellin mycket tveksam. Kriminologin var inte *en* vetenskap, kunskapsproduktionen kring brottslighet skedde inom en rad olika discipliner. Kriminologi var endast ett *praktiskt* begrepp för att beskriva en lång rad verksamheter, men kunde inte referera till en vetenskaplig disciplin

714 Saken togs upp i en av regeringens propositioner om den högre utbildningen och Sellins ärende behandlades under rubriken ”Reservationsanslag till Viss föreläsningsserier i sociologi m.m.” (Riksdagens handlingar 1946: Proposition nr. 273, s. 439ff).

715 ”P.M.”, *Svenska dagbladet*, 1946-09-30 och notis utan rubrik, *Svenska dagbladet*, 1947-01-23.

716 ”Sju professorer ej tillsatta i Lund”, *Svenska dagbladet*, 1947-01-17 och Sellin 1947a.

717 Sellin 1947a; 1947b; 1947c och 1947d. Förutom dessa texter bidrog också Sellin med engelska sammanfattningar i flera årgångar av *De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok* där de nordiska idéerna om kriminologi och kriminalpolitik sattes i perspektiv, se Sellin t.ex. 1949a.

718 Sellin 1947a, s. 146

i verklig mening. Bland dem som ägnade brottsligheten sitt intresse fanns stora skillnader vilka definierade hur forskningen bedrevs.

Offer för den vetenskapliga arbetsfördelningen och bundna av de begränsningar som deras ensidiga utbildning påtvingat dem, äro dessa forskare nödsakade att verka inom respektive arbetsfält även om de ofta kunna observeras kasta långtansfyllda blickar över staketet in i grannens trädgård och kanske tvekande plocka ett blomster därifrån eller till och med djärvt kritisera grannens skicklighet som trädgårdsmästare.⁷¹⁹

Sellin var noga med att inte ta ställning för den ena eller andra forskningsinriktningen. Det var helt enkelt sakernas tillstånd att aktörer med vitt skilda perspektiv ägnade samma fråga sitt intresse.

Här rörde Sellin vid det resonemang han fört i en artikel som publicerats i Sverige redan 1940. I den konstaterade han att kriminologin utvecklades i två riktningar, den ena med rötter i samhällslära och den andra i biologi. I sig var det inget problem. Människans förhållande till världen och den vetenskapliga arbetsdelningen krävde detta.

Denna tudelning av forskarnit och forskarkraft är ingen historisk tillfällighet. Den är tvärtom det nödvändiga resultatet av fundamentala olikheter i synpunkter, i inställningen till problemen, i forskarnas utbildning, kort sagt, avskillnaden mellan de biologiska och sociala studiernas tankevärldar. Båda grupperna förlita sig på den logik och de metoder som ge all vetenskap dess säregna prägel, men detta faktum – även om det gemensamma intresset för brottslighetsproblemet tages i betraktande – är ej tillräckligt att dölja skillnaderna i deras ståndpunkter.⁷²⁰

Problemet var att denna delning ledde till en allt annat än önskvärd ensidighet inom kriminologi i olika länder. I Italien riktades intresset alltför mycket mot det biologiska. För att inte tala om Tyskland, där klimatet gjorde att även uppenbart sociologiska analyser gavs etiketten ”Kriminalbiologi”. I USA fanns förvisso en bred flora av kriminologiska forskare, men de sociologiska perspektiven var dominerande. Delningen var ett *politiskt* problem att hantera då kriminalpolitiken

719 Sellin 1947a, s. 148f. I *Culture Conflict and Crime* hade Sellin konstaterat: “We are compelled to admit that ‘criminology’ as traditionally conceived is a bastard science grown out of public preoccupation with a social plague” (Sellin 1938, s. 3).

720 Sellin 1940, s. 306. Här skilde sig Sellin tydligt från exempelvis Kinberg som i och för sig menade att det fanns en lång rad sätt att undersöka brottsligheten, men som inte skulle hållit med om att dessa rörde sig i olika tankevärldar, se t.ex. Kinberg 1930, s. 8f.

krävde hjälp av såväl biologin som sociologin. Sellin syntes hävda att forskarna själva inte skulle kunna upprätthålla mångsidigheten.

Den som skriver dessa rader kan på grund av sin sociologiska utbildning ej giva ett fullt opartiskt omdöme. Han anser att kriminalpolitiken i det hastigt växande och växlande industrisamhället kan draga den ojämförligt största fördelen av den kriminalsociologiska forskningen, men detta torde bestridas av kriminalbiologins målsmän.⁷²¹

Sellin uppmärksammade således en enligt honom ofrånkomlig spricka inom kriminologin. Förutsättningar för ett spontant möte mellan de båda perspektiven – det biologiska och det sociologiska – saknades då de var uttryck för två olika ”tankevärldar”. Tanken om perspektivens givna komplementaritet, som bland annat framförts inom Kriminologiska institutet, fann uppenbarligen inget stöd i Sellins dystra diagnos. Men vad kunde då hålla samman en kriminologi som led av en sådan grundläggande splittring?

Det svar som Sellin 1947 utvecklade i ”Kriminologi och etiologisk forskning” var att i större utsträckning fokusera på den vetenskapliga metoden. De olika kriminologiska perspektiven drevs framåt av viljan att generalisera kring brottslighetens orsaker. Kring detta borde de kunna samlas och utveckla ett gemensamt arbetssätt: här möttes undersökningen på individnivå, som dominerades av den biologiska inriktningen, och den statistiska undersökningen, som föredrogs av samhällsforskare. Kriminologin skulle välja ut, samla in, och tolka data. Det behövdes systematik och stringens för att verkligen kunna säga något vetenskapligt om brottslighetens orsaker. ”Det har inte saknats forskare som trott att om man bara samlade massor av ’fakta’ utan någon förutfattad urvalsprincip, kunde man måhända upptäcka lagbundenheter av det ena eller det andra slaget. Dylika åsikter äro helt verklighetsfrämmande.”⁷²² En kriminologisk undersökning skulle bygga på tidigare konstaterade fakta och den skulle utformas och presenteras på ett sådant sätt att kommande forskning skulle kunna använda den för att fortsätta utforska problemet: ”De fakta som noteras av forskaren måste så definieras att analysen och slutsatsen kunna jämföras med andra forskares prestationer.”⁷²³

Kriminologin hade ett kommunikationsproblem. De olika naturvetenskaperna, menade Sellin, talade samma språk överallt. Detta var inte fallet för samhälls-

721 Sellin 1940, s. 308.

722 Sellin 1947a, s. 155. Sellin pekade inte ut någon, men det är troligt att han avsåg personer som Lombroso och dennes efterföljare vars uppfattning om god vetenskap till stora delar gick ut på att man skulle stapla observationer på varandra. För en vidare beskrivning och kritik av detta sätt att bedriva vetenskap se Garland 1985b, s. 97f.

723 Sellin 1947a, s. 156.

vetenskapen och kriminologin. I lösningen på detta problemen fanns en nyckel till att binda samman en lång rad vetenskapliga perspektiv på brottsligheten.

Allmän förbistring råder på begreppsformuleringens område. Statistiska enheter i otaliga studier som behandla samma problem äro ofta helt ojämförbara. Från enbart metodologisk synpunkt är därför samarbete mellan kriminologer en nödvändighet, både nationell och internationell.⁷²⁴

Vad som kunde hålla kriminologins spretiga grenar samman var således inte, förstår vi Sellin, vetenskapens kriminalpolitiska nytta. Det var i stället genom språket, det i sanning systematiska och organiserande forskningsarbetet och genom kommunikation som någon form av enhet kunde uppnås. Detta implicerade att kriminologins objekt borde vara sekundärt och dess metod stå i första rummet. Det var i själva den kriminologiska praktiken som det sociala och det biologiska, likväl som det vetenskapliga och politiska, skulle fogas samman, inte i förbrytaren eller brottsligheten som samhällsfenomen. Här pekade Sellins vision framåt, mot en mer autonom vetenskap, förvisso politiskt nyttig, men inte avhängig och definierad av de kriminalpolitiska behoven.

Det är svårt att säga i vilken utsträckning Sellin genom sitt besök – sin närvaro, sina föreläsningar och sina artiklar – påverkade svensk kriminologi i den ena eller andra riktningen.⁷²⁵ Att svenska kriminologer under 1950-talet allt mer kom att referera till honom i sin forskning kan lika gärna bero på att han var en internationell auktoritet inom disciplinen. Det finns nog ändå fog för att säga att Sellins vistelse var en händelse som hade sin betydelse. Hans närvaro och den syn på kriminologi och sociologi som han presenterade öppnade upp fältet. Han visade på alternativ och den kriminologiska praktiken, som i Sverige varit dominerad av medicinska perspektiv, kunde förstås på ett nytt sätt. Sociologins sagesmän kunde flytta fram sina positioner och läsningar mellan olika intressen kunde ruckas. Ledamoten av Straffrättskommittén och medlemmen av Kriminalistföreningens styrelse Nils Beckman – som senare själv skulle författa ett kriminalbiologiskt alster – uttryckte 1946 det följande som kan sammanfatta den betydelse Sellin kom att få på den svenska miljön:

Den som haft förmånen höra Sellins föredrag, vilka framföras lika ledigt på svenska som på engelska och vilka vittnar om en på djupgående ve-

⁷²⁴ Sellin 1947a, s. 156.

⁷²⁵ Sellin hade också en påverkan på synen på Sverige och den svenska kriminalpolitiken i utlandet. Han skrev flera uppskattande artiklar om det svenska reformarbetet i amerikanska publikationer, bl.a. en om Strafflagberedningens slutbetänkande, se t.ex. Sellin 1949b och 1957. Om Sellins roll som "ambassadör" för den svenska reformpolitiken och det sammanhang som denna kan förstås i se Nilsson, R. 2012, s. 82ff.

tenskaplig forskning grundad kännedom om brottslighetens orsaker, kan med skäl hoppas att Sellin skall ej blott göra det svenska namnet fortsatt heder i Amerika utan även förmå här i Sverige väcka ett intresse för samhällsvetenskaplig forskning, varigenom de alltför ensidiga och därför föga fruktbara diskussionerna mellan jurister och läkare skulle ersättas av ett på allsidigare grundat framgångsrikt samarbete på detta viktiga område.⁷²⁶

Sellin bidrog till att bryta ett dödläge. Karl Schlyter skulle senare uttrycka besvikelse över att den svenska kriminologin inte förmått tillgodogöra sig mer av Sellins årslånga vistelse.⁷²⁷ Och visst var det så att Sellins besök inte gav direkta effekter i form av en spirande kriminalsociologi. Dock fanns det en groende sociologisk miljö i Sverige och Sellin hade visat på kriminalsociologins relevans, utan att göra front mot den starka svenska kriminalbiologin och socialmedicinen. Frågan var hur intresserad den sociologiska kadern egentligen var av att bli en del av den svenska kriminologiska kunskapsbildningen.

Sociologisk kriminologi

När Sellin anlände till Sverige 1946 var den allmänna uppfattningen att sociologisk kriminologi var en eftersatt, närmast obefintlig, verksamhet i landet. Även sociologi som akademisk disciplin betraktad var svagt etablerad. Den första professuren instiftades 1947 och det dröjde in på 1950-talet innan verksamheten tog fart.⁷²⁸ Trots det finns inget fog för att säga att sociologisk kriminologi inte bedrivits inom landet.

Om man tänker sociologisk kriminologi i en vidare mening så hade undersökningar av sociala faktorerers påverkan på individen undersökts och diskuterats åtminstone sedan seklets början. Där fanns Frey Svensons diskussioner om social hygien och August Wiréns resonemang om brottsligheten som ett resultat av ett samhälle i snabb förändring. David Lunds pedagogiska undersökningar av den asociala ungdomen producerade utförlig kunskap om sociala förhållanden och dess relationer till individens konstitution.⁷²⁹ Även om dylika undersökningar bör lyftas fram i en diskussion om den svenska samhällsvetenskapshistorien kan de inte förstås som kriminalsociologiska i en snävare mening, som systematiska vetenskapliga undersökningar av samhället och av sociala relationer, med anknytningar till ett vidare sociologiskt forskningsfält. Utifrån det perspektivet utfördes de första kriminalsociologiska undersökningarna i Sverige av Svend Riemer.

726 "Thorsten Sellin 50 år", *Svenska Dagbladet*, 1946-10-26. För Beckmans eget kriminologiska arbete se Beckman 1947.

727 Sundell 1998, s. 223.

728 Om institutionaliseringen av svensk sociologi se Bengtsson & Molander 1998; Larsson, A. 2001 och Larsson & Magdalenic 2015.

729 Svenson 1906; Wirén 1907a; 1907b och Lund 1918.

Riemer var en tysk sociolog. På grund av sin politiska inriktning valde han att lämna hemlandet efter nazisterna maktövertagande. Han kom till Sverige 1936 med assistans från Gunnar Myrdal och försörjde sig bland annat genom mindre undervisningsuppdrag vid Stockholms högskola.⁷³⁰ Det är möjligtvis talande för kriminalsociologin i Sverige vid den tiden att Riemer utförde sina undersökningar i nära samarbete med Olof Kinberg. I verket *Incestproblemet i Sverige* ville Kinberg bredda sin kriminologi och boken skrevs därför i samarbete med Riemer och Gunnar Inghe. Eftersom detta verk är samförfattat går det inte att urskilja vad Riemer bidragit med, men vi kan konstatera att dess fokus på frågan om varför incest var tabu och vilken typ av social process som låg bakom incest inte känns igen från Kinbergs övriga produktion. Författarnas huvudsakliga upptäckt berörde den ”farliga situationen” i vilken individuella och sociala faktorer samverkade för att göra incesten möjlig.⁷³¹ Resonemang om den sociala processen och den sociala situationen återfanns även i ett arbete av Kinberg och Riemer som rörde förskingringsbrottslingar. Man talade i engelska termer om en samverkan mellan ”the social pull” och ”the social push” där det förra uttrycket betecknade tillfället till brottet och det senare de faktorer som vid tillfället gjorde brottet till ett faktum.⁷³²

Såväl incest- som förskingringsundersökningarna kan betecknas som den typ av sociologi i samarbete med psykiatri och kriminalbiologi som Kinberg kontrasterat mot Sellins sociologiska ”Geisteswissenschaft”. Reimers deltagande i ett sådant samarbete blev dock kortvarigt. Han lämnade Sverige för USA 1939.⁷³³ Kinberg gick aldrig i så nära allians med en sociolog igen.

De tidiga svenska sociologerna var till största delen praktiska filosofer, och svensk samhällsvetenskap i allmänhet saknade under 1930-talet i stor utsträckning fast förankring vid de högre lärosätena. På olika håll, särskilt i anslutning till Stockholms högskola, men även i Uppsala och Lund, fördes intellektuella

730 Bland Riemers föreläsningar noterade i högskolans katalog märks ”sociologi, med utgångspunkt från kriminalitetsproblem” och ”empirisk sociologi, med utgångspunkt från W. I. Thomas och Florian Znaniecki The Polish Peasant in Europe and America” (Larsson, A. 2001, s. 50). Om Riemers verksamhet i svensk exil se också Åkerman 1994, s. 83ff. Om Reimers tid i Tyskland se Light 1978.

731 Kinberg, Inghe & Riemer 1943. I en kortare artikel i ämnet slog Riemer också fast att ”[d]e psykiska anomalier som påträffas hos incestförbrytarna verka ofta endast förstärkande på uppkomsten av en livsställning som vi visat ovan vara beroende av vissa bestämda sociala betingelser” (Riemer 1937, s. 78). Se också Riemer & Riemer 1938 för en diskussion om ”miljöbegreppet” i kriminologisk forskning. En sammanfattning av resultaten från incestundersökningen publicerades också på engelska av Riemer i *American Journal of Sociology* (Riemer 1940). Om undersökningen se också Qvarsell 1993, s. 247ff.

732 Kinberg & Riemer 1942. Forskningsresultaten publicerades också av Riemer i amerikanska *Journal of Criminal Law and Criminology* (Riemer 1942).

733 Riemer fick en mycket framgångsrik karriär. Han författade flera uppmärksammade böcker, inte minst om urbansociologi, och spenderade karriärens sista tjugo år som professor på UCLA (Light 1978).

samtal i vilka den moderna sociologin gavs stort utrymme. När Torgny T:son Segerstedt vid Uppsala universitet så blev Sveriges första professor i sociologi 1947 rörde det sig om institutionaliseringen av ett delvis redan etablerat ämne.⁷³⁴

Segerstedt var uttryckligen främst intresserad av det likformiga och konforma beteendet, därför fanns inte mycket utrymme för fokus på det avvikande, men som Sveriges mest inflytelserike sociolog fick han genom sin blotta existens betydelse för den kriminalsociologiska diskussionen. Hans teoretiska utgångspunkt var att den sociala verkligheten påverkade individen via en språkligt medierad norm. Dessa normer ingick alltid i ett ”normsystem” och de stammade från ”normkällor”.⁷³⁵

När Segerstedt under 1950-talet anlätades för att skriva en översikt över kriminalsociologin underströk han att brottslighet kunde handla såväl om normbrott som om ett upprätthållande av en norm, beroende på vilket normsystem och vilka normkällor som brottslingen levde efter. Ändå ville Segerstedt understryka att sociologi var det konforma beteendets vetenskap och kriminologi det avvikande handlandets. Under 1950-talet och i början av 1960-talet var hans teorier om normer en viktig strömning inom en växande kriminalsociologi.⁷³⁶

Från sin position bidrog Segerstedt till kriminologins institutionalisering från slutet av 1940-talet och framåt. Men det fanns samtidigt en samhällsfilosof som riktade sitt primära intresse mot brottet, rätten och straffet. Det var Åke Petzäll, professor i praktisk filosofi i Lund. Till skillnad från Segerstedt tackade han nej till att byta från filosofi till sociologi när tillfälle gavs. Petzäll hade en viktig position inom den svenska filosofin i rollen som grundare och redaktör för tidskriften *Theoria*. I den gavs också utrymme för kriminologiska frågor och såväl nationella som internationella auktoriteter på området publicerades i *Theoria* under 1940- och 1950-talen.⁷³⁷ Genom det teoretiska samtal som fördes i tidskriften lyckades Petzäll, åtminstone delvis, att foga ihop tidigare

734 Larsson, A. 2001, främst kapitel 5 och Larsson & Magdalenic 2015, s. 6ff.

735 Om Segerstedt se Bengtsson & Molander 1998, s. 21ff; Larsson s. 96ff och Larsson & Magdalenic 2015, s. 17ff.

736 Segerstedt diskuterade relationen mellan kriminologi och sociologi i Segerstedt 1955, s. 163ff. Han tangerade också den kriminologiska problematiken i flera texter, t.ex. Segerstedt 1948. Se Hermansson, Björkenhed & Björkberg 1959 för undersökningar tydligt influerade av Segerstedts normteori. Det kan noteras att det är tveksamt om Segerstedt ska kallas Sveriges första professor i sociologi. Från 1903 till 1929 var Gustaf Steffen professor i nationalekonomi och sociologi vid Göteborgs högskola. Anledningen att Steffen bortses ifrån anses vara att hans professorsstol var delad mellan två ämnen, att professuren efter hans död blev rent nationalekonomisk och att han inte fick några efterföljare. Se Wisselgren 2000, s. 281ff för argument för att betrakta Steffen som sociologins första professor i landet. Se också Larsson & Magdalenic 2015, s. 8ff.

737 Om Petzäll se Bengtsson & Molander 1998, s. 89ff och Nordin 1997. Bland Petzälls skrifter av kriminologisk relevans märks Petzäll 1937; 1939; 1945; 1946; 1947; 1949 och 1951. Bland de internationella skribenterna i *Theoria* märks den tysk-brittiske kriminologen Hermann Mannheim (Mannheim 1948) och bland de svenska Olof Kinberg (t.ex. Kinberg 1941) och Karl Olivecrona (Olivecrona, Karl 1948).

etablerade kriminalbiologiska och psykiatriska landvinningar med den moderna samhällsforskningens perspektiv. Hos honom fanns ett intresse för sociologisk kriminologi som inte riktigt fortplantade sig i Sverige. Kanske berodde det på att Petzäll stannade kvar inom filosofin, kanske var det ett resultat av hans relativt tidiga frånfalle, men främst handlade det nog om juristernas fortsatta dominans i bestämmandet av kriminologins inriktning.

Redan 1937 skrev Petzäll i *Theoria* en mycket omfattande recension av Kinbergs *Basic Problems in Criminology* och påtalade vilken nytta samhällsforskningen och en empirisk moralfilosofi kunde ha av de kriminologiska perspektiven.⁷³⁸ Han återvände sedan till dessa resonemang när han 1947 skrev om straffets sociala funktion. Här fanns en antydning till en socialpsykologisk undersökning, men fokus låg ändå på en teoretisk utredning. Framför allt försökte Petzäll göra klart vilken roll vetenskapen hade att spela. Han etablerade kriminologi och samhällsvetenskap som former av socialteknologi:

No social investigator, be he a criminologist or a moral sociologist, seriously maintains that the legislative work has to wait for the results of an empirical investigation into the social function of punishment. Just as natural science has grown with and out of technics, so social science grows with and out of society itself. Its problems, methods and results are conditioned by and condition social transformation. It must be at one and the same time a learning and a teaching collaborator in social welfare and legal reform.⁷³⁹

Petzäll knöt därmed sociologin till tidens reformarbete och allierade den med den kriminalpolitiska rationaliteten. Även om Petzäll uppenbarligen kände sympati för delar av den individualpreventiva läran så var han av uppfattningen att även en undersökning av straffet och strafflagen var tvungen att rikta sig mot vanliga människor, alltså de som ännu inte begått brott. Annorlunda uttryckt kan man säga att han menade att kriminologin måste ägna sitt intresse även åt de normala och de laglydiga. Den konflikt som uppstått runt frågan om individual- och allmänprevention ansåg Petzäll bara vara ett uttryck för den sociala ordningens komplexitet och att förekomsten av antinomier var en av samhällsforskningens förutsättningar.⁷⁴⁰

Under 1950-talet började den sociologiska kriminologin att i olika former etablera sig i Sverige. Delvis berodde det på sociologins allmänna utbredning, som medförde att en rad introduktionsböcker till ämnet författades och i vilka

738 Petzäll 1937.

739 Petzäll 1947, s. 12f.

740 Petzäll 1947, s. 14.

avvikandets sociologi eller kriminologi nästan alltid fanns representerade på ett hörn. I dessa framhölls sociologins värde i relation till brottsligheten och den framställdes som ett nytt och nödvändigt perspektiv.⁷⁴¹ Flera av landets etablerade sociologer medverkade i *Kriminologisk handbok* som publicerades 1955 – vilken behandlas i nästa kapitel – och som knöt ihop de för svenska sociologer centrala problematikerna med de mest aktuella kriminologiska frågorna.⁷⁴²

Så långt kommet var det sociologiska tänkandets värde för den kriminologiska kunskapsbildningen fast etablerat. Den kriminalsociologiska forskningen var dock fortfarande tämligen liten i jämförelse med psykiatriska och socialmedicinska ansatser. Den sociologiskt inriktade kriminologin rörde sig härvidlag längs tre spår. Det ena intresserade sig för normer och normbrott, och undersökningarna tog gärna avstamp hos Segerstedt.⁷⁴³ Det andra spåret rymde socialekologiska studier där brottsligheten lokaliserades i tid och rum och knöts till sociala grupper och sociala strukturer.⁷⁴⁴ Det tredje utgjordes av en mer teorilös empirisk forskning som med utgångspunkt i statistiska undersökningar försökte utforska olika korrelerande faktorer.⁷⁴⁵

Trots att det mot slutet av 1950-talet således fanns en grupp sociologer som ägnade intresse åt kriminologin och trots att andra professioner – läkare, jurister, fängvårdstjänstemän – började använda de sociologiska teorierna kom inte sociologerna att inneha en central position inom den tidiga akademiska kriminologin. Den centrala platsen intogs i stället av jurister på grund av den kriminalpolitiska nyttorationalitet som fortfarande underbyggde svensk kriminologi. Det var med utgångspunkt i denna rationalitet som en akademisk kriminologi från 1940-talet och framåt kom att avgränsas.

Att artikulera en vetenskap

Våren 1947 hölls ett gemensamt nordiskt kriminalismöte i Stockholm. De mer än trehundra deltagarna skulle inte bara delta i förhandlingarna, utan ett socialt program och omfattande möjligheter till studiebesök på fängvårds- och socialvårdsinrättningar erbjöds också.⁷⁴⁶ Gräddan bland nordiska kriminalpolitiker och kriminologer skulle under några dagar umgås och behandla relevanta frågor. Flera ämnen var på agendan, bland dem frågan om ”Kriminologisk forskning

741 Se t.ex. Boalt 1951.

742 Boalt 1955; Janson 1955a och Segerstedt 1955.

743 Hermansson, Björkenhed & Björkberg 1959.

744 Janson 1955a och 1955b. Något tidigare se Centralförbundet för socialt arbete 1941 och något senare se Werner 1963.

745 Se t.ex. Ahlander 1958.

746 För en samtida redogörelse och de omfattande sociala sammankomsterna och kringarrangemangen se Lindqvist 1947. För föreningarnas redogörelse om upptakt och efterarbete i samband med konferensen se *De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1946/47, s. 179ff.

och utbildning”. En rad inflytelserika aktörer medverkade och det lades en grund för kommande års diskussioner om en akademisk institutionalisering av kriminologi i Sverige.

Från varje land fanns en talare utsedd för att inleda diskussionen med varsin utläggning om de nationella villkoren för kriminologisk verksamhet.⁷⁴⁷ Samtliga inledare var överens om att behovet av utbildning inom kriminologi var mest trängande för juriststudenter och praktiserande tjänstemän inom domstolarna, fängsvården och socialvården. Även för studenter i psykologi och sociologi borde kriminologisk utbildning vara relevant. Man var också överens om att kriminologin som vetenskap var alltför omfattande för att täckas av någon redan existerande disciplin. Lagarbete var nödvändigt och flera talare lyfte Kinbergs, Inghes och Riemers inceststudie som ett lyckat exempel på samarbete mellan forskare med olika inriktningar.⁷⁴⁸

Enigheten mellan inledningstalarna var dock mindre i en tämligen grundläggande fråga, den om vad kriminologi egentligen var. Flera talare påpekade att kriminologi var ett så brett begrepp att praktiska omständigheter, framför allt de kriminologiska läroböckernas och den kriminologiska undervisningens *syfte*, fick avgöra avgränsningen från fall till fall. Alla var överens om att orsaksforskningen – som gärna delades upp i en kriminalbiologisk och en kriminalsociologisk gren – var ett centralt fundament. Flera ville att vetenskaper som berörde brottslighetens utbredning och karaktär skulle innefattas i kriminologin och de flesta var överens om att brottmålsprocessintriaktade vetenskaper – till exempel kriminalteknik – inte skulle räknas till kriminologins kärna. Den svenske inledningstalaren, Olof Kinberg, var av en annan uppfattning.

När han skulle definiera kriminologin tog han fasta på etymologin och menade att kriminologin omfattade ”samtliga detaljvetenskaper vilkas studieobjekt är brottet”.⁷⁴⁹ För att illustrera visade Kinberg ”ett provisoriskt schema” som visualiserade sammanlagt tjugonio discipliner och underdiscipliner som aktualiserades inom ramen för begreppet kriminologi. Huvudgrenarna i Kinbergs kriminologi var ”Brottets etiologi” och ”Brottets profylax och terapi. Kriminalpolitik”, vilka båda sedan förgrenade sig ytterligare. I schemat samsades därför så skilda praktiker som kriminalmorfologi och social kriminalpsykologi med förhörsteknik och individuell terapi. Kriminologins vanligaste forskningsområden ägde inget företräde. ”Teknik för fastställande av gärningsmannaskap” var inte mindre kriminologi än vad kriminalstatistiken var.⁷⁵⁰

747 För Danmark straffrättsprofessorn Stephan Hurwitz, för Finland straffrättsprofessorn Brynolf Honkasalo, för Norge professorn i psykiatri Gabriel Langfeldt och för Sverige Olof Kinberg (*De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1946/47, s. 302–339).

748 Exempelvis Hurwitz (*De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1946/47, s. 305).

749 *De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1946/47, s. 319.

750 *De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1946/47, s. 319ff. Kriminaltekniska artiklar var

Detta yviga schema vann något i konkretion när Kinberg kompletterade det med ett antal kriminologiska ”grundåskådningar”, som att rättsreaktionen skulle grundas på brottslingens ”reaktionsbenägenheter”, att brottet alltid var ett resultat av individuell utveckling och att det vid grövre brottslighet oftast fanns en biologisk komponent som styrde utfallet.⁷⁵¹ Utbildningen i kriminologi måste därför, enligt Kinbergs mening, vara ”konkret, praktisk och klinisk”.⁷⁵²

Hans schema över kriminologin vann såväl uppskattning som kritik under mötet, men det illustrerade också ett predikament för en äldre typ av kriminologi. Nämligen att dess breda arsenal lämpade sig dåligt för undervisningssituationen och läroboksförfattandet. I det avseendet var den alltför vittomfattande. Samtidigt ger denna vilja att innefatta hela brottsproblemet i en vetenskaplig rationalitet en tydlig bild av en idé som genomsyrat den kriminologiska gränsrörelsen under lång tid: det viktigaste var inte kriminologin som innehåll utan som en hållning eller som en ideologi.

Kinberg noterade att samtliga mötesdeltagare syntes eniga om vikten av kriminologisk forskning och undervisning. Detta gladdde honom och han menade att denna gemensamma insikt var grundläggande för kriminologins framtid. Viljan att förstå och förklara världen, vara kritisk mot andras påståenden och sina egna resultat, var egenskaper som kriminologin borde lära människor, menade Kinberg:

[V]ad som behöves och vad som skall åtstadkommas genom en förbättrad kriminologisk utbildning av sådana funktionärer, som har med brottslingsproblemet att göra, är att skaffa dem en ny anda, en ny syn på människorna. Vi skall genom en sådan undervisning försöka spruta in en dos av någonting som gör att deras syn på saken ändras – på samma sätt som man gör när man vaccinerar folk mot infektionssjukdomar. Vi skall genom denna undervisning vaccinera dem mot mytologiska vidskepelser, och detta är, menar jag, den verkligt djupa betydelsen av den reform som idag diskuteras.⁷⁵³

frekvent publicerade i *Nordisk tidskrift för strafferet* och *Svensk juristtidning* under seklets första decennier. Den kriminaltekniska diskussionen frånskiljdes något från den vidare kriminalpolitiska i och med grundandet av *Nordisk kriminalteknisk tidskrift* 1931. Centralfigurer inom svensk kriminalteknik som Ernst Fontell, Harry Söderman och Otto Wendell tog mycket begränsad del i det kriminologiska samtalet.

751 *De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1946/47, s. 325.

752 *De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1946/47, s. 331. Något annat var givetvis inte att vänta. Såväl innan som efter konferensen gav Kinberg uttryck för denna åsikt. I en av sina sista längre texter konstaterade han: ”Att kriminologin är en klinisk vetenskap kan numera, liksom många andra vetenskapliga upptäckter, synas självklart eftersom den centrala kärnan i kriminologin är utforskandet av brottets orsaker och detta inte kan ske annat än genom iakttagelser på konkreta människor i syfte att finna de strukturegenskaper hos den enskilda individen som gör att han blir brottslig.” (Kinberg 1955, s. 337).

753 *De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1946/47, s. 359.

Så kan också ett kriminologiskt etos i efterkrigstidens Sverige uttryckas. Vetenskapen var något som skulle påföras utifrån, för att stärka medborgaren i det moderna samhället. Detta är ett uttryck för den vetenskapliga modernism som genomsyrade svensk kriminologi under denna period, form och ideologi trumfades innehåll.

De lärdomar mötesdeltagarna gjorde avseende kriminologins vara och väsen skulle omsättas i utbildnings- och forskningspolitiska förändringar. De nationella kriminalistföreningarna hade stort inflytande på reformarbetet och det praktiska arbetet med brottsproblemet i respektive land. När dessa föreningar dessutom talade med en gemensam nordisk röst vägde det tungt. I samband med mötets avslutande samlade sig de nationella föreningarnas styrelser runt en kraftfull gemensam resolution i frågan om den kriminologiska vetenskapens framtid i Norden:

Det måste anses vara av avgörande betydelse för en ändamålsenlig kriminalpolitik, *att* den kriminologiska forskningen, särskilt ett fördomsfritt, empiriskt studium av kriminalitetens reala bakgrund, främjas i största möjliga omfattning, *samt att* undervisning och utbildning i kriminologi ingår i universitetsstudierna och i utbildningen av sådana befattningshavare, som praktiskt ha att göra med handläggningen av brottmål eller med behandlingen av lagöverträdare.⁷⁵⁴

Sedan var det bara frågan om hur en sådan forskning och undervisning skulle realiseras.

Utbildning i en "juridisk hjälpetenskap"

Redan vid Kriminalistföreningens andra årsmöte 1912 fördes en diskussion över ämnet "Hvilka åtgärder kunna vidtagas för beredande av förbättrad kriminalistisk utbildning av i straffrättskipningens och fängsvårdens tjänst anställda funktionärer?". Man menade att åklagare och domare behövde fördjupad kunskap om de individer de hade att åtala och döma liksom om det samhälle förbrytarna verkade i.⁷⁵⁵ Denna laddade utbildningsfråga har inte sällan beskrivits som en skråstrid, där läkarna strävade efter att få ökat inflytande på juristernas bekostnad. Delvis hade diskussionen sådan karaktär, men denna dimension ska inte överdrivas.⁷⁵⁶

⁷⁵⁴ *De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1946/47, s. 181.

⁷⁵⁵ *Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte*, 1912, s. 73ff. Ännu tidigare, 1903, hade pedagogen Bertil Hammer dragit en lans för saken och sökt skapa opinion kring domarnas bristande utbildning (Hammer 1903).

⁷⁵⁶ Se till exempel Qvarsell 1993, s. 183f.

Jag menar att den stundtals heta debatten bättre förstås om man ser den som en konflikt mellan två kontrollpolitiska traditioner. Juristernas autonomi, som förespråkades av dem som ville minska läkarnas inflytande, var inte en fråga om att skydda ett skrå utan om att skydda den normativa rätten från vetenskapens växande anspråk på positiv kunskap om det rättsliga subjektet. Några av de ledande personerna inom den kriminalpolitiska reformrörelse som ville utbilda juristerna i samhälleliga och mänskliga realiteter var också själva jurister, straffrättsprofessorerna Johan Thyren och Nils Stjernberg bör särskilt nämnas. Dessutom var det inte ovanligt att läkarnas expertis uttryckligen efterfrågades av rätternas jurister, och de juridiska fakulteterna gav i den utsträckning det var möjligt sina studenter möjlighet att bevista föreläsningar i kriminologi och rättspsykiatri.⁷⁵⁷ Åren efter andra världskriget hade det kommit att bli politiskt okontroversiellt att föreslå inslag av positiv vetenskap om individen och samhället i den straffrättsliga utbildningen, även om vissa praktiska hinder förelåg.

En i någon mån organiserad utbildning i kriminologi hade getts inom olika institutioner sedan åtminstone 1910-talet. Nils Stjernberg ombesörjde föreläsningar i rättspsykiatri för studenterna vid Stockholms högskola och det gavs i perioder viss undervisning vid Fångvårdstyrelsen och vid Institutet för socialt arbete.⁷⁵⁸ Sedan Ivar Agge tog över straffrättsprofessuren vid Stockholms högskola i början av 1940-talet blev kriminologisk undervisning ett stående inslag och studenterna erbjöds från och med 1950-talet att tentera kriminologi inom ramen för examen i straffrätt. Men vid början av 1950-talet fanns inga etablerade former för undervisning i kriminologiska ämnen i ett nationellt perspektiv.⁷⁵⁹

757 Se Stjernberg 1918, s. 62ff för en diskussion om juristens relation till psykiatrin. För en omvärdering av uppfattningen om juristernas njugga i ställning till läkarna se Garpenhag 2012, s. 115ff.

758 Se *De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1946/47, s. 326 för en översiktlig beskrivning av den kriminologiska utbildningens historia i Sverige ur Kinbergs perspektiv. För exempel på undervisning inom Fångvårdstyrelsen fanns från 1922 "Utbildnings- och kompetensskolans för tjänstemän vid fångvårdstatens högre kurs". Vid dess instiftande gavs bland annat undervisning i "Kriminalpsykologi" och "Brottslighetens orsaker" av David Lund ("Högre utbildningskurs för fångvårdstjänstemän", i *Vård och vakt*, nr. 10, 1922).

759 I Stockholm fordrades för juris kandidatexamen 1950 studier i en "översikt över kriminologins grunder samt den nutida svenska kriminalpolitikens huvudprinciper" (*Studiehandbok för de studerande inom den stats- och rättsvetenskapliga fakulteten vid Stockholms högskola* 1950, s. 70). Kriminologins position inom juristutbildningen i Uppsala, där Ivar Strahl ansvarade för utbildningen i straffrätt, var inte lika klart uttryckt (*Studiehandbok för de studerande inom juridiska fakulteten vid universitetet i Uppsala* 1952 s. 85ff). Juristutbildningskommittén noterade 1953 vidare följande om *icke-juridisk* utbildning i kriminologi: "Härtill kommer numera, i växlande omfattning vid skilda fakulteter och på olika tider, ett inslag av icke-juridisk art, nämligen om brottsligheten såsom samhällsföreteelse, om brottslingarnas psykiska beskaffenhet, om deras sätt att föröva brott samt om straffens praktiska utformning och verkställighet. Dessa kriminologiska och penologiska moment studeras hos oss ej mera ingående; undervisningen, som är ganska oregelbunden och i regel frivillig för de studerande, torde i allmänhet inskränka sig till att meddela översikter och åskådningsmaterial." (SOU 1953:15, s. 110). Viss roll hade kriminologin uppenbart att spela utanför juridiken. Exempelvis fanns Sutherlands berömda *Principles of Criminology* med som

Frågan om en mer ordnad och kontinuerlig undervisning för att tillfredsställa ett nationellt behov av kriminologisk kunskap hade börjat att diskuteras på allvar under 1930-talet. Den plan som juristen Heinz-Werner Walensky presenterade 1939 i *Nordisk tidskrift för straffret* var talande för tidens syn på kriminologisk utbildning. Walensky menade att ett kriminalvetenskapligt utbildningsinstitut borde upprättas i anslutning till Stockholms högskola och att ett sådant institut skulle ge utrymme åt alla de ämnen som en jurist som jobbade med straffrätt kunde stöta på i sin praktiska verksamhet. Kriminalteknik, rättspsykiatri och kriminalsociologi skulle ingå i de unga juristerna skolning. Den helt rationella och vetenskapliga anda som kriminalpolitiken strävade efter skulle spridas till statsförvaltningen genom utbildning.⁷⁶⁰ När institutionaliseringen av den kriminologiska vetenskapen på allvar började diskuteras var det således givet att den främst skulle vara relevant för rättsvetenskapen.

I kölvattnet av diskussionerna om samhällsvetenskapernas roll i det moderna samhället och expansionen av den samhällsvetenskapliga forskningen under 1940-talet beslutade regeringen att utreda formerna för den juridiska utbildningen. Professorn i straffrätt vid Lunds universitet, Ragnar Bergendal, gavs uppdraget att leda den kommitté som tog sig namnet 1949 års kommitté för den juridiska och samhällsvetenskapliga utbildningen (också kallad "Juristutbildningskommittén"). Den presenterade sitt betänkande 1953.

Uppdraget var "att verkställa utredning av de juridiska och statsvetenskapliga examina samt i samband därmed stående utbildningsfrågor".⁷⁶¹ Vad kriminologin anbelangade var det diskussionen om juristexamen som var av intresse. Kommittén ansåg den juridiska utbildningen allt för teoretisk och fokuserad på lagtext och jurisprudence. Problemet var särskilt tydligt och pockande när det gällde straffrätten. Kriminologin, som en av de *juridiska hjälpvetenskaperna*, skulle bidra till att åtgärda detta. Dessa hjälpvetenskaper skulle förbereda studenterna för sitt yrke genom att ge dem insikt i "reala samhällsförhållanden". För att tydliggöra vikten av detta föreslog kommittén att antalet undervisningstimmar i ren straffrätt skulle dras ner för att ersättas med undervisning i hjälpvetenskaper och att ämnet *Straffrätt* skulle byta namn till *Straffrätt med hjälpvetenskaper*.⁷⁶²

obligatorisk litteratur för det högsta betyget inom kandidatutbildning i sociologi vid Uppsala universitet 1948 (Larsson, A. 2001, s. 86).

760 Walensky 1939. Se också Kinberg 1939. Vid 1943 års möte diskuterade Kriminalistföreningen frågan om "Brottmålsjuristernas utbildning" varvid liknande tankegångar torgfördes (*De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1942/43, s. 201–244).

761 SOU 1953:15, s. 9. Även om samhällsvetenskaplig utbildning också skulle utredas var det inom den juridiska utbildningen som de sakkunniga främst aktualiserade frågan om utbildning i kriminologi. I fråga om *politices* magisterexamen påpekade endast de sakkunniga under rubriken "Sociologi" att "[e]n kortfattad och översiktlig lärobok i kriminologi" borde ingå i litteraturen för en läskurs (SOU 1953:16, s. 247).

762 SOU 1953:15, s. 119ff. De sakkunnigas förslag var att all undervisning i samtliga hjälpvetenskaper

De sakkunniga menade att straffrättens hjälpvetenskaper var flera. Här visade sig kriminologi vara ett undflyende fenomen som inte lätt lät sig avgränsas. Kriminologi skulle samsas med ämnen som rättspsykologi, rättspsykiatri och kriminalteknik. Kommittén konstaterade att kriminologin var en disciplin som verkade i gränslandet mellan samhällsvetenskap, juridik och medicin. Det som särskilde kriminologin från en mer etablerad vetenskap som rättspsykiatri var att den inte *endast* betraktade brottsligheten som ett individuellt fenomen.⁷⁶³ Kriminologin blev därför av särskilt stor vikt för straffrätten:

För straffrätten och i viss mån för socialvårds- och straffprocessrätt räcker det icke med kännedom om brottslingars och andra asocialas rent psykiska beskaffenhet. Även andra faktorer, medfödda eller miljöbestämda, måste beaktas för en rätt förståelse av asocialitet, både såsom en individuell livsytring och såsom en samhällsföreteelse.⁷⁶⁴

Detta var ett tydligt ställningstagande i frågan om vad kriminologi borde vara. Kriminologi var inte ett rättspsykiatriskt perspektiv överfört på samhället. Och kriminologi var definitivt inte de vetenskaper som ägnade sig åt brottets avslöjande och rannsakande liksom kriminalteknik, vittnespsykologi eller förhörslära. Samtidigt lät kommittén kriminologi vara obestämmd och implicerade att mångsidigheten och spretigheten hörde till disciplinens grunddrag.

Kommittén illustrerade med hjälp av förslag på undervisningslitteratur hur dess syn på kriminologi skulle förstås.⁷⁶⁵ Det verk som uttryckligen lyftes fram som förslag till grundläggande litteratur var den danske straffrättprofessorn Stephan Hurwitz bok *Kriminologi*.⁷⁶⁶ Detta arbete var ett omsorgsfullt försök att vårda kriminologins mångsidighet. Förutom en utförlig diskussion om kriminologin som vetenskap innehöll boken en genomgång av disciplinens perspektiv: "Kriminalitetens biologiske baggrund", "Kriminalitetens sociologiske baggrund", "Personlighedens udvikling under indflydelse af nærmere miljø-faktorer", "Den kriminelle situation og gerningen" samt "Klassifikation og prognose". Sam-

skulle ges under utbildningens andra termin och uppgå till sammanlagt närmare sextio undervisningstimmar, varav tolv skulle vara i kriminologi (i dessa tolv var då varken rättspsykiatri eller kriminalpolitik inräknade, vilka skulle ges med tio respektive åtta timmar), se vidare förslag till studieplan i SOU 1953:16, s. 227ff.

763 SOU 1953:15, s. 215ff.

764 SOU 1953:15, s. 119.

765 SOU 1953:16, s. 227f.

766 Hurwitz 1948. Hurwitz bifogade i sin bok ett liknande, men något mindre omfattande, organisationsschema som det Kinberg presenterat på det Nordiska kriminalistmötet 1947. Enligt Hurwitz kunde kriminologi anses ha sju olika inriktningar: Fenomenlära, Klassifikation, Kriminalbiologi, Kriminalsociologi, Metodlära och Prognoslära. I kriminalbiologi innefattade Hurwitz såväl kriminalpsykologi som arvsbiologi och psykiatri. Själv menade han att en bättre beteckning än kriminalbiologi skulle varit "kriminalindividuologi" (Hurwitz 1948, s. 16f).

mantaget var boken en tydlig representant för en kriminologi som ville placera sig mellan biologiska och sociologiska discipliner, för en kriminologi med bas i orsaksforskning och som främst rättfärdigades genom sin kriminalpolitiska nytta. Valet var en tydlig signal om kommitténs syn på kriminologin inom juristutbildningen. Om det var någon som möjligen fått för sig att Kinberg och dennes biologiska och medicinska kriminologi var överspelad i mitten av 1950-talet hade kommittén en annan inställning. Man konstaterade att de unga juristerna som en del av sin utbildning borde läsa Kinberg, men specificerade inte det vidare än att det rörde sig om den åldrade psykiatrikerns "[o]lika arbeten av kriminologiskt innehåll".⁷⁶⁷

Kriminologins praktiska och politiska natur accentuerades av den inriktning mot juristernas yrkesutbildning som hjälpvetenskaperna fick. Kommittén föreslog uttryckligen att lättare orientering skulle ges snarare än fördjupning och insikt i ämnet, men öppnade dörren mot en professionalisering av kriminologisk forskning när man föreslog att kriminologi skulle bli ett examensämne för juridices licentiatexamen. Kommittén ville underlätta för de jurister som ville fördjupa sig i ett studium av kriminologi.⁷⁶⁸ Därmed gavs kriminologi en särställning bland hjälpvetenskaperna, som den enda av dem i vilken en jurist kunde ta en högre examen.

När kommitténs betänkande gick ut på remiss hyllades initiativet att införa kriminologi som ett obligatoriskt ämne för juristexamen. Universitetskanslern tillstyrkte obligatorisk undervisning i hjälpvetenskaper i samband med undervisningen i straffrätt, men hade invändningar mot strukturen på uppdelningen av hjälpvetenskaperna. Kanslern hade gett straffrättsprofessorerna Ivar Agge och Ivar Strahl möjlighet att yttra sig. De menade i sina svar att det behövdes en tydlig uppdelning och sortering av de olika hjälpvetenskaperna. Kriminalteknik och rättspsykologi skulle överhuvudtaget inte behandlas i straffrättens ljus utan borde tas upp i samband med undervisning i processrätt. Agge förslog att straffrättens hjälpvetenskaper skulle rymmas under de två rubrikerna "Kriminologi" och "Kriminalpolitik". Dessa hjälpvetenskaper berörde brottslighetens orsaker respektive dess bekämpande. Kanslern gick de två inflytelserika professorerna i stort sett till mötes och föreslog att straffrättens hjälpvetenskaper skulle innefatta

⁷⁶⁷ SOU 1953:16, s. 228. Andra förslag på litteratur var Gösta Rylanders och Erik Bendz bok om rättspsykiatri (Rylander & Bendz 1947) som mottagit tämligen kraftig kritik från såväl svenskt som ett vidare nordiskt håll (Qvarsell 1993, s. 260ff).

⁷⁶⁸ SOU 1953:15, s. 190f. När Kriminalistföreningen dryftade förslaget vid 1956 års möte stod frågan om undervisningen i kriminologi i centrum. Hur djupa kunskaper de studerande skulle förväntas få och hur undervisningen skulle läggas upp var frågor det rådde skilda åsikter kring. Ivar Strahl hörde till dem som ansåg att kriminologin fick för lite utrymme och skulle behöva kompletteras med "efterutbildningskurser" (*Nordisk kriminalistisk årsbok*, 1956, s. 37f).

kriminologi, rättspsykiatri och kriminalpolitik. Att ämnet skulle byta namn från Straffrätt till Straffrätt med juridiska hjälpvetenskaper avstyrkte dock kanslern.⁷⁶⁹

Kanslerns och de två professorernas avgränsade manöver var på inget sätt ytlig eller utan relevans. Som visats i analysen av de nordiska kriminalistföreningarnas behandling av frågan om kriminologins väsen hade ämnen som kriminalteknik och vittnespsykologi för vissa länge haft en naturlig plats bredvid kriminalbiologi, kriminalsociologi och kriminalstatistik. Det var till exempel tydligt hos den dominante Kinberg. Genom kanslerns beslut avskildes kriminologin i utbildningsstrukturen från processinriktade discipliner som kriminalteknik. Denna intervention bidrog till att renodla den kriminologiska verksamheten. Kriminologi som undervisningsämne blev nu lättare att hantera.

Regeringen lade 1957 fram sin proposition angående omläggningen av den juridiska och samhällsvetenskapliga utbildningen. Förslagen var i linje med kommitténs, kompletterade med den omarbetning som gjorts av universitetskanslern och departementens egna utredningsmän. Kriminologin, vars vikt ecklesiastikministern särskilt ville påpeka, utmejslades som en av straffrättens hjälpvetenskaper jämte kriminalpolitik och rättspsykiatri.⁷⁷⁰

I och med att riksdagen godtog propositionen slogs det fast att kriminologi skulle bli ett obligatoriskt ämne att läsa för de hundratals studenter som antogs till juristutbildningen varje år och som sedan skulle befolka olika delar av den statliga förvaltningen. Kriminologin hade fått en plats vid universitet, något som på ett tydligt sätt förankrade ämnet och underströk den vikt statsmakten lade vid ett vetenskapligt förhållningssätt till brottsligheten som socialt och politiskt problem. Kriminologi hade blivit till en given del av de högre läroanstalterna.

Diskussion

I detta kapitel har jag genom en rad exempel visat hur kriminologi från mitten av 1940-talet började artikuleras som en akademisk disciplin i Sverige. Aktioner genomfördes i syfte att ge den kriminologiska vetenskapen en fast plats vid de högre lärosätena. I samband med detta började det bli av yttersta vikt att kunna förklara och bestämma vad den kriminologiska verksamheten egentligen var.

Hyllmeter har skrivits om kriminologins essens och karaktär, eller om dess avsaknad av detta. De flesta framställningar har det gemensamt att de inte vill se kriminologi som *en* vetenskap. Dess bredd, många problematiker och arsenal av metoder brukar framhållas som kännetecken.⁷⁷¹ Samtidigt är inte mötet

769 Riksarkivet, Ecklesiastikdepartementet, konseljakt 8/2 1957, ärende nr. 96, "Kanslern för rikets universitet ang. den juridiska och samhällsvetenskapliga utbildningen", s. 22ff.

770 Riksdagens handlingar 1957: Proposition nr. 86, s. 43ff.

771 Redan under 1940 och 1950-talen var det en vanligt återkommande karaktärisering, bland annat, som vi sett, från en kriminologisk dignitär som Thorsten Sellin. Se exempelvis Sellin 1938, s. 3 och Sellin 1947a.

mellan olika traditioner och perspektiv utan problem. Exempelvis menar Arnold Binder att kriminologi är ett tvärvetenskapligt fält, men att kriminologiska forskningspraktiker och forskningsmiljöer i regel är monovetenskapliga. Även om kriminologin ofta framställs som en disciplin som inom sig rymmer en lång rad relevanta perspektiv kan den inte sägas vara tvärvetenskaplig i meningen att det mellan alla kriminologiska aktörer skulle finnas, vad Binder benämner, en ”konvergerande epistemologi”. Han menar att institutionalisering, intellektuella traditioner och en kamp om resurser leder till ”disciplinär etnocentrism”, att andra vetenskapliga perspektiv erkänns i teorin, men utesluts i praktiken.⁷⁷²

En problematik likt den Binder har målat upp kan skönjas i Sverige under 1940-talet och början av 1950-talet. Den påstått mångfacetterade vetenskapen var på många sätt medicinskt inriktad och sociologiska perspektiv inlemrades främst på medicinens villkor. I någon mening fanns en ”konvergerande epistemologi”, men den var av mindre vikt för utredningskriminologin som snarare producerades och drevs framåt genom vad man i analogi till Binder skulle kunna kalla en ”konvergerande politisk rationalitet”. Här kan man utifrån Garland och van Swaaningen tala om kriminologins ”låga epistemologiska tröskel”, med vilket avses att för den kriminologiska vetenskapen har vetenskaplig stringens och konsekvens ofta varit av mindre vikt än politisk och institutionell relevans.⁷⁷³ Att ha sin främsta plats i och kring de statliga kommittéerna gjorde dock svensk kriminologi känslig för de styrandes godtycke och de politiska konjunkturerna. Att bemästra denna situation, att göra den kriminologiska verksamheten oberoende av dagspolitiken, var vad aktörer i den kriminologiska gränsrörelsen sökte göra. Men det lämnade som vi sett i detta kapitel inte den vetenskapliga inriktningen och det intellektuella innehållet opåverkat.

En akademisk institutionalisering sågs av kriminologins banérförare som en förutsättning för att vetenskapen skulle kunna utvecklas och verkligen komma samhället till nytta. Vi får dock inte betrakta detta försök att föra över den kriminologiska verksamheten från utredningsväsendet till de högre lärosätena som en process genom vilken vetenskapen blev mindre politisk eller mindre statsnyttig. En sådan manöver kan tvärtom innebära att vetenskapens politiska funktion förstärks. Som Pierre Bourdieu uttrycker det angående samhällsvetenskapernas institutionalisering:

History attests that the social sciences can increase their independence from the pressures of social demand – which is a major precondition of their progress towards scientificity – only by increasing their reliance

772 Binder 1987, s. 42ff. Binder använder termerna ”epistemology of convergence” och ”disciplinary ethnocentrism”.

773 De använder termen ”epistemological threshold” (Garland 2002, s. 17 och van Swaaningen 2006).

upon the state. And thus they run the risk of losing their autonomy *from* the state, unless they are prepared to use *against* the state the (relative) freedom it grants them.⁷⁷⁴

En akademisering i syfte att lyfta svensk kriminologi bortom dagspolitiken kunde således inte ske med mindre än att den knöts ännu närmare statsmakten. Regeringen ägde såväl i teorin som i praktiken ett stort inflytande över utbildning och forskning vid de högre lärosätena. Det som Bourdieu menade, och som i någon mån blev fallet för svensk kriminologi, var att den samhällsvetenskapliga kunskapen naturaliserades när den gavs status som akademisk disciplin. När kriminologi blev en del av den svenska högre utbildningen genom dess plats i juristutbildningen blev den kriminologiska vetenskapen på samma gång accepterad som en vetenskap bland andra och i någon mening avpolitiserad, samtidigt var den tämjd och i detta sammanhang knuten till statsmakten.

Den statliga sanktionen krävde sin tribut. De rådande akademiska strukturerna svarade inte mot den amorfa karaktär som utredningskriminologin ägde. De behov som staten hade att fylla harmoniserade inte nödvändigtvis med de praktiserande kriminologernas intressen, och regeringen jämte de relevanta myndigheterna ville naturligt nog utöva den makt som det innebär att peka ut riktningen för en ostyrig vetenskap. Den mångsidighet som tidigare varit den kriminologiska kunskapsbildningens starkaste kort blev nu ett hinder.

Hur ska vi förstå den svårighet som den kriminologiska gränsrörelsen hade att artikulera kriminologin som en rimligt avgränsad vetenskap? Nyckeln här är att inte fångas av de kriminologiska aktivisternas egen problemformulering och därmed betrakta kriminologins roll som universitetsämne som en kriminalpolitisk fråga. Om vi i stället betraktar kriminologins predikament som en forskningspolitisk eller utbildningspolitisk fråga kan problemet förstås i hela dess bredd. Med detta står det klart att det inte var de kriminologiska objekten, brottsligheten och förbrytaren, som stod på spel, utan den kriminologiska kunskapsbildningen som sådan.

Den svenska forskningspolitiken under efterkrigstiden präglades av tankar om innovation och expansion. För samhällsvetenskaperna blev detta särskilt tydligt då de fram till åren efter andra världskriget hade mycket svag akademisk förankring. När regering, myndigheter och nygrundande forskningsråd sköt till resurser och erbjöd en infrastruktur för modern samhällsforskning inleddes ett omfattande disciplinbygge. De var inte bara kriminologi man sökte institutionalisera vid denna tid. I de offentliga diskussionerna om samhällsvetenskaperna hade frågan om deras nytta för samhällsbyggandet en framträdande position. Alla

774 Bourdieu 1994, s. 3.

var överens om vetenskapens produktiva roll, men hur denna skulle uppfattas för att sedan främjas rådde det delade meningar om.

En stark strömning – representerad av Gunnar Myrdal och andra – underströk att samhällsvetenskapen inte fick bli en samhällsteknologi. Vetenskapen skulle vara nyttig, men bedriven som grundforskning, skild från den direkt applicerade vetenskapen. Samhällsvetenskapen skulle utveckla sin egen logik och sin egen intellektuella kärna. Samhällsnyttan skulle komma som en naturlig konsekvens av detta.⁷⁷⁵ Thorsten Sellin artikulerade som jag visat i detta kapitel liknande tankar under sin vistelse i Sverige 1946/1947. Hos honom fanns en ansats att formulera den kriminologiska vetenskapen utifrån vetenskaplig metod och teoribygge, inte utifrån dess undersökningsobjekt eller dess politiska omsättning.⁷⁷⁶

Sedd i detta ljus framstår kriminologin som disciplin själv som en hybrid att hantera, inte som det främsta verktyget för att hantera andra hybrider, det vill säga den var ett objekt på gränsen mellan vetenskap och politik. Som Meloni uttryckt det angående sociologins relation till biologin: under stora delar av 1900-talet var sociologer upptagna med att bedriva gränsdragningsarbete mot en biologi som också sökte förklara människa och samhälle. Från seklets slut och in i det nya milleniet har biologi i stället allt mer kommit att framstå som ett gränsobjekt för sociologin, ett fält kring vilket en lång rad sociologiska problematiker kan och bör angripas.⁷⁷⁷

För svensk kriminologi kan en liknande utvecklingslinje beskrivas, men i andra termer. Under 1900-talets första del verkade den kriminologiska vetenskapen genom att upprätthålla och bevara spänningen mellan vetenskap och politik, således genom en hantering av en rad hybrider, där den enskilda förbrytaren framstår som den helt centrala. Från åren kring andra världskrigets slut upprätades ett nytt fokus varigenom det blev i och kring själva den kriminologiska praktiken och teorin som gränserna skulle dras. Utifrån givna förutsättningar – den svenska akademiska strukturen, samhällsvetenskapernas expansion, ett pågående kriminal- och socialpolitiskt reformarbete – var nu de aktörer som ville främja kriminologin tvungna att ta både konflikter och samarbeten från de statliga utredningarnas hägn till den forsknings- och utbildningspolitiska arenan, där andra regler och prioriteringar rådde.⁷⁷⁸ Det arbete juristerna i gränsrörelsen

⁷⁷⁵ Nybom 1997, s. 88ff

⁷⁷⁶ I *Culture Conflict and Crime* avslutade Sellin sitt resonemang om kriminologins vetenskaplighet och dess risk att bli alltför dogmatisk med orden ”[o]nly persistent striving on the part of the students of society to adopt the methods and criteria of scientific inquiry will speed the conquest of these hazards and promote the continued development of social science” (Sellin 1938, s. 16).

⁷⁷⁷ Meloni 2016.

⁷⁷⁸ Om forsknings- och utbildningspolitikens påverkan på svensk samhällsvetenskap särskilt i ljuset av Statens råd för samhällsforskning se Brissman 2010, s. 320–376 och Nybom 1997, s. 83–104.

gjorde kring kriminologins plats inom juristutbildningen kan ses som ett lyckat exempel på denna nya typ av hybridhantering. Men processen hade bara inletts.

Arbetet med att säkra en plats för kriminologin vid universitet och högskolor fortsatte under 1950-talet och första halvan av 1960-talet. Men samtidigt som gränsrörelsens aktörer försökte att ge kriminologin en tydligare plats inom den svenska samhällsvetenskapen blev dess hybriditet allt viktigare att hantera. Att det fanns ett kriminologiskt institut och en position som juridisk "hjälpvetenskap" var inte nog. Målet med institutionaliseringsarbetet framstod därmed tydligt för de flesta inblandade. Det slutliga erkännandet av kriminologin som vetenskap skulle vara en lärostol vid ett universitet. Den långa processen för att få detta att bli verklighet står i blickfånget för nästa kapitel, det sista i denna historiska undersökning av kriminologi i Sverige.

Kapitel 9 Akademisk konsolidering

När Sveriges första professur i kriminologi skulle tillsättas 1965 anlätades tre sakkunniga, däribland Inkeri Anttila, professor i straffrätt vid Helsingfors universitet. I anslutning till en sökandes diskussion om kriminologins identitet, formulerade hon en frank kommentar:

Diskussioner om huruvida kriminologin är en vetenskap eller inte förekommer i de flesta läroböcker i kriminologi och är alltid lika fruktlösa. Frågeställningen är i själva verket som sådan meningslös. Det är uppenbart att man kan och bör komma till olika resultat om en föregiven vetenskaps status beroende på vilken referensram som är aktuell. [...] Författaren har intet nytt att säga om saken och ifrågavarande avsnitt [...] förefaller överhuvud onödigt.⁷⁷⁹

Kanske hade Anttila rätt. Kanske var frågan om kriminologins vara såsom vetenskap irrelevant 1965. Men så var knappast fallet under de föregående decennierna, och kriminologins väsen hade varit en återkommande fråga i den diskussion om kriminologiprofessuren vid Stockholms universitet som pågick under 1950-talet och början av 1960-talet. Denna process hade tvingat fram ett antal frågor: Vad var kriminologi? Vilka perspektiv – naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga eller både och – representerade kriminologi? Och fanns det något existensberättigande för en vetenskap som saknade självständighet i förhållande till andra vetenskapliga discipliner? Det var frågor som behövde besvaras för att få till stånd en akademiskt institutionaliserad kriminologi och kröna denna process med en professur. Arbetet med dessa frågor liksom de

⁷⁷⁹ Stockholms universitet, Centralarkivet, vol. "Professur i kriminologi 1965", *Utlåtanden av sakkunniga för tillsättning av professuren i allmän kriminologi vid Stockholms universitet 1965*, "Anttila", s. 19. Inkeri Anttila blev den första kvinnan i Finland att inneha en lärostol när hon 1961 tillträdde professuren i straffrätt vid Helsingfors universitet. Hon kom att ha ett stort inflytande på såväl kriminologi som kriminalpolitik. Hon utvecklade nya metoder inom kriminologi – främst rörande självrapporterad brottslighet – och intog en ledande roll inom den nordiska kriminologin genom mångårigt ordförandeskap i Nordiska samarbetsrådet för kriminologi (Lahti 2013).

politiska och institutionella ansträngningar som beredde väg för professuren är i blickpunkten för detta avslutande kapitel.

Mot slutet av 1950-talet började den svenska kriminologin komma i fas med den internationella trenden som innebar att de biologiska och medicinska perspektiven tog ett steg tillbaka till förmån för sociologiska och socialpsykologiska undersökningar. De äldre perspektiven fann sig till rätta inom diverse discipliner och institutionella arrangemang, men de som kunde säga sanningen om brottsligheten som samhälleligt problem var i allt större utsträckning representanter för vad som betraktades som de moderna samhällsvetenskaperna. Det var också nu som antydning till en kritisk och radikal kriminologi började kunna anas. Det skulle dröja till 1960-talets slut innan dessa idéer verkligen bröt fram, men redan vid 1960-talets början fanns såväl i ett vidare internationellt som i ett nordiskt sammanhang tecken på att vetenskapen om brottet inte bara kunde användas för att skydda samhället utan också för att kritisera både samhällsordningen och den kriminologiska vetenskapens försanthållanden och syften.⁷⁸⁰ Även om denna process senare skulle bidra till att förändra även svensk kriminologi, hade den inga direkta konsekvenser för arbetet att instifta ämnet som en universitetsdisciplin.

Svensk kriminologi hade under hela 1900-talet verkat och reproducerats i mycket nära samarbete med det kriminalpolitiska reformarbetet. Detta hade skett till en sådan grad att de två ibland tedde sig oskiljbara. När debatten under 1950-talet började kretsa kring främjande av kriminologisk forskning och utbildning hamnade detta förhållande i centrum. De som ville se en stark akademisk kriminologi argumenterade för att vetenskapen hade visat sin kraft och nytta i relation till reformarbetet, men menade att för att vetenskapen skulle växa sig starkare och större behövde den nu institutionaliseras akademiskt. Motståndarna började vid samma punkt. Kriminologin hade varit nyttig för kriminalpolitiken, så till den grad att den kriminologiska vetenskapens särskilda karaktär inte fick utmanas av de akademiska strukturerna.

De frågor som här ska undersökas riktar intresset mot denna konflikt i synen på relationen mellan vetenskap och politik. Hur artikulerades förhållandet mellan kriminalpolitiken och kriminologin? Hur formades svensk kriminologi av sin successiva institutionalisering? Hur förhandlades i denna process gränser mellan vetenskap och politik och mellan biologiska och sociologiska perspektiv? Dessa frågor närmar vi oss genom att inledningsvis betrakta en utgivning av kriminologiska handböcker.

780 Se Melossi 2008, s. 176ff för framväxten av den kritiska och radikala kriminologin under 1960-talet i ett internationellt perspektiv.

Kriminologisk handbok

Del 1 av flerbandsverket *Kriminologisk handbok* släpptes 1955. Utgivningen var emotsedd sedan länge, särskilt med tanke på att delarna 2–5 hade publicerats flera år tidigare.⁷⁸¹ Del 1 var både basen och kronan på verket i serien och var kort och gott betitlad *Kriminologi*. Det var Karl Schlyter som initierat handboksprojektet i syfte att upplysa alla intresserade om de olika vetenskapernas syn på skilda aspekter av brottsproblemet. I sitt förord till del 1 inskräpte Schlyter den ambitionen när han stolt presenterade den breda skara auktoriteter som nu gavs möjligheten att diskutera den kriminologiska vetenskapen från just sitt perspektiv.

Den allsidighet i ämnets behandling som på detta sätt har åstadkommit, har antagits uteslutande skola vara till gagn för de läsare från olika arbetsfält som i handboken söker ledning vid sin brottnings med kriminologiska problem eller som vill begagna densamma som en inledning till kriminologins studium.⁷⁸²

Kriminologins bredd var verkligen omsorgsfullt behandlad i *Kriminologi*. Den internationella auktoriteten Thorsten Sellin hade bidragit med en historisk återblick, Bo Gerle behandlade kriminalbiologin, kriminalsociologins olika sidor diskuterades av Torgny Segerstedt, Gunnar Boalt och Carl-Gunnar Janson, kriminalstatistiken introducerades av Maths Heuman och Sven Rengby, och boken avslutades av Olof Kinberg, som sökte ett helhetsgrepp under rubriken ”Kriminologiska grundproblem”.⁷⁸³ Den uppenbarligen mångsidiga vetenskapen sattes i perspektiv av Ivar Agge som under rubriken ”Den kriminologiska vetenskapen” förde en diskussion om kriminologins innehåll och karaktär. Denna diskussion illustrerade tydligt en vetenskapssyn som kom att bli mycket viktig i det kommande decenniets behandling av kriminologins akademiska institutionalisering.⁷⁸⁴

För Agge var det av vikt att försöka göra reda i den begreppsförvirring som kom till uttryck i den slentrianmässiga användningen av ordet kriminologi. Det

781 De övriga delarna släpptes inte heller i numrerad ordning. Del 3 gavs ut 1946 under titeln *Rättsmedicin* (Sjövall 1946). Del 2 gavs ut 1947 under titeln *Rättspsykiatri i kort framställning jämte huvuddragen av lagstiftningen rörande psykiskt abnorma* (Rylander & Bendz 1947). Del 5 gavs ut 1948 under titeln *Om påföljder för brott* (Strahl m.fl. 1948). Del 4 gavs ut 1952 under titeln *Brottets beivrande* (Heuman & Lassen 1952).

782 Schlyter 1955, s. xi.

783 Sellin 1955; Gerle 1955; Segerstedt 1955; Boalt 1955; Janson 1955a; Heuman & Rengby 1955 och Kinberg 1955.

784 Agge 1955a. Detta var inte första gången som Agge behandlade denna fråga. Redan 1949, i kölvattnet efter diskussionerna om kriminologisk utbildning och forskning på nordiska kriminalistmötet, konstaterade Agge att det borde vara ”en angelägen uppgift att skapa förståelse ej blott för speciella kriminologiska forskningsresultats betydelse och för den praktiska kriminalpolitiken utan även för kriminologiens allmänna frågeställningar och arbetsmetoder” (Agge 1949, s. 13).

var en term som levde sitt eget liv. Den betecknande på samma gång allt och inget. Agge menade att ett antal frågor behövde besvaras för att tydliggöra kriminologins identitet och särart. Vad var kriminologi? Vad var inte kriminologi? Vilket var dess objekt? Vilka var dess metoder?⁷⁸⁵

Agge slog fast att all vetenskap som rörde brottslighet inte kunde räknas som kriminologi. Till exempel borde inte discipliner som redan blivit självständiga räknas in. Kriminalteknik, rättsvetenskap och rättspsykiatri var givetvis vetenskaper som rörde frågan om brottslighet, men kunde och borde inte räknas som kriminologi. Enligt Agge borde i stället den forskning som ägnade sig åt brottslighetens ”fenomenlära”, brottslighetens etiologi och prognosforskning vara det som räknades som kriminologi. I denna snävare definition överlappade och instämde Agge i flera internationella auktoritetens definition av disciplinen.⁷⁸⁶

Hans avgränsning av kriminologin var förvisso tydlig, men lämnade den samtidigt öppen mot de discipliner som arbetade vetenskapligt med brottslighet, som medicinen, psykologin och sociologin. Mot bakgrund av detta slöt sig Agge, precis som många av fältets främsta representanter, till åsikten att kriminologin inte var någon vetenskap i egentlig mening. Vad var det i sådana fall som höll ihop kriminologin? Det var, enligt Agge, kriminologins sociala och politiska roll som utgjorde den sammanhållande kraften. Dess existensberättigande bestod i att vara samordnare för de olika moderdisciplinernas forskning i syfte att nyttiggöra dem. ”Kriminologiens uppgift blir [...] att med kriminalpolitiska mål för ögonen konfrontera dylika forskningsresultat med varandra, att samordna dem och att undersöka vilka praktiska slutsatser och rekommendationer dessa resultat berättiga”. Kriminologin skulle därmed, med Agges term, vara en vetenskapens ”clearingcentral”.⁷⁸⁷

Vi kan säga att kriminologin för Agge inte skulle bestämmas genom sin form eller sitt innehåll, utan genom sin position. Kriminologin existerade inte i kraft av sig själv utan snarare som den vetenskapliga världens gränssnitt mot politiken. Av flera anledningar, menade Agge, kunde inte kriminologin använda ett annat brottsbegrepp än det straffrättsliga, vilket definierades av staten (det blev antingen ett teoretiskt godtyckligt begrepp eller ett som i slutändan ändå föll tillbaka på statens definitioner). Därmed stod kriminologi som vetenskap betraktad av

785 Agge 1955a, s. 23f.

786 Agge 1955a, s. 24ff. Bland annat låg Agge i fas med definitionen av kriminologin i den danske straffrättsprofessorn Hurwitz i Sverige uppmärksammade verk (Hurwitz 1948). Se vidare Agge 1955a, s. 24, fotnot 3. Agge implicerade således att många av de ämnen som diskuterats i tidigare delar av *Kriminologisk handbok* i själva verket inte var att räkna som kriminologi.

787 Agge 1955a, s. 31. Agge menade att man borde fråga sig om kriminologi var en självständig vetenskap och besvarade själv denna fråga med konstaterandet att ”[d]et ej kräves mycket av vetenskaplig självbesinning för att man skall finna att kriminologien icke alls utmärkes av någon sådan självständighet och enhetlighet” (Agge 1955a, s. 29).

teoretisk nödvändighet i politikens tjänst. Denna slutsats påverkades för Agges del inte av att dessa lagar var ”godtyckliga” och inte sällan irrationella.⁷⁸⁸

Utifrån hans utläggning kan vi konstatera att för Agge ledde det i grunden godtyckliga brottsbegreppet i förlängningen till slutsatsen att det var både teoretiskt konsistent och samtidigt nödvändigt för kriminologin att använda sig av orsaksförklaringar som korsade de vetenskapliga disciplingränserna. Ensidiga biologiska eller sociologiska förklaringar motsade det sunda förnuftet och vetenskapens syfte: att bistå kriminalpolitiken med nyttig kunskap. Kriminologin skulle med förankring i politiken pendla mellan medicin och sociologi, mellan individ och struktur.

Kriminologin var i denna tappning sant tvärvetenskaplig, eller kanske lämpligare uttryckt mångvetenskaplig. Dess kraft låg i att den rymde och krävde aktivitet från ett flertal vetenskapliga discipliner. Detta var inget hot mot kriminologins existens och det just på grund av denna vetenskaps privilegierade förhållande till kriminalpolitiken. Agges resonemang implicerade att kriminologins vetenskaplighet var helt beroende av det normativa sanktionssystem som sattes upp av staten. För att säkra sig en plats i vetenskapens Pantheon skulle kriminologin *omfamna* sin i grunden politiska natur och *försaka* kraven på universalitet och avtäckande av en sanning bortom lagen och normen.

I intellektuell mening var det, ser vi hos Agge, i placeringen mellan politik och specialistvetenskap som kriminologi skulle göra sig ett hem. Detta materialiserades i handboksprojektet där en lång rad ibland motstridiga perspektiv möttes. Mycket av såväl det beröm som den kritik som handboken fick mottaga handlade också om kriminologins mångsidighet och politiska dimension.⁷⁸⁹ Handboken var en illustration över tidens ledande uppfattning om kriminologin, dess möjligheter och dess bekymmer.

För dem som önskade främja kriminologisk undervisning och forskning började det vid 1950-talets mitt ses som allt nödvändigare att gränssnittet mellan vetenskaperna och det dagliga politiska arbetet också blev institutionellt och reellt. Det behövdes politiska aktioner för materialisera Agges idé om en ”clearingcentral”. Det som vid tiden mer än något annat definierade en universitetsdisciplins status i svensk offentlighet och förvaltning var förekomsten av en eller

788 Agge 1955a, s. 45ff. Agge var tydlig med att detta förvisso var den mest solida och vetenskapligt konsekventa avgränsningen, men underströk att detta var ett juridiskt perspektiv på saken: ”Det är sålunda ingalunda ägnat att förvåna om sociologiskt orienterade forskare, för vilka den juridiska synen på samhällsföreteelserna är tämligen främmande, vilja söka sig fram till de sociala realiteterna i brottslighetsfenomenet.” (Agge 1955a, s. 47).

789 Se bl.a. den danske kriminologen Karl O. Christiansens recension (Christiansen 1958). Recensenten gavs också vid detta tillfälle att leverera vad som möjligen var en träffande beskrivning av Kinbergs persona och position inom nordisk kriminologi: ”Here, too, Kinberg is vivid and stimulating, indignant and enthusiastic, all-embracing and narrow-minded, penetrating and superficial. Here, too, he incites the reader to reflection and contradiction.” (Christiansen 1958, s. 51).

flera professurer. Det var mot detta mål som den kriminologiska gränsrörelsens aktörer nu riktade sitt intresse.

Kampen om en professur

De sakkunniga i Juristutbildningskommittén hade påtalat att grundläggande utbildning i kriminologi i och för sig kunde ges av de ordinarie lärarna i straffrätt, kompletterade av timanställda lärare med extern kompetens, som psykologer, psykiatriker och statistiker. Trots detta föreslog de i sitt slutbetänkande 1953 inrättandet av en professur i kriminologi vid Stockholms högskola som en del av utbildningsreformen. Man menade att en lärostol var nödvändig för att utveckla och bibehålla en hög kvalitet på utbildningen. Dessutom var det av vikt, helt obeaktat reformeringen av den juridiska utbildningen, att Sverige fick en fast förankrad forskning om brottslighet. De sakkunniga gjorde klart att någon sådan förankring inte kunde ske utan en professur i kriminologi och man såg helst också att denna professor fick en egen institution.⁷⁹⁰

Valet av Stockholms högskola föll sig naturligt. Där fanns redan Kriminologiska institutet och i Stockholm fanns den främsta kriminologiska expertisen inom såväl psykiatri som straffrätt. Dessutom fanns där den centrala statsförvaltningen, ansvarig för den med kriminologin så sammankopplade kriminalpolitiken. Att professuren skulle placeras vid juridiska fakulteten sågs av de sakkunniga närmast som en praktisk fråga. Mot bakgrund av att det var där professorn skulle bedriva den största delen av sin undervisning var valet självklart.

De sakkunniga menade att avsaknaden av en institutionaliserad kriminologi med stor sannolikhet hängde ihop med ämnets oklara disciplinära hemvist. De noterade som exempel att Sveriges främste kriminolog till dags dato varit rättspsykiatriker, men att kriminologin i USA hade en helt naturlig hemvist inom sociologin. Hur en svensk kriminologi skulle utveckla sig ville inte de sakkunniga slå fast, men man gjorde en tydlig markering. Kriminologin skulle ägna sig åt

790 SOU 1953:15, s. 217ff. Att målet för kriminologins tillskyndare var en professur vid ett *högre lärosäte* var tydligt. När Säkerhetsanstaltsutredningen 1953 (SOU 1953:32) föreslog en professur i "kriminologisk behandlingsforskning" vid den säkerhetsanstalt som man menade borde upprättas anlades moteld. Förslaget gick på remiss till bland andra Kriminologiska institutet där Olof Kinberg och Gunnar Inghe sågade placeringen av professuren jämsn med fotknölnarna: "Anstaltens klientel skall ju enligt urvalprincipen utgöras av en bottensats av de kriminella, nämligen av dem som grundligast misslyckats sedan de väl kommit in på en brottslig levnadsbana. [...] Tanken att göra just detta, biologiskt i hög grad skadade, i vissa kriminella levnadsvanor mer eller mindre djupt fixerade och för behandling mest otillgängliga klientel till studiematerial för behandlingsforskning förefaller därför i hög grad verklighetsfrämmande." (Kinberg & Inghe 1954, s. 41). Kriminologiska institutet såg hellre en professur vid Stockholms högskola som föreslagits av Juristutbildningskommittén. Torsten Eriksson, som deltog i Säkerhetsanstaltsutredningen, menade att psykiatrikerna ansåg att kommittén med sitt förslag om en professur vid anstalten hade "trampat in på universitetets område, och i alla de yttranden som kom från det hållet slog man ihjäl den tänkta professuren, och med den för säkerhets skull även byggnadsförslaget" (Eriksson, T. 1977, s. 186).

att undersöka brottsligheten som ett samhällsligt, *inte* som ett individuellt fenomen.⁷⁹¹ I och med detta kan man skönja att gränsen mot biologi och medicin, i synnerhet psykiatri, började dras upp.

Året efter det att kommittén lagt fram sitt förslag lade riksdagsmannen för högerpartiet och professorn i rättshistoria vid Stockholms universitet, Henrik Munktell, fram den interpellation till justitieminister Herman Zetterberg som berördes i inledningen till denna del av undersökningen. Vad var det Munktell ville? Hans inlägg handlade i själva verket om att aktualisera hela det problemkomplex som den moderna brottsligheten och den moderna kriminalpolitiken utgjorde. Munktells krav på en förstärkt kriminologisk forskning med en professur föll tillbaka på uppfattningen att genomförda och planerade reformer innebar en radikal förändring i statens förhållande till sina medborgare. Med tanke på kunskapsläget var dessa reformer, menade Munktell, att betrakta som ”experiment”. Individens rättssäkerhet kunde komma att hotas och kostnaden för det offentliga bli mycket hög om utfallet inte blev det önskade, konstaterade han och fortsatte:

Under dessa omständigheter måste det både ur rättssäkerhetssynpunkt och av humanitära och ekonomiska skäl vara angeläget att skapa säkrare utgångspunkter för det fortsatta reformarbetet. Sådana utgångspunkter kan över huvud taget endast komma till stånd efter en förbättrad kriminologisk forskning.⁷⁹²

Munktell var inte särdeles intresserad av utbildning inom kriminologi. Det var forskningen eller snarare formen för forskningen som behövde diskuteras. Nog hade det bedrivits mycket god kriminologi i samband med de reformer som pågått sedan 1930-talet, tillstod Munktell, men dessa var punktvisa insatser, så gott som alltid till för att besvara en enskild fråga. Dessa undersökningar kunde inte utgöra en modell för framtiden:

De kan inte ge den principiella vägledning, som man så trängande behöver. Härför krävs en allmän kartläggning och en närmare undersökning av brottslighetsproblemet i dess helhet. Därvid måste strafflagens och det övriga statliga reaktionssystemets allmänna verkningar studeras. För kriminalpolitiken är det av yttersta vikt att man gör undersökningar om

⁷⁹¹ SOU 1953:15, s. 215ff.

⁷⁹² Riksdagens handlingar 1954: Andra kammaren, protokoll, nr. 4, s. 15. Här kan vi se en parallell till Vilhelm Lundstedts kritik av Strafflagberedningens arbete, vilken behandlats i ett föregående kapitel. Lundstedt menade precis som Munktell att politikens drag av experimentet var olyckligt och farligt, se vidare Riksdagens handlingar 1945: Andra kammaren, protokoll, nr. 40, s. 39 och Lundstedt 1946.

hur människors handlingsvanor uppkommer och bibehålles, liksom om vilka gärningstyper, som man i det moderna samhället [sic] lämpligen bör angripa med strafflagen som vapen.⁷⁹³

Justitieministern höll i princip med Munktell och såg gärna förstärkt närvaro av kriminologi vid universiteten. Detta var dock inte hans bord, men det fanns också anledning att inskräpa att kriminologin aldrig fick bli en rent inomakademisk angelägenhet: ”Då man tar ställning till den kriminologiska forskningens nuvarande möjligheter och framtida utveckling, bör man beakta att det inte bara föreligger behov av en akademisk forskning [...], utan att det också är nödvändigt att i samband med lagstiftningsarbetet göra kriminologiska utredningar.”⁷⁹⁴ Utredningskriminologin skulle inte överges utan kompletteras.

Munktells interpellation hade i praktiken inte lett någonstans. Hur skulle kriminologins banérförare gå vidare? Hur och i vilka kanaler skulle de argumentera för sin sak? I oktober 1955 skrev Karl Schlyter till Ivar Agge att han i samtal med ecklesiastikministern uppfattat att denne var intresserad av frågan om en professur i kriminologi. Schlyter bad därför Agge att skriva ett utlåtande om vikten av förstärkt kriminologisk forskning. Detta utlåtande kunde sedan Schlyter använda i sin dialog med Ecklesiastikdepartementet.⁷⁹⁵ Agge accepterade förfrågan och sammanfattade i ett brev argumenten för en professur i kriminologi.

Agge menade att de senaste decenniernas reformer i grunden förändrat synen på brott och straff. Denna förändring hade lett till konflikter mellan gammalt och nytt och därmed fanns ett behov av fördjupad forskning på området. Kriminologin saknade dock den organisation och de resurser som krävdes för en uthållig forskning. I detta skilde sig Sverige från flera andra länder där kriminologi fått en tydlig plats vid universiteten. Inte bara i USA och England var läget gynnsammare, även Danmark och Norge låg före i utvecklingen. Det saknades inte kriminologisk forskning i Sverige, men den hade främst varit av kriminalbiologisk art. En struktur för att utveckla samtliga grenar av krimino-

793 Riksdagens handlingar 1954: Andra kammaren, protokoll, nr. 4, s. 16.

794 Riksdagens handlingar 1954: Andra kammaren, protokoll, nr. 33, s. 20. Vi bör beakta att denna diskussion fördes under en period där utredningskriminologin stod oerhört stark och Strafflagberedningen fortfarande var aktiv. Samtidigt var mitten av 1950-talet en tid då allt fler upplevde att brottsligheten, särskilt bland unga, ökade kraftigt och hotade samhället. Regeringen tedde sig övertygad om att den fokuserade forskningen som skedde i anslutning till reformarbetet var helt nödvändigt.

795 Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. F9:1 – Handlingar rörande Kriminologiska institutets/Kriminalvetenskapliga institutet protokoll 1951-1965, handskrivet brev från ”KJS” (Karl Schlyter) till ”I.A.” (Ivar Agge), daterat 2/10 1955. Trots Schlyters nära vänskap med Kinberg och hans starka individualpreventiva hållning så var han fullt övertygad om att kriminologin var en samhällsvetenskap som i större utsträckning än vid tillfället borde bestå av sociologiska perspektiv, se till exempel Riksarkivet, Strafflagberedningen, Del 1: Strafflagberedningens arkiv, vol. F5:15, ”Transumt av brev från K. Schlyter till O. Kinberg 5/8 1943”.

login krävdes för att kunna ”draga de praktiskt kriminalpolitiska och legislativa konklusionerna av forskningsarbetet”.⁷⁹⁶ I och med avsaknaden av en akademisk kriminologi fanns inte heller förutsättningarna för högre utbildning inom området, något som inte minst de nordiska kriminalistföreningarna påpekat. Denna brist hade uppmärksammats av kommittén som utredde juristutbildningen och som föreslog en professur vid juridiska fakulteten på Stockholms högskola. Agge ställde sig mycket positiv till detta förslag och ville i sammanhanget understryka kriminologins nära kopplingar till straffrätten, kriminalpolitiken och dess karaktär av ”syntetisk vetenskap”. Slutligen erinrade han i sitt utlåtande om de justitieministerns ord i svaret på Munktells interpellation som innebar stöd till den kriminologiska forskningen. Agge avslutade sitt brev till Schlyter med en förhoppning att hans utlåtande skulle kunna verka som ett stöd i ”en eventuell aktion för en kriminologiprofessur”.⁷⁹⁷

Vi ska här notera den intervention som genomfördes i utlåtandet. Agge argumenterade inte bara för en professur med hänvisning till dess nytta utan också till den uppslutning som redan fanns kring förslaget. Vi ska också notera den passage där Agge uttryckte sitt starka gillande av en professur vid *juridisk* fakultet, där kriminologins uppgift vore att koordinera och sammanställa forskning med avseende på dess kriminalpolitiska betydelse. Slutsatsen vi kan dra är att kriminologen skulle vara jurist. Detta vet vi var viktigt för flera av dem som kämpade för professuren. Riksåklagaren Maths Heuman berättade i ett brev som med stor sannolikhet var ställt till Agge att han i möte med statssekreteraren vid Justitiedepartementet påtalat vikten av att en kriminologiprofessur besattes av en jurist.⁷⁹⁸ Agge i sin tur uppvaktade en av Ecklesiastikdepartementets särskilda utredare av juristutbildningen och påtalade att professuren helst borde besättas av ”en kriminalpolitiker, inte en medicinare”.⁷⁹⁹

Medan arbetet fortsatte bakom kulisserna försiggick det också inför öppen ridå. Under 1955 påtalades i riksdagen genom flera motioner och interpellationer hur brottsligheten både ökade och blev grövre. Bland de åtgärder som krävdes var en statlig utredning av brottslighetens omfattning och karaktär.⁸⁰⁰

796 Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. F9:1 – Handlingar rörande Kriminologiska institutets/Kriminalvetenskapliga institutet protokoll 1951-1965, brev från Ivar Agge till Karl Schlyter, koncept, odaterat, s. 3.

797 Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. F9:1 – Handlingar rörande Kriminologiska institutets/Kriminalvetenskapliga institutet 1951-1965: brev från Ivar Agge till Karl Schlyter, koncept, odaterat, s. 5.

798 Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. F9:1 – Handlingar rörande Kriminologiska institutets/Kriminalvetenskapliga institutet 1951-1965, brev från Maths Heumann till Ivar Agge, handskrivet, daterat 5 juli 1956.

799 Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. F9:1 – Handlingar rörande Kriminologiska institutets/Kriminalvetenskapliga institutet 1951-1965, brev från Ivar Agge, med största sannolikhet skickat till Folke Schmidt, koncept, daterat 17 september 1956.

800 Riksdagens handlingar 1955: Första kammaren, motion nr. 377 och Andra kammaren, motion nr. 462.

Uppgiften att utreda förutsättningarna för en sådan undersökning gick till Allmänna beredningsutskottet. Utskottet inhämtade uttalanden från en rad relevanta myndigheter. Dessa var överens om att den kriminologiska forskningen behövde institutionella förutsättningar för att kunna bedrivas på ett kontinuerligt och stadigvarande sätt. Ytterligare en statlig utredning av kriminologisk slag var inte vad som behövdes. Flera av remissinstanserna önskade påminna om det faktum att Juristutbildningskommittén föreslagit instiftandet av en professur i kriminologi vid Stockholms högskola. Utskottet instämde i myndigheternas ståndpunkter. Det förespråkade en professur snarare än en tillfällig utredning och bland annat därför yrkades det avslag på motionerna.⁸⁰¹

Medan olika myndigheter uttalade sitt stöd för en professur i kriminologi till riksdagens allmänna beredningsutskott fortsatte ärendet att beredas inom Ecklesiastikdepartementet. Två särskilda utredare fick i uppdrag att bearbeta Juristutbildningskommitténs betänkande och de valde att ännu tydligare än kommittén precisera en eventuell professurs innehåll. ”Det skulle icke vara frågan om att förvärva en person som inriktat sig på medicinsk forskning om brottsligheten.” Meriterade för tjänsten skulle i stället vara forskare som visat kompetens inom såväl straffrätt och kriminalpolitik som sociologi. Man motiverade detta med att kriminologins ”naturliga” hemvist var de juridiska och samhällsvetenskapliga områdena samt att den medicinska forskningen på området ansågs bli tillgodosedd genom professuren i rättspsykiatri vid Karolinska institutet och de professorer i socialmedicin som skulle inrättas vid samtliga medicinska fakulteter inom kort.⁸⁰²

När regeringen Erlander genom ecklesiastikminister Ivar Persson i februari 1957 till slut lade fram sin proposition om en förändrad juridisk och samhällsvetenskaplig utbildning fanns starkt stöd för en professur i kriminologi. Det var inte bara Juristutbildningskommittén som funnit detta lämpligt. Det fanns skrivelser från Kriminologiska institutet och Strafflagberedningen samt ett otal riksdagsmotioner och ett tydligt uttalande från Allmänna beredningsutskottet. Dessutom hade departementets egna utredare, universitetskanslern och en rad remissinstanser tillstyrkt betänkandets förslag om en professur. Vidare vet vi att flera tunga aktörer utövat inofficiella påtryckningar på departementen.

Men regeringen sa nej. Ministern påpekade i propositionen att frågan rörde förändringar av den juridiska och samhällsvetenskapliga *utbildningen*. Han konstaterade att det i kommitténs betänkande påpekades att den nya obligato-

801 Riksdagens handlingar 1955: Allmänna beredningsutskottet, nr. 15. Utskottet fick redan året efter anledning att återkomma i frågan, se Riksdagens handlingar 1956: Första kammaren, motion nr. 601; Andra kammaren, motion nr. 469 och Allmänna beredningsutskottet, nr. 22.

802 Riksarkivet, Ecklesiastikdepartementet, konseljakt 8/2 1957, ärende nr. 96, ”Promemoria angående omläggningen av den juridiska och samhällsvetenskapliga utbildningen: på offentligt uppdrag avgiven den 8 februari 1957 av Folke Schmidt och Nils Stjernquist”, s. 58f.

riska undervisningen i kriminologi vid universiteten i Lund och Uppsala skulle ges av tillgänglig samt timarvoderad personal. Ministern såg därför i detta läge ingen anledning att skapa en särskild lösning för Stockholms högskola genom att föreslå inrättandet av en professur. Samtidigt underströk ministern att han inte var negativt inställd till kriminologin som sådan: ”Jag vill emellertid tillägga, att det synes mig mycket angeläget att brottets orsaker och närliggande spörsmål blir föremål för intensivare forskning, varigenom också undervisningen kan förbättras”. Frågan om en professur fick dock behandlas den vanliga vägen, genom högskolans ordinarie anslagsäskande.⁸⁰³

Statsutskottet, som därefter behandlade propositionen, noterade mycket riktigt att ”[s]amliga förberedande instanser förordar inrättandet av en professur i kriminologi vid Stockholms högskolas stats och rättsvetenskapliga avdelning”.⁸⁰⁴ Utskottet erinrade också om alla de motioner som tidigare ställt krav på en professur. Trots detta fann utskottet statsrådets argumentation rimlig och gick därför på regeringens linje. Man tillade dock med viss skärpa: ”Utskottet vill för sin del starkt understryka vikten av forskning och undervisning i kriminologien. Med hänsyn till anförda tidigare uttalanden förutsätter utskottet, att denna fråga snarast bringas till sin lösning.”⁸⁰⁵

Det stod nu väldigt klart att det fanns en mycket stor politisk och byråkratisk uppslutning kring kravet på en professur i kriminologi. Varför agerade inte regeringen?

Ungdomar, bilstölder och svåra klientel

För att sätta regeringens tvekan i perspektiv bör vi skissera hur den kriminologiska forskningen utvecklades under framför allt andra halvan av 1950-talet. Att kriminologisk forskning skulle bedrivas vid en akademisk institution var långt ifrån självklart.⁸⁰⁶

803 Riksdagens handlingar 1957: Proposition nr. 86, s. 89.

804 Riksdagens handlingar 1957: Statsutskottet, nr. 128, s. 65.

805 Riksdagens handlingar 1957: Statsutskottet, nr. 128, s. 66.

806 Under samma tid stärktes också det nordiska samarbetet, vilket aktualiserade frågan om formerna för den kriminologiska forskningens bedrivande. Den norske professorn i straffrätt Johannes Andenæs gavs i uppdrag av den svenska regeringen att utreda frågan om fastare former för samarbete och hans slutsatser presenterades i en skrift med titeln *Om formene for økt nordisk kriminologisk samarbeid* (Andenæs 1958). I anslutning till denna utredning hölls en nordisk kriminologisk konferens i Stockholm där de centrala kriminologiska aktörerna i samtliga nordiska länder deltog. Sverige representerades av bl.a. Ivar Agge, Torsten Eriksson, Gunnar Inghe, Gösta Rylander och Torgny Segerstedt. (Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. F9:1 – Handlingar rörande Kriminologiska institutets/Kriminalvetenskapliga institutet 1951-1965, ”Program vid nordisk kriminologisk konferens i Stockholm den 13–14 december 1956” och ”Förhandlingspromemoria vid Justitiedepartementets kriminologiska konferens i Stockholm den 13 och 14 december 1956”). I förlängningen ledde detta arbete rörande ett nordiskt samarbete till det 1962 instiftade Nordiska samarbetsrådet för kriminologi.

Det dominerande problemet under 1950-talets andra halva var fortfarande ungdomsbrottsligheten, och den kriminologiska forskningen kom att beröra barns och ungdomars brott. Här genomfördes en rad undersökningar av olika moderna sociala företeelser likt nyårsupplopp och självsvåldiga beteenden hos unga människor, inte minst genom prostitution hos båda könen, liksom även den moderna staden och dess struktur.⁸⁰⁷ Även vissa nya brottstyper blev föremål för ingående analys, framförallt gällde det bilstölderna, ibland benämnda som ”billånen”, som var en direkt konsekvens av uppkomsten av efterkrigstidens massbilism.⁸⁰⁸ Detta problemkomplex öppnade också upp för andra typer av kriminologiska perspektiv, med större intresse för sociala grupper och sociala relationer.⁸⁰⁹ De individuellt inriktade perspektiven – ofta med fokus på ett klientel – fanns fortfarande kvar, men innefattade i allt större utsträckning också en social dimension.⁸¹⁰

Dessa kriminologiska undersökningar bedrevs med skilda typer av finansiering och i olika institutionella miljöer. Vissa av dem utfördes vid universitet och högskolor, men de högre lärosätena var inte den dominerande arenan för forskningen. Från en genomgång av pågående kriminologisk forskning, utförd av Ivar Agge 1958, kan noteras att vid samtliga högre lärosäten bedrevs undersökningar av brottsligheten ur olika perspektiv. Det skedde inom såväl sociologi som psykologi och pedagogik, men inte i någon större omfattning.⁸¹¹

I stället hade utredningskriminologin förstärkts och utvecklats. Riksdagen hade, som tidigare visats, uttalat sin mening att nya statliga utredningar av brottsligheten inte borde startas, i stället borde man skapa förutsättningar för riktiga forskningsinstitutioner. Regeringen ansåg dock att frågan om ungdomsbrottsligheten var så akut att den inte kunde vänta och önskade i stället själv initiera forskningen.⁸¹²

807 Se bland andra Ackerman 1954; Bolin 1958; Jonsson, G. 1956; Kälvesten 1957; Takman 1954; 1956 och 1958.

808 Se främst Agge & Fredriksson 1956; Björkenhed 1957; Fredriksson 1958 och Fernström 1963. I dessa sammanhang fick statistisk metod ett väldigt stort utrymme.

809 Se t.ex. Hermansson, Björkenhed & Björkberg 1959 och Takman & Sandqvist 1957. Dessa undersökningar uteslöt inte medicinska perspektiv, t.ex. innehöll Takmans och Sandqvists undersökning ”Ett pojkgängs utveckling och upplösning” såväl läkarundersökning som psykologiska tester av de undersökta individerna.

810 Se exempelvis Blomberg 1958 och Törnqvist 1958.

811 Bland den forskning Agge refererade kan nämnas en doktorsavhandling i psykologi av Karl Henrik Eriksson med titeln *Vanart och personlighetsavvikelser* (Eriksson, K.H. 1957) och ett licentiatarbete om kvinnlig brottslighet. Att notera är också att viss forskning som Agge uppmärksammade inte blev klar eller publicerad. Exempelvis arbetade Carl-Gunnar Janson, enligt Agge, vid tiden på en doktorsavhandling i sociologi som handlade om ”en ekologisk studie av brottsligheten i Stockholm” (Agge 1958, s. 66). Av detta blev intet och Carl-Gunnar Janson skulle komma att disputera 1961 på en avhandling om det svenska valsystemet.

812 SOU 1971:49, s. 14.

En grupp sakkunniga, med representanter både från akademien och vårdande institutioner, fick i uppdrag att utreda formerna för en sådan undersökning och föreslog 1955 ett forskningsprogram med syfte att kartlägga det unga förbrytarklientelet och föreslå verktyg i kampen mot ungdomsbrottsligheten. Med detta förslag som grund tillkallades sommaren 1956 den kommitté som under namnet ”1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar” under närmare två decennier kom att undersöka ungdomsbrottsligheten och föreslå åtgärder mot unga förbrytare. Ingående experter, främst forskare från universitet och högskolor, fick i uppdrag att ge förslag till ett program ”för en systematisk och vetenskapligt hållbar undersökning av klientelet” och när regeringen godkände förslaget även att ansvara för undersökningen.⁸¹³ Kommittén presenterade inga betänkanden förrän under andra halvan av 1960-talet, men redan från början fick dess blotta existens både kriminalpolitisk och kriminologisk betydelse då den framställdes som ett ambitiöst försök att vetenskapligt komma till rätta med ungdomsbrottsligheten. Regeringen hade således i akt och mening satt ihop en egen kriminologisk forskargrupp med representanter från ett antal vetenskapliga discipliner för att undersöka tidens stora kriminalpolitiska problem, i stället för att exempelvis styra extra pengar till forskningsråd och universitet. Det var en fingervisning om hur regeringen önskade att kriminologiska undersökningar även fortsättningsvis skulle bedrivas.⁸¹⁴

När riksdagen flera gånger under 1950-talet igen lyfte frågan om ungdomsbrottslighetens orsaker och bekämpande menade regeringen att med tanke på redan pågående reformarbete behövdes inte fler undersökningar, men regeringen lyckades skapa rum för ytterligare en utredning genom att påtala behovet av att inventera all den kunskap som redan fanns kring brottsligheten. En kommitté bestående av i första hand parlamentariker deltog därför i utredningen som resulterande i slutbetänkandet *Ungdomsbrottslighet: Överväganden och förslag av parlamentariska sakkunniga*. Utredningsarbetet bedrevs främst genom anordnandet av en lång serie konferenser till vilka experter vid olika tillfällen bjöds in för

813 SOU 1971:49, s. 3. Den förberedande gruppen 1955 bestod av Ivar Agge, Gunnar Boalt, Torsten Eriksson och Gustav Jonsson, med sociologen Kerstin Elmhorn som sekreterare (SOU 1971:49, s. 9). De sakkunniga bestod från slutet av 1956 av dess ordförande justitierådet Per Bergsten samt Ivar Agge, docenten i sociologi Gösta Carlsson (vilken ersatte Gunnar Boalt som tämligen omgående efter utnämmandet avsåde sig uppdraget), Bo Gerle, professorn i pedagogik Torsten Husén, Gustav Jonsson och professorn i statistik Sten Malmquist. Som extra experter att bistå utredningen anlätades under vägs de närmaste åren Kerstin Elmhorn, psykologerna Kristina Humble och Gitte Settergren samt socionomen Iba Svahn. Sven Ahnsjö tillkom som sakkunnig 1958 och Agge lämnade sitt uppdrag 1960 för att ersättas av Dick Blomberg (SOU 1971:49, s. 3).

814 Undersökning resulterade slutligen i sammanlagt sex publikationer i *Statens offentliga utredningar* som lades fram i slutet av 1960- och början av 1970-talet (SOU 1969:1; 1971:49; SOU 1972:76; SOU 1973:25; SOU 1973:49 och 1974:31). Dessa undersökningar har sedan följts upp flera gånger, se Sarnecki 1990 och Carlsson, C. 2014.

att belysa en relevant aspekt av ungdomsbrottsligheten och sedan diskutera frågan tillsammans med kommittén och andra.⁸¹⁵ Kommitténs verksamhet accentuerade kriminologins mångsidighet och koppling till dagsaktuella problematiker, men visade också på behovet av resurser och en infrastruktur för kriminologiska undersökningar. Här hade de facto en tillfällig kommitté utsedd av justitieministern verkat som samlande och samordnande kraft för ett disparat vetenskapligt fält. Det var just detta som kriminologins tillskyndare ville att en professur i ämnet skulle ansvara för.⁸¹⁶ Frågan om kriminologins institutionalisering blev allt mer trängande och infekterad.

En fråga för statsministern

Året var 1958 och det var fortfarande inte givet vem i regeringen som ägde frågan om kriminologisk forskning. Den befann sig någonstans mellan Justitiedepartementet och Ecklesiastikdepartementet, och därmed även mellan kriminalpolitiskt reformarbete och akademins vardag. Såväl justitieministern som ecklesiastikministern hade konfronterats med krav på stabila strukturer för kriminologisk forskning och båda hade i sina svar låtit den akademiska kriminologins framtid vara oviss. De hade uttryckt förståelse för kriminologins behov, men inte gett klara svar kring dess institutionella organisering. Vad kunde därför vara lämpligare än att regeringens ståndpunkt fördes fram av statsminister Tage Erlander nästa gång saken togs upp i Sveriges riksdag?

Bakgrunden till Erlanders inspel i den kriminologipolitiska debatten var en interpellation ställd av folkpartisten Gunnar Helén under höstriksdagen 1958. Helén målade i interpellationen upp bilden av en brottslighet som ökade och blev grövre och av en kriminalvård i ett tillstånd av kris. Ett system för att förebygga och bekämpa brottslighet krävde ”kriminalpolitisk forskning” för att uppnå önskvärda resultat, menade Helén. ”Tyvärr måste det konstateras att detta område starkt försumrats”, fortsatte han och påpekade att inget hänt trots

815 SOU 1959:37. Kommittén höll sammanlagt tjugotvå sammanträden med inbjudna experter (se ”Bilaga 1”, i SOU 1959:37 för en förteckning). Flera för oss kända aktörer deltog. Sverker Groth och Ivar Strahl talade om ungdomsbrottslighetens omfattning; Gustav Jonsson och Dick Blomberg diskuterade undersökning av ungdomsbrottslingar; Anna-Lisa Kälvesten, John Takman och Kerstin Elmhorn presenterade forskningen kring nyårskravaller och ligabildning; Ivar Agge och Gunnar Fredriksson talade utifrån sina undersökningar av bilstölder (se vidare ”Bilaga 2”, i SOU 1959:37).

816 En av kommitténs slutsatser var också att läget tarvade en förstärkt kriminologi med plats vid de högre lärosätena: ”Våra kunskaper om ungdomsbrottsligheten och dess orsaker samt om brottslingsklientelet är mycket bristfälliga. De åtgärder som vidtagits mot brottsligheten är icke i tillräcklig grad vetenskapligt underbyggda. Det är synnerligen angeläget att den kriminologiska forskningen utbyggs och organiseras. Den organisation, som genom beslut av årets riksdag förutsatts skola komma till stånd genom forskningsråden, löser icke alla problem på detta område. Ämnet kriminologi bör få ställningen av självständig akademisk disciplin och företrädas av professorer vid universiteten.” (SOU 1959:37, s. 87).

att förslag om hur detta skulle kunna åtgärdas förelåg. Helén ville nu veta om statsministern delade hans uppfattning om det kriminalpolitiska läget och vad regeringen ämnade vidta för åtgärder.⁸¹⁷

Ärendet bordlades och statsministern återkom med sitt svar mer än två månader senare. Erlander delade Heléns oro inför brottsligheten och påpekade att det inom Justitiedepartementet pågick en utredning av saken. Han konstaterade sedan att Juristutbildningskommittén mycket riktigt kommit med förslag om en professur i kriminologi som inte kommit till stånd. Statsministern syntes sedan avslöja regeringens verkliga bevekelsegrunder för att den ännu inte tagit initiativ till en sådan professur:

Att den kriminologiska forskningen i vårt land behöver intensifieras är uppenbart och därom synes i princip inga delade meningar råda. Vad som däremot kan övervägas är vilka åtgärder som bör vidtagas för att initiera denna gren av den vetenskapliga forskningen. Regeringen är för sin del inte övertygad om att inrättande av en professur i kriminologi vid någon av de juridiska fakulteterna är det riktiga sättet att börja. Den kriminologiska forskningen skall ju undersöka brottsligheten som samhällsföreteelse och söka klarlägga dess sociala och individuella orsaker och i samband därmed belysa förutsättningarna och medlen för brottslighetens bekämpande. För en verkligt effektiv forskning på detta område krävs uppenbarligen inte bara juridisk utan också bl.a. psykiatrisk, socialmedicinsk, sociologisk, psykologisk och statistisk sakkunskap.⁸¹⁸

Här ställde sig regeringen således tydligt tvekande inför en professur med *juridisk* inriktning, en inriktning som närmast tett sig självklar i de olika förslag som förts fram. Men statsministern var också tveksam till att en professur över huvud var vad som behövdes i nuvarande läge. Erlander fortsatte:

Något närmare forsknings-program för den ifrågasatta professuren har icke presenterats i samband med de olika förslagen om dess inrättande. Det synes onekligen rationellare att först söka klarlägga på vilka vägar och med vilka metoder den kriminologiska forskningen bör arbeta och i vilken ordning de många problemen på detta vidsträckta område bör angripas. Ett klarläggande av dessa utgångspunkter torde leda till att de

817 Riksdagens handlingar 1958: Andra kammaren, protokoll nr. b4, s. 5f. Vi befinner oss här åren efter Strafflagberedningens slutbetänkande och 1950-talets problem var väl etablerade. Optimismen rörande politiska reformer var naggad i kanten och nya lösningar krävdes. Fortfarande – eller snarare i än högre grad än tidigare – satte man dock sitt förtroende till vetenskapen, man verkade således fortfarande inom ramen för en "vetenskaplig modernism", jmf. Rafer 2010.

818 Riksdagens handlingar 1958: Andra kammaren, protokoll nr. b13, s. 6.

kriminologiska problemen måste tas upp till behandling på en betydligt bredare vetenskaplig front än vad en kriminologisk institution vid en juridisk fakultet kan representera.

Det förefaller därför som den första åtgärden för att utveckla den kriminologiska forskningen borde vara att i de berörda forskningsrådets regi starta en forskargrupp, representerande de olika forskningsgrenar som nysst nämnts. Ett sådant tillvägagångssätt har med framgång använts vid många tillfällen, då det gällt att initiera forskning på nya forskningsfält.⁸¹⁹

Det fanns inte mycket utrymme för tolkning. Regeringen hade genom statsministern gjort fullständigt klart att någon professur inte var aktuell inom den närmaste framtiden. Till synens handlade det om en vilja att hålla fältet öppet, att inte sluta det kring den disciplin till vilken en professur skulle knytas. Om regeringens samlade bevekelsegrund för sitt ställningstagande kan vi bara spekulera. Men genom de omedelbara reaktionerna på Erlanders svar illustreras vad som ansågs stå på spel.

Helén uttryckte besvikelse över beskedet från statsministern. Det var många som önskade denna professur. Men mer än så ställde han sig tveksam till alternativet:

Jag tror att den bild av ett forskarteam, som statsministern ställer upp, i och för sig har goda drag, men vad man ju i detta sammanhang måste hålla på är Juristförbundets krav på en förutsättningslös forskning, inte en målforskning så nära knuten till det praktiska pågående reformarbetet, att den hos allmänheten uppkallar föreställningen att man är ute efter att med forskningens hjälp bevisa riktigheten av sina egna teser.⁸²⁰

Här artikulerade Helén den rekonfigurering av kriminologin som pågick inom delar av den kriminologiska rörelsen. Målforskningen skulle ersättas, eller i alla fall kompletteras, men en förutsättningslös forskning. Annorlunda uttryckt: En politiskt styrd forskning skulle ersättas med en politiskt nyttig forskning.

Flera ledamöter instämde i Heléns resonemang och på något vis tedde det sig som att kriminologins framtid låg i potten. Skulle den bli en respektabel samhällsvetenskap bland andra eller skulle den fortsätta vara endast ett verktyg för dagsaktuella reformer? Högers Stina Walerius-Gunne gjorde sig nog till

819 Riksdagens handlingar 1958: Andra kammaren, protokoll nr. b13, s. 6f. Om forskningsråden och de principer som deras instiftande och verksamhet byggde på se Brissman 2010, s. 320ff och Nybom 1997, s. 83ff.

820 Riksdagens handlingar 1958: Andra kammaren, protokoll nr. b13, s.15.

språkrör för många av kriminologins tillskyndare när hon avslutade sitt kritiska anförande:

All forskning bör ju vara fri. Den kriminologiska forskningen skall helst bedrivas vid en juridisk fakultet under en persons ansvar, och den bör stå ovanför alla tillfälliga opinionsströmningar på kriminalpolitikens område. Och bör inte den person, som skall bära ansvaret för denna uppgift, tillsättas efter vanliga principer och tillämpande av vanligt ansökningsförfarande?⁸²¹

Stridslinjerna var därmed dragna. Regeringen ville inte bidra till att avgränsa kriminologin, den ville låta den vara en spretig bukett av psykiatri, straffrätt, socialmedicin, sociologi, psykologi och statistik, materialiserad i en forskargrupp, likt ”1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar”. Motståndarna – de var många och de var starka – ville utan att definiera ämnet för snävt ha en traditionell akademisk förankring med en professur, helst vid en juridisk fakultet. Det skulle behövas engagerat arbete för att neutralisera denna intressekonflikt och ta den kriminologiska forskningen vidare, något många i slutändan var överens om var alldeles nödvändigt.

Den norske docenten

I april 1959 skickades en inbjudan till ett antal personer ut från Justitiedepartementet genom statssekreterare Per Bergstens försorg. I inbjudan rekapitulades de diskussioner som förts av riksdag och regering under 1950-talet, med särskild betoning på kriminologins karaktär av tvärvetenskap och dess behov av samarbete över disciplingränserna. Nu såg uppenbarligen regeringen ett behov av att i någon mån motverka splittringar bland dem som ville den kriminologiska forskningen väl. ”Det synes vara av värde att få till stånd en överläggning angående hithörande frågor med deltagare representerande universiteten, de berörda forskningsråden samt myndigheter i kontakt med kriminaliteten.”⁸²² Regeringen kallade därför ett antal centrala aktörer till överläggningar i mitten av april 1959. På mötet skulle Ivar Agge, Ivar Strahl och Ola Nyquist företrädta straffrätten, Olof Kinberg, Gustaf Jonsson och Sven Ahnsjö den medicinska sakkunskapen och Arne Trankell jämte Gösta Carlsson pedagogiken respektive sociologin. Nuvarande och före detta universitetskanslern, flera myndigheters

821 Riksdagens handlingar 1958: Andra kammaren, protokoll nr. b13, s. 35.

822 Kungliga biblioteket, Ivar Agges arkiv (acc. 1985/36), vol. 5, kallelse från Per Bergsten, 2 april 1959, s. 2.

generaldirektörer, höga funktionärer inom rättsväsendet samt både justitie- och ecklesiastikministern jämte statssekreterare och byråchefer skulle också närvara.⁸²³

Vare sig protokoll, promemoria eller utförligt referat stammande från detta möte med kriminologins och kriminalpolitikens centrala aktörer har kunnat återfinnas. I ett annat sammanhang påstås att ett kriminologiskt forskningsprogram diskuterades under mötet och en dominerande uppfattning var att när ett sådant program börjat verka skulle frågan om en professur åter sättas på dagordningen.⁸²⁴ Att äntligen få regeringen till bordet kunde således ha betraktats som en seger för dem som kämpat för en lärostol.

Ivar Agge var inte av den uppfattningen. I ett brev till kollegan Strahl uttryckte han efter att ha mottagit kallelsen sin oro över att mötet skulle leva upp till ordspråket ”ju fler kockar desto sämre soppa”, och i korrespondens med statssekreterare Bergsten uttryckte han sin besvikelse över det ”intrigspel” som bedrivits i kanslihuset för att stoppa kriminologins fasta förankring i akademien. Han konstaterade att det nu krävdes en ”total regimförändring” inom svensk kriminalpolitik och kriminologi. Till både Strahl och Bergsten antydde han nu att han för egen del inte längre räknade med att spela någon huvudroll inom svensk kriminologi, vilket han tidigare tycks ha aspirerat på.⁸²⁵

Agge gav dock inte tapp. Hans arbete med att säkra den kriminologiska forskningen och undervisningen vid Stockholms högskola fortsatte oaktat regeringens försök att låsa frågan. En viktig åtgärd efter statsministerns besked att någon professur inte var att vänta blev att förstärka forskningens infrastrukturella förutsättningar vid högskolan. Här fanns redan Kriminologiska institutet, men Agge hyste inget större förtroende till det som det för tillfället såg ut.⁸²⁶ Även om han inte delade Kinbergs vetenskapssyn eller kriminalpolitiska agenda så verkade de två vara överens om behovet av en kriminologi vid Stockholms högskola. Agge invigde tidigt Kinberg i planerna på en omstrukturering av institutet. Kanske ville han inte stöta sig med den åldrade kriminologen, kanske hoppades han på dennes stöd. I ett brev till Kinberg ondgjorde sig Agge över regeringens vilja

823 Kungliga biblioteket, Ivar Agges arkiv (acc. 1985/36), vol. 5, kallelse från Per Bergsten, 2 april 1959, bilaga.

824 Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. F9:1 – Handlingar rörande Kriminologiska institutets/Kriminalvetenskapliga institutet protokoll 1951-1965, inbjudan till ”Stockholms universitet. Offentlig installation”, 1 november 1965, s. 8.

825 Kungliga biblioteket, Ivar Agges arkiv (acc. 1985/36), vol. 4, brev till Ivar Strahl, koncept, daterat 10 april 1959 och vol. 1, brev till statssekreteraren Per Bergsten, koncept, daterat 18 maj 1959. I nekrologen över Agge menade hans student och efterträdare på professuren i straffrätt, Hans Thornstedt, att Agge nog verkligen närt förhoppningen att själv bli Sveriges första professor i kriminologi (Thornstedt 1979).

826 I ett konfidentiellt P.M. kallade han institutet ”Kinbergs mestadels privata verksamhet” (Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. F9:1 – Handlingar rörande Kriminologiska institutets/Kriminalvetenskapliga institutet 1951-1965, koncept, ”Konfidentiellt P.M. angående kriminologiprofessuren och skälen för frågans snarare lösande”, daterat 19 november 1957, s. 3).

att svensk kriminologi skulle bäras upp av forskargrupper. Han kallade idén ”pretentiös” och menade att forskningen behövde fast anknytning till en akademisk institution. I arbetet med att akademiskt förankra kriminologin skulle Kriminologiska institutet kunna spela en större roll än tidigare. Men då borde, menade Agge, dess verksamhet breddas och kopplingen till högskolan förstärkas. Institutet borde därför delas upp i tre sektioner: en för klinisk kriminologi under Kinbergs fortsatta ledning, en för kriminalsociologi under ledning av professorn i sociologi och en för allmän kriminalvetenskap och kriminalpolitik under ledning av professorn i straffrätt. Sektionerna skulle vara självständiga vad gällde ekonomi, lokaler och bibliotek.⁸²⁷

Vi vet inte vad Kinberg svarade, men drygt en månad senare upprättade Agge ett P.M. i vilken planerna lades fram i ungefär samma utförande som för Kinberg. I mitten av juni 1959 beslutade Stockholms högskola i enlighet med Agges plan om den nya ordningen för det som från och med då fick heta *Kriminalvetenskapliga institutet*.⁸²⁸ Kinberg, Agge och högskolans professor i sociologi, Gunnar Boalt, tilldelades ansvaret för varsin sektion och i 1960 års *Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap* kunde Agge presentera det nya institutet för det nordiska kriminologiska och kriminalpolitiska samfundet.⁸²⁹

Bara några dagar efter beslutet om omorganisering satte sig Ivar Agge i kontakt med den norske juristen och kriminologen Knut Sveri, som vid tillfället var relativt ung och saknade tydlig institutionell förankring. I ett brev till Sveri menade Agge att Olof Kinbergs höga ålder och bristande intresse för samhällsvetenskap varit till men för institutets möjligheter att ha en inverkan på kriminologin i landet. Agge menade att omorganiseringen var en ny start för den kriminalvetenskapliga forskningen i Sverige och skulle innebära nya rekryteringar. Han påpekade att utvecklingen av den juridiska delen av kriminologin var särskilt viktig de kom-

827 Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. F9:1 – Handlingar rörande Kriminologiska institutets/Kriminalvetenskapliga institutet 1951-1965, brev från Ivar Agge till Olof Kinberg, daterat 3 april 1959.

828 Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. F9:1 – Handlingar rörande Kriminologiska institutets/Kriminalvetenskapliga institutet 1951-1965, koncept, ”P.M”. 29 maj 1959 och skrivelse från Ivar Agge till stats- och rättsvetenskapliga fakulteten, 7 september 1959. Rörande Kinbergs eventuella svar kan sägas att brevet från Agge finns i underskrivet original i arkivet. På detta brev har någon antecknat med blyerts med en handstil som påminner om Kinbergs. Det ligger utanför denna undersöknings ramar att slå fast att det är Kinbergs noteringar, men det kan ändå vara av intresse att påpeka att vid det parti i texten där Agge skriver till Kinberg att ”Om Du önskar att utåt stå som ledare (prefekt) för hela verksamheten, stärker det naturligtvis institutets ställning” har något antecknat ”nej” (Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. F9:1 – Handlingar rörande Kriminologiska institutets/Kriminalvetenskapliga institutet 1951-1965, brev från Ivar Agge till Olof Kinberg, daterat 3 april 1959, s. 3).

829 ”Syftet med ombildningen har varit att skapa en fastare anknytning av den kriminologiska forskningen i landets huvudstad till dess akademiska lärosäte och till de lärostolar därstädes som representerar forskning och undervisning inom olika grenar av kriminalvetenskapen” (Agge 1960, s. 81).

mande åren. Han konstaterade frankt att yngre forskare av det slag som krävdes för att bära upp den typen av kriminologi saknades i landet.⁸³⁰

Det var här Sveri kom in i bilden. Agge hade i samråd med rektor för Stockholms högskola bestämt sig för att till den norska kriminologen ställa en förfrågan om att uppbära en forskartjänst vid Kriminalvetenskapliga institutet. Agge erkände att en sådan ännu faktiskt inte fanns, men menade att med en tydlig kandidat till posten skulle det vara lättare att övertyga ”statsmakterna” om behovet av denna typ av verksamhet. Innan en sådan tjänst var verklighet menade han att Sveris närvaro vid Stockholms högskola kunde finansieras genom ett docentvikariat vid Juridiska fakulteten. Att Sveri ännu inte hade disputerat för den juridiska doktorsgraden trodde Agge inte skulle innebära något problem.⁸³¹

Men vilken typ av kriminolog var Sveri och varför såg Agge honom som en lämplig kandidat för att utveckla den svenska kriminologin? Sveri hade 1958 blivit licentiat vid Universitet i Oslo på ett arbete om den norska ”Barnevernsloven”.⁸³² Sedan början av 1950-talet hade han varit forskningsstipendiat i kriminologi vid Norges almenvitenskaplige forskningsråd och studerat i Berkeley, London och Uppsala.⁸³³ Hela den tiden hade Sveris fokus varit ungdomsbrottsligheten, vilken han behandlat i flera större och mindre arbeten.⁸³⁴ Hans perspektiv var rättsteoretiska, rättssociologiska, socialpsykologiska och statistiska. Det var onekligen så att han med sin kompetens inom såväl rättsvetenskap som samhällsvetenskap saknade motsvarigheter i Sverige. I det avseendet var han en given kandidat för Agge. Då det samtidigt såg ut som Sveri inte hade någon position att hoppas på i Norge under överskådlig framtid ter sig en flytt som något som kunde gynna båda sidornas intressen.⁸³⁵

Sveri tackade med glädje ja till erbjudandet.⁸³⁶ Den 1 september 1959 tillträdde han en position som vikarierande docent vid Stockholms högskolas juridiska

830 Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. F9:1 – Handlingar rörande Kriminologiska institutets/Kriminalvetenskapliga institutet 1951-1965, brev från Ivar Agge till Knut Sveri, koncept, odaterat. Den nordiska kopplingen inom kriminologi hade varit stark sedan början av seklet, om något förstärktes den under efterkrigstiden genom Kriminalistförningarnas ännu närmare samarbeten, *Nordisk tidsskrift för kriminalvidenskab* och växande interpersonella nätverk. Det var inget underligt alls i att Agge vände sig till det västra grannlandet för att rekrytera personal till svensk kriminologi.

831 Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. F9:1 – Handlingar rörande Kriminologiska institutets/Kriminalvetenskapliga institutet 1951-1965, brev från Ivar Agge till Knut Sveri, koncept, odaterat.

832 Sveri 1957.

833 Riksarkivet, Statens råd för samhällsforskning, Handlingar rörande forskartjänster, vol. 1, skrivelse från Sveri till kanslern för rikets universitet, daterad 22 december 1959.

834 Sveri 1956; 1958 och 1959.

835 Sveris situation i Norge förklaras av Johannes Andenæs i Riksarkivet, Statens råd för samhällsforskning, Handlingar rörande forskartjänster, vol. 1, sakkunnigutlåtande från Johannes Andanaes, daterat 11 februari 1960.

836 Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. F9:1 – Handlingar rörande Kriminolo-

fakultet. Sverige kan därmed sägas ha fått sin första professionella kriminolog. Det var dock ingen långsiktig lösning. Sveris verksamhet betalades av Stockholms högskola i form av ett docentvikariat, och det kunde inte pågå särskilt länge. En tydligare finansiering behövdes. Här kom det forskningsråd, som regeringen talat så varmt om när kriminologins förstärkning kommit på bordet, att spela en avgörande roll.

Statens råd för samhällsforskning hade sedan starten på olika sätt stöttat den svenska kriminologin med bidrag till genomförandet av olika undersökningar.⁸³⁷ Under 1959 fick rådet medel som kunde användas till ”särskilda forskartjänster” inom ämnen som rådet ansåg viktiga att stötta och utveckla. Vid ett sammanträde i oktober 1959 beslutade rådet att avsätta medel till en forskartjänst i kriminologi vid Stockholms högskola.⁸³⁸ Tjänsten utannonserades utan krav på särskild forskningsinriktning eller ämneskompetens. När ansökningstiden gått ut var Knut Sveri den ende sökande.⁸³⁹

Rekryteringen till tjänsten var inte utan konflikter. Rådet beslutade att utse Ivar Agge och professorn i straffrätt vid Universitetet i Oslo, Johannes Andenæs som bedömare av Sveris kompetens. Flera av rådets ledamöter protesterade mot denna konstellation. Man var rädd att forskartjänsten skulle få en allt för rättsvetenskaplig inriktning. Man yrkade på att Agge skulle bytas ut mot en mer samhällsvetenskapligt inriktad sakkunnig, men han kom att kvarstå då inget alternativ framlades.⁸⁴⁰

Ivar Agge gavs således ytterligare en möjlighet att påverka institutionaliseringen av svensk kriminologi i den riktning han önskade. Han inledde sitt sakkunnigutlåtande med en diskussion om kriminologis vara och de krav som borde föreligga för att uppbära tjänsten. Agge rekapitulerade sin uppfattning om forskningen om brottslighet som ett mycket brett fält på vilket kriminologin inte hade någon särskild koppling till en viss disciplin. Det fanns ingen principiell skillnad mellan psykiatri, biologi, psykologi eller sociologi när det gällde det kunskapsstoff som kriminologen skulle ägna sig åt. En kriminolog behövde ha insikt i ett eller flera av dessa fält och inta en position av samordnare. Samhällsvetenskapliga discipliner ägde i princip inget företräde.

giska institutets/Kriminalvetenskapliga institutet 1951-1965, brev från Knut Sveri till Ivar Agge, daterat 18 juni 1959.

837 Redan på sitt första ordinarie möte beslutade rådet om att bevilja 5000 kr i bidrag till Kriminologiska institutet (Segerstedt 1969, s. 16).

838 Riksarkivet, Statens råd för samhällsforskning, Styrelsens protokoll, vol. 3, 29/10 1959.

839 Förslag hade getts att Sveri skulle kallas till forskartjänsten, något som rådet inte kunna finna enighet kring (Riksarkivet, Statens råd för samhällsforskning, Styrelsens protokoll, vol. 3, 26/1 1960).

840 Riksarkivet, Statens råd för samhällsforskning, Styrelsens protokoll, vol. 3, 26/1 1960.

Agge fann sig dock ställd inför en forskningspolitisk verklighet och han blev av praktiska skäl tvungen att avgränsa kriminologin mer än principen tillät. Torrt konstaterade han att då det var en forskartjänst finansierad av Statens råd för samhällsforskning var man tvungen, trots kriminologins egentliga bredd, att begränsa sig till att söka kompetens inom rättsvetenskap, sociologi, statistik eller andra klart samhällsvetenskapliga discipliner.⁸⁴¹

Efter Agges manöver ser vi att avgränsningen mot medicinsk kriminologi i det närmaste var fullständig. I välfärdsstatens forskningspolitiska ekonomi hade kriminologi blivit en modern samhällsvetenskap, avgränsad från de medicinska vetenskaperna.

Enligt Agge skulle det inte spela någon roll vilken sorts samhällsvetenskap som den sökande stod för. ”Det väsentliga är att sökanden kan framvisa självständiga forskningsresultat av betydelse och att han ådagalagt full behärskning av vetenskaplig metodik vid ställandet av sina problem och vid deras lösande.”⁸⁴² Utifrån sina uppställda kriterier var Agge övertygad om Sveris kompetens. Denne visade en förtrogenhet med såväl kriminologins som socialpsykologins litteratur och problemställningar samtidigt som han hade en god förståelse av relationen mellan kriminologi och kriminalpolitik. Detta lovade goda resultat, såväl teoretiskt som praktiskt-politiskt.⁸⁴³

Sveris landsman Andenæs intygade sitt gillande genom att beklaga att Sveri varit tvungen att söka sig till Sverige för en position inom akademien. Han betonade också att trots kriminologins av nödvändighet lokala karaktär så var Sveris sociologiskt-teoretiska kompetens en garant för att han även skulle kunna verka förtjänstfullt inom svensk kriminologi.⁸⁴⁴

Sedan de sakkunniga avgivit sina utlåtanden föll stora delar av oppositionen inom rådet. Samtliga ledamöter utom en valde att biträda förslaget att Sveri skulle erbjudas tjänsten. Wilhelm Sjöstrand, professor i psykologisk pedagogik vid Uppsala universitet, lade ner sin röst med hänvisning till att de sakkunniga inte haft förmåga att bedöma Sveris samhällsvetenskapliga kompetens.⁸⁴⁵

841 Riksarkivet, Statens råd för samhällsforskning, Handlingar rörande forskartjänster, vol. 1, sakkunnigutlåtande från Ivar Agge, daterat 10 mars 1960. Agges resonemang som han förde fram skilde sig inte nämnvärt från det han fört fram i exempelvis Agge 1955a, det var den tydliga samhällsvetenskapliga inriktningen som här var det nya.

842 Riksarkivet, Statens råd för samhällsforskning, Handlingar rörande forskartjänster, vol. 1, sakkunnigutlåtande från Ivar Agge, daterat 10 mars 1960, s. 3.

843 Riksarkivet, Statens råd för samhällsforskning, Handlingar rörande forskartjänster, vol. 1, sakkunnigutlåtande från Ivar Agge, daterat 10 mars 1960, s. 6f.

844 Andenæs hade tidigare kompetentförklarat Sveri till en docenttjänst vid Oslo universitet, men placerat honom först i tredje rummet bland de sökande (Riksarkivet, Statens råd för samhällsforskning, Handlingar rörande forskartjänster, vol. 1, sakkunnigutlåtande från Johannes Andenæs, daterat 13 februari 1960, s. 4f).

845 Riksarkivet, Statens råd för samhällsforskning, Styrelsens protokoll, vol. 3, 23/3 1960. Sjöstrand utvecklade sin invändning i en särskild skrivelse (Riksarkivet, Statens råd för samhällsforskning,

Gradualavhandling i kriminologi

En förutsättning för att Sveri även på sikt skulle kunna verka inom det högre utbildningsväsendet var att han disputerade för doktorsgraden. Redan när han kom till Sverige var han licentiat och hade en avhandling under arbete. Under sin första tid i landet gavs han möjlighet att färdigställa den och i november 1960 försvarade han den offentligt vid Stockholms universitets juridiska fakultet.⁸⁴⁶ Det är tveksamt att hävda att Sveri var den förste i Sverige som disputerade för doktorsgrad med en kriminologisk avhandling, men att han var den första i landet som formellt disputerade i ämnet kriminologi är ett faktum.⁸⁴⁷

Sveris avhandling behandlade ungdomsbrottsligheten, den kriminalpolitiskt hetaste frågan och det område genom vilket han visat sig kompetent att upprätthålla en docentur. Sveri genomförde en kriminalstatistisk undersökning av såväl ett norskt som ett svenskt material avseende relationen mellan ålder och brottslighet. Han analyserade sedan detta utifrån etablerad kriminologisk teori. Avhandlingen innehöll också en vidare diskussion om kriminologins uppgift och arbetsmetoder.

Utgångspunkten för Sveris studie var att det saknades ”elementära data” om barns och ungdomars brottslighet. Det saknades inte studier av ungdomsbrottsligheten i kriminologins historia, men dessa var i regel försök att belägga den ena eller andra teorin och ofta av litet värde för konkret kriminalpolitiskt arbete, ansåg Sveri. Han drog därför en lans för deskriptiva studier av brottsligheten och tillstod att hans arbete kunde tolkas som en ”avteoretisering” av kriminologin. Men i själva verket borde, påpekade Sveri, deskriptiva studier, skapandet av ett kunskapsmaterial, vara förutsättningen för alla teoretiska undersökningar. Han inskräpte att medan teoretiska undersökningar ofta var av klinisk och diagnostisk karaktär och riktade sitt intresse mot den individuella förbrytaren, så närmade sig de deskriptiva brottsligheten som ett massfenomen. Dessutom sköts i deskriptiva studier frågan om *orsaker* i bakgrunden. Där teoretiska studier sökte svaret på frågan ”varför?” så ville man i deskriptiva studier få svar på frågan ”hur?” Sveri underströk att han med sitt propagerande för den deskriptiva metoden inom

Handlingar rörande forskartjänster, vol. 1, skrivelse daterad 8 januari 1960).

846 Opponenten var Ola Nyquist, docent i kriminalpolitik vid Uppsala universitet, som tidigare samma år disputerat på en avhandling om amerikansk hantering av ungdomsbrottslighet (Nyquist 1960), och Sven Rengby, byrådirektör vid Statistiska centralbyrån. Nyquist kom senare att recensera avhandlingen i *Svensk juristidning* (Nyquist 1962). Tidningarna gjorde visst väsen kring det faktum om att Sveris arbete var den första avhandlingen i kriminologi och att kriminologins och kriminalpolitikens högdjur var närvarande vid disputationen, se ”Doktorsdisputation om ungdomsbrott”, *Expressen*, 1960-11-12 och ”Disputation om ungdomsbrott inför kriminologisk expertis”, *Dagens Nyheter*, 1960-11-13.

847 Fram till 1969 var licentiat den högsta examen som kunde tas vid ett högre lärosäte i Sverige och sedan juristutbildningen reformerades i slutet av 1950-talet kunde juris licentiatexamen i kriminologi utfärdas. Doktor var en *grad* och därmed inte lika hårt reglerad. För en kort översikt över forskarutbildningens historia i Sverige se Joëlsson 2017, s. 10f.

kriminologin inte försökte sig på en ”pallasrevolution”. Den teoretiskt drivna orsaksforskningen skulle finnas kvar, men man var tvungen att förstå att den deskriptiva kriminologin var en förutsättning för en sådan forskning.⁸⁴⁸

Sveri blottlade i undersökningen brottslighetens åldersstruktur och kunde även visa att brottslighet bland unga främst var ett gruppfenomen. Hur skulle dessa resultat fogas till en bredare kriminologisk diskussion? Sveri laborerade med en definition av den kriminologiska vetenskapen som låg mycket nära Agges. Även Sveri valde att beskriva kriminologin som en ”clearing-central” för en mångfacetterad verksamhet.⁸⁴⁹ Data skulle produceras, lämpliga teorier om brottslighetens orsaker skulle anläggas och sedan skulle kriminalpolitiska lärdomar dras. Teorierna om brottslighetens orsaker var bara relevanta i relation till det empiriska materialet och det kriminalpolitiska arbetet. Kriminologens roll i denna process var att verka som samordnare, att aktualisera de olika forskningsdisciplinernas politiska relevans.⁸⁵⁰

När Sveri blottlagt omfattningen och strukturen på brottsligheten var den kriminologiska uppgiften att utifrån det nu givna materialet finna teoretiska modeller för det föreliggande problemet. Här mobiliserade Sveri för egen del socialpsykologiska perspektiv för att ge en förklaring, framför allt till att ungdomsbrottslighet i så stor utsträckning var ett gruppfenomen och relaterade sedan sina slutsatser till en rad relevanta kriminalpolitiska åtgärder.⁸⁵¹

Vi ser att Sveri inskräpte kriminologins vetenskaplighet, samtidigt som han monterade ner och rekonfigurerade brottsligheten. Kriminologin var tvungen att inse att kriminalitet inte var något enhetligt begrepp och att enhetliga förklaringar aldrig skulle gå att finna. Vi kan säga att Sveri menade att kriminologin blev mer vetenskaplig ju mer pragmatisk inställning den hade till sin forskningspraktik. Teorin hade gjorts sekundär, brottslighetens omfattning och struktur å ena sidan och samhällets möjlighet att ingripa å den andra, placerades i första rummet. Sveris kriminologi var pragmatisk, kriminalpolitisk relevant och gick stick emot en äldre typ av orsaksforskning som nu betraktades som obsolet.

Sveri rekommenderades betyget ”med beröm godkänd” av betygsnämnden – i vilken ingick bland andra Ivar Agge och professorn i sociologi Gunnar Boalt – vilket fakulteten instämde i och dessutom slog fast att Sveri uppvisat docentkompetens.⁸⁵² Sveri kunde med en juris doktorsgrad och en ”särskild

848 Sveri 1960a, se främst kapitel 2.

849 Sveri 1960a, s. 169.

850 Genom detta skedde således, om vi lånar Agges termer, en förskjutning från den kriminologiska ”etiologin” till den kriminologiska ”fenomenläran” (Agge 1955a). För en diskussion om ”etiologin” och ”fenomenläran” i senare svensk kriminologi se Andersson & Nilsson 2015, s. 87ff.

851 Sveri 1960a, s. 173ff.

852 Stockholms universitet, Centralarkivet, vol. ”Professur i kriminologi 1965”, *Utlåtanden av sakkunniga för tillsättning av professuren i allmän kriminologi vid Stockholms universitet 1965*,

forskartjänst” fortsätta sitt arbete vid den läroanstalt som förstatligades 1960 och blev till Stockholms universitet. Hans position innebar att han skulle komma att han stort inflytande på det tidiga 1960-talets kriminologiska samtal.

Det tidiga 1960-talets kriminologi

Sättet på vilket samhället behandlade de socialt avvikande och socialt utslagna började under 1960-talet att möta kritik. De kontrollerande och inlåsande praktiker som individualpreventionens kriminal- och socialpolitik ledde till ansågs orättfärdiga. Kritiken förstärktes av de uteblivna positiva effekterna av 1940- och 1950-talens reformer. Kritikerna menade att myndigheter ingrep mot den enskilde i större utsträckning än tidigare, men utan att komma till rätta med den allmänna ökningen av brottsligheten. I allmän debatt och i skönlitterära litterära skildringar som den skandalomsusade romanen *491* belystes de sätt på vilka staten behandlade dem som betraktades som samhällets sorgebarn.⁸⁵³

Inom den kriminologiska forskningen tog sig denna samhällskritik inte det skoningslösa uttryck den skulle komma att göra ett årtionde senare, men en förändrad samhällsdiskussion påverkade inriktningen på såväl teorier som undersökningar, vilka nu lade allt större tonvikt vid sociala processer. I det sammanhanget fanns förebilder i Norge där forskare som Vilhelm Aubert, Nils Christie och Thomas Mathiesen – alla med nära relationer till den svenska kriminologiska miljön – undersökte straffets och institutionernas sociala funktioner.⁸⁵⁴ I Sverige tog sig denna typ av kriminologi sitt tydligaste uttryck i den av sociologen Joachim Israel redigerade antologin *Sociala avvikelser och social kontroll* vilken publicerades 1964.⁸⁵⁵

Ungdomsbrottsligheten stod fortfarande i centrum. Även efter sin disputation fortsatte Knut Sveri att undersöka och diskutera detta fenomen. Han och andra lade även fokus på att granska reaktionssystemet avseende unga förbrytare.⁸⁵⁶ Inom den kriminologiska forskningen började man också betrakta artskillanden mellan förbrytare och den normala medborgaren som allt mer suspekt. Flera undersökningar, inte minst de utförda av sociologen Kerstin Elmhorn, analyserade

”Agge”, s. 31. Opponenten vid disputationen, Ola Nyquist, var även han nöjd och avslutade sin avhandlingsrecension med orden: ”Författarens fortsatta forskningsresultat emotses med de allra största förväntningar. Hans insatser kommer att bli av avgörande betydelse för den kriminologiska forskningens fortsatta inriktning och akademiska förankring i vårt land.” (Nyquist 1962, s. 297).

853 Andersson & Nilsson 2009, s. 104ff. Romanen *491* (Görling 1962) är särskilt intressant i detta sammanhang då dess handling kretsar kring en grupp ungdomar som är del av en vetenskaplig studie.

854 Se exempelvis Aubert 1954; Christie 1960 och Mathiesen 1965.

855 Israel 1964. I bokens avsnitt om brottslighet medverkade bl.a. Carl-Gunnar Janson och Harald Swedner, sedermera landets förste professor i socialt arbete (Janson 1964 och Swedner 1964).

856 Sveri 1962a; 1962b; 1962c; 1963a; 1963b och Sveri, Sveri & Rengby 1963. Andra arbeten som behandlade ungdomsbrottsligheten var Blomberg 1960 och Rengby 1962.

förekomsten av brott hos ostraffade och ”normala” och lyckades visa att vissa typer av brott var mycket vanligt förekommande också i det förment lagliga segmentet av befolkningen.⁸⁵⁷ De medicinskt inriktade kriminologiska undersökningarna användes också för att kritisera statens straff- och skyddsåtgärder och tendensen att göra skarp åtskillnad mellan dem som stämplades som asociala och dem som klarade att leva sina liv inom samhällets riktmärken.⁸⁵⁸

På det kriminalpolitiska området fortsatte reformerna. 1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar fortsatte sitt arbete och i ”Kommittén för behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna” och ”Utredningen angående försöksverksamhet mot ungdomsbrottsligheten” deltog bland andra Knut Sveri. I anslutning till dessa utredningar genomfördes en rad kriminologiska undersökningar och nya kriminologiska metoder testades.⁸⁵⁹ De tidigare decenniernas utredningskriminologi gav till slut avkastning i form av Brottsbalken. Denna skulle ersätta den gamla strafflagen av 1864 och utfärdades 1962, men trädde inte i kraft förrän 1965. Lagen präglades av Strafflagberedningens individualpreventiva fokus, men detta var delvis urvattnat och den nya lagtexten innehöll också en lång rad eftergifter åt andra intressen. De främsta representanterna för en individualpreventiv kriminalpolitik, Karl Schlyter och Olof Kinberg, var döda, och flera av de andra ledade aktörerna i och kring beredningen var pensionerade eller satt tryggt på sina ämbeten inom olika myndigheter. Den entusiasm som genomsyrat utredningsarbetet präglade inte införandet av Brottsbalken.⁸⁶⁰ Nu var andra prioriteringar viktigare för kriminologiska aktivister. En av dem var att förstärka den kriminologiska forskningen i riket.

En professur blir till

I och med forskartjänsten som Sveri tillträtt 1959 stod det mer eller mindre klart att svensk kriminologi skulle få en samhällsvetenskaplig institutionalisering. Statsledningen sköt dock beslutet om professuren framför sig. Delvis berodde det säkert på dess syn på forskargrupper som den givna formen för kriminolo-

857 Elmhorn 1964. Se även Nyquist & Strahl 1960 och Forsmann & Gentz 1962.

858 Jonsson & Kälvesten 1964.

859 SOU 1964:24 och 1964:58. I SOU 1964:58, som fick titeln *Aktion mot ungdomsbrott*, presenterades en försöksverksamhet genom vilket man satte in riktade kriminalpolitiska och socialpolitiska åtgärder inom ett begränsat område (ett antal medelstora svenska städer deltog i försöket) under en begränsad tid för att mäta effekterna av olika ingripanden från samhällets sida. Ett antal kriminologiska undersökningar bifogades betänkandet (bl.a. Sveri 1964, Persson-Blegvad 1964 och Carlsson, G. 1964). Se vidare Wahlgren 2014, s. 90ff.

860 I den nya lagen (SFS 1962:700) byttes inte ”straff” ut mot ”skyddsåtgärd”. Det var ett byte som föreslagits av Strafflagberedningen och skapat såväl irritation som ilska hos vissa kritiker. I stället etablerades begreppet ”påföljd”. Lagen innehöll fortfarande inslag av allmänpreventiva tankegångar även om det individualpreventiva dragen var tydliga. Om införandet av Brottsbalken se Andersson & Nilsson 2009, s. 106f. och Nilsson, R. 2013a, s. 133f.

gisk praktik, delvis på att man inte ville stöta sig med olika grupperingar inom akademien.

Oavsett hur man förstår regeringens obeslutsamhet i frågan om kriminologins avgränsning och hemvist så höll den i sig under 1960-talets första år. Sedan ecklesiastikministern 1963 gjort klart, med anledning av nya riksdagsmotioner som återigen krävt en professur i kriminologi, att denne *inte* ville bestämma inriktningen på den svenska kriminologiska vetenskapen uttalade statsutskottet att det förutsatte att de akademiska myndigheterna *snarast* beslutade sig om inriktningen på en professur i kriminologi.⁸⁶¹

Konsistoriet vid Stockholms universitet insåg nu att initiativet i frågan låg hos dem. I universitetets petita för 1964 fanns därför ett särskilt yttrande om kriminologiprofessuren. Det var produkten av ett samråd mellan universitets rektor och professorerna i allmän rättslära, straffrätt, sociologi, psykologi, pedagogik och pedagogisk psykologi. Universitets docent i kriminologi hade också konsulterats. Yttrandet hade dessutom tillställts professorerna i rättspsykiatri, barnpsykiatri och psykiatri vid Karolinska institutet samt professorn i socialmedicin vid Göteborgs universitet, vilka samtliga stödde det framlagda förslaget.⁸⁶²

Konsistoriets förslag var att inrätta en professur i ”allmän kriminologi”, vilken skulle delas mellan den juridiska och den humanistiska fakulteten. Efter andra världskriget, menade man i skrivelsen, hade inriktningen på forskning om brottsligheten ändrats. Före kriget dominerades kriminologin av biologiska och psykiatriska perspektiv. De fokuserade på den enskilde förbrytarens patologi, var kliniskt inriktade och metodologiskt byggde de på upprättandet av typfall. Konsistoriet benämnde denna forskningsinriktning kriminalbiologi och pekade ut Olof Kinberg som dess främste representant i Sverige. Enligt konsistoriet framkom dock denna inriktnings tydliga begränsningar ”så snart man kommer utanför den kliniska diagnostikens och terapiens område”, eftersom det var så tydligt att brottsligheten och dess skiftningar ägde nära samband med förändringar i samhällsstrukturen, till exempel industrialisering, levnadsstandard, förändringar i familjens inflytande och befolkningens mobilitet.⁸⁶³ Sociologins inträde på bred front på den skandinaviska arean hade också drivit utvecklingen i samhällsvetenskapens riktning och den kriminologiska forskningen var numera, påstod konsistoriet, främst av kriminalsociologiskt slag. Detta ägde samband med de

861 Riksdagens handlingar 1963: Proposition nr. 1, bil. 10, s. 384 och Statsutskottet, nr. 61, s. 28.

862 Riksarkivet, Ecklesiastikdepartementet, konseljakt 3/1 1964, ärende nr. 182, skrivelse till kanslern för rikets universitet från större konsistoriet vid Stockholms universitet, daterad 17 maj 1963. De fyra medicinprofessorerna var alla bevandrade på kriminologins område: Gösta Rylander, Sven Ahnsjö, Börje Cronholm och Gunnar Inghe.

863 Riksarkivet, Ecklesiastikdepartementet, konseljakt 3/1 1964, ärende nr. 182, skrivelse till kanslern för rikets universitet från större konsistoriet vid Stockholms universitet, daterad 17 maj 1963, s. 3.

sociala problem – likt ungdomsbrottsligheten – som de skandinaviska länderna konfronterat, vilka pekade på behovet av sociologiska och socialpsykologiska metoder. I skrivelsen hette det att en samhällsvetenskapligt inriktad utforskning av brottsligheten också behövdes för att effekterna av de kriminalpolitiska och socialpolitiska reformerna inte bara skulle kunna utvärderas med avseende på de individuella förbrytarna utan också på samhället i stort.

Konsistoriet slog fast att det kriminologiska forskningsområdet var alltför stort för att kunna täckas in av en professur. Det låg i denna verksamhets natur att den utfördes vid såväl sociologiska som psykologiska, pedagogiska och psykiatriska institutioner. En professur i kriminologi skulle inte ändra på detta förhållande, utan snarare göra detta mångvetenskapliga arbete effektivare och politiskt nyttigare: ”Den föreslagna professuren skall vara den förmedlande länken mellan dessa forskningsinstitutioner och mellan kriminologien och den praktiska kriminalpolitiken. Den föreslagna professuren skall sålunda kunna karakteriseras som en professur i *allmän kriminologi*.”⁸⁶⁴

Yttrandet avslutades med förslaget att professuren borde delas mellan juridisk och humanistisk fakultet (först året därpå skulle samhällsvetenskapliga fakulteter vara etablerade vid svenska universitet). Både de kriminalpolitiska och kriminalsociologiska sidorna av kriminologin var i behov av utbyggnad. Kriminologi hade en klar anknytning till juridiken ”som bestämmer dess ämnes inriktning” samtidigt som det uppenbart var fråga om en beteendevetenskap.⁸⁶⁵ Detta förhållande, samt det faktum att undervisningsbehov inom kriminologi fanns på båda fakulteterna, motiverande den delade professuren. Konsistoriet hemställde därmed om ”inrättandet fr.o.m. den 1 juli 1964 av en professur i allmän kriminologi vid Stockholms universitet”.⁸⁶⁶

Konsistoriet hade balanserat professuren mellan juridik och samhällsvetenskap, en akt som också kunde beskrivas som ett jämkande mellan politik och vetenskap. Att fyra professorer inom medicin tillstrykt förslaget underströk gränsdragningen mellan samhällsvetenskap och medicin. Sedan också den medicinska vetenskapens högsta representanter i huvudstaden, kollegiet vid Karo-

864 Riksarkivet, Ecklesiastikdepartementet, konseljakt 3/1 1964, ärende nr. 182, skrivelse till kanslern för rikets universitet från större konsistoriet vid Stockholms universitet, daterad 17 maj 1963, s. 4, min kursiv. Detta var en så tydlig markering man kan tänka sig mot den arkipelag av begrepp som knutits till den kriminologiska praktiken likt kriminalbiologi, kriminalsociologi, kriminalpsykologi och kriminalantropologi, men också mot varianter som ”medicinsk kriminologi” och ”klinisk kriminologi”.

865 Riksarkivet, Ecklesiastikdepartementet, konseljakt 3/1 1964, ärende nr. 182, skrivelse till kanslern för rikets universitet från större konsistoriet vid Stockholms universitet, daterad 17 maj 1963, s. 7.

866 Riksarkivet, Ecklesiastikdepartementet, konseljakt 3/1 1964, ärende nr. 182, skrivelse till kanslern för rikets universitet från större konsistoriet vid Stockholms universitet, daterad 17 maj 1963, s. 8.

linska institutet, i en egen skrivelse gett sitt stöd till en professur i kriminologi vid Stockholms universitet kunde inte längre kriminologi förstås som annat än en modern samhällsvetenskap.⁸⁶⁷

Med detta verkade regeringen nöja sig. Ecklesiastikministern konstaterade i 1964 års statsverksproposition att "[e]n förutsättning för en effektiv kriminalpolitik är en forskning som belyser brottslighetens orsaker samt fortlöpande följer och analyserar resultatet av samhällets åtgärder i brottsförebyggande och kriminalvårdande syfte".⁸⁶⁸ Mot bakgrund av detta konstaterande ansåg regeringen tiden inne att inrätta en professur. Regeringen valde, på konsistoriets inrådan, att inte specificera professuren utan benämnde den *Allmän kriminologi* och bestämde att den skulle vara delad mellan humanistisk och juridisk fakultet. På så sätt hölls disciplinen öppen samtidigt som dess delade fakultetshemvist pekade ut riktningen. Regeringen hade undvikit att själv behöva ta ställning.

Tillsättningen

Efter utlysning av professuren 1964 utsågs Ivar Agge, Torgny Segerstedt och Inkeri Anttila till sakkunniga.⁸⁶⁹ Två jurister och en sociolog hade således att bedöma de sökande till Sveriges första kriminologiprofessur. Läkarvetenskapen var ute ur bilden och kriminologi förstods som en verksamhet mellan lag och samhälle.

De sakkunniga hade något olika kriterier för sin bedömning. Agge citerade konsistoriets och regeringens diskussioner om professurens innehåll och lät detta tala för sig självt. Segerstedt menade att de sökande skulle bedömas utifrån kunskaper i samhällsvetenskaplig teori och metod. Ingen medicinsk kompetens fordrades och rättsvetenskaplig kunskap skulle vara meriterade. Anttila slog fast att kraven skulle innefatta "grundliga" insikter i kriminologi, "fördjupade" insikter i samhällsvetenskaplig metod samt "tillräckliga" insikter i de vetenskapliga discipliner som utforskade brottsligheten.⁸⁷⁰ Kriminologi som samhällsvetenskap skulle således vara föremålet för de sakkunnigas bedömning.

Endast två sökande anmälde sig. Förutom Knut Sveri var det juris doktor Gunnar Fredriksson som 1963 disputerat vid juridiska fakulteten vid Stockholms universitet på en avhandling om kriminalstatistik.⁸⁷¹ Meritmässigt stod han sig

867 Riksarkivet, Ecklesiastikdepartementet, konseljakt 3/1 1964, ärende nr. 182, skrivelse till rektorsämnet vid Stockholms universitet från lärarkollegiet vid Karolinska institutet, daterad 9 maj 1963.

868 Riksdagens handlingar 1964: Proposition nr. 1, bil. 10, s. 406f.

869 Stockholms universitet, Centralarkivet, vol. "Professur i kriminologi 1965", *Utlåtanden av sakkunniga för tillsättning av professuren i allmän kriminologi vid Stockholms universitet 1965*.

870 Stockholms universitet, Centralarkivet, vol. "Professur i kriminologi 1965", *Utlåtanden av sakkunniga för tillsättning av professuren i allmän kriminologi vid Stockholms universitet 1965*. "Agge", s. 1f; "Segerstedt", s. 1 och "Anttila", s. 24.

871 Fredriksson 1962. Även om Fredrikssons publikationslista inte var lång hade han ett par verk att återopa, bl.a. ett arbete författat tillsammans med Agge (Agge & Fredriksson 1956).

slätt mot Sveri som, trots att han vid tiden inte hunnit fylla 40 år, forskat och undervisat inom kriminologin på olika sätt i närmare femton år. Mot bakgrund av skillnaden i meriter kunde det närmast ses som ett formellt förfarande att utse Sveri till innehavare av professuren. Under sina år som docent hade han verkat som kriminolog just i den anda som universitetsmyndigheterna och regeringen eftersökte. Sveris chanser minskade knappast av att han upprätthöll professuren i väntan på en ordinarie innehavare.⁸⁷² Det som här gör utnämningen intressant är att inte bara meriteringen utan också inriktningen på kandidaternas kriminologi fällde avgörandet.

Förutom de uppenbara brister som de sakkunniga såg i Fredrikssons specimina förde de också en diskussion om dennes vetenskapssyn. De noterade att Fredriksson ställde rigorösa och i vissa avseenden originella krav på kriminologin som vetenskap. Bland annat menade Fredriksson att vetenskapens uppgift var att fastställa vetenskapliga lagar. Men det kunde inte kriminologin, den kunde bara generalisera utifrån tendenser. Därför var kriminologin, enligt Fredriksson, ingen vetenskap i egentlig mening.

Detta föll inte i god jord hos de sakkunniga. Anttila menade att hela diskussionen var meningslös. Agge konstaterade att påståendet att kriminologi inte var en ”empirisk-kausal vetenskap” var en ”banal sanning”. Segerstedt tyckte att Fredriksson i stället för att tala om vetenskapliga lagar borde ha diskuterat i termer av ”modeller” som ett vetenskapligt mål, något som var frekvent förekommande inom samhällsvetenskaplig forskning.⁸⁷³ Agge invände också mot Fredriksson beskrivning av kriminologi som *orsaksforskning*, och att varje statistisk beskrivning av brottsligheten endast kunde motiveras som en del i ett förklarande moment. Agge menade att förutom att ingen aktiv kriminolog skulle hålla med Fredriksson om den strikta tolkningen framtog ett sådant synsätt kriminalstatistiken dess vidare kriminalpolitiska uppgifter.⁸⁷⁴

Även om de sakkunniga uppskattade den nit med vilken Fredriksson kritiskt granskade kriminologin och kriminalstatistiken tog denna kritik upp för stor plats samtidigt som den var för destruktiv. Segerstedt konstaterade att ”[I]såren känner sig omgiven av en allt djupare osäkerhetens natt och skymtar näppeligen

872 Riksarkivet, Statens råd för samhällsforskning, Handlingar rörande forskartjänster vol. 1, Knut Sveri, ansökan om tjänstedighet, daterad 30 juli 1964.

873 Stockholms universitet, Centralarkivet, vol. ”Professur i kriminologi 1965”, *Utlåtanden av sakkunniga för tillsättning av professuren i allmän kriminologi vid Stockholms universitet 1965*, ”Anttila”, s. 19; ”Agge”, s. 10 och ”Segerstedt”, s. 7.

874 Stockholms universitet, Centralarkivet, vol. ”Professur i kriminologi 1965”, *Utlåtanden av sakkunniga för tillsättning av professuren i allmän kriminologi vid Stockholms universitet 1965*, ”Agge”, s. 9

någon dager eller stjärnor”.⁸⁷⁵ Allt sammantaget såg ingen av de sakkunniga det möjligt att förklara Fredriksson kompetent för professuren.

Till Sveris fördel räknades inte bara hans produktion från 1950-talet och hans gradualavhandling utan också det omfattande arbete han utfört efter disputationen 1960. Sveri hade sedan dess utvecklat sin forskning av ungdomsbrottsligheten, men också breddat sina intressen till att röra det som han kallade ”persistenta” brottslingar. Dessutom hade han som landets ende docent i kriminologi tagit ett ansvar för att diskutera kriminologin som vetenskap och att introducera nya perspektiv.⁸⁷⁶

Agge underströk i sitt utlåtande att Sveri på ett förtjänstfullt sätt undvek ”onödigt teoretiserande” och berömde den deskriptiva forskningsansatsen, men noterade också att Sveri på senare tid utvecklat sin förklarande och analyserande forskning. Agge påpekade också att Sveri ägde kompetens inom flera av kriminologins fält och att hans forskning genomgående var av kriminalpolitisk relevans.⁸⁷⁷ Även Segerstedt uppskattade Sveris deskriptiva ansats och höll med om att kartläggning av den sociala verkligheten var av stort värde. Dock, konstaterade Segerstedt, förde flera av Sveris resonemang ofrånkomligen in mot det vetenskapsteoretiska området. Där blev hans utläggningar något ytliga och Segerstedt menade att man gavs känslan att Sveri ”skjutit den teoretiska aspekten åt sidan och ansett det skulle vara betydelsefullare att visa upp konkreta forskningsresultat än att bedriva ett allmänt teoretiserande”, något Segerstedt inte såg som en given strategi, men som också underströk Sveris ambitioner att låta kriminologi vara en i första hand empirisk vetenskap.⁸⁷⁸ Anttila var även hon kritisk till Sveris ytliga och ibland rent tveksamma teoretiska diskussioner. För henne framstod insamlingen och sammanställningen av empiriska material som Sveris starka sida, men i metoden i övrigt visade han svagheter. Anttila menade – i motsats till Agge och Segerstedt – att i fråga om insikter i samhällsvetenskaplig metod var Sveris kunskaper lika ”otillfredsställande” som Fredrikssons. Båda saknade kompetens i avancerade statistiska metoder och deras arbeten präglades därför av ”en viss stereotyp analysrutin”.⁸⁷⁹ Det som gjorde Sveri kompetent när

875 Stockholms universitet, Centralarkivet, vol. ”Professur i kriminologi 1965”, *Utlåtanden av sakkunniga för tillsättning av professuren i allmän kriminologi vid Stockholms universitet 1965*, ”Segerstedt”, s. 8.

876 Sveri 1960b; 1962a; 1962b; Sveri & Wærner 1963 och Sveri & Holmberg 1964.

877 Stockholms universitet, Centralarkivet, vol. ”Professur i kriminologi 1965”, *Utlåtanden av sakkunniga för tillsättning av professuren i allmän kriminologi vid Stockholms universitet 1965*, ”Agge”, s. 47.

878 Stockholms universitet, Centralarkivet, vol. ”Professur i kriminologi 1965”, *Utlåtanden av sakkunniga för tillsättning av professuren i allmän kriminologi vid Stockholms universitet 1965*, ”Segerstedt”, s. 13.

879 Anttila var dock generös nog att tillstå att ”[d]et kan också sägas att Sveri och Fredriksson i sina hittills publicerade arbeten inte gjort något radikalt metodiskt missgrepp” (Stockholms universitet, Centralarkivet, vol. ”Professur i kriminologi 1965”, *Utlåtanden av sakkunniga för tillsättning av*

Fredriksson inte var det var i Anttilas ögon den förres omfattande produktion och mångsidighet. Som en särskild förtjänst underströk hon också Sveris kunskaper om kriminalpolitikens realiteter.

Det är svårt att se att någon forskare verksam i Sverige skulle ha kunnat konkurrera med Sveri om tjänsten. Så som konsistoriet och regeringen framställt saken skulle omfattade juridiska kunskaper krävas för professuren. I realiteten innebar det att den sökande måste vara jurist. Sveri skilde sig från andra jurister i landet vid tidpunkten genom sin sociologiska och socialpsykologiska kompetens. Fredriksson – en av få andra jurister som bedrev empirisk samhällsvetenskaplig forskning – kunde inte konkurrera med honom på detta område. Men lika viktigt för att de sakkunniga skulle föreslå Sveri som Sveriges förste professor i kriminologi var att han medvetet och konsekvent lyfte fram kriminologins relation till kriminalpolitiken. Helt i linje med Ivar Agges formulering av kriminologins uppdrag möttes hos Sveri vetenskap och politik, kunskap och ingripande. Hans arbeten befann sig alltid i relation till politiken, utan att uppgå i den.

De sakkunniga föreslog enhälligt att Sveri skulle uppbära ämbetet och inom några månader intog han lärostolen som dess ordinarie innehavare. Han installerades offentligen måndag 1 november 1965.⁸⁸⁰ Genom professuren blev norrmannen Sveris kriminologi, med en tydligt deskriptiv bas och alltid med den kriminalpolitiska nyttan i sikte, också svensk kriminologi.

Epilog

Med Sveris tillträde som professor i allmän kriminologi vid Stockholms universitet 1965 avslutas denna historiska undersökning. Vägen till en lärostol var som vi sett allt annat än smärtfri. Konflikter på högsta politiska nivå hade gjort att lärostolen låtit vänta på sig. Om det varit upp till den kriminologiska gränsrörelsens centrala aktörer skulle en professur kommit till stånd redan i början av 1950-talet, men alltför mycket stod på spel. Det var inte bara synen på samhället och brottsligheten som aktualiserades, utan synen på vetenskapens roll och dess relation till politiken drogs också in i skeendet.

Historien om kriminologi i Sverige slutar givetvis inte 1965, även om det är rimligt att avsluta denna undersökning just detta år, inte bara på grund av professuren utan också för att det var året då Brottsbalken trädde i kraft. De kommande decennierna skulle det svenska samhället, kriminalpolitiken och kriminologin komma att förändras. Den välfärdsstatliga konstruktionen började

professuren i allmän kriminologi vid Stockholms universitet 1965, "Anttila", s. 25).

880 Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, vol. F9:1 – Handlingar rörande Kriminologiska institutets/Kriminalvetenskapliga institutet protokoll 1951-1965, inbjudan till "Stockholms universitet. Offentlig installation", 1 november 1965. Regeringen hade beslutat i frågan redan under sommaren ("Lunds första kvinnliga professor bland 23 nyutnämnda i konseljen", *Svenska Dagbladet*, 1965-06-04).

knaka i fogarna. Kritiken mot systemet fick stora konsekvenser för den reformpolitik, den positivistiska vetenskap och de tvingande institutioner som var tätt sammanvävda med det moderna svenska samhällsbygget.

Kriminologin hade med professuren disciplinerats, konsoliderats som en akademisk samhällsvetenskap och fått en tydlig relation till politiken. Nu började en ny fas i historien om svensk kriminologi, en fas som i mycket kom att präglas av markeringar mot det förflutna. När reformivriga aktörer inom den kriminologiska gränsrörelsen under 1900-talets första decennier gått till storms mot den rådande ordningen hade man gjort det genom att brännmärka motståndarna som ovetenskapliga. Med tiden hade man vunnit stort inflytande och kriminalpolitiken från 1930-talet och fram till och med 1960-talets början påverkades starkt av den individualpreventivt inriktade kriminologiska kunskapen. Mot detta ville nu den nya tidens kriminologer markera. I en text från 1966 förklarade Sveri, den främste representanten för svensk kriminologi, att ”[d]e straffrättsliga teorier, som ligger till grund för den svenska kriminalpolitiken, saknar praktiskt taget varje tillstymmelse till empiriskt underlag”.⁸⁸¹

Den akademiska kriminologin fortsatte att utvecklas efter Sveris tillträde. En rad doktorsavhandlingar med kriminologiskt innehåll inom andra ämnen producerades efter professurens tillkomst, inte sällan med en kritisk udd riktad mot kriminalpolitiken och tidigare kriminologiska försanthållanden.⁸⁸² I slutet av 1960-talet ansökte Sveri om att göra kriminologi till ett examensämne vid Stockholms universitet och undervisning i detta inleddes i början av 1970-talet. I och med inrättandet av samhällsvetenskapliga fakulteten överfördes humanistiska fakultetens del av professuren dit. Inom kort fick kriminologi en egen avdelning inom den sociologiska institutionen, men det skulle dröja till 1989 innan Kriminologiska institutionen inrättades vid Stockholms universitet.⁸⁸³ Även om kriminologins utövare kom från olika discipliner kom den kriminologiska vetenskapen utan tvivel med tiden att få en allt mer sociologisk inriktning, och de psykiatriska och biologiska perspektiven ställdes definitivt i bakgrunden. Den svenska staten ökade sitt inflytande över den kriminologiska forskningen när Brottsförebyggande rådet, en myndighet med bland annat uppdrag att verka som ett centrum för forskning kring brottsligheten och dess bekämpande, grundades 1974.⁸⁸⁴

Det sena 1960-talet hade vridit kriminalpolitiken och kriminologin i en ny riktning. Redan 1966 bildades KRUM – Riksförbundet för kriminalvårdens humanisering – av kriminalpolitiska aktivister i syfte att driva opinionsarbete,

881 Sveri 1966, s. 23.

882 Se särskilt Börjeson 1966.

883 Tham 2014, s. 76f.

884 Om Brottsförebyggande rådet och svensk kriminologi se t.ex. Andersson & Nilsson 2015.

delvis med hjälp av kriminologisk kunskap, för att förbättra förhållandena inne på landets anstalter och för att minska användningen av fängelsestraff. Det var en organisation vars utgångspunkter gick på tvärs mot den gamla kriminalpolitiken.⁸⁸⁵ Gunnar och Maj-Britt Inghe gav 1967 ut *Den ofärdiga välfärden* som var en svidande vidräkning med det samhälle som försakade sina svagaste och med dem som menade att samhället var färdigbyggt och att inget mer behövde göras för att stötta eftersatta grupper.⁸⁸⁶ Samma år höll Inkeri Anttila en uppmärksammas föreläsning vid Uppsala universitet som sedan publicerades under titeln "Konservativ och radikal kriminalpolitik i Norden". Hon menade att dagens radikala reformvänner – till skillnad från årtiondena närmast kring andra världskriget – var starka motståndare till individualpreventionen och den så kallade "behandlingsideologin". De ansåg att den skapade allt för mycket rättsosäkerhet, att den ingrep för kraftfullt i den enskildes liv och att den faktiskt inte byggde sina krav på experternas inflytande på en solid vetenskaplig grund. Även om Anttila själv inte ville ta ställning vare sig för eller emot en radikal kriminalpolitik var texten en tydlig signal om att en ny tid var att vänta, inte bara för politiken utan också för vetenskapen.⁸⁸⁷

Under 1970-talet stegrades den kriminologiska kritiken mot ett system som inte bara uppfattades som ineffektivt utan även som rent orättvist. Samtidigt angreps den individualpreventiva ståndpunkten av dem som hävdade straffets värde och allmänpreventionens viktiga roll. I dessa angrepp på den gamla ordningen knöts olika vetenskapliga utsagor till olika politiska positioner. Från både höger och vänster angreps den välfärdstatliga rationaliteten som underbyggt svensk kriminologi under 1900-talet, för vilken det inte bara var önskvärt utan också möjligt att med tvång och vård foga även dem som inte ville in i ledet. Med denna mångsidiga kritik fördes en helt ny dimension in i kriminalpolitiken och kriminologin kom – som så många gånger förr – att på olika sätt mobiliseras och positioneras inom såväl konflikter som samarbeten. Men det är faktiskt en annan historia.⁸⁸⁸

885 Andersson & Nilsson 2009, s. 110ff.

886 Inghe & Inghe 1967.

887 Antilla 1967.

888 För fördjupning i berättelsen om svensk kriminologi efter 1965 se t.ex. Andersson 2002; Andersson & Nilsson 2015 och Tham 2014.

Avslutning

Detta arbete har avhandlat kriminologins vetenskapshistoria i Sverige från 1800-talets sista decennier fram till mitten av 1960-talet. Det har inte varit en historia om en gryende vetenskaps successiva mognad och slutliga seger. Det har varit en berättelse om hur vetenskapliga idéer formas under trycket av institutioner, politiska rörelser och det kringgärdande samhällets utveckling samtidigt som dessa idéer också återverkar på de sammanhang de mobiliseras och förankras i.

I denna avslutning ämnar jag diskutera vilka empiriska och teoretiska lärdomar man kan och bör dra från denna historia. Vad säger undersökningen om svensk kriminologi? Vilka blir de vetenskapshistoriska slutsatserna av att skriva en berättelse om kriminologi på detta sätt?

Det här arbetet är lika mycket ett arbete om idéer om kriminologin som det är om kriminologiska idéer. Det kriminologiska tankegodset har främst undersökts i ljuset av social-, kriminal- och forskningspolitiska perspektiv, med fokus på de arenor och medier igenom vilka den kriminologiska vetenskapen blev politiskt och socialt relevant. Det är värt att upprepa att de rutinmässiga institutionella praktikerna, som på samma gång var en förutsättning för och en följd av den kriminologiska vetenskapens uppkomst och konsolidering, inte har ägnats särskilt stort intresse.⁸⁸⁹ I så måtto är undersökningen något ensidig, med sitt fokus på vetenskapliga praktiker och teorier och de rörelser, grupper, myndigheter, nätverk och aktörer som var förutsättningen för att kriminologin kom att artikuleras och disciplineras i Sverige på det sätt som nu skedde. Jag har aldrig haft någon ambition till fullständighet, och ensidigheten är en ofrånkomlig sida av min fokusering, men det är värdefullt att påminna sig om vad som utelämnats nu när resultaten av undersökningen ska diskuteras och värderas.

Jag har kontinuerligt under framställningens gång pekat på slutsatser och konsekvenser av de genomförda analyserna och diskussionerna. I denna avslut-

⁸⁸⁹ Arbeten av det slaget med relevans för området är exempelvis Nilsson, R. 2013c; Norburg 2015; Petersson Hjelm 2011 (särskilt kapitel 8) och Tydén 2002.

ning tar jag ett sammanfattande grepp om de teman och problematiker som aktualiserats av undersökningen.

Kriminologins plats, legitimering och konsolidering

Med utgångspunkt i problematiker som artikulerats och berörts i tidigare forskning har jag tagit fasta på kriminologins politiska dimension. Arbetets tre delar möjliggjorde en undersökning av hur relationen mellan politik och vetenskap framträdde i olika sammanhang. I *Del 1: Den brännande frågan om brott och straff* undersöktes åren 1885 till 1920 med fokus på kriminologin i den sociala rörelsen. Perioden och en övergripande problematik rörande socialpolitik, brottslighetens hantering och vetenskapens roll är sedan tidigare utforskade.⁸⁹⁰ Jag har visat på bredden av den kriminologiska vetenskapen och dess konfliktytor mot andra typer av vetenskap, mot vissa politiska hållningar liksom mot äldre sätt att tänka om brottslighet. Jag har blottlagt hur kriminologin konsoliderades som en publik vetenskap och jag har analyserat det mycket aktiva och enträgna arbetet för att skapa en infrastruktur för vetenskapliga undersökningar av brottsligheten.

I *Del 2: Ett rationellt bekämpande av brottsligheten* sattes kriminologins relation till kommittéväsendet i allmänhet och Strafflagberedningen i synnerhet i ett nytt perspektiv. Vetenskapens roll i dessa sammanhang har tidigare beforskats, men då främst med fokus på hur vetenskapen påverkade strafflagen eller fängelset som institution.⁸⁹¹ Det jag bidragit med är en analys av hur beroende den kriminologiska vetenskapen var av utredningsväsendet vid denna tid. Kommittéarbetet gav bredd och riktning och mina resultat visar att reformarbetet bidrog till skapandet av en vetenskaplig och intellektuell miljö. Genom en fördjupad analys av kriminologin i reformarbetet har jag också visat att sociologiska och socialpsykologiska perspektiv främjades i denna miljö. Därmed bör talet om medikalisering av politiken kompletteras med en bredare diskussion om ”förvetenskapligandet av det sociala”.⁸⁹²

I *Del 3: En vetenskapens ”clearingcentral”* undersöktes kriminologins akademiska institutionalisering. Jag har visat att inrättandet av professuren i allmän kriminologi vid Stockholms universitet som har framstått som en parentes i tidigare forskning är helt centralt för att förstå svensk kriminologi under 1950-talet.⁸⁹³ Det arbete och de konflikter som kringgärdade lärostolens tillkomst belyser

890 Till exempel Andersson & Nilsson 2009; Björkman, J. 2001; Hedin 2002; Häthén 1990; Kaveh 2006; Qvarsell 1993 och Wisselgren 2000.

891 Andersson & Nilsson 2009; Nilsson, R. 2013a och Petersson Hjelm 2011.

892 I min användning av begreppet utgår jag från Raphael 2012 som använder den engelska termen ”scientization of the social”.

893 I Qvarsell 1993, som får anses vara det verk som mest ingående undersökt svensk kriminologi (trots arbetets fokus på psykiatri), berörs exempelvis bara professuren i en bisats. I Tham 2014 diskuteras professuren mot bakgrund av den kriminologiska verksamheten vid Stockholms univer-

hur en vetenskap om brottsligheten betraktades under decennierna efter andra världskriget, såväl politiskt som intellektuellt. Mina slutsatser i sammanhanget bidrar till att komplettera och delvis problematisera det fokus på kriminalpolitik och psykiatri som har präglat forskningen om 1950-talets svenska kriminologi i Sverige.⁸⁹⁴ Jag visar också i denna del hur kriminologins sociologisering från 1950-talet och framåt var ett resultat av forskningspolitiskt och institutionellt tryck lika mycket som av ett kriminalpolitiskt övervägande och inomvetenskapliga förändringar.

En ambition med denna undersökning var att analysera svensk kriminologi över en längre tidsperiod.⁸⁹⁵ Denna långa linje tydliggör förändringar och möjliggör jämförelser, och skapar därmed en historisk överblick på ett sätt som saknas i tidigare forskning. Där har man i regel haft ett snävare perspektiv eller undersökt en kortare tidsperiod. Därmed kan mina resultat öppna upp för en ny diskussion om kriminologi och samhällsvetenskap i Sverige under åren 1885–1965. Jag kommer att utveckla dessa resonemang nedan, men kan redan här säga något övergripande.

Svensk kriminologi präglades under min undersökningsperiod av såväl kontinuitet som diskontinuitet. Jag har visat att ett antal institutioner, grupper, infrastrukturer och aktörer stod för en kontinuitet och kan förstås utifrån en övergripande ideologi av vetenskaplig modernism. Den kriminologiska vetenskapens konsolidering och kontinuitet kan förstås inom ramen för en strukturell process av ett förvetenskapligande av det sociala som sträcker sig genom hela den undersökta perioden. Samtidigt har undersökningen blottlagt att svensk kriminologi under denna tid präglats av brytningar och omkast. Detta rör inte bara den rätt självklara observationen att vetenskapen efter hand kom att verka och påverka i ett nytt samhälle. Perioden introducerade nya vetenskapliga perspektiv och nya politiska problem samtidigt som villkoren för kriminologisk kunskapsproduktion förändrades radikalt.

Oavsett om kontinuitet eller diskontinuitet sätts i förgrunden har min undersökning blottlagt tydliga förändringar av svensk kriminologi. Min framställningsdisposition med tre delar samtidigt är tematiska och kronologiska möjliggör schematiska sammanfattningar av utvecklingen. Tyngdpunkten inom den kriminologiska kunskapsbildningen skiftade över perioden och sådana skiftningar kan konceptualiseras på en rad vis.

sitet. Andersson & Nilsson 2015 påpekar att instiftandet av professuren var av vikt, men utreder inte frågan djupare.

894 Se t.ex. Nilsson, R. 2013a; Petersson Hjelm 2011 och Qvarsell 1993.

895 I detta har jag sällskap endast av Andersson & Nilsson 2015. Qvarsell 1993 undersöker en ännu längre period, men med kraftigt fokus på psykiatri och hantering av sinnessjuka.

De kan beskrivas i termer av en glidning mellan tre olika typer av kriminologi: kriminalpsykologi – kriminalbiologi – kriminalsociologi.⁸⁹⁶ Kring sekelskiftet dominerande de kriminalpsykologiska perspektiven, med ett fokus på klassificering av förbrytaren, undersökning av människans psyke och en kamp mot dem som såg erkännandet av den fria viljans existens som grunden för straffrättens utformande och samhällets fortbestånd. Efter röststrättens införande, när kriminalpolitiken blev allt tydligare institutionaliserad inom reformarbetet, blev kriminalbiologin central med sitt fokus på den enskilda förbrytarens psykiska och fysiska egenart och plats inom ett institutionslandskap. Med efterkrigstidens sociala förändringar, ökade urbanisering och framväxten av en ungdomskultur kom det kriminologiska kunskapsintresset att bli allt mer kriminalsociologiskt och undersökningar av brottslighetens skiftningar, normers inverkan och socialiseringskraft kom att inneha en viktig plats i forskningen.⁸⁹⁷

Transformationen av svensk kriminologi kan också beskrivas som en rörelse mellan tre olika sätt att agera: tycka – göra – veta. Den kriminologiska vetenskapen etablerades i Sverige till stor del i ett sammanhang av politisk konflikt och sociala spänningar. De grupper som artikulerade och mobiliserade kriminologiska tankegångar gjorde detta främst i syfte att ifrågasätta en rådande ordning, att utmana en dogm och att skapa alternativa bilder och scenarion. Antalet faktiska empiriska undersökningar av brottsligheten var mycket färre än vad intresset kring den nya vetenskapen kunde ge sken av. När sedan de empiriska undersökningarna från 1910-talet och framåt blev vanligare producerades och konsumerades dessa ständigt i relation till statens kriminalpolitiska reformarbete. Kunskapen producerades i syfte att rättfärdiga reformer och öka statens kapacitet att klassificera, reformera och oskadliggöra befolkningens ostyriga element. Först när kriminologi lyftes in i diskussioner om akademisk institutionalisering under efterkrigstiden blev frågan om ett vetande utan direkt koppling till det dagspolitiska arbetet aktuell. Institutionaleringen av svensk kriminologi, representerad av en professur som besattes av en jurist med stort intresse för sociologi, socialpsykologi och statistik, är en tydlig symbol för det kriminologiska vetandets plats i spänningen mellan kriminalpolitik och fri samhällsvetenskaplig forskning.

Slutligen kan förändringarna i svensk kriminologi 1885–1965 beskrivas som tyngdpunktsförskjutningar mellan olika typer av aktörer: socialreformatorer – kriminalpolitiker – disciplinbyggare. När en svensk kriminologi upprättades kring

896 I sammanhanget är detta analytiska begrepp. Även om såväl *kriminalpsykologi*, *kriminalbiologi* och *kriminalsociologi* var etablerade termer redan i det tidiga 1900-talets Sverige så menar jag inte att de olika perioderna präglades av bruket av den specifika termen.

897 Det tål att understryka att kriminalsociologi främst, men inte utslutande, var en praktik knuten till universitet och forskningsinstitut. Som visats i denna undersöknings kapitel 7 och i exempelvis Nilsson 2013a och Qvarsell 1993 pågick samtidigt en mycket intensiv forskning knuten till olika institutioner och medicinska fakulteter där psykiatriska perspektiv stod i fokus.

sekelskiftet 1900 var den nödvändiga vetenskapliga infrastrukturen beroende av en rad socialreformatorer. Två av de viktigaste var G.H. von Koch och August Wirén. De och deras likar skapade utrymme för den nya vetenskapen i tidskrifter, skriftserier, handböcker och på möten och kongresser. De skapade såväl politiska som materiella förutsättningar för konsolidering av svensk kriminologi under 1900-talets första decennier. De kriminalpolitiska aktörer som från 1920-talet och framåt stod i fokus var mer än något inriktade på kriminologins direkt politiska tillämpning. Såväl en utövare som Olof Kinberg och en mecenat och facilitator som Karl Schlyter blev här oumbärliga för den kriminologiska vetenskapen. De ”kriminalpolitiska ingenjörerna” bands samman genom professionella, personliga och politiska nätverk.⁸⁹⁸ Centrum var under lång tid Strafflagberedningen, men de relevanta aktörerna fanns utspridda i hela statsapparaten. När kriminologin började akademiseras under åren efter andra världskriget trädde en annan typ av aktörer in i rampljuset. Det var de personer – ofta redan integrerade inom universitetsvärlden – som sökte främja kriminologin som vetenskaplig disciplin. Ivar Agge och Knut Sveri är här de centrala namnen. Agge i rollen som den mäktige straffrättsprofessorn som både på och bakom scenen under närmare två decennier sökte tukta, avgränsa och främja svensk kriminologi, och Sveri i rollen som den unga och lovande forskaren, som var den första att uppbara tjänst som kriminolog vid ett svenskt högre lärosäte och som etablerades med en helt annan vetenskaplig bakgrund och erfarenhet än sina medicinskt inriktade föregångare.

De måste understrykas att uppdelningar såsom dessa är heuristiska verktyg. De är produkten av en undersökning som sträcker sig över en lång tid, men där fokus under olika perioder medvetet legat på olika teman. Dessa beskrivningar av skiften inom en allt annat än sammanhållen vetenskaplig disciplin kan således användas för att tydliggöra ett resonemang, artikulera ett tema eller peka ut en linje, men jag hoppas att jag med min undersökning har kunnat visa att kriminologins vetenskapshistoria i Sverige är mer komplicerad än så. Den går inte i enkel tretakt.

Välfärden, vida världen och vetenskapen om samhället

Att min undersöknings slutsatser äger relevans för forskning om svensk kriminologis historia har visats ovan och behöver inte upprepas här. Däremot pekar såväl tidigare forskning om svensk kriminologi som mina resultat på vetenskapens relation till ett vidare sammanhang. Det är därför lämpligt att säga några ord om hur mina resultat relaterar till det mycket breda forskningsfält som behandlar välfärdsstatens och det moderna Sveriges uppkomst.

⁸⁹⁸ Termen ”kriminalpolitiska ingenjörer” lånas från Petersson Hjelm 2011, s. 136ff.

Forskningen om välfärdsstatens och folkhemmets skuggsidor är sedan ett par årtionden omfattande. I den framställs vetenskaplig ideologi och praktik som väsentliga aspekter av framväxten av det moderna Sverige, inte minst på socialpolitikens och kriminalpolitikens områden. Även om det i offentlig debatt ibland framställs som att rasbiologiska undersökningar, steriliseringar och olika typer av repression och kontroll skulle vara utforskade aspekter av den svenska välfärdsstaten så är detta inte fallet.⁸⁹⁹ Möjligen kan forskningen de senaste årtiondena snarare sägas ha lidit av en slagsida genom att ägna just kategoriserande och kontrollerande praktiker väldigt stort intresse. Genom dessa undersökningar har det ändå vuxit fram en mer komplex och problematiserad bild av de fenomen som stavas välfärdsstat och folkhem. Jag vill därmed placera min undersökning av svensk kriminologi i ett forskningssammanhang där den svenska välfärdsstaten vare sig förstås som ett semi-fascistiskt och genomplanerat samhälle eller som det goda hemmet som ville allas väl.⁹⁰⁰

Genom denna positionering blir två moment viktiga. För det första att man kan problematisera välfärdsstatens socialdemokratiska själ. Att peka ut socialdemokratin som den svenska välfärdsstatens grundare är såväl att överskatta som att underskatta dess historiska insats. Det välfärdstatliga projektet inleddes av liberala schatteringar vid seklets början och även i dess mer omfattande form hade det bred uppslutning utanför den socialdemokratiska rörelsen. På samma sätt formulerades en kriminalpolitisk problematik av liberala grupper vid 1900-talets början, en problematik som på många sätt var densamma som olika regeringar försökte angripa under 1920-talet och som socialdemokratiskt ledda regeringar tog sig an på bred front från 1930-talet och framåt.⁹⁰¹ Jag har visat att det fanns en kontinuitet över denna tid vad gäller de centrala kriminologiska aktörerna,

899 Det definitiva genombrottet för en kritisk diskussion om den svenska välfärdsstaten brukar dateras till utgivandet av Yvonne Hirdmans *Att lägga livet tillrätta* (Hirdman 1989). Hirdman tolkades som att hon förde fram tesen att en kontrollerande och paternalistisk social ingenjörskonst – främst symboliserad av makarna Myrdal – var det centrala momentet i den svenska välfärdsstatens formering. Detta sågs som ett frontalangrepp på inte bara välfärdstaten utan denna styrningsform i sin socialdemokratiska skepnad, vilket gav eko i den politiska debatten. Hirdman själv ville understryka folkhemspolitikens dubbelhet. Om detta och om de olika strömningarna i forskningen kring den svenska välfärdsstaten och dess ”två sidor” se Lundberg & Tydén 2007. I diskussionen om välfärdstatens mörka sidor har steriliseringsfrågan intagit en central diskussion. De viktiga arbetena här är Björckman M. 2011; Broberg & Tydén 2005; Runcis 1998 och Tydén 2002. För en diskussion om påståendet att steriliseringar och rasbiologi är utforskade fält inom svensk historia se Broberg & Tydén 1998 och Marklund 2015.

900 Bland arbeten relevanta för föreliggande undersökning som kan placeras i detta sammanhang vill jag särskilt lyfta fram Berg, A. 2009; Björckman, J. 2001; Ericsson 2015; Nilsson, R. 2013a och Ohlsson Al Fakir 2015. Se Hirdman, Lundberg & Björckman 2012, s. 14ff för ett övertygande resonemang om den svenska välfärdsstaten som ett komplext historiskt fenomen.

901 Om välfärdsstatens och även folkhemmets historiska rötter se exempelvis Björck 2011 och Lagergren 1999. Se Andersson & Nilsson 2009 för en analys av kriminalpolitikens utveckling under 1900-talet. Om kontinuiteten i kontroll- och disciplineringspraktiker se Björckman, J. 2001.

såväl institutionellt som intellektuellt, organisatoriskt och personellt. De grupperingar som bar upp svensk kriminologi var aldrig politiskt enfärgade, tvärtom fungerade de olika arenor som kriminologin mobiliserades på som platser där olika politiska intressen kunde träffas och samlas kring gemensamma mål på ett begränsat område av reformpolitiken. Välfärdsstaten är ett fundament för politisk styrning under 1900-talet Västvärlden över och även om det fanns politiska konflikter om kriminalpolitiska reformer i Sverige vid mitten av 1900-talet så gick inga entydiga skiljelinjer mellan olika politiska läger.⁹⁰² Den svenska kriminologin fram till 1965 går att förstå som en välfärdsvetenskap, men den bör inte bestämmas som en socialdemokratisk dito.

För det andra är det viktigt att problematisera och nyansera vetenskapens roll i välfärdsstatens formering. Det fanns inget enkelt förhållande mellan vetenskap och politisk maktutövning i folkhemmets skugga. Det går inte en rak linje från vetenskapliga undersökningar av samhället, via den ideologi som kan benämnas ”social ingenjörskonst”, till kontroll och repression av misshagliga individer. Min undersökning har visat på vetenskapens kontingenta förhållande till politiken och de komplexa processer och anordningar som krävs för att en vetenskap ska bli politiskt relevant. Detta betyder inte att jag förnekar forskarnas eller de vetenskapliga teoriernas och praktikernas del i statens övergrepp, men det är viktigt att understryka att det inte var vetenskapen som var den enda eller ens den centrala byggestenen i välfärdsstatens maktutövning.

Thomas Etzemüller har påpekat att ett utpräglat drag i den svenska välfärdsstaten vid dess uppbyggnad var att den eftersträvade normalisering och produktion, inte kontroll och exkludering. Den vetenskapliga rationalitet som skulle genomsyra samhällsbygget skulle främst frigöra och skapa självständiga (och självkontrollerande) individer. Dessa människor skulle vara basen i det rationella samhället.⁹⁰³ Här finns givetvis grund för att hävda att kriminologi var just ett av välfärdsstatens kontrollverktyg. Kriminologin var så betraktad den vetenskap genom vilka de som inte enkelt lät sig normaliseras och göras produktiva med *tvångande* medel skulle formas till disciplinerade medborgare, eller i värsta fall oskadliggöras. Vi kan minnas sociologiprofessorn Torgny Segerstedts ord när han slog fast att sociologi var det normala beteendets vetenskap och kriminologi var det avvikande beteendets.⁹⁰⁴ Men att påstå att detta var kriminologins självklara roll och enda funktion är att lägga för stor vikt vid bara *en* aspekt av svensk kriminologi under den här aktuella perioden. Dels kunde kriminologi

902 För ett resonemang om välfärdsstaten som den grundläggande styrningsformen i västvärlden se Garland 2014.

903 Etzemüller 2012, s. 97ff. Jmf. Nilsson, R. 2013a, s. 138ff om det svenska fängelset som en inkluderande institution.

904 Segerstedt 1955, s. 163ff.

verka frigörande inom ramen för arbetet med vissa grupper och klientel genom att vetenskapliga kunskaper och praktiker minskade eller avskaffade en tidigare repression, dels kunde kriminologiskt tänkande och kriminologiska undersökningar mobiliseras för motstånd mot en rådande makt, som i det tidiga 1900-talets protester mot ”den nationella prygelstaten”, 1930-talets angrepp på skyddshemsregimer och 1960-talets opposition mot rådande kriminalpolitiska dogmer. Svensk kriminologi – liksom all kriminologi – var och är per definition politisk. Min undersökning har visat hur den – även under en välfärdsregim – kunde verka politiskt på en rad olika sätt.

Ett annat forskningsfält jag placerar min undersökning i relation till är den internationella forskningen om kriminologins historia. Här avses både den historieskrivning som ägnar sitt intresse åt nationella kriminologier och den som undersöker kriminologi som en verksamhet som inte definieras av landsgränser.⁹⁰⁵ Mitt bidrag möjliggör i princip jämförelser med andra nationers historieskrivningar. En sådan jämförelse här och nu blir av tämligen ytlig karaktär.

Det kan översiktligt sägas att det amerikanska sammanhanget ägde mycket små likheter med det svenska. Där blev tidigt den sociologiska kriminologin dominerande, den fick relativt snabbt en akademisk förankring och den politiska traditionen och kulturen skapade helt andra villkor för den kriminologiska vetenskapen.⁹⁰⁶ Med Storbritannien fanns stora likheter i institutionellt hänseende. Både där och i Sverige fann kriminologin ett drivhus i sociala rörelser och i statliga utredningar. De kriminologiska teorierna och praktikerna var starkt knutna till uppbyggandet av en välfärdsstat, verksamheten var till stora delar praktiskt inriktad och den akademiska institutionaliseringen av den kriminologiska vetenskapen skedde tämligen sent.⁹⁰⁷ Med Tyskland ägde Sverige intellektuella likheter, och den tyska forskningen appellerade till de svenska kriminologerna. Problemformuleringar och begrepp importerades under stor del av undersökningsperioden direkt från Tyskland. Den institutionella kopplingen var dock mycket svagare i Sverige och fältet konsoliderades aldrig lika tydligt genom tidsskrifter och sällskap som i Tyskland.⁹⁰⁸

Min undersökning bereder vägen för fortsatta jämförelser och ytterligare analyser av det flöde av idéer, aktörer och problematiker mellan andra länder och ett svenskt sammanhang som berörts genom denna undersökning, exempelvis Aschaffenburgs inflytande i Sverige, svenska kriminologers publiceringar

905 Tydliga exempel på det förra är Gibson 2002; Mucchielli 2017 och Wetzell 2000, och på det senare Beirne 1994; Leps 1992 och Spierenburg 2016. Se Heberton & Jou 2008 om värdet av att undersöka nationellt avgränsade kriminologier.

906 Om amerikansk kriminologi se t.ex. Cullen, Jonson, Myer & Adler 2011.

907 Se Garland 1984b och 2002 för en genomlysning av tidig brittisk kriminologi. Se också Wiener 1990 och Davie 2005.

908 Se Gadebusch Bondio 2006 och Wetzell 2000.

i utländska forum, svenska kontakter med sociologiska kriminologer efter andra världskriget, och den nordiska kopplingen.

Även i ett internationellt perspektiv är min undersökningsperiod tämligen lång och kan därför öppna upp för vidare forskning även av andra länders kriminologiska traditioner. Mina resultat och slutsatser belyser institutionernas och den vetenskapliga infrastrukturens vikt för kriminologisk kunskapsproduktionen och pekar därmed inte bara ut relevanta perspektiv att anlägga på andra nationella kriminologier utan kan också bidra med kunskap om hur vetenskapen och institutionerna samverkar i det som av Melossi, Sozzo och Sparks har kallats "the travel of the criminal question".⁹⁰⁹ Detta pekar också vidare mot en bredare vetenskapshistorisk problematik: Hur kan insikten om att vetenskaplig kunskap är situerad och lokalt producerad fogas samman med förståelsen av kunskapens cirkulation som central för vetenskapens konsolidering?⁹¹⁰ I detta sammanhang bidrar min undersökning genom att sätta fokus på relationen mellan idéer, institutioner och utominstitutionella aktörer och grupperingar.

Slutligen relaterar jag min undersökning till ett tredje forskningsfält, samhällsvetenskapernas historieskrivning. Beslutet att göra detta gav utforskningen av svensk kriminologi en tydlig riktning. Nowotnys resonemang om samhällsvetenskapernas institutionalisering har varit en utgångspunkt för undersökningens övergripande narrativ, genom vilket svensk kriminologi analyserades som en institutionaliseringsprocess på flera arenor.⁹¹¹ Genom detta angreppssätt har jag försökt undvika en vanlig beskrivning av kriminologins utveckling där den anses gå från att vara medicinskt och biologiskt orienterad till att helt domineras av sociologiska perspektiv.⁹¹² Att det skedde en förskjutning i perspektiv under 1900-talet bestrider jag inte, men den kan inte tas för given och denna process får inte förenklas. Genom att i stället se hela denna process som en samhällsvetenskapens historia problematiseras tidigare kategoriseringar och en förenklad historieskrivning.

Således har mitt intresse inte legat på om det ena eller andra disciplinära perspektivet – medicinskt eller sociologiskt – varit dominerande. Genom att i stället flytta fokus mot hanteringen av objekten, det vill säga förbrytaren och brottsligheten som *sociala* fenomen, har jag påvisat bredden bland de kriminologiska perspektiven liksom de då vanligt förekommande överlappningarna mellan nu tydligt avgränsade vetenskaper. Jag har visat att relationen mellan den kriminologiska undersökningen och dess studieobjekt har präglats av det som

909 Melossi, Sozzo & Sparks 2011.

910 Secord 2004.

911 Nowotny 1991.

912 För en kritik av denna traditionella syn på kriminologins historia se Rafter 2010.

jag här med Wisselgren vill kalla den ”den samhällsvetenskapliga blicken”.⁹¹³ Så betraktad blir skillnaden mellan medicinska och sociologiska kriminologer mindre viktig. I stället sätts fokus på ett slags institutionell, organisatorisk och intellektuell gemenskap utifrån vilken samhället betraktas.

I anslutning till detta blev också frågan om legitimering av kunskapsfältet viktig. Den samhällsvetenskapliga experten krävde en publik i offentligheten för att existera. Jag har visat att det som gjorde ett disparat fält till något mer än sina delar var att olika auktoriteter producerade kunskap utifrån respektive gebit som de sedan gjorde publika. Etableringen av kriminologi i Sverige som ett erkänt vetenskapligt fält – något mer än en variant av rasbiologi, psykiatri eller sociologi – var ingen inominstitutionell historia, den kunde inte vara det. Det var genom att i publika sammanhang knyta vetenskapliga teorier, begrepp och auktoriteter till konkreta och aktuella politiska och sociala problem som en svensk kriminologi utkristalliserade sig i början av 1900-talet. Detta behov av publik bekräftelse fanns sedan kvar under hela undersökningsperioden.

Det finns också anledning att problematisera de rasbiologiska och kriminalbiologiska perspektiven genom att betrakta dem som samhällsvetenskapliga. Det finns inga goda skäl att söka en anakronistisk uppdelning i vilken discipliner med ändelsen -biologi per definition inte räknas som samhällsvetenskaper. Det var inte bara så att rasbiologiskt inriktade kriminologer anlade en ”samhällsvetenskaplig blick” eller bidrog med kunskap om det sociala. Rasbiologin var inte heller bara en inspiratör eller ett förstadium till en sociologisk kriminologi. Bland de rasbiologiska praktikerna fanns metoder som vi idag skulle betrakta som samhällsvetenskapliga. David Lunds kriminalpedagogiska undersökningar har i historieskrivningen ofta betraktas som tydliga exempel på rasbiologi. Det var de, men det var också tydliga exempel på en typ av sociala undersökningar – där ett stort material rörande barns sociala omständigheter insamlades och bearbetades – som otvivelaktigt måste betraktas som en typ av samhällsvetenskap.⁹¹⁴ Dessutom betraktades utan problem aktörer med tydliga rasbiologiska inslag i sin forskning vid tillfällen som just sociologer. Kinberg var en sådan, Gunnar Dahlberg en annan. Historiseringen av det samhällsvetenskapliga fältet visar att gränserna mellan biologiska och sociologiska perspektiv är kontigenta och villkorande av politiska, vetenskapliga och institutionella förutsättningar.

Genom granskningen av professurens instiftande har jag också visat på det sätt som akademiskt institutionella frågor och kriminalpolitiska överväganden bidrog till att ge lärostolen dess inriktning mot socialpsykologi och sociologi. Professuren bör därför inte betraktas som en plats där svensk kriminologi så att säga fann sin

913 Wisselgren 2015, s. 12.

914 Jmf. Renwick 2011 och 2016.

rätta form. Lärostolen var resultatet av samhällsvetenskaplig institutionalisering i en redan existerande akademisk struktur. Denna institutionalisering, vill jag hävda, har haft konsekvenser ända in i vår samtid. Vi bör förstå professurens tillkomsthistoria genom ett sammanhang där kriminalpolitik, socialt arbete, straffrätt, rättspsykiatri, socialmedicin, statistik och sociologi samarbetade och villkorade varandra. Den samhällsvetenskapligt inriktade professuren *har* tydliga rötter i ett sammanhang där biologiska och medicinska forskningspraktiker ägde framskjutna positioner. I ett idealistiskt perspektiv kan säkert vissa av dagens sociologiskt inriktade kriminologer se sina föregångare i Marx, Durkheim, Chicago-skolan, The New Criminology, Foucault och så vidare, men institutionellt och strukturellt ligger deras historia mycket närmare den typ av verksamhet som på gott och ont var en vital del av den svenska välfärdsstatens uppbyggnad och som de i en bisats kan benämna som ”kriminalpsykiatri”.⁹¹⁵

Vetenskapens politiska rörelse

Det var en *gränsrörelse* som utgjorde den politiska och sociala förutsättningen för en av svensk kriminologis formativa aspekter, jämkandet mellan samhällets vetenskapliga och politiska sfärer. Gränsrörelsen var den samling institutioner, grupper och enskilda aktörer som utgjorde det sammanhang där vetenskap och politik kunde mötas och samproduceras. Undersökningen har visat hur det som här kallas kriminologins gränsrörelse till stora delar sammanföll med det som i tidigare forskning pekats ut som en politiskt viktig *social rörelse*, vilken även lyfts fram som central i samhällsvetenskapens etablering i Sverige.⁹¹⁶ Jag har bidragit med en fördjupad förståelse av denna typ av rörelse och en diskussion om dess fundamentala betydelse för etableringen av svensk samhällsvetenskap.

Givetvis ska det understrykas att *gränsrörelse* – ett begrepp jag utvecklat utifrån en term lanserad av Brown med flera – är en teoretisk *modell* för att förstå gränsdragningar och samarbeten mellan i första hand politik och vetenskap, men också mellan olika vetenskapliga praktiker och perspektiv.⁹¹⁷ Andra modeller med snävare fokus, exempelvis ”trading zones” och ”transaction spaces”, hade kunnat användas för att analysera avgränsade fenomen som kriminalkongressen 1911, skriftserien *Brott och straff* eller Kriminologiska institutet, men till skillnad från dem fångar rörelsebegreppet ett sammanhang i rum *och* tid.⁹¹⁸ En av utgångspunkterna för undersökningen var att den kriminologiska gränsrörelsen inte bara var en rörelse i sin egen tid utan också *genom* tiden. Jag har visat att i rörelsen

915 Lindgren, S-Å. 1998, s. 107.

916 Se exempelvis Lundquist 1997; Qvarsell 1993 och Wisselgren 2000.

917 Brown et al 2004.

918 Om ”trading zones” se Galison 1997 och om ”transaction spaces” se Nowotny, Scott & Gibbons 2001.

skedde inte främst ”handel” eller ”transaktioner”, även om dessa aktiviteter var nog så viktiga. Rörelsen drevs i stället framåt av det gemensamma intresset att säkra förutsättningar för vetenskapliga undersökningar av brottslighet, genomföra sådana undersökningar och att implementera den vunna kunskapen i politisk praktik. Ofta kunde dessa moment inte skiljas från varandra, men som undersökningen har visat går det att skilja ut processer, aktörer och institutioner där endera av dessa moment blev viktigare än de andra. Vad gällde när, var, hur och varför detta skulle ske fanns, som vi har sett, konflikter och motstridiga intressen, men gränsrörelsemodellen har visat på det fundamentala behovet av något slags samling med en *sammanhållning* i rummet och en *riktning* i tiden för att den samhällsvetenskapliga disciplinen skulle kunna etableras.

Gränsrörelsen fick betydelse genom att vara en relativt väl avskild del av samhället inom vilken gränser mellan politik och vetenskap kunde förhandlas, flyttas och stabiliseras. Gränsrörelsen innefattade sociala reformatorer (av olika politisk kulör), olika professioner (jurister, läkare, socialarbetare, lärare) och representanter för olika myndigheter (universitet, Fängvårdsstyrelsen, Socialstyrelsen, Medicinalstyrelsen och domstolarna). En aktör kunde samtidigt inneha flera positioner inom rörelsen och inflytandet för olika aktörer, grupperingar och institutioner kunde skifta över tid, men dess relativa sammanhållning och fortlevnad var avgörande för att svensk kriminologi etablerades och formades på det sätt som skedde.

Uttryckt i denna undersöknings teoretiska vokabulär skedde i gränsrörelsen ständigt en *hybridhantering*. Genom fokus på denna process har jag tagit fasta på inte bara kriminologiska teorier och praktiker utan också på kriminologins förutsättningar. Ett viktigt moment för konsolideringen av svensk kriminologi var förmågan att upprätthålla en spänning mellan politik och vetenskap. För mycket politik riskerade att upphäva vetenskapligheten och för mycket vetenskap kunde upphäva den politiska relevansen. Jag har gett en lång rad exempel på detta. Ett av de främsta är nedtoningen av konsekvenserna av en strikt positivistisk kriminologi av Kinbergs art. Det sätt på vilket politiska och sociala konsekvenser av vetenskaplig kunskapsproduktion hanterades understryker vikten av att undersöka kriminologins texter i ett socialt och historiskt sammanhang. Kinbergs vetenskapliga texter var i regel mer extrema än de framställdes av dem runt honom som ville främja kriminologin. Andra forskare intog en mer försiktigt hållning. Den typ av kriminalpolitik som borde vara den logiska följden av en positivistisk kriminologi var aldrig ens nära att bli verklighet. Vid flera tillfällen, exempelvis det tidiga 1900-talets diskussion om fri vilja, 1920- och 1930-talens diskussion om lösdrevare och efterkrigstidens intresse för ungdomsbrottsligheten, vägdes i stället olika vetenskapliga perspektiv mot andra intressen, och genom detta påverkades och förändrades också den kriminologiska vetenskapen. Dessa

exempel på olika konfigurationer mellan politik och vetenskap går alla att analysera i termer av hybridhantering.

Den centrala hybriden inom svensk kriminologi var länge ”den individuella förbrytaren”. Från slutet av 1800-talet kom denna figur allt mer att betraktas ur ett vetenskapligt perspektiv. För det kriminalpolitiska område som uppstod kring sekelskiftet 1900 kunde aldrig förbrytaren talas om i annat än politiska *och* vetenskapliga termer. Den kriminologiska vetenskapen framskred inte i motsats eller parallellt med den politiska hållning som såg människan som en moralisk och ansvarig varelse, den utvecklades i samklang med denna typ av perspektiv. ”Den individuella förbrytaren” är ett exempel på den produktiva spänning som kännetecknar lyckad hybridhantering.⁹¹⁹ Kriminologins relevans var helt beroende av förbrytarens politiska dimension som anknöt till frågor om rätt och fel, gott och ont och till syvende og sist till samhällsordningens fortsatta existens. En inte ringa del av den kriminologiska forskningen gick ut på att antingen vederlägga problematiska perspektiv och kategoriseringar eller att undersöka världen utifrån de villkor som politiska motståndare eller vetenskapliga antagonister ställde upp. I ljuset av detta framträder ett resultat som pekar ovan och bortom en gängse tolkning i mycket historisk forskning om kriminologi: Den brottslige individen var inte bara en kropp att rikta statens kontrollerande verktyg mot, den var också den yta på vilken konflikterna och samarbetena mellan vetenskap och politik utspelades, och där var det så mycket mer än brottsbekämpning som låg i potten. Därför är det inte rättvist att säga att en brist i svensk kriminologi var att den inte förmådde skilja på vetenskap och moral. Faktum är att ett sådant särskiljande inte var önskvärt eller ens möjligt. Vad som möjligen var en brist, och det kan sägas om välfärdsvetenskaper i allmänhet, var att många av kriminologerna och deras tillskyndare inte ville eller kunde se den politiska och moraliska aspekten som konstituerande för deras verksamhet.⁹²⁰

Idéernas kraft, idéernas plats

Slutsatsen att gränsrörelsen och dess hantering av hybrider var viktig för konsolideringen av svensk kriminologi leder till att vi riktar blicken mot objekt och processer. I inledningen till denna undersökning underströk jag i linje med Renwick att valet av dessa perspektiv inte får leda till ett nedvärderande av idéernas betydelse, av vetenskapens konceptuella innehåll.⁹²¹ Givetvis är artikulering och

919 Begreppet ”produktiv spänning” är hämtat från Miller 2001, s. 485ff.

920 Jmf. Ertzemueller 2012 om social ingenjörskonst och detta predikament i allmänhet. Det är ju värt att notera att denna ignorans ofta var medveten och hos exempelvis Agge 1955a en hållning som närmade sig en cynism.

921 Renwick 2012, s. 14f och 180ff.

kommunicering av idéer en del av det som här benämnts hybridhantering, men också i en mer traditionell idéhistorisk mening har idéerna visats ha en kraft.

För svensk kriminologi spelade idéer en roll, men detta faktum bör förstås i första hand genom och i relation till strukturer och praktiker snarare än till andra idéer. Jag har visat hur kriminologiska tankegångar fyllde en funktion i kriminalpolitiken och har utvecklat och fördjupat den tämligen omfattande forskning på området som redan finns.⁹²² Jag har också tydligt visat idéernas relation till upprättandet och utvecklingen av en infrastruktur för vetenskaplig kunskapsproduktion och har genom detta understrukit att vetenskapens villkor är lika viktiga som vetenskapens utförande. Jag vill understryka att jag i denna undersökning inte försökt blottlägga några kausala förhållanden avseende idéernas betydelse. Idéhistorikerns roll är – menar jag – att visa på och analysera relationer och ömsesidigt beroende mellan idé och struktur. I ljuset av denna undersökning kan en sådan relation exemplifieras med Wiréns sociala undersökningar i det tidiga 1900-talet som producerades i anslutning till arbetet med den sociala frågan och till den kopplade organisationer och praktiker, med Kinbergs kliniska kriminologi som under nästan ett halvt sekel stod i nära relation till expansionen av institutionssverige och en radikal kriminalpolitik, eller med Sveris statistiska och socialpsykologiska undersökningar av brottsligheten som frambringades i symbios med efterkrigstida sociala problem och skapandet av en infrastruktur för samhällsvetenskaplig forskning och utbildning.

Svensk kriminologi var, och är, på samma gång idé och institution. Genom att göra undersökningen såväl kronologisk som tematiskt har jag försökt belysa detta ur en lång rad perspektiv.

En berättelse med en början och ett slut

Institutionalisering har i undersökningen förstått i bred mening, begreppet täcker in alla de aktiviteter som krävs för en vetenskaps konsolidering som en disciplin i egen rätt, utan behov av att återkommande hävda sin existens. Valet av Nowotnys modell för förståelse av institutionalisering av samhällsvetenskap skedde för att möjliggöra nödvändiga prioriteringar samtidigt som den främjar ett berättande som svarar mot min ambition att undersöka svensk kriminologi i såväl tid som rum.⁹²³

De institutionella faktorerna verkade både som positiva och negativa krafter, både som främjande och som bindande för den kriminologiska vetenskapens konsolidering. Det sätt institutionaliseringen skedde på var således avgörande för den kriminologiska kunskapsproduktionen. Detta beroendeförhållande kan

922 Se främst Andersson & Nilsson 2009; Petersson Hjelm 2011 och Nilsson, R. 2013a.

923 Nowotny 1991.

exemplifieras med utgivning av kriminologiska arbeten i Verdandis småskriftsserie, med de vetenskapliga undersökningar som var bilagda kommittébetänkanden och med Samhällsvetenskapliga forskningsrådets inflytande på professurens inriktning. I dessa fall möjliggjordes kriminologisk kunskapsproduktion, men alltid i en riktning och alltid till en kostnad. Nowotny talar om institutionalisering av diskurssystem, men jag vill således understryka att även om man i analogi med mina teoretiska utgångspunkter kan tala om institutionalisering av hybridhantering så har min undersökning visat att idéer och praktiker ofrånkomligen transformeras av deras institutionella sammanhang samtidigt som de återverkar på de strukturer de infogas i.

Nowotnys resonemang är en lämplig utgångspunkt för en analys av undersökningens grundläggande problematik, hur förhållandet mellan vetenskap och politik bidrog till kriminologins konsolidering. En disposition och berättelsestruktur utifrån Nowotny har hjälpt till att se hur hybridhanteringen ägde rum på olika arenor och hur förhållandet mellan politik och vetenskap tog sig olika uttryck i olika sammanhang. I min berättelse om kriminologins olika institutionaliseringar har jag därmed pekat på relationen mellan formeringen av den moderna socialpolitiken och samhällsvetenskapernas institutionalisering. De tre delarna i denna undersökning visar att svensk kriminologi disciplinerades i takt med den svenska välfärdsstatens artikulering, institutionalisering och konsolidering. Det är således rimligt att tala om svensk kriminologi 1885–1965 som en välfärdsvetenskap. På samma gång som detta inte är en förvånande slutsats givet forskningsläget så har min undersökning förhoppningsvis bidragit med en djupare förståelse av detta faktum genom en historisering som lyft fram det reciproka förhållandet mellan politik och vetenskap.⁹²⁴ Vetenskapen var inte något som orört påfördes politiken, snarare var välfärdsvetenskapen ett resultat av en – för tiden och situationen – mycket lämplig avvägning mellan politik och vetenskap. Välfärdsvetenskapen var resultatet av en hybridhantering där gränsdragningar och samarbeten skapade en vetenskapligt konfigurerad politik och en politiskt relevant vetenskap. Detta förhållande vågar jag påstå gällde för en rad samhällsvetenskaper i Sverige, inte endast kriminologi.

Mitt arbete har genom sin avgränsning, sitt urval och sin berättarstruktur också aktualiserat för vetenskapshistorien viktiga frågor om kontinuitet och diskontinuitet. Frågan som kvarstår är på vilket sätt undersökningens resultat kan leda till en sammanfattande konceptualisering av svensk kriminologi 1885–1965.

924 Att kriminologi i många fall har koppling till välfärdstatliga idéer och praktiker har diskuterats internationellt av exempelvis Garland 1985b och Ziemann; Wetzell; Schumann & Brückweh 2012 och i Sverige av Andersson & Nilsson 2009; Nilsson, R. 2013a och Petersson Hjelm 2011.

Svensk kriminologi 1885–1965 – ett kriminologiskt projekt?

Det finns en kontinuitet inom svensk kriminologi under åren 1885–1965. Det är en kontinuitet bortom och över idéer och tankegodis. Jag har genom min analys pekat på en rad linjer som går genom undersökningsperioden. Jag har också kopplat dem till övergripande processer som vetenskaplig modernism, förvetenskapligandet av det sociala och den svenska välfärdsstatens artikulering och formering. Men hur starkt bör denna kontinuitet betonas? Är det till och med fruktbart att säga att min undersökning av svensk kriminologi är en undersökning av ett svenskt *kriminologiskt projekt*? Jag vill avsluta detta arbete med ett resonemang kring denna fråga.

Inom den vetenskapshistoriska traditionen är det inte ovanligt att analysera ett fält eller en disciplins historia i termer av ett projekt. Inom kriminologins historieskrivning har Garland begagnat sig av språkbruket och talar om kriminologins historia som en historia om sammantvinningen av två projekt, ett vetenskapligt och ett kontrollpolitiskt. I läroböcker och handböcker som behandlar kriminologi talas också otvunget om ”det kriminologiska projektet”.⁹²⁵ Likväl är det långt ifrån en oproblematisk begrepps användning. Att i en historisk undersökning göra bruk av begrepp som ”projekt” och ”kontinuitet” kan mycket lätt leda tankarna i en riktning jag velat undvika. Ordet projekt kan implicera att det finns en tydligt uppsatt plan, tydliga mål, att det finns en projektledare och att det kanske till och med finns en beställare. Om ett sådant projekt dessutom förstås som havandes en kontinuitet över en period av åttio år riskerar resultatet att bli en ahistorisk undersökning som kan sorteras in i facket för den typ av teleologisk historieskrivning som ibland benämns whig-history.⁹²⁶

Men om man betraktar innebörden av begreppet ”vetenskapligt projekt” på ett annat sätt öppnar sig möjligheter för vetenskapshistorisk problematisering. Att betrakta konsolideringen av en vetenskap som ett projekt innebär då i stället att ifrågasätta det självklara och givna i vetenskapens och olika vetenskapliga discipliners gränser och definitioner. Att undersöka svensk kriminologi som ett projekt på detta sätt är att undersöka den historiskt, som något som inte bara blev till och sedan tog en viss riktning. Begreppet projekt tar här fasta på det arbete och de omständigheter som krävdes för att en vetenskaplig kunskapsbildning skulle bli till. Vetenskapliga discipliner – vare sig det handlar om biologi, sociologi eller kriminologi – är inga givna enheter, utan deras uppkomst och reproduktion måste förstås utifrån historiskt specifika omständigheter. Dorothy

925 ”I use the concept of a ‘project’ here to characterize an emergent tradition of inquiry that, despite a degree of variation, shares a cluster of aims and objectives.” (Garland 2002, s. 8, not 1). Se också McLaughlin & Newburn 2010, s. 13 och Chamberlain 2015, s. 153.

926 ”The error is that of reading history as a progress, starting in some benighted time and somehow directed upon, or inevitably culminating in, the glorious present. More generally it may include the error of reading present beliefs and attitudes back into the past.” (Blackburn 2008).

Ross talar i det sammanhanget om att genom en förståelse av upprättandet av en vetenskaplig disciplin som ett projekt så implicerar man en *historisk ovisshet*.⁹²⁷

Jag menar att det är den ovisshet som Ross talar om som skapar utrymmet för den historiska undersökningen. Det vill i detta sammanhang säga, uppkomsten och utformningen av svensk kriminologi var inte det ofrånkomliga resultatet av en given utveckling, inte heller uppkom den kriminologiska kunskapsbildningen av sig själv, förutan vändor och motstånd. Etableringen av svensk kriminologi är därmed både en historia om idéer och om en kamp för epistemisk auktoritet och institutionell förankring.

När vi talar i termer av ett projekt talar vi som synes om en framåtrörelse. Inom ett svenskt kriminologiskt projekt fanns då ambitioner som pekade bortom nuet. Aktörerna som verkade i eller i anslutning till projektet kretsade kring gemensamma idéer och kring en rad ambitioner och visioner. Ett samhällsvetenskapligt projekt innebär därför inte bara 1) produktion och reproduktion av vetenskaplig kunskap – även om det är nog så viktigt – utan också 2) kampen för att skapa förutsättningarna för denna kunskapsproduktion och 3) arbetet med att omsätta vetenskapens landvinningar i reformpolitisk praktik. Här vill jag föra in den gränsrörelse som har en central position i min undersökning som ett exempel på hur projektet i denna mening motiverade och höll ihop rörelsen. Genom en sådan förståelse av den kriminologiska vetenskapen relativiseras eller decentreras idéerna och kunskapen i den historiska undersökningen. Det är i en historisk mening inte produktionen av de kriminologiska idéerna som är ”kriminologin som sådan” med de två andra aspekterna som en kontext. De tre aspekterna är ofrånkomligen sammanlänkade och denna helhet utgör det som varit mitt studieobjekt: svensk kriminologi i historien.

Oron för teleologi och whig-historia vid denna typ av historisk undersökning kan dock kvarstå. Det är absolut nödvändigt att göra skillnad mellan, å ena sidan, aktörernas anspråk, önskingar och planer i dåtid och, å den andra, den rörelse som projektet sedan kom att få över tid. Aktörernas idéer går att konstruera utifrån det historiska materialet, projektet i historien är beroende av en förståelse från historikerns nu. Här måste vi, påminner oss Ross, kunna hantera två olika förståelser av ”projekt” på en och samma gång.⁹²⁸

Den första betydelsen är den traditionella av plan och agerande för att uppnå ett mål. Utifrån denna förståelse blir de historiska aktörerna centrala och jag har visat att även om det inte genom hela min undersökningsperiod fanns en formell organisation för främjandet av ett kriminologiskt projekt så fanns det en gränsrörelse som samlade olika individer och fraktioner kring gemensamma

927 Ross 2003, s. 206.

928 Ross 2003, s. 206ff.

krav, mål och visioner. Detta projekt var inte heller personberoende utan genom att institutionaliseras kunde det ärvas över generationer. Men det är inte bara detta förhållande jag avser när jag vågar mig på att tala om ett svenskt kriminologiskt projekt

Den andra betydelsen av begreppet projekt sätter i stället aktörernas intentioner och motiv i andra rummet, projektet i en historisk mening är i stället det *ramverk* inom vilket dessa intentioner och motiv artikulerades och gavs uttryck.⁹²⁹ Ur ett sådant perspektiv lösgörs individerna från att vara kärnan i projektet. De motiv och intentioner som kan rekonstrueras utifrån enskilda aktörers efterlämnade material är viktiga för att förstå svensk kriminologi i historien. Men för att förstå den relativt sammanhållna rörelsen och kontinuiteten över tid måste blicken i stället riktas mot problematiseringarna, arenorna, nätverken och institutionerna.

På så vis går det att skriva en historia om *ett* svenskt kriminologiskt projekt som sträckte sig över närmare åttio år, från 1800-talets sista decennier till 1965. Detta var ett produktivt projekt. Det skapade synteser av ibland motstridiga komponenter, förde samman olika vetenskapliga perspektiv, främjade både kontroll och frigörelse, artikulerade såväl ideologi som utopi, försökte att göra norm och fakta oskiljaktiga. Och detta svenska kriminologiska projekt fick sin livsluft från det faktum att gränsen mellan vetenskap och politik alltid fanns där, men också alltid stod på spel.

929 "In this sense of 'project,' the program of science and enlightenment aimed at social improvement sets the term and boundaries within which the social science disciplines form; instead of being a matter of human intentions, it is rather a system of constraints within which intentions and actions arise". (Ross 2003, s. 207).

Summary

*A Captivating Science?
Criminology in Sweden, 1885–1965*

The purpose of this dissertation is to write a history of criminology in Sweden 1885–1965. It is an investigation of how criminology was established as a science – as an acknowledged field of scientific knowledge – not as a broader discursive formation. The aim is to put criminological theories and practices in relation to political movements, media, the state and its institutions, such as the prison, the asylum and the university, and through that analyze Swedish criminology from the point of view of history of science.

In a narrower sense the dissertation aims to analyze the political aspects of the science of criminology. The statement that criminology is fundamentally political is somewhat of a truism, but the purpose of the dissertation is rather to analyze how criminology was made political in different ways, in different contexts, at different times. I argue that a fundamental aspect of the consolidation of criminology in Sweden was the ability of certain actors to balance between scientific and political interest. Therefore a starting point for the investigation is to analyze criminology in Sweden over the whole period in question as a social science, drawing on empirical and theoretical findings from the history of social science to support my argument. The purpose is thus not to focus on which kind of perspective – sociological, medical, racial biological or something else – dominated Swedish criminological discourse during certain periods. Rather, criminology is approached as a straggly field of theories and practices that are made relevant for politics and society through a range of measures.

The political nature of criminology is theoretically understood through theories of boundaries and cooperation. First, I mobilize the established concept of “hybrid management”. Hybrids are here understood as objects, ideas, actors and institutions which contain in themselves both political and scientific aspects. Hybrid management then means the handling of such hybrids and pertains to how borders and cooperation between the political and scientific spheres of so-

ciety are negotiated and handled. Second, I mobilize and develop the concept of “boundary movement” to discuss the context in which the hybrid management of criminology takes place, situating it in a movement of actors and institutions, kept together by informal relations and overlapping interests, which are not only spread out in space but also have a direction in time.

The empirical investigation is divided into three parts, all of which highlight a certain theme in the history of criminology in Sweden. The theme of each part determines the focus on different aspects of the science of criminology, and therefore also determines the different source materials used in different parts of the investigation. At the same time the three parts represent a chronology, although they overlap to some extent.

Part 1: The Burning Question of Crime and Punishment consist of three chapters and outlines the establishment of criminology in Sweden up to 1920, with focus on the social movements and radical reform politics. In the first chapter, *A New Science*, the reception of an international criminological discourse in Sweden at the end of the nineteenth century is described, and the practice of articulating a science as “new” is analyzed. The second chapter, *Science and Social Reform*, analyzes criminology in Sweden during the first decade of the twentieth century and focuses on how the new science of crime was articulated as an alternative, an opposition and an answer to the Social Question for the social reform movements. Here the importance of the audience and the readers, the consumers of a popular scientific criminology, is understood as a formative aspect of Swedish criminology. In the third chapter, *Knowledge, Movement and State*, which span the 1910s up until the end of World War I and the establishment of universal suffrage, I discuss how the social reform movement, and the science of criminology with it, started to merge with the state power. Criminology, to a larger extent than before, became mobilized in state institutions and state investigation, thereby changing the criminological discourse, narrowing it down and sharpening its focus on the individual criminal. The concept of “dangerousness” was put at the center of criminological debate.

By analyzing such topics as the discussion of the theories of Lombroso in Sweden, the publication of criminological texts as popular science, the rise of the Swedish Association of Criminalists, and the enlistment of criminology as a tool of resistance, I show in *Part 1* of the dissertation how criminology was embedded in a Swedish context in the decades around 1900. Criminology was established as a public science, and initiatives and work on the part of key actors in the social movements lay behind the creation of infrastructures for the reproduction of criminological theories and knowledge. The boundary movement formed

around key organizations, journals and actors, and the hybrid management of the individual criminal was one of criminology's key practices.

In *Part 2: A Rational Way of Fighting Crime* the relationship between criminology and the state's investigative committees is put into perspective over four chapters which span the years from the end of World War I to the mid-1950s. Chapter 4, *After World War and Suffrage*, which covers the 1920s and the early 1930s, shows the solidification of the position of the criminological expert in state investigative committees and penal policy debates. Focusing on the handling of three penal policy problems – juvenile delinquency, vagrancy, dangerous recidivism – I argue that the shape of the criminological discourse to a large extent was dependent on the wishes of experts and politicians to achieve political results. In this process the balancing and negotiation between biological and sociological explanations for crime and asocial behavior was central. In the fifth chapter of the thesis, *Administering the People's Home*, the first years of penal policy under the social democratic regime are analyzed. In this chapter I discuss how criminology as *administration* worked as a mediator between science and politics, leading to a discussion of how science came to be a natural part of twentieth century social and penal policy. In chapter 6, *In the Era of Strafflagberedningen*, I argue that the large committee which prepared a revision of Swedish penal law, and which was active over nearly two decades, dictated the criminological science in Sweden during the 1940s and the first half the 1950s. In light of this I discuss the focus of criminology on the individual criminal and analyze the criminologists and their allies as part of a reform technocracy. Chapter 7, *New and Old Conflicts*, which concludes *Part 2*, discusses a range of themes in Swedish criminology – racial biology, criminal statistics, psychopaths, youth crime – during the 1940s and the 1950s, ending in a discussion of the relation between science and repression in the era of the Welfare State.

I show in *Part 2* how the work of the committees defined the space and direction in which criminology was produced and reproduced. The science of criminology was not something that was injected into politics from outside. Rather, the reform work created a social and intellectual milieu in which criminology could flourish. In this milieu medical perspectives on crime dominated, but it was also in relation to reform investigation that sociological and social psychological perspectives were brought into Sweden, mainly from the 1940s onward. I therefore argue that rather than talking in terms of “medicalization” of social problems, criminology should be understood inside the frame of “scientization of the social”.

In *Part 3: A "Clearing Center" for Science* the academic institutionalization of criminology from the mid-1940s onwards is analyzed in two chapters. Chapter 8, *Entries*, covers the years from the end of World War II up to the mid-1950s. In it I analyze some key events – the creation of an institute for criminological research, the rise of academic sociology in Sweden, the start of education in criminology in Swedish law schools – which could be understood as efforts of the actors in the criminological boundary movement to finally secure a place for criminology in the universities. The ninth and last empirical chapter of the thesis, *Academic Consolidation*, which stretches from mid-1950s to 1965, investigates how the chair of General Criminology was established at Stockholm University. By doing that I analyze how key actors articulated criminology as a modern social science, how the Swedish government strove to control the development of criminology and how a Norwegian criminologist became the first professor of the discipline in Sweden.

Part 3 shows how the process of establishing a chair in criminology at Stockholm University is vital for the understanding of criminology in Sweden during the 1950s and early 1960s. The labor and the conflicts surrounding the creation of the chair shed light on how a science of crime was understood in the decades after World War II, in its intellectual as well as in its political aspects. Here criminology itself is analyzed as a hybrid – a politico-scientific object – which becomes a battlefield about how crime in the Swedish Welfare state should be understood and investigated. I argue that the sociologization of criminology in Sweden during the 1950s was a result as much of pressure from research policy interests and academic institutions as of considerations concerning penal policy and scientific reconsiderations. The chair in criminology at Stockholm University is understood as an artifact of force, conflicts, and compromises in the borderland between welfare politics and a free social science.

In a final chapter I discuss the empirical and theoretical conclusions of the empirical chapters.

In light of my investigation I argue that criminology in Sweden is characterized by its multifaceted relation to politics, putting it in line with a range of theories and practices that have been the object of historical investigations in recent decades. Criminology does not represent repression *or* emancipation. It contains in itself both, sometimes at the same time. Therefore the result of my investigation is a contribution to that field of historical research which for the last decades has tried to analyze the Welfare State as a complex phenomenon, which promoted both control and freedom, and which is a historical process that should not be simplified.

On a theoretical note, I propose that a constitutive aspect of criminology during the investigated period was its ability to balance the forces of politics and science, to manage hybrids. The main hybrid for Swedish criminology was “the individual criminal”. I would argue that the understanding of the criminal as a politico-scientific hybrid to be handled gives us new insights. The criminal was not just a body towards which the state’s repressive tools could be aimed. The criminal was also the surface on which conflicts and cooperation between sciences and politics were played out, and in that process the very social order was at stake. The same goes for other hybrids discussed in the investigation, not least the discipline of criminology itself.

The investigation of Swedish criminology also made obvious the need to understand hybrid management and the promotion of a science of crime set in a certain kind of context, in a boundary movement. Analysis in all three empirical parts of the dissertation shows clearly that criminology in Sweden 1885–1965 could be understood in terms of a social scientific project, that is, as a mission to produce knowledge on crime and criminals, to create the preconditions and infrastructure for such a production, and to put that criminological knowledge into practice in social and penal policy. This projects activities over time should be understood in relation to the boundary movement, where the border between science and politics always was in place, but also always at stake.

Källor och litteratur

Otryckt material

Kungliga biblioteket

Ivar Agges arkiv (1985/36)

Korrespondens.

Halfred von Kochs arkiv (1980/8)

Korrespondens.

Riksarkivet

Ecklesiastikdepartementet

Konseljakter.

Sakkunniga ang reformer på straffsystemets, straffverkställighetens och fängvårdens områden
(YK 449)

Protokoll. Organisationsplaner.

Statens råd för samhällsforskning

Handlingar rörande särskilda forskartjänster. Styrelsens protokoll.

Stockholms högskola

Styrelsens protokoll. Bilagor till styrelsens protokoll.

Strafflagberedningen (YK 822)

Korrespondens. Handlingar rörande Kriminologiska institutet.

Stockholms universitet

Centralarkivet

Handlingar rörande professuren i allmän kriminologi 1965.

Kriminologiska institutionen

Handlingar rörande Kriminologiska institutet. Promemorior, Ivar Agges korrespondens samt övrigt material rörande professuren i allmän kriminologi 1965.

Offentligt tryck

Departementsserien

DS 2014:8, *Den mörka och okända historien: Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet*

Riksdagens handlingar (1896–1964)

Propositioner. Riksdagens skrivelser. Första kammaren, motioner. Andra kammaren, motioner. Första kammaren, protokoll. Andra kammaren, protokoll. Statsutskottet. Allmänna beredningsutskottet.

Statens offentliga utredningar (1922–1974)

SOU 1922:46, *Betänkande med förslag till lag om tvångsuppfostran åt unga förbrytare m.m.*

SOU 1923:2, *Förslag till lag om lösdriivares behandling m.fl. författningar*

SOU 1923:9, *Förslag till strafflag, allmänna delen, samt förslag till lag angående villkorlig frigivning jämte motiv*

SOU 1923:36, *Betänkande och förslag rörande förvaring av förminskat tillräkneliga förbrytare*

SOU 1926:9, *Betänkande med förslag till lag om behandling av vissa arbetsovilliga och samhällsvådliga m.fl. författningar*

SOU 1929:9, *Betänkande med förslag till lagstiftning om åtgärder mot lösdriveri samt åtgärder mot sedeslöst leverne av samhällsskadlig art*

SOU 1931:16, *Riktlinjer för vinnande av viss koncentration inom det svenska fängenvårds-väsendet*

SOU 1933:22, *Förslag till lag om sterilisering av vissa sinnessjuka, sinnesslöa eller av annan rubbning av själsverksamheten lidande personer*

SOU 1934:52, *Betänkande med förslag till lag om ungdomsfängelse m.m.*

SOU 1935:35, *Betänkande och förslag rörande verksamheten vid skyddshemmen m.m.*

SOU 1935:56, *Promemoria angående ändrade bestämmelser rörande verkställighet och förvandling av bötesstraff*

SOU 1935:64, *Betänkande och förslag rörande verksamheten vid skyddshemmen m.m.*

SOU 1935:67, *Betänkande med förslag till lag om tvångsuppfostran m.m.*

SOU 1936:4, *Betänkande med förslag till lag om behandling av förbrytare, hemfallna åt alkoholmissbruk, m.m.*

- SOU 1937:3, *Betänkande med förslag till revision av förvarings- och interneringslagarna m.m.*
- SOU 1937:38, *Betänkande med förslag till lag om villkorlig dom m.m.*
- SOU 1938:25, *Betänkande med förslag till lag om villkorlig frigivning m.m.*
- SOU 1939:25, *Betänkande med förslag till lag om arbetsfostran m.m.*
- SOU 1940:20, *Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott*
- SOU 1940:25, *Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändring av strafflagen för krigsmakten i vad den berör förmögenhetsbrotten*
- SOU 1941:3, *Åtgärder för bekämpande av homosexualitetens samhällsfarliga yttringar*
- SOU 1941:25, *Strafflagberedningens promemoria med förslag till lag om kastrering m.m.*
- SOU 1941:32, *Strafflagberedningens utlåtande med förslag till lagstiftning angående åtgärder mot homosexualitetens samhällsfarliga yttringar*
- SOU 1942:28, *Strafflagberedningens promemoria med förslag till lag om eftergift av åtal mot minderåriga m.m.*
- SOU 1942:59, *Strafflagberedningens betänkande angående strafflagens tillräknelighetsbestämmelser, sinnesundersökning m.m.*
- SOU 1944:19, *Om inrättande av ett samhällsvetenskapligt forskningsråd*
- SOU 1944:30, *Ungdomsvårdskommitténs betänkande 1: Med utredning och förslag angående psykisk barna- och ungdomsvård*
- SOU 1944:31, *Ungdomsvårdskommitténs betänkande 2: Med utredning och förslag angående stöd åt ungdomens föreningsliv*
- SOU 1944:50, *Strafflagberedningens betänkande angående verkställigheten av frihetsstraff m.m.*
- SOU 1944:69, *Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten*
- SOU 1945:10, *Betänkande och förslag rörande effektivisering av skyddshemselevernas eftervård m.m.*
- SOU 1945:22, *Ungdomsvårdskommitténs betänkande 3: Ungdomen och nöjeslivet*
- SOU 1945:28, *Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändringar av strafflagen för krigsmakten i vad den berör brott mot staten och allmänheten*
- SOU 1945:29, *Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändrad lagstiftning om ämbetsbrott av präst*
- SOU 1947:12, *Ungdomsvårdskommitténs betänkande 4: Ungdomens fritidsverksamhet*
- SOU 1947:17, *Ungdomsvårdskommitténs betänkande 5: Stöd åt utvecklingshämmande ungdom*
- SOU 1947:41, *Återfall i brott åren 1921-1940*
- SOU 1948:21, *Ungdomsvårdskommitténs betänkande 6: Ungdomen och arbetet*
- SOU 1948:23, *Betänkande med förslag till lag om nykterhetsvård m.m.*

- SOU 1948:40, *Strafflagberedningens promemoria med förslag till lagstiftning om domstols rätt att nedsätta eller eftergiva påföljd för brott samt om eftergift av åtal*
- SOU 1949:4, *Utredning med förslag om lösdrivarlagens upphävande m.m.*
- SOU 1949:37, *Klientelet på arbetshemmen*
- SOU 1950:24, *Betänkande med förslag till det rättspsykiatriska undersökningsväsendets organisation*
- SOU 1950:47, *En anstalt för svårbehandlade*
- SOU 1951:41, *Ungdomen möter samhället*
- SOU 1952:5, *Det yngsta fängvårdsklientelet*
- SOU 1952:21, *Räjongplan för fängvården: Slutbetänkande*
- SOU 1952:46, *Betänkande angående psykopatvård m.m.*
- SOU 1953:14, *Förslag till brottsbalk*
- SOU 1953:15, *Juridisk och samhällsvetenskaplig utbildning 1*
- SOU 1953:16, *Juridisk och samhällsvetenskaplig utbildning 2*
- SOU 1953:17, *Enhetligt frihetsstraff m.m.*
- SOU 1953:32, *Vårdorganisation för förvarade och internerade*
- SOU 1954:5, *Vården vid ungdomsvårdsskolorna*
- SOU 1954:35, *Den svenska kriminalstatistiken*
- SOU 1956:55, *Skyddslag: Strafflagberedningens slutbetänkande*
- SOU 1959:37, *Ungdomsbrottslighet: Överväganden och förslag*
- SOU 1964:24, *Behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna*
- SOU 1964:58, *Aktion mot ungdomsbrott: En modell till försöksverksamhet*
- SOU 1969:1, *Enkätundersökning av faktisk brottslighet bland skolbarn*
- SOU 1971:49, *Unga lagöverträdare 1: Undersökningsmetodik. Brottdebut och återfall*
- SOU 1972:76, *Unga lagöverträdare 2: Familj, skola och samhälle i belysning av officiella data*
- SOU 1973:25, *Unga lagöverträdare 3: Hem, uppfostran, skola och kamratmiljö i belysning av intervju- och uppföljningsdata*
- SOU 1973:49, *Unga lagöverträdare 4: Kroppslig-psykisk utveckling och status i belysning av föräldrintervju och uppföljningsdata*
- SOU 1974:31, *Unga lagöverträdare 5: Personlighet och relationer i belysning av projektiva metoder*

Statistiska centralbyrån

Historisk statistik för Sverige: Statistiska översiktstabeller (1960)

Brottsligheten 1964, Sveriges officiella statistik: Rättsväsende (1966)

Svensk författningssamling (SFS)

1864:11, *Kungl. Maj:ts förordning om nya strafflagens införande och vad i avseende därå iakttagas skall*

1885:27, *Lag om lösdrivvares behandling*

1902:67, *Lag om uppfostran åt vanartade och i sedligt afseende försummade barn*

1902:74, *Lag om minderåriga förbrytare*

1927:107, *Lag om förvaring av förminskat tillräkneliga förbrytare*

1927:108, *Lag om internering av återfallsförbrytare*

1945:872, *Lag om verkställighet av frihetsstraff m.m.*

1962:700, *Brottsbalk*

Övriga betänkanden

Betänkande och förslag 1: Betänkande och förslag angående minderåriga förbrytares behandling (1898)

Betänkande och förslag 2: Betänkande och förslag angående vanartade och i sedligt afseende försummade barns behandling (1900)

Betänkande och förslag rörande internering av farliga återfallsförbrytare: Avgivet den 15 mars 1922 av de utav chefen för Kungl. Justitiedepartementet jämlikt nådigt bemyndigande den 13 februari 1920 tillkallade sakkunnige (1922)

Undersökningar angående alkoholens sociala skadeverkningar: Bilagor till utredningen rörande allmänt rusdrycksförbud, 5 (1921)

Underdånigt betänkande angående åtgärder för motarbetande af de smittosamma könssjukdomarnas spridning, del 1–4 (1910)

Tidskrifter och tidningar

Osignerade artiklar i tidskrifter och tidningar står att finna i:

Aftonbladet

Arbetet

Dagens Nyheter

Expressen

Göteborgs Aftonblad

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning

Nordisk tidsskrift för straffäret

Norrköpings Tidningar

Nya Dagligt Allehanda

Reformatorn

Skyddsvärnet

Socialdemokraten

Social tidskrift

Sociala meddelanden

Stockholms Dagblad

Svenska Dagbladet

Svensk juristtidning

Vård och vakt: Organ för Sveriges fängvårdsmannaförbund

Övriga källor och litteratur

Accessionskatalog (1887–1902), Stockholm: Kungliga biblioteket

Ackerman, Lars-Erik (1954), "Flickprostitutionen i Stockholm", i *Sociala meddelanden*, nr. 11, 1954

Actes du deuxième Congrès international d'anthropologie criminelle, Paris, 1889

Actes du troisième Congrès international d'anthropologie criminelle, Bryssel, 1892

Adell, Gunnar & Jonsson, Gustav (1939a), "Psykiatrisk undersökning rörande manliga tvångsarbetare i Sverige 1938", bilaga C i SOU 1939:25, *Betänkande med förslag till lag om arbetsfostran m.m.*

Adell, Gunnar & Jonsson, Gustav (1939b), "Psykiatrisk undersökning rörande kvinnliga tvångsarbetare i Sverige 1938", bilaga F i SOU 1939:25, *Betänkande med förslag till lag om arbetsfostran m.m.*

Agge, Ivar (1939), *Studier över det straffrättsliga reaktionssystemet*, Stockholm: Nordiska bokhandeln

Agge, Ivar (1949), "Några ord om den kriminologiska forskningen och dess objekt", i *Festskrift tillägnad Karl Schlyter*, Stockholm: Svensk juristtidning

Agge, Ivar (1955a), "Den kriminologiska vetenskapen", i Ivar Agge m.fl., *Kriminologi*, Kriminologisk handbok nr. 1, Stockholm: Wahlstrand & Widstrand

Agge, Ivar (1955b), "Kriminologiens betydelse för strafflagsreformen", i *Samhället och brottslingen: Problem inom modern kriminalpolitik belysta av experter*, Stockholm: Norstedt

Agge, Ivar (1957a), "Från straffrätt till kriminalvetenskap", i *Minnesskrift utgiven av juridiska fakulteten i Stockholm vid dess femtioårsjubileum*, Stockholm: Norstedt

Agge, Ivar (1957b), "Klientel- och behandlingsundersökningar som grundval för kriminalpolitiskt reformarbete", i *Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap*, 1957

Agge, Ivar (1958), "Oversigt över igångvärende kriminologisk forskning i Danmark, Finland, Norge og Sverige – Sverige", i *Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap*, 1958

Agge, Ivar (1959), *Kriminografiska uppgifter rörande unga lagöverträdare som av Stockholms rådhusrätt dömts till ovillkorligt frihetsstraff under tiden 1/1 1955–30/6 1957*, Stockholm: Stockholms högskola

- Agge, Ivar (1960), "Kriminalvetenskapligt institut i Stockholm", i *Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap*, 1960
- Agge, Ivar & Fredriksson, Gunnar (1956), *Biltillgrepp i Stockholm: En kriminalstatistisk undersökning*, Stockholm: Trafiksäkerhetsföreningen
- Ahlander, Björn O. (1958), "Juvenile Delinquency in Sweden", i *Acta Sociologica*, vol. 3, nr. 1, 1958
- Ahnsjö, Sven (1941), *Delinquency in Girls and its Prognosis*, Uppsala: State Institute of Human Genetics and Race Biology
- Alberoni, Francesco (1984), *Movement and Institution*, New York: Columbia University Press
- Almquist, Viktor (1917), "Brottsligheten bland de unga", i *Social tidskrift*, nr. 10, 1917
- Almquist, Viktor (1918), "Några ord om den nuvarande ungdomsbrottsligheten i Sverige", i *Nordisk tidskrift för strafferet*, 1918
- Almquist, Viktor (1919), "Vårt ansvar", i *Nordisk tidskrift för strafferet*, 1919
- Althammer, Beate (2014), "Transnational Expert Discourse on Vagrancy around 1900", i Althammer, Beate; Gestrich, Andreas & Gründler, Jens (red.), *The Welfare State and the 'Deviant Poor' in Europe, 1870–1933*, Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Ambjörnsson, Ronny (1988), *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930*, Stockholm: Carlsson
- Ambrosius, J.M. (1896), "Om orsakerna till ökningen av unga förbrytare", i *Nordisk tidskrift*, 1896
- Andenæs, Johannes (1958), *Om formene for økt nordisk kriminologisk samarbeid*, Stockholm: Justitiedepartementet
- Andersson, Robert (2002), *Kriminalpolitikens väsen*, Stockholm: Stockholms universitet
- Andersson, Robert (2016), "Moral Engineering & Neuropsychiatry: Recasting a Culture of Intervention in Sweden", i *Journal of Modern Education Review*, vol. 6, nr. 4, 2016
- Andersson, Robert (2017), "A Culture of Intervention: Vagrancy and Drug Treatment in Sweden from the Late 19th Century until Today", i Scharff Smith, Peter & Ugelvik, Thomas (red.), *Scandinavian Penal History, Culture and Prison Practice: Embraced By the Welfare State?*, Basingstoke: Palgrave MacMillan
- Andersson, Robert & Nilsson, Roddy (2009), *Svensk kriminalpolitik*, Malmö: Liber
- Andersson, Robert & Nilsson, Roddy (2015), "Telling the Truth about Crime: The Past and Present of Swedish Criminology", i *Retfærd*, årg. 38, nr. 2, 2015
- Anners, Erik (1965), *Humanitet och rationalism: Studier i upplysningstidens strafflagsreformer – särskilt med hänsyn till Gustav III:s reformlagstiftning*, Stockholm: Nordiska bokhandeln
- Anttila, Inkeri (1967), "Konservativ och radikal kriminalpolitik i Norden", i *Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap*, 1967
- Arner, Anders (1963), *Kyrka och fängvård i Sverige 1846–1946: Historiska och principiella undersökningar*, Lund: Gleerup
- Aschaffenburg, Gustav (1906), *Das Verbrechen und seine Bekämpfung: Einleitung in die Kriminalpsychologie für Mediziner, Juristen und Soziologen*, 2:a uppl., Heidelberg

- Aschaffenburg, Gustav (1911), *Brottet och dess bekämpande: Inledning till kriminalpsykologi för läkare, jurister och sociologer*, Stockholm: Bonnier
- Ashley, Susan A. (2017), "Misfits" in *Fin-de-Siècle France and Italy: Anatomies of Difference*, London: Bloomsbury Academic
- Aubert, Vilhelm (1954), *Om straffens sosiale funksjon*, Oslo: Akademisk forlag
- Bagge, Algot (1918), "Villkorlig dom och villkorlig frigivning", i *Svensk juristtidning*, 1918
- Beck, Naomi (2005), "Enrico Ferri's Scientific Socialism: A Marxist Interpretation of Herbert Spencer's Organic Analogy", i *Journal of the History of Biology*, vol. 38, nr. 2, 2005
- Becker, Peter & Wetzell Richard F. (2006a), "Introduction", i Becker, Peter & Wetzell Richard F. (red.), *Criminals and their Scientists: The History of Criminology in International Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Becker, Peter & Wetzell, Richard F. (red.) (2006b), *Criminals and their Scientists: The History of Criminology in International Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Beckman, Nils (1947), *Studier över brottsligheten och dess bekämpande i Sverige*, Stockholm: Norstedt
- Beer, Gillian (1996), *Open Fields: Science in Cultural Encounter*, Oxford: Clarendon Press
- Beirne, Piers (1993), *Inventing Criminology: Essays on the Rise of Homo Criminalis*, Albany: State University of New York Press
- Bendz, Erik (1954), recension av "Olof Kinberg. Lagen och de psykiskt sjuka", i *Svensk juristtidning*, 1954
- Bengtsson, Jan & Molander, Anders (1998), *Den svenska sociologins födelse: Historiska samtal med Torgny T. Segerstedt, Bertil Pfannenstill, Joachim Israel och Edmund Dahlström*, Göteborg: Daidalos
- Bensaude-Vincent, Bernadette (2009), "A Historical Perspective on Science and its 'Others'", i *Isis*, vol. 100, nr. 2, 2009
- Berg, Annika (2009), *Den gränslösa hälsan: Signe och Axel Höjer, folkhälsan och expertisen*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis
- Berg, Annika (2016), "Att skriva sig fri: Om 'psykopatiska' patienters förhandlingsutrymmen i 1930-talets Sverige" i Nilsson, Roddy & Vallström, Maria (red.), *Inspärrad: Röster från intagna på sinnessjukhus, fängelser och andra anstalter 1850–1992*, Lund: Nordic Academic Press
- Berg, Fridtjuf (1895a), "Den sedliga förvildningen bland ungdomen. 2. Det ondas orsaker: de sociala", i *Svensk läraretidning*, nr. 49, 1895
- Berg, Fridtjuf (1895b), "Den sedliga förvildningen bland ungdomen. 3. Det ondas orsaker: de individuella", i *Svensk läraretidning*, nr. 50, 1895
- Berling Åselius, Ebba (2005), *Rösträtt med förbinder: Rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920*, Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis
- Berkhofer, Robert F. (1995), *Beyond the Great Story: History as Text and Discourse*, Cambridge: Harvard University Press

- Binder, Arnold (1987), "Criminology: Discipline or Interdiscipline", *Issues in Integrative Studies*, vol. 5, 1987
- Bjerre, Andreas (1907), *Kriminalpsykologiska studier, 1: Bidrag till tjufnadsbrottens psykologi*, Stockholm: Norstedt
- Bjerre, Andreas (1925), *Bidrag till mordets psykologi: Kriminalpsykologiska studier*, Stockholm: Norstedt
- Bjurman, Eva Lis (1995), *Barnen på gatan*, Stockholm: Tiden
- Björck, Henrik (1996), "Till frågorna om idéhistoriens egenart och rötter", i *Lychnos*, 1996
- Björck, Henrik (2002), "Den sociale ingenjören på intressekontoret: En studie i svensk välfärdshistoria", i *Lychnos*, 2002
- Björck, Henrik (2008), *Folkhemsbyggare*, Stockholm: Atlantis
- Björkenhed, Sten (1957), "Varför så många bilstölder?", i *Försäkringstidningen*, nr. 3, 1957
- Björkman, Jenny (2001), *Vård för samhällets bästa: Debatten om tvångsvård i svensk lagstiftning 1850–1970*, Stockholm: Carlsson
- Björkman, Maria (2011), *Den anfrätta stammen: Nils von Hofsten, eugeniken och steriliseringarna 1909–1963*, Lund: Arkiv
- Björne, Lars (2002), *Den konstruktiva riktningen: Den nordiska rättsvetenskapens historia, del 3, 1871–1910*, Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning
- Björne, Lars (2007), *Realism och skandinavisk realism: Den nordiska rättsvetenskapens historia, del 4, 1911–1950*, Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning
- Björnström, Fredrik (1883), *Sinnessjukdomar och abnorma sinnestillstånd betraktade hufvudsakligen från rättsmedicinsk synpunkt*, Stockholm
- Blackburn, Simon (2008), "Whig view of history", i *The Oxford Dictionary of Philosophy*, 2 uppl., Oxford: Oxford University Press
- Blomberg, Dick (1954), "Undersökningar rörande ungdomsvårdsskolornas klientel", bilaga 1 i SOU 1954:5, *Värden vid ungdomsvårdsskolorna*
- Blomberg, Dick (1956), "Det svenska kriminalvårdsklientelet", bilaga i SOU 1956:55, *Skyddslag*
- Blomberg, Dick (1958), "Ungdomsvårdsskoleelevers återanpassning", i *Sociala meddelanden*, nr. 3, 1958
- Blomberg, Dick (1960), *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, Stockholm: Natur och Kultur
- Blomquist, Knut, (1908), *Anordningar för ungdomsskydd*, skriftserien Brott och straff, del 3, Stockholm: A.-B Ekmans förlagsexpedition
- Blomquist, Knut, (1917), "Bona och ungdomsbrottsligheten", i *Social tidskrift*, nr. 10, 1917
- Boalt, Gunnar (1951), "Social missanpassning", i Gunnar Boalt m.fl. *Sociologi, Stockholm: Forum*
- Boalt, Gunnar (1955), "Gruppens betydelse", i Ivar Agge m.fl., *Kriminologi*, Kriminologisk handbok nr. 1, Stockholm: Wahlstrand & Widstrand
- Bolin, Lars (1953a), "Ungdomens anpassningssvårigheter", i *Barnavård och ungdomsskydd*, nr. 4, 1953

- Bolin, Lars (1953b), "Vem är den unge brottslingen?", i *Sociala meddelanden*, nr. 3, 1953
- Bolin, Lars (1958), "Alkoholproblemet bland ungdom på glid", *Social meddelanden*, nr. 6, 1958
- Borch, Christian (2005), *Kriminalitet og magt: Kriminalitetsopfattelser i det 20. århundrede*, Köpenhamn: Forlaget Politisk Revy
- Bourdieu, Pierre (1994) "Re-Thinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field", i *Sociological Theory*, vol. 12, nr. 1, 1994
- Brandell, Georg (1918a), Psykiska egenskapers ärftlighet, i *Svenskt arkiv för pedagogik*, band 6, 1918
- Brandell, Georg (1918b), "Ärftligheten och miljöns kausala betydelse för ungdomsbrottsligheten", i *Pedagogisk tidskrift*, 1918
- Brissman, Henrik (2010), *Mellan nation och omvärld: Debatt i Sverige om vetenskapens organisering och finansiering samt dess internationella och nationella aspekter under 1900-talets första hälft*, Lund: Lunds universitet
- Broberg, Gunnar (1995), *Statlig rasforskning: En historik över Rasbiologiska institutet*, Lund: Lunds universitet
- Broberg, Gunnar (2008), "Dahlberg, Gunnar", i *Complete Dictionary of Scientific Biography*, tillgänglig via Encyclopedia.com (hämtad 2017-10-01), <http://www.encyclopedia.com/science/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/dahlberg-gunnar>
- Broberg, Gunnar & Tydén, Mattias (1998), "Debatt: Kunskapen fanns – men ingen reagerade", i *Dagens Nyheter*, 1997-09-13
- Broberg, Gunnar & Tydén, Mattias (2005), *Oönskade i folkhemmet: Rashygien och sterilisering i Sverige*, 2:a uppl., Stockholm: Gidlund
- Brock, Fritz H:son (1909), *Kriminalpolitiska reformsträvanden: (Föredrag hållet i Studentföreningen D.Y.G. hösten 1907)*, Malmö: Framtiden
- Broks, Peter (2006), *Understanding Popular Science*, Maidenhead: Open University Press
- Brown, Phil; Zavestoski, Stephen; McCormick, Sabrina; Mayer, Brian; Morello-Frosch, Rachel & Gasior Altman, Rebecca (2004), "Embodied Health Movements: New Approaches to Social Movements in Health", i *Sociology of Health & Illness*, vol. 26, nr. 1, 2004
- Brück, Sture (1933), "Professor Olof Kinbergs teori om strafflagens allmänna verkningar", i *Svensk juristtidning*, 1933
- Burton, Frank & Carlen, Pat (1979), *Official Discourse: On Discourse Analysis, Government Publications, Ideology and the State*, London: Routledge
- Bärmark, Jan & Nilsson, Ingemar (1983), *Poul Bjerre: "Människosonen"*, Stockholm: Natur och kultur
- Börjesson, Bengt (1966), *Om påföljders verkningar: En undersökning av prognosen för unga lagöverträdare efter olika slag av behandling*, Stockholm: Stockholms universitet
- Börjesson, Mats (1994), *Sanningen om brottslingen: Rättspsykiatrin som kartläggning av livsöden i samhällets tjänst under 1900-talet*, Stockholm: Carlsson

- Carlen Pat (2002), "Critical Criminology?: In Praise of an Oxymoron and its Enemies", i Carrington, Kerry & Hogg, Russel (red.), *Critical Criminology: Issues, Debates, Challenges*, Cullompton: Willan
- Carlsson, Christoffer (2014), *Continuities and Changes in Criminal Careers*, Stockholm: Stockholms universitet
- Carlsson, Gösta (1964), "Kriminalstatistiska mått på behandlingseffekten", bilaga 8 i SOU 1964:58, *Aktion mot ungdomsbrott: En modell till försöksverksamhet*
- Centralförbundet för socialt arbete (1941), *Undersökning av ligabrottsligheten*, Stockholm: Kooperativa förbundet
- Chamberlain, John Martyn (2015), *Criminological Theory in Context: An Introduction*, London: SAGE
- Chevalier, Louis (1973), *Labouring Classes and Dangerous Classes: In Paris during the First Half of the Nineteenth Century*, London: Routledge & Kegan Paul
- Christiansen, Karl O. (1958), "Book Review", i *Acta Sociologica*, vol. 3, nr. 1, 1958
- Christie, Nils (1960), *Tvangsarbeid og alkoholbruk*, Oslo: Universitetsforlag
- Cohen, Stanley (1988), *Against Criminology*, New Brunswick: Transaction
- Congrès international d'anthropologie criminelle*, 1896, Geneve
- Cooter, Roger (1984), *The Cultural Meaning of Popular Science: Phrenology and the Organization of Consent in Nineteenth-Century Britain*, Cambridge: Cambridge University Press
- Cox, Laurence (2013), "Eppur Si Muove: Thinking 'The Social Movement'" i Barker, Colin; Cox, Laurence; Krinsky, John & Nilsen, Alf Gunvald (red.), *Marxism and Social Movements*, Leiden: Brill
- Crosland, Maurice (1992), *Science under Control: The French Academy of Sciences 1795–1914*, New York: Cambridge University Press
- Cullen, Francis T.; Jonson, Cheryl Lero; Myer, Andrew J. & Adler, Freda (2011), *The Origins of American Criminology*, New Brunswick: Transaction Publishers
- Dahl, Tove Stang (1985), *Child Welfare and Social Defence*, Oslo: Norwegian University Press
- Dahlberg, Gunnar (1939), "Alcoholism from a Social Point of View: A Survey of Conditions in Stockholm", i *Acta Societatis Medicorum Suecanae*, 1939
- Dahlberg, Gunnar (1940), *Arv och ras*, Stockholm: Kooperativa förbundets bokförlag
- Dahlberg, Gunnar (1943a), *Dit min tanke nått: Biologiska och sociologiska essäer*, Stockholm: Albert Bonniers förlag
- Dahlberg, Gunnar (1943b), "Risken att dömas för svårare brott", i *Nordisk tidskrift för Strafferet*, 1943
- Dahlberg, Gunnar (1944), "Anthropometry of 'Tattare', a Special Group of Vagabonds in Sweden", i *Upsala läkareförenings förhandlingar*, 1944–1945
- Dahlberg, Gunnar (1946), "Brott och sjukdom", i *Tidskrift för kriminalvård*, nr. 4, 1946

- Dahlberg, Gunnar (1948) "A New Method in Crime Statistics, Applied to the Population of Sweden", i *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 89, 1948.
- Dahlberg, Gunnar (1955), *Raser och folk: Svenska Unesco-rådet*, Stockholm: Ehlns
- Dahlberg, Gunnar & Lindberg, Torgny (1944), "Om frekvensen av återfall i brott", bilaga 3 i SOU 1944:50, *Strafflagberedningens betänkande angående verkställigheten av frihetsstraff m.m.*
- Dahlberg, Gunnar & Lindberg, Torgny (1946), "Frekvensen av återfall i brott", i *Svensk juristtidning*, 1946
- Dahlgren, Eva F. (2013), *Fallna kvinnor: När samhällets bottensats skulle lära sig veta hut*, Stockholm: Forum
- Daems, Tom (2006), "On the Origins of Criminology: A Research Note", i *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, vol. 14, nr. 1, 2006
- Daum, Andreas W. (2009), "Varieties of Popular Science and the Transformations of Public Knowledge: Some Historical Reflections", i *Isis*, vol. 100, nr. 2, 2009
- Davidson, Arnold (1996), "Styles of Reasoning, Conceptual History, and the Emergence of Psychiatry", i Galison, Peter & Stump, David J. (red.), *The Disunity of Science: Boundaries, Contexts, and Power*, Stanford: Stanford University Press
- Davidsson, Tobias (2015), *Understödet rationalitet: En genealogisk studie av arbetslinjen under kapitalismen*, Malmö: Égalité
- Davie, Neil (2005), *Tracing the Criminal: The Rise of Scientific Criminology in Britain, 1860–1918*, Oxford: Bardwell Press
- De Giorgi, Alessandro (2006), *Re-Thinking the Political Economy of Punishment: Perspectives on Post-Fordism and Penal Politics*, Aldershot: Ashgate
- De Nordiska kriminalistföreningarnas årsbok* (1936–1953), Stockholm
- Desjardin, Arthur (1891), "Nya läror om brott och straff", i *Ute och hemma*, nr. 8, 1891
- Diani, Mario (1992), "The Concept of Social Movement", i *The Sociological Review*, vol. 40, nr. 1, 1992
- Dickinson, Edward Ross (2004), "Biopolitics, Fascism, Democracy: Some Reflections on our Discourse about 'Modernity'", i *Central European History*, vol. 37, nr. 1, 2004
- Durkheim, Émile (1978), *Sociologins metodregler*, Göteborg: Korpen
- Edelman, Murray (1988), *Constructing the Political Spectacle*, Chicago: University of Chicago Press
- Edling, Nils (1996), *Det fosterländska hemmet: Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900*, Stockholm: Carlsson
- Edman, Johan (2008), "Lösdrivarlagen och den samhällsfarliga lättjan", i Swärd, Hans & Egerö, Marie-Anne (red.), *Villkorandets politik: fattigdomens premisser och samhällets åtgärder – då och nu*, Malmö: Égalité.
- Eghigian, Greg (2015), "A Drifting Concept for an Unruly Menace: A History of Psychopathy in Germany", i *Isis*, vol. 106, nr. 2, 2015
- Ekdahl, Axel Johan (1895), *Om rättsmedicinska undersökningar rörande sinnesbeskaffenhet hos för brott tilltalade personer*, Lund: Lindstedt

- Ekholm, Jan Olof & Sperlings, Sven (1979), *Mälarmördaren: Historien om ett brott*, Stockholm: Bonnier
- Eklöf, Jenny (2007), *Gene Technology at Stake: Swedish Governmental Commissions on the Border of Science and Politics*, Umeå: Umeå universitet
- Ekström, Anders (2004), "Vetenskaperna, medierna och publikerna", i Ekström, Anders (red.), *Den mediala vetenskapen*, Nora: Nya doxa
- Elmhorn, Kerstin (1955), "Brottslingsklientelet i Stockholm och behandling av villkorligt dömda", i *Social meddelanden*, nr. 8, 1955
- Elmhorn, Kerstin (1964), "Självdeklarerad brottslighet bland skolbarn i Stockholm", i *Svensk juristtidning*, 1964
- Ericson, Richard & Carriere, Kevin (1994), "The Fragmentation of Criminology", i Nelken, David (red.), *The Futures of Criminology*, London: Sage
- Ericsson, Martin (2015), *Exkludering, assimilering eller utrotning?: "Tattarfrågan" i svensk politik 1880–1955*, Lund: Lunds Universitet
- Eriksson, Bengt Erik & Qvarsell, Roger. (red.) (2000), *Samhällets linneaner: Kartläggning och förståelse i samhällsvetenskapernas historia*, Stockholm: Carlsson.
- Eriksson, Karl Henrik (1957), *Vanart och personlighetsavvikelser: Differential-psykologiska undersökningar av manliga ungdomsvårdsskoleelever*, Uppsala: Almqvist & Wiksell
- Eriksson, Torsten (1938), "Den kriminalbiologiska forskningen i Tyskland", i *Svensk juristtidning*, 1938
- Eriksson, Torsten (1939a), *Brott och samhälle*, Stockholm: Bonnier
- Eriksson, Torsten (1939b), *Prostitution och samhälle*, Stockholm: Bonnier
- Eriksson, Torsten (1952), *Det yngsta fängsvårdsklientelet*, SOU 1952:5
- Eriksson, Torsten (1953), "Förvarings- och interneringsklientelet", bilaga i SOU 1953:32, *Vårdorganisation för förvarade och internerade*
- Eriksson, Torsten (1977), *Politik och kriminalpolitik*, Stockholm: Norstedt
- Eriksson, Torsten; Janson, Carl-Gunnar & Larsson, Ulla (1956), "Återfall i brott bland unga lagöverträdare", bilaga i SOU 1956:55, *Skyddslog*
- Eriksson, Torsten; Marnell, Gunnar & Larsson, Ulla (1950), "Ungdomsfängelseklientelet som behandlingsgrupp", bilaga 1 i SOU 1950:47, *En anstalt för svårbehandlade*
- Ernberg, K. (1910), *Vård av frivilliga fångar i Sverige och utlandet*, skriftserien Brott och straff, del 8, Stockholm: Ljus
- Etzemüller, Thomas (2012), "Rationalizing the Individual - Engineering Society: The Case of Sweden", i Brückweh, Kerstin; Schumann, Dirk; Wetzell, Richard F. & Ziemann, Benjamin (red.), *Engineering Society: The Role of the Human and Social Sciences in Modern Societies, 1880–1980*, Basingstoke, Palgrave Macmillan
- Everett-Lane, Debra Adrienne (2004), *International Scientific Congresses, 1878–1913: Community and Conflict in the Pursuit of Knowledge*, diss., New York: Columbia University
- Falk, Hjalmar (2014), *Det politisk-teologiska komplexet: Fyra kapitel om Carl Schmitts sekularitet*, Göteborg: Göteborgs universitet

- Ferri, Enrico (1895), *Criminal Sociology*, London: Fisher Unwin
- Ferri, Enrico (1896), "Den positiva straffrättsskolan", i *Nordisk revy*, 1896
- Ferri, Enrico (1898), "Förbrytare inom litteraturen", i *Nordisk revy*, 1898
- Ferri, Enrico (1903), *Socialism och modern vetenskap*, Stockholm: Björck & Börjesson
- Ferri, Enrico (1968), *The Positive School of Criminology: Three Lectures Given at the University of Naples, Italy, On April 22, 23, and 24, 1901*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press
- Finnane, Mark (2012), "The Origins of Criminology in Australia", i *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, vol. 45, nr. 2, 2012
- Foerster, Friedrich Wilhelm (1913), *Brottet och dess försonande: Några av förbrytarproblemet och skyddsuffostrans psykologiska och pedagogiska grundfrågor*, Stockholm: Norstedt
- Forsmann, Hans & Gentz, Carl-Fredrik (1962), "Kriminalitetsförekomsten hos presumtivt ostraffade: En enkätundersökning", i *Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap*, 1962
- Foucault, Michel (1978), "About the Concept of the 'Dangerous Individual' in 19th-Century Legal Psychiatry", i *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 1, nr. 1, 1978
- Foucault, Michel (1980), "Prison Talk", i Gordon, Colin (red.), *Power/Knowledge: Selected Interviews and other Writings 1972–1977*, Brighton: Harvester Press
- Foucault, Michel (2001), *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*, Lund: Arkiv
- Foucault, Michel (2002), *Vetandets arkeologi*, ny utg., Lund: Arkiv
- Foucault, Michel (2008), *"Samhället måste försvaras": Collège de France 1975–1976*, Hägersten: Tankekraft
- Foucault, Michel (2010), *Säkerhet, territorium, befolkning: Collège de France 1977–1978*, Stockholm: Tankekraft
- Foucault, Michel (2013), *Biopolitikens födelse: Collège de France 1978–1979*, Hägersten: Tankekraft
- Foyer, Lars (1969), "The Social Sciences in Royal Commission Studies in Sweden", i *Scandinavian Political Studies*, vol. 4, nr. a4, 1969
- Fredriksson, Gunnar (1958), *Biltillgrepp i Sverige 1950–1957: En kriminalstatistisk undersökning*, Stockholm: Inrikesdepartementet
- Fredriksson, Gunnar (1962), *Kriminalstatistiken och kriminologien*, Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Friedenreich, A. (1905), *Om förbrytare och deras behandling*, skriftserien I vår tids livsfrågor, nr. 39, Uppsala
- Frykman, Jonas (1988), *Dansbaneområdet: Ungdomen, populärkulturen och opinionen*, Stockholm: Natur och kultur
- Fångvårdsstyrelsen (1942), *Fångvårdsstyrelsens utredning angående ungdomsbrottsligheten*, Stockholm: I. Hæggström
- Förhammar, Staffan (2000), *Med känsla eller förnuft?: Svensk debatt om filantropi 1870–1914*, Stockholm : Almqvist & Wiksell

Förhandlingar vid kriminalkongressen i Stockholm (1911), Stockholm

Förhandlingar vid Svenska kriminalistföreningens ordinarie årsmöte (1912–35), Stockholm

- Gadebusch Bondio, Mariaclara (2006), "From the 'Atavistic' to the 'Inferior' Criminal Type: The Impact of the Lombrosian Theory of the Born Criminal on German Psychiatry" i Becker, Peter & Wetzell Richard F. (red.), *Criminals and their Scientists: The History of Criminology in International Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gadelius, Bror (1906), "Straffrätt och psykiatri", i *Allmänna svenska läkartidningen*, årg. 3, 1906
- Gadelius, Bror (1908), *Förbrytaren och samhället*, Studentföreningen Verdandis småskriffter, nr. 155, Uppsala: Bonnier
- Galison, Peter (1999), "Trading Zone: Coordinating Action and Belief", i Biagioli, Mario (red.), *The Science Studies Reader*, New York: Routledge
- Garland, David (1985a), "The Criminal and His Science" i *The British Journal of Criminology*, vol. 25, nr. 2, 1985
- Garland, David (1985b), *Punishment and Welfare: A History of Penal Strategies*, Aldershot: Gower
- Garland, David (1992), "Criminological Knowledge and its Relation to Power: Foucault's Genealogy and Criminology Today" i *The British Journal of Criminology*, vol. 32, nr. 4, 1992
- Garland, David (1997), "The Punitive Society: Penology, Criminology and the History of the Present", i *Edinburgh Law Review*, vol. 1, nr. 2, 1997
- Garland, David (2001), *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford: Oxford University Press
- Garland, David (2002), "Of Crimes and Criminals: The Development of Criminology in Britain", i Maguire, Mike; Morgan, Rod & Reiner, Robert (red.), *The Oxford Handbook of Criminology*, 3rd ed., Oxford: Oxford University Press
- Garland, David (2011), "Criminology's Place in the Academic Field", i Bosworth, Mary & Hoyle, Caroline (red.), *What is Criminology?*, Oxford: Oxford University Press
- Garland, David (2014), "The Welfare State: A Fundamental Dimension of Modern Government", i *European Journal of Sociology*, vol. 55, nr. 3, 2014
- Garofalo, Raffaele (1914), *Criminology*, Boston: Little, Brown and company
- Garpenhag, Lars (2012), *Kriminaldårar: Sinnessjuka brottslingar och straffrihet i Sverige, ca 1850–1930*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis
- Gerle, Bo, (1943), *Mordbrännare: En kriminalpsykologisk studie på grundval av ett svenskt rättspsykiatriskt material*, Lund: Gleerup
- Gerle, Bo, (1947), *Psykopatibegreppets bankrutt*, Lund: Gleerup
- Gerle, Bo (1953), "Psykiatriska synpunkter på sedlighetsbrotten och deras förövare", bilaga 2 i SOU 1953:14, *Förslag till brottsbalk*
- Gerle, Bo (1955), "Kriminalbiologi", i Ivar Agge m.fl., *Kriminologi*, Kriminologisk handbok nr. 1, Stockholm: Wahlstrand & Widstrand

- Gibson, Mary (2002), *Born to Crime: Cesare Lombroso and the Origins of Biological Criminology*, Westport: Praeger
- Gibson, Mary (2006), "Cesare Lombroso and Italian Criminology: Theory and Politics", i Becker, Peter & Wetzell Richard F. (red.), *Criminals and their Scientists: The History of Criminology in International Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gibson, Mary & Rafter, Nicole (2006), "Editors' Introduction", i Lombroso, Cesare, *Criminal Man*, Durham: Duke University Press
- Gieryn, Thomas F. (1983), "Boundary-Work and the Demarcation of Science from Non-Science: Strains and Interests in Professional Ideologies of Scientists", i *American Sociological Review*, vol. 48, nr. 6, 1983
- Gieryn, Thomas F. (1999), *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*, Chicago: University of Chicago Press
- Goff, Colin & Geis, Gilbert (2008), "The Michael-Adler report (1933): Criminology under the Microscope", i *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, vol. 44, nr. 4, 2008
- Goff, Colin & Geis, Gilbert (2011), "Thorsten Sellin: Culture Conflict, Crime and Beyond", i Cullen, Francis T. m.fl. (red.), *The Origins of American Criminology*, New Brunswick: Transaction Publishers
- Groth, Sverker (1943), "Ungdomskriminalitet i Sverige", i *Nordisk tidskrift för straffäret*, 1943
- Groth, Sverker (1947a), *Återfall i brott åren 1921–1940*, SOU 1947:71
- Groth, Sverker (1947b), "Den officiella svenska kriminalstatistikens organisation, innehåll och arbetsmetoder", i *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol. 50, nr. 3, 1947
- Groth, Sverker & Strahl, Ivar (1956), "Uppgifter om brottsligheten och dess bekämpande", bilaga i SOU 1956:55, *Skyddsåtgärder*
- Grönlund, Otto (1925), "Om brottsligheten i Sverige och Norge under kristiden", i *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol. 28, nr. 3, 1925
- Grönlund, Otto (1945) "Bidrag till svensk kriminalstatistik under 1900-talet", i *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol. 48, nr. 2, 1945
- Guston, David H. (1999), "Stabilizing the Boundary between US Politics and Science: The Role of the Office of Technology Transfer as a Boundary Organization", i *Social Studies of Science*, vol. 29, nr. 1, 1999
- Göransson, Hardy (1939), "Ungdomsbrottsligheten", i *Svensk juristtidning*, 1939
- Görling, Lars (1962), *491: Roman*, Stockholm: Bonnier
- Hacking, Ian (1990), *The Taming of Chance*, Cambridge: Cambridge University Press
- Hadenius, Stig & Weibull, Lennart (2005), *Massmedier: En bok om press, radio & TV*, 8:e uppl., Stockholm: Bonnier
- Hagerman, Maja (2015), *Käraste Herman: Rasbiologen Herman Lundborgs gåta*, Stockholm: Norstedt
- Hagströmer, Johan (1875), *Om frihetsstraffen*, Uppsala: Edquist

- Hagströmer, Johan (1889), "Om förhållandet mellan lagstiftning och vetenskap på den svenska straffrättens område", i *Tidskrift för Rettsvetenskap*, 1889
- Hammer, Bertil (1903), *En brist i våra domares utbildning: Några lekmannasynpunkter*, skriftserien I vår tids lifsfrågor, nr. 33, Uppsala: Appelberg
- Hansson, Jonas (1999), *Humanismens kris: Bildningsideal och kulturkritik i Sverige 1848–1933*, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion
- Hebenton, Bill & Jou, Susyan (2008), "Conceptual Approaches to the Study of 'National' Traditions in Criminology", i *International Journal of Law, Crime and Justice*, vol. 36, nr. 2, 2008
- Hedin, Marika (1998), "I det allmännas tjänst: Vetenskapen och socialpolitiken", i Hedin, Marika & Larsson, Ulf (red.), *Teknikens landskap: En teknikhistorisk antologi tillägnad Svante Lindqvist*, Stockholm: Atlantis
- Hedin, Marika (2002), *Ett liberalt dilemma: Ernst Beckman, Emilia Broomé, G H von Koch och den sociala frågan 1880–1930*, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion
- Hentig, Hans von (1960), "Gustav Aschaffenburg", i Mannheim, Hermann (red.), *Pioneers in Criminology*, London: Stevens & Sons Limited
- Hermansson, Bertil; Björkenhed, Sten & Björkberg, Roland, *Ungdom och brott: Tre sociologiska undersökningar*, Stockholm: Nordiska bokhandeln
- Herrlin, Axel (1904), *Tillräknelighet och själssjukdom: Till straffrättens filosofi, med en kasuistisk bilaga*, Lund: Gleerup
- Heuman, Maths & Lassen, Bengt (1952), *Brottets beivrande*, Kriminologisk handbok nr. 4, Stockholm: Wahlstrand & Widstrand
- Heuman, Maths & Rengby, Sven (1955), "Kriminalstatistiken", Ivar Agge m.fl., *Kriminologi*, Kriminologisk handbok nr. 1, Stockholm: Wahlstrand & Widstrand
- Hiljding, Stig (red.) (1949), *Samhällets åtgärder mot lagöverträdare: Orientering*, Stockholm: Samhällsförlaget
- Hirdman, Yvonne (1989), *Att lägga livet tillrätta: Studier i svensk folkhemspolitik*, Stockholm: Carlsson
- Hirdman, Yvonne; Lundberg, Urban & Björkman, Jenny (2012), *Sveriges historia 1820–1965*, Stockholm: Norstedt
- Hirst, Paul Q (1975), "Marx and Engels on Law, Crime and Morality", i Taylor, Ian; Walton, Paul & Young, Jock (red.), *Critical Criminology*, London: Routledge and Kegan Paul
- Holmgren, Kurt (1938), "Professor Kinbergs kriminologi inför utländsk kritik", *Svensk juristtidning*, 1938
- Hofer, Hanns von (2011), *Brott och straff i Sverige: Historisk kriminalstatistik 1750–2010. Diagram, tabeller och kommentarer*, Stockholm: Stockholms universitet
- Hurley, Kelly (1996), *The Gothic Body: Sexuality, Materialism, and Degeneration at the Fin de Siècle*, Cambridge: Cambridge University Press
- Hurwitz, Stephan (1948), *Kriminologi*, København: Gad
- Hägerström, Axel (1920), "Naturrätt i straffrättsvetenskapen", i *Svensk juristtidning*, 1920
- Hägerström, Axel (1925), "Kriminalpsykologiska reflexioner", i *Svensk juristtidning*, 1925

- Häthén, Christian (1990), *Straffrättsvetenskap och kriminalpolitik: De europeiska straffteorierna och deras betydelse för svensk strafflagstiftning 1906–1931. Tre studier*, Lund: Lund University Press
- Häthén, Christian (2010), ”Strahl, Ivar”, i *Svenskt biografiskt lexikon*, häfte 164, Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon
- Hörnqvist, Magnus (2007), ”Psykopatfabriken: Det olyckliga äktenskapet mellan kriminalvård och psykopatforskning”, i von Hofer, Hanns & Nilsson, Anders (red.), *Brott i välfärden: Om brottslighet, utsatthet och kriminalpolitik: Festskrift till Henrik Tham*, Stockholm: Stockholms universitet
- Inghe, Gunnar (1941), “Mental Abnormalities among Criminals”, i *Acta Psychiatrica Scandinavica*, vol. 16, nr. 4, 1941
- Inghe, Gunnar (1945), “Om behandlingen av sedlighetsförbrytare”, i Björkman Carl & Eek, Hilding (red.), *Rätten att leva: En samling kritiska studier i svensk rättvisa*, Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Inghe, Gunnar (1946), ”Abortproblemet i Sverige”, i *Menneske og miljø*, vol. 1, 1946
- Inghe, Gunnar (1949a), *Klientelet på arbetshemmen*, SOU 1949:37
- Inghe, Gunnar (1949b) ”Socialpsykologiska synpunkter på lösdrivare och prostituerade”, bilaga 2 i SOU 1949:4, *Utredning med förslag om lösdrivarelagens upphävande m.m.*
- Inghe, Gunnar & Inghe, Maj-Britt (1967), *Den ofärdiga välfärden*, Stockholm: Tiden
- Inghe, Gunnar & Lindberg, Torgny (1950), ”Den sista klasslagen permanentas?”, i *Tiden*, 1950
- Inghe, Gunnar & Lindberg, Torgny (1956), ”Recidivrisker vid olika brottstyper med särskild hänsyn till inflytandet av alkoholmissbruk”, bilaga i SOU 1956:55, *Skyddslag*
- Israel, Joachim (red.) (1964), *Sociala avvikelser och social kontroll*, Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Janson, Carl-Gunnar (1955a), ”Ekologi”, i Ivar Agge m.fl., *Kriminologi*, Kriminologisk handbok nr. 1, Stockholm: Wahlstrand & Widstrand
- Janson, Carl-Gunnar (1955b), ”Amerikanska ekologer om storstadens inre differentiering”, i Gråby, Lars (red.), *Aktuella samhällsfrågor*, Stockholm: Kooperativa förbundet
- Janson, Carl-Gunnar (1964), ”Kriminalsociologiska teorier”, i Israel, Joachim (red.), *Sociala avvikelser och social kontroll*, Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Janson, Carl-Gunnar (1995), ”Stockholms sociologin cirka 1950”, i Swedberg, Richard & Wennemo, Irene (red.), *Sociologin i Stockholm 1954–1994*, Stockholm: Stockholms universitet
- Jasanoff, Sheila (red.) (2004), *States of Knowledge: The Co-Production of Science and the Social Order*, London: Routledge
- Joelsson, Erik (2017), *Från utvald till utbildad: Persona i utredningar om svensk forskarutbildning 1945–2004*, Göteborg: Göteborgs universitet

- Johansson, Jan (1992), *Det statliga kommittéväsendet: Kunskap, kontroll, konsensus*, Stockholm: Stockholms universitet
- Jonsson, Gustav (1938), "Soutenören som psykologisk och social typ", i *Festskrift tillägnad Olof Kinberg på 65-årsdagen 23/9 1938 av vänner och lärjungar*, Stockholm
- Jonsson, Gustav (1944a), "Brottet som beteenderubning", i *Fången, människan, straffet*, Stockholm: Kooperativa förbundet
- Jonsson, Gustav (1944b), "Undersökningar angående vanartiga barn och asocial ungdom", bilaga A i SOU 1944:30, *Ungdomsvårdskommitténs betänkande 1: Med utredning och förslag angående psykisk barna- och ungdomsvård*
- Jonsson, Gustav (1951), "Sexualvanor hos svensk ungdom", bilaga A i SOU 1951:41, *Ungdomen möter samhället*
- Jonsson, Gustav (1956), "Ungdom och brott", i *Sociala meddelanden*, nr. 4, 1956
- Jonsson, Gustav (1958), "Psykologer i cellofan", i *Sociala meddelanden*, nr. 6, 1958
- Jonsson, Gustav (1985), *Kanske kärleksroman: Självbiografi*, Stockholm: Tiden
- Jonsson, Gustav & Bendz, Erik (1954), "Rättsspsykiatrien i en återvändsgränd?", i *Tidskrift för kriminalvård*, nr. 4, 1954
- Jonsson, Gustav & Kälvesten, Anna-Lisa (1964) 222 *Stockholmspojkar: En socialpsykiatrisk undersökning av pojkar i skolåldern*, Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Jonsson, Tomas (2000), "Att anpassa sig efter det möjliga": *Utsagningsbegreppet och SAP:s ideologiska förändringar 1911–1944*, ny uppl., Göteborg: Göteborgs universitet
- Jäderholm, Axel (1883), "Rättsläkarens uppgift i frågor om tillräknelighet", *Hygiea*, 1883
- Kallenberg, Ernst (1894), *Om återfall i brott*, Lund: Gleerup
- Kaluszynski, Martine (2006), "The International Congresses of Criminal Anthropology: Shaping the French and International Criminological Movement, 1886–1914", i Becker, Peter & Wetzell, Richard F. (red.), *Criminals and their Scientists: The History of Criminology in International Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaveh, Shamal (2006), *Det villkorade tillståndet: Centralförbundet för socialt arbete och liberal politisk rationalitet 1901–1921*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis
- Kaveh, Shamal (2008), "Rösträtt: En rätt med förbehåll", i Swärd, Hans & Egerö, Marie-Anne (red.), *Villkorandets politik: Fattigdomens premisser och samhällets åtgärder – då och nu*, Malmö: Égalité,
- Kaye, Howard L. (1986), *The Social Meaning of Modern Biology: From Social Darwinism to Sociobiology*, New Haven: Yale University Press
- Kevles, Daniel J. (1985), *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*, New York: Knopf
- Key, Ellen (1913), *Ungdomens förvildning och Kvinnornas ansvar för ungdomen: Tvenne föredrag*, Stockholm: Bonnier
- Kinberg, Olof (1907), "Om fängseläkarnas rättspsykiatriska sakkunskap", i *Allmänna svenska läkartidningen*, årg. 4, 1907

- Kinberg, Olof (1908a), *Om det rättsliga förfaringssättet i Sverige rörande för brott tilltalade personer av tvivelaktig sinnesbeskaffenhet samt om behandlingen av kriminella sinnessjuka*, Stockholm: Karolinska institutet
- Kinberg, Olof (1908b), *Brottslighet och sinnessjukdom: En kritisk studie över det rättsliga förfaringssättet i Sverige rörande för brott tilltalade personer av tvivelaktig sinnesbeskaffenhet samt över behandlingen av kriminella sinnessjuka*, Stockholm: Beijer
- Kinberg, Olof (1908c), "Om behandlingen av kriminella sinnessjuka", i *Allmänna svenska läkartidningen*, årg. 5, 1908
- Kinberg, Olof (1911), "Über die Unzulänglichkeit aller Versuche, einen Begriff der Zurechnungsfähigkeit festzustellen", i *Monatsschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform*, 1911
- Kinberg, Olof (1912), "Obligatory Psychiatric Examination", i *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 2, nr. 6, 1912
- Kinberg, Olof (1913), "Alcool et criminalité", i *Archives d'anthropologie criminelle de médecine légale et de psychologie normale et pathologique*, 1913
- Kinberg, Olof (1914), "Om den s.k. tillräkneligheten", i *Svenska läkaresällskapets handlingar*, 1914
- Kinberg, Olof (1915), "Alcohol and Criminality", i *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 5, nr. 4, 1915
- Kinberg, Olof (1916), "Om de sinnessjukas och psykiskt abnormas straffrättsliga behandling", *Allmänna svenska läkartidningen*, årg. 13, 1916
- Kinberg, Olof (1917a), *Rättspsykiatriska utlåtanden 1907–1916*, Stockholm: Norstedt
- Kinberg, Olof (1917b), *Om den s.k. tillräkneligheten*, Stockholm: Nordiska bokhandeln
- Kinberg, Olof (1924), *Om s.k. lösdrivare och deras behandling: Social-medicinsk studie*, Stockholm
- Kinberg, Olof (1929), "Har ett på empirisk–psykologisk grund uppbyggt straffsystem användning för ett tillräknelighetsbegrepp?", i *Svensk juristtidning*, 1929
- Kinberg, Olof (1930), *Aktuella kriminalitetsproblem i psykologisk belysning*, Stockholm: Natur och kultur
- Kinberg, Olof (1931), "Reformtankar rörande behandlingen av abnorm- och vanebrottsligheten", i *Svensk juristtidning*, 1931
- Kinberg, Olof (1932), "Om rättspsykiatrisk och kriminalbiologisk expertis", i *Svenska läkartidningen*, årg. 29, 1932
- Kinberg, Olof (1934), "Framtidens kriminalpolitik", i *Blå boken: Nykterhetsfolkets kalender*, 1934
- Kinberg, Olof (1935a), *Varför bli människor brottsliga?: Kriminalpsykologisk studie*, Stockholm: Natur och kultur
- Kinberg, Olof (1935b), *Basic Problems of Criminology*, Copenhagen: Levin & Munksgaard
- Kinberg, Olof (1935c), "Ungdomsbrottsligheten", i *Svensk juristtidning*, 1935
- Kinberg, Olof (1936), "Kriminalpsykologi och kriminalpolitik", i *Tiden*, 1936
- Kinberg, Olof (1937), "Kriminalpolitikens centrala organisation", i *Svensk juristtidning*, 1937

- Kinberg, Olof (1938), "Varför ger villkorlig dom så dåliga resultat", i *Svensk juristtidning*, 1938
- Kinberg, Olof (1939), "Förslag till centralisering av kriminologisk, psykologisk och antropologisk forskning och undervisning", i *Nordisk medicinsk tidskrift*, 1939
- Kinberg, Olof (1941), "The Conception of Environment in Genetic Bio-Psychology", i *Theoria* vol. 7, nr. 1, 1941
- Kinberg, Olof (1943), "Strafflagens tillräknelighetsbestämmelser, sinnesundersökning m.m.", i *Svenska läkartidningen*, årg. 40, 1943
- Kinberg, Olof (1946), "On the Concept of 'Psychopathy' and the Treatment of so called 'Psychopaths'", i *Theoria*, vol. 12, nr. 3, 1946
- Kinberg, Olof (1953), "Om den s.k. allmänpreventionen", i *Svensk juristtidning*, 1953
- Kinberg, Olof (1955), "Kriminologiska grundproblem", i Ivar Agge m.fl., *Kriminologi*, Kriminologisk handbok nr. 1, Stockholm: Wahlstrand & Widstrand
- Kinberg, Olof & Inghe, Gunnar (1954), *Kriminologiska uppsatser*, Stockholm
- Kinberg, Olof; Inghe, Gunnar & Lindberg, Torgny (1957), *Kriminalitet och alkoholmissbruk*, Stockholm: Institutet för maltdrycksforskning
- Kinberg, Olof; Inghe, Gunnar & Riemer, Svend (1943), *Incestproblemet i Sverige*, Stockholm: Natur och kultur
- Kinberg Olof & Linders, Jacob (1916) *Lag om behandling av alkoholister den 30 juni 1913 och dithörande författningar med motiver, förklaringar och formulär jämte redogörelse för alkoholistanstalterna och nykterhetsnämnds uppgifter*, Stockholm: Norstedt
- Kinberg, Olof; Petrén, Alfred & Petrén, Thure (1909), *Kriminalpolitiska riktlinier och förslag*, skriftserien Brott och straff, del 7, Stockholm: Ljus
- Kinberg, Olof & Riemer, Svend (1942), "Förskingringsbrottet i sociologisk och psykopatologisk belysning", i *Svensk juristtidning*, 1942
- Kinnmark Folke (1946), "Några medicinska synpunkter på behandlingen av förvaringsklientelet", i *Tidskrift för kriminalvård*, nr. 1, 1946
- Kjellberg, Gerda & Nilsson, Ada (1926), *En brännande fråga: Inlägg i diskussionen om lösdrivarlagen*, Stockholm
- Kjellman, Ulrika (2016), "To Document the Undocumentable: Photography in the Scientific Practice of Physical Anthropology and Race Biology", i *Journal of Documentation*, vol. 72, nr. 5, 2016
- Kleen, Else (1936), *Skyddshemmen*, Stockholm: Bonnier
- Knöös, Helge (1938), "Till frågan om ungdomskriminaliteten i Sverige", i *Socialmedicinsk tidskrift*, nr. 6, 1938
- Koch, Ragnar von (1927), "Lösdrivaren och samhället", i *Lösdrivaren och samhället: Inlägg i en aktuell samhällsfråga*, Stockholm: Norstedt
- Kreüger, Johan (1885), "Studier rörande sinnessjukdomars inflytande på kriminell tillräknelighet", i *Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning*, 1885
- Kreüger, Johan (1886), "Några ord om de nyare positivistiska och socialistiska riktningarna inom kriminalrätten", i *Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning*, 1886

- Kuhn, Thomas S. (1992), *De vetenskapliga revolutionernas struktur*, ny utg., Stockholm: Thales
- Kullenberg, Christopher (2012), *The Quantification of Society: A Study of a Swedish Research Institute and Survey-Based Social Science*, Göteborg: Göteborgs universitet
- Kumlien, Mats (1994), *Uppfostran och straff: Studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott*, Uppsala universitet
- Kurella, Hans (1898), ”Kriminalantropologin och den senaste utvecklingen”, i *Nordisk revy*, 1898
- Kuukkanen, Jouni-Matti (2012), “The Missing Narrativist Turn in the Historiography of Science”, i *History and Theory*, vol. 51, nr. 3, 2012
- Kuukkanen, Jouni-Matti (2015), *Postnarrativist Philosophy of Historiography*, New York: Palgrave Macmillan
- Källström, Staffan (1984), *Värdenihilism och vetenskap: Uppsalafilosofin i forskning och samhällsdebatt under 1920- och 30-talen*, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis
- Kälvesten, Anna-Lisa (1957), ”Kravallpojken kartlagd”, i *Vi*, nr. 23, 1957
- Kärnfelt, Johan (2000), *Mellan nytta och nöje: Ett bidrag till populärvetenskapens historia i Sverige*, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion
- Lagergren, Fredrika (1999), *På andra sidan välfärdsstaten: En studie i politiska idéers betydelse*, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion
- Lahti, Raimo (2013), ”Inkeri Anttila (1916–2013) in memoriam”, i *International Annals of Criminology*, vol. 51, nr. 1-2, 2013
- Larsson, Anna (2001), *Det moderna samhällets vetenskap: Om etableringen av sociologi i Sverige 1930–1955*, Umeå: Umeå universitet
- Larsson, Anna & Magdalenic, Sanja (2015), *Sociology in Sweden: A History*, Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Larsson, Simon (2014), ”Mellan två kunskapsregimer: Rättsvetenskapen och politiken under 1930- och 40-talet”, i *Retferd*, årg. 37, nr. 2, 2014
- Latour, Bruno (1993), *We Have Never Been Modern*, Cambridge: Harvard University Press
- Leps, Marie-Christine (1992), *Apprehending the Criminal: The Production of Deviance in Nineteenth-century Discourse*, Durham: Duke University Press
- Leth, Göran (1994), ”Kriminaljournalistik i historiskt perspektiv”, i Gadd, Pia (red.), *Mord, Blod och Moral: Om kriminaljournalistik*. Stockholm: Carlsson.
- Lidberg, Lars & Wiklund, Nils (1988), “Kriminologiska centralarkivet: Ett unikt svenskt forskningsarkiv”, i *Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap*, 1988.
- Light, Ivan (1978), “Svend Henry Riemer, Sociology: Los Angeles”, i *University of California: In Memoriam*, september 1978, elektronisk version, <http://texts.cdlib.org/view?docId=hb4q2nb2nd;NAAN=13030&doc.view=frames&chunk.id=div00056&toc.depth=1&toc.id=&brand=calisphere>, (hämtad 2017-08-11)
- Lindberg, Torgny (1941), ”Amerikansk kriminologi”, i *Svensk juristtidning*, 1941.

- Lindberg, Torgny (1942), "Återfallsfrekvensen för unga brottslingar", i *Svensk juristtidning*, 1942
- Lindberg, Torgny (1943), recension av "Sven Ahnsjö, Delinquency in girls and its prognosis", i *Svensk juristtidning*, 1943.
- Lindberg, Torgny (1945), "Straffverkställighetens reformering", i *Svensk juristtidning*, 1943.
- Lindberg, Torgny (1946), "Allmänprevention – brottslighet – sjukdom", i *Tidskrift för kriminalvård*, nr. 1, 1946
- Linders, Jacob (1917), "Den svenska lagstiftningen om alkoholistvård", *Nordisk tidskrift för strafferet*, 1917
- Lindesmith, Alfred & Levin, Yale (1937), "The Lombrosian Myth in Criminology", i *American Journal of Sociology*, vol. 42, nr. 5, 1937
- Lindgren, Anne-Li (2001), "Stat och kommuner. Kollektiva och enskilda: 1930-talets skyddshemsdebatt och folkhemspolitiken", i *Scandia*, vol. 67, nr. 2, 2001
- Lindgren, Sven-Åke (1998), *Om brott och straff: Från sociologins klassiker till modern kriminologi*, Lund: Studentlitteratur
- Lindqvist, Åke (1947), "Andra nordiska kriminalismötet", i *Svensk juristtidning*, 1947
- Lindström, Hans (1952), *Hjärnornas kamp: Psykologiska idéer och motiv i Strindbergs åttiotalsdiktning*, Uppsala: Uppsala universitet
- Ljungdal, Gottfrid (1907), *Brotten, dess orsaker och bekämpande, eller En vidräkning med klassambället*, Ystad: Aurora
- Ljungström, Olof (2002), *Oscariansk antropologi: Exotism, förhistoria och rasforskning som vetenskaplig människosyn*, Uppsala: Uppsala Universitet
- Lombroso, Cesare (1896), "Religion och brott", i *Nordisk revy*, 1896
- Lombroso, Cesare (2006), *Criminal Man; Translated and Edited by Mary Gibson and Nicole Hahn Rafter*, Durham: Duke University Press
- Lund, David (1914), "Om vanartade och brottsliga barns arvs- och miljöförhållanden", i *Social tidskrift*, nr. 10, 1914.
- Lund, David (1915), "Om ungdomskriminalitetens orsaker", i *Svenskt arkiv för pedagogik*, vol. 3, 1915.
- Lund, David (1917), "Erfarenheter från åkerbrukskolonien Hall", i *Social tidskrift*, nr. 10, 1917
- Lund, David (1918), *Über die Ursachen der Jugendasozialität. Kriminalpsychologische und Soziale Untersuchungen mit einschluß von Familienforschungen in Schweden*, Uppsala: Uppsala universitet
- Lund, David (1920), *Ungdomsbrottslighet och vanart i Sverige: Deras orsaker och bekämpande*, Svenska sällskapets för rashygiens skriftserie, nr. 7/8, Lund
- Lund, David (1922), "Undersökningar i Sverige angående orsakerna till vanart och ungdomsbrottslighet jämte en gruppering av minderåriga asociala med hänsyn till psykisk och karaktärologisk struktur samt grad av uppfostringsbarhet", bilaga 3 i SOU 1922:46, *Betänkande med förslag till lag om tvångsuppfostran åt unga förbrytare m.m.*

- Lund, David (1924), *Om brottsliga böjelsers ärflighet*, Studentföreningen Verdandis småskrifter nr. 285, Stockholm: Bonnier
- Lundberg, Urban & Tydén, Mattias (2007), "Stat och individ i svensk välfärdspolitisk historieskrivning", i Hedin, Marika; Lundberg, Urban; Rydström; Jens & Tydén, Mattias (red.), *Staten som vän eller fiende?: Individ och samhälle i svenskt 1900-tal*, Stockholm: Institutet för framtidsstudier
- Lundgren, Anders (1993), "Discipliner och institutionalisering inom 1900-talets svenska vetenskaper", i Sundin, Bosse (red.), *Från hermetism till rationell distribution*, Umeå: Umeå universitet
- Lundgren, Frans (2003), *Den isolerade medborgaren: Liberalt styre och uppkomsten av det sociala vid 1800-talets mitt*, Hedemora: Gidlund
- Lundin, Per & Stenlås, Niklas (2015), "The Reform Technocrats: The Strategists of the Swedish Welfare State, 1930–60", i Vandendriessche, Joris; Peeters, Evert & Wils, Kaat (red.), *Scientists' Expertise as Performance: Between State and Society, 1860–1960*
- Lundquist, Lennart (1997), *Fattigvårdsfolket: Ett nätverk i den sociala frågan 1900–1920*, Lund: Lund University Press
- Lundqvist, Gunnar (1938), "Om s.k. psykopater och deras behandling", i *Festskrift tillägnad Olof Kinberg på 65-årsdagen 23/9 1938 av vänner och lärjungar*, Stockholm
- Lundstedt, Vilhelm (1920), *Föreläsningar över valda delar av obligationsrätten – 1. Principinledning: Kritik av straffrättens grundåskådningar*, Uppsala: Norblad
- Lundstedt, Vilhelm (1921), *Föreläsningar över valda delar av obligationsrätten – 2. Till frågan om rätten och samhället: Svar till professor Thyren*, Uppsala: Norblad
- Lundstedt, Vilhelm (1946), "Straffverkställighet och allmänprevention", i *Svensk juristtidning*, 1946
- Luttenberg, Franz (2006), "P Henrik N Sjöbring", *Svenskt biografiskt lexikon*, band 32, Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon
- Lynch, Michael J. (2000), "The Power of Oppression: Understanding the History of Criminology as a Science of Oppression", i *Critical Criminology*, vol. 9, nr. 1, 2000
- Löfving, Barbro & Schlaug, Rudolf (1957), "Intelligenstestning och debilitetsbedömning av ungdomsvårdsskoleklientelet", i *Socialmedicinsk tidskrift*, nr. 10, 1957
- Mathiesen, Thomas (1965), *The Defences of the Weak: A Sociological Study of a Norwegian Correctional Institution*, London: Tavistock
- Maguire, Mike; Morgan, Rod & Reiner, Robert (2002), "Introduction to the Third Edition", i Maguire, Mike; Morgan, Rod & Reiner, Robert (red.), *The Oxford Handbook of Criminology*, 3rd ed., Oxford: Oxford University Press
- Mannheim, Hermann (1948), "The Problem of Collective Responsibility", i *Theoria*, vol. 4, nr. 2, 1948
- Mannheim, Hermann (red.) (1960), *Pioneers in Criminology*, London: Stevens & Sons Limited

- Marklund, Carl (2015), "Så kan bilden av svensk rasbiologi nyanseras", i *Dagens Nyheter*, 2015-02-10
- Mazza, Alfredo (1896), "Antropologiska och penintärkongressen i Rom", i *Ur dagens krönika*, 1896
- McLaughlin, Eugene & Newburn, Tim (2010), "Introduction", i McLaughlin, Eugene & Newburn, Tim (red.), *The SAGE Handbook of Criminological Theory*, Los Angeles: SAGE
- Meijer, Hans (1956), *Kommittépolitik och kommittéarbete: Det statliga kommittéväsendets utvecklingslinjer 1905–1954 samt nuvarande funktion och arbetsformer*, Lund: Gleerup
- Meloni, Maurizio (2016), "From Boundary-Work to Boundary Object: How Biology Left and Re-entered the Social Sciences", i Meloni, Maurizio; Williams, Simon & Martin, Paul (red.), *Biosocial Matters: Rethinking Sociology-Biology Relations in the Twenty-First Century*, Chichester: Wiley Blackwell/The Sociological Review
- Melossi, Dario, (2000), "Changing Representations of the Criminal", i *The British Journal of Criminology*, vol. 40, nr. 2, 2000
- Melossi, Dario, (2008), *Controlling Crime, Controlling Society: Thinking about Crime in Europe and America*, Cambridge: Polity
- Melossi, Dario; Sozzo, Maximo & Sparks, Richard (2011), "Introduction. Criminal Questions: Cultural Embeddedness and Diffusion", i Melossi, Dario; Sozzo, Maximo & Sparks, Richard (red.), *Travels of the Criminal Question: Cultural Embeddedness and Diffusion*, Oxford: Hart Publishing
- Michael, Jerome & Adler, Mortimer J. (1933), *Crime, Law and Social Science*, New York: Harcourt
- Miller, Clark (2001), "Hybrid Management: Boundary Organizations, Science Policy, and Environmental Governance in the Climate Regime", i *Science, Technology, & Human Values*, vol. 26, nr. 4, 2001
- Mitteilungen der Internationalen kriminalistischen Vereinigung* (1889–1933), Berlin
- Modéer, Kjell Å. (1980), *Land skall med lag byggas: Sex rättshistoriska uppsatser*, Lund: Juridiska föreningen
- Modéer, Kjell Å. (1983), "Johan C.W. Thyrén – legendarisk lundaprofessor", i *Johan C. W. Thyrén: legendarisk lundaprofessor*, Lund: Kulturen i Lund
- Montelius, Alvar (1923), *Om internering av vissa återfallsförbrytare*, Stockholm: Norstedt
- Mucchielli, Laurent (2017), "Sociology of Deviance and Criminology in France: History and Controversies", i *The American Sociologist*, (online first: doi:10.1007/s12108-017-9340-6)
- Myrdal, Gunnar (1932), "Socialpolitikens dilemma II", i *Spektrum*, nr. 4, 1932
- Månsson, T. (1955), "Lund, Johan David", i *Svenska män och kvinnor: Biografisk uppslagsbok*, band 5, Stockholm: Bonnier.
- Möller, Patrik (2017), *Hemligheternas värld: Bror Gadelius och psykiatrens genombrott i det tidiga 1900-talets Sverige*, Göteborg: Göteborgs universitet

- Nelson, Alvar (1957), "Striden om straffet, ST 3.8.", i *Aktuell debatt om brott och straff*, Stockholm: Sveriges juristförbunds förlag
- Nelson, Alvar (1986), "Svenska kriminalistföreningen 1911–1986 i ett nordiskt perspektiv", i *Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap*, 1986
- Nilsson, Emil (1898), *Några reflexioner öfver förhållandet mellan dryckenskap och brott*, Stockholm
- Nilsson, Ingemar (1983), "Andreas Bjerre och kriminalpsykologin", *Värld och vetande: populärvetenskaplig tidskrift*, nr. 11, 1983
- Nilsson, Ingemar (2002), "von Schéele, Frans Alexander", i *Svenskt biografiskt lexikon*, band 31, Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon
- Nilsson, Ingemar (2014), "Andreas Bjerre och Bidrag till mordets psykologi (1925)", i *Arche*, nr 48–49, 2014
- Nilsson, Nils Anton (1924), *Om psykiskt abnorma brottslingar och deras behandling: En rättspsykiatrisk studie, grundad på katamnestic undersökning av 160 fall, om vilka medicinalstyrelsen under tiden 1901–1918 avgivit utlåtanden med förslag om tillämpning av 5 kap. 6 § strafflagen*, Stockholm: Norstedt
- Nilsson, Roddy (1999), *En välbyggd maskin, en mardröm för själen: Det svenska fängelse-systemet under 1800-talet*, Lund: Lund University Press
- Nilsson, Roddy (2003), *Kontroll, makt och omsorg: Sociala problem och socialpolitik i Sverige 1780–1940*, Lund: Studentlitteratur
- Nilsson, Roddy (2009), "Creating the Swedish Delinquent: Criminal policy science and institutionalization c. 1930–1970", i *Scandinavian Journal of History*, vol. 34, nr. 5, 2009.
- Nilsson, Roddy (2012), "The Most Progressive, Effective Correctional System in the World": The Swedish Prison System in the 1960s and 1970s", i Ugelvik, Thomas & Dullum, Jane (red.), *Penal Exceptionalism?: Nordic Prison Policy and Practice*, London: Routledge
- Nilsson, Roddy (2013a), *Från cellfängelse till beteendeterapi: Fängelse, kriminalpolitik och vetande 1930–1980*, Malmö: Égalité
- Nilsson, Roddy (2013b), "From Learning to Labour to Learning to Self-Control: The Paradigmatic Change in Swedish Prison Policy", i *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, vol. 14, suppl. 1, 2013
- Nilsson, Roddy (2013c), "Parasiter i folkhemmet: Svartsjöanstaltens sista lösdrivare", i Holmlund, Sofia & Sandén, Annika (red.), *Usla, elända och arma: Samhällets utsatta under 700 år*, Stockholm: Natur & Kultur
- Nilsson, Roddy (2013d), "Images of the Criminal: Swedish Prison Chaplains and Pastoral Power in the 19th Century", i *Crime, History & Society*, vol. 17, nr. 1, 2013
- Norburg, Ulrika (2015), *Fängelse, skola, uppfostringsanstalt eller skyddshem?: Åkerbrukskolonien Hall för pojkar år 1876–1940*, Linköping: Linköpings universitet
- Nordin, Svante (1997), "Petzäll, Åke", i *Svenskt biografiskt lexikon*, band 29, Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon
- Nordisk familjebok* (1875–1899), Stockholm

- Nordisk familjebok* (1904–1926), Stockholm: Nordisk familjeboks förlag
- Nordisk kriminalistisk årsbok* (1953–1963), Stockholm
- Nordlund, Elsa-Brita (1953), ”Barnpsykiatriska synpunkter på sedlighetsbrott mot minderåriga”, bilaga 3 i SOU 1953:14, *Förslag till brottsbalk*
- Nowotny, Helga (1991), ”Knowledge for Certainty: Poverty, Welfare Institutions and the Institutionalization of Social Science”, i Wagner, Peter; Wittrock, Björn & Richard Whitley (red.), *Discourses on Society: The Shaping of the Social Sciences Disciplines*, Dordrecht: Kluwer
- Nowotny, Helga; Scott, Peter & Gibbons, Michael (2001), *Re-Thinking Science: Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*, Cambridge: Polity Press
- Nybom, Thorsten (1989), ”Den organiserade kapitalismen: En fråga om problemformuleringsprimat”, i Nybom, Thorsten & Torstendahl, Rolf (red.), *Byråkratisering och maktfördelning*, Lund: Studentlitteratur
- Nybom, Thorsten (1997), *Kunskap, politik, samhälle: Essäer om kunskapssyn, universitet och forskningspolitik 1900–2000*, Hargshamn: Arete
- Nye, Robert A. (1984), *Crime, Madness & Politics in Modern France*, Princeton: Princeton University Press
- Nyquist, Ola (1960), *Juvenile Justice: A Comparative Study with Special Reference to the Swedish Child Welfare Board and the California Juvenile Court Systems*, Uppsala: Almqvist & Wiksell
- Nyquist, Ola (1962), recension av ”Knut Sveri. Kriminalitet og alder”, i *Svensk juristtidning*, 1962
- Nyquist, Ola & Strahl, Ivar (1960), ”Kriminalitetshyppigheten hos ustraffede. II. Svensk undersökning”, i *Nordisk tidsskrift för kriminalvetenskap*, 1960
- Ojakangas, Mika (2005), ”Impossible Dialogue on Bio-Power: Agamben and Foucault”, i *Foucault Studies*, nr. 2, 2005
- Ohlsson Al Fakir, Ida (2015), *Nya rum för socialt medborgarskap: Om vetenskap och politik i ”Zigenarundersökningen” – En socialmedicinsk studie av svenska romer 1962–1965*, Växjö: Linnaeus University Press
- Olivecrona, Karl (1948), ”Is a Sociological Explanation of Law Possible?”, i *Theoria*, vol. 14, nr. 2, 1948
- Olivecrona, Karl (1951), ”Straffets vara eller icke vara”, i *Svensk juristtidning*, 1951
- Olivecrona, Karl (1957a), ”Strafflagberedningen och kriminalstatistiken, SvD 29.7.”, i *Aktuell debatt om brott och straff*, Stockholm: Sveriges juristförbunds förlag
- Olivecrona, Karl (1957b), ”Vedergällning och straff, SvD 20.8.”, i *Aktuell debatt om brott och straff*, Stockholm: Sveriges juristförbunds förlag
- Olivecrona, Karl (1957c), ”Strafflagstiftningens moraliska problem, DN 26.9.”, i *Aktuell debatt om brott och straff*, Stockholm: Sveriges juristförbunds förlag
- Olivecrona, Karl (1957d), ”Allmänpreventionens problem, SvD 3.10.”, i *Aktuell debatt om brott och straff*, Stockholm: Sveriges juristförbunds förlag

- Olivecrona, Knut (1872), *Om orsakerna till återfall till brott och om medlen att minska dessa orsakers skadliga verkningar*, Stockholm: Norstedt
- Oosterhuis, Harry & Loughnan, Arlie (2014), "Introduction – Madness and crime: Historical Perspectives on Forensic Psychiatry", i *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 37, nr. 1, 2014
- Osborne, Thomas. & Rose, Nikolas (1997) "In the Name of Society, or Three Theses on the History of Social Thought", i *History of the Human Sciences*, vol. 10, nr. 3, 1997
- Oscarsson, Magnus (1977), *Straffrättsreformatorn Johan C. W. Thyrén och 1927 års förvarings- och interneringslagar*, Lund: Lunds universitet
- Otterström, Edith (1946), *Delinquency and Children from Bad Homes: A Study of their Prognosis from a Social Point of View*, Lund: Lindstedts universitetsbokhandel
- Otterström, Edith (1947), "Den sociala prognosen för vanartade barn och barn från dåliga hem", i *Menneske og miljø*, vol. 2, 1947
- Otterström, Edith (1950), "Om miljöskadade barn", i *Tirfing*, nr. 3, 1950
- Parkinson, Gary (2008), "Recovering the Early History of Canadian Criminology: Criminology at the University of British Columbia, 1951–1959", i *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, vol. 50, nr. 5, 2008
- Pasquino, Pasquale (1991), "Criminology: The Birth of a Special Knowledge", i Burchell, Graham; Gordon, Colin och Miller, Peter (red.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality, with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*, Chicago: University of Chicago Press
- Pedersson, Anders (2014), "Kriminalkongressen i Stockholm 1911: Några anteckningar om formeringen av den kriminalpolitiska reformrörelsen", i *Arche: Tidskrift för psykoanalys, humaniora och arkitektur*, nr. 48–49, 2014
- Pedersson, Anders (2015), "Social Psychology, Familienforschung and the Care of Neglected Children: The Criminology of David Lund", i *Retfærd*, årg. 38, nr. 2, 2015
- Persson, Mats (1993), *Förnuftskampen: Vitalis Norström och idealismens kris*, Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion
- Persson-Blegvad, Britt-Mari (1964), "Kriminalitet och asocialitet bland ungdom i Gävle, Uppsala och Västerås: En provundersökning", bilaga 7 i SOU 1964:58, *Aktion mot ungdomsbrott: En modell till försöksverksamhet*
- Palmblad, Eva (1989), *Medicinen som samhällslära*, Göteborg: Daidalos
- Peters, B. Guy (2012), *Institutional Theory in Political Science: The New Institutionalism*, 3rd ed., London: Continuum
- Petersson, Birgit (1983), *"Den farliga underklassen": Studier i fattigdom och brottslighet i 1800-talets Sverige*, Umeå: Umeå universitet
- Petersson Hjelm, Ann-Christine (2011), *Fängelset som välfärdsbygge*, rev. utg., Stockholm: Institutet för rätthistorisk forskning
- Petrén, Alfred (1906), "Till frågan om de psykiskt undermåligas straffrättsliga behandling", i *Allmänna svenska läkartidningen*, årg. 3, 1906

- Petrén, Alfred (1908), "Om behovet af fängelsehospital", i *Allmänna svenska läkartidningen*, årg. 5, 1908
- Petrén, Alfred (1911), "Behandlingen av psykiskt abnormala brottslingar", i *Social tidskrift*, nr. 9, 1911
- Petrén, Alfred (1915), "Erfarenheter från Sverige angående vården av kriminella och farliga sinnessjuka", i *Allmänna svenska läkartidningen*, årg. 12, 1915
- Petrén, Alfred (1916), "Om sinnessjuka straffångars omhändertagande", i *Allmänna svenska läkartidningen*, årg. 13, 1916
- Petrén, Alfred (1922), "Steriliseringsfrågan inför riksdagen", *Svenska läkartidningen*, årg. 19, 1922
- Petrén, Alfred (1930), "Det svenska förslaget till steriliseringslag", i *Nordisk tidskrift för straffret*, 1930
- Petrén, Thure (1906), "Sinnesbeskaffenhetsutlåtanden från fängseläkarsynpunkt", i *Hygiea*, 1906
- Petterson, Lars (1992), *Frihet, jämlikhet, egendom och Bentham: Utvecklingslinjer i svensk folkundervisning mellan feodalism och kapitalism, 1809–1860*, Uppsala: Uppsala universitet
- Petzäll, Åke (1937), "Olof Kinberg: Basic Problems of Criminology", i *Theoria*, vol. 3, nr. 1, 1937
- Petzäll, Åke (1939), "Contribution to the Problem of the Sentiment of Guilt", i *Theoria*, vol. 5, nr. 3, 1939
- Petzäll, Åke (1945), "Discussion: Criminology as a Field for Social Research", i *Theoria*, vol. 11, nr. 2, 1945
- Petzäll, Åke (1946), "Straffverkställighet och allmänprevention", i *Svensk juristtidning*, 1946
- Petzäll, Åke (1947), "The Social Function of Punishment", i *Theoria*, vol. 13, nr. 1, 1947
- Petzäll, Åke (1949), "Straffet på avskrivning", i *Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap*, 1949
- Petzäll, Åke (1951), "Man and Society", *Theoria*, vol. 17, nr. 1–3, 1951
- Pfannenstill, Bertil (1948), "Tattarna, en sociologisk grupp och ett socialt problem", i *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol. 51, nr. 3, 1948
- Pick, Daniel (1989), *Faces of Degeneration: a European Disorder, c.1848–c.1918*, Cambridge: Cambridge University Press
- Pollack, Ester (2001), *En studie i medier och brott*, Stockholm: Stockholms universitet
- Premfors, Rune (1983), "Governmental Commissions in Sweden", i *American Behavioral Scientist*, vol. 26, nr. 5, 1983
- Qvarsell, Roger (1982), *Ordning och behandling: Psykiatri och sinnessjukvård i Sverige under 1800-talets första hälft*, Umeå: Umeå universitet
- Qvarsell, Roger (1986), "Brott och sjukdom: Psykiatrin och visionen om ett rationellt samhälle" i *I framtidens tjänst: Ur folkhemmets idéhistoria*, Stockholm: Gidlund
- Qvarsell, Roger (1991), "'Land ska med lag byggas': Socialdemokratin, rättsuppfattningen och kriminalpolitiken i 1930-talets Sverige", i *Lychnos*, 1991

- Qvarsell, Roger (1993), *Utän vett och vilja: Om synen på brottslighet och sinnessjukdom*, Stockholm: Carlsson bokförlag
- Qvarsell, Roger (1995), "Socialmedicinen och den sociala ingenjörskonsten." i *Nordisk medicinhistorisk årsbok*, 1995
- Qvarsell, Roger (2003), "CSA och socialpolitiken kring sekelskiftet 1900", i *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr. 2–3, 2003
- Qvarsell, Roger (2010), "Samhället: medicinen och det publika", i Johannisson, Karin; Nilsson, Ingemar & Qvarsell, Roger (red.), *Medicinen blir till vetenskap: Karolinska Institutet under två århundraden*, Stockholm: Karolinska Institutet University Press
- Qvarsell, Roger (2017), "Kriminalitet som socialt problem: Centralförbundet för socialt arbete och förbundet av ett politiskt rum", i Swärd, Hans & Edebalk, Per Gunnar (red.), *Socialt arbete och socialpolitik: Om Centralförbundet för socialt arbete och dess betydelse*, Lund: Studentlitteratur
- Radzinowicz, Leon (1961), *In Search of Criminology*, London: Heinemann
- Radzinowicz, Leon (1991), *The Roots of the International Association of Criminal Law and their Significance: A Tribute and a Re-assessment on the Centenary of the IKV*, Freiburg: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht
- Rafter, Nicole (1997), *Creating Born Criminals: Biological Theories of Crime and Eugenics*, Urbana: University of Illinois Press
- Rafter, Nicole (2006), "Criminal Anthropology: Its Reception in the United States and the Nature of its Appeal", i Becker, Peter & Wetzell, Richard F. (red.), *Criminals and their Scientists: The History of Criminology in International Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press
- Rafter, Nicole (2008), *The Criminal Brain: Understanding Biological Theories of Crime*, New York: New York University Press
- Rafter, Nicole (2009a), "Introduction", i Rafter, Nicole (red.), *The Origins of Criminology: a Reader*, Abingdon: Routledge
- Rafter, Nicole (red.) (2009b), *The Origins of Criminology: a Reader*, Abingdon: Routledge.
- Rafter, Nicole (2010), "Silence and Memory in Criminology: The American Society of Criminology 2009 Sutherland Address", i *Criminology*, vol. 48, nr. 2, 2010
- Raphael, Lutz (2012), "Embedding the Human and Social Sciences in Western Societies, 1880–1980: Reflections on Trends and Methods of Current Research", i Brückweh, Kerstin; Schumann, Dirk; Wetzell, Richard F. & Ziemann, Benjamin (red.), *Engineering Society: The Role of the Human and Social Sciences in Modern Societies, 1880–1980*, Basingstoke, Palgrave Macmillan
- Regné, Elis (1947), "Vissa psykopatiens uppkomst", i *Menneske og miljø*, vol. 2, 1947
- Rengby, Sven (1955), "Den svenska kriminalstatistiken", i *Nordisk kriminalteknisk tidskrift*, 1955
- Rengby, Sven (1962) "Användning av olika brottspåföljder mot ungdomar under 21 år i Sverige under 1950-talet", i *Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap*, 1962

- Renneville, Marc (2006), "The French Revolution and the Origins of French Criminology", i Becker, Peter & Wetzell, Richard F. (red.), *Criminals and their Scientists: The History of Criminology in International Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press
- Renwick, Chris (2011), "From Political Economy to Sociology: Francis Galton and the Social-Scientific Origins of Eugenics", i *The British Journal for the History of Science*, vol. 44, nr. 3, 2011
- Renwick, Chris (2012), *British Sociology's Lost Biological Roots: A History of Futures Past*, Basingstoke: Palgrave MacMillan
- Renwick, Chris (2016), "Eugenics, Population Research, and Social Mobility Studies in Early and Mid-Twentieth-Century Britain", i *The Historical Journal*, vol. 59, nr. 3, 2016
- Retzius, Gustaf (1889), "Alphonse Bertillons antropometriska metod att identifiera brottslingar", i *Hygiea*, festband, 1889
- Riemer, Svend (1937), "Incestbrottet som sociologiskt problem", i *Nordisk tidskrift för strafferet*, 1937
- Riemer, Svend (1940), "A Research Note on Incest", i *American Journal of Sociology*, vol. 45, nr. 4, 1940
- Riemer, Svend (1942), "Embezzlement: Pathological Basis", i *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 32, nr. 4, 1942
- Riemer, Svend & Riemer, Ingeborg (1938), "Asocialitet och miljö", i *Festskrift tillägnad Olof Kinberg på 65-årsdagen 23/9 1938 av vänner och lärjungar*, Stockholm
- Romanus-Alfvén (1927), "En kvinnlig läkares syn på lösdrivarfrågan", i *Lösdrivaren och samhället: Inlägg i en aktuell samhällsfråga*, Stockholm: Norstedt
- Ross, Dorothy (2003), "Changing Contours of the Social Science Disciplines", i Porter, Theodore M. & Ross, Dorothy (red.), *The Cambridge History of Science, vol. 7: The Modern Social Sciences*, Cambridge: Cambridge University Press
- Rudo-Hutt, Anna S.; Portnoy, Jill; Chen, Frances R. & Raine, Adrian (2015), "Biosocial Criminology as a Paradigm Shift", i DeLisi, Matt & Vaughn, Michael G. (red.), *Handbook of Biosocial Criminology*, Abingdon: Routledge.
- Rudstedt, Gunnar (1936), "Återfall i brott bland vissa ungdomsfångar i Sverige", i *Nordisk tidskrift för strafferet*, 1936
- Runcis, Maija (1998), *Steriliseringar i folkhemmet*, Stockholm: Ordfront
- Runeby, Nils (1978), "Americanism, Taylorism and Social Integration", i *Scandinavian Journal of History*, vol. 3, nr. 1, 1978
- Runeby, Nils (1995), *Dygd och vetande: Ur de bildades historia*, Stockholm: Atlantis
- Rydellius, Per-Anders (2012), "Svensk barn- och ungdomspsykiatri 50 år och om hur kunskapsområdet utvecklades till ett vetenskapligt ämne", tillgänglig via https://pingpong.ki.se/public/pp/public_courses/.../BUP-historia%202012.pdf (hämtad 2017-09-28)
- Rylander, Gösta (1956a), "Rättspsykiatrin och dess stora chans", i *Nordisk Psykiatriskt Medlemsblad*, vol. 10, nr. 1, 1956

- Rylander, Gösta (1956b), "Rättspsykiatrins kroniska kris och akuta nödläge", i *Svenska läkartidningen*, årg. 53, 1956
- Rylander, Gösta & Bendz, Erik (1947), *Rättspsykiatri i kort framställning jämte huvuddragen av lagstiftningen rörande psykiskt abnormalt: På grundval av H. Helweg*, Den retslige Psykiatri i kort Omrids, Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Salomon, Harald (1905), *Om brottsliga och försummade barn: Några nya synpunkter i fråga om deras behandling*, skriftserien I vår tids livsfrågor, nr. 42, Stockholm
- Salomon, Harald (1908a), *Det amerikanska reformfängelsesystemet*, skriftserien Brott och straff, del 4, Stockholm: A.-B Ekmans förlagsexpedition
- Salomon, Harald (1908b), *Det amerikanska övervakningssystemet*, skriftserien Brott och straff, del 5, Stockholm: A.-B Ekmans förlagsexpedition
- Salomon, Harald (1912), *Den villkorliga straffdomen: Några brister i den svenska lagstiftningen och vad vi hava att lära av England*, Stockholm: Norstedt
- Salomon, Harald (1919), "Den villkorliga domen i praktiken", i *Svensk juristtidning*, 1919
- Salomon, Harald (1920), *Kriminalpolitiska studier i Amerikas Förenta Stater*, Köpenhamn
- Sambället och brottslingen: Problem inom modern kriminalpolitik belysta av experter* (1955), Stockholm: Norstedt
- Sandin, Bengt & Sundkvist, Maria (2000), "Grå är all teori, grönt är endast livets friska träd: David Lund, Hallpojarna och vetenskapen", i Eriksson, Bengt Erik & Qvarsell, Roger (red.), *Sambällets linneaner: Kartläggning och förståelse i samhällsvetenskapernas historia*, Stockholm, Carlsson.
- Sarnecki, Jerzy (1990), *Social anpassning och samhällsyn: Uppföljning av 1956 års klientundersökning*, Stockholm: Brottsförebyggande rådet
- Sarnecki, Jerzy (2009), *Introduktion till kriminologi*, 2:a uppl., Lund: Studentlitteratur
- Schaanning, Espen (2002) *Kampen om den forbryterske sjel: Kriminal-filosofiske vitenstrekk*, Oslo: Unipub
- Schéele, Frans von (1895), *Om viljans frihet: Grundlinjer till föreläsningar*, Uppsala: Almqvist & Wicksell
- Schlyter, Karl (1935), *Avfolka fängelserna!: Tal å auditorium den 5 december 1934*, Stockholm: Tiden
- Schlyter, Karl (1942), "Den kriminalpolitiska behandlingen av s.k. psykopater", i *Svensk juristtidning*, 1942
- Schlyter, Karl (1944), "När jurister och läkare slåss om brottslingarna", i *Dagens Nyheter*, 1944-03-30
- Schlyter, Karl (1951), "Franz von Liszt och den svenska kriminalpolitiken", i *Svensk juristtidning*, 1951
- Schlyter, Karl (1955), "Förord", i Ivar Agge m.fl., *Kriminologi*, Kriminologisk handbok nr. 1, Stockholm: Wahlstrand & Widstrand
- Schuldheis, Georg (1895), *Om värden och det rättsliga skyddet af sinnessjuka: En vidräkning med dr Anton Nyström*, Stockholm: Nordin & Josephson

- Schuldheis, Georg (1898), *Om sinnessjuka fångar i Sverige under åren 1865–1894: Rättsmedicinska och kliniska studier*, Uppsala
- Secord, James (2004), "Knowledge in Transit", i *Isis*, vol. 95, nr. 4, 2004
- Segerstedt, Torgny T:son (1948), "Social Control as Sociological Concept", i *Inbjudningar till doktorspromotionerna i Uppsala universitets aula måndagen den 31 maj 1948*, Uppsala: Almqvist & Wiksells
- Segerstedt, Torgny T:son (1955), "Kriminalsociologi", i Ivar Agge m.fl., *Kriminologi, Kriminologisk handbok nr. 1*, Stockholm: Wahlstrand & Widstrand
- Segerstedt, Torgny T:son (1969), "Samhällsforskningsrådets förhistoria", i *20 års samhällsforskning: Statens råd för samhällsforskning 1948–1968*, Stockholm: Norstedt
- Sekula, Alan (1986), "The Body and the Archive", i *October*, vol. 39, 1986
- Sellin, Thorsten (1938), *Culture Conflict and Crime*, New York: Social Science Research Council
- Sellin, Thorsten (1940), "Vetenskapen och kriminalpolitiken", i *Svensk juristtidning*, 1940
- Sellin, Thorsten (1947a), "Kriminologi och etiologisk forskning", i *Nordisk tidskrift för strafferet*, 1947
- Sellin, Thorsten (1947b), "Obestämd dom och obestämd behandling", i *Svensk juristtidning*, 1947
- Sellin, Thorsten (1947c), "Till vägledning för kriminologiska studier", i *Tidskrift för kriminalvård*, nr. 2–3, 1947
- Sellin, Thorsten (1947d), "Den riskabla anonymiteten", i *Vi*, nr. 18, 1947
- Sellin, Thorsten (1949a), "Aims and Practices in Penal treatment", i *De Nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1947/48
- Sellin, Thorsten (1949b), "Sweden's Substitute for the Juvenile Court", i *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 261, nr. 1, 1949
- Sellin, Thorsten (1955), "En historisk återblick", i Ivar Agge m.fl., *Kriminologi, Kriminologisk handbok nr. 1*, Stockholm: Wahlstrand & Widstrand
- Sellin, Thorsten (1957), *The Protective Code: a Swedish Proposal*, Stockholm: Justitiedepartementet
- Sellin, Thorsten (1960), "Enrico Ferri", i Mannheim, Hermann (red.), *Pioneers in Criminology*, London: Stevens & Sons Limited
- Serliachus, Allan (1912), "De andligen undermåligas straffrättsliga behandling", i *Social tidskrift*, nr. 9, 1912
- "Sexology, historiography, citation, embodiment: a review and (frank) exchange", *History of the Human Sciences*, online: <http://www.histhum.com/?p=367> (hämtad 2017-07-07)
- Shafir, Nir (2014), "The International Congress as Scientific and Diplomatic Technology: Global Intellectual Exchange in the International Prison Congress, 1860–90", i *Journal of Global History*, vol. 9, nr. 1, 2014
- Sighele, Scipio (1895), "Moderna förbrytare", i *Nordisk revy*, 1895
- Sjöbring, Henrik (1938), "Brott och personlighet", i *Festskrift tillägnad Olof Kinberg på 65-årsdagen 23/9 1938 av vänner och lärjungar*, Stockholm

- Sjöbring, Henrik (1944), "Individualpsykologi", i *Psykologisk-pedagogisk uppslagsbok*, band 2, Stockholm: Natur och Kultur
- Sjöström, Bengt (1992), *Kliniken tar över dårskapen: Om den moderna svenska psykiatriens framväxt*, Göteborg: Daidalos
- Sjövall, Einar (1946), *Rättsmedicin*, Kriminologisk handbok nr. 3, Stockholm: Wahlstrand & Widstrand
- Skoglund, Crister (1991), *Vita mössor under röda fanor: Vänsterstudenter, kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1880–1940*, Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Slagstad, Rune (1998), *De nasjonale strateger*, Oslo: Pax
- Sondén, Torsten (1930), *De sinnessjukas straffrättsliga ställning i Sverige: En översikt*, Stockholm: Nordiska bokhandeln
- Sondén, Torsten (1948), "Verkställighetsundersökningarna", i *Tidskrift för kriminalvård*, nr. 1, 1948
- Spektorowski, Alberto & Ireni-Saban, Lisa (2014), *Politics of Eugenics: Productionism, Population, and National Welfare*, Abingdon: Routledge
- Spektorowski, Alberto & Mizrachi, Elisabet (2004), "Eugenics and the Welfare State in Sweden: The Politics of Social Margins and the Idea of a Productive Society", i *Journal of Contemporary History*, vol. 39, nr. 3, 2004
- Spierenburg, Pieter (2016), "The Rise of Criminology in its Historical Context", i Knepper, Paul & Johansen, Anja (red.), *The Oxford Handbook of the History of Crime and Criminal Justice*, New York: Oxford University Press
- Staël von Holstein, Otto (1889), "Nya straffrättsfrågor, del 1", i *Nytt juridiskt arkiv II*, 1889
- Staël von Holstein, Otto (1890), "Nya straffrättsfrågor, del 2", i *Nytt juridiskt arkiv II*, 1890
- Star, Susan & Griesemer, James (1989), "Institutional Ecology, 'Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907–39", i *Social Studies of Science*, vol. 19, nr. 3, 1989
- Steinert, Heinz (1997), "Fin de Siècle Criminology", i *Theoretical Criminology*, vol. 1, nr. 1, 1997
- Stenvik, Ruben (1928), *Om socialt förfall och yrkestiggeri: Reflektioner och förslag angående s.k. lösdriverilagstiftning samt förslag till mera effektiv anstalts- och skyddsvård m.m.*, Uppsala: Lindblad
- Stjernberg, Nils (1903), *Den nya lagen om återfallspreskription den 30 mars 1901*, Uppsala: Lundequist
- Stjernberg, Nils (1905), *Den nya svenska strafflagstiftningen angående minderåriga förbrytare, tillika ett bidrag till spörsmålen angående villkorlig straffskyldighet*, Uppsala: Almqvist & Wiksell
- Stjernberg, Nils (1912), *Kommentar till lagen om villkorlig straffdom den 22 juni 1906*, Uppsala: Almqvist & Wiksell
- Stjernberg, Nils (1913) "Om samhällets skyddsåtgärder mot farliga återfallsförbrytare", i *Nordisk tidsskrift för strafferet*, 1913

- Stjernberg, Nils (1918), *Kriminalpolitik: Studier till den svenska strafflagsreformen*, Uppsala: Almqvist & Wiksell
- Stjernberg, Nils (1920a), *Den positiva straffrättens allmänna del*, häfte 1, Uppsala: Almqvist & Wiksell
- Stjernberg, Nils (1920b), ”Om förutsättningarna för lagarnas upprätthållande i nutidens samhällen”, i *Svensk juristtidning*, 1920
- Stjernstedt, Georg (1909), *Vårt straffsystem: Till upplysning och diskussion*, skriftserien Brott och straff, del 6, Stockholm: Ljus
- Stjernstedt, Georg (1936), ”Svensk kriminalistföreningen 1911–36”, i *De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok*, 1936
- Stjernstedt, Ruth (1930), ”Om brott och straff: Professor Kinberg, Aktuella kriminalitetsproblem”, i *Tidevarvet*, nr. 31, 1930
- Strahl, Ivar, m.fl. (1948), *Om påföljder för brott*, Kriminologisk handbok nr. 5, Stockholm: Wahlstrand & Widstrand
- Strahl, Ivar (1957), ”Brottslingen och allmänheten, DN 1.8.”, i *Aktuell debatt om brott och straff*, Stockholm: Sveriges juristförbunds förlag
- Strahl, Ivar (1961), *Den svenska kriminalpolitiken: En presentation av den nya brottsbalken och en översikt över den svenska strafflagens utveckling från 1800-talet till våra dagar*, Stockholm: Aldus/Bonnier
- Strahl, Ivar & Lindberg, Torgny (1944), *Villkorlig dom och villkorlig frigivning samt det därtill knutna skyddsarbetet: Författningar med kommentar*, Stockholm: Norstedt
- Stråth, Bo (2012), *Sveriges historia 1830–1920*, Stockholm: Norstedt
- Studiehandbok för de studerande inom juridiska fakulteten vid universitetet i Uppsala* (1952), Uppsala; Almqvist & Wiksell
- Studiehandbok för de studerande inom den stats- och rättsvetenskapliga fakulteten vid Stockholms högskola* (1950), Stockholm
- Sturfelt, Linda (2014), ”Skandinavien och första världskriget”, i *Scandia*, vol. 80, nr. 2, 2014
- Sundell, Jan-Olof (1987), *Tysk påverkan på svensk civilrättsdoktrin 1870–1914*, Stockholm: Nordiska bokhandeln
- Sundell, Jan-Olof (1998), *Karl Schlyter: en biografi*, Stockholm: Norstedts juridik
- Sundell, Jan-Olof (2010), ”Stjernberg, Nils”, i *Svenskt biografiskt lexikon*, häfte 164, Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon
- Sundgren, Fredrik (1896), ”Om olika arter av brottslingar”, i *Nordisk revy*, 1896
- Svanström, Yvonne (2006), ”Prostitution as Vagrancy: Sweden 1923–1964”, i *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, vol. 7, nr. 2, 2006
- Svedin, Glenn (2015), *”En ohyra på samhällskroppen”: Kriminalitet, kontroll och modernisering i Sverige och Sundsvallsdistriktet under 1800- och det tidiga 1900-talet*, Höör: Brutus Östlings bokförlag Symposion
- Svedjedal, Johan, *Bokens samhälle: Svenska bokförläggareföreningen och svensk bokmarknad 1887–1943*, vol. 1–2, Stockholm: Svenska bokförläggareföreningen

- Svenska läkaresällskapet (1912), *Alkoholen och samhället: betänkande angående de samhällsskadliga inflytanden bruket af rusdrycker medför jämte förslag till systematiska åtgärder för deras bekämpande i Sverige*, Stockholm: Isaac Marcus
- Svenson, Frey (1906), *Själslivets hygien: Populär framställning*, Stockholm: Ljus
- Svenson, Frey (1907), "Om tvångsinternering av alkoholister", i *Mimer*, 1907
- Svenson, Frey (1908a), "Brott och straff", i von Koch, G.H. (red.), *Social handbok*, Stockholm: A.-B Ekmans förlagsexpedition
- Svenson, Frey (1908b), *Frihet, ansvar och bestraffning*, skriftserien Brott och straff, del 1, Stockholm: A.-B Ekmans förlagsexpedition
- Svenson, Frey (1909a), *Själslivets hygien: Populär framställning*, 2:a uppl., Stockholm: Ljus
- Svenson, Frey (1909b), "Företal", i Rutgers, J, *Rasförädling*, Stockholm: Geber
- Svenson, Frey (1909c), *Den straffrättsliga tillräkneligheten: Svensk lagstiftning: historik och förslag*, Stockholm: Ljus
- Svenson, Frey (1911), "Den första svenska kriminalistkongressen: Några intryck och reflexioner", i *Social tidskrift*, nr. 9, 1911.
- Svenson, Frey (1912), "Psychopathische Verbrecher" i *Archiv für Kriminalanthropologie und Kriminalistik*, 1912
- Sveri, Knut (1956), "Tyvskriminaliteten i Sverige og Norge", i *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab*, 1956
- Sveri, Knut (1957), *Barnevernsloven: Lov om barnevern av 17. juli 1953*, Oslo: Universitetsforlaget
- Sveri, Knut (1958), "Ungdomskriminalitet i Sverige og Norge", i *Svensk juristtidning*, 1958
- Sveri, Knut (1959), "Barnekriminaliteten: Dess omfang, art og betydning", i *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab*, 1959
- Sveri, Knut (1960a), *Kriminalitet og alder*, Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Sveri, Knut (1960b), "Kriminalpolitiken og kriminologien", i *Svensk naturvetenskap: Statens naturvetenskapliga forskningsråds årsbok*, 1960
- Sveri, Knut (1962a), "Åtgärder mot ungdomsbrottsligheten sedda mot bakgrunden av kriminalitetsutvecklingen i de nordiska länderna under senare år", i *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab*, 1962
- Sveri, Knut (1962b), "Criminality and Age", i *Acta Sociologica*, vol. 5, nr. 1, 1962
- Sveri, Knut (1962c), "Uppgifter om de nordiska ländernas reaktionssystem beträffande unga brottslingar", i *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab*, 1962
- Sveri, Knut (1963a), "Ungdomsbrottsligheten 1961: Några reflexioner", i *Statistisk tidskrift*, 1963
- Sveri, Knut (1963b), "Ungdomsbrottsligheten och samhällsreaktionerna", i *Barnavård och ungdomsskydd*, nr. 1, 1963
- Sveri, Knut (1964), "Några kriminalstatistiska data beträffande inbrott och motorfordonstillgrepp i Gävle och Västerås", bilaga 6 i SOU 1964:58, *Aktion mot ungdomsbrott: En modell till försöksverksamhet*

- Sveri, Knut (1966), "De kriminalpolitiska åtgärderna och deras effekt", i Freese, Jan H:son (red.), *Kriminaliteten och samhället*, Stockholm: Aldus/Bonniers
- Sveri, Knut & Holmberg, Sten (1964), *Persistenta och temporära brottslingar*, Stockholm: Kriminalvetenskapliga institutet vid Stockholms universitet
- Sveri, Knut; Sveri, Britt & Rengby, Sven, *Unga lagöverträdare år 1956*, Stockholm: Kriminalvetenskapliga institutet vid Stockholms universitet
- Sveri, Knut & Wærner, Rolf (1963), *Kassaskåpsinbrott och vaneförbrytare*, Stockholm: Kriminalvetenskapliga institutet vid Stockholms universitet
- Swaaning, Rene van (2006), "In Search of Criminology's Epistemological Threshold", i Deflem, Mathieu (red.), *Sociological Theory and Criminological Research*, (Sociology of Crime, Law and Deviance, vol. 7), Emerald Group Publishing Limited
- Swedner, Harald (1964), "Brottsligheten i Sverige", i Israel, Joachim (red.), *Sociala avvikelser och social kontroll*, Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Swärd, Hans (1993), *Mångenstädes svårt vanartad: Om problemen med det uppväxande släktet*, Floda: Zenon
- Söderblom, Tomas (1992): *Horan och batongen: Prostitution och repression i folkhemmet*, Stockholm: Gidlund
- Takman, John (1952), "Om det neurotiska ungdomsklientelet och dess behov av arbets- och miljöterapi", i *Sociala meddelanden*, nr. 12, 1952
- Takman, John (1954), "Flickprostitutionen i Stockholm", i *Sociala meddelanden*, nr. 11, 1954
- Takman, John (1956), "Om ungdomskriminologi", i *Sociala meddelanden*, nr. 7, 1956
- Takman, John (1958), "Om narkotikamissbruk bland ungdom", i *Sociala meddelanden*, nr. 1, 1958
- Takman, John & Sandqvist, Gertie (1957), "Ett pojkängs utveckling och upplösning", i *Sociala meddelanden*, nr. 9, 1957
- Tham, Henrik (2014), "Department of Criminology", i Dahl, Gudrun & Danielsson, Mats (red.), *Faculty of Social Sciences, Stockholm University, 1964–2014*, Stockholm: Faculty of Social Sciences
- Therborn, Göran (1973), "De sociologiska verksamheterna", i *Sociologisk forskning*, vol. 10, nr. 2, 1973
- Thornstedt, Hans (1979), "Ivar Agge †", i *Svensk juristtidning*, 1979
- Thyrén, Johan (1894), *Abhandlungen aus dem Strafrechte und der Rechtsphilosophie 1: Bemerkungen zu den kriminalistischen Kausalitätstheorien*, Lund: Gleerup
- Thyrén, Johan (1896), *Abhandlungen aus dem Strafrechte und der Rechtsphilosophie 2: Über Dolus und Culpa, T. 1, Über die Möglichkeit einer Grenze zwischen Dolus und bewusster Culpa*, Lund: Gleerup
- Thyrén, Johan (1900), "Om affliktiva straff", bilaga II i *Forhandlinger paa niende nordiske juristmøde 1899*, Kristiania
- Thyrén, Johan (1907), *Straffrättens allmänna grunder*, Lund: Gleerup

- Thyrén, Johan (1910), *Principerna för en strafflagsreform. 1: Straffets sociala uppgift*, Lund: Gleerup
- Thyrén, Johan (1918), *Huru förhåller sig vetenskapens framåtskridande till mänsklighetens?: Tal vid Lunds universitets 250-årsjubileum den 27 sept. 1918*, Lund: Gleerup
- Thyrén, Johan (1920), *Den moderna straffrättens grundåskådningar: Anmärkningar vid prof. A. V. Lundstedts skrift "En principinledning" etc.*, Lund: Gleerup
- Thyrén, Johan (1921), *Anmärkningar vid en skrift av professor A. V. Lundstedt i Uppsala: "Till frågan om rätten och samhället"*, Lund: Gleerup
- Thyssel, Torsten (1948), "Barnhemmen och deras klientel: En socialmedicinsk undersökning", i *Sociala meddelanden*, nr. 8. 1948
- Tibbling, Harry (1952), "Anlag och yrkesval", i *Tidskrift för kriminalvård*, nr. 1, 1952
- Topham, Jonathan R. (2009), "Introduction", i *Isis*, vol. 100, nr. 2, 2009
- Torstendahl, Rolf (1989), "Staten, samhället och den organiserade kapitalismen", i Nybom, Thorsten & Torstendahl, Rolf (red.), *Byråkratisering och maktfördelning*, Lund: Studentlitteratur
- Tunlid, Anna (2008), "Den nya biologin: Forskning och politik i tidigt 1960-tal", i Widmalm, Sven (red.), *Vetenskapens sociala strukturer: Sju historiska fallstudier om konflikt, samverkan och makt*, Lund: Nordic Academic Press
- Tydén, Mattias (2002), *Från politik till praktik: De svenska steriliseringslagarna 1935–1975*, Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Törnqvist, Karl-Erik (1956), "Sjöbring, Gerle och psykopatibegreppet", i *Tidskrift för kriminalvård*, nr. 4, 1956.
- Törnqvist, Karl-Erik (1958), "Några rättspsykiatriska synpunkter på ungdomsbrottslighet", i *Sociala meddelanden*, nr. 9, 1958
- Törnqvist, Karl-Erik (1966), *Svåra återfallsbrottslingar: En rättspsykiatrisk och kriminologisk jämförelseundersökning av två grupper män, dömda till förvaring vid säkerhetsanstalt*, Stockholm: Norstedt
- Ugland, Helene (1909), "Förbrytarproblemet och samhället", i *Morgonbris: Tidning för den socialdemokratiska kvinnorörelsen*, nr. 12, 1909
- Uppström, Wilhelm (1894), *Die Strafgesetzgebung der Gegenwart in rechtsvergleichender Darstellung: Das Strafrecht Schwedens*, Berlin: Liebmann
- Villa, Renzo (2013), "Lombroso and his School: From Criminal Anthropology to Medicine and Law", i Knepper, Paul & Ystehede, Per Jørgen, (red.), *The Cesare Lombroso Handbook*, Abingdon: Routledge
- Vinterhed, Kerstin (1980), *Gustav Jonsson på Skå*, Stockholm: Marieberg
- Vormbaum, Thomas (2014), *A Modern History of German Criminal Law*, Heidelberg: Springer
- Vyleta, Daniel Mark (2006), "Was Early Twentieth-Century Criminology a Science of the 'Other'? A Re-evaluation of Austro-German Criminological Debates", i *Cultural and Social History*, vol. 3, nr. 4, 2006

- Wahlgren, Paula (2014), *De laglydiga: Om skolans brottsförebyggande fostran*, Stockholm: Stockholms universitet
- Walby, Kevin & Carrier, Nicolas (2010), "The Rise of Biocriminology: Capturing Observable Bodily Economies of 'Criminal Man'" i *Criminology & Criminal Justice*, vol. 10, nr. 3, 2010.
- Walensky, Heinz-Werner (1939), "Till frågan om de unga juristernas undervisning i de kriminalistiska hjälpvetenskaperna", i *Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap*, 1939.
- Werlinger, Henry (1978), *Psychopathy: A History of the Concepts: Analysis of the Origin and Development of a Family of Concepts in Psychopathology*, Uppsala: Uppsala universitet
- Werner, Birgit (1963), *Malmö och dess tillgreppsbrottslighet: En socialekologisk undersökning*, Lund: Lunds universitet
- Wetter, Folke (1911), "Litteratur", i *Social tidskrift*, nr. 12, 1911
- Wetter, Folke (1912), *Den villkorliga domen: En straffrättslig undersökning*, Uppsala: Akademiska bokhandeln
- Wetter, Folke (1914), "Den obestämda straffdomen", i *Nordisk tidskrift för strafferet*, 1914
- Wetzell, Richard F. (2000), *Inventing the Criminal: A History of German Criminology, 1880–1945*, Chapel Hill: University of North Carolina Press
- Widell, Arne (1979), *Ola Hansson i Tyskland: En studie i hans liv och diktning åren 1890–1893*, Uppsala: Uppsala universitet
- Widell, Ludvig (1901), "Är brottsligheten i tillväxt bland Sveriges folk?", i *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol. 4, nr. 1, 1901
- Widell, Ludvig (1904a), "De olika arterna af förbrytelser I", i *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol. 7, nr. 5, 1904
- Widell, Ludvig (1904b), "Bidrag till Svensk Kriminalstatistik", i *Statistisk tidskrift*, nr. 3, 1904.
- Widell, Ludvig (1905), "De olika arterna af förbrytelser II", i *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol. 8, nr. 1, 1905
- Widmann, Peter (2007), "The Campaign against the Restless: Criminal Biology and the Stigmatization of the Gypsies, 1890–1960", i Stauber, Roni & Vago, Raphael (red.), *The Roma a Minority in Europe: Historical, Political and Social Perspectives*, Budapest: Central European University Press
- Wiener, Martin J. (1990), *Reconstructing the Criminal: Culture, Law and Policy in England, 1830–1914*, Cambridge: Cambridge University Press
- Wieselgren, Sigfrid (1895), *Sveriges fängelser och fångvård från äldre tider till våra dagar: Ett bidrag till svensk kulturhistoria*, Stockholm: Norstedt
- Wieselgren, Sigfrid (1898), *Alkoholismens inflytande på brottsligheten i Sverige*, Stockholm
- Wirén, August (1907a), "Frågan om brottslighetens sociala orsaker" i *Social tidskrift*, nr. 8, 1907

- Wirén, August (1907b) "Frågan om brottslighetens sociala orsaker" i *Social tidskrift*, nr 9, 1907
- Wirén, August (1908a), *Kampen mot brottsligheten en social fråga*, Lund: Lunds kristliga studentförbund
- Wirén, August (1908b), *Om fångvård och ungdomsskydd i Preussen*, skriftserien Brott och straff, del 2, Stockholm: A.-B Ekmans förlagsexpedition
- Wirén, August (1909), "Brott och straff – en enquête", i *Social tidskrift*, nr. 10, 1909
- Wirén, August (1910), *S.S.U.H:s studiehandbok. 3: Alkohol och brottslighet*, Uppsala: Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbund
- Wirén, August (1911), *Barndomstolar i Europa*, Stockholm: Norstedt
- Wirén, August (1917), "Ungdomsbrottsligheten under kristiden", i *Social Tidskrift*, nr. 10 1917
- Wisselgren, Per (2000), *Samhällets kartläggare: Lorenska stiftelsen, den sociala frågan och samhällsvetenskapens formering 1830–1920*, Stockholm/Stehag: Brutus Östling förlag
- Wisselgren, Per (2004), "'Ett talrikt (företrädesvis kvinnligt) auditorium': Maxim Kovalevsky och samhällsvetenskapens publik" i Ekström, Anders (red.), *Den mediala vetenskapen*, Nora: Nya doxa
- Wisselgren, Per (2008), "Vetenskap och/eller politik? Om gränsteorier och utredningsväsendets vetenskapshistoria", i Sundin, Bosse & Göransdotter, Maria (red.), *Mångsysslare och gränsöverskridare: 13 uppsatser i idéhistoria*, Umeå: Umeå universitet
- Wisselgren, Per (2015), *The Social Scientific Gaze: The Social Question and the Rise of Academic Social Science in Sweden*, Farnham: Ashgate
- Witt-Brattström, Ebba (2008), *Dekadensens kön: Ola Hansson och Laura Marholm*, Stockholm: Norstedt
- Wolff, Ludwig (1897), "En blick från medicinsk ståndpunkt på den moderna kriminalantropologin", i *Hygiea*, 1897
- Young, Paul (1992), "The Importance of Utopias in Criminological Thinking", i *British Journal of Criminology*, vol. 32, nr. 4, 1992
- Ystehede, Per Jørgen (2008), *In the Twilight of Good and Evil: Cesare Lombroso and the Criminological Imagination*, Saarbrücken: VDM Verlag
- Zeimann, Benjamin; Wetzell, Richard F.; Schumann, Dirk & Brückweh, Kerstin (2012), "Introduction: Scientization of the Social in Comparative Perspective", i Brückweh, Kerstin; Schumann, Dirk; Wetzell, Richard F. & Ziemann, Benjamin (red.), *Engineering Society: The Role of the Human and Social Sciences in Modern Societies, 1880–1980*, Basingstoke, Palgrave Macmillan
- Åkerman, Brita (1994), *88 år på 1900-talet: Bland vänner och idéer*, Stockholm: Fischer

- Åmark, Curt (1948), "Redogörelse för socialpsykiatriska undersökningar av klientel från 11 svenska alkoholistanstalter", bilaga 2 i SOU 1948:23, *Betänkande med förslag till lag om nykterhetsvård m.m.*
- Östberg, Kjell (1990), *Byråkrati och reformism: En studie av svensk socialdemokratis politiska och sociala integrering fram till första världskriget*, Lund: Arkiv
- Östling Johan & Larsson Heidenblad, David (2017), "Cirkulation – Ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp", i *Historisk tidskrift*, vol. 137, nr. 2, 2017
- Östlund, David (1995), *Tänkar är sociala handlingar i historien: Utkast till ett manifest för processtolkande idéhistoria*, Stockholm: Stockholms universitet, Avdelningen för idéhistoria
- Östlund, David (2003), *Det sociala kriget och kapitalets ansvar: Social ingenjörskonst mellan affärsintresse och samhällsreform i USA och Sverige 1899–1914*, Stockholm: Stockholms universitet

Personregister

- Adell, Gunnar, s. 159; 174–176
Afzelius, Ivar, s. 93; 95–96
Agge, Ivar, s. 1–3; 185; 188–190; 196;
213; 239; 241–242; 258; 261; 269–272;
274–275; 277–279; 283–288; 290;
295–298; 305
Ahnsjö, Sven, s. 192; 222; 279; 283; 293
Almquist, Gustaf Fridolf, s. 59
Almquist, Viktor, s. 93; 110; 124–125;
139; 150
Ambrosius, Johan Mathias, s. 47–48; 64
Andenæs, Johannes, s. 277; 286–288
Andersson, Robert, s. 5; 126
Andreen-Svedberg, Andrea, s. 131
Anttila, Inkeri, s. 267; 295–298; 300
Aschaffenburg, Gustav, s. 69; 71; 86;
102–108; 307
Aubert, Vilhelm, s. 291
Baer, Abraham, s. 57
Bauer, Heike, s. 35
Beccaria, Cesare, s. 25; 28
Beckman, Ernst, s. 92
Beckman, Nils, s. 249
Bendz, Erik, s. 261
Bentham, Jeremy, s. 25
Berg, Fridtjuv, s. 48; 59–60; 64
Bergendal, Ragnar, s. 185; 259
Bergquist, Thorwald, s. 167; 183–184; 239
Bergsten, Per, s. 279; 283
Bertillon, Alphonse, s. 40
Billing, Gottfrid, s. 60; 77
Binder, Arnold, s. 263
Bjerre, Andreas, s. 81; 139
Björck, Henrik, s. 17
Björkman, Jenny, s. 165
Björnström, Fredrik, s. 54
Blomberg, Dick, s. 195; 279–280
Blomquist, Knut, s. 82–83; 124
Boalt, Gunnar, s. 269; 279; 285; 291
Boenhofer, Karl, s. 145
Bolin, Lars, s. 223–225
Bonaparte, Roland, s. 40
Bourdieu, Pierre, s. 263–264
Brandell, Georg, s. 122
Branting, Hjalmar, s. 44; 67; 80; 92
Brock, Fritz H:sson, s. 77
Brück, Sture, s. 196
Bursell, Arne, s. 242
Börjesson, Mats, s. 86
Carlsson, Gösta, s. 279; 283
Carrier, Nicolas, s. 39
Christiansen, Karl. O., s. 271
Christie, Nils, s. 291
Colin, Henri, s. 86
Columbus, Christopher, s. 43
Cronholm, Börje, s. 293
Crozier, Ivan, s. 35
Daems, Tom, s. 4
Dahlberg, Gunnar, s. 190; 194; 207–213;
219; 222; 227; 229; 310

- Darwin, Charles, s. 23; 48–49; 103; 115
 Dickinson, Edward Ross, s. 228
 Durkheim, Émile, s. 80
 Edin, Karl Arvid, s. 120
 Ekdahl, Axel Johan, s. 55–56
 Ekelöf, Per Olof, s. 199
 Ekström, Anders, s. 34
 Elmhorn, Kerstin, s. 279–280; 291
 Ericsson, Martin, s. 210
 Eriksson, Karl Henrik, s. 278
 Eriksson, Torsten, s. 183; 192–195; 203; 240; 272; 277; 279
 Erlander, Tage, s. 280–282
 Ernberg, Kaleb, s. 83
 Etzemüller, Thomas, s. 307
 Falk, Hjalmar, s. 17
 Ferri, Enrico, s. 23–24; 39; 43–45; 49; 62; 102; 115; 201
 Feuerbach, Anselm von, s. 25
 Fjällbäck Holmgren, Karin, s. 155
 Foerster, Friedrich Wilhelm, s. 121
 Fontell, Ernst, s. 256
 Foucault, Michel, s. 1; 6; 11; 62; 126
 Fredriksson, Gunnar, s. 280; 295–298
 Friedenreich, Alexander, s. 81
 Gadelius, Bror, s. 33; 74–76; 82; 84; 93; 120
 Gall, Franz Joseph, s. 23
 Garland, David, s. 4; 6; 11–14; 78; 176; 263; 316
 Garofalo, Raffale, s. 23; 45; 49
 Gerle, Bo, s. 218–219; 269; 279
 Getz, Bernhard, s. 52
 Gieryn, Thomas, s. 12
 Gibson, Mary, s. 6
 Grabe, Eduard von, s. 145
 Groth, Sverker, s. 195; 213; 240; 280
 Guerry, André-Michel, s. 24
 Guston, David H., s. 13–15
 Göransson, Hardy, s. 166–167; 183; 185; 193; 217–219
 Haeckel, Ernst, s. 23
 Hagerup, Francis, s. 52
 Hagströmer, Johan, s. 49–51; 101; 111
 Hamel, G.A. von, s. 27
 Hammer, Bertil, s. 120; 257
 Hansson, Ola, s. 44
 Hansson, Per Albin, s. 159
 Hasselrot, Berndt, s. 111
 Healy, William, s. 192
 Hedenius, Ingemar, s. 240
 Hedin, Marika, s. 73
 Heiding, Arthur, s. 183
 Helén, Gunnar, s. 280–282
 Herrlin, Axel, s. 72; 81
 Heuman, Maths, s. 185; 213; 275
 Hirdman, Yvonne, s. 126; 306
 Hofsten, Erland von, s. 213
 Holmgren, Nils, s. 103
 Humble, Kristina, s. 279
 Hurwitz, Stephan, s. 255; 260; 270
 Husén, Torsten, s. 279
 Hägerström, Axel, s. 112; 139; 151; 197–198
 Häthén, Christian, s. 5; 89
 Höjer, Axel, s. 239; 241
 Hörnqvist, Magnus, s. 216
 Inghe, Gunnar, 191–192; 194–195; 210; 222; 241–242; 244; 251; 277; 293; 300
 Inghe, Maj-Britt, s. 300
 Israel, Joachim, s. 291
 Janson, Carl-Gunnar, s. 195; 222; 242–243; 269; 278; 291
 Jonsson, Gustav, s. 159; 174–176; 191–192; 244; 279–280; 283
 Jäderholm, Axel, 53–54; 57
 Kallenberg, Ernst, s. 50–51
 Kaluszynski, Martine, s. 37
 Key, Ellen, s. 44

- Kinberg, Julia, s. 106; 110
- Kinberg, Olof, s. 10; 76; 83–87; 89; 93–94; 98; 103; 106–107; 110–111; 116; 120; 122; 139; 142; 145–147; 149–151; 153–154; 161–169; 171–172; 179; 183–184; 187–188; 190–192; 194; 196; 198; 203; 218–219; 229; 238–245; 247; 251–253; 255–256; 261–262; 269; 271–272; 274; 283–285; 292–293; 305; 310; 312; 314
- Kinnmark, Folke, s. 190
- Kjellén, Rudolf, s. 79–80
- Kleen, Else, s. 175; 191
- Koch, G.H. von, s. 72; 81; 92; 111; 305
- Knöös, Helge, s. 242
- Kraepelin, Emil, s. 39; 103
- Kreüger, Johan, s. 49
- Kronhe, Carl, s. 69
- Kumlien, Mats, s. 61
- Kuukkanen, Jouni-Matti, s. 18
- Källström, Staffan, s. 163
- Kärnfelt, Johan, s. 74–75; 104
- Lacassagne, Alexandre, s. 26; 39–41; 43; 88
- Langfeldt, Gabriel, s. 255
- Lamarck, Jean-Baptiste de, s. 23
- Larsson, Anna, s. 7
- Larsson, Simon, s. 58
- Larsson, Sven, s. 183
- Larsson, Ulla, s. 195
- Latour, Bruno, s. 13
- Lennstrand, Viktor, s. 45
- Leps, Marie-Christine, s. 37
- Lindberg, Hugo, s. 167
- Lindberg, Torgny, 192–195; 213; 240
- Linder, William, s. 147
- Lindman, Arvid, s. 92
- Liszt, Franz von, s. 24; 27; 43; 49; 51–52; 60; 69; 82; 86–88; 93; 95; 107; 115
- Ljungdal, Gottfrid, s. 78
- Lombroso, Cesare, s. 4; 10; 22–28; 39–41; 43–49; 52; 54; 56–57; 67; 71; 75; 86; 102–103; 105; 113; 115; 248
- Lund, David, 119–123; 124; 139; 141–143; 153; 192; 209; 212; 220; 250; 258; 310
- Lundborg, Herman, s. 120; 122; 164; 207–208
- Lundin, Per, 202–203
- Lundquist, Lennart, s. 127
- Lundqvist, Gunnar, s. 216
- Lundstedt, Vilhelm, s. 151; 163; 198–200; 214; 273
- Löfgren, Eliel, s. 111; 139; 167
- Malmquist, Sten, s. 279
- Mannheim, Hermann, s. 252
- Marc-Wogau, Konrad, s. 240
- Marx, Karl, s. 49; 115
- Mathiesen, Thomas, s. 291
- Meijer, Hans, s. 134
- Meloni, Maurizio, s. 156–157; 234; 265
- Melossi, Dario, s. 42
- Miller, Clark, s. 12–14
- Mohr, Tove, s. 131
- Montelius, Alvar, s. 147–148
- Morel, Bénédict Auguste, s. 23
- Munktell, Henrik, s. 233; 273–275
- Myrdal, Gunnar, s. 178; 251; 265
- Neiglick, Sixten, s. 79
- Nilsson, Nils Anton, s. 137–138
- Nilsson, Roddy, s. 5; 176–177; 198
- Nordlund, Filip, s. 67; 110; 115–16
- Nordström, Vitalis, s. 46; 64
- Nowotny, Helga, s. 19–21; 64; 128; 307; 314–315
- Nyquist, Ola, s. 283; 289; 291
- Nyström, Anton, s. 56
- Näcke, Paul, s. 86; 103
- Oettingen, Alxeander von, s. 69
- Ojakangas, Mika, s. 229

- Olivecrona, Axel, s. 92
 Olivecrona, Karl, s. 198; 200–202; 252
 Olivecrona, Knut, s. 42; 49
 Otterström, Edith, s. 222
 Ottolenghi, Salvatore, s. 23
 Pagnier, Armand, s. 147
 Pasquino, Pasquale, s. 24
 Pauli, Ebba, s. 110
 Pearson, Karl, s. 120
 Persson, Ivar, s. 276
 Petersson Hjelm, s. 5; 122; 179; 202
 Petrén, Alfred, s. 76; 83–84; 92–94; 108; 111; 122; 150; 153; 185
 Petrén, Thure, s. 76; 83–84; 92–93; 95; 150
 Pettersson, G.A., s. 93
 Pettersson, Jakob, s. 147
 Petzäll, Åke, s. 199; 214; 240; 252–253
 Pinel, Philippe, s. 23
 Pfannenstill, Bertil, s. 211
 Prins, Adolphe, s. 27; 69
 Poincaré, Henri, s. 103
 Pritchard, James, s. 23
 Quetelet, Adolphe, s. 24
 Qvarsell, Roger, s. 5; 10; 54; 238
 Rafter, Nicole, s. 4; 6; 23–24; 39; 226–227
 Radzinowicz, Leon, s. 243
 Raphael, Lutz, s. 4; 178
 Rengby, Sven, s. 213; 289
 Renneville, Marc, s. 3
 Renwick, Chris, s. 16.
 Retzius, Gustaf, s. 39–40
 Riemer, Svend, s. 250–251
 Romanus, Carl, s. 95
 Ross, Dorothy, s. 316–317
 Rush, Benjamin, s. 23
 Rutgers, Johannes, s. 71
 Rydén, Värner, s. 79
 Rylander, Gösta, s. 200; 205–206; 261; 277; 293
 Salomon, Harald, s. 83; 116–117; 141; 220
 Salomonsen, Olaf, s. 109
 Sandqvist, Gertie, s. 278
 Schéele, Frans von, s. 45–47; 64
 Schlyter, Karl, s. 50; 131–133; 140; 160; 166–167; 172–173; 179; 183–184; 187–189; 193–194; 202; 213; 217–218; 226; 239; 245; 250; 269; 274–275; 292; 305
 Schuldheis, Georg, s. 56–57; 61; 85
 Secord, James, s. 35
 Segerstedt, Torgny T:sson, s. 199; 240; 252; 254; 269; 277; 295–297; 307
 Sellin, Thorsten, s. 244–251; 262; 265; 269
 Settergren, Gitte, s. 279
 Sighele, Scipio, s. 23
 Sjöbring, Henrik, s. 219
 Sjöstrand, Wilhelm, s. 288
 Sondén, Torsten, s. 190
 Spencer, Herbert, s. 48–49; 115
 Spurzheim, Johann, s. 23
 Staaf, Karl, s. 92
 Staël von Holstein, Otto Wilhelm, s. 51–52
 Steffen, Gustaf, s. 252
 Stenlås, Niklas, s. 202–203
 Stjernberg, Nils, s. 33; 82; 91–92; 107; 110–112; 115; 148–149; 155; 188; 201; 258
 Stjernstedt, Georg, s. 83; 92; 107
 Stjernstedt, Ruth, s. 110; 165
 Strahl, Ivar, s. 185; 188–190; 194–195; 239; 258; 261; 280; 283–284
 Strindberg, August, s. 44
 Sundbärg, Gustav, s. 69
 Sundell, Jan-Olof, s. 5; 131
 Sundgren, Fredrik, s. 44
 Sutherland, Edwin, s. 163; 192; 258
 Svahn, Iba, s. 279
 Svedin, Glenn, s. 5
 Svenson, Frey, s. 71–72; 77; 80–84; 89; 92; 110; 115–116; 120; 122 152; 250

- Sveri, Knut, s. 285–291; 295–299; 305; 314
- Swaanigen, Rene van, s. 263
- Swedner, Harald, s. 291
- Söderman, Harry, s. 256
- Takman, John, s. 191; 222; 244; 278; 280
- Tarde, Gabriel, s. 26; 39; 49; 103
- Tegen, Einar, s. 240; 242
- Thomas, W.I., s. 192
- Thornstedt, Hans, s. 290
- Thyrén, Johan, s. 52–53; 82; 87–92; 98; 104; 107–109; 111; 113–116; 138; 140–141; 147–149; 153; 167; 188; 258
- Topinard, Paul, s. 27
- Torp, Carl, s. 52; 109
- Trankell, Arne, s. 283
- Tunberg, Sven, s. 241
- Törnqvist, Karl-Erik, s. 219; 239
- Trygger, Ernst, s. 92
- Ugland, Helene, s. 78
- Uppström, Wilhelm, s. 40; 51–52
- Viernstein, Theodor, s. 164–165
- Vilella, Guiseppe, s. 22
- Walby, Kevin, s. 39
- Walerius-Gunne, Stina, s. 282
- Wendell, Otto, s. 256
- Walensky, Heinz-Werner, s. 259
- Westman, Karl Gustav, s. 172; 183–184; 187
- Wetter, Folke, s. 101–102; 107; 167; 183; 188
- Wetzell, Richard, s. 4; 229–230
- Wicksell, Knut, s. 45–47; 64
- Widell, Ludvig, s. 73; 86
- Widén, Johan, s. 79; 96
- Wiener, Martin J., s. 63
- Wieselgren, Sigfrid, s. 59
- Wigert, Viktor, 217; 219
- Willmanns, Karl, s. 145
- Wirén, August, s. 68–70; 72; 82–84; 92; 111; 117–118; 123–124; 220; 250; 305; 314
- Wisselgren, Per, s. 7; 12; 98–99; 310
- Wolff, Ludwig, s. 54
- Zetterberg, Herman, s. 184; 233; 273
- Zola, Émile, s. 43

INSTITUTIONEN FÖR LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Avhandlingar framlagda vid Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs universitet (Dissertations defended at the Department of Literature, History of Ideas, and Religion, University of Gothenburg)

1. Susanne Dodillet: *Är sex arbete? Svensk och tysk prostitutionspolitik sedan 1970-talet.* (Disp. 21/2 2009).
2. Rangnar Nilsson: *God vetenskap – hur forskares vetenskapsuppfattningar uttryckta i sakkunnigutlåtanden förändras i tre skilda discipliner.* (Disp. 6/3 2009).
3. Tobias Hägerland: *Jesus and the Forgiveness of Sins. An Aspect of His Prophetic Mission.* (Disp. 20/3 2009).
4. Per Widén: *Från kungligt galleri till nationellt museum. Aktörer, praktik och argument i svensk konstmuseal diskurs ca 1814–1845.* (Disp. 28/3 2009).
5. Christian Mehrstam: *Textteori för läsforskare.* (Disp. 29/5 2009).
6. Christian Lenemark: *Sanna lögner. Carina Rydberg, Stig Larsson och författarens medialisering.* (Disp. 9/10 2009).
7. Cecilia Pettersson: *Märkt av det förflutna? Minnesproblematik och minnesestetik i den svenska 1990-talsromanen.* (Disp. 27/11 2009).
8. Ferdinando Sardella: *Bkaktisiddhanta Sarasvati. The Context and Significance of a Modern Hindu Personalist.* (Disp. 6/2 2010).
9. Kristina Hermansson: *Ett rum för sig. Subjektsframställning vid 1900-talets slut: Ninni Holmqvist, Hanne Ørstavik, Jon Fosse, Magnus Dahlström och Kirsten Hammann.* (Disp. 20/5 2010).
10. Gunnar Samuelsson: *Crucifixion in Antiquity. An Inquiry into the Background of the New Testament Terminology of Crucifixion.* (Disp. 21/5 2010).
11. Johan Alfredsson: *“Tro mig på min ort” – översättligheten som tematiskt komplex i Bengt Emil Johnsons poesi 1973–1982* (Disp. 28/5 2010).
12. Nils Olsson: *Konsten att sätta texter i verket. Gertrude Stein, Arne Sand och litteraturens (o)befintliga specificitet.* (Disp. 4/6 2010).
13. Erik Alvstad: *Reading the Dream Text. A Nexus between Dreams and Texts in the Rabbinic Literature of Late Antiquity.* (Disp. 5/6 2010).
14. Georg Walser: *Jeremiah: A Translation and Commentary on Jeremiah in Codex Vaticanus.* (Disp. 8/6 2010).
15. Marie Fahlén: *Jesusbilden i samtiden. Ungdomars receptioner av nio samtida Kristusbilder.* (Disp. 23/10 2010).

16. Viktor Aldrin: *Prayer in Peasant Communities. Ideals and Practices of Prayer in the Late Medieval Ecclesiastical Province of Uppsala, Sweden.* (Disp. 11/11 2010).
17. Stina Otterberg: *Klädd i sitt språk. Kritikern Olof Lagercrantz.* (Disp. 12/11 2010).
18. Daniel Enstedt: *Detta är min kropp. Kristen tro, sexualitet och samlevnad.* (Disp. 29/1 2011).
19. Michael Tengberg: *Samtalets möjligheter. Om litteratursamtal och litteraturreception i skolan.* (Disp. 11/3 2011).
20. Eva Wahlström: *Fria flickor före Pippi. Ester Blenda Nordström och Karin Michaëlis: Astrid Lindgrens föregångare.* (Disp. 27/5 2011).
21. Rikard Wingård: *Att sluta från början. Tidigmodern läsning och folkbokens receptionsestetik.* (Disp. 31/5 2011).
22. Andrej Slavik: *X. Tre etyder över ett tema av Iannis Xenakis (1922–2011). (1) Avhandling. – (2) Exposition, noter, bibliografi.* (Disp. 14/10 2011).
23. Hans Leander: *Discourses of Empire: The Gospel of Mark from a Postcolonial Perspective.* (Disp. 9/12 2011).
24. Helena Dahlberg: *Vikten av kropp. Frågan om kött och människa i Maurice Merleau-Pontys *Le visible et l'invisible*.* (Disp. 16/12 2011).
25. Anna Tessmann: *The Good Faith: A Fourfold Construction of Zoroastrianism in Russia.* (Disp. 16/5 2012).
26. Rosmari Lillas: *Hendiadys in the Hebrew Bible. An Investigation of the Applications of the Term.* (Disp. 1/6 2012).
27. Mattias Bäckström: *Hjärtats härdar – folkliv, folkmuseer och minnesmärken i Skandinavien, 1808–1907.* (Disp. 2/6 2012).
28. Sigrid Schottenius Cullhed: *Proba the Prophet. Studies in the Christian Virgilian Cento of Faltonia Betitia Proba.* (Disp. 30/11 2012).
29. Wilhelm Kardemark: *När livet tar rätt form. Om människosyn i svenska hälsotidskrifter 1910–13 och 2009.* (Disp. 18/1 2013).
30. Jessica Moberg: *Piety, Intimacy and Mobility: A Case Study of Charismatic Christianity in Present-Day Stockholm.* (Disp. 15/2 2013).
31. Julia Nordblad: *Jämlikhetens villkor: Demos, imperium och pedagogik i Bretagne, Tunisien, Tornedalen och Lappmarken, 1880–1925.* (Disp. 26/4 2013).
32. Anne Ross Solberg: *The Mahdi Wears Armani: An Analysis of the Harun Yahya Enterprise.* (Disp. 13/6 2013).
33. Simon Sorgenfrei: *American Dervish: Making Mevlevism in the United States of America.* (Disp. 7/6 2013).
34. Cecilia Carlander: *Les Figures féminines de la Décadence et leurs implications esthétiques dans quelques romans français et suédois.* (Disp. 19/9 2013).
35. Tilda Maria Forselius: *God dag, min läsare! Bland berättare, brevskrivare, boktryckare och andra bidragsgivare i tidig svensk veckopress 1730–1773.* (Disp. 1/11 2013).

36. Hans Geir Aasmundsen: *Pentecostalism, Globalisation and Society in Contemporary Argentina*. (Disp. 10/1 2014).
37. Carina Agnesdotter: *Dikt i rörelse. Ingrid Sjöstrand och poesins retorik i kvinnornas freds rörelse 1979–1982*. (Disp. 28/2 2014).
38. Robert Azar: *Förnuftets auktoritet. Upplysning och legitimitet hos La Motte, Thorild och Kundera*. (Disp. 9/5 2014).
39. Henrik Otterberg: *Alma natura, ars severa. Expanses & Limits of Craft in Henry David Thoreau*. (Disp. 21/11 2014).
40. Hjalmar Falk: *Det politisk-teologiska komplexet. Fyra kapitel om Carl Schmitts sekularitet*. (Disp. 12/12 2014).
41. Ann af Burén: *Living Simultaneity: On Religion among Semi-Secular Swedes*. (Disp. 23/4 2015).
42. Karolina Enquist Källgren: *Subjectivity from exile: place and sign in the works of María Zambrano*. (Disp. 22/5 2015).
43. Christoffer Dahl: *Litteraturstudiets legitimeringar: analys av skrift och bild i fem läromedel i svenska för gymnasieskolan*. (Disp. 30/10 2015).
44. Karin Kittelmann Flensner: *Religious Education in Contemporary Pluralistic Sweden*. (Disp. 11/12 2015).
45. Jørgen Thaarup: *Kristendommens Morgenstjerne. Konvergerende teologiske træk med baggrund i østlig tradition hos John Wesley og NFS Grundtvig*. (Disp. 15/1 2016).
46. Katrin Lilja Waltå: *”Äger du en skruvmejsel?” Litteraturstudiets roll i läromedel för gymnasiets yrkesinriktade program under Lpf94 och Gy 2011*. (Disp. 30/9 2016).
47. Christian Giudice: *Occultism and Traditionalism: Arturo Reghini and the Anti-Modern Reaction in early Twentieth-Century Italy*. (Disp. 28/10 2016).
48. Anton Jansson: *Revolution and Revelation: Theology in the Political Thought of Friedrich Julius Stahl, Wilhelm Weitling, and Karl Theodor Welcker*. (Disp. 13/1 2017).
49. Peter Carlsson: *Teologi som kritik. Graham Ward och den postsekulära hermeneutiken*. (Disp. 15/9 2017).
50. Patrik Möller: *Hemligheternas värld: Bror Gadelius och psykiatrins genombrott i det tidiga 1900-talets Sverige*. (Disp. 17/11 2017).
51. Anders Pedersson: *En fängslade vetenskap?: Kriminologi i Sverige, 1885–1965*. (Disp. 24/11 2017).